

בעזה"י

ספר

טוב להודות לה'

הלכות בורר לפי תורת הסוד
על שו"ע אורח חיים סימן שי"ט

מבוסס על קבלת האר"י

מיועד למעיינים בהלכה

הבהרת יסודות מלאכת מחשבת

הסברים על תהליכי הפרדת חומרים

יואל הרבנד

ביתר עילית, תשע"ח

© כל הזכויות שמורות למחבר

רחוב נועם אלימלך 7/2, ביתר עילית 90500

ניתן להשיג ספר זה בטל': 02 5805029

ובמייל: joel@speechover.com

תוכן העניינים

חלק א הקדמה

פרק א מבוא

- 2 איסור מלאכה ותורת הסוד
- 2 מלאכה נאסרת בשבת במידה שהיא מסוגלת לעשות תיקון בעולמות העליונים
- 3 אופי התיקון הנצרך בעולמות העליונים קובע את צורת המלאכה המתקנת
- 3 התיקונים של מלאכות הברירה
- 3 מלאכה הנעשית במחשבה בלבד
- 4 מלאכות זורה, בורר ומרקד
- 4 הבהרת מהות מלאכת מחשבת
- 4 מלאכת מחשבת מורכבת משתי מחשבות: מחשבת התכלית ומחשבת הדרך
- 5 נוסחת המחשבה - הכללה ואיחוד המלאכות
- 6 אבות ותולדות
- 6 המלאכות ומשאבי טבע הנפעלים
- 7 כללי הפסיקה כחסרונות במלאכת מחשבת
- 7 כל כלל פסיקה מתאים לחסרון במחשבה
- 7 שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה
- 7 סיבת ההיתר לברירה בתנאי המשולש לפי מלאכת מחשבת
- 8 שאלות יסוד בהלכות שבת
- 9 עיון בתהליכי הפרדת חומרים
- 10 אודות הספר
- 10 התוכן
- 11 תמצית רעיונות הספר
- 12 כיצד לקרוא את הספר
- 12 מקורות

13	הכרת תורה

פרק ב מושגים בתורת הסוד

14	הקדמה
14	העולמות והנשמות
14	עולמות הבי"ע
16	בחירה חופשית
16	נשמות האדם
17	תיקון עולם לפי סוד מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוב
17	הספירות
17	הספירות - תשע השפעות של ה' על העולם ועל האדם
20	הספירות נקלטות ומתקבלות בנר"ן
20	חלוקתן של הספירות לפי עולמות
21	חלוקתן של הספירות לפי סוד מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוב
21	טבלת הספירות היסודית
22	הספירות מתקנות בעולמות
23	האדם חייב לתקן בכל העולמות ע"י המצוות, התפילה והמלאכות
24	המטרה והתוצאה של התיקונים בעולמות
24	פרצופים
25	הספירות צפונות במזמור צ"ב
27	המוחין
27	הספירות והמוחין
28	כלל ופרט - אחדות ה'
29	מהותן של המוחין חכמה, בינה ודעת - התכלית והדרך ומיזוגן
30	המוחין במזמור צ"ב

פרק ג מלאכת מחשבת בתורה

31	ניתוק בין מחשבה לבין מעשה בחטא העגל
31	התיקון שעשה בצלאל - לחבר את המעשה עם המחשבה ע"י מלאכת מחשבת
32	האצלת חכמה ובינה בכל אדם - במזמור צ"ב
33	מרכיבי מלאכת מחשבת - התכלית והדרך
34	מלאכת מחשבת שאסרה תורה - מלאכת אומנות

חלק ב המלאכות ותיקון

פרק א תיקון והשלמת הבריאה בל"ט המלאכות

- 36 האדם שותף בתיקון הבריאה ע"י עשיית המלאכות
- 36 הקב"ה והאדם שותפים בתיקון העולם
- 36 מקור השותפות בתורה
- 37 האדם ניחן בכוח הדומה לכוח ה' לפעול נגד הטבע בבחירה חופשית
- 37 ל"ט המלאכות ותיקון העולם
- 37 המלאכות ותיקון ניצוצות הקדושה לפי האריז"ל
- 37 תכלית התפילות והמצוות היא לברר ניצוצים עד בא בן דוד
- 38 המצוות שעושות את הבירור נגדרות ע"י מלאכות
- 38 המלאכות הם הוראות לאדם - מחממות חסרון בבריאת עולם הזה
- 38 המלאכות דומות לתיקון שהן עושות בעולמות
- 39 מצוות שמקיימים בעפר
- 39 התפילות ומצוות אחרות מעלים עוד את הבירורים
- 39 התיקון הוא בכל ארבע העולמות
- 39 אין מלאכה שאין בה מצווה
- 40 המלאכות הן בעולם העשייה
- 40 מלאכות אוכל נפש הן בעולם היצירה
- 40 המלאכות לבירור השפלים והמצוות לבירור העליונים
- 40 שיתוף פעולה בין העליונים לבין התחתונים
- 41 אין בירור בשבת
- 41 מפרי עץ חיים
- 42 האדם נשלח לתפקיד ע"י החטא
- 42 חטא אדם הראשון הכניס אותו לעולם העשייה
- 43 שני מיני תיקון ע"י אותן המלאכות
- 43 תיקון בעולם העשייה וברית השבת
- 43 טוב להודות לה' - ברית שבת
- 45 ביטול הברית - חיוב מיתה
- 45 סיכום המהלך
- 46 סיכום תהליך התיקון - במזמור שיר ליום השבת

פרק ב חלוקת המלאכות לפי משאבי הטבע הנפעלים

51	הקדמה
51	העולם נברא חסר ועל האדם להשלימו ע"י עשיית מלאכה
52	חלוקה ופירוט ניצוצות הקדושה לארבעה שמות הוי"ה
53	חלוקת כלל המלאכות לסדרות בהתאם ליכולתן לתקן את הניצוצות
54	כל מלאכה שבסדרה מבררת ניצוצות
55	חלוקה של כלל משאבי טבע לפי תיקון ניצוצי הקדושה בהם
56	המלאכות מחייבות רק במשאבי טבע
56	הרחבת סידרות מלאכות לפי משאבי טבע
60	מלאכות השייכות לקבוצות מ"ט שונות
61	אין דישה אלא בגידולי קרקע
62	אין צביעה ואין עיבוד באוכלין
62	החסרון בתכלית מלאכה כשהנפעל הוא בעלי חיים
63	סיכום הפרק

פרק ג המצוות ותיקונן

64	פירוט התיקונים הנעשים ע"י המצוות והמלאכות בעולמות הבי"ע
65	הכוונה הדרושה בעשיית המצוות
65	מחלוקת באם מצוות צריכות כוונה
66	שלוש דרגות כוונה
67	הכוונות מושרשות במוחין חכמה, בינה ודעת
67	פסק ההלכה
68	לצאת ידי חובה בכוונה טמונה
69	כוונות המצוות לפי האריז"ל
70	המקור בספר "עץ הדעת טוב"
71	סיכום כוונות המצוות לפי האריז"ל
71	נוסחאות האמירה שלפני עשיית מצוות עשה
71	חלוקת המצוות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות
71	חלוקת המצוות לפי עשה טוב וסור מרע - מצוות עשה ומצוות לא תעשה
72	חלוקת המצוות לפי עולמות
74	חלוקת עולמות הבי"ע לתת-עולמות
74	חלוקת מצוות המקיימים בעפר לפי תת-עולמות

75	כלל ושיטה לחלוקת מצוות המקיימים בעפר לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות
75	מצוות מתנות עניים
75	חלוקה לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות
76	שכחה
76	לקט
77	פאה
78	מעשר עני
79	סדר הפרדת אוכל ופסולת
80	מצוות מתנות עניים והמוחין
80	כלל ופרט במצוות מתנות עניים
82	מצוות נתינה לקודש
82	חלוקה לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות
82	ערלה
83	נטע רבעי
84	תרומה גדולה
84	הפרשת חלה ונתינתה לכהן
85	מעשר ראשון
85	מעשר שני
86	איסור אכילת מעשר שני של דגן מחוץ לירושלים
86	ביכורים
87	איסור אכילת ביכורים לכהן לפני הנחתם בעזרה
89	מצוות נתינה לקודש והמוחין
89	כלל ופרט במצוות נתינה לקודש
91	מצוות כלאיים
91	איסור כלאיים

פרק ד המלאכות ותיקונן

93	חלוקת המלאכות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות
93	כלל ושיטה לחלוקת מלאכות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות
94	מלאכות זורה, בורר, ומרקד ותיקונן

94	תהליך עיבוד תבואת דגנים
94	מלאכות הזב"מ
95	חלוקת מלאכות הזב"מ לפי סור מרע ועשה טוב - דרך ותכלית
96	חלוקת מלאכות הזב"מ לפי עולמות
97	השיעור המחייב במלאכות הזב"מ
97	הגדרות מלאכות הזב"מ - סיכום
98	המוחין והכוונה שבעשיית המלאכות - מלאכת מחשבת
99	מלאכות הזב"מ והמוחין
99	כלל ופרט במלאכות הזב"מ
101	התיקון הכולל של המצוות והמלאכות
101	כלל הכללים
102	תיקון של המלאכות שקול כנגד תיקון של המצוות
102	התיקון הכולל בעולמות הבי"ע
103	סידורא דפת
103	הנחיצות של כל מלאכות הזב"מ בסידורא דפת
104	סידורא דפת ותיקון הרע
104	סידורא דפת והפרשת חלה
105	סידורא דפת הוא כמו סדר תפילת שמונה עשרה
105	תורה ומדע
106	תירוצים לקושיות מהגמרא

חלק ג מלאכת מחשבת

פרק א חסרונות במלאכת מחשבת

110	מלאכת מחשבת וחסרונותיה
110	מחשבות החב"ד
110	מלאכת אומנות
111	מחשבת החכמה מתחברת למחשבת הבינה שהיא דרך אומנות להיות אב מלאכה
111	המחשבה היא שקובעת
112	חסרונות במלאכת מחשבת ויסודות הפסיקה
113	מלאכה שאינה צריכה לגופה - חסרון בחכמה

113.....	הגדרה
113.....	דוגמאות מהגמרא
114.....	חסרון במחשבת החכמה
114.....	מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה
115.....	יסוד מחלוקתם
116.....	הלכה
117.....	ברירה לצורך מידי, לאלתר, היא משאצל"ג
117.....	מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא
119.....	חסרון הכנה מראש - חסרון בחכמה
120.....	נושאים נוספים לעיון
120.....	מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו
120.....	הגדרה
	שם משמעון - מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שלא נתקיימה
121.....	בה מחשבתו
122.....	דוגמה בהלכות בורר
122.....	חלות ההלכה לפי מחשבת החכמה
123.....	הסבר לפי הסוד - שכינה עילאה ושכינה תתאה
124.....	מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) - חסרון בבינה
124.....	שינוי בפועל - הגדרה
124.....	הלכה
125.....	המוציא כלאחר ידו
125.....	ברירת אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי
125.....	שינוי בנפעל
126.....	הגדרה של שינוי בנפעל
127.....	פחות מכשיעור כשינוי בנפעל
127.....	שכבת פסולת המונחת על האוכל
127.....	שינוי רגיל ושינוי מופלג
128.....	מעין אב מלאכה - ספירת החכמה מתחברת לספירת הבינה שהיא בשינוי רגיל
129.....	יכולת התחברות מחשבת הבינה עם מחשבת החכמה לפי תורת הסוד
130.....	מעין אב מלאכה לעומת מינכרא מלתא דלשם
130.....	אין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה הנעשית בשינוי
130.....	גרמא - מעשה בדרך עקיפה - חסרון בבינה
130.....	הגדרה
130.....	גרם כבוי

131.....	הלכה
131.....	גרמא שחייבים עליו מן התורה
131.....	סמיכות תחילת הפעולה הנגרמת
132.....	גרמא שהוא חייב בסימן שי"ט
132.....	גרמא שהוא מותר בסימן שי"ט
132.....	דבר שאינו מלאכה - חסרון בחכמה ובבינה
132.....	הקדמה
133.....	הגדרה
133.....	הפרדת אוכל מפסולת בידו לאלתר
133.....	דרך אכילה
134.....	דרך אכילה בפוסקים
135.....	היתרים מחמת דבר שאינו מלאכה בסימן שי"ט
136.....	הצר נחש שלא ישכנו כאשר הצידה נעשית בשינוי
137.....	אין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מלאכה
137.....	מלאכה דרבנן (שבות) - שנראה כמלאכה
137.....	מקור ברמב"ם פרק כ"א - שני סוגי איסור
137.....	סוג א': מלאכה דרבנן - הגדרה
137.....	מלילת מלילות - מלאכה דרבנן
138.....	המסנן יין במסננת קשין וקסמים
138.....	קיבוץ מלח - מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא משאב טבע שאינו גידולי קרקע
139.....	ברירת כלים ובגדים - מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא אינו משאב טבע כלל
140.....	סוג ב': גזירה דרבנן - הגדרה
140.....	הבורר אוכל מפסולת בקנון ובתמחוי
140.....	ניפוי מלילות
141.....	איסור מוליד - שנראה כמלאכה חדשה
141.....	המאפיינים של מוליד
141.....	דוגמאות
142.....	איסור מוליד בהלכות בורר
142.....	הסבר לפי הסוד
142.....	מלאכת אגב - עשיית מלאכה אגב פעולה מותרת
142.....	הגדרה
142.....	דוגמאות
143.....	מחשבות החכמה והבינה במלאכת אגב

144.....	דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב.....
144.....	הגדרה.....
144.....	דוגמה מהגמרא.....
145.....	הלכה.....
145.....	מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מתכוון.....
146.....	דבר שאינו מתכוון בסימן שי"ט.....
146.....	פסיק רישא - מחשבת החכמה טמונה בו.....
146.....	הגדרה.....
147.....	פסיק רישא דניחא ליה.....
148.....	פסיק רישא באיסור דרבנן.....
148.....	פסיק רישא דלא ניחא ליה.....
149.....	פסיק רישא דרע ליה.....
150.....	הכנה מראש.....
150.....	היה צבי רץ כדרכו.....
151.....	מלאכה הנעשית בתומה של בהמה.....
151.....	המקלקל - ניתוק מחכמה ומבינה.....
151.....	הגדרה.....
152.....	כל המקלקלין פטורין.....
152.....	המקלקל המצווה ושאינו מצווה.....
152.....	המקלקל על מנת לתקן.....
153.....	ספירת המלכות מתנתקת ממחשבות החכמה והבינה ומושפעת מכוח היצר.....
153.....	מלאכה שאינה מתקיימת.....
154.....	חסרון קיום במחשבת דרך המלאכה.....
155.....	חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה.....
155.....	מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת.....
155.....	מחלוקת בנחיצות מחשבות החכמה והבינה במלאכה.....
157.....	המחלוקת ויישובה במזמור צ"ב.....
158.....	דיון בספר שביתת השבת.....
158.....	מחלוקתם בעבודה זרה.....
158.....	מחשבות חכמה ובינה בסוגיית הגמרא.....
159.....	אפשר ולא מיכוין - מלאכה שאינה צריכה לגופה.....

159.....	לא אפשר וקא מיכוין - מלאכה הנעשית בשינוי
160.....	פירוש סוגיית הגמרא - ביאור מחלוקתם

פרק ב חסרונות בידיעה - שוגג ומתעסק

162.....	הקדמה
162.....	שגגה מחמת שכחה
163.....	התנאים לחיוב חטאת על שגגה מחמת שכחה - מלאכת מחשבת
163.....	חסרון ושגגה בידיעת המציאות
163.....	שגגה מחמת חוסר ידיעת המציאות
164.....	דיני פטור מחטאת על שגגה מחמת שכחה בגלל חוסר ידיעת המציאות
166.....	מקור הדינים בגמרא
166.....	פירוש המימרא לפי נושא שוגג
167.....	דיני המזיד בלא כוונה
169.....	מתעסק - חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת
169.....	שגגה מחמת חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת
171.....	דינים הקשורים למתעסק
171.....	דיני מתעסק כשמתכוון להיתר
173.....	מקור הדינים בגמרא
173.....	פירוש המימרא לפי נושא מתעסק
174.....	דיני מתעסק כשמתכוון לאיסור בשוגג מחמת שכחה
176.....	דיני מתעסק עקב פעולה אחרת
178.....	מתעסק לפי תורת הסוד
179.....	השוואה בין עניינים שחסרים בהם מחשבות חכמה ובינה

חלק ז אבות ותולדות

פרק א אבות ותולדות לפי מלאכת מחשבת

182.....	הקדמה
182.....	המחשבות באות לידי ביטוי בנוסחאות
182.....	אב מלאכה מוכלל
183.....	מעין אב מלאכה

183.....	תולדת מלאכה
183.....	איסורים מדרבנן
184.....	הימשכות והרחבה של ל"ט המלאכות מעבר לתחום הגדרתן.
184.....	אב מלאכה מוכלל - משתתפת במחשבת החכמה והבינה.
184.....	הגדרה של אב מלאכה מוכלל מתוך הרמב"ם.
185.....	הלכות שבסימן שי"ט שהן אב מלאכה מוכלל.
186.....	מעין אב מלאכה - משתתפת במחשבת החכמה בלבד.
186.....	הקדמה
186.....	הגדרה של מעין אב מלאכה מתוך הרמב"ם.
187.....	דוגמאות למעין אב מלאכה בהלכות בורר.
187.....	התנאים שבהם מלאכה הנעשית בשינוי נהיה מעין אב מלאכה.
188.....	תולדת מלאכה - משתתפת במחשבת הבינה.
188.....	הגדרה של תולדה מתוך הרמב"ם.
188.....	תולדה דומה לאב בדרכה.
189.....	הלכות תולדות חורש, זורע, וקוצר ברמב"ם.
190.....	תכליתה של תולדה היא תיקון נצרך.
190.....	חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה.
190.....	נוסחאות התכלית והדרך וקביעת סוגי מלאכה.
190.....	המקור ברמב"ם.
191.....	ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר.
192.....	סיכום סוגי המלאכות.

פרק ב אבות ותולדות של מלאכות חורש, זורע, קוצר ודש

193.....	נוסחאות התכלית והדרך למלאכות חורש, זורע וקוצר.
194.....	נוסחאות התכלית והדרך והמוחים.
195.....	אבות ותולדות של מלאכות חורש, זורע וקוצר.
195.....	הקדמה: המנכש, המשקה, המקרסם והמזרז - קביעת מהי אב המלאכה.
199.....	אבות ותולדות של מלאכת חורש.
201.....	אבות ותולדות של מלאכת זורע.
203.....	אבות ותולדות של מלאכת קוצר.

205.....	חלוקת מלאכות חורש, זורע וקוצר לפי עולמות
205.....	כללים לחלוקת מלאכות חורש, זורע וקוצר לפי עולמות
206.....	חלוקת מלאכות חורש לפי עולמות
208.....	חלוקת מלאכות זורע לפי עולמות
211.....	חלוקת מלאכות קוצר לפי עולמות
213.....	אבות ותולדות של מלאכת דש
213.....	אבות ותולדות של מלאכת דש
214.....	נוסחאות הכלליות של התכלית והדרך של מלאכת דש
215.....	אבות ותולדות של מלאכת דש ע"פ הנוסחאות
217.....	אבות ותולדות של מלאכת דש לפי עולמות הבי"ע

פרק ג אבות ותולדות של מלאכות זורה, בורר, ומרקד

219.....	הקדמה
219.....	נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ
219.....	הכללת תכלית ודרך במלאכות הזב"מ
221.....	מרכיבים של תכלית מלאכות הזב"מ
224.....	מרכיבים של דרך מלאכות הזב"מ
225.....	הכללת מלאכת זורה
226.....	הכללת מלאכת בורר
227.....	הכללת מלאכת מרקד
229.....	סיכום נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ
230.....	אבות ותולדות של מלאכת זורה
230.....	רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות
233.....	אבות ותולדות של מלאכת בורר
233.....	רשימת אבות ותולדות בורר ע"פ הנוסחאות
235.....	אבות ותולדות של מלאכת מרקד
235.....	רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות
238.....	אבות ותולדות מלאכות הזב"מ לפי עולמות
238.....	השיא של הספר - כיצד מלאכות הזב"מ יכולות להיות דומות אבל לא מיותרות

פרק ד ריבוי אבות בפעולה אחת

- 241.....הקדמה
- 241.....הזומר, והוא צריך לעצים
- 241.....מקורות
- 242.....שתי מעין אבות מלאכה
- 242.....הזומר ולא צריך לעצים - חסרון במחשבת החכמה בריבוי אבות
- 243.....החופר גומא וצריך לעפרה
- 243.....החופר גומא ולא צריך לעפרה
- 243.....החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה
- 244.....המנכש והמשקה
- 245.....המנכש והמשקה מים לזרעים - האם חייב שתיים
- 246.....המשמר

חלק ה ההלכות

פרק א הקדמה לסימן שיט

- 250.....סימן שי"ט ומלאכות זורה, בורר, ומרקד (זב"מ)
- 251.....מבנה הסעיפים בחלק זה
- 252.....מבנה סוד הלכה
- 252.....הפרדת אוכל ופסולת בתערובת
- 252.....שני סוגים של תיקוני ברירה בעולמות
- 253.....הגדרת תערובת
- 253.....סוגי תערובת אוכל ופסולת
- 253.....שכבת פסולת המונחת על האוכל
- 254.....אי אפשר בענין אחר - מחשבת הבינה היא על הפרדת אוכל מפסולת
- 255.....שכבת פסולת דבוקה באוכל

255.....	קליפות, גרעינים ועצמות מחוברים לאוכל
255.....	שכבת פסולת מעורבת באוכל במקום מגע
256.....	פסולת מעורבת באוכל בכל מקום - תערובת גמורה
256.....	תערובת של דברים לחים - תחליב ותרחיף
257.....	זיהוי מהו האוכל והפסולת שבתערובת הוא תלוי במחשבה
257.....	תערובות בני ישראל עם העמים
257.....	ברירה במין אחד ומיון במיני אוכלים מעורבים
258.....	הטבה המושגת ע"י הפרדה במין אחד ובמיון שני מינים
259.....	הפרדה במין אחד והעלאת ניצוצי קדושה
260.....	מקור לברירה במין אחד בירושלמי
260.....	מיון בשני מיני אוכלים כתולדת מלאכת בורר
261.....	מיון במין אחד בסימן שי"ט
261.....	מיון בשני מינים בסימן שי"ט
261.....	שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך

פרק ב הבורר מיני אוכלין

264.....	הקדמה לסעיפים א'-ה'
264.....	הפרדת הרע מהטוב
264.....	הפרדת הטוב מהטוב
265.....	סיכום והשוואת דיני ברירה לפי דרך ותכלית
270.....	הפרדת שני מיני אוכלים
270.....	סוגי כלים להפרדה במלאכת מרקד
271.....	מלאכת מחשבת בסעיפים א' - ה'
272.....	סעיף א - ברירת אוכל מתוך פסולת לאלתר
272.....	ס"ק 1: הבורר אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה לאלתר - מלאכת מרקד
279.....	הכובר את התבן - מלאכת מרקד דרבנן
281.....	נתינת כרשינין בכברה - דבר שאינו מתכוון
282.....	שימוש במלחייה שיש בה אורז - פסיק רישא במלאכה דרבנן
283.....	ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור - שינוי מופלג
292.....	מסובב סלט - מכשיר לייבוש סלט
292.....	ס"ק 2: הבורר אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר - דבר שאינו מלאכה
294.....	מחזיק העצם ביד אחת והבשר בשנייה ומפריד - סדר ההפרדה תלוי במחשבה
295.....	הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם - פסולת הנחשבת לאוכל

296.....	ברירת גרעיני אבטיח - דרך אכילה
297.....	ס"ק 3: שיעור ברירה לאלתר
298.....	ס"ק 4: ברירת שלאטי"ן (חסה)
298.....	קילוף כמלאכת בורר
298.....	הקדמה לתורת קילוף פירות וירקות - סוגים ושיטות
299.....	הלכה אחת לשני הסוגים
300.....	קילוף פירות וירקות כברירת אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)
302.....	קילוף פירות וירקות - ברירה אגב הקילוף המותר (שיטת היש"ש)
302.....	מלאכת בורר אגב קילוף
303.....	קילוף עצמות המחברות לבשר
304.....	סעיף ב - ברירת אוכל מתוך פסולת להניח לאוצר - מעין אב מלאכה
304.....	ס"ק 1: הבורר אוכל מתוך הפסולת בידו להניחו לבו ביום
305.....	ברירת אוכל מפסולת בידו להניחו היא מעין אב מלאכת בורר
306.....	הקדמה לסעיף ג'
306.....	איסור מיון אוכלים
307.....	סעיף ג - מיון שני מיני אוכלים מעורבים
308.....	ס"ק 1: הממין שני מיני אוכלים מעורבים
309.....	סיכום דיני ברירה ומיון שני מיני אוכלים מעורבים
311.....	הבורר והממין שני מיני כלים ובגדים
312.....	הפרדת תערובת סכ"ס ע"י שיטוח ופיזור
312.....	ס"ק 2: הבורר שני מיני דגים מעורבים
313.....	ס"ק 3: הבורר והממין במין אחד
314.....	ג' סוגים של תערובת במין אחד
315.....	ס"ק 4: הממין שני מיני אוכלים מעורבים והניחם לאחר זמן - תולדת מלאכת בורר
315.....	ברירת השמנת מהחלב בסך פת ידנית (צנטריפוגה)
317.....	הקדמה לסעיף ד'
317.....	עיתוי הברירה ביחס לאכילה
317.....	סעיף ד - הבורר פסולת מתוך אוכל
318.....	ס"ק 1: הבורר פסולת מתוך אוכל בידו לאלתר

- 319.....הבורר פסולת מאוכל בעת אכילה
- 320.....המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה
- 321.....המוציא מפיו הצרור שבחתיכה
- 322.....ס"ק 2: האוכל מרובה
- 322.....הקדמה לסעיף ה'
- 322.....מיתוק תורמוסים במדרש
- 322.....הכנת התורמוס למאכל
- 323.....סעיף ה' - ברירת תורמוסים כפסולת מאוכל
- 323.....ס"ק 1: הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם לאלתר
- 326.....ברירת מוקצה - כדין התורמוסים

פרק ג מלאכת דש

- 328.....הקדמה לסעיף ו'
- 328.....דישה וטחינה כרמזים לתיקון הנפש
- 329.....דישה ויציאת מצרים
- 330.....מיני זרעים ששייכת בהם מלאכת דש
- 330.....דישה בדגנים
- 331.....דישת שעורים - דישה מורכבת
- 332.....דישת שקדים ואגוזים - דישה מורכבת
- 334.....דישת ראשי שום
- 335.....ברירת לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין בקליפיהם
- 335.....מלילות - פירוק חיטה ירוקה
- 336.....קילוף כמלאכת דש הנעשית בשינוי
- 336.....הקדמה
- 336.....הגדרת קילוף
- 336.....קילוף שעורים ושקדים
- 338.....קילוף בוטנים
- 338.....קילוף שומים ובצלים
- 339.....קילוף שומים כמלאכת בורר
- 339.....סעיף ו' - מלילת מלילות
- 340.....ס"ק 1: מלילת מלילות

341.....	מלילה וקילוף קטניות
343.....	ס"ק 2: פירוק אגוזים ולוזים (שקדים)
344.....	פיצוח אגוזים במפצח אגוזים

פרק ד הפרדת תערובת ע"י האוויר

345.....	הקדמה לסעיף ז'
345.....	סילוק הרע ע"י הרוח
345.....	הקדמה
345.....	הכנת מלילות למאכל
346.....	ניפוי מלילות במסירתן מיד ליד
346.....	ניפוח מלילות ע"י זריקה בשתי ידי
347.....	ניפוח מלילות ברוח פיו
347.....	ניפוי מלילות ע"י השפלה ביד אחת - שינוי מופלג
348.....	מנפח בידו - כאדם שמנפח קש מתחת ידי
349.....	סיכום והשוואת דיני מלאכת זורה לפי דרך ותכלית
351.....	סעיף ז' - הפרדה תערובת ע"י האוויר
351.....	ס"ק 1: ניפוי מלילות בקנון ותמחוי
352.....	ס"ק 2: ניפוי מלילות ביד אחת

פרק ה הפרדת תערובת ע"י מים

356.....	הקדמה לסעיף ח'
356.....	ה' מפריד טוב מרע ע"י הצפה במים
356.....	ה' מטהר את האדמה שנתארכה, על ידי מי המבול
356.....	משה רבנו מטהר את בני ישראל בהשקייה לאחר חטא העגל
357.....	הפרדת פסולת ואוכל ע"י מים - מלאכת זורה
357.....	שולים - כוח הציפה
358.....	הפרדת תערובת במצע מורחף (gravity separator, fluidized bed)
359.....	שורים - שרייה לסילוק רעלים
360.....	שורים ושולים בכרשינין
361.....	שריית חילתית
363.....	שטיפה והדחת פירות וירקות בזרם המים
365.....	הדחת דג מלוח
365.....	שריית פירות וירקות
366.....	שטיפה והדחת כלים

367.....	סעיף ח' - הפרדה תערוכת ע"י מים
367.....	ס"ק 1: אין שולין ואין שורין
369.....	ס"ק 2: לא שפין
371.....	ס"ק 3: נתינת כרשינין בכברה

פרק ו הפרדת שמרים ויין

372.....	הקדמה לסעיפים ט'-י"ג
372.....	שימור יין - הפרדת הדין הקשה מהדין הקדוש
373.....	תיקון שימור היין במגילת אסתר
375.....	תערוכת יין ושמרים - תרחיף
375.....	שימור וממחה
376.....	שימושיה של המשמרת
377.....	כוח הכבידה במסננת
377.....	הלכות של שימור יין
377.....	תהליך עשיית היין
379.....	מרכיבי הלכות סינון יין ומים
380.....	סעיף ט' - נתינת שמרים במשמרת
380.....	ס"ק 1: נתינת שמרים במשמרת
383.....	החיוב בשימור משום מלאכת בורר או מרקד
383.....	החיוב בשימור כאב מלאכה זורה מוכלל
383.....	ס"ק 2: נתינת מים על גבי שמרים שבמשמרת בשביל שיצולו
384.....	הקדמה לסעיף י'
384.....	תכלית השימור האסורה ותכלית הזיכוך המותרת
385.....	הגדרת סינון ושימור לפי הר"ן ולפי הרמב"ם
385.....	מלאכות שימור דרבנן
385.....	סיכום והשוואת דיני סינון ושימור לפי דרך ותכלית
387.....	סעיף י' - שימור וסינון יין במשמרת ובסודר
387.....	ס"ק 1: סינון יין או מים צלולים במשמרת
388.....	ס"ק 2: סינון קסמין דקין במשמרת
388.....	ס"ק 3: סינון יין ושאר משקין שעכורים קצת בסודר
389.....	פסקי הר"ן
390.....	ס"ק 4: שימור יין ושאר משקין שעכורים לגמרי במשמרת ובסודר

390.....	ס"ק 5: פסקי הרמב"ם
393.....	ס"ק 6: סינון יין מגתו בסודר
397.....	סעיף י"א - בסינון יין בסודר שלא לעשות בו גומא
397.....	ס"ק 1: שלא יעשה גומא בסודר לקבל יין
398.....	סעיף י"ב - בסינון יין בכפיפה מצרית שלא יגביה הכפיפה
398.....	ס"ק 1: כלים לסינון יין
400.....	סעיף י"ג - איסור מסננת קשין וקסמין
401.....	ס"ק 1: כלי שמריקין בו יין מהחבית לא יתן בפיו קשין וקסמין בחזקה

פרק ז ברידת תערובת במקום מגע

402.....	הקדמה לסעיף י"ד
402.....	ברידת תערובת במקום מגע
402.....	ביאור אופי התערובת במקום מגע לפי החזו"א
403.....	השימוש בכף להפריד תערובת במקום מגע - דרך רגילה
404.....	שפיכה מכלי לכלי כהפרדה בכלי בשינוי
404.....	פסיקת המגן אברהם - הפסיקה היסודית
406.....	סיכום והשוואה דיני מרקד בתערובת במקום מגע
407.....	סעיף י"ד - שפיית יין מכלי לחברו
407.....	ס"ק 1: שפיית יין מכלי לחבירו
409.....	ניקוז תה מהשקית לכוס
409.....	מזיגת קפה מהקנקן לכוס
409.....	שפיכת שומן הצף על הרוטב
411.....	קליטת שמנת הצף על חלב בכף
412.....	סינון עלי תה בתיון (קומקום) שמורכבת בפיו מסננת
413.....	ס"ק 2: מותר להגביה החבית

פרק ח סינון משקאות שונים

414.....	הקדמה לסעיף ט"ו
414.....	מיתוק חרדל במדרש
414.....	תהליך הכנת משקה חרדל

415.....	חלמון וחלבון של ביצה.....
415.....	חלמון וחלבון כשני מינים.....
416.....	סינון חרדל במסננת.....
416.....	סינון ביצה חיה או טרופה במסננת.....
417.....	סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל.....
418.....	סיכום והשוואה דיני סינון חרדל וביצה.....

419.....	סעיף ט"ו - סינון משקה חרדל עם ביצה.....
419.....	ס"ק 1: סינון חרדל וביצה במסננת.....
422.....	סינון הביצה כדי לאכול את החלמון.....
423.....	סינון ביצה חיה במסננת.....
424.....	סעיף ט"ז - סינון מים מתולעים במפה לשתייה לאלתר.....
424.....	ס"ק 1: סינון מים מתולעים במפה.....

פרק ט הפרדת תחליבים

426.....	הקדמה לסעיף י"ז.....
426.....	הפרשת חמאה מחלב עושה תיקון.....
426.....	תחליב.....
427.....	סוד תחליב החלב - כנגד חיבור ומיזוג הספירות.....
427.....	התכונות הפיזיקליות של התחליב.....
427.....	חלב.....
428.....	המרכיבים של החלב.....
428.....	מוצרי חלב.....
429.....	עשיית גבינה.....
430.....	עשיית חמאה.....
430.....	עשיית גבינה ועשיית חמאה - הפרדת תחליב של שני מינים.....
430.....	עשיית חובצה (Buttermilk).....
431.....	עשיית קצפת וגלידה.....
431.....	עשיית מיונית (מיונז).....
431.....	חובצה, קצפת וגלידה - תחליב למחצה.....
432.....	קיבוץ שומשומים ואגוזים בתחליב דבש.....
432.....	עיבוי אוכלים בהוספת עמילן, קמח או ביצה - עשיית תחליב ע"י חימום.....
432.....	איסורים בעשיית תחליב בשבת.....
434.....	לשון מחבץ.....
435.....	סיכום והשוואה דיני הפרדת תחליבים.....

סעיף י"ז - המחבץ 436

ס"ק 1: עשיית גבינה וחמאה וסינון הפסולת 436

ס"ק 2: קיבוץ שומשומים ואגוזים בתחליב דבש 441

פרק י נספח א

יצירת הספירות מהמוחין 442

תיקונים של מצוות ומלאכות 444

תיקון מצוות מתנות עניים בשני עולמות: עולם העשייה ועולם היצירה 444

תיקון מצוות נתינה לקודש בשני עולמות: עולם העשייה ועולם הבריאה 446

שני תיקונים מלאכות הזב"מ בעולם העשייה 450

חלק ו מפתחות

פרק א מפתח הלכות 454

פרק ב מפתח מושגים 461

פרק ג מפתח הפרדת חומרים 465

פרק ד מפתח לרמב"ם 468

שש שיחות על הספירות

פרק א ספירת התפארת

הספר 1

רקע הספר 1

פירוש סוד 1

כח המשיכה 2

פירוש סוד הוא דומה לנוסחת כוח הכבידה 3

דוגמה: ספירת התפארת 3

הגדרת ספירת התפארת 5

התייחסות חוזרת למכת הברד 5

נס קרה אחרי מכת הברד 6

6	מידת הדין ומידת הרחמים בעת ובעונה אחת
6	יעקב אבינו - המיזוג הנכון בין חסד וגבורה
6	ויזר יעקב נזיר
7	ויגל את האבן - תפארת מעל לטבע
7	קשורות בחוט השני
7	הנורא - להרבות ביראת ה'
8	תורה שבכתב
8	ספירת התפארת בכלל ישראל

פרק ב ספירת החסד

10	ספירת החסד
10	החסד של ה'
11	יום טוב וספירת החסד
12	אברהם מחונן במידת החסד הא-להית
12	המלאכים באו לעניין אחד - תיקון העולם ע"י מידת החסד
13	אחד לבשר לשרה - חסד מעל לטבע
13	אחד לרפאות את אברהם - אברהם מרפא בחסד
13	אחד להפוך את סדום - אנשי סדום לא קיבלו את שיטת התיקון
14	מידת החסד ומצוות המילה
14	יום טוב - זמן של תיקון הנפש ע"י חסד
14	החסד ממתק את הדין
15	כיצד אברהם אבינו קיבל את מידת החסד
15	להידרמות לדרכי הקב"ה
16	הבשורה - חסד מעל לטבע
16	השמחה של אברהם בהיוודע לו חלקו
17	התלבשות
17	אהבת ה'
17	שמחת יום טוב נגזרת משמחת אברהם
17	ברית מילה - בריתו של אברהם אבינו
18	הסכם ברית המילה
18	אות ברית המילה
19	ברית עולם
19	החטא המיתקן
19	ברית המילה בעשרת הדברות
20	רתימת יצר הרע
20	ברית המילה ותפילת זיכרונות
20	הכהנים מברכים את העם באהבה

21	הכהנים קולטים ומשפיעים את מידת החסד
21	והובא אל הכהן - כוח החסד לתקן ולרפא
22	סיכום

פרק ג ספירת הגבורה

23	ספירת הגבורה
23	גבורה - מידת הדין
24	הגבורה של ה'
25	מידת הגבורה של האדם
26	הגבורה והיראה
26	קבלת מידת הגבורה בהידמות אל ה'
26	יצחק קונה את מידת הגבורה
27	הידמות זוהי הלבשה
27	גבורה ממותקת בחסד
28	ברית יצחק
29	ברית שבת
30	הסכם הברית
30	שבת - ברית עולם
30	החטא המיתקן
31	בריתו של יצחק אבינו
31	ברית השבת בעשרת הדברות
31	הלוויים קולטים ומשפיעים מידת הגבורה לכלל
32	סיכום

פרק ד ספירות נצח והוד

33	המלחמה עם היצר
34	יצר הרע מצד החסד
35	ספירת הנצח של ה' פועלת נגד מעשי שאול המלך
36	מידת הנצח שבסנהדרין
38	חסידות - מלחמה אישית נגד היצר מצד החסד
38	בקשה לספירת הנצח בתפילה
38	ספירת ההוד
38	יצר הרע מצד הגבורה
39	ספירת ההוד של ה' נגד סנחריב
40	ספירת הוד וההודאה
40	יעקב אבינו נאבק עם שרו של עשו בספירת ההוד

41	שוטרים - בעלי ספירת ההוד
42	צדיקות - מלחמה אישית נגד היצר מצד הגבורה
43	בקשה לספירת ההוד בתפילה
43	סיכום

פרק ה ספירות יסוד ומלכות

44	ספירת היסוד - הורדת שפע לעולם
45	השתלטותו של יוסף על יצר הרע בכל חלקיו
46	אות ברית היא לעולם - ברית מילה וברית שבת
47	ספירת היסוד - חיבור בין חסידות וצדיקות
47	כוחו של יוסף מאפשר כניסה לארץ
47	הנשיאים - מוסד היסוד במדבר
48	איחוד כלל הנשיאים
48	מיזוג בין נצח והוד
49	אתם נצבים היום כלכם
49	חטא המרגלים
50	השוואה בין יוסף לבין הנשיאים
50	בקשה לספירת היסוד בתפילה
51	ספירת המלכות
51	שמות אחרים לספירת המלכות
51	ספירת המלכות במלכי ישראל
52	מפריד אלוף לא יראה מאורות - חטא אדם הראשון
52	שם קודש לספירת המלכות
53	בקשה לספירת המלכות בתפילה
53	סיכום

פרק ו ספירות חכמה, בינה ודעת

54	ספירות המחשבה
54	חכמה ובינה אצל האדם
57	מכתב מאליהו
57	מסילת ישרים
57	יראה הרוממות ויראת החטא
58	ספירת הדעת אצל יעקב אבינו - דעת תורה
58	וְהָיָה יְ-ה-י-ה נָצַב עָלָיו - קבלת ספירת הדעת ביעקב אבינו
58	ספירת החכמה של ה'
59	ספירת הבינה של ה'

59		ספירת הדעת במעמד הר סיני
59		כפה עליהם הר כגיגית
60		ברית התורה - נעשה ונשמע
61		ברית התורה בעשרת הדברות
61		בקשה לספירות החב"ד בתפילה
61		עולמות ונשמות
62		סיכום
63		פרק ז מפתח ענינים

רשימת הטבלאות

טבלה 1	הספירות	19
טבלה 2	הספירות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות	22
טבלה 3	כלל ופרט – מוחין וספירות	28
טבלה 4	תהליך התיקון – במזמור צ"ב	47
טבלה 5	סידורות מלאכות ומשאבי הטבע הנפעלים לפי שימוש האדם	57
טבלה 6	מצוות מתנות עניים לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות	79
טבלה 7	כלל ופרט במצוות מתנות עניים	81
טבלה 8	מצוות נתינה לקודש לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות	88
טבלה 9	כלל ופרט במצוות נתינה לקודש	90
טבלה 10	מלאכות הזב"מ לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות	98
טבלה 11	כלל ופרט במלאכות הזב"מ	100
טבלה 12	כלל הכללים	101
טבלה 13	יסוד מחלוקתם של רבי יהודה ורבי שמעון במשאצ"ג	116
טבלה 14	מחלוקת רבי יהודה רבי ושמעון לגבי מלאכת מחשבת	156
טבלה 15	הרחבת ל"ט המלאכות מעבר תחום הגדרתן	184
טבלה 16	נוסחאות התכלית והדרך למלאכות חורש, זורע וקוצר	194
טבלה 17	אבות ותולדות של מלאכת חורש לפי תיקונים בעולמות הבי"ע	207
טבלה 18	אבות ותולדות של מלאכת זורע לפי תיקונים בעולמות הבי"ע	209
טבלה 19	אבות ותולדות של מלאכת קוצר לפי תיקונים בעולמות הבי"ע	212
טבלה 20	אבות ותולדות של מלאכת דש לפי תיקונים בעולמות	217
טבלה 21	סיכום נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ	229
טבלה 22	אבות ותולדות של מלאכות הזב"מ	239
טבלה 23	מרכיבי החלב	428
טבלה 24	תיקונים של מצוות נתינה לעניים	446
טבלה 25	תיקונים של מצוות נתינה לקודש	449
טבלה 26	מלאכות הזב"מ פועלות לפי העולמות	452

רשימת האיורים

23	איור א תיקון בעולמות ע"י הספירות
262	איור ב תרשים פסיקת איסור והיתר לפי תכלית ודרך
266	איור ג מלאכת מרקד לפי תכלית ודרך
268	איור ד מלאכת בורר לפי תכלית ודרך
286	איור ה אופני שיטוח תערובת
322	איור ו צמח התורמוס
332	איור ז גרעין חיטה וגרעין שעורה
333	איור ח קליפות השקד
334	איור ט קליפות השום
341	איור י קילוף קטניות
350	איור יא מלאכת זורה לפי תכלית ודרך
360	איור יב הכרשינה
362	איור יג צמח החלתית והקורט של חלתית (השרף)
386	איור יד סינון ושימור יין לפי הר"ן – סעיף י'
406	איור טו מלאכת מרקד בתערובת במקום מגע לפי דעה ב' במ"א
418	איור טז סינון חרדל וביצה
435	איור יז הפרדת תחלבים
443	איור יח הספירות נוצרות מהמוחין
445	איור יט תיקון בעולם היצירה ע"י מצוות מתנות עניים
448	איור כ תיקון בעולם הבריאה ע"י מצוות נתינה לקודש
451	איור כא תיקונים מלאכות הזב"מ בעולם העשייה

לעילוי נשמת בעלי, אבינו, וסבנו

יואל אפרים זלצמן ז"ל

בן אברהם עוזיאל וליבע דאברא

מוקדש ע"י

אשתו לבה

בניו:

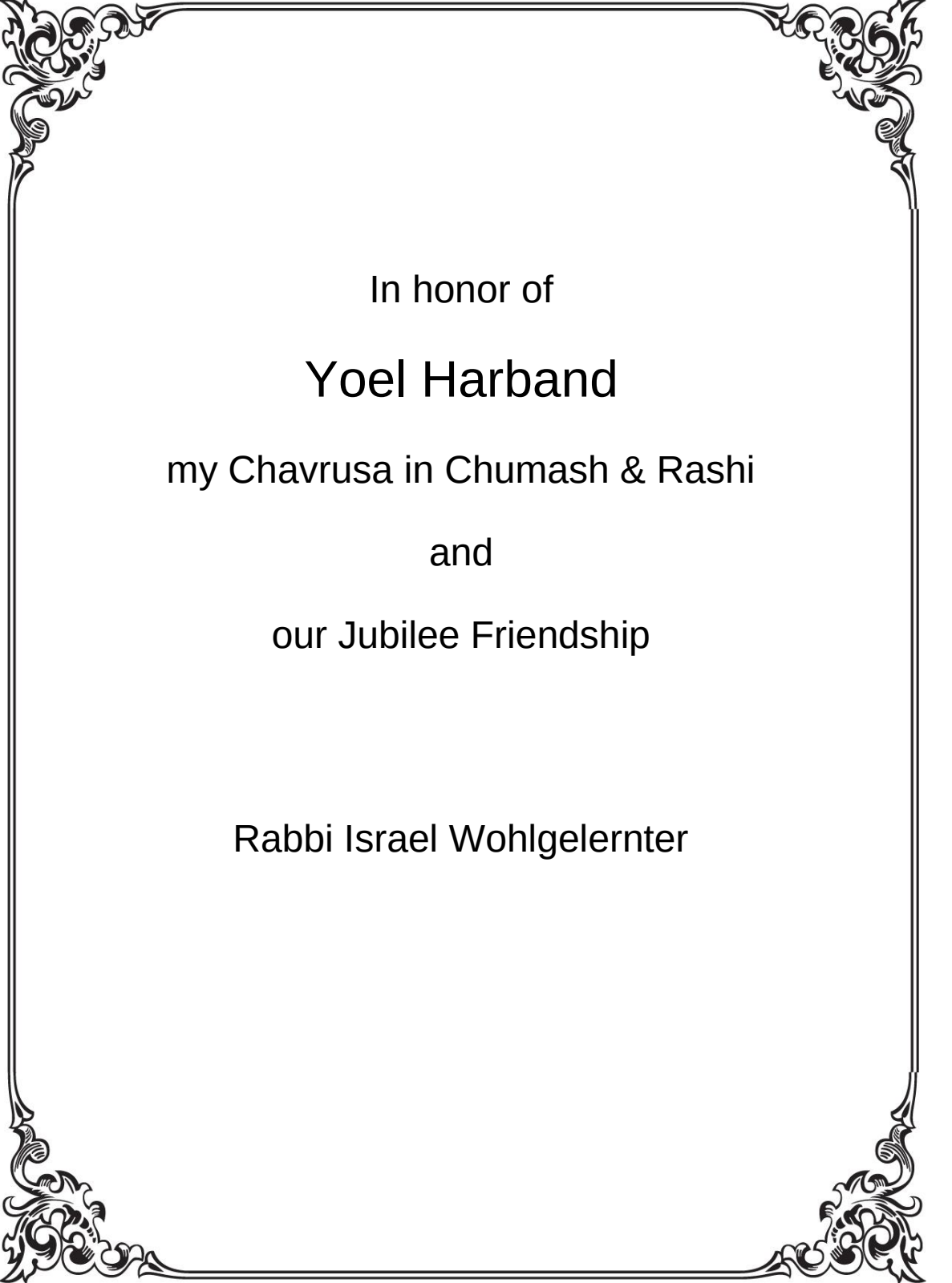
שירה יוכבד ואליעזר גרשון וב"ב

דינה אסתר

אברהם עוזיאל

אביטל רבקה

ואחותו וגיסו חנה ויואל הרבנד

In honor of

Yoel Harband

my Chavrusa in Chumash & Rashi

and

our Jubilee Friendship

Rabbi Israel Wohlgelernter

אב"ד ורב ש' גילה ומקור חיים
פעיה"ק ירושלים ת"ו

גילה, רח' א. יערי 1, ירושלים 9384346 טלפקס. 02-6763792 טל'. 02-6503010
Gilo, 1 Yaarei ST, Jerusalem 93843 TelFax. 02-6763792 Tel. 02-6503010

הסכמה

הרב נפתלי נוסבוים

אב"ד אהבת שלום

פעיה"ק ירושלים ת"ו

תמוז תשע"ז

307

אני אנונימי עני מבטל צדקיו הרה"ק הרב
והנני צדיק אור המחקר אליטא שיפוטו מעינות
חוצה להקדש תורה ולהאדירה, כשאיתו הסתירה אני
ובאזנה' לכל המחקר
נתיי ונסקוין

הסכמה

משה מילשטיין

רב וראש כולל

בית המדרש וכולל האריז"ל

ברוקלין, ניו יארק

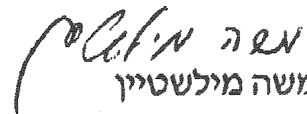
בס"ד

שמחתי מאד לקבל ספר החשוב "טוב להודות לה" מאת המחבר הרה"ג יואל הרבנר. המחבר זכה לבאר תיקון וסדר הבירורים, שזה תכלית כל הבריאה, באופן נפלא מאד ומסודר, ובפרט מה שנוגע להל"ט מלאכות שבת.

ספר הזה נחוץ ומועיל לכל המלומדים והמעניינים בכתבי האריז"ל, ובפרט ללמוד הקשר שיש בין ההלכה פסוקה להסוד, שכן דרך האריז"ל בשער המצות ובשער הכונות ועוד בכמה מקומות.

והנה באתי לברך המחבר שליט"א שיפוצו מעיינותיו חוצה, ויזכה ללמוד וללמד מתוך נחת ובריאות והרחבת הדעת ואריכת ימים ושנים טובים.

המברך בברכת התורה,

משה מילשטיין

כ"ג אייר תשע"ה לפ"ק

הסכמה

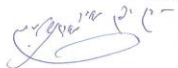
Rabbi Y.M. Morgenstern
Rosh hayeshiva of
"Toras Chochom"
Yerushalaim

יצחק מאיר מארגנשטערן
רב ור"מ דק"ק "תורת חכם"
לתורת הנגלה והנסתר
פעיה"ק ירושלים תובב"א

בעה"ת, יום ב' לימי הסליחות תשע"ה לפ"ק, פעיה"ק ירושת"ו

שמחתי בראותי להרה"ג הנעלה השוקד על התורה כמנה"ר יואל
הרבנר שליט"א הולך מחיל אל חיל, ואחר שכבר זכה לזכות הרבים
בספרו הראשון יאירו שבעת הנרות, הדה ידו בשניות מדברי סופרים
בספרו החשוב טוב לחודות לח' המיוסד על הלכות בורר לכאדם על פי
פנימיות התורה, והאריך לבאר הלכות שבת כהררים התלויים בשערה
בדרך עמוק ונאה כיד ה' הטובה עליו, וזכה בס"ד להעלות דברים
הראויים לשבח ותהלה, והנני בזה בברכה נאמנה, יהא רעוא שיוכה
להשלים מלאכתו הטובה, יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה
ולאדירה, ויזכה לרוב ברכה וסיעתא דשמיא בעסק התורה ובעמלה
בשובה ונחת, ולזכות הרבים ממתק פרי מגדיו, ויכתב ויחתם בככ"ו
בכתיבה וחתומה טובה לאלתר למב ולחיים ולשלום.

בברכה נאמנה

הסכמה

מהגה"צ רבי יהודה אריה לייב מ"צ סאפרין שליט"א

בן כ"ק מרן אדמו"ר מקאמרנא שליט"א

ראש כולל "קול יעקב" קאמרנא

אש קודש 17/6, ביתר עילית

בס"ד

יום ראשון ח' אלול פ' כי תצא תשע"ה

שמחתי באומר לי ידידי תלמידי היגע בתורה הרה"ג ר' יואל
הרבנד שליט"א, שעומד להוציא את ספרו החשוב הנקרא בשם
טוב לחודות לח, על עניני שבת קודש ועל ט"ל אבות מלאכות,
שהסמך כל דבר מהיכן כל דבר מיוסד בסתרי ההכמה.

ידוע דברי מרן אור שבעת הימים הבעש"ט זי"ע המובא בדגל
מחנה אפרים (פ' תולדות) המבואר בדברי אא"ז הרה"ק רבי יצחק
אייזיק מקאמרנא זי"ע, בהיכל הברכה (פ' נח ד"ה עשה לך, דף סו.)
שעל ידי עסקן בדברי עולם הזה ביהודים לשם שמים, וכן כל
משה ומתן וכל מלאכת הרישה וזריעה, צריך לעשות בתחתון
ולרמוז בעליון, וידוע מדברי מרן הבעש"ט זי"ע שכל אדם מחוייב
לעסוק לשם שמים בל"ט מלאכות, ושאלו אותו תלמיד חכם
העוסק בתורה מה יעשה, והשיב טל תורה מדיחהו, (כן מפורש
בהקדמת ת"ז דכ"ג ע"א אבל בגמרא כתובות דף קיא: איתא אור תורה) שעל
ידי לימודו בל"ט מלאכות בתורה, נעשה למעלה היחוד כאילו
עסק בו בפועל.

והנני לברכו שיוכה לישב באוהלה של תורה ולהפיץ דברי
חידושיו ביתר שאת ויתר עוז כאוות נפשו.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה

יהודה אריה סאפרין

באדמו"ר מקאמרנא שליט"א

ישראל אריה סאפרין
ביתר עילית 17/6

המלצה

הרה"ג יוסף פרסיה

מו"צ בית ההוראה שע"י שערי הלכה ומשפט בנשיאות הרה"ג יצחק אופיר מלכא שליט"א

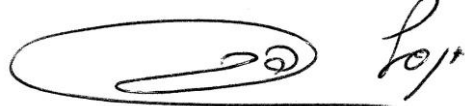
רחוב אריאלי 16/3, ביתר עילית

שמחתי לקבל לעיון את הספר החשוב **טוב להודות לה'** על הלכות בורר מאת המחבר הרה"ג יואל הרבנד. הספר נתן אור ועמקות חדשה, שלא נמצא בשום ספר אחר על הלכות שבת, שהצליח המחבר שליט"א לגלות את יסודות הפשט ע"פ תורת הסוד. המחבר מבהיר היטב את היסודות הנ"ל וע"י זה גם המושגים ע"פ הפשט כגון מלאכת מחשבת ואבות ותולדות וכן הסיבות לאיסור והיתר המלאכות מבוארים בצורה יותר ברורה.

הספר בוודאי מומלץ למעינים בתורת הסוד של האריז"ל כדי לראות את הקשר החיוני בין תורת הסוד לבין הלכות שבת, וכמו כן אלה שעסקו ולמדו היטב את הפשט בהלכות שבת יוכלו להיעזר בספר.

הנני מברך את המחבר שיזכה להוציא עוד ספרים בהלכות שבת להגדיל תורה ולהאדירה.

בברכת התורה,

יוסף פרסיה

כ"ג שבט תשע"ו

הסכמה

MOSHE BRANDSDORFER

RABBI OF

HEICHAL HORO'OH

JERUSALEM

3 ZÖNNENFELD ST., TEL. 972-2-5322775

HOME: 972-2-5370033

משה בראנדסדארפער

אב"ד ור"מ היכל הוראה ירושלים

נשיא כתר ההוראה "היכל הוראה" בארץ הקודש

מיסוד אאמ"ר מרן הזקנה בשם יו"ע

מחבר ספרי "היכל הוראה" תשובות והוראות

פעילות ירושלים תוכביא

בס"ד יום ראשון כ' טבת תשע"ח לפ"ק

הן הובא לפני הספר בשם "טוב להודות לה" אשר העלה על הכתב מתוך
אהבת-תורה ויראת שמים טהורה ה"ה הרה"ג יואל הרבנד שליט"א מפעדה"ק
ירושלים ת"ז המיוסד על מלאכת בורר בשבת על פי פנימיות התורה, ועבודה
חשובה מונח בחיבור הלזה ובודאי רבים וכן שלימים יראו וישמחו בזה, וכבר
הסכימו עליו הרבנים חשובים שליט"א מפעדה"ק ירושלים ת"ז ובתוכם ידידנו
הגאון הגדול רבי נפתלי נוסבוים שליט"א אב"ד אהבת שלום והגה"צ המקובל
רבי יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א רב ור"מ קהילת תרת חכם.

על כן באתי אלא בברכה שיזכה בקרוב לברך על המוגמר ולהפיץ מעיני
חכמתו חוצה ולהיות ממזכי הרבים עד ביאת גואל צדק בב"א.

וע"ז באעה"ח למען כבוד תורתנו הקדושה

משה בראנדסדארפער

חלק א

הקדמה

פרק א מבוא

איסור מלאכה ותורת הסוד

מלאכה נאסרת בשבת במידה שהיא מסוגלת לעשות תיקון בעולמות העליונים

הרוצה להבין כראוי את איסור עשיית מלאכה בשבת, חובה עליו להבין את יסודותיה של אותה המלאכה בתורת הסוד. שכן פעולה תוגדר כמלאכה האסורה בשבת וההימנעות מעשותה בשבת תיקרא מנוחה, רק במידה שעשיית אותה מלאכה בימות החול מסוגלת לערוך תיקון בעולמות העליונים והאיסור במלאכה נקבע לפי מהות ואיכות התיקון הנעשה ע"י המלאכה.

התיקון שהמלאכות פועלות בעולמות העליונים, תלוי בעיקר במחשבה שבה הן נעשות, שכן המחשבה היא הגורמת למלאכה להיות "מלאכת מחשבת", כאשר עניין מלאכת מחשבת הנדרש במלאכות שבת מובן היטב רק לאור המתבאר בתורת הסוד על מהות מרכיבי המלאכה, מחשבות החכמה, הבינה והדעת. כמו כן, פסקי ההלכות של איסורי המלאכות וחילוקי הדינים, שלפעמים קשה להגדירם במונחים תלמודיים, מתבררים היטב לפי תורת הסוד, וכפי שיבואר להלן. אמנם יש להעיר שאין מטרת ספר זה לפסוק הלכה אלא לבאר ולהבהיר את ההלכה הפסוקה בשו"ע לפי מסגרת וכללים הלכתיים שמבוססים על תורת הסוד. מתברר שכל ההלכות שבסימן שי"ט מוסברות ומובנות היטב לפי מסגרת זו להפליא וא"כ יש לשער שהיא היוותה בסיס לדרך החשיבה של התנאים והאמוראים שקבעו את ההלכה למעשה בגמרא.

כמבואר בתורת הסוד, עשיית ל"ט המלאכות גורמת ומעוררת תיקון בעולמות העליונים. שכן הצורך בעשיית המלאכות התהווה כבר בזמן בריאת העולם מיד עם גירוש האדם מגן עדן, כאשר נוצר צורך בתיקון הפגם שנעשה מחמת חטא אדם הראשון. יתרה מזו, המלאכות נצרכות להעלאת ניצוצות הקדושה, כמתבאר בדברי האריז"ל ב"שער המצוות", פרשת בהר: "וטעם טורח אלו המלאכות כולם הוא כמ"ש אצלנו כי כל העולמות כולם וכל אשר בהם, הכל הוא מן מה שמתברר ועולה ונתקן".

אופי התיקון הנצרך בעולמות העליונים קובע את צורת המלאכה המתקנת

בספר שלפנינו תבואר היטב ההתאמה בין מעשה כל מלאכה ומלאכה, לבין התיקונים השונים הנעשים בעולמות העליונים. ויומחש שלהתאמה זו בין מלאכה ותיקונה ישנה חשיבות עליונה להבנת עניין מלאכות שבת, כי כאשר יבואר היטב הבסיס, היסוד, והשורש של כל מלאכה ותיקונה בעולמות העליונים, יובן כי אופי התיקון הנצרך בעולמות העליונים מכתוב וקובע את מאפייניה של המלאכה הגורמת לתיקון זה, וממילא תהיה בזה נפקא מינה להלכה, להבנת מחלוקות התנאים, ולכירור ספקות המפרשים. ועוד, התאמה זו בין מלאכה ותיקונה, מהווה מסגרת שמאחדת ומבהירה את ריבוי הדינים של ל"ט המלאכות. לפיה יובן גם מדוע לעיתים שתי מלאכות הנראות לנו שונות זו מזו, הן בעצם מלאכה אחת, וזאת משום שהמאפיינים שלהן מתאימים לאותו תיקון בעולמות העליונים. זהו היסוד שבאיסוף וסיווג המלאכות לאבות ותולדות, נושא המתברר היטב מתוך הרמב"ם לפי תורת הסוד. ומלמטה למעלה, לימוד והבנת הלכות איסורי המלאכות בפירוט, מוסיף גם הבנה על תהליך התיקון המתרחש בעולמות העליונים, וכפי שיבוארו הדברים בהרחבה בהמשך הספר.

התיקונים של מלאכות הברירה

כפי שיבואר, תיקוני המלאכות בעולמות העליונים מחולקים לשלושה: בעולם הבריאה התיקון נעשה ע"י מלאכה שדרכה במחשבת/גרמא, בעולם היצירה התיקון נעשה ע"י מלאכה שדרכה במעשה בבחירה חופשית, ובעולם העשייה התיקון נעשה ע"י מלאכה שדרכה במעשה בסיוע כלי. תיקוני מלאכות הברירה היינו הזורה, הבורר והמרקד מתאימים לשלושה אופני תיקונים האלה שכן הזורה דרכה במחשבה/גרמא, הבורר דרכה בחירה חופשית ביד והמרקד דרכה בסיוע כלי הנפה. הפרדה וחלוקה זו לשלושה דרכים ראשיות של עשיית מלאכה: במחשבה, בכוח האדם בבחירה חופשית ובכוח האדם בסיוע כלי מועילה מאד בסיווג דרכי המלאכות. דוגמה אחת: לא כל מלאכת ברירה היא רק ביד או בכלי שכן ישנה דרך שלישית של מחשבה/גרמא, ודוגמה שנייה: הדרך של יד והדרך של כלי הן שוות בחומרתן כאשר הראשונה היא דרך מלאכת בורר והשנייה היא דרך מלאכת מרקד.

מלאכה הנעשית במחשבה בלבד

בדומה לדוגמת מלאכת הזורה המתקנת במחשבה בעולם הבריאה ישנו כלל מלאכות שנעשות במחשבה בלבד ללא התערבות פעילה של האדם בעצם המלאכה אלא רק בהכנתה באופן של גרמא בלבד ובכל זאת חייבים עליהן מהתורה. לכאורה זהו חידוש

גדול אבל דין זה כבר מופיע בגמרא (ב"ק ס.) בקשר למלאכת זורה שבה הזרייה רק מכינה את הפרדת הפסולת כאשר ההפרדה עצמה נעשית ע"י הרוח והאדם רק מתכוון לכך במחשבתו: "רב אשי אמר ... מלאכת מחשבת אסרה תורה" כלומר, הכוונה במחשבה לעשיית המלאכה לבד מחייבת אותו. ובאופן פשוט, זאת סיבת החיוב במגוון מלאכות שהתלבטו בהן הפוסקים באם מקור חיובן הוא או בכח היד או בכח הכלי ולא עלה על דעתם שמקור החיוב יכול להיות כח המחשבה בלבד. למשל בהלכות בורר, יתברר בספר שהפרדת אוכל ופסולת בכרשינין (שהוא צמח מסוים) ע"י הצפתן במים נעשית במחשבה בלבד – זאת אומרת לא ביד ולא בכלי – וחייב עליה מן התורה, וכמו כן סינון שמרים במשמרת וייצור גבינה.

מלאכות זורה, בורר ומרקד

בחרנו להתמקד דווקא בסימן שי"ט העוסק בהלכות בורר כי הלכות אלו סתומות ומתבארות באופן נפלא לפי תורת הסוד. שכן לפיה מתגלה שכלולות בסימן זה ההלכות של שלוש המלאכות הדומות: זורה, בורר ומרקד, ועוד לפיה יובן היטב החילוק וההשלמה בין שלשת מלאכות האלו אשר תיקונם בעולמות העליונים הוא הגורם כאמור לעיל. ומאחר שגם הלכות מלאכת דישה כלולות בסימן שי"ט (סעיף ו') נעסוק ונרחיב בהן ועוד, נעסוק בנושא הקילוף ויתברר שיש לקילוף פן של דישה ופן של בורר.

הנושאים החשובים העולים מהקשר בין המלאכות לבין תורת הסוד, ושיש להם השלכות על פסקי ההלכות, מופיעים בקטעים הבאים.

הבהרת מהות מלאכת מחשבת

מלאכת מחשבת מורכבת משתי מחשבות: מחשבת התכלית ומחשבת הדרך
אולי הנושא החשוב ביותר שעולה מתורת הסוד הוא הביאור מהי המחשבה שבמלאכת מחשבת. אנו רגילים לחלק מלאכה לשני צדדיה: המעשה והכוונה, כאשר המעשה היא הפעולה, הדרך, והאמצעים של המלאכה ואילו הכוונה היא המחשבה להשגת התכלית הנפעלת של המלאכה. לפי ההבנה הפשוטה המקובלת, המחשבה שבמלאכת מחשבת היא הכוונה של המלאכה, היינו הרצון להשגת תכליתה, בלבד, כפי שניתן להבין ברמב"ם הלכות שבת פרק א'. לעומת זאת תורת הסוד מתחשבת גם במחשבה של המעשה עצמו, מחשבת הפעולה, הדרך והאמצעים וכוללת גם אותה במלאכת מחשבת ביחד עם מחשבת התכלית ואל שתייהן מתווספת מחשבה שלישית, מחשבת הדעת, שהיא המיזוג ביניהן. ואמנם בהלכות בורר ישנם דינים שבהם מציאות

הפעולה נוגדת למחשבת הפעולה ונפסק שהמחשבה היא שקובעת. דוגמה: בדין התורמוס (שי"ט סעיף ה') במציאות האדם מוציא את הפולים, האוכל, מהתרמיל, הפסולת, אבל במחשבה, מחשבת הפעולה, זאת הפרדת פסולת מאוכל וחייב ואילו בדין קילוף פירות במציאות האדם מוציא פסולת, הקליפה, מאוכל, התוך, אבל במחשבה, מחשבת הפעולה, זאת הפרדת אוכל מפסולת ומותר.

כך תורת הסוד מכירה ומבחינה בין שלושה חלקי ומרכיבי מחשבה שבמלאכת מחשבת, היינו: חכמה, בינה ודעת, כאשר חכמה היא מחשבת תכלית המלאכה, בינה היא מחשבת הדרך, צורת הפעולה של המלאכה, ודעת היא המיזוג ביניהן. והראיה: חכמה, בינה ודעת הן היו מחשבותיו של בצלאל במלאכת המשכן שהיא המקור להלכות שבת כפי שכתוב: "וימלא אתו רוח א-להים בחכמה בתבונה וכדעת וכל מלאכה" (שמות לה, לא).

עוד מתברר בספר שאותן המחשבות שפועלות לחייב במלאכת מחשבת הן המחשבות הפועלות בעשיית המצוות להוציא את האדם ידי חובה בהן וזהו כלל הנושא: "מצוות צריכות כוונה". ובכלל ישנו דמיון מובהק בין עשיית המצוות ועשיית המלאכות ויתברר גם זה בספר.

על סמך המחשבות האלו הרחיבו והכלילו את ההגדרה של מלאכה מעבר לפעולות הבסיסיות שנעשו במשכן לכלול פעולות נוספות בדרכים הבאות כפי שיוסבר בקטעים הבאים:

- נוסחת המחשבה – הכללה ואיחוד המלאכות
- אבות ותולדות
- המלאכות ומשאבי טבע הנפעלים

נוסחת המחשבה – הכללה ואיחוד המלאכות

כפי שמוכח ברמב"ם במלאכות חורש, זורע, קוצר, וטוחן, מחשבות התכלית והדרך, חכמה ובינה, באות לידי ביטוי בניסוח קצר, מדויק, וכללי שנקרא בספר **נוסחת המחשבה**. למשל, נוסחת מחשבת התכלית של מלאכת חורש היא "להכין ולייפות קרקע לזריעה" ונוסחת מחשבת הדרך של מלאכת טוחן היא "לקחת גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה". בעקבות הרמב"ם תוגדרנה בספר נוסחאות המחשבה גם עבור מלאכות זורה, בורר, ומרקד. בהיותן כלליות, הנוסחאות האלו מהוות הכללה והרחבה של המלאכות הפשוטות ומאפשרות לכלול מלאכות שונות שלכאורה אינן קשורות

אחת לשנייה תחת שם אב מלאכה אחת וכך לאחד את הדינים השונים בשו"ע. למשל, מתברר שהצפת כרשינין (סעיף ח') ושימור יין (סעיף י') הן אבות מלאכת זורה.

אבות ותולדות

הנושא של אבות ותולדות מלאכה, כפי שהוא מובא ברמב"ם פרק ז' וח', מתבאר יפה גם הוא לפי תורת הסוד. מאחר שעיקר התיקון בעולמות העליונים נעשה הודות למחשבות חכמה ובינה, מחשבות התכלית והדרך, כאמור א"כ גם פעולה כלשהיא שהיא איננה מל"ט המלאכות תהיה מסוגלת לערוך גם היא כזה תיקון במידה שהיא נעשית במחשבות האלו. ואכן, פעולה כלשהיא תוגדר "מעין אב מלאכה" של אחת מל"ט אבות מלאכה כאשר היא נעשית באותה מחשבת התכלית, מחשבת חכמה, כמוה ואילו פעולה תוגדר "תולדת מלאכה" של אחת מל"ט אבות מלאכה כאשר היא נעשית באותה מחשבת הדרך, מחשבת הבינה, כמוה. כך, ניתן להבין את החיוב בהרבה הלכות שבשו"ע כשרואים אותן כמעין אבות מלאכה או כתולדות מלאכה. ואמנם, מסתבר שהמושג של אבות ותולדות מייחד את ריבוי ההלכות שבסימן שי"ט שכן עולה שכל ההלכות האלו הם אבות או תולדות של מלאכות הזכ"מ כפי שיוסבר. ועוד, לפי גישה זו ניתן להבין בקלות את החיוב במצב שבו נעשות שתי אבות מלאכה בפעולה אחת.

המלאכות ומשאבי טבע הנפעלים

עיון בתורת הסוד מגלה מבט ויסוד בל"ט המלאכות שעוזר מאד להבין את תיקונן של המלאכות וגם ליישב מספר קושיות בגמרא. מתברר שישנה חלוקה בכלל ל"ט המלאכות לארבע קבוצות, סדרות, לפי סוג משאבי הטבע הנפעל ע"י המלאכה. ארבע הסדרות הן: סדרה דפת, סדרה דבגד, סדרה דכתיבה וסדרה דבניין כפי שהן נשנות במשנה בפרק כלל גדול. ובהתאם, משאבי הטבע שעליהם פועלות המלאכות חלוקים גם הם לארבעה סוגים: (א) גידולי קרקע אכילים/מזון, (ב) גידולי קרקע סיביים לא אכילים או גדולים סיביים שגדלים מתוך גידולי קרקע כגון צמר הגדל בצאן/ביגוד, (ג) עור בהמה/כתיבה, ו(ד) קרקע/חומרי בניין כאשר המלאכות בסדרה מסוימת יכולות לתקן ולחייב אך ורק בקבוצת משאבי טבע עבודה הן מוגדרות וזהו פשט הממרא "אין דישה אלא בגידולי קרקע". בספר זה נתרכז בעיקר על המלאכות שבסדרה דפת שפועלות בקבוצת (א) גידולי קרקע אכילים/מזון.

כללי הפסיקה כחסרונות במלאכת מחשבת

כל כלל פסיקה מתאים לחסרון במחשבה

הכללים שלפיהם פוסקים איסור והיתר במלאכות כגון משאצל"ג ומלאכה הנעשית בשינוי קשורים בהכרח למלאכת מחשבת ואכן מתברר שכל כלל פסיקה מתאים לחסרון במחשבות התכלית והדרך שבעשיית המלאכה שכן משאצל"ג היא חסרון במחשבת התכלית, מלאכה הנעשית בשינוי היא חסרון במחשבת הדרך, ודבר שאינו מלאכה הוא חסרון בשתי המחשבות.

שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה

בפועל, זיהוי כלל הפסיקה ששייך במלאכה נדונה יכול להיות קשה וסתום בהלכות מסובכות כגון אלו שבסימן שי"ט אולם ניתן להיעזר למטרה זו בקשר הנ"ל בין כללי הפסיקה לבין חסרונות במחשבות ולקבוע את כלל הפסיקה השייך למלאכה הנדונה ע"י זיהוי המחשבות שבעשייתה שהרי קל יותר לקבוע מהן המחשבות לפי נוסחאותיהן ואז לקבוע לפיהן את כלל הפסיקה המתאים.

כך נוצרת שיטת פסיקה מורחבת שהיא קלה להפעיל בכל מקרה ומקרה ומועילה במיוחד במקרים מסובכים. אכן שיטת הפסיקה המורחבת היא כך:

א. לברר ע"פ הנוסחאות את קיום או חסר של מחשבות התכלית והדרך בעשיית המלאכה הנדונה.

ב. לפי התוצאות יש לקבוע את כלל הפסיקה המתאים כגון הימצאות חסרון במחשבת התכלית בלבד מתאים למשאצל"ג.

ג. יש לקחת בחשבון מלאכות וגזרות דרבנן.

ד. להסיק את פסק הדין מכלל הפסיקה שנקבע.

סיבת ההיתר לביריה בתנאי המשולש לפי מלאכת מחשבת

כדוגמה לקטע הקודם, אנו מוצאים בשו"ע דיני היתר ואיסור מלאכה בשבת שלא התברר במפרשים סיבות ההיתר והאיסור במונחים של מלאכת מחשבת די הצורך. בסימן שי"ט סעיף א' מובא הדין הידוע שמתיר ברירה תחת שלושת התנאים: אוכל מפסולת, ביד, ולצורך אכילה מידית כפי שנלמד מהגמרא (שבת ער). הפוסקים מזהים את התנאי המשולש הזה כ"דרך אכילה" ומסבירים שפעולת האכילה הטבעית של אדם אינה יכולה להיקרא מלאכה וא"כ מותר (חזון איש סי' ס"א אות א'). הסבר זה להיתר ברירה אינו מספק כי הוא אינו מתייחס ליסוד הלכות שבת היינו מלאכת

מחשבת. לפי תורת הסוד יתבאר בפשטות שהסיבה להיתר ברירה בתנאי המשולש היא שלברירה כזו יש חסרון בשתי המחשבות חכמה ובינה המרכיבות את מלאכת מחשבת היינו שברירה זו היא דבר שאינו מלאכה שזהו כלל שמתיר מלאכה לגבי כל המלאכות ועוד, אין לגזור בה איסור כפי שיוסבר.

שאלות יסוד בהלכות שבת

ראוי להביא כבר בהקדמה מספר שאלות יסוד לגבי הלכות שבת שספר זה מבקש לברר ולענות עליהן לפי תורת הסוד. דרך התשובות לשאלות האלו תתברר מהות התיקונים בעולמות העליונים הנ"ל.

1. חידוש הוא במלאכת זורה שהאדם חייב בה על אף שהוא לא עשה שום פעולה של הפרדה ורק גרם שזאת תיעשה. ואמנם הגמרא מתפלאת על זה (ב"ק ס.): "לבתה הרוח [את האש] כולן פטורין: ת"ר ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו [של האדם] כדי ללבותה חייב ואם לאו פטור. אמאי ליהוי כזורה ורוח מסייעתו [ונחייב את המלכה כמו שחייב הזורה]. (עונה הגמרא) רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לעניין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא [בנזקי אש] גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור. דבר דומה נמצא בבבא בתרא כ"ו ע"א. בכל אופן, יש להבין כיצד מחשבה לכד יכולה לחייב את האדם כאשר משמעות מלאכה היא דבר הנעשה בעשייה בליווי מחשבה כפי שכתוב: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה ... " (שמות ל"ה, ב').

2. במלאכת מרקד אדם חייב בהפרדת קמח מסובין ע"י הרקדה בכלי נפה וכברה. יש לשאול, מאחר שהפרדת הקמח מהסובין תלויה בכלי הנפה ולא בכח האדם בלבד א"כ פעולת ההרקדה של האדם היא רק גורמת לתוצאה ומדוע יתחייב עליה. ההרקדה מרימה ומזיזה את תערובת הקמח והסובין ביחס לרשת המסננת כדי שכוח הכבידה (משיכת הארץ) יכול להפריד בה את החלקים הדקים שבתערובת. האדם לא עושה את ההפרדה בעצמו וזאת בניגוד למלאכת הבורר שהאדם מפריד פסולת מאוכל בכח יד האדם בלבד. לכאורה יש להקל במלאכה זו בגין גרמא כמו במקרה של כיבוי שריפה ע"י הצבת כדים מלאים במים בדרכה של השריפה וכפי שמסיקה הגמרא (שבת קכ:): "לא תעשה [כל] מלאכה" בשבת "עשייה הוא דאסור, גרמא שרי". ואמנם, בהלכה (שי"ט א') ניתנת הסיבה לחיוב במלאכת

מרקד והיא שההרקדה בנפה וכברה נקראת "דרך ברירתו". יש לברר מהי דרך ברירתו ומדוע היא מחייבת.

3. למרות שמלאכות זורה, בורר, ומרקד דומות אחת לשנייה בכך שהן עוסקות כולן בהפרדת תערובת פסולת ואוכל, המשנה מחשיבה כל אחת לאב מלאכה המחייבת חטאת. על כך תמה הגמרא שבת (עג): "היינו זורה, היינו בורר, היינו מרקד." פירש דש"י: דמפליג להו תנא דמתניתין לתלת, והלא כולן מלאכה אחת הן דמפריש אוכל מן הפסולת. מתרצת הגמרא: אביי ורבא דאמרי תרווייהו כל מילתא דהויא במשכן אע"ג דאיכא דדמיא לה, חשיב לה". ומוסיף דש"י (עד): וזורה, בורר, ומרקד סידורא דפת נינהו וכיון דהוו במקדש והכא אתחיל בסידורא דפת תנינהו. כלומר, מלאכות זורה, בורר, ומרקד נחשבות כל אחת לאב מלאכה כי הם היו חלק מ"סידורא דפת", שלבים בתהליך עשיית הלחם, שהיה במשכן. תשובה זו של הגמרא לפי פירוש דש"י תובן היטב לפי תורת הסוד כפי שיבואר להלן.

4. תוס' (שבת עג: ד"ה מפרק) שואלים: מפרק - פירש"י דהוה תולדה דדש וקשה לר"ת דבשילהי המצניע (לקמן צה עמ' א') אמר דחולב חייב משום מפרק ואי הוה תולדה דדש הא אמר לקמן גבי הפוצע חלזון דלרבנן אין דישה אלא בגידולי קרקע ומהפריה אינה גידולי קרקע.

5. מדוע מזמור צ"ב בתהילים מתחיל "מזמור שיר, ליום השבת" למרות שאין אזכור של השבת בכל המזמור ולא ברור מהו הקשר.

עבור התירוצים ר' "תירוצים לקושיות מהגמרא", עמ' 106.

עיון בתהליכי הפרדת חומרים

המעייין בהלכה בשו"ע נתקל הרבה פעמים בהלכות הקשורות בתהליכים פיזיקליים או ביולוגיים שאינם מוסברים בספרות התורנית די הצורך בכדי להבין על מה מדובר ועוד, חסר למעייין הרקע ביסודות המדע שנחוץ כדי להסביר את התופעה.

בחלק ה' של הספר העוסק בהלכות אנו מביאים בקטעי "מעשה הלכה" תיאורים מדויקים של התהליכים הפיזיקליים והביולוגיים של הפרדת החומרים. הבנת התיאורים האלה חיונית ע"מ להבין היטב הן את ההלכה הפשוטה והן את שיקוליה מבחינת תורת הסוד. למשל, מוסבר תהליך הפרדת תערובת אוכל ופסולת ע"י שיטוח

ופיזור (סעיף א' ו-ג'), תהליך הכנת התורמוס למאכל (סעיף ה'), הפרדת תערובת ע"י אוויר (סעיף ז') וע"י מים (סעיף ח'), והפרדת תחליבים בייצור גבינה וחמאה (סעיף י"ז).

אודות הספר

התוכן

חלק א' כולל מושגים בתורת הסוד שנצרכים להבנת ההלכות והם עולמות הבי"ע, הנשמות, הספירות והמוחין ומבאר מהי מלאכת מחשבת כפי שנלמד ממלאכת בצלאל בתורה.

חלק ב' מבאר את שותפות האדם בתיקון הבריאה ע"י עשיית המלאכות ומבאר מהם פרטי התיקונים של המצוות בעולמות הבי"ע, בפרט המצוות המקיימים בעפר ומהם פרטי התיקונים של המלאכות שם, בפרט מלאכות זורה, בורר ומרקד ומהו סידורא דפת המוזכר בגמרא.

חלק ג' מבאר את מהות מלאכת מחשבת וחסרונותיה ומחלוקתם של התנאים בעניין.

חלק ד' מבאר את עניין אבות ותולדות מלאכה והוא כולל דוגמאות של מלאכות חורש, זורע, קוצר ודש. הוא גם מפרט את הלכות בורר שבסימן שי"ט לפי אבות ותולדות של מלאכות הזב"מ.

חלק ה' מפרט את הלכות בורר שבסימן שי"ט של השו"ע וכיצד הם מתפרשים לפי תורת הסוד, בפרט כיצד הלכות אלו מהוות אבות ותולדות של מלאכות הזורה, הבורר והמרקד.

חלק ו' כולל את המפתחות: מפתח הלכות המובאות בחלק ה', מפתח מושגים הנידונים בחלקי ג' ו-ד', מפתח תהליכי הפרדת חומרים המובאים בחלק ה' ומפתח לאיזכורים של הלכות שבת של הרמב"ם בספר.

קונטרס שש שיחות על הספירות – זהו קונטרס של שיחות שעוסק בהסבר עשר הספירות מתוך החומש. חומר השיחות נלקח מהספר "אירוי שבעת הנרות" של המחבר. הקונטרס הוא הרחבה של מושגי תורת הסוד שבספר ועוזר בהבנתם.

תמצית רעיונות הספר

לפנינו תמצית רעיונות הספר:

המלאכות ותקונן - מלאכה נאסרת בשבת במידה שעשייתה בימות השבוע מסוגלת לערוך תיקון באחד משלושה עולמות העליונים: בעולם הבריאה, בעולם היצירה או בעולם העשייה (עולמות הבי"ע).

צורת המלאכה לפי עולמה - אופי התיקון בעולמות העליונים קובע את צורת המלאכה המתקנת: תיקון בעולם הבריאה הוא ע"י מחשבה בלבד (גרמא), בעולם היצירה הוא ע"י פעולת האדם בבחירה חופשית (ביד) ובעולם העשייה הוא בפעולת האדם בסיוע (בכלי).

מלאכות הזב"מ - מלאכת הזורה מתקנת בעולם הבריאה בגרמא, מלאכת הבורר מתקנת בעולם היצירה ביד ומלאכת המרקד מתקנת בעולם העשייה בכלי נפה.

מלאכת מחשבת - המחשבה שבמלאכת מחשבת היא מיזוג וחיבור של מחשבת התכלית (מחשבת החכמה) ומחשבת הדרך (מחשבת הבינה) שקיימות במקביל. במידה שישנה סתירה בין המחשבה לבין המציאות אזי המחשבה היא שקובעת - כגון בסעיף ה' ברירת התורמוסים כשהמחשבה היא על הפרדת פסולת מאוכל ואילו המציאות היא הפרדת אוכל מפסולת, עולה שהדין הוא לפי המחשבה. שוגג ומתעסק נדונים כחסרונות בדיעה ולא כחסרונות במחשבה.

כללי הפסיקה כחסרונות במלאכת מחשבת - כללי הפסיקה הידועים כגון מחשבה שאינה צריכה לגופה (משאצל"ג) ומלאכה הנעשית בשינוי מתאימים לחסרונות במלאכת מחשבת, למשל, משאצל"ג היא חסרון במחשבת התכלית.

שיטת פסיקה מורחבת לפי מלאכת מחשבת - שיטת פסיקה מורחבת שבנויה על חסרונות במלאכת מחשבת מועילה לקביעת איסור והיתר מלאכה.

אבות ותולדות - קביעת נוסחאות עבור התכלית והדרך של כל מלאכה בעקבות הרמב"ם. המשכה והרחבה של אבות מלאכה ע"פ נוסחאות התכלית והדרך לסוגים אחרים של מלאכה חייבת: אב מוכלל, מעין אב מלאכה ותולדת מלאכה לפי הרמב"ם.

הלכות בורר בסימן שי"ט - קביעת איסור והיתר בהלכות בורר בסימן שי"ט ע"י זיהוי הפעולה ע"פ נוסחאות התכלית והדרך כאחת מסוגי המלאכה של המלאכות זורה, בורר, ומרקד וקביעת הדין ע"פ שיטת הפסיקה לפי מלאכת מחשבת. למשל

מתברר שההיתר לברור "בתנאי ברירה" המשולש: אוכל מפסולת, ביד, מיד, הוא מצד "דבר שאינו מלאכה" – סוג חסרון במלאכת מחשבת.

הסברים טכניים – הפסיקה מלווה בהסברים טכניים על התהליך הפיזיקלי של המלאכה שהבנתו היא חיונית כדי לקבוע את סוג המלאכה והפסיקה.

כיצד לקרוא את הספר

בגדול, יש שני נושאים בספר: א) מהות מלאכה האסורה בשבת ותיקונה מצד תורת הסוד ו-ב) התעמקות בהלכות בורר והבהרת סיבות איסור והיתר בהלכות האלו מצד תורת הסוד.

לקוראים שרוצים להבין מהי מלאכה האסורה בשבת ותיקונה מצד תורת הסוד יש לקרוא חלק א' וחלק ב'.

לקוראים שרוצים להתעמק מצד ההלכה ולהבהיר את סיבות איסור והיתר מלאכת בורר יש לקרוא חלק א' פרק א' ו-ב', חלק ג' פרק א', חלק ד' פרק א' ו-ג', וחלק ה'.

מקורות

- ספרי תורת הסוד ומוסר: זוהר, שערי אורה (רב יוסף ג'יקטיליה), אוצרות חיים, עץ חיים, שערי קדושה, שער הכוונות, שער המצוות, עץ הדעת טוב (רבי חיים ויטל ע"פ האריז"ל), ודרך ה' רמח"ל.
- ספרי המחבר: "איירו שבעת הנירות" שמסומן בר"ת יש"ה ו-"שש סיחות על הספירות" שלומד את הספירות מהחומש. הספר השני מוסף להוצאה זו ושני הספרים האלה נמצאים במאגר "אוצר החכמה".
- מפרשי התורה: רש"י, מלבי"ם, רמב"ן, וספר החינוך.
- ספרי הלכות שבת והלכות בורר: שו"ע, רמב"ם הלכות שבת, שביתת השבת, תהילה לדוד, משנה ברורה, ביאור הלכה, שמירת שבת כהלכתה, איל משולש על הלכות בורר מאת רב מנחם שלזינגר, שמור וזכור מלאכת בורר מאת הרב מיכאל חסין.

שים לב: אם לא צוין מקור א"כ הדברים הם חידושים ורעיונות של מחבר הספר.

הכרת תורה

ברצוני להביע תודה והערכה לגה"צ הרב יהודה ספרין שליט"א שהדריך אותי בלימוד תורת הסוד ותרגם רבות להבהרת מושגי תורת הסוד המופיעים בספר, ובמידה שמופיעה בהם טעות הרי זה באחריותי. תודתי נתונה גם לרה"ג ר' דוד אהרוני שעבר על כל הספר, הציע תיקונים רבים והוסיף מקורות מכתבי האריז"ל וכן אני אסיר תודה לרה"ג חיים מרדכי שטרן, הרה"ג בנימין גרינוולד, והרה"ג פנחס זלצמן שעברו על החלק ההלכתי של הספר והציעו תיקונים רבים.

אזכיר בברכה את מו"ר מרן הגאון הגדול רבי גרשון אדלשטיין שאת שיעוריו בגמרא זכיתי לשמוע במשך שנים רבות ושיעורדני ללמוד וללמד, ובייחוד ממנו למדתי מהו כבוד התורה האמתית. כן אזכיר בברכה את מו"ר הרב רבי ישראל וולגלרנטר שאת שיעוריו בחומש זכיתי לשמוע במשך שנים ושמסר לי את המפתחות לעומק פירוש דש"י על התורה.

ועוד, הנני אסיר תודה לבתי שיפה עיצבה את העטיפה.

ברוך המלמד תורה לעמו ישראל אשר חַנְּנִי דעת, לימדני בינה ועזרני להשלים ספר זה לתועלת הציבור.

יואל הרבנר, ביתר עילית, טבת תשע"ח

פרק ב מושגים בתורת הסוד

הקדמה

אנו רוצים להבין את עניין המלאכות לפי תורת הסוד ובכך להבין יותר לעומק את עניין איסור מלאכות בשבת. בסעיפים הבאים נביא הקדמה למושגי היסוד של תורת הסוד שנצטרך אותם בספר (ליתר פירוט ראה הפרקים הראשונים שבספר "יאירו שבעת הנרות"). ואמנם הכרה וידע כללי במושגים אלה חיונית היא לכל העוסק בתורה ומצוות כפי שנלמד בספר.

את מושגי היסוד נגדיר לפי סדר בריאתם: ראשית העולמות שנבראו ע"י ה' בתחילה כדי להסתיר את השפעתו ית' בהדרגה, לאחר מכן הנשמות שנבראו באדם כדי לקבל את השפעות ה' בכל עולם ועולם, ולבסוף הספירות שהן השפעות ה' המגיעות לעולמות, ונקלטות בנשמות שם.

העולמות והנשמות

עולמות הבי"ע

כנזכר בהקדמה, עיקר התיקון הנעשה ע"י המלאכות הוא בעולמות העליונים, הרוחניים. כעת נכיר מקרוב את העולמות האלו ואת אופיים.

כדי לגלות את מידותיו (ספירותיו) בעולם בשביל שהאדם ילך לפיהם "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו" (דברים כ"ח, ט'), ולהידבק בו ית' מבלי להישרף באש כפי שכתוב "כִּי יִהְיֶה-נֶ-הָ אֶ-לֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכֶלֶה הוּא" (דברים ד, כד), הקב"ה ייסד סדרה של שלושה עולמות אשר בהם "אשו", אורו וטובו האינסופי, מתמעט ומסתתר בהדרגה תוך גילוי מידותיו ית'. עקב הסתרת האש וטובו האינסופי בסדרת העולמות ועולם לשון היעלמות, הסתרה מתגבר הרע בהתאמה. יוצא שבשלושת העולמות יש תערובת טוב ורע שמשתנה בין עולם לעולם.

העולמות לפי סדרם הם:

1. **עולם הבריאה** – זהו עולם קדוש ומלאכי שרובו טוב ומיעוטו רע, עולם שבו רצון ה' שולט. מבחינת האדם, יצר הטוב שולט לגמרי על יצר הרע והאדם עושה את רצון ה' ללא הרהורים וללא בחירה. שייכת בו יראת הרוממות.

2. **עולם היצירה** – זהו עולם שמעורבים בו טוב ורע, כל אחד במידה לא מבוטלת. מבחינת האדם, יצר הטוב ויצר הרע הם בהתמודדות, וכדי לעשות את רצון ה' האדם צריך לבחור בטוב על פני הרע. שייכת בו יראת החטא.

3. **עולם העשייה** – זהו עולם שרובו רע ומיעוטו טוב, עולם של תאוות ודחפים מהטבע. מבחינת האדם, יצר הרע שולט לגמרי על יצר הטוב והאדם יודקק לסיוע בכדי לעשות את רצון ה' והוא יצליח רק לפי מידות טובות והרגל למוד וקנוי כמו בצדיק כפי שכותב דוד המלך ע"ה בתהילים (קיט, נ"ט) "חֲשַׁבְתִּי דְרָכַי וְאֲשִׁיבָה רַגְלִי (הַרְגָלִי) אֶל-עֲדֹתֶיךָ" ועוד, בשמירת גזרות חכמים שמטרתן להרחיק את האדם מהעבירה. שייכת בו יראת העונש.

עולמות הבריאה, היצירה והעשייה נקראים בראשי תיבות עולמות הבי"ע.

4. **עולם האצילות** – מעל לעולמות הבריאה, היצירה, והעשייה ישנו עולם האצילות שהוא מאוכלס בשורשים ומקורות של כל מה שמתרחש בעולמות שמתחתיו בבחינת מחשבה קודמת למעשה. והוא בבחינת כולו טוב, ועליו נאמר "לֹא יִגְרָךְ רָע". ספירות ופרצופים הנמצאים בעולם האצילות מאצילים את השפעתם מטה על העולמות הבי"ע.

נבחין בין העולמות בעזרת משל מאלף המובא בגמרא (גיטין צ.): יש לך אדם שזוכה נופל לתוך כוסו וזורק את הכוס ואינו שותהו, זו היא מדת פפוס בן יהודה. ויש לך אדם שזוכה נופל לתוך כוסו וזורק את הזכוכית ושותה את הכוס, וזו היא מדת כל אדם. ויש לך אדם שזוכה נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו – זו היא מדת אדם רע.

שלושת המקרים האלה מתאימים לשלושת העולמות: אדם בעולם הבריאה אינו נכנס לספק בדבר הקשור לרצון ה', אדם בעולם היצירה בוחר את הטוב תוך כדי דחיית הרע, ואדם בעולם העשייה נדחף לעשות את הרע. ועוד עיין בספר *הנצי"א* פרק א'.

יש לשים לב על סדר הפרדת הטוב והרע במשל הזה כי הוא יהיה חשוב לנו בהמשך הדברים. בעולם היצירה התיקון הוא להוציא את הרע מהטוב (הזכוכית מהיין, הפסולת מהאוכל) ובעולם העשייה התיקון הוא להוציא את הטוב מהרע (למצוץ את היין מתוך הזכוכית, האוכל מתוך הפסולת). בעולם היצירה שבו תערובת טוב ורע היא בשווה ניתן לתקן ע"י ברירה להוצאת הרע, ובעולם העשייה שרובו רע ניתן לתקן ע"י סינון והוצאת הטוב מתוך הרע. לגבי עולם הבריאה אם האדם היה יכול לסלק את הזכוכית במחשבה מבלי להתעסק בו הוא היה שותהו.

בחירה חופשית

עניין הבחירה החופשית הניחנה באדם יובן היטב לפי מבנה עולמות זה שנקרא עולמות הבי"ע. בחירה חופשית קיימת בעולם היצירה כך: בעולם הבריאה האדם נתון כולו להשפעת הקב"ה המכרעת כי טובו ית' מוסתר שם רק מעט ואילו בעולם העשייה האדם נתון כולו לדחפים המכריעים של הגוף כי שם טובו של ה' מוסתר במידה רבה אבל בעולם היצירה מידת הסתרת טובו של ה' היא בינונית כך שנוצר מרווח בין השפעת ה' מחד והשפעת דחפי גופו מאידך, הן אינן מכריעות את האדם ויש לו בו חופש פעולה לבחור בין טוב ורע וחופש יצירה לפעול נגד הטבע.

נשמות האדם

כפי שכתוב "נִעְשָׂה אָדָם בְּצִלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ" (בראשית א', כ"ו), האדם נברא כדי להתאים למבנה עולמות הבי"ע. האדם נברא עם שלוש ישויות של נשמה: נפש, רוח, ונשמה, הקיימות ופועלות בעולמות הבי"ע המתאימים להן כל אחת לפי אופייה כדלקמן. המטרה של הנשמות היא לקלוט את השפעות ה', הספירות, כאשר כל נשמה מסוגלת לקלוט את השפעות ה' המגיעות לעולם בו הנשמה מתאימה.

ניתן להבדיל בין הישויות הללו בבחינת מידת הבחירה החופשית שבהן כאשר כל ישות מתאימה לעולם אחר.

1. **נשמה** – ישות הנשמה היא בחינת עולם הבריאה. הנשמה נפרדת מהגוף והיא קדושה ומלאכית. כמו שהמלאכים יודעים לעשות את רצון ה' בלבד, כך הנשמה היא נטולת בחירה חופשית כלפי שמים. הנשמה פועלת בעולם הבריאה, שם לא שייכת בחירה חופשית, אלא היא מקבלת השפעות עליונות מה' בגדר של בריאה. הנשמה שייכת למישור המחשבה והרצון של האדם ולא ישירות למישור פעולתו.

2. **רוח** – ישות הרוח היא בחינת עולם היצירה. הרוח מתקיימת מצד רוח האדם הנתונה וכלואה בבשר, ועי"ז יש לה בחירה. כלומר, ישות הרוח אינה מונעת לגמרי ע"י הגוף כמו הנפש ואינה מונעת לגמרי ע"י השמים כמו הנשמה וא"כ יש לה תחום של בחירה חופשית. הרוח פועלת בעולם היצירה כי היא חופשית לבחור בין הטוב והרע אשר שם. הרוח שייכת למישור הפעולה החופשית של האדם.

3. **נפש** – ישות הנפש היא בחינת עולם העשייה. ישות הנפש היא מצד הנפש החיונית והגוף הבהמי ובכך גם לה אין בחירה חופשית כי הנפש החיונית מונעת

ע"י הגוף כמתוכנן בבריאה. היא נטולת בחירה חופשית ביחס לטבע. הנפש פועלת בעולם העשייה, שם היא חווה את כוחות הטבע ונכפית מולם והוא יצליח רק לפי מידות טובות והרגל למוֹד וקנוי, כאמור. הנפש שייכת למישור הפעולה הכפויה של האדם.

נפש, רוח, ונשמה הן בראשי תיבות נר"ן. ישנה הקבלה בין ישויות הנשמה לבין חלקי הגוף שבהם הן יושבות: נשמה-רוח-נפש = מוח-לב-כבד.

תיקון עולם לפי סור מַרְעָ וְעֵשָׂה-טוב

אנו מוצאים שני אופני תיקון שנעשים ע"י הקב"ה בעולם.

תיקון מוצלח וראוי בבריאת העולמות נקרא "טוב" כפי שכתוב בבראשית פרק א': "וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב" אחרי כל שלב בבריאת העולם ובסופה כתוב: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד".

לעומת זאת כאשר יש צורך לכך הקב"ה מסלק את הרע: "וַיֵּרָא יְ-ה-וָה-נְ-ה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחֲשַׁבְתּוֹ לָבוֹ רָע כָּל הַיּוֹם. ... וַיֹּאמֶר יְ-ה-וָה-נְ-ה אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (בראשית ו', ה').

האדם מחונן מאת ה' ביכולת לעשות טוב ולסלק רע בעולמות הבי"ע כפי שכתוב "סור מַרְעָ וְעֵשָׂה-טוב בְּקֶשׁ שְׁלֹם וְרִדְפָהוּ" (תה' ל"ד ט"ו). הפסוק הזה הוא מרכזי בכל הספר. הוא מגדיר שני דרכים, נתיבים, מסילות כלליות, שבהן האדם יכול לבצע תיקון מוצלח בעולמות הבי"ע: (א) סור מַרְעָ ו- (ב) וְעֵשָׂה-טוב.

שני הדרכים הכלליות האלו של סור מַרְעָ וְעֵשָׂה-טוב באות לידי ביטוי כקו מנחה, הן בספירות, הן במצוות, והן במלאכות, אשר אדם מתקן את העולמות בהן.

הספירות

הספירות – תשע השפעות של ה' על העולם ועל האדם

מתברר שכל אחת מריבוי השפעות של ה' על העולם ועל האדם בכל יום ובכל שעה, כלולה באחת או יותר מתשע השפעות כלליות, שנקראות ספירות שהן חכמה, בינה, דעת, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, ויסוד. ספירות ה' משפיעות על האדם וניכרות בו כמידות – מידת החסד, מידת הגבורה. הספירות מוגדרות באופן יסודי בספר "שערי אורה" מאת יוסף ג'יקטיליה. ר' גם הסבר הספירות בספרי המחבר: "יאירו שבעת הנרות" בהקדמה ו-"שש שיחות על הספירות" שלומד ומדייק את הספירות

מהחומש. שלושת הספרים נמצאים במאגר "אוצר החכמה". בספר זה נלך לפי הגדרות הספירות שבספר "שש שיחות על הספירות".

תשע הספירות מתחלקות לשלוש קבוצות של שלוש:

- ספירות המחשבה והרצון – חכמה, בינה, ודעת (חב"ד)
- ספירות המעשה – חסד, גבורה, ותפארת (חג"ת)
- ספירות הצדיק – נצח, הוד, ויסוד (נה"י)

כפי שמוצגות בטבלה 1.

לכל ספירה שם קודש, שם של הקב"ה, כגון "י-ה" לספירת החכמה ו-"י-ה-ן-ה" לספירת התפארת. לשמות אלו שתי מטרות: אחת, לאפשר לימוד והבנה של האופי והכוונה של כל ספירה ע"י התבוננות בקטעי תורה שבהם מופיעים אותם שמות, ושנית, לאפשר לאדם לעורר השפעות הספירות מאת ה' ע"י הזכרת השמות בכוונה בתפילה (שערי אודה, שער א, א).

לפנינו ההגדרות של הספירות כפי שהן משפיעות על האדם בתוספת הספירה העשירית, ספירת המלכות ובנוסף השם קודש:

טבלה 1 הספירות

שם קודש	הגדרה	ספירה
ספירות המחשבה		
י-ה	הרצון והחפץ לתת, להיטיב, ולרחם ללא גבול.	חכמה
י-ה-ו-ה-א-להים	הרצון והחפץ לסוד מרע כפי שכתוב "סוד מרע בינה".	בינה
אהיה	הרצון למזג, לשלב, לאזן ולהכריע בצורה נכונה בין חכמה ובינה.	דעת
ספירות המעשים בבחירה חופשית		
א-ל	ביצוע מעשים טובים בבחירה חופשית - כולל קיום מצוות העשה בתורה.	חסד
א-להים	הימנעות ממעשים רעים בבחירה חופשית - כולל קיום מצוות הלא העשה בתורה.	גבורה
י-ה-ו-ה	ביצוע מעשים שהם המיזוג ואיחוד הנכון והאמתי בין ספירת חסד לבין ספירת הגבורה.	תפארת
ספירות המעשים בסיוע ותמיכה – ספירות הצדיק		
י-ה-ו-ה צבאות	ביצוע מעשים טובים בסיוע ותמיכה הנצרכת לנצח את יצר הרע המתנגד - כולל הידור בביצוע מצוות העשה.	נצח
א-להים צבאות	הימנעות ממעשים רעים בסיוע ותמיכה הנצרכת לנצח את יצר הרע המתנגד - כולל הידור בשמירת מצוות הלא תעשה, פרישות מהמותר לשם סייג, וציות לגזירת חכמים.	הוד
שדי, אל חי	ביצוע מעשים שהם המיזוג, השילוב והאיזון הנכון והאמתי בין ספירת נצח לבין ספירת ההוד כפי שנמצא בצדיק.	יסוד
אדני	מביאה ומגשימה את השפעת הספירות הקודמות לעולמות הבי"ע.	מלכות

הספירות נקלטות ומתקבלות בנר"ן

הספירות מתקבלות בנר"ן של האדם כך: חב"ד נקלטות ומתקבלות בנשמה ששייכת למישור המחשבה והרצון, חג"ת נקלטות ומתקבלות ברוח ששייכת למישור הפעולה החופשית, ונה"י נקלטות ומתקבלות בנפש ששייכת למישור הפעולה הכפויה.

חלוקתן של הספירות לפי עולמות

תשע הספירות חלוקות לשלוש קבוצות בשני אופנים.

החלוקה הראשונה של הספירות היא לפי העולמות בהם הספירות פועלות. ניתן לקבוע באיזה עולם פועלת ספירה ע"י סוג הנשמה מתוך נר"ן שבה הספירה נקלטת ומתקבלת כי ידוע באיזה עולם כל סוג נשמה שייכת. למשל ספירת החכמה נקלטת ומתקבלת בנשמה והיא שייכת לעולם הבריאה א"כ ספירת החכמה פועלת בעולם הבריאה.

עולם הבריאה: ספירות המחשבה חכמה, בינה ודעת (חב"ד) פועלות דרך הנשמה בעולם הבריאה שבו הרע הוא במיעוט כל כך שאפשר לתקנו במחשבה בלבד.

עולם היצירה: ספירות המעשה חסד, גבורה ותפארת (חג"ת) פועלות דרך הרוח בעולם היצירה שבו כוח הרע הוא כזה שאפשר לתקן ולסלק אותו ע"י מעשה בבחירה חופשית.

עולם העשייה: ספירות הצדיק נצח, הוד ויסוד (נה"י) פועלות דרך הנפש בעולם העשייה שבו כוח הרע הוא כה גדול שאי אפשר לתקן אותו ע"י מעשה בבחירה חופשית אלא רק ע"י מעשה בסיוע ותמיכה. מדובר בסיוע ע"י גזירה ותקנת חכמים או שהוא מעשה של צדיק השולט ללא סיוע על יצרו.

לפנינו סיכום טבלאי של הגדרת הספירות לפי עולמות ונשמות.

עולם הבריאה במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה	בינה	דעת
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד	גבורה	תפארת
בעולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה – בשיתוף הנפש	נצח	הוד	יסוד

חלוקתן של הספירות לפי סור מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוֹב

החלוקה השנייה בספירות מתייחסת להשפעתן על טוב ורע בעולם לפי הפסוק "סור מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוֹב בִּקְשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ" (תה' ל"ד ט"ו): חכמה, חסד, ונצח, הן בחינת "עשה טוב", בינה, גבורה, והוד, הן בחינת "סור מרע" ואילו דעת, תפארת, ויסוד, הן בחינת החיבור והמיזוג ביניהן.

לפנינו סיכום טבלאי של הגדרת הספירות לפי הפסוק "סור מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוֹב בִּקְשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ".

עשה טוב	סור מרע	בִּקְשׁ שְׁלוֹם – הכרעה
חכמה	בינה	דעת
חסד	גבורה	תפארת
נצח	הוד	יסוד

טבלת הספירות היסודית

טבלה 2 מראה את שתי חלוקות הספירות ביחד והוא החיבור של שתי הטבלאות הקודמות. הוא מיצג את הספירות בטבלה בעל שלוש שורות ושלוש עמודות כאשר שורותיה מתאימות לחלוקת הספירות לפי עולמות ואילו עמודותיה מתאימות

לחלוקת הספירות לפי עשה טוב וסוד מרע. למשל, ספירת החכמה היא עושה טוב במחשבה בעולם הבריאה וספירת הגבורה היא סוד מרע במעשה בעולם היצירה.

טבלה 2 הספירות לפי עשה טוב וסוד מרע ולפי עולמות

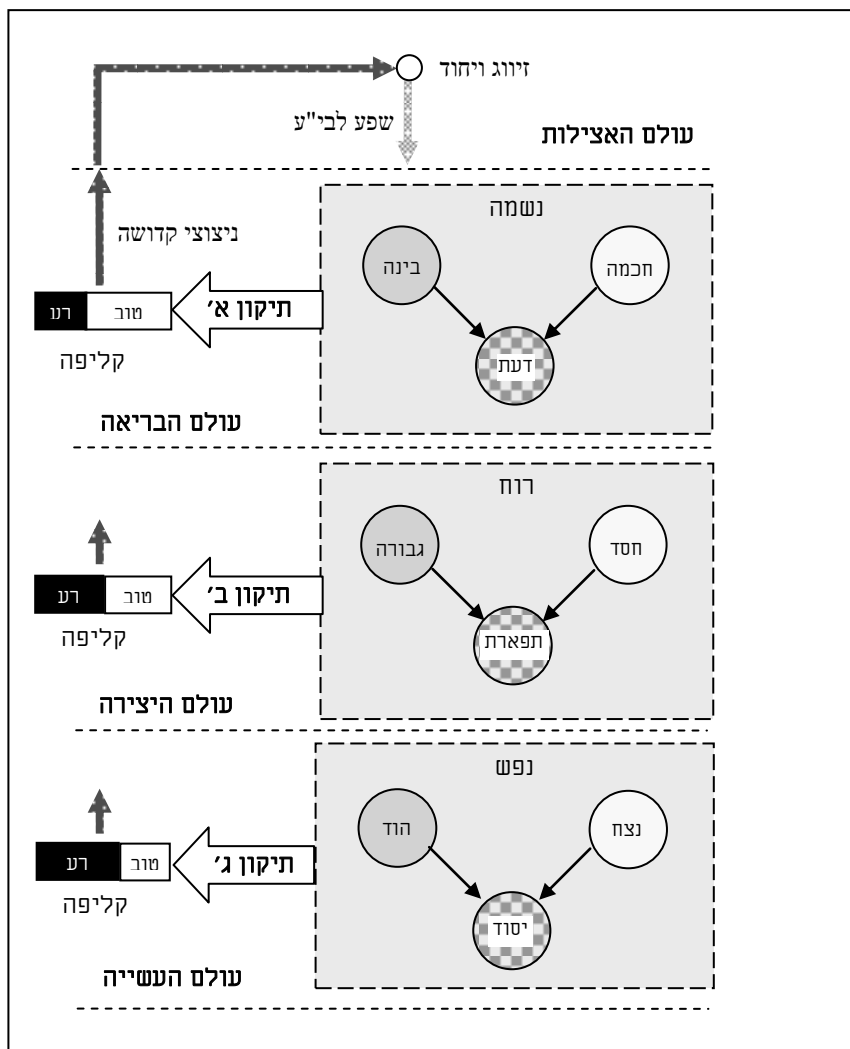
עולם הבריאה	עשה טוב	סוד מרע	בקש שלום – הכרעה
במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה	בינה	דעת
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד	גבורה	תפארת
בעולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה – בשיתוף הנפש	נצח	הוד	יסוד

הבן טבלה זו היטב. היא יסודית ורוב הטבלאות בספר מבוססות עליה.

הספירות מתקנות בעולמות

תשע ערכי טבלה 2 מגדירים תשע מקומות בעולמות הבי"ע – לכל עולם שלוש מקומות: עשה טוב, סוד מרע ובקש שלום. האדם מסוגל לערוך תיקון בכל אחד מהמקומות בהשפעת הספירה של אותו ערך/מקום.

הספירות משפיעות ומתקנות במקומות אלו בעולמות הבי"ע לפי דרגתם כך: ספירות המחשבה חב"ד מתקנות בשיתוף הנשמה בעולם הבריאה, ספירות המעשה חג"ת מתקנות בשיתוף הרוח בעולם היצירה, ספירות הצדיק נה"י מתקנות בשיתוף הנפש בעולם העשייה כפי שמתואר באיור א התיקון בכל עולם נעשה בקליפה שלו שהיא מושבם של טוב ורע שם.

איור א תיקון בעולמות ע"י הספירות

האדם חייב לתקן בכל העולמות ע"י המצוות, התפילה והמלאכות

האדם מסוגל וחייב לערוך תיקון בכל המקומות בעולמות הבי"ע, כמו באיור א וזאת כדי להביא את כל השפעות של ה', הספירות, לכל מקום בעולמות (ר' "האדם שותף בתיקון הבריאה ע"י עשיית המלאכות", עמ' 36). התיקון נעשה ע"י מצוות, תפילה, ומלאכות שהן מסוגלות לעורר ולשתף את הספירות לפעול בכל מקום בעולמות.

באשר למצוות, ניקח לדוגמה מצוות שכחה, לקט ופאה. כפי שיוסבר בקטע "מצוות מתנות עניים", עמ' 75, מצוות שכחה נעשית במחשבה בספירות החב"ד בעולם הבריאה, מצוות לקט נעשה במעשה בבחירה חופשית בספירות החג"ת בעולם היצירה ואילו מצוות פאה נעשית במעשה בסיוע ותמיכה של תקנת חכמים בספירות הנה"י בעולם העשייה הרי חלוקה לעולמות. ועוד מצוות אלו באות בזוגות: עשה ולא תעשה, הרי חלוקה לסור מרע ועשה טוב. כאשר המצוות האלו משובצות בטבלה 2 התוצאה היא: טבלה 6, עמ' 79.

באשר למלאכות ניקח לדוגמה מלאכות זורה, בורר, ומרקד. כפי שיוסבר בקטע "מלאכות זורה, בורר, ומרקד ותיקונן", עמ' 94, מלאכת זורה נעשית במחשבה בספירות החב"ד בעולם הבריאה, מלאכת בורר נעשה במעשה בבחירה חופשית בספירות החג"ת בעולם היצירה ואילו מלאכת מרקד נעשית במעשה בסיוע כלי בספירות הנה"י בעולם העשייה הרי חלוקה לעולמות. ועוד לכל מלאכה דרך ותכלית, הרי חלוקה לסור מרע ועשה טוב. כאשר מלאכות האלו משובצות בטבלה 2 וטבלה 10, עמ' 98.

המטרה והתוצאה של התיקונים בעולמות

ישנן שתי בחינות תיקון בעולמות שעל היהודי לתקן בתפילה, מצוות ומלאכות: ראשית, סילוק הרע והמוות והחלפתו בטוב ובחיים, ושנית, העלאת ניצוצי קדושה למקומם בעולם האצילות, שמביאה להורדת השפע (איור א). ר' "התיקון הכולל בעולמות הבי"ע", עמ' 102, ר' יש"ה חלק א', פרק ב' סעיף ב' ור' ספר "שערי קדושה".

יש להבדיל בין התיקונים הנעשים בעולמות הבי"ע ע"י המצוות והמלאכות שאליהם מתייחס הספר הזה לבין התיקון הנגרם בשורש בעולם האצילות בעקבות התיקונים האלה כאשר התיקונים בעולם האצילות כוללים איחודים וזיווגים שמביאים שפע לעולמות. ר' ספר "שער המצוות" ו"טעמי המצוות".

פרצופים

הספירות שבעולם האצילות אינן פועלות לבד אלא כחלק מהרכב של תשע הספירות יחד שנקרא פרצוף כאשר קיימים מספר פרצופים שונים. בספר נזכיר את פרצוף אמא, פרצוף זעיר אנפין, ופרצוף רחל (מלכות רחל). ליתר פירוט ר' יש"ה, חלק ד'.

הספירות צפונות במזמור צ"ב

צפונים במזמור צ"ב הרבה מהמושגים שעליהם נדבר בספר. נביא כעת מתוכו את הפסוקים העוסקים בספירות חב"ד, חג"ת, ונה"י.

פסוק		פירוש
ספירות התפארת והחכמה		
ב	טוב, להודות לי-ה-נ-ה [1]; ולזמר לשמך עליון [2].	1. להודות על מעשי ה' המושלמים הנעשים בספירת התפארת שהיא שם קודש י-ה-נ-ה. 2. ולזמר על מחשבתו ית' בספירת החכמה שהיא שם קודש י-ה היינו השם העליון של השם י-ה-נ-ה, שתי האותיות הראשונות של השם.
ספירות החסד והגבורה		
ג	להגיד בבקר חסדך [1]; ואמונתך, בלילות [2].	1. בוקר הוא זמן חסד, עשה טוב, כפי שכתוב לגבי אברהם אבינו בעל ספירת החסד: "וישפם אברהם בבקר". 2. לילה הוא זמן גבורה, סור מרע, כפי שכתוב לגבי יצחק אבינו בעל ספירת הגבורה: "ויראה אליו י-ה-נ-ה בלילה ההוא ... (בראשית כ"ו, כ"ד). בעל גבורה מאמין שהכול מאת ה', אפילו שלא רואים את ידו בגלוי.

	נשמה, רוח, ונפש
ד	לְעִלִּי-עֲשׂוֹר, וְעִלִּי-נִבֵּל; עֲלִי הַגִּיּוֹן בְּכִנּוּר. להודות לה' בכל שלושת חלקי הנשמה המקבלים את הספירות: הנפש בעולם העשייה, הרוח בעולם היצירה והנשמה בעולם הבריאה, כפי שכתוב "הודו לִי-ה-ן-ה בְּכִנּוּר בְּנִבֵּל עֲשׂוֹר וְזָמְרוּ לוֹ" (תהלים ל"ג, ב') ומבאר המלבי"ם שם את הכתוב אצלנו: עלי עשור ועלי נבל, היינו נבל עשור ונבל סתם, כך שמדובר בשלושה כלים: עשור כנגד הנפש, נבל כנגד הרוח וכנור כנגד הנשמה. בתהלים ק"נ "הַלְלוּהוּ בְּנִבֵּל וְכִנּוּר" שעל ידי הניגון בכלים אלה "כָּל הַנְּשָׁמָה (כל הנר"נ) תִּהְלֵל י-ה הַלְלוּ-ה". ואמנם בתוך הכינור ישנה הנשמה, גליל עץ, שהיא מעבירה את רטט המיתרים לגב הכינור כמו נשמת האדם אשר מקבלת ומעבירה את הגיּוֹן (לשון דיבור) ה' לגוף האדם.
	ספירות הנצח וההוד בעולם העשייה
ה	בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשָׁב [1], וַיִּצְיָצוּ כָּל-פְּעָלֵי אֱוֶן [2] לְהַשְׁמָדָם עַד־עַד [3]. 1. יצר הרע בקליפה של עולם העשייה פועל נגד ספירת ההוד התומכת בספירת הגבורה דוגמת עשב = עשו שנאבק נגד הוד יעקב אבינו "וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ" (יש"ה עמ' 101). 2. יצר הרע בקליפה של עולם העשייה פועל נגד ספירת הנצח התומכת בספירת החסד דוגמת פְּעָלֵי אֱוֶן שהם כְּמִתְאַנְנִים (לשון אֶוֶן, אבן עזרא) רַע בְּאֲזִנֵּי י-ה-ן-ה וַיִּשְׁמַע י-ה-ן-ה וַיַּחַר אָפוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ י-ה-ן-ה וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמִּחְנֶה (יש"ה עמ' 200). 3. על ידי ספירות הנצח וההוד בעשיית ל"ט מלאכות, עד בוא המשיח

י	כִּי הִנֵּה אֵיבִיךָ י-ה-נ-ה [1] כִּי-הִנֵּה אֵיבִיךָ [2] יֵאבְדוּ, יִתְפָּרְדוּ כָּל-פַּעְלֵי אֲוֶן [3].	1. נצח דקליפה בצד אחד [הימין] כאמור בפסוק ח' 2. הוד דקליפה בצד שני [השמאל] כאמור בפסוק ח' 3. נפרדת ספירת היסוד דקליפה מספירת הנצח וההוד דקליפה וממילא נאבד כוחו של היצר להזיק [שער מאמרי חז"ל, מאמר פסיעותיו של אברהם אבינו ובשער מאמרי רשב"י, פרשת משפטים, צ"ה, א'] וזאת על ידי ספירות נצח, הוד, ויסוד בעשיית ל"ט מלאכות.
	ספירת היסוד	
יג	צָדִיק, כְּתָמָר יִפְרָח; כְּאֲרֹז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה.	הצדיק מתקן בעולם העשייה בספירת היסוד ומביא ברכה דרך ספירת המלכות.
יד	שְׁתוּלִים, בְּבֵית י-ה-נ-ה; בְּחִצּוֹת א-לֵהֵינוּ יִפְרִיחוּ.	כאשר ספירת היסוד תעלה ותשב בספירת התפארת (שם י-ה-נ-ה) א"כ הצדיק יביא ברכה לתפארת.

המוחין

הספירות והמוחין

דיברנו לעיל (טבלה 2, עמ' 22) על חלוקת הספירות לשני סוגים סור מרע ועשה טוב כאשר חלוקה זאת נלמדה מהפסוק "סור מֵרָע וַעֲשֵׂה-טוֹב בִּקְשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפוּהוּ". כעת נתעמק בעניין ויתברר ששני הסוגים האלה הם למעשה שתי השפעות מאחדות מדרג ורמה גבוה יותר מהספירות עצמן והן ספירות מיוחדות שנקראות מוחין: מוח החכמה, בחינת "עשה טוב", ומוח הבינה, בחינת "סור מרע" ומוח הדעת, בחינת "בקש שלום". נדגיש שוב שחלוקה זו היא מרכזית לכל הספר ויש להבינה היטב.

המוחין באים מעולם האצילות ומדריכים ומנחים את הספירות בעולמות הבי"ע כמו שהמוח מנחה את הגוף. ההשפעה של המוחין היא שקובעת את עיקרי התיקון שעושה הספירות בעולמות הבי"ע.

הסיבה להשפעתם החזקה של המוחין על הספירות בעולמות הבי"ע היא שהספירות האלו למעשה נוצרות מהמוחין, כפי שמוסבר בספר אוצרות חיים (שי"ג-ד). ר' את הפרטים בנספח "יצירת הספירות מהמוחין", עמ' 442.

כלל ופרט – אחדות ה'

עולה מכך שיש לספירות חכמה, חסד, ונצח שפועלות בעולמות הבי"ע שורש אחד היינו מוח החכמה, בחינת עשה טוב, וכך הן מהוות השפעות שונות של אותו מוח החכמה ומשתתפות בתכונה הכללית שלו, כאשר כל אחת משפיעה באופן פרטי המתאים לעולם שבו היא פועלת. כמו כן יש לספירות בינה, גבורה, והוד שפועלות בעולמות הבי"ע שורש אחד היינו מוח הבינה, בחינת סוד מרע, וכך הן מהוות השפעות שונות של אותו מוח הבינה ומשתתפות בתכונה הכללית שלו, כאשר כל אחת משפיעה באופן פרטי המתאים לעולם שבו היא פועלת.

בספר זה נציג את היחס כלל ופרט בין מוחין וספירות ע"י טבלה שבצורה של טבלה 3. השורה הראשונה מכילה את המוחין חכמה, בינה ודעת בעולם האצילות שהן רצונות כלליים ואילו שלוש השורות התחתונות מכילות את הספירות ועולמות הבי"ע כמו בטבלה 2. הספירות הן הרצונות הפרטיים בכל עולם הנגזרים מהרצונות הכלליים של המוחין.

טבלה 3 כלל ופרט – מוחין וספירות

עולם האצילות רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה ודעת	מוח החכמה	מוח הבינה	מוח הדעת
עולם הבריאה הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה והדעת	חכמה	בינה	דעת
עולם היצירה הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה והתפארת	חסד	גבורה	תפארת
בעולם העשייה הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד והיסוד	נצח	הוד	יסוד

עניין כלל ופרט זה הוא ביטוי של אחדות ה'. השפעות שונות ומגוונות של ה' שאותן אנו חווים בעולמות הבי"ע מושרשות במספר הולך וקטן של השפעות בעולמות

העליונים כאשר ההשפעות הן יותר ויותר כוללניות עד שלבסוף המקור הראשוני הוא השפעה אחת שכוללת את הכל והיא נקראת אור פשוט.

מהותן של המוחין חכמה, בינה ודעת – התכלית והדרך ומיזוגן

אמרנו שיש יחס כלל-פרט בין המוחין חכמה, בינה ודעת שבעולם האצילות לבין הספירות הנוצרות מהן בעולמות הבי"ע. נבין כעת ליתר דיוק את מהות מוח החכמה ומוח הבינה שבעולם האצילות.

לפי הגדרתה הכללית שהצבנו, חכמה היא המחשבה והרצון לעשות טוב ואילו בינה היא המחשבה והרצון לסור מרע. בספר זה נאמץ ונכלול בהגדרה הכללית את ההגדרה של "מכתב מאלהיו" וז"ל: "חכמה היא בירור התוכן הכללי הנקבע לפי התכלית, בינה היא ההתבוננות בפרטים הנצרכים לשם ההוצאה לפועל, ודעת היא בחינת החיבור והדביקות" (מכתב מאלהיו חלק ב', עמ' רנד).

אומר בזה מכתב מאלהיו: חכמה היא בירור התוכן הכללי הנקבע לפי התכלית. כתוב בזוהר לגבי החכמה: ראשון למחשבה, אחרון למעשה (פנחס רל"ח א'). המחשבה של חכמה היא מכוונת דווקא לסוף המעשה כלומר, לתוצאה ולתכלית של המעשה, לברר שהיא טובה וכדאית (עשה טוב). "טובה" לגבי מלאכה פירושו שהתוצאה תתאים לתוצאה ולתכלית שהיו למלאכה במשכן. נקרא למוח החכמה בקיצור, ספירת התכלית או מחשבת התכלית.

בינה היא ההתבוננות בפרטים הנצרכים לשם ההוצאה לפועל. המחשבה של הבינה היא מכוונת אל פעולת המעשה: להתבונן בפרטיה שלא ייכנס בה רע ושהיא לא תסטה מהמטרה שהוגדרה ע"י החכמה. מבחינה זאת הבינה פועלת כשכינה עילאה להגשים את מחשבת החכמה (שערי אורה). נקרא למוח הבינה בקיצור ספירת הדרך או מחשבת הדרך.

כתוב במשלי, "מִים עֲמִיקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ, וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה" (משלי כ', ה'). מפרש דש"י: הִלָּכָה בִּלְב חֵכֶם סְתוּמָה, וְתִלְמִיד נִבּוֹן בָּא וְדָלָה אוֹתָהּ מִמַּעַי. כלומר, להלכה (תורה) שני מרכיבים: גוף ההלכה מתקבל אצל החכם בספירת החכמה כנ"ל אלא שהיא סתומה ואינה מבוררת די למימוש ואז היא מתבררת היטב אצל התלמיד הנבון המבין דבר מתוך דבר בספירת הבינה.

חכמה ובינה כאבא-אמא – חכמה ובינה מבטאים את תפקידי אבא ואמא. אבא מגדיר ומתווה את הדרך הטובה, התכלית, אשר בה תלך המשפחה מבחינת ערכי התורה

והמסורת והאמא כאשת חייל תמצא את הדרכים והאמצעים כדי לתמוך ולהשיג את המטרה המוגדרת ע"י האבא. וכפי שאומר הזוהר: "החכמה אומרת והבינה עושה."

סוף מעשה במחשבה תחילה – מחשבת החכמה קודמת למחשבת הבינה כפי שאומרים ב"לך דודי": סוף מעשה [מחשבת הבינה] במחשבה [מחשבת החכמה] תחילה או לפי שכתוב בזוהר (ח"ג רלח, א): ראשון למחשבה אחרון למעשה. וזהו מה שכתוב (ויקרא כו, ה') "וְהָיָה לָכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשָּׂיג אֶת זֶרַע וְאֶכְלֶתֶם לַחֲמֻכָּם לְשִׁבְעַ וַיִּשְׂבְּתֶם לְבִטָּח בְּאַרְצְכֶם." פירושו: יש להקדים את מחשבת התכלית של דִּישׁ למחשבת הדרך של בְּצִיר שלפניו וכמו כן יש להקדים את מחשבת התכלית של בְּצִיר למחשבת הדרך של זֶרַע שלפניו. ואם נקדים חכמה לבינה תמיד, לחשוב על התכלית האחרון לפני הביצוע הראשון, אז יתקיים בנו "וַיִּשְׂבְּתֶם לְבִטָּח בְּאַרְצְכֶם."

מסיים מכתב מאליהו: ודעת היא בחינת החיבור והדביקות וכן היא בחינת השלמות דסוד מרע ועשה טוב. אם מתקיימות שתי המחשבות חכמה ובינה ביחד אזי מתקיימת הדעת שהיא בחינת החיבור והדביקות ביניהם.

המוחין במזמור צ"ב

עניין המוחין חכמה ובינה מסתכם יפה במזמור צ"ב.

המוחין חכמה ובינה		
ה	כִּי שִׁמְחֵתִנִּי י-ה-נ-ה בְּפַעֲלָךְ [1]; בְּמַעֲשֵׂי יְדִיךָ אֲרַנֶּנּוּ [2].	ישנן שתי בחינות למעשה ה': 1. הפעולות (בְּפַעֲלָךְ) שהן תולדות מחשבת הבינה, ספירת הדרך ו- 2. התוצאות והתכלית (בְּמַעֲשֵׂי יְדִיךָ) שהן תולדות מחשבת החכמה, ספירת התכלית.
ו	מֵה-גִּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ י-ה-נ-ה [1]; מְאֹד עֲמָקוֹ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ [2].	1. וְאֲרַנֶּנּוּ: מֵה-גִּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ י-ה-נ-ה 2. כִּי מִחֲשַׁבְתֶּיךָ חכמה ובינה מחוברות היטב למעשיך בעולמות הבי"ע ומקורן עמוק בפרצוף אמא בעולם האצילות.

פרק ג מלאכת מחשבת בתורה

דיברנו בקטע "הספירות והמוחין", עמ' 27, כיצד המוחין חכמה, בחינת "עשה טוב" ובינה, בחינת "סור מרע", יורדים ויוצרים את תשע הספירות, מספירת החכמה עד ספירת היסוד בעולמות הבי"ע כדי לעשות שם תיקון. אלא שלא התייחסנו למה שגורם לכך. כעת נלמד כיצד האדם במחשבתו וכוונתו בעשיית מלאכה מסוגל לעורר ולהוריד את המוחין כדי ליצור את הספירות האלו בעולמות הבי"ע לצורך תיקון שם. נלמד עניין זה מפרשת בצלאל בתורה, פרשה המספרת על מלאכת מחשבת בבניית המשכן לצורך תיקון חטא העגל.

ניתוק בין מחשבה לבין מעשה בחטא העגל

ביציאת מצרים ובמעמד הר סיני בני ישראל ככלל קיבלו את ספירות המחשבה חכמה, בינה ודעת (יש"ה) אלא שלא קיבלו כראוי את ספירות המעשה חסד, גבורה ותפארת כפי שהתבטא משה רבנו: "וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עֲנוֹת אָנְכִי שְׁמַע" (שמות ל"ב, י"ח). מפרש המלכ"ם שהיה חסר קול גבורה של מתקנאים על מעשה העגל. כך נוצר חסרון בחיבור הראוי בין מחשבה לבין מעשה, וניתוק זה שיחרר את מחשבות ורצונות האדם להתחבר בהתלהבות ובזריזות למעשים לא מצווים וגרם לחטא העגל כפי שכתוב: "וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּצַּר אוֹתוֹ בַּחֲרָט [מעשה של יצירה שלא מצווה וא"כ] וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסֵּכָה" (שמות ל"ב ד').

התיקון שעשה בצלאל – לחבר את המעשה עם המחשבה ע"י מלאכת מחשבת

לאור הנ"ל, התיקון לחטא העגל כרוך בתיקון וחיבור הנתק בין ספירות המחשבה חב"ד לבין ספירות המעשה חג"ת וזה חייב להיעשות ע"י הורדת המוחין כדי ליצור מחדש את תשע הספירות כבתחילה.

את התיקון הזה עשה בצלאל בעשיית המשכן. בעשיית מלאכות המשכן במחשבה וכוונה נכונה בצלאל גרם תיקון לחטא העגל בעולמות הבי"ע ולהחזרת השכינה שהסתלקה (לפירוט ר' יש"ה עמ' 152).

ונסמכה עניין שבת לפרשת מלאכת המשכן (שמות ל"א, י"ג) ללמד ששורשן ומקורן של ל"ט המלאכות הנאסרות בשבת הוא דווקא במלאכות שמסוגלות לעשות תיקון בעולמות כי בשבת אנו נאסרים מלעשות תיקון כזה.

נסביר את הדברים.

עיקר התיקון שעשה בצלאל היה לחבר את המעשה עם המחשבה אחרי שנותקו בחטא העגל, כלומר, לחבר את ספירות המעשה חסד, גבורה תפארת עם ספירות הרצון והמחשבה חכמה, בינה ודעת, כפי שכתוב: "וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתִבְיוֹנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה" (שמות ל"ה, ל"א). האציל ה' בבצלאל את ספירות המחשבה חכ"ד "וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתִבְיוֹנָה וּבְדַעַת" כנגד חב"ד בעולמות הבי"ע שנותקו. יחד עם זאת, ה' האציל בתוכו את היכולת לעשות את המלאכות בספירות המעשה חסד, גבורה ותפארת כנגד חג"ת בעולמות הבי"ע כפי שכתוב "בְּכָל-מְלָאכָה" כאשר התחדש ביכולת זו הכוח לחבר בין מעשה לבין מחשבה להיות מלאכת מחשבת כפי שמראה "ו" החיבור "וּבְכָל-מְלָאכָה" הקושרת את עשיית המלאכות בספירות המעשה חג"ת לספירות המחשבה חב"ד.

ומאחר שתיקון הספירות בעולמות הבי"ע נעשה ע"י המוחין חכמה ובינה, כפי שלמדנו בקטע "הספירות והמוחין", עמ' 27, א"כ מוכח שבצלאל במחשבתו ובכוונתו עורר והוריד את המוחין חכמה ובינה לתיקון תשע הספירות מחדש מחוברות ללא ניתוק.

האצלת חכמה ובינה בכל אדם – במזמור צ"ב

כמו שהואצל בבצלאל ספירות החכמה והבינה כדי לעשות מלאכת מחשבת כמו כן כל אדם יש בתוכו ניצוץ של בצלאל ומסוגל הוא לקבל ספירות החכמה והבינה כדי לתקן את עולמות הבי"ע במלאכת מחשבת.

עניין האצלת ספירות חכמה ובינה באדם מסתכמת יפה במזמור צ"ב

	ה' מאציל חב"ד באדם והאדם משיג יראת ה'
יא	1. אֶתָּה הַמָּרוֹם בְּעוֹלָם הָאֲצִילוֹת (פסוק ט'). 2. הָאֶצֶל בִּי בִינָה בְּעוֹלָם הַבְּרִיָּאָה. 3. הָאֶצֶל בִּי חֲכָמָה בְּעוֹלָם הַבְּרִיָּאָה.
יב	1. ע"י החכמה והבינה הנאצלות בי (פסוק י"א) 2. אביט בבינה, בשמירה ופזוהירות מתוך יראת חטא המסתנפת לבינה (במדבר כ"ג ט', ת"י). 3. היצר הרע 4. אשמע בקול ה' מתוך יראת הרוממות המסתנפת לחכמה, יש"ה עמ' 237.

מרכיבי מלאכת מחשבת – התכלית והדרך

נסתכל יותר לעומק על מחשבות החכמה והבינה כמרכיבים של מלאכת מחשבת.

למדנו בקטע "מהותן של המוחין חכמה, בינה ודעת – התכלית והדרך", עמ' 29, את מהותן של מחשבות חכמה ובינה כתכלית וכדרך לפי ההגדרה של "מכתב מאליהו" וז"ל: "חכמה היא בירור התוכן הכללי הנקבע לפי התכלית, בינה היא ההתבוננות בפרטים הנצרכים לשם ההוצאה לפועל, ודעת היא בחינת החיבור והדביקות" (חלק ב', עמ' רנד).

ניישם את הגדרת חכמה ובינה כתכלית וכדרך במלאכת מחשבת. כל מלאכה מחולקת לשניים: פעולת המלאכה ותוצאת המלאכה. תוצאת המלאכה, הנפעל, היא השינוי והתיקון הרצוי בחומר ואילו פעולת המלאכה היא הדרך, התהליך, והאמצעים הנצרכים להשיג את התוצאה. בהתאם לכך המחשבה של המלאכה מחולקת לשניים: מחשבת התכלית שהיא מחשבת החכמה ומחשבת הדרך שהיא מחשבת הבינה.

במלאכת ציד, הציד היא הפעולה, האמצעי, הנצרכת לציד כדי להביא את הבעל חי למצב של ניצוד שבו הוא מוכן לשימוש אדם כאשר מצב זה של ניצוד הוא התוצאה

והתכלית של המלאכה. המחשבה של הצייד מחולקת לשניים: מחשבת התכלית על המצב של ניצוד ומחשבת הדרך על פעולת הצייד.

מלאכת מחשבת שאסרה תורה – מלאכת אומנות

אנו למדים מבצלאל שלמלאכת מחשבת הנאסרת בשבת חייב להיות שני המרכיבים תכלית ודרך, היינו מלאכת אומנות, כפי שמובא בביצה י"ג ב': "תנן התם [בעניין מעשר] המקלף שעורין מקלף אחת ואוכל ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב אמר רבי אלעזר וכן לשבת" כפי שמסבירה הגמרא את סיבת הפטור בקילוף אחת אחת: "מלאכת מחשבת אסרה תורה" ומפרש רש"י: "לשבת – מלאכת מחשבת שהיא מלאכת אומנות אסרה תורה שנסמכה פרשת שבת למלאכת המשכן בויקהל והתם מלאכת מחשבת כתיב. עכ"ל. ותרגומו של "מלאכת מחשבת" שם הוא מלאכת אומנות

נרגיש את מהות המחשבה שבמלאכת מחשבת: הנה היא אינה מחשבה אחת אלא המיזוג של שתי מחשבות שהיו אצל בצלאל במלאכת המשכן: מחשבת תכלית המלאכה, מחשבת החכמה, עם מחשבת דרך המלאכה, מחשבת הבינה, שהן ביחד מהוות מחשבת הדעת שבמלאכת אומנות. מסקנה זו היא מרכזית ויסודית לכל הספר.

חלק ב

המלאכות ותיקון

פרק א תיקון והשלמת הבריאה בל"ט המלאכות

האדם שותף בתיקון הבריאה ע"י עשיית המלאכות

הקב"ה והאדם שותפים בתיקון העולם

הקב"ה בחר לשותף את האדם בתיקון העולם ובהשלמת הבריאה. לאחר שהקב"ה ברא את העולם בששת ימים, הוא השאיר חלק המיועד לעשייתו של האדם ולצורך זה הקב"ה האציל מכוחו לאדם וברך אותו. אך הקב"ה הוא עיקר השותפות והאדם תלוי בו. כאות וסימן לכך נקבע ונתקדש יום השבת שבו הקב"ה נתעלה וישב על כסא כבודו, ולפיכך טוב לאדם להודות לה' על כך ביום קדוש זה.

מקור השותפות בתורה

המקור בתורה לשותפות הזאת מופיע בפסוק: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכָל-מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב, ד). סוף הפסוק "מְכָל-מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" מיותר לכאורה בהשוואה לסוף הפסוק הקודם לו: "מְכָל-מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה". ומהי א"כ התוספת: "אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת"? מתרץ ע"כ המדרש (ב"ר פי"א, ו'): כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להטחן, אפילו אדם צריך תיקון. מפרש רש"י (שם): "אשר ברא א-להים ועשה" אין כתיב כאן אלא "אשר ברא א-להים לעשות" לומר שהכול צריך תיקון.

ניתן להבין מלשון הפסוק שבשביתה זו של "כִּי בּוֹ שָׁבַת" הקב"ה נמנע והגביל את עצמו מלעשות לבד מלאכות מסוימות והעדיף לברוא את האדם כדי שהאדם יעשה אותן כשותף. זהו מה שכתוב "לעשות" במקום "עשה" קרי, ה' ברא אחרים (האדם) לעשות את המלאכות שמהן הוא שבת.

שותפות זו של הקב"ה והאדם תעסוק מעתה רק בעשיית יש מיש אך לא בבריאת יש מאין וכלשון "לעשות" ולא "לברוא". בפרט היא תעסוק בתיקון הרע והשלמת הבריאה כלשון רש"י: "שהכול צריך תיקון".

האדם ניחן בכוח הדומה לכוח ה' לפעול נגד הטבע בבחירה חופשית
 הרמח"ל בספרו "דרך ה'" פרק ה' מסביר זאת, כך: "כיוון שרצה האדון יתברך שמו שיהיה היכולת לאדם לבחור במה שירצה מן הטוב ומן הרע, הנה עשהו בלתי תלוי בזה בזולתו, ואדרבה נתן לו כוח להיות מניע לעולם עצמו ולבריותיו כפי מה שיבחר בחפצו."

עולה מכך שהכח של האדם לפעול בעולם באופן חופשי, הואצל מהכח שממנו שבת ה' ביום השביעי לטובת השותפות עם האדם.

ל"ט המלאכות ותיקון העולם

העשייה המוטלת על האדם לעשות בשותפות עם ה' היא תיקון הרע והשלמת הבריאה, כאמור. התיקון נגרם בעשיית מלאכה ע"י האדם ובפרט בעשייה בימי חל של אותן ל"ט המלאכות הנאסרות ביום השבת כפי שכתוב: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל-מְלָאכָתְךָ. יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַי-ה-נ-ה א-לְהִיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָל-מְלָאכָה..." (שמות כ', ט'-י').

מלאכות אלו מוטלות על האדם כדי לספק את צרכי גופו וקיומו בארץ כגון אוכל, ביגוד, ושיכון כאשר צרכים אלה התהוו בגלל חסרון בשלמות הבריאה כלשון המדרש דלעיל: "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להיטחון, אפילו אדם צריך תיקון." וזאת עקב שבירת הכלים שהתרחשה בעת בריאת העולם (ר' "תכלית התפילות והמצוות היא לברר ניצוצים עד בא בן דוד", בקטע הבא). מלבד זאת, בחטא האדם הראשון התעצם הצורך בעשייה ובתיקון העולם, ככתוב: "וַיִּשְׁלַחְהוּ י-ה-נ-ה א-לֵהֶם וְאֵת הָאָדָם מִגֶּן-עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם", כאשר תפקידו של האדם בעבודה זו ובעשיית המצוות הכרוכה בה, הוא לברר את הרע והזוהמה שהטיל בהם הנחש ("שערי קדושה" א', א').

המלאכות ותיקון ניצוצות הקדושה לפי האריז"ל

בקטעים הבאים מובאים דברי האריז"ל ב"שער המצוות", פרשת בהר, שמתארים את יסוד המלאכות בתיקון עולם העשייה.

תכלית התפילות והמצוות היא לברר ניצוצים עד בא בן דוד

ובתחילה נודיעך עניין המלאכות מה הם. דע כי בתחילת האצילות נאצלו אותן שבעה מלכי אדום שמלכו ומתו ואח"כ נתקן עולם האצילות ואנו צריכים ע"י תפילותינו

והמצוות מעשיות אשר אנו עושים למטה לגרום זיווג בזו"נ ואנו מעלים לאותם שבעה מלכים בסוד מ"ן אל נוקבא דז"א ואז הם מתחדשים ונתקנים וחוזרים לחיות בסוד תחיית המתים ובכל יום ויום מתבררים ניצוצים וחלקים מהם מדרגה אחר מדרגה כפי כח תפילותינו ומעשינו בעת ההיא ועולים ומתחדשים וכך אנו עושים בכל יום תמיד עד גמר בירור מלכים אלו כל הטוב והקדושה שבהם ויתוקנו הכול.

והסיגים שבהם הקליפות יישארו למטה בבחינת הרע ועליהם כתיב "בַּלֵּעַ הַמּוֹת לְנֶפֶשׁ" (ישעיהו כ"ה ח') והרשעה כולה כעשן תכלה. ואין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף ויתבררו כל בחינות אלו המלכים לגמרי. ונמצא כי כל תכלית התפילות והמצוות שאנו עושים בעולם הזה, אינו אלא לברר וללבן אלו המלכים ולהחיותם ממיתתם כנזכר.

המצוות שעושות את הבירור נגדרות ע"י מלאכות

והנה בימי החל אנו מבררין את אלו המלכים ע"י המצוות מעשיות שאנו מקיימים ע"י המלאכה מה שאין כן ביום השבת כמו שיתבאר והעניין היא כמ"ש רז"ל [מ"ר פ' בראשית פי"א] שהשיב רבי עקיבא לטורנוסורפוס כששאל ממנו איזה מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם וכו' והביא לו ראיה מן התורמוסים ומן החרדל שצריכים למתק ע"י בשר ודם והחיטים לטחון ולאפות.

המלאכות הם הוראות לאדם – מחמות חסרון בבריאת עולם הזה

נמצא כי המלאכות הם הוראות היות הדברים צריכים תיקון ע"י מעשינו למטה כי אם הקב"ה היה בורא מתחלה כדרך שעתיד לעשות בימי המשיח להוציא הארץ גלוסקאות יפות כמ"ש רז"ל בשלהי כתובות [דף קי"א] על פסוק "יהי פסת בר בארץ" (תהלים עב, טז), לא היינו צריכים לטרוח בכמה מיני מלאכות חרישה וזריעה וקצירה וכו' עד שהמאכל נתקן.

המלאכות דומות לתיקון שהן עושות בעולמות

אבל עתה אנו צריכים לחרוש ולזרוע ולהוציא התבן והקש שהם הקליפות מן החטים [מלאכת זורה] ואח"כ מוציאים הסובין והמורסן שהם קליפות יותר דקות [מלאכת מרקד] ואח"כ לאפותו ולתקנו על האש כי זה הוא גמר המלאכות, ועל דרך זה שאר כל המלאכות שבעולם. וטעם טורח אלו המלאכות כולם הוא כמ"ש אצלנו כי כל העולמות כולם וכל אשר בהם הכל הוא מן מה שמתברר ועולה ונתקן מאילו השבעת מלכים דמתו, ואם בתחילה לא היו בהם סיגים לא היו מתים כנודע ולא היו צריכים

אל בירור ותיקון כלל, אבל להיות שהיו הסיגים והקליפות מעורבים בהם ולכן מתו ונתבטלו.

פירוש: הרי האריז"ל קושר את הפרדת פסולת מאוכל במלאכת הבורר להפרדת הרע מהטוב שבקליפה בעולמות הבי"ע ולתיקון והשלמה שם. ועוד הוא אומר שלכל שאר המלאכות קיים תיקון מתאים בעולמות אלה. מכאן שלכל חסרון בעולם הזה ובעולמות הבי"ע קיימת מלאכה מתאימה שבכוחה לתקן חסרון זה ומלאכות אלו תוכננו בבריאה לצורך זה.

מצוות שמקיימים בעפר

לכן עתה כדי לנתקם ולבררם וללכנם אנו צריכים לטרוח ולעשות כל המלאכות ע"י **מצוות מעשיות** שיש בהם בעת הזריעה "שדך לא תזרע כלאים" וכן על דרך זה בכל מלאכה ומלאכה וכמ"ש רז"ל (מ"ר בלק פרשה י"ט) ע"פ "מי מנה עפר יעקב" **מצוות שמקיימים בעפר**.

התפילות ומצוות אחרות מעלים עוד את הבירורים

גם אנו צריכים להתפלל ולעשות מצוות [אחרות] כדי לבררם ותקנם ולהעלותם בבחינת מ"ן למעלה כנ"ל.

התיקון הוא בכל ארבע העולמות

ודע כי כמו שבאלו הז' מלכים היו בחינה כל ד' עולמות אבי"ע ומבירור שלהם נעשו הנה גם כל הנשמות התחתונים נעשו מבירור שלהם אחר שהוברר בתחילת הבירור העליון של ארבע עולמות אבי"ע הנז'.

ולא עוד אלא שאף גם כל דברי העוה"ז כולם אינם אלא מן הבירור שהוברר באחרונה מכל הבירורים ומן הבירורים הגרועים שבכולם נעשו כל דברי העוה"ז השפלים כנזכר כי אין דבר בכל הארבע עולמות שאינו נעשה מבירור אלו המלכים ולכן כל ענייני העוה"ז השפלים שהם מן הברורים הגרועים אינם יכולים להתברר אלא אחר כמה מלאכות ותיקונים.

אין מלאכה שאין בה מצווה

וכל זה ע"י המצוות שעושים בני אדם בהם כנודע כי אין שום מלאכה בעוה"ז שאין בה קיום מצוות כנז' בשם רז"ל בא אדם לחרוש מקיים מצות לא תחרוש בשור וחמור, בא לזרוע מקיים מצות שדך לא תזרע כלאים וכן על דרך זה בכל פרטי המלאכות כולם בסוד בכל דרכיך דעהו (משלי ג ו) עד שתמצא בסיום גמר המלאכות

הפת שאז האדם אוכלו והרי נתקן הצומח ההוא והוברר ממדרגת הצומח ונעשה חלק אבר האדם העליון שבכל בחינת העוה"ז. ובפרשת עקב בעניין האכילה יתבאר הקדמה זו בתכלית הביאור.

וכל זה היה כדי [לעשות תיקון] ע"י המלאכה בכוח מצווה מעשית שיש בדברים אלו. והכלל העולה שאפי' המלאכות שבעולם הזה לצורך [תיקון] הם (לקוטי תורה).

המלאכות הן בעולם העשייה

והנה דע בכל מיני המלאכות הם בעולם העשייה שהוא בעוה"ז הנק' עולם המעשה ולכן מלאכה גימטריא א"ל אדנ"י שהוא סוד עולם העשייה כנודע.

מלאכות אוכל נפש הן בעולם היצירה

אבל מלאכות אוכל נפש הם יותר עליונות כי על ידיהם הדבר נאכל וחוזר לעלות במדרגת אבר האדם והוא בירור מעולה מאד ולכן מלאכות אוכל נפש הן בעולם היצירה ולכן אוכל בגימטריא א"ל יהו"ה שה"ס עולם היצירה כנז' ובפרשת עקב יתבאר זה הטיב.

המלאכות לבירור השפלים והמצוות לבירור העליונים

ובזה נבא אל כוונתנו הנה בימי החל אז הותרו כל המלאכות כולם כי הם מוכרחות כדי לברר בחינת המלכים כנז' אבל צריך שהמלאכות יהיו בהיתר ולא באיסור כי אז אדרבה יקלקלו את המלכים ומכ"ש שלא יתקנו, וכל זה בענייני המלאכות שהם לצורך בירורי ענייני העוה"ז השפלים וכן כל מה שאנו מבררים לצורך ארבעה עולמות אבי"ע ולצורך הנשמות כנ"ל הכול נעשה על ידינו בכח תפילתנו והמצוות שאנו עושים.

ונמצא כי בימי החל אין המלכים אלו מתבררים כלל בשום בחינה אלא ע"י התפילות והמצוות כנז' ולכן הותרו כל המלאכות לצורך בירור הדברים השפלים וגם נצטוונו בעשיית המצוות והתפילות כדי לברר גם בחי' בירורין העליונים כנז'.

שיתוף פעולה בין העליונים לבין התחתונים

והנה בודאי שאין הבירורין מתבררין לא ע"י התחתונים לבדם ולא ע"י העליונים לבדם והם צריכים זה אל זה כי העליונים צריכים למעשה התחתונים בסוד "תנו עוז לא-להים" והתחתונים צריכים לסיוע העליונים וכמ"ש "ומעשה ידינו כוננהו", ולכן בימי החל יורדים העולמות העליונים למטה ממדרגתם ושם מתלבשים כדי לעזור ולסייע בעניין בירור אלו המלכים וז' הספירות התחתונות דאצילות יורדים

ומתלבשים בששת ימי המעשה לסייע בבירור הנז' אבל אין כוח בזה אלא בז"א לבד כי הוא הזכר והו"ק שבו הם הבוררין בששת ימי החל.

אין בירור בשבת

אבל יום השבת אז הוא כנגד המלכות והיא אין בה כח לברר אלא אדרכא ע"י התיקון שנעשה בששת ימי החל ע"י ו"ק ז"א והבירור שבירר יש בה יכולת לעלות מיום הז' שכנגדה שהוא יום השבת למעלה ותתחבר עם ז"א שם למעלה כי גם ו"ק מתעלים שם ביום השבת באצילות ואין שם מה לברר כי הבירורין הם למטה בבי"ע שם טוב ורע אמנם הם מזדווגים ומוציאין נשמות חדשות עליונות שאינם מבחינת בירור השבעה מלכים כמו בששה ימי החול.

נמצא כי בימי חל יורדים למטה כדי לברר ובימי שבת אנו מעלים אותן למקומן כדי להמציא נשמות חדשות וזהו טעם איסור ל"ט מלאכות ביום שבת אפילו אוכל נפש אסור כי אין בירור בשבת והכול הוא חדש וזה סוד מזמור שיר חדש בשבת בזמירות כנזכר בזוהר תרומה קל"ז וכשארם עושה מלאכה בשבת או בורר הוא גורם להוריד כתות עליונים למטה כמו בחול ואז יש כוח לחיצונים להדבק שם וחיצונים נקראו עלמא דמותא לכן מחלליה מות יומת ("ליקוטי תורה", פרשת בהר).

סיכום דברי האריז"ל כפי שהם נשמעים בפסוק (שמות ל"ה, ב'): "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה [לתקן את העולם בשותפות (תַּעֲשֶׂה בשותפות ולא תַעֲשֶׂה לבד)] וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּךְ קָדֶשׁ [שהכול בו חדש ומתוקן ולכן] שַׁבַּת שַׁבְתּוֹן לִי-הֵן-הָ כָּל-הָעֲשֵׂה בו מְלָאכָה יוֹמָת".

מפרי עץ חיים

לפנינו קטע באותו עניין מ"פרי עץ חיים":

והנה קודם שחטא אדם הראשון, היו כל העולמות העליונים למעלה במקומן, כמו שהיו בעת האצילים ובריאה ראשונה. ואחר שחטא אדם הראשון, ירדו כל העולמות ממקומם. וענין הירידה הזאת תכליתה היא, כדי לברר בירור המלכים הנ"ל שהם למטה. ואין ענין זה נעשה, רק בימי החול, כי אז הותרו כל המלאכות, והוכר הבירור והתיקון בכל ענינם, ובכל מיני מלאכות. ואז יורדין כל העולמות העליונים, כדי לברר ולתקן בירורים הנ"ל, והם מתלבשים במדרגות התחתונים, אשר למטה מהם. וזה הטעם שירדה זו"ן דאצילות, ומתלבשות למטה בששת ימי המעשה, ימי החול, כדי לברר בירורין הנ"ל, על ידי זיווגם שהם מזדווגים שם בהיותם למטה במקומן. והנה אין כח בזה, רק בז"א בלבד, לפי שהוא הזכר, ויש בו כח לברר הבירור

הנ"ל ע"י זווגם. ולכן הם ו' ימי החול בלבד, כי הו"ק דז"א מתלבשים בהם והם המבררים בלבד. אמנם ביום השבת שהוא נגד המלכות, והיא נקבה ואין בה כח לברר, ואדרבה ע"י מה שנתקן בימי השבוע, היא עולה ביום השבת, שהוא יום שלה, ומתחברת עם ז"א, ואז כל העולמות ההם עולין למעלה במקומן, כמו שהיו בתחלת האצילות, ואז לא יש בירור כלל ועיקר כנ"ל, כי לסיבת זה הם עולין למקומן, ואז מוציאים נשמות חדשות ביום השבת:

האדם נשלח לתפקיד ע"י החטא

חטא אדם הראשון הכניס אותו לעולם העשייה

לפי דברי האריז"ל הנ"ל, האדם, כדי לספק את צרכיו בעולם הזה הנברא חסר, נאלץ לעשות מלאכות בעולם העשייה שכתוצאה מכך נעשה שם בירור ניצוצות קדושים זאת ע"י המצוות שמקיימים בעפר, מצוות שהאדם מתחייב בהן עקב עשיית המלאכות האלו.

האדם לא היה צריך להימצא בעולם העשייה כלל, אלא שהוא נכנס לשם ע"י חטאו כפי שמסביר האריז"ל ("שער מאמרי רשב"י", פרשת קדושים) וז"ל: "ואחר שחטא אדם הראשון בעץ הדעת שהוא עולם העשייה שנצטווה שלא יאכל ממנו כי אין לו [לאדם] חלק בעשייה רק מן היצירה ולמעלה כנ"ל, וכיון שעבר ואכל מעץ הדעת שהוא עשייה גרם פגם בכל העולמות וכולם ירדו ממדרגתם". פירוש: בתחילה הקב"ה שם את אדם להיות עוזרו ועבדו הנאמן בהשלמת הבריאה ותיקונה רק מעולם היצירה ולמעלה כאשר הוא מצווה "לְעֲבֹדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ" ולשם כך ה' פטר את נפשו של האדם מהתמודדות עם הרע הנמצא בעולם העשייה כל עוד שהוא לא יאכל מעץ הדעת טוב ורע הנמצא בעולם העשייה. אלא שבעטיו של הנחש, האדם שָׁאָף להתעצם יתר על מידתו ולדעת לשלוט בטוב ורע בעצמו כא-להים (בראשית ג', ה'). כדי להשיג זאת, האדם עבר ואכל מעץ הדעת בהכניס את נפשו לעולם העשייה ונכנס בנפשו יצר הרע.

כתוצאה מכך האדם נשלח לעבוד את האדמה במלאכות שבעולם העשייה שתוך כדי עשייתן האדם מתחייב במצוות המקיימים בעפר המסוגלות לעשות תיקון לחטא שם כפי שכתוב: "וַיִּשְׁלַחְהוּ יְ-הוָה אֱ-לֹהִים [את האדם] מִגֶּן-עֵדֶן, לְעֹבֵד אֶת-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם". כעת תפקידו של האדם בעבודה זו ובמצוות הכרוכות בה הוא לברר הרע והזהמה שהטיל בהם הנחש ("שערי קדושה" א', א').

שני מיני תיקון ע"י אותן המלאכות

עולה שעבודת האדמה שבה נענש האדם שהיא עשיית המלאכות בעולם העשייה משרתת שני צרכים: בירור הרע והזוהמה שהטיל בהם הנחש, ויחד עם זה בירור ניצוצות הקדושה לפי דברי האריז"ל בקטע "המלאכות ותיקון ניצוצות הקדושה לפי האריז"ל", עמ' 37. ר' גם "הפרדה במין אחד והעלאת ניצוצי קדושה", עמ' 259.

כעת מובנת תכניתו של הקב"ה. בהופעה של ספירת התפארת, בשתי השמות הכתובים בפסוק הנ"ל י-ה-ו-ה א-ל-הים המסמנים את החיבור והמיזוג של חסד ודין, ה' סיבב ע"י החטא שייעשו שתי פעולות: האחת תיקון ובירור הניצוצות הנצרך מקודם וזהו מידת החסד, עשה טוב, והשנייה תיקון ובירור הרע והזוהמה שנגרמו עתה ע"י החטא וזהו מידת הגבורה, סור מרע כפי שכתוב "פִּי אֶמְרָתִי עוֹלָם חֶסֶד יִפְנֶה שָׁמַיִם תִּכְנֶן אֱמוּנָתְךָ (גבורה) בָּהֶם" (תהלים פ"ט ג'). שתי המטרות האלו תושגנה באמצעות האדם בעשיית המלאכות בעולם העשייה. תפקיד זה לא נכפה על האדם אלא נבחר על ידו בבחירה חופשית במידת התפארת מתוך עולם היצירה שבו הוא נמצא בגן עדן כנ"ל. בדומה לחטא משה רבנו במי מריבה שאותו סיבב ה' כדי לחייב את משה להיות עם מתי מדבר, גם כאן ה' סיבב את העניין כדי שיתחייב אדם הראשון בבחירתו החופשית. הוא ית' צווה את האדם באיסור שידוע לו ית' שהאדם לא יעמוד בו. וע"י שהאדם יוכרח לתקן את חטאו, הוא יתקן גם את הקלקול שנגרם בשבירת הכלים.

שתי הפעולות האלו כתובות בפסוקים כך: "וַיִּשְׁלַחְהוּ י-ה-ו-ה א-ל-הים מִגֶּן-עֵדֶן" (בראשית ג', כ"ג) לשון שליחות. ה' שלח את האדם מגן עדן לתקן את עולם העשייה כשותפו ובברכתו, לעסוק בבירור הניצוצות, תיקון הנצרך מקודם עוד לפני הבריאה. יחד עם זאת הוא גורש מגן עדן "וַיִּגְרֶשׁ אֶת הָאָדָם" (כ"ד) מחמת החטא שעונשו – לעבוד את האדמה – מתלכד בדיוק עם הצורך לתקן ולכרר הניצוצות בעולם העשייה ע"י עשיית מלאכה – כפי תוכניתו של ה'.

תיקון בעולם העשייה וברית השבת

טוב להודות לה' – ברית שבת

בשותפות זו של ה' והאדם טמונה סכנה ומכשול: הכוח המואצל באדם ליצור ולעשות מלאכות נגד הטבע עלול להביא אותו להתעצם ולהתגאות כפי שכתוב: "וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כִּי אֵין עֹשֶׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח' י"ז) ולהחשיב את עצמו "כא-להים", יוצר עולמות, וזהו חטאו של אדם הראשון (בראשית ב', ה', רש"י).

בפרט כאשר הוא פועל בעולם העשייה האדם נוטה להתעצם יתר על מידתו להיות כא-להם בהשפעת יצר הרע הנמצא שם (הנחש).

בכדי לציין מחד את שותפותם של ה' והאדם בעשייה זו ומאידך לסכל ולהדוף את הנטייה של האדם להתגאות בה, צווה ה' על שביתת יום השבת כברית וכאות. כברית זו, ה' מברך את האדם ברכת קיום בארץ, והאדם מצדו צריך להשתלט על יצרו בעניין "כָּחִי וְעֵצֶם יָדַי" ע"י קניית מידת הענווה.

השבת נקבעת כיום בשבוע שבו האדם נסוג מעולם העשייה כאשר הוא נמנע מלעשות מלאכות שם, ונשאר בעולם היצירה ולמעלה ממנו כפי שהיה בגן עדן וכפי שיהיה בעולם הבא.

בברית השבת האדם מצדו נמנע מלעשות מלאכות וכך שולט על היצר להתעצם מול ה', וה' מצדו מברך את האדם שהוא יצליח לפעול שוב בעולם העשייה לאחר השבת.

לדוגמה: בהימנעותו של האדם מעשיית מלאכות של "סידורא דפת" יצרו נשלט ומוכנע בעניין "כוחי ועוצם ידי", זהו חלק האדם בברית שבת, ומאידך האדם מתברך בברכת קיום בארץ בכך שהוא זוכה לאכול פת וזהו ביצוע חלק ה' בברית השבת. נוסח הברכה שבה האדם מברך על אכילת הפת: "המוציא לחם מן הארץ", המעלים ומכסה את חלקו של האדם ביצירתו של הלחם, הוא ביטוי הולם להשתלטותו של האדם על "כוחי ועוצם ידי", היינו קניין מידת הענווה והכרה שה' הוא הבורא.

ברית השבת מתוארת בספר יש"ה עמ' 120 כך: כללה של הברית הוא בחינת אמא, תחילת מידת הדין, וכלולים בה שני חלקים: חלק ה' שהוא בחינת חסד וחלק האדם שהוא בחינת גבורה. בחלקו, ה' משפיע ברכת קיום בארץ דוגמת "מאה שערים" כפי שכתוב: "עַל-כֵּן בֵּרַךְ יְ-הוָה-הַ-אֵת-יּוֹם הַשַּׁבָּת" [להיות מקור ברכת קיום בארץ] ואילו בחלקו, האדם שובת במפגין מאותן המלאכות העלולות להביא אותו לידי "כָּחִי וְעֵצֶם יָדַי" כפי שכתוב: "וַיִּשְׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בְּיָמֵינוּ וּבִיְמֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לַעֲלֹם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְ-הוָה-הַ-אֵת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׂ" (שמות ל"א, ט"ז). פירוש: ע"י שמירת השבת היינו בשביתה והימנעות מעשיית מלאכות שעשייתן בימי החל עלולה להביא לידי מידת הגאווה, בני ישראל מכירים, מודים ומאותתים "כִּי עָשָׂה יְ-הוָה-הַ-אֵת [הם] אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ", היינו שהקב"ה הוא הבורא העיקרי וכל כוחו של אדם לשנות וליצור בעולם בבחירה חופשית בא רק ממנו ית'. בזה משתלט האדם בגבורה על יצרו

בעניין "כחי ועצם ידי", וכך מפגין ביום השבת את קניין מידת הענווה ששייך לכל ימות השבוע. וכפי שאמר אדם הראשון במזמור ליום השבת: טוב להודות לה'.

ביטול הברית – חיוב מיתה

כתוב "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת" (שמות ל"א, י"ד). חילול השבת, הפרת חלקו של האדם בברית שבת, יבטל את ברכת ה' לקיום האדם בארץ, חלקו של ה' בברית, ויחזיר את האדם למצב של חיוב מיתה שהיה לאחר חטא אדם הראשון כפי שכתוב: "וּמַעַן הִדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֶכְלֶה מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת (בראשית ב', י"ז) כאשר "מוֹת יוּמָת" הוקש ל"מוֹת תָּמוּת". הווה אומר שגם חטא אדם הראשון היה הפרה של ברית שבת כנרמז בפסוק "וַיִּנָּחֶהוּ [לשון מנוחה] בֶּגֶן-עֵדֶן", ר' יש"ה עמ' 61. אך להעיר, שהאריז"ל מביא סיבה אחרת לחיוב מיתה בחילול שבת (ר' "אין בירור בשבת", עמ' 41).

סיכום המהלך

נסכם את המהלך שפירטנו בפרק זה.

- ה' ברא עולמות הבי"ע בעלי חסרון מחמת שבירת הכלים, והוא שבת מלעשות תיקון בעולם העשייה שם מיעט אורו (בְּרָא אֶל-לֵהִים לַעֲשׂוֹת).
- ה' ברא את האדם כשותף לתקן בעולם העשייה בברכתו ית'.
- הוא ברא את האדם כנשמות נר"ן המאפשרות בחירה חופשית בעולם היצירה ע"י הרוח, והאדם יכול לפעול בעולם העשייה ע"י הנפש אלא שהוא יצליח לתקן שם רק בברכת ה'.
- האדם מגויס לתפקיד ע"י החטא. האדם הושם בגן עדן בעולם היצירה שבו יש לו בחירה חופשית, שם הוא בחר לאכול בעץ הדעת כפי שמראש היה ידוע לה' שהוא יעשה, וכתוצאה מכך נכנס לעולם העשייה. ואז הוא נשלח (וַיִּשְׁלַחְהוּ – לשון שליחות) מגן עדן לתקן את עולם העשייה כשותפו של ה' ובברכתו. יחד עם זאת הוא גורש (וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם) משם מחמת החטא שעונשו – לעבוד את האדמה – מתלכד בדיוק עם הצורך לתיקון בעולם העשייה ע"י מלאכה – לפי תוכניתו של ה'.
- התיקון בעולם העשייה נעשה ע"י המלאכות שהאדם נאלץ לעשותן למחייה וע"י המצוות שמקיימים בעפר.

- בעולם העשייה האדם נוטה להתעצם יתר על מידתו להיות כא-להם בהשפעת יצר הרע השולט שם (הנחש)
- השבת היא יום בשבוע שבו האדם נסוג מעולם העשייה כאשר הוא נמנע מלעשות מלאכות שם ונשאר בעולם היצירה ולמעלה ממנו כפי שהיה בגן עדן וכפי שיהיה בעולם הבא.
- בברית השבת האדם נמנע מלעשות מלאכות וכך שולט על היצר להתעצם מול ה', וה' מברך את האדם כך שיצליח לפעול שוב בעולם העשייה לאחר השבת. המפר ברית שבת מפסיד את ברכת ה' לקיום בארץ.

סיכום תהליך התיקון – במזמור שיר ליום השבת

בעניינה של השבת כלולה ההכרה וההודאה במעשי התיקון של ה' בשותפות האדם בעולם העשייה כפי שכתוב "עֲשֵׂה יְ-הוָה-נְ-ה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ" ולא "ברא ה'". וזה כולל את כל התיקונים הנעשים בכל הספירות בשותפות עם כל חלקי נשמת האדם בכל עולמות הבי"ע דעשייה כפי שתואר.

רעיונות אלה באים לידי ביטוי ב"מזמור שיר, ליום השבת" (תהלים צ"ב) וכפי שפירש רש"י: "שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בעניין העולם הבא [המתוקן] שכולו שבת". להלן מובא המזמור כאשר מצוינות בו הספירות הפועלות. שם ה' מופיע במזמור שבע פעמים כנגד שש ספירות דו"א וספירת המלכות היורדות ובוררות (ר) "שיתוף פעולה בין העליונים לבין התחתונים", (עמ' 40).

טבלה 4 תהליך התיקון – במזמור צ"ב

פסוק		פירוש
א	מזמור שיר, ליום השבת.	א"ר לוי: המזמור הזה אדם הראשון אמרו – מתוך מידת הענווה הנקנית לו עקב שובו מחטאו
הכרה והודאה בה' כבורא – ספירות תפארת וחכמה		
ב	טוב, להדות לי-ה-ה-ה [1]; ולזמר לשמך עליון [2].	1. להודות על מעשיו המושלמים בספירת התפארת שהיא שם קודש י-ה-ה-ה. 2. ולזמר על מחשבתו בספירת החכמה שהיא שם קודש י-ה היינו החציו העליון של השם י-ה-ה-ה, שתי האותיות הראשונות של השם. ועוד: טוב, להדות לי-ה-ה-ה – בשבת ע"י שביתה מל"ט מלאכות.
חסד וגבורה		
ג	להגיד בבקר חסדך [1]; ואמונתך, בלילות [2].	ולגיד על ספירות החסד והגבורה שהן מרכיבות את ספירת התפארת. 1. בוקר הוא זמן חסד, עשה טוב, כפי שכתוב לגבי אברהם אבינו בעל ספירת החסד: "וישכם אברהם בבקר". 2. לילה הוא זמן גבורה, סור מרע, כפי שכתוב לגבי יצחק אבינו בעל ספירת הגבורה: "וירא אלו י-ה-ה-ה בלילה ההוא ... (בראשית כ"ו, כ"ד). בעל גבורה מאמין שהכול מאת ה', אפילו שלא רואים את ידו בגלוי, במצב של לילה.

נשמה, רוח, ונפש		
ד	עַל־עָשׂוֹר, וְעַל־נָבֶל; עַל־הַגִּזְיוֹן בְּכַנּוֹר.	להודות לה' בכל שלושת חלקי הנשמה: הנפש בעולם העשייה, הרוח בעולם היצירה והנשמה בעולם הבריאה, כמו בתהלים ק"ג שעל ידי הניגון בכלים המופיעים שם "כָּל הַנְּשָׁמָה [כל הנר"נ] תִּהְלֹל יְ-הֵה הִלְלוּ יְ-הֵה". כשם שבתוכו של הכינור ישנה הנשמה, שהיא גליל עץ אשר מוצמד בין גב הכינור לבטנו שתפקידו להעביר את רטט המיתרים לגב הכינור, כך גם נשמת האדם מקבלת ומעבירה את הגִּזְיוֹן (לשון דיבור) ה' לגוף האדם.
המוחין חכמה ובינה		
ה	כִּי שִׁמְחֵתָנִי יְ-הֵה-וְהֵה בְּפַעֲלֶךָ [1]; בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַגֵּן [2].	ישנן שתי בחינות במעשה ה': 1. הפעולות (בְּפַעֲלֶךָ) שהן תולדות מחשבת הבינה 2. התוצאות והתכלית (מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ) שהן תולדות מחשבת החכמה
ו	מֵה-גָדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְ-הֵה-וְהֵה [1]; מְאֹד, עֲמָקוֹ מַחְשַׁבְתֶּיךָ [2].	1. וְאֲרַגֵּן: מֵה-גָדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְ-הֵה-וְהֵה 2. כִּי מַחְשַׁבְתֶּיךָ חכמה ובינה מחוברות היטב למעשיך בעולמות הבי"ע ומקורן עמוק בפרצוף אמא בעולם האצילות.
ז	אִישׁ-בָּעֵר, לֹא יֵדַע [1]; וְכִסִּיל, לֹא-יָבִין אֶת-זֹאת. [2]	1. זעיר אנפין (איש) ללא מוח החכמה 2. וללא מוח הבינה אינו מסוגל למעשים כאלה המחוברים למחשבות חב"ד (עץ חיים, שער כ"ה דרוש א')

	ה' פועל לאבד את הרשעים ואת הרע בעולם העשייה בספירות נצח והוד
ח	בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׁב [1], וַיִּצְיָצוּ כָּל-פְּעָלֵי אֱנוֹן [2] לְהַשְׁמָדָם עַד-עַד [3]. 1. יצר הרע בקליפה של עולם העשייה פועל נגד ספירת ההוד התומכת בספירת הגבורה דוגמת עשב = עשו שנאבק נגד הוד יעקב אבינו "וַיֵּאָבֶק אִישׁ עָמוֹ" (יש"ה עמ' 101). 2. יצר הרע בקליפה של עולם העשייה פועל נגד ספירת הנצח התומכת בספירת החסד דוגמת פְּעָלֵי אֱנוֹן שהם כְּמִתְאַנְנִים (לשון אֱנוֹן, אבן עזרא) רַע בְּאֲזָנֵי י'-ה-ן-ה וַיִּשְׁמַע י'-ה-ן-ה וַיַּחֲר אָפוּ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ י'-ה-ן-ה וַתֹּאכַל בְּקִצָּהּ הַמַּחֲנֶה (יש"ה עמ' 200). 3. על ידי ספירות הנצח וההוד בעשיית ל"ט מלאכות, עד בוא המשיח
ט	וְאַתָּה מְרוֹם לְעֶלְם י'-ה-ן-ה [1]. 1. בעולם האצילות לעשות שם לבד את תיקון הרע בשורשו
י	כִּי הִנֵּה אֵיבֹיךָ י'-ה-ן-ה [1] כִּי-הִנֵּה אֵיבֹיךָ [2] יֹאבְדוּ, יִתְפָּרְדּוּ כָּל-פְּעָלֵי אֱנוֹן [3]. 1. נצח דקליפה בצד אחד (הימין) כאמור בפסוק ח' 2. הוד דקליפה בצד שני (השמאל) כאמור בפסוק ח' 3. נפרדת ספירת היסוד דקליפה מספירת הנצח וההוד דקליפה וממילא נאבד כוחו של היצר להזיק [שער מאמרי חז"ל, מאמר פסיעותיו של אברהם אבינו ובשער מאמרי רשב"י, פרשת משפטים, צ"ה, א'] וזאת על ידי ספירות נצח, הוד, ויסוד בעשיית ל"ט מלאכות

ה' מאציל חב"ד באדם והאדם משיג יראת ה'		
1. אַתָּה הַמְרוֹם בְּעוֹלָם הָאֲצִילוֹת (פסוק ט') 2. הָאֲצִיל בִּי בִּינָה בְּעוֹלָם הַבְּרִיאָה דְּרֹךְ סְפִירַת הַמַּלְכוּת. 3. הָאֲצִיל בִּי חֲכָמָה בְּעוֹלָם הַבְּרִיאָה דְּרֹךְ סְפִירַת הַמַּלְכוּת.	ו[1] תָּרַם כְּרָאִים קִרְנֵי [2], בְּלִתִּי בְּשֶׁמֶן רֶעֶנָן [3].	יא
1. ע"י החכמה והבינה הנאצלות בי (פסוק י"א) 2. אביט בבינה, בשמירה ובזהירות מתוך יראת חטא המסתנפת לבינה (במדבר כ"ג ט', ת"י). 3. היצר הרע 4. אשמע בקול ה' מתוך יראת הרוממות המסתנפת לחכמה, יש"ה עמ' 237	ו[1] תִּבְטַט עֵינַי בְּשׁוּרֵי [2] בְּקָמִים עָלַי מִרְעִים [3], תִּשְׁמַעְנָה אֲזִנִּי. [4]	יב
הצדיק יפרח בספירת היסוד		
הצדיק מתקן בעולם העשייה בספירת היסוד ומביא ברכה לעולם דרך ספירת המלכות.	צָדִיק, כְּתָמָר יִפְרָח; כְּאֲרֹז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה.	יג
כאשר ספירת היסוד תעלה ותשב בספירת התפארת (שם י'-ה-נ-ה) א"כ הצדיק יביא ברכה לתפארת.	שְׁתוּלִים בְּבֵית י'-ה-נ-ה; בְּחֻצוֹת אֶ-לֵהֵינוּ יִפְרִיחוּ.	יד
בעולם הבא	עוֹד, יִנוּכוֹן בְּשִׁיבָה; דְּשָׁנִים וְרֶעֶנָנִים יִהְיוּ.	טו
כאשר בעולם הבא הוא ית' ינהיג את העולם במידת הדין באור הגנוז וכן ביום השבת שהוא כדוגמתו.	לְהַגִּיד, כִּי-יֵשֶׁר י'-ה-נ-ה; צוּרִי, וְלֹא-עֲלָתָה (עוֹלָתָה) בּוֹ.	טז

פרק ב' חלוקת המלאכות לפי משאבי הטבע הנפעלים

הקדמה

כפי שלמדנו בפרק הקודם, המלאכות פועלות על הטבע הנברא כדי להעלות לתיקונם את ניצוצי הקדושה שירדו, וזאת ע"י הכוונות והמחשבות שבמלאכת מחשבת.

בקטע הבא נבחין בחלוקה של כלל ניצוצי הקדושה (בקיצור: נ"ק) שירדו לארבעה סוגים שהם: נ"ק דחכמה, נ"ק דבינה, נ"ק דתפארת ונ"ק דמלכות. בהתאם לחלוקה זו לארבעה סוגי נ"ק ישנה חלוקה מקבילה בכלל המלאכות לארבע קבוצות כשכל קבוצה מועילה לתקן סוג אחד של נ"ק מתוך ארבעה הסוגים. ארבע הקבוצות האלו הן ארבע סדרות המלאכות הבאות: סדרה דפת, סדרה דבגד, סדרה דכתיבה וסדרה דבניין. למשל סדרה דפת מועילה לתקן נ"ק דחכמה כפי שיבואר. לבסוף החלוקה של כלל המלאכות לארבע קבוצות מחייבת אותנו לבצע גם חלוקה מקבילה של כלל משאבי הטבע (בקיצור: מ"ט) שעליהם פועלות המלאכות, גם הם לארבעה סוגים: א) גידולי קרקע אכילים/מזון. ב) גידולי קרקע סיביים לא אכילים/ביגור. ג) עור בהמה/כתיבה. ד) קרקע/חומרי בניין.

נסכם את הדברים בטבלה:

סוג נ"ק	סדרת מלאכות	סוג משאבי טבע הנפעלים
נ"ק דחכמה	סדרה דפת	גידולי קרקע אכילים/מזון
נ"ק דבינה	סדרה דבגד	גידולי קרקע סיביים לא אכילים/ביגור
נ"ק דתפארת	סדרה דכתיבה	עור בהמה/כתיבה
נ"ק דמלכות	סדרה דבניין	קרקע/חומרי בניין

החלוקה הזאת במ"ט מאפשרת הבנה עמוקה של מושג ידוע בגמרא ובפוסקים שהוא: אין דישה אלא בגידולי קרקע. וכפי שיבוארו הדברים בהמשך.

העולם נברא חסר ועל האדם להשלימו ע"י עשיית מלאכה

כפי שלמדנו בקטע: "ל"ט המלאכות ותיקון העולם", עמ' 37, העשייה המוטלת על האדם לעשות בשותפות עם ה' היא תיקון הרע והשלמת הבריאה ע"י עשיית מלאכה.

עוד למדנו בקטע "המלאכות הם הוראות לאדם - מחמות חסרון בבריאת עולם הזה", עמ' 38, שהמלאכות הם הוראות על היות הדברים צריכים תיקון ע"י מעשינו למטה כי אם הקב"ה היה בורא מתחלה כדרך שעתידי לעשות בימי המשיח שהארץ תוציא גלוסקאות יפות כמ"ש רז"ל בשלהי כתובות [דף קי"א] על פסוק "יהי פסת בר בארץ" (תהלים עב טז) לא היינו צריכים לטרוח בכמה מיני מלאכות חרישה וזריעה וקצירה וכו' עד שהמאכל נתקן.

כלומר, אילו הקב"ה היה בורא את העולם באופן מושלם אזי הכל היה נברא מוכן לשימוש האדם באופן מידי ללא טרחה, לחם שלם ומוכן לאכילה היה גדל על העצים כמו תפוחים. אלא שבכוונתו ית' העולם נברא חסר מבחינת שימוש האדם ועל האדם להביא ע"י מלאכותיו את הטבע הנברא למצב שבו הוא מוכן לשימושו הבסיסיים היינו אוכל, ביגוד, כתיבה, ושיכון.

חלוקה ופירוט ניצוצות הקדושה לארבעה שמות הוי"ה

מאחר שהבסיס והיסוד של מלאכות הוא תיקון נ"ק שירדו, יש קודם לפרט את סוגי הנ"ק.

באוצרות חיים, שער רפ"ח ניצוצין, פ"ב, מבואר שכלל ניצוצי הקדושה שירדו בזמן שבירת הכלים לעולם הבריאה - שנהיה לאחר מכן לעולמות הבי"ע - בכדי להחיות את הכלים שם, מחולקים לארבע סוגים לפי מקורן של הניצוצות דהיינו לפי ארבעה שמות הוי"ה: ע"ב, ס"ג, מ"ה וב"ן שהם מתאימים לפרצופים אבא, אמא, זער אנפין ונוקבא או במונחים של הספירות: ספירות החכמה, הבינה, התפארת והמלכות. הכלים שהניצוצין ירדו עליהם הם כלי החסד, כלי הגבורה, כלי התפארת וכלי המלכות בהתאמה.

הנה לשון האוצרות חיים בתוספת ביאור ה"מתוק מדבש" בסוגריים: פשוט הוא כי מכל אלו הארבעה [שמות הוי"ה], ירדו מהם בחינת ניצוצות להחיות את הכלים [שירדו לעולם הבריאה], וניצוצות הוי"ה דע"ב [שהם אורות של כלי החסד] ירדו בכלים דע"ב [דהיינו בכלי החסד שנשבר], וניצוצות דס"ג [שהם אורות של כלי הגבורה] ירדו בכלים דס"ג [וניצוצות הוי"ה דמ"ה ירדו בכלי התפארת שנשבר, וניצוצות הוי"ה דב"ן ירדו בכלי המלכות שנשבר], ונהטעם שירדו ניצוצות מכל שם הוי"ה בכלי שלה, לזה אמרנו כי אין כח בניצוצות של הוי"ה זו להחיות כלים דהו"ה אחרת, כגון ניצוצות של ס"ג אי אפשר להם להחיות את הכלי של ע"ב וכיצא.

בהמשך נתייחס לארבע סוגים של נ"ק שירדו לפי שמות הספירות: נ"ק דחכמה, נ"ק דבינה, נ"ק דתפארת, ונ"ק דמלכות.

חלוקת כלל המלאכות לסדרות בהתאם ליכולתן לתקן את הניצוצות

זכור, התפקיד של המלאכות הוא לתקן את נ"ק שירדו לכלים שנשברו כמתואר בקטע הקודם. מאחר שארבעה הסוגים של נ"ק הם בלתי תלויים א"כ כל סוג נ"ק צריך תיקון נפרד, כפי שהודגש בקטע הקודם. עולה מכך שבהתאם לחלוקה של כלל נ"ק חייבת להיות חלוקה מתאימה במלאכות לארבע קבוצות כך שכל קבוצה של מלאכות תהיה מסוגלת לתקן את הסוג המתאים של נ"ק. למשל צריכה להיות קבוצה של מלאכות המסוגלת לתקן את נ"ק דחכמה.

ואמנם ישנה חלוקה כזאת במלאכות והנה היא החלוקה לסדרות מלאכה שנמצאת כבר במשנה שבה המלאכות נשנות לראשונה (שבת עג.). נאסוף את המלאכות בסדר הופעתן במשנה לפי סדרות המתאמות לסוג נ"ק.

סדרת מלאכות	פירוט מלאכות שבת
סדרה דפת - נ"ק דחכמה	1. הזרע. 2. והחורש. 3. והקוצר. 4. והמעמר. 5. הדש. 6. והזרה. 7. הבורר. 8. הטוחן. 9. והמרקד. 10. והלש. 11. והאופה.
סדרה דבגד - נ"ק דבינה	1. הגוזז את הצמר. 2. המלבנו. 3. והמנפצו. 4. והצובעו. 5. והטווה. 6. והמיסך. 7. והעושה שתי בתי גרין. 8. והאורג שני חוטיין. 9. והפוצע שני חוטיין. 10. הקושר. 11. והמתיר. 12. והתופר שתי תפירות. 13. הקורע על מנת לתפור שתי תפירות.
סדרה דכתיבה - נ"ק דתפארת	1. הצד צבי. 2. השוחטו. 3. והמפשיטו. 4. והמעבד את עורו. 5. והמוחקו. 6. המשרטטו. 7. והמחתכו. 8. הפותב שתי אותיות. 9. והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות.
סדרה דבניין - נ"ק דמלכות	1. הבונה. 2. והסותר. 3. המכבה. 4. והמבעיר. 5. המכה בפטיש. 6. המוציא מרשות לרשות.

הסדרה הראשונה סדרה דפת, מתקנת את נ"ק דחכמה. זאת מכיון שהפת נאכלת ע"י האדם שקולט אליו את נ"ק דחכמה שבו ועל ידם הוא יכול לעסוק בתפילה ומצוות שעסק זה מעלה את נ"ק אלו למקום גבוה של חכמה וחסד. הקבלה זו בין פת לחכמה נמצאת במקומות רבים למשל בספר חסידים (אות תריד): פת שחרית מבטלת דברים רעים ורוח רעה, ומוסיפה חכמה, וההפך ביין שחרית. כך גם בגמרא (ברכות מ.).

בעניין עץ הדעת: "חיטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן". במדרש (ב"ר טו) מובא בשם רבי מאיר המשל העממי הבא: "כד לא הוי בבר נשא דיעה אינון אמרי: לא אכל ההוא גברא פיתה דחיטין מן יומי" (כאשר אין לבן האדם דעה, הם אומרים: לא אכל אותו איש פת חיטים מימי).

הסדרה השנייה סדרה דבגד, מתקנת את נ"ק דבינה. והרי הבגד משמש לצניעות ומגן נגד החטאים שהרי כל תחילת ענין הבגד בעולם נעשה אצל אדם הראשון עקב חטאו (ויעש ה'.. כתנות עור וילבישם"), זהו סוד מרע היינו ספירות הבינה והגבורה.

הסדרה השלישית סדרה דכתיבה מתקנת את נ"ק דתפארת שהרי ע"י מלאכות אלו כותבים ספר תורה ותורה הרי היא ספירת התפארת.

הסדרה הרביעית סדרה דבניין, מתקנת את נ"ק דמלכות שהרי בונים ומתקנים בקרקע שהוא המלכות.

כל מלאכה שבסדרה מבררת ניצוצות

כל מלאכה שבסדרה מסוגלת לתקן נ"ק אשר במשאב הנפעל כפי שמוכא בספר "בן איש חי", שנה ראשונה פרשת שלח לך, שהמלאכות שבסידורא דפת מבררות בעשייתן את ניצוצות הקדושה, ז"ל:

וכתבנו בס"ד במקום אחר דהאומות עכו"ם והקליפות שלהם דומים ללחם שהבירור יוצא ממנו ונשלם ע"י ארבע דישות,

- האחת כשדשין התבואה להוציא המוץ ממנה שהיא הקליפה שלה ובדישה זו נעשה מדרגה אחת בבירור ניצוצי קדושה
- והשנייה כשטוחנין החטים ברחיים לעשותם קמח ובזה נעשה מדרגה שניה בבירור ניצוצי קדושה
- והשלישית בעת שלשין הקמח במים שצריך המגבל לדוש העיסה ולמעכה בידיים ובזה נעשה מדרגה השלישית בבירור ניצוצי קדושה.
- והרביעית אחר שנאפה הלחם והאדם דש אותו בשיניו כשלועס אותו. ובזה נשלם בירור ניצוצי קדושה ממנו.

וארבע מדרגות אלו של הבירור הם כנגד ארבע אותיות שם הוי"ה, ולכן תקנו ארבע ברכות בברכת המזון.

חלוקה של כלל משאבי טבע לפי תיקון ניצוצי הקדושה בהם

חלוקת המלאכות בקטע הקודם לארבע סדרות לפי סוגי נ"ק המיתקנים על ידן, מחייבת חלוקה דומה במשאבי הטבע הנפעלים ע"י אותן המלאכות, כאשר כל סוג מ"ט מכיל את נ"ק המיתקנים ע"י המלאכות שפועלות עליו. למשל בסדרה הראשונה, סדרה דפת, יש להרחיב ולהכליל את הפת לכל מ"ט הגדל בקרקע ושנאכל כשכל מ"ט כזה מכיל גם הם נ"ק דחכמה הצריכים גם הם את אותו התיקון.

נחלק את כלל מ"ט לארבעה סוגים וכדלהלן:

א. **גידולי קרקע האכילים (הנפעל בסדרה דפת)** – משאב טבע זה הוא גידולי קרקע הנאכלים כשהוא גדל מהקרקע בכח נ"ק דחכמה. נ"ק אלה יוצאים מהקרקע, מגיעים לגוף האדם האוכלם, וממנו עולים למעלה ע"י תפילה ומצוות. הדוגמה המייצגת של סוג זה היא החיטה שיכולה להיאכל בכסיסה או בתוך לחם.

בעלי חיים כגידולי קרקע אכילים – חיטה יכולה להיאכל גם באופן עקיף ע"י שהיא נאכלת קודם ע"י בעל חיים שקולט את נ"ק שבה לתוך הבשר או החלב שלו, וכאשר הבשר והחלב נאכלים ע"י האדם נמצא שהוא חוזר וקולט את נ"ק שבבעל החיים – שמקורם היה בקרקע. בעניין זה, המונח "גידולי קרקע" מתרחב ומשתייך גם לבעלי חיים במידה שהבעל חיים משתתף במעבר נ"ק דחכמה מהקרקע אל האדם ע"י אכילה. זהו הפשט שב"ח נחשבים כגידולי קרקע. אלא שהתיקון שעושה מלאכה בנ"ק בבעל חיים הוא בהכרח פחות מזה של תיקון בגידולי קרקע ממש מאחר שחלק מהתיקון כבר נעשה ע"י הבעל חיים וזה בא לידי ביטוי בחסרון בתכלית המלאכה הפועלת עליו. ר' "החסרון בתכלית מלאכה כשהנפעל הוא בעלי חיים", עמ' 62.

פירות שנשתבחה בהן ארץ ישראל – בסוג זה כלולים הפירות שנשתבחה בהן ארץ ישראל הנזכרים בפסוק: "אַרְצָא חֹטֶה וְשֹׁעֵרָה וְגִפֶּן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ" (דברים ח, ח) היינו פרי עץ גפן, זית, תמר, תאנה ורימון אשר הפסוק מקיש אותן לחיטה ושעורה וכך משווה את נ"ק שבהן לזו של חיטה ושעורה שגם הם נ"ק דחכמה.

ב. **גידולים סיביים לא אכילים (הנפעל בסדרה דבגד)** – בסוג זה מדובר על מ"ט סיביים לא אכילים שגדלים מהקרקע כגון צמר גפן ופשתן או שגדלים מתוך גידולי קרקע כגון צמר הגדל בצאן. במ"ט אלה נכנסים נ"ק דבינה והם אינם

עולים ע"י אכילת אדם אלא ע"י הכנתם לשימוש של האדם דוגמת בגד לצניעות ולעבודת הקודש.

ג. **עור בהמה (הנפעל בסדרה דכתיבה)** – זהו משאב שיוצא מגידולי קרקע אלא שאינו גדל בעצמו והוא מבדיל מחד ומחבר מאידך את שני המשאבים הקודמים, גידולי מזון\חכמה וגידולי ביגוד\גבורה. להיות שהעור הוא החיבור שביניהם הרי הוא בחינת ספירת התפארת הממוצעת וראוי לכתוב עליו ספר תורה שהיא תפארת, וכן תפילין ומזוזות. עיבוד העור לצורך זה מתקן את נ"ק דתפארת הנמצאים בו. והם גדלים בכח נ"ק שבתוך הבהמה גדולת הקרקע, נ"ק דתפארת שאינם עולים ע"י אכילה אלא ע"י הכנתם לשימוש אדם דוגמת כתיבת ספר תורה, תפילין ומזוזות. בנוסף כלולה בזה קרן האיל לשופרות, שהרי התורה ניתנה בקול שופר. גם השופר כמו העור, אינם גדלים כי אם פעם אחת בחיי הבהמה.

ד. **משאבים בקרקע שאינם גדלים כלל (הנפעל בסדרה דבניין)** – בסוג זה מדובר במ"ט כמו אדמה, מינרלים, ומתכות שאינם גדלים כלל ויש בהם נ"ק דמלכות. בנוסף בסוג מ"ט זה, כלולים עצי סרק שלא עומדים למאכל אלא שעדיין יש בהם נ"ק דמלכות וכאשר בונים מהם מבנים או כלים, נ"ק דמלכות באים לידי תיקונם.

הרי שעמדנו על החלוקה של כלל מ"ט לארבע קבוצות, לפי האופן שבו מגיעים נ"ק לתיקונם בשימושים השונים של המשאב ע"י האדם. סוגים אלו של מ"ט מדורגים לפי רמת התיקון מלמעלה למטה, מחכמה למלכות.

המלאכות מחייבות רק במשאבי טבע

חלוקת מ"ט לארבעה סוגים אלה מכסה את כל האופנים שבהם ניתן לתקן נ"ק ע"י המלאכות. במידה שמלאכה פועלת על דבר שלא שייך לאף סוג מ"ט הרי אין כאן תיקון ולכן אין חיוב במלאכה זו. דוגמה: ברירת תערובת של כלים שנגמרה מלאכתם וייצורם למשל סידור תערובת סכו"ם למקומם. לכל היותר יהיה בברירה זו איסור דרבנן מחמת דמיון למלאכה דאורייתא. ברם, גם בכלים שנגמרה מלאכתם שייך שתיעשה בהם מלאכה מחייבת וזאת כאשר עצם הכלי נפגם עד כדי שלילת השימוש בו כגון תיקון כלי פגום וליבון בגד מלוכלך.

הרחבת סידרות מלאכות לפי משאבי טבע

הוסבר שקיימות ארבע סידרות של מלאכות שפועלות על ארבעה סוגים של מ"ט לתקן את ארבעה הסוגים של נ"ק שבהם. למשל סדרה דפת פועלת על גידולי קרקע

אכילים לתקן את נ"ק דחכמה שבהם. למעשה, ארבע הסדרות הנזכרות הן אב-טיפוס ויש להרחיב את סדרות אלו לכלול סדרות מלאכה המופיעות בגמרא ובפוסקים. טבלה 5 מראה את סידרות המלאכות לפי שימוש כשהן מסווגים לפי קבוצות מ"ט מזון, ביגוד כתיבה ובניין. ניעזר בטבלה זו בהמשך הספר.

טבלה 5 סידרות מלאכות ומשאבי הטבע הנפעלים לפי שימוש האדם

השימוש של האדם	משאבי הטבע הנפעלים, חומר גלם	מלאכות הנצרכות לשימוש
סידרות מלאכות השייכות לקבוצה א' של מ"ט, המזון (גידולי קרקע אכילים)		
מזון: סידורא דפת, הכנת לחם	צמחים/ תבואה מים מינרלים/ מלח	1. החורש 2. הזורע 3. הקוצר 4. המעמר 5. הדש 6. הזורה 7. הבורר 8. הטוחן 9. המרקד 10. הקלש 11. האופה.
מזון: סידורא דפשתן, הכנת שמן פשתן (למעט פשתן לביגוד שיתבאר להלן)	צמחים/ פשתן	1. החורש 2. הזורע 3. הקוצר 4. המעמר 5. הדש 6. הזורה 7. בורר 8. הטוחן 9. המרקד
מזון: סידורא דייין, הכנת יין מענבים (פירות שארץ ישראל נשתבחה בהם)	צמחים/ פרי עץ	1. חורש 2. נוטע, מבריק, מרכיב, זומר 3. בוצר 4. סוחט 5. משמר
מזון: סידורא דשמן זית, הכנת שמן זית מזיתים (פירות שארץ ישראל נשתבחה בהם)	צמחים/ פרי עץ	1. חורש 2. נוטע, מבריק, מרכיב, זומר 3. מוסק 4. סוחט 5. מסנן

מזון: סידורא דירקות, הכנת מאכלי ירקות	צמחים/ירקות	1. חורש 2. זורע	3. קוצר 4. טוחן - לחתוך דק
מזון: סידורא דחלב, הכנת מוצרי חלב	בעלי חיים/ חלב	1. מפרק (רש) 2. זורה	3. בורר 4. מרקד
סידרות מלאכות השייכות לקבוצה ב' של מ"ט, הביגוד (גידולי קרקע סיביים לא אכילים)			
ביגוד: סידורא דבגד, הכנת בגד (בגד צמר)	בעלי חיים/ צמר	1. הגוזז את הצמר 2. המלכנו. 3. והמנפצו 4. והצובעו 5. והטווה 6. והמיסד 7. והעושה שתי בתי נירין 8. והאורג שני חוטין	9. והפוצע שני חוטין 10. הקושר 11. והמתיר 12. והתופר שתי תפירות 13. הקורע על מנת לתפור שתי תפירות.
ביגוד: סידורא דבגד פשתן, הכנת בגד שהוא חשוב בבגדים - הרי הוא בגדי שש שבמשכן (כמו כן ישנה סדרה דבגדי צמר גפן)	צמחים/פשתן	1. החורש 2. הזורע 3. הקוצר 4. המעמר	5. משרה את הגבעולים 6. הבורר את סיבים מתוך הגבעולים 7. וכול' כמו בבגד צמר

סידרות מלאכות השייכות לקבוצה ג' של מ"ט, הכתיבה			
כתיבה: סידורא דכתיבה, הכנת קלף וכתיבה עליו	בעלי חיים/ עור בהמה	1. הַצָּד צָבִי 2. הַשׁוֹחֵט 3. וְהַמְפָּשִׁיט 4. וְהַמְעַבֵּד אֶת עוֹרוֹ 5. וְהַמוֹחֵקוֹ	6. הַמְשַׁרְטָטוֹ 7. וְהַמְחַתְכוֹ 8. הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת 9. וְהַמוֹחֵק עַל מַנֵּת לְכַתּוֹב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת.
סידרות מלאכות השייכות לקבוצה ד' של מ"ט, הבניין			
שיכון: סידורא דבניין, בניין בית	אבנים קרקע/ אדמה, טיט מים	1. חוֹפֵר, חוֹרֵץ (חוֹרֵשׁ) 2. הַבּוֹנֶה 3. וְהַסּוֹתֵר 4. הַמְכַבֶּה	5. וְהַמְבַּעִיר 6. הַמְכַּה בְּפִטְיֵשׁ 7. הַמוֹצִיא מִרְשׁוֹת לְרִשׁוֹת.
כלים: סידורא דכלים, בניינת חבית מחרס (שבת ער, רש"י)	קרקע/חרסית	1. טוֹחֵן הַרְגָבִים וְשׁוֹחֵקֵן הַדֶּק 2. בּוֹרֵר הַצְרוּרוֹת הַגִּסּוֹת 3. מַרְקִידֵן בִּנְפָה 4. וּמַגְבֵּל הַטִּיט - לֵשׁ	5. וּמְמַרְחַ הַטִּיט כְּשֶׁעוֹשֶׂה הַגּוֹלָם שִׁיחַ חֶלֶק - מִמַּחֵק 6. וּמְבַעִיר אֶת הָאוֹר בְּכַבֵּשׁן וּמַצְרֵפוֹ בְּתוֹכוֹ - מִבְּשֵׁל

כלים: סידורא דכלים, בניינת כוורת מקנים (שבת עד, רש"י)	צמחים/גידולי קרקע שאינם אכילים/קנים	1. זומר הקנים 2. אספם יחד – מעמר 3. בירר יפות – בורר 4. החליקן – ממחק 5. עשאן דקות מאחת שתיים או שלש – טוחן 6. חתכן במדה – מחתך 7. הסיך השתי – מיסך	8. ארג אחת למעלה ואחת למטה כדי להעמידו הרי עושה שתי בתי נירין 9. אורג 10. חתך לאחר אריגתה כדי להשוותם – מכה בפטיש
כלים: סידורא דכלים, עשיית כלי מתכת (שבת מז, רש"י)	מתכות /זהב, נחושת, ברזל	1. בונה 2. טוחן (רמב"ם פ"ז ה"ה) 3. מכה בפטיש	

מלאכות השייכות לקבוצות מ"ט שונות

בטבלה 5, ישנן מלאכות בעלי אותו שם שמשתייכות לכל אחת מקבוצות המ"ט. לדוגמא, מלאכת חורש: היא יכולה להיות שייכת לקבוצת המזון: לחרוש תלם לזריעת חיטה, לקבוצת הביגוד: לחרוש תלם לזריעת צמר גפן או פשתן לבגד, לקבוצת הבניין: חפירת יסודות הבניין. כך גם מלאכת בורר, היא יכולה להשתייך למזון: לברור צרורות מגרעיני חיטה, לביגוד: לברור את סיבי פשתן לבגד. לכניית כלים: לברור קנים טובים לכוורת. מלאכות אלו אינן שייכות אחת לשנייה אפילו בתור תולדה, כי הן בקבוצות מ"ט וסוגי נ"ק שונים ואין הן מסוגלות לתקן בקבוצה לא להן.

נראה שכל אחת ממלאכות אלו נחשבת אב ביחס לקבוצת מ"ט עליה היא פועלת. והראיה: מובא בגמרא שבת (עד:) – אמר רבא האי מאן דעבד חביתא חייב משום שבע חטאות – ומהם מלאכות טוחן, בורר, ומרקד שלמרות שייכותן לקבוצה א' של המזון, הן פועלות גם בקבוצה ד' של הבניין וחייבות חטאת. הרי שמלאכות אלו נקראות אבות ביחס לקבוצה ד' למרות שקיימות מלאכות בעלות אותו שם בקבוצה א'. ייתכן

שלזה מתכוונים התוס' (שבת עד ד"ה אע"ג), ז"ל: ולא חשיב [לא כלול בל"ט מלאכות] נמי מנפץ אע"ג שבמשכן היו מנפצין פשתן לעשות יריעות ושאר דברים משום דהיינו דש ממש אלא שזה בתבואה וזה בפשתן [שכן מנפץ פשתן שייכת לקבוצת מ"ט ב' ביגוד והיא כלולה במשנה כחלק מסדרה דבגד].

אין דישה אלא בגידולי קרקע

לאחר שהקדמנו את המהלך הנ"ל נוכל להבין טוב יותר וליישב כמה קשיים העולים מההלכות הבאות ברמב"ם:

רמב"ם פ"ח ה"ז: הדש כגרוגרת, חייב. ואין דישה אלא בגידולי קרקע. והמפרק, הרי הוא תולדת הדש. החולב את הבהמה, חייב מפני שהוא מפרק.

לכאורה קיימת כאן סתירה: מצד אחד אין דישה אלא בגידולי קרקע ומצד שני חולב בהמה – שלכאורה אין היא גידולי קרקע – חייב מפני שהוא מפרק, תולדת הדש ז"א דישה שייכת גם בשלא בגידולי קרקע.

המגיד משנה שם מיישב את הסתירה: הכריע ר"ח ז"ל [שהחולב בהמה חייב חטאת] בראיות וכן כתב הרב אלפסי ז"ל בתשובה. וזה דעת רבינו. ולדבריהם אע"פ שאמרו שאין דישה אלא בגידולי קרקע בהמה נקראת גידולי קרקע.

פירוש: כדי להיות תולדה של דישה, פעולת החליבה צריכה: א) לפעול לתקן את אותו סוג של נ"ק כלומר לפעול על אותו סוג של מ"ט. ב) בנוסף היא צריכה גם לפעול באופן דומה לדישה. ואכן לפי המגיד משנה היות שהן הדישה והן החליבה פועלות בסוג מ"ט א', גידולי קרקע האכילים וגם פעולת החליבה דומה לזו של דישה שהיא לפרק את האוכל ממעטפתו, לפיכך חליבה הרי היא בכלל דישה.

מאידך, דישה אינה שייכת לקבוצה מ"ט דבגד, דבר שמתברר מההלכות הבאות:

רמב"ם פ"ט הי"א: והמכבס בגדים הרי הוא תולדת המלבן, וחייב. והסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו הרי זה מכבסו, וחייב: שהסחיטה מצורכי כיבוס היא.

המגיד משנה שם מביא שהרמב"ן מבדיל בין סחיטה תולדת מפרק לבין סחיטה תולדת דמלבן, וז"ל: ראוי לומר בכל סוחט פירות תולדת מפרק בצריך למשקים ושיעורן כגרוגרת ואין דישה אלא בגידולי קרקע כלומר, בפירות וכיוצא בהן. והסוחט בגד תולדת צובע כדרך מלבן. ר' שבת קיא והאמר רב שימי בר חייא משמיה דרב האי מסוכרייא דנזייתא [בגד] אסור להדוקיה [משום סחיטה תולדת דמלבן].

פירוש: הסוחט בגדים אפילו כשמשמש בנוזל הנסחט לא יכול להיות תולדה של דישה כי הם אינם מתקנים את אותו הסוג של נ"ק ומ"ט. דישה פועלת בסוג א' של מ"ט, גידולי קרקע אכילים לתקן נ"ק דחכמה ואילו סחיטת בגד פועלת בסוג ב', גידולים סיביים לא אכילים היוצאים מגידולי קרקע לתקן נ"ק דבינה, והיות שאין בכחה של מלאכה אחת לתקן במקום השנייה, למרות שפעולתן דומה שהרי שניהן פועלות לפרק את האוכל ממעטפתו, משום שהן פועלות על מ"ט נפרדים.

אין צביעה ואין עיבוד באוכלין

גם במלאכת צובע ומלאכת מעבד ניתן לראות את החלוקה הנזכרת. צביעה היא מלאכה ששייכת לסידרה דבגר ומעבד שייכת לסידרה דכתיבה. שתי פעולות אלו אינן יכולות לתקן נ"ק באוכלין שהם הנפעל של סידרה דפת, היינו סוג א' של מ"ט גידולי קרקע אכילים, לכן אין צביעה באוכלין כנפסק בשו"ע סימן ש"כ סעיף י"ט שאין צביעה באוכלין, וגם אין מעבד באוכלין.

יסוד הדברים מופיע בספר "זיו משנה" על הרמב"ם, דהנה הרמב"ם פי"א ה"א כתב שהשוחט חייב משום נטילת נשמה בלבד ולא משום צובע בדם השחיטה את צוואר הבהמה הנאכלת. ובתירוצו השני ביאר הזיו משנה שיש להתחשב בסוג הנפעל וז"ל: "ל עוד דכמו דקי"ל כדברי רבא בדף ע"ה ב' דאין עיבוד באוכלין וכמ"ש רבינו בסמוך הלכה ה', וכן קי"ל דאין דישה אלא בגדולי קרקע כמ"ש רבינו לעיל פרק ח' הל' ז' כן אין צביעה באוכלין, והכל טעם אחד להן דכיון דכל המלאכות ממשכן ילפינן לא הוה מלאכה אלא בדבר [סוג הנפעל, סוג מ"ט] שנעשות המלאכות האלו [עליו] במשכן ולא בשארי דברים [שאר סוגי מ"ט], ורב ודאי לא סבר הכי, אבל לדידן יש לן לפסוק כרבא דהוא בתרא דאמר אין עיבוד באוכלין וה"ה דאין צביעה באוכלין, ולכן שפיר הוכרח רבינו לפסוק בזה כשמואל כן נראה לענ"ד נכון בסיעתא דשמיא ודו"ק.

החסרון בתכלית מלאכה כשהנפעל הוא בעלי חיים

כמבואר לעיל במגיד משנה הפוסקים הסכימו שיש דישה גם בבהמה וחייבים על חליבתה משום תולדת דישה, והנה לפי ביאורינו שבעלי החיים שייכים למ"ט של גידולי קרקע אכילים כתבואה וכדו' יש לשאול א"כ: מדוע חליבה אינה נקראת אב מלאכה כמו דישה אלא רק תולדתה שהרי שניהן מתקנות גידולי קרקע באותו אופן פעולה. יתכן לומר כך: השוואת בעלי חיים לגידולי קרקע כנפעל של מלאכה תקפה לגבי דרך המלאכה, אופן פעולתה, לחייב על פעולת מפרק גם בנפעל של חלב

בהמה. ברם, ההשוואה אינה תקפה לגבי תכלית המלאכה, תיקונה. התיקון בנ"ק של פירוק חלב מבהמה הוא פחות מתיקון הנעשה בפירוק גידולי קרקע ממש כמו דישת חיטה. כפי שמובא ב"שער המצוות" נ"ק חייבים לעלות את ארבעת המדרגות: דומם, צומח, חי, ומדבר. בבעלי חיים היות שחלק מתיקון הנ"ק נעשה כבר ע"י הבהמה שאכלה את הצמח והעלתה את נ"ק מצומח לחי, לפיכך תיקון החליבה בידי האדם שמעלה את נ"ק מחי למדבר אינו מספיק להיקרא אב, לעומת התיקון היותר גדול של דישה שמעלה את נ"ק מצומח למדבר שהוא ודאי נחשב אב. למרות זאת, בהיות ותיקון החליבה הוא תיקון נצרך שמשותף עם דרך המלאכה, הרי הוא אכן ראוי להיות עכ"פ תולדה וחייב.

מסיבה זו כל המלאכות שהנפעל בהן הוא בעל חיים או תוצרתו, הרי הן תולדות. כמו: הפרדת חלב בסרכוז (סע' ג'), סינון ביצה (סע' ט"ו), ועשיית גבינה וחמאה (סעי' י"ז).

סיכום הפרק

בפרק הזה ראינו שקיימת חלוקה הן בנ"ק, הן במלאכות והן במ"ט בכל מגוון התיקונים שנעשים ע"י המלאכות.

בהמשך הספר נתרכז רק על התיקונים שבסוג הראשון: תיקון בנ"ק דחכמה ע"י מלאכות בסדרה דפת הפועלות על מ"ט גידולי קרקע האכילים, ובעיקר על התיקונים של מלאכות הזורה, הבורר והמרקד.

פרק ג המצוות ותיקון

בפרק הקודם מתוארים התיקונים הנעשים ע"י כלל ל"ט המלאכות וכפי שביארנו שהמלאכות מתחלקות לארבע קבוצות: סדרה דפת, סדרה דבגד, סדרה דכתיבה וסדרה דבניין. כעת נתרכז רק על המלאכות שבסדרה דפת ונפרט את מהות ואופן התיקון של מלאכות אלו בעולמות הבי"ע. כפי שיבואר תיקון המלאכות בעולמות הבי"ע הוא דומה ומקביל לתיקונים של המצוות בעולמות אלו וההשוואה ביניהם תעזור להבנת תיקון המלאכות.

פירוט התיקונים הנעשים ע"י המצוות והמלאכות בעולמות הבי"ע

מדברי האר"י ("המלאכות לבירור השפלים והמצוות לבירור העליונים", עמ' 40): "ולכן הותרו כל המלאכות לצורך בירור הדברים השפלים [בעולם העשייה] וגם נצטוינו בעשיית המצוות והתפילות כדי לברר גם בחי' בירורין העליונים כנז' [בעולמות יצירה ובריאה]", משמע שהתיקונים שהמצוות עושות דומים לתיקונים שהלאכות עושות רק שזה בעליונים וזה בתחתונים.

כעת נרצה לדעת בפרוטרוט את מהות התיקונים האלה לפי ספירות ועולמות, ולצורך זה יש לגלות ולהבהיר את ההתאמה הפרטית בין המצוות והמלאכות השונות לבין התיקונים השונים הנצרכים בעולמות הבי"ע. למשל, כאשר אדם בורר צורות (אבנים) מתבואה מהו התיקון הפרטי הנעשה בעולמות הבי"ע בהתאם? ידע מפורט כזה יעזור לנו בהבנת הלכות איסור מלאכה בשבת.

הפירוט הנדרש נמצא בעמ' 22, כפי שלמדנו שם בקטע "הספירות מתקנות בעולמות", טבלה 2. תשע ערכי הטבלה מגדירים תשע מקומות בעולמות הבי"ע – לכל עולם שלוש מקומות: עשה טוב, סור מרע ובקש שלום. האדם מסוגל ומחויב לערוך תיקון בכל אחד מהמקומות האלה ע"י השפעת הספירה של אותו ערך/מקום וזאת ע"י עשיית מצוות ומלאכות כאשר כל מצווה וכל מלאכה מתאימים למקום מסוים בעולמות הבי"ע, כמפורט בטבלה.

בפרקים הבאים יבואר כיצד הן המצוות והן המלאכות עושות תיקונים כל אחת במקומה בעולמות הבי"ע לפי הספירה המתאימה וזאת ע"פ המסגרת של טבלה 2. גם

יבואר שכאשר המצוות שכחה, לקט ופאה משובצות בטבלה 2 התוצאה היא: טבלה 6, עמ' 79, וכאשר המלאכות זורה, בורר, ומרקד משובצות בטבלה 2 התוצאה היא: טבלה 10, עמ' 98.

יתר על כן יבואר בכל המקרים האלה השפעת המוחין חכמה ובינה בעניין כלל ופרט (ר' "כלל ופרט – אחדות ה'", עמ' 28) וזאת לפי המסגרת של טבלה 3, עמ' 28. אכן יבואר שכאשר המצוות שכחה, לקט ופאה משובצות בטבלה 3 התוצאה היא: טבלה 7, עמ' 81, וכאשר המלאכות זורה, בורר, ומרקד משובצות בטבלה 3 התוצאה היא: טבלה 11, עמ' 100.

ובכן ניגש קודם ללמוד עניין תיקון המצוות בעולמות הבי"ע. ברם לפני כן יש לבאר את הכוונה הדרושה בעשיית המצוות לפי תורת הסוד. הסיבה היא שכוונות המצוות הן מחשבות התכלית והדרך שבמצוות, המוחין, כפי שיבואר, והם מופיעים למשל בטבלה 7, עמ' 81 הנ"ל.

לאחר מכן נמשיך בביאור התיקונים שעושות המצוות, ובסוף הפרק הבא נעסוק בבירור תיקוני המלאכות.

הכוונה הדרושה בעשיית המצוות

ניגש עכשיו לברר את עניין הכוונה הדרושה בעשיית המצוות. יבואר שכוונות המצוות לפי האריז"ל הן כוונות התכלית והדרך במצוות דוגמת מצוות מתנות עניים, טבלה 7 עמ' 81, ודוגמת מצוות נתינה לקודש, טבלה 9, עמ' 90.

מחלוקת באם מצוות צריכות כוונה

ידועה המחלוקת האם מצוות צריכות כוונה. כלומר, האם צריך להתכוון בעת עשיית המצווה לשם קיום אותה המצווה. נחלקו בעניין רבא ורבי זירא בראש השנה, כ"ח, א': לדעת רבי זירא מצוות צריכות כוונה ואילו לדעת רבא מצוות אינן צריכות כוונה. אנו רוצים לייחס את עניין הכוונות הדרושות במצוות לספירות החכמה והבינה, המוחין, שדיברנו עליהם (ר' "המוחין", עמ' 27).

נתחיל בסוגיית הגמרא בראש השנה, (כח).

שלחו ליה לאבוה דשמואל: כפאו ואכל מצה יצא. כפאו מאן? אילימא כפאו שד והתניא עתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו. אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים [רש"י: ואע"ג שלא

נתכוון לצאת ידי חובת מצה בליל ראשון של פסח, יצא. אמר רבא זאת אומרת התקוע לשיר [רש"י: לשורר ולזמר - כלומר, ללא כוונה לצאת לידי חובת מצוות תקיעת שופר] יצא. פשיטא [רש"י: דזאת אומרת כן] היינו הך. מהו דתימא? התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל [רש"י: ונהנה באכילתו הלכך לאו מתעסק הוא] אבל הכא [ויקרא כג, כד] "זכרון תרועה" כתיב [ויש להתכוון לצאת לידי חובה] והאי מתעסק בעלמא הוא קמ"ל [רש"י: דאע"ג דמתעסק הוא יצא דמצות אין צריכות כוונה]. אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כוונה.

אמר ליה רבי זירא לשמעיה איכוון ותקע לי [רש"י: תתכוין לתקוע בשמי להוציאני ידי חובתי]. אלמא קסבר משמיע בעי כוונה [להוציא השומע].

הריטב"א מבאר שלפי מסקנת הגמרא מצוות אכילת מצה אינה תלויה בהנאת האכילה (ומה שפירש רש"י שם הוא רק הו"א), וה"ה שכל המצוות אינן צריכות כוונה לצאת. ברם המתעסק ממש לא יצא ויש להתכוון לעצם התקיעה כדי לצאת.

שלוש דרגות כוונה

לסכום סוגיית הגמרא, ישנן שלוש דרגות כוונה:

א. המתעסק בשופר - הוא אינו מתכוון לתקוע קולות לפי דין מצוות התקיעה אלא סתם קולות, ויצא לו קולות לפי הדין וכן המתכוון לאכול בשר והתברר שאכל מצה.

ב. מתכוון לתקוע קולות לפי דין התקיעה - אך לא כדי לצאת ידי המצווה, אלא לשיר, לזמר ולהתלמד, וכן המתכוון לאכול מצה ולא לצאת לידי מצווה (אך בפועל אכל)

ג. מתכוון לצאת לידי מצווה - בתקיעתו וכן האוכל מצה ע"מ לצאת ידי חובה

רבא ורבי זירא חולקים בדרגת הכוונה שיש להתכוון בה כדי לצאת לידי חובה. לדעת רבא מספיק להתכוון בדרגה ב' כלומר, להתכוון לתקוע בלי כוונה לצאת ידי חובת מצווה, ואילו לדעת רבי זירא צריך להתכוון בשתי הדרגות ב' וג' כלומר להתכוון לתקוע לפי פרטי הדין ע"מ לצאת. שניהם מסכימים שהמתכוון בדרגה א' - המתעסק - אינו יוצא.

הכוונות מושרשות במוחין חכמה, בינה ודעת

עניין זה של הכוונה הדרושה במצוות מושרש בספירות המחשבה חכמה, בינה ודעת, כלומר, המוחין. כפי שלמדנו בפרק הקודם ספירת החכמה היא המחשבה לתכלית ואילו ספירת הבינה היא המחשבה למעשה, מחשבת הפעולה והאמצעים וספירת הדעת היא המיזוג ביניהם.

נוכל לתרגם ולהתאים מידית את כוונות המצוות הנ"ל לספירות החב"ד כך: הכוונה לעשות את עצם מעשה המצווה, לתקוע ולאכול לפי פרטי הדינים, מתאימה לספירת הבינה, מחשבת הפעולה, ואילו הכוונה לצאת ידי חובה שהיא תכלית המעשה הרי היא מתאימה בספירת החכמה, מחשבת התכלית.

כך כאשר האדם חושב ומתכוון על תכלית המצווה הוא מעורר ומערב את מוח החכמה במצווה ואילו כאשר הוא חושב ומתכוון על דרך המצווה הוא מעורר ומערב את מוח הבינה במצווה. כוונה כזו שייכת לכל סוגי המצוות לפי עולמות שבהם הן פועלות כאשר המוחין פועלים בכל שלישיות הספירות חב"ד חג"ת ונה"י, בכדי לגרום את התיקון והטובה הטמונים במצווה. בקיצור: הכוונה הדרושה במצווה היא מחשבת החכמה מחשבת התכלית, ומחשבת הבינה מחשבת הדרך, כוונה זו עושה אותה למצוות מחשבת המסוגלת לעשות תיקון בעולמות.

עולה מכך שמחלוקת רבא ורבי זירא בעניין "מצוות צריכות כוונה" היא מחלוקת איזה מוחין יש להפעיל כדי לצאת לידי המצווה: לרבאיש להפעיל את מוח הבינה בלבד, ולרבי זירא יש להפעיל את מוחות הבינה והחכמה ביחד הרי היא מוח הדעת. להלן נפגוש מחלוקת מקבילה לזו בעניין מלאכת מחשבת בשבת, שהיא מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בענין משאצל"ג, ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

פסק ההלכה

להלכה נפסק בשולחן ערוך כדעת רבי זירא שמצוות צריכות כוונה, ולביאורינו, היינו שיש להפעיל הן את מוח החכמה מחשבת התכלית, והן את ספירת הבינה מחשבת הפעולה, כמוכח מההלכה הבאה לגבי תקיעת שופר.

שו"ע סימן תקפט סעיף ח המתעסק בתקיעת שופר להתלמד, לא יצא ידי חובתו וכי אין כאן לא מחשבת הפעולה מוח הבינה, ולא מחשבת התכלית מוח החכמה. וכן השומע מן המתעסק לא יצא. וכן התוקע לשורר איש את מחשבת הפעולה ספירת הבינה ולא נתכוון לתקיעת מצווה אין את מחשבת התכלית מוח החכמה, לא יצא.

נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוין התוקע להוציאו, או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע [במחשבת החכמה, מחשבת התכלית].

שו"ע סימן תעה, סעיף ד': אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו נכרים או לסטים לאכול [יש רק את מחשבת פעולת האכילה מוח הבינה], יצא ידי חובתו, כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה אבל אם היה סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא:

לצאת ידי חובה בכוונה טמונה

לכאורה הדין האחרון אינו מתאים עם דעת רבי זירא אלא רק עם רבא, משום שאין כאן את מחשבת התכלית מחשבת החכמה, אלא רק את מחשבת הבינה מחשבת הפעולה. אבל ע"פ תורת הסוד נוכל להבין שגם בדין הזה יש כוונה לתכלית, וזאת באמצעות מושג מושאל מדיני שבת: "מינכרא מלתא דלשם". כפי שנפרט בקטע "מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא", עמ' 117, כוונת מושג זה היא, שכאשר נסיבות המעשה מוכיחות שהיתה כאן כוונה לתכלית המצווה או המלאכה, הרי שמחשבת הבינה, מחשבת הפעולה, גוררת את מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, להיות פעילה גם היא במעשה. בעניינו מושג זה בא לידי ביטוי בלשון השו"ע "כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה" (שמקורן בר"ן), וז"א שתכלית המצווה ניכרת מתוך מעשה המצווה וכך מתעוררת מוח החכמה, מחשבת התכלית, והופכת את פעולת האכילה לפעולה מחייבת גם לפי רבי זירא.

ניקח דוגמה מהגמרא (סוכה ח:): א"ר לוי משום ר"מ שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה. אומר רש"י: פנימית אינה סוכה – אם בא לישב בתוכה לחג לשם סוכה ואע"ג דלא בעינן סוכה לשם חג דהא כבית הלל קיימא לן דמכשרי סוכה ישנה במתניתין (דף ט). הכא אינה סוכה דלא מינכרא מלתא דלשם סוכה הוא דר בו דהא כל ימות השנה דייר התם ורוב תשמישו וסעודתו ושינתו שם.

הביטוי "דלא מינכרא מלתא דלשם סוכה הוא דר בו" שבדברי רש"י, מתייחס לענייננו. אדם היושב בסוכה כשרה ולא כיוון לשם מצות סוכה, יוצא ידי חובה כי בעצם הליכתו לסוכה הכשרה, נחשב כאילו כיוון לשם מצוה כי בפעולה זו ניכרת התכלית. מבאר רש"י שגבי סוכה פנימית עקרון זה פועל בכיוון ההפוך: כאשר הוא יושב בסוכה הפנימית, שהיא מקום מגוריו הקבוע, לא ניכרת בו מחשבת תכלית ישיבת הסוכה שהיא לצאת ממקום מגוריו הקבוע כדי לזכור את חסדי ה' במדבר.

לסיכום: פשט הביטוי "מינכרא מלתא דלשם" הוא שנסיבות המעשה מוכיחות עליו כאילו כיוון לתכלית המצווה או המלאכה. מחשבת הבינה, מחשבת המעשה, גוררת את מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, להיות פעילה גם היא במעשה.

לפי עקרון זה מובן היטב פסקו של המשנה ברורה בסימן ס' סק"י בשם החיי אדם, שכאשר מוכח לפי העניין (הנסיבות) שעשייתו הוא כדי לצאת י"ח המצווה, אף על פי שלא כיוון בפירוש יצא. וזאת במצבים שהוא יודע שזהו זמן החיוב ושהוא חייב בו, כגון הנחת תפילין ועטיפת ציצית בזמנם בבית הכנסת. כי מחשבת התכלית מחשבת החכמה, מתעוררת בה, וכאמרו שזהו בתנאי שהוא אכן התכוון למעשה המצווה מחשבת הבינה, להניח ולהתעטף לפי פרטי הדינים, לאפוקי המתעסק שלא כיון כלל למעשה המצווה.

כוונות המצוות לפי האריז"ל

בספר "עץ הדעת טוב" – פרשת בהעלותך, בקשר למצוות הדלקת המנורה ע"י אהרן (שיועתק לקמן), מסביר המהר"ח את עניין הכוונה שאותה יש לכוון בעשיית מצוות. הוא נוקט שיש לכוון לתכלית עשיית המצוות שהיא כדי לגרום טובה בעולם. כוונה זו מעוררת ומורידה את המוחין לספירות כפי שתואר בקטע "מלאכת מחשבת", עמ' 31: החכמה קובעת את תכלית המצווה, והבינה את הדרך והאמצעים של המצווה. כך כאשר האדם חושב ומכוון על תכלית המצווה הוא מעורר ומערב את מוח החכמה במצווה, ואילו כאשר הוא חושב ומכוון על דרך המצווה הוא מעורר ומערב את מוח הבינה במצווה. כמבואר לעיל כוונה כזו שייכת לכל סוגי המצוות לפי עולמות כאשר המוחין פועלים בכל שלישיות הספירות חב"ד, חג"ת ונה"י כדי לגרום את התיקון והטובה של המצווה. בקיצור: הכוונה הדרושה במצווה היא מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, ומחשבת הבינה, מחשבת הדרך. בהקבלה למלאכת מחשבת ניתן לקרוא לזה "מצוות מחשבת".

נוכל ללמוד שורש וסמך לדברי מהר"ח, מציווי מצוות המילה "וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וַתֵּשֶׁע שָׁנִים וַיָּרָא יְ-ה-וָה אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי א-ל שְׂדֵי הַתְּהִלָּה לְפָנַי וַיְהִי תָמִים." וביאר שם רש"י: לפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה וברבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בכך אתה בעל מום לפני. כלומר, לא היה מספיק לצוות את אברהם על המצווה "הַתְּהִלָּה לְפָנַי" ותו לא, כי התוספת של "תהיה תמים" היא הוראה לאברהם בעניין הכוונה הדרושה במצווה: כאשר אתה מל תכוון על תיקון המום שייעשה בעקבות המצווה, ז"א על תכלית המצווה.

המקור בספר "עץ הדעת טוב"

ולצורך הכנת העניין היטב, נעתיק את לשונו של מהרש"ו שם: ונמצא כי אין הדבר כפשוטו שאל מול פני המנורה יאירו ויחזרו ויצדדו אורות ז' הנרות כמ"ש רש"י ז"ל, אבל הכוונה בהעלותך ובהדליקך הנרות האלו שבמשכן תגרום כי אל מול פני המנורה הזו התחתונה כלומר כמו שזו המנורה התחתונה עשתה פעולה של הארתה כך לעומתה מדה כנגד מדה יאירו ז' הנרות העליונים. ובזה יובן דה"ל אל פני המנורה שהוא הנר האמצעי ואמר אל מול פני שהיא המנורה העליונה שהיא מול אל פני מנורה התחתונה.

ויעש כן אהרן וכו'. והנה ה' מספיק כשיאמר ויעש כן אהרן אבל מה צורך לחזור ולפרש שנית אל מול פני וכו'. וגם שלישית כאשר צוה ה' את משה. אך העניין כי עושה המצווה צריך שתכליתו יהיה אל הכוונה האמתית למה הוא עושה אותה כדי לגרום טובה בעולם. וז"ש ויעש כן אהרן ר"ל כן כנ"ל בהעלותך את הנרות שעשה מצווה זו של הדלקת הנרות במעשה, ועוד נתכוון אל הכוונה האמתית הנ"ל והוא כי אל מול פני המנורה ר"ל אותה מנורה העליונה אשר בשמים שהיא מכוונה מול פני מנורה הזו התחתונה העולה ממטה למעלה ע"י כוונתו הטהורה את הארת נרותיה של המנורה העליונה אשר היא מול פני מנורה הזו התחתונה כנ"ל. ואמנם אע"פ שמצות אינן צריכות כוונה עכ"ז נתכוון אהרן בכך, ולמד זה ממה שצוה ה' את משה פי' כי בשאר המצות לא נתפרש רק מעשה המצווה בעצמה. אבל עתה צוה עליו מעשה המצווה וגם את השבח שהיה גורם ע"י עשייתו המצווה הזו כנ"ל, וז"ש כאשר צוה ה' את משה כלומר כדוגמא עצמה של צוואת ה' למשה שהיתה מורכבת מציווי ומשבח כן עשה הוא המצווה במעשה וגם בכוונת השבח כנ"ל, ובזה יתורץ כי אומרו ויעש כן ר"ל כנ"ל במה שאמר דבר אל אהרן בהעלותך וכו' וא"כ למה חזר לאמר כאשר צוה וכו' ע"כ.

וכן כתוב בספר "שער המצוות" בהקדמה: גם כוונה גדולה מכולם כי יכוון האדם שאינו עושה אותה המצווה כעבד המשמש את רבו ע"מ לקבל פרס אלא כבן שכל כוונתו לעשות רצון ונחת רוח לאביו שבשמים. ואין עניין זה מתקיים אלא במי שיודע כוונת התפילה והמצוות ומכוון בעשייתם לתקן עולמות העליונים ליחידא שמא דקב"ה עם שכינתיה.

סיכום כוונות המצוות לפי האריז"ל

לפי האריז"ל הכוונות הנדרשות במצוות הן מחשבת החכמה, מחשבת תכלית המצווה, ומחשבת הבינה, מחשבת דרך המצווה כאשר בתכלית המצווה הכוונה היא על הטובה והתיקון הנעשה בעולם ע"י עשיית המצווה.

להלן מופיעות כוונות המצוות לפי האריז"ל כמחשבות התכלית והדרך במצוות מתנות עניים, ר' "כלל ופרט במצוות מתנות עניים" עמ' 80, ובמצוות נתינה לקודש, ר' "כלל ופרט במצוות נתינה לקודש", עמ' 89. שם מפורט ומצוין באיזה מקום בעולמות הבי"ע נעשה תיקון כל מצווה ומצווה וא"כ האדם יכול לכוון לכך במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.

נוסחאות האמירה שלפני עשיית מצוות עשה

אנו מוצאים בסידורים שתי נוסחאות באמירה שלפני מצוות עשה: א) "הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה...". ב) "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ק ב"ק ביחודא שלים בשם כל ישראל הריני בא לקיים מצות...".

שתי הנוסחאות מכוונות למחשבת החכמה, מחשבת תכלית המצווה, אלא שנוסחה א' מתייחסת לתכלית המצווה לדעת רבי זירא שהיא לצאת ידי חובת קיום המצווה, ואילו נוסחה ב' מתייחסת לתכלית המצווה לפי דברי האריז"ל שהיא הטובה והתיקון שאותם גורמת המצווה.

חלוקת המצוות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות

חלוקת המצוות לפי עשה טוב וסור מרע – מצוות עשה ומצוות לא תעשה

כפי שאמרנו, הקו המנחה של "סור מרע ועשה טוב" מופיע גם במצוות.

התורה (דברים ל', ט"ו-י"ח) מגדירה עשיית טוב כקיום מצוות. בקיום מצווה, הספירות משתתפות יחד עם הנשמות כדי לערוך תיקון בעולמות הבי"ע. המצוות פועלות בשני אופנים: במצוות העשה הספירות בצד ימין חכמה, חסד ונצח משתתפות עם הנר"ן לעשות תיקון של "עשה טוב" שהיא הכנעת הרע ע"י הגברת הטוב, ואילו במצוות הלא תעשה הספירות בצד שמאל בינה, גבורה, והוד, משתתפות עם הנר"ן לעשות תיקון של "סור מרע" שהיא סילוק הרע באופן ישיר. ישנן עניינים בהם קיימות מצוות עשה ומצוות לא תעשה יחד וא"כ הספירות בצד ימין שמלוות את מצוות העשה מכריעות את הספירות בצד שמאל שמלוות את מצוות הלא תעשה

ומשפיעות יחד לספירות האמצע, דעת תפארת ויסוד, דוגמת מצוות שכחה לקט ופאה כמתואר בקטע "מצוות מתנות עניים", עמ' 75.

בספר "שער המצוות" מבואר שמצוות העשה הן בחינת חסדים, ומצוות הלא תעשה הן בחינת גבורות, ר' שם.

חלוקת המצוות לפי עולמות

בהתאם לחלוקה המשולשת של עולמות הבי"ע, לחלוקה המשולשת של הנשמה לנר"ן, ולחלוקה המשולשת של הספירות לקבוצות חב"ד חג"ת ונה"י, קיימת גם חלוקה משולשת מקבילה במכלול תרי"ג המצוות. והיא החלוקה הידועה: מצוות בין אדם למקום שניתנות לפעול ולתקן בעולם הבריאה, מצוות בין אדם לחברו הניתנות לפעול ולתקן בעולם היצירה, ו"מצוות המקיימים בעפר" הניתנות לפעול ולתקן בעולם העשייה, כאשר מצוות המקיימים בעפר הן המצוות הקיימות עקב הצורך של האדם לעבוד את האדמה כדי לספק את מחייתו, לרבות מצוות התלויות בארץ.

חלוקה זו של המצוות מתאימה לנר"ן כך:

1. **מצוות בין אדם למקום מתאימות לנשמה בעולם הבריאה** – עולם הבריאה הוא עולם קדוש ומלאכי שרובו טוב ומיעוטו רע. יצר הטוב שולט לגמרי על יצר הרע. הנשמה פועלת בעולם הבריאה, שם לא שייכת בחירה חופשית, אלא היא מקבלת השפעות עליונות מה' בגדר של בריאה. הנשמה שואפת בעל כורחה לציית לדבר ה'.

מצב זה מתאים למצוות הנעשות ללא בחירה חופשית אלא במחשבה הכפופה לרצון ה' לגמרי. בפרט, מתאים לו מכלול מצוות בין אדם למקום כגון מצוות אמונה (אֲנֹכִי יְ-הוָה יְ-הוָה אֶ-לֹהֵיךְ), תפילה, ציצית, תפילין, קדשים וטהרות, וכלל ה"חוקים" – אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר (רש"י). במצוות אלו הנשמה יחד עם ספירות החכמה, הבינה, והדעת עושה תיקון הרע בעולם הבריאה.

2. **מצוות בין האדם לחברו מתאימות לרוח בעולם היצירה** – עולם היצירה הוא עולם שמעורבים בו טוב ורע, כל אחד במידה לא מבוטלת. יצר הטוב ויצר הרע הם בהתמודדות, וכדי לעשות את רצון ה' האדם צריך לבחור בטוב על פני הרע. הרוח פועלת בעולם היצירה, כי היא חופשית לבחור בין הטוב והרע כי אין שם דחף לא מצד הגוף ולא מצד המקום.

מצב זה מתאים למצוות שיש בהן בחירה חופשית של האדם לבחור בין טוב ורע כפי שמאופייין ברוח. בפרט, מתאים לו מכלול מצוות שבין האדם לחברו כגון: לא תרצח, לא תנאף, ואהבת לרעך כמוך. במצוות אלו הרוח ביחד עם ספירות החסד, הגבורה, והתפארת עושה תיקון הרע בעולם היצירה. עניין זה עולה מפירוש רש"י על הפסוק "לֹא תִקְלָל חֵרֶשׁ וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשַׁל וְיִרְאֶתָ מֵאֶלֶּהֶיךָ אֲנִי יְ-הוָה" (ויקרא י"ט י"ד). ומפרש רש"י: "ויראת מא-להיך" – לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשטט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מא-להיך המכיר מחשבותיך, וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מא-להיך. עכ"ל. פירוש: כמו במצווה הזאת "לֹא תִקְלָל חֵרֶשׁ" כך שאר המצוות שבין אדם לחברו מסורות ללבו של אדם ששם האדם חופשי לכוון את דעתו לטובה או לרעה, היינו לקיים את המצווה או לא לקיימה, והאדם עשוי ונוטה לבחור בטוב לפי מידת יראת ה' שבו. דבר זה רמוז גם בלשון "לבו של אדם", לב האדם היינו הרוח שבו לפי ההקבלה הידועה: נשמה-רוח-נפש = מוח-לב-כבד. המצוות שבין אדם לחברו מסורות א"כ לרוחו של האדם שהיא בעולם היצירה.

3. **מצוות המקיימים בעפר מתאימות לנפש בעולם העשייה** – עולם העשייה הוא עולם שרובו רע ומיעוטו טוב, עולם של תאוות ודחפים. יצר הרע שולט לגמרי על יצר הטוב, והאדם יזדקק לסיוע בכדי לעשות את רצון ה' כגון שמירת גזרות חכמים שמטרתן להרחיק את האדם מהעבירה. הנפש פועלת בעולם העשייה, שם היא חווה את כוחות הטבע ונכפית מולם ונרחף מצרכי הגוף ומהיצר הרע שהוא יוצא מהגוף.

מצב זה מתאים למצוות שיש בהן שמירת תקנות, גדרים, וגזרות חכמים כאשר שמירה זו תומכת בעשיית המצווה כי לא תועיל בחירה חופשית לבד נגד ריבוי הרע בעולם העשייה. סמיכת האדם על דעתם וקביעתם של חכמים כרוכה בהכנעה והגבלה של בחירתו החופשית כפי שכתוב: "לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ יְמִין וּשְׂמָאל" (דברים י"ז י"א), וכפי שמבהיר רש"י: "אפילו אומר לך [חכמים בגזרתם] על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן כשאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל". סמיכה מוחלטת של דעת האדם על דעת חכמים, דעת חיצונית לו, מונעת התמודדותו עם היצר הרע בתחום שהיצר עלול

להתעורר ולהתנגד לקיום המצווה, וא"כ המצווה נעשית בהצלחה בזכות הסמיכה על דעת וקביעת החכמים. בפרט, מתאים לה מכלול מצוות המקיימים בעפר כגון פאה, כלאים, לא תחרוש בשור ובחמור, שבהן הנפש פועלת מול כוחות הטבע כדי לספק צרכי הגוף הבסיסיים: אוכל, ביגוד, ושיכון.

בנוסף מתווספות בעולם זה, מצוות הקשורות לממון ומצוות עריות שבשניהם האדם נאבק מול היצר באופן מיוחד כמוכח ממאבקו של יעקב אבינו עם שרו של עשו, וממאבקו של יוסף עם אשת פוטיפר.

לפי דברי האריז"ל המובאים לעיל בקטע "מצוות שמקיימים בעפר", עמ' 39, ניתן להגדיר מצוות המקיימים בעפר כמצוות הנגדרות ע"י המלאכות שהאדם התחייב לעשות בעולם העשייה מחמת חטא אדם הראשון ולצורך תיקון ניצוצות הקדושה. בגלל הקרבה של "מצוות המקיימים בעפר" למלאכות לכן בהמשך נתמקד במיוחד במצוות אלו.

חלוקת עולמות הבי"ע לתת-עולמות

כעת לאחר שראינו שכלל המצוות מתחלק לפי עולמות הבי"ע, נצטרך לדון על חלוקה נוספת של כל עולם ועולם לתת-עולמות הבי"ע. כיון שידוע בתורת הסוד שכל מצווה תופסת בעצמה שלושה עולמות: מחשבת המצווה מתרחשת בעולם הבריאה, דיבור המצווה, הברכה (ואם לא נקבעה ברכה למצווה הרי שקודם המצווה יש לומר את פסוקה: אריז"ל) מתרחשת בעולם היצירה, ואילו מעשה המצווה מתרחש בעולם העשייה. לענייננו עולם העשייה ששייכות לו כלל מצוות המקיימים בעפר, מחולק לשלושה תת-עולמות הבי"ע, כאשר מחשבת המצווה מתרחשת בבריאה דעשייה, דיבור המצווה מתרחש ביצירה דעשייה ואילו מעשה המצווה מתרחש בעשייה דעשייה.

חלוקת מצוות המקיימים בעפר לפי תת-עולמות

כלל מצוות המקיימות בעפר שייכות במהותן לתת-עולמות של עולם העשייה כגון: שכחה, לקט, ופאה השייכות לעולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה, ועשייה דעשייה בהתאמה כפי שמתואר בקטע "מצוות מתנות עניים", עמ' 75.

בספר זרעים, הרמב"ם מסווג את המצוות המקיימים בעפר לפי החלוקה הבאה: הלכות כלאים, הלכות מתנות עניים, הלכות תרומות, הלכות מעשרות, הלכות מעשר שני ונטע רבעי, הלכות ביכורים ושאר מתנות כהונה שבגבולין, והלכות שמיטה ויובל.

אנו נעסוק במצוות מתנות עניים ומצוות נתינה לקודש שכוללות את: הלכות תרומות, הלכות מעשרות, הלכות מעשר שני ונטע רבעי, הלכות ביכורים ושאר מתנות כהונה שבגבולין.

כלל ושיטה לחלוקת מצוות המקיימים בעפר לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות

חלוקה לפי עשה טוב וסור מרע – החלוקה לעשה טוב ולסור מרע במצוות נעשית על בסיס מוח החכמה ומוח הבינה והיא באופן כללי החלוקה למצוות עשה ולא תעשה ובפרט במצוות המקיימים בעפר היא החלוקה למצוות נתינה ומצוות הפרשה.

בסיכום: חלוקת המצוות לעשה טוב וסור מרע היא:

- עשה טוב – מצוות עשה, מצוות של נתינה
 - סור מרע – מצוות לא תעשה, מצוות של הפרשה
- חלוקה לפי עולמות** – חלוקת המצוות לפי עולמות היא לפי האופן שניתן לבצע את המצווה מול התנגדותו של היצר הרע – שמקורו בטבע גוף האדם פנימה:
- חלוקת המצוות לעולמות היא:

- עולם הבריאה – מצוות הנעשות במחשבה בלבד מול התנגדות מזערית של היצר
- עולם היצירה – מצוות הנעשות בידיים (כלומר, לא במחשבה בלבד) בבחירה חופשית מול התנגדות שקולה של היצר
- עולם העשייה – מצוות הנעשות בידיים בסיוע תקנת חכמים מול התנגדות גוברת של היצר.

מצוות מתנות עניים

חלוקה לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות

נסתכל כעת על מצוות מתנות עניים: שכחה, לקט, פאה ומעשר עני לפי הבחינות של סור מרע ועשה-טוב, ולפי עולמות הבי"ע, ובכך נבין את התיקון שלהן בעולמות הבי"ע.

בקטע זה כשמדובר בעולמות הבי"ע הכוונה היא לתת-עולמות של עולם העשייה שכלל מצוות אלו פועלות בו. למשל, כשנעסוק בעולם הבריאה הכוונה היא לעולם בריאה דעשייה.

שכחה

"כִּי תִקְצֹר קִצְרֶךָ בְּשָׂדֶךָ וּשְׂכַחְתָּ עֹמֶר בְּשָׂדֶךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לָגֵר לִיתּוֹם וְלֹאֲלִמָּנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְיָ-הֱוֵה-וְאֵ-לֶהֱיָךְ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ" (דברים כד, יט).

ספר החינוך מצווה תקצב: שנצטוונו כשנשכח עומר בשדה להניחו שם, ולא נשוב לקחתו כשיודע אלינו הדבר, ועל זה נאמר (דברים כד יט) ושכחת עמר בשדה לגר ליתום ולא למנה יהיה, כלומר, הניחו שם להם.

מצווה תקצג: שנמנענו (עי' ספהמ"צ להרמב"ם לאוין ריד) מלקחת עמר השכחה, שנאמר (דברים כד יט) ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו. ומצוות השכחה היא גם כן באילן.

לפי עולמות – מצווה זו שייכת לעולם הבריאה שבו הרע במיעוטו כי היצר לא נוכח לדעת על השכחה להתנגד לה. הקב"ה מזכה את בעל העומר במצווה בעל כורחו ע"י שמשכיח ממנו את העומר ומקנה את העומר לעניים שלא בכוונת הבעלים ושלא מדעתו (דברים כ"ד, י"ט, רא"מ). וכלשון ספר החינוך שם: להניחו שם ולא נשוב לקחתו כשיודע אלינו הדבר, ועל זה נאמר "ושכחת עמר בשדה ... לגר ליתום ולא למנה יהיה". משמעות תיבת "יהיה" (ולא יינתן) היא, שעל הבעלים להשלים עם הקניין העשוי ע"י השכחה אם וכאשר יודע לו, כאשר השלמה זו נעשית במחשבה בלבד.

לפי סור מרע ועשה טוב – קיימות שתי מצוות בעניין שכחה: מצוות עשה (מצווה תקצ"ב – "להניחו שם") ומצוות לא תעשה (מצווה תקצ"ג – "לא תשוב לקחתו") כאשר במצוות העשה משפיעה ספירת החכמה לעשות תיקון של "עשה טוב" בעולם הבריאה, ואילו במצוות הלא תעשה משפיעה ספירת הבינה לעשות תיקון של "סור מרע" בעולם הבריאה.

לקט

"וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצְרֵי אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֶךְ לְקַצֹּר וּלְקַט קִצְרֶךָ לֹא תִלְקֹט. וְכִרְמְךָ לֹא תְעוּלֶל, וּפְרִט כִּרְמְךָ לֹא תִלְקֹט - לְעֵנִי וְלָגֵר תַּעֲזֹב אֹתָם, אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (ספר ויקרא, פרק י"ט, ט'–י').

ספר החינוך מצווה ריח: לעזב הלקט לעניים, והוא מה שנופל מתוך המגל בשעת קצירה או מתוך היד בשעת תלישה, שנאמר בלקט (פסוק י) לעני ולגר תעזב אותם.

מצווה ריט: שלא לקחת שבלים הנופלות בשעת הקציר, אבל נעזב אותם לעניים, שנאמר (פסוק ט) ולקט קצירך לא תלקט, וזה גם כן נתק לעשה כמו שבארנו בפאה (מצווה ריז).

לפי עולמות – מצווה זו שייכת לעולם היצירה כי האדם בוחר חופשית לקיים את המצווה של לא תלקט אלא תעזב את הלקט הנפול לעניים כי ממילא שוויו קטן ויש מאמץ להרימו וא"כ היצר מוותר עליו בקלות.

לפי סוד מרע ועשה-טוב – קיימות שתי מצוות בעניין לקט: מצוות עשה (מצווה ריח – "תעזב אותם") ומצוות לא תעשה (מצווה ריט – "לא תלקט") כאשר במצוות העשה משפיעה ספירת החסד לעשות תיקון של "עשה טוב" בעולם היצירה, ואילו במצוות הלא תעשה משפיעה ספירת הגבורה לעשות תיקון של "סוד מרע" בעולם היצירה.

פאה

בפסוק דלעיל: "ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר.. לעני ולגר תעזב אתם, אני ה' א-להיכם". אף שמן התורה אין שיעור לפאה, חכמים קבעו שיעור שהוא אחד משישים.

ספר החינוך מצווה רטז: להניח פאה מן התבואה, שנאמר (ויקרא יט) לעני ולגר תעזוב אותם, אחר שזכר לא תכלה פאת שדך. ועניין הפאה הוא שיניח האדם בעת שיקצר תבואתו מעט מן התבואה בקצה השדה, ואין לשוור זה שיעור מן התורה, כרתנן (פאה א א): אלו דברים שאין להם שיעור הפאה וכו', אבל חכמים נתנו שיעור בדבר (פאה א, ב) והוא חלק אחד משישים.

מצווה ריז: שלא לקצר כל הזרוע, אבל יעזב ממנו שארית לעניים בקצה השדה, שנאמר (פסוק ט) לא תכלה פאת שדך בקצרך.

לפי עולמות – מצווה זו שייכת לעולם העשייה כי כאן האדם כבר צריך סיוע של תקנת חכמים בכדי לקיים לא תכלה פאת שדך כי אם תעזב אותה, וחז"ל תיקנו להשאיר פאה לפחות חלק אחד משישים נגד היצר הדוחף את האדם להשאיר פאה וניחה בלבד בגלל שוויה של הקמה בעיניו.

לפי סוד מרע ועשה-טוב – קיימות שתי מצוות בעניין פאה: מצוות עשה (מצווה רטז – "תעזב אותם") ומצוות לא תעשה (מצווה ריז – "לא תכלה") כאשר במצוות העשה משפיעה ספירת הנצח לעשות תיקון של "עשה טוב" בעולם העשייה, ואילו במצוות הלא תעשה משפיעה ספירת הוד לעשות תיקון של "סוד מרע" בעולם העשייה.

מעשר עני

"מקצה שלש שנים תוציא את-כל-מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך י-ה-ו-ה א-להיך בכל מעשה ידך אשר תעשה" (דברים י"ד, כ"ח-כ"ט).

ספר החינוך מצווה תעד: להוציא מעשר עני בשנה השלישית וששית מן השמטה, ועל זה נאמר: מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגו'. והנחת בשעריך וגו'. ובשנה הזאת היו מפרישין מעשר עני במקום מעשר שני של שאר שנים, ואין מפרישין מעשר שני כלל.

לפי עולמות – הפסוקים מקישים מעשר עני למעשר ראשון ששניהם ניתנים בשנה השלישית לומר שגם להפרשה ונתינה של מעשר עני צריך סיוע בתקנת חכמים כמו במעשר ראשון (ר' "מעשר ראשון", עמ' 85), כפי שמציין רש"י בפסוק כ"ט: "ואכלו ושבעו" – תן להם כדי שביעה. מכאן אמרו: אין פוחתין לעני בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים (משנה פאה ח', ה'). ולכן הספירות הפועלות הן הוד ונצח בעולם העשייה. בספר חינוך, מצווה תעד מבואר, שמצווה זו קשורה למצווה הלוואה לעניים שהוא עניין צדקה (מצווה סו) שגם שם תיקנו שיעור דהיינו "מעשר כספים".

לפי סור מרע ועשה-טוב – בשונה מהמצוות הקודמות שיש בהן עשה ולא תעשה, לעניין מעשר עני ישנה רק מצווה אחת שבה קיימות שתי צדדים: צד של נתינה וצד של הפרשה כאשר הנתינה משפיעה ספירת הנצח לעשות תיקון של "עשה טוב" בעולם העשייה, ואילו ההפרשה משפיעה ספירת ההוד לעשות תיקון של "סור מרע" בעולם העשייה (ר' "חלוקה לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות", עמ' 82).

לפנינו תרשים של מצוות מתנות עניים לפי חלוקתן לסדר מרע ועשה טוב ולפי חלוקתן לעולמות על בסיס טבלה 2, עמ' 22.

טבלה 6 מצוות מתנות עניים לפי סדר מרע ועשה טוב ולפי עולמות

נר"ן/עולם	עשה טוב	סור מרע	בקש שלום – הכרעה
עולם הבריא במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה	בינה	דעת
	שכחה/עשה: להניח לעניים את עומר השכחה	שכחה/לא תעשה: לא לשוב לקחתו	הייחוד ביניהם
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד	גבורה	תפארת
	לקט/עשה: לעזוב הלקט בשדה	לקט /לא תעשה: שלא לקחת שבילים הנופלים בשעת הקציר	הייחוד ביניהם
עולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה של תקנת חכמים ע"י צדיק – בשיתוף הנפש	נצח	הוד	יסוד
	פאה/עשה: להניח פאה בשדה מעשר עני /נתינה נתינת מעשר עני	פאה/ לא תעשה: שלא לכלות הפאה בשדה מעשר עני/ הפרשה הפרשת מעשר עני	הייחוד ביניהם

סדר הפרדת אוכל ופסולת

נדגיש את השינוי וההבדל שבין לקט לבין פאה, שינוי שיש לו חשיבות גם בקשר למלאכות שבת: בלקט, השיבולים הלא ראויים לבעלים – הפסולת – נופלים ונפרדים מהקציר הראוי לבעלים – האוכל – בדומה למלאכת בורר שבה הפסולת נבררת מהאוכל. בפאה, לעומת זאת, הקציר הראוי לבעלים – האוכל – מופרש מהפאה הלא ראוי לבעלים – הפסולת – שנשארת עומדת במקומה בדומה למלאכת מרקד בנפה שבה האוכל נופל ומופרד מהפסולת שנשארת בנפה.

תפיסה זו מתאימה לתערובת טוב ורע שבקליפות עולמות הבי"ע. בעולם היצירה תערובת הטוב והרע היא בשווה כך שיותר קל להוציא את הרע מהתערובת, ואילו בעולם העשייה יותר קל להוציא את הטוב מהתערובת מפני ריבוי הרע שבעולם זה.

מצוות מתנות עניים והמוחין

בקטע "הספירות והמוחין", עמ' 27 ראינו, שלספירות הפועלות בעולמות הבי"ע יש שורש במוחין החכמה והבינה שבעולם האצילות, כאשר השפעת המוחין כוללת ומאחדת את השפעות הספירות שבעולמות הבי"ע. בפרט ניתן לכלול ולאחד את השפעות הספירות הפועלות במצוות מתנות עניים המופיעות בקטע הקודם באופן זה: מוח החכמה, מחשבת התכלית, שהוא השורש של ספירות חכמה, חסד ונצח הפועלות במצוות מתנות עניים בעולמות הבי"ע, הוא הרצון להטיב ולתת לעניים מתוך היכול של האדם באופן כללי, ואילו מוח הבינה מחשבת הדרך שהוא השורש של ספירות בינה, גבורה והוד הפועלות במצוות מתנות עניים בעולמות הבי"ע, הוא הרצון לפעול בדרכים שונות כדי להשיג את התכלית שברצון מוח החכמה וזאת להפריש לעניים מתוך היכול של האדם ע"י מצוות אלו.

כאמור, מוחין החכמה והבינה מתעוררות ומשפיעות כאשר האדם העושה את המצווה חושב ומתכוון לתכליתה ולדרכה.

כלל ופרט במצוות מתנות עניים

הציור הבא מראה את רצונות החכמה והבינה שהן רצונות כלליים כשמתחתם מופיעים הרצונות הפרטיים שבספירות בעולמות הבי"ע הנגזרים מהרצונות הכלליים וכלולים בהם. לפי זה, הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע בעמודה השנייה תחת מוח החכמה בעולם האצילות הם כולם "תכלית" המצווה. למשל להניח לעניים את השכחה היא תכלית מצוות השכחה, ואילו הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע בעמודה השלישית תחת מוח הבינה בעולם האצילות הם כולם "דרך" המצווה, למשל לא לשוב לקחת השכחה היא דרך המצווה. מחשבות אלו של תכלית ודרך המצוות, הם כוונות המצווה לפי האריז"ל (ר' "כוונות המצוות לפי האריז"ל", עמ' 69).

טבלה 7 כלל ופרט במצוות מתנות עניים

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	התכלית הכללית: הרצון הכללי להטיב ולתת לעניים מתוך היכול	הדרך הכללית: הרצון הכללי לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לעניים מתוך היכול
עולם הבריאה	חכמה	בינה
הרצון הפרטי שבספירות החכמה והבינה	התכלית הפרטית: שכחה/עשה: להניח לעניים את השכחה	הדרך הפרטית: שכחה/לא תעשה: לא לשוב לקחת השכחה
עולם היצירה	חסד	גבורה
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	התכלית הפרטית: לקט/עשה: לעזור הלקט בשדה לעניים	הדרך הפרטית: לקט/לא תעשה: לא לקחת שבלים הנופלים בשעת הקציר
עולם העשייה	נצח	הוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	התכלית הפרטית: פאה/עשה: להניח פאה בשדה לעניים מעשר עני/נתינה: נתינת מעשר עני	הדרך הפרטית: פאה/לא תעשה: לא לכלות הפאה בשדה מעשר עני/הפרשה: הפרשת מעשר עני

תרשים זה מתייחס לעולמות הבי"ע באופן פשוט, כאשר בהמשך יתברר שמדובר בתת-עולמות של עולמות שונים. לפרטי תיקון מצוות מתנות עניים בשני עולמות: ר' "תיקון מצוות מתנות עניים בשני עולמות: עולם העשייה ועולם היצירה", עמ' 444, וכן בטבלה 24, עמ' 446.

מצוות נתינה לקודש

חלוקה לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה טוב ולפי עולמות

נעיין כעת במצוות שבקבוצות הבאות: תרומות, מעשרות, מעשר שני ונטע רבעי, ביכורים ושאר מתנות כהונה שבגבולין לפי הבחינות של סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוב ולפי עולמות, ובכך יבואר התיקון שלהן בעולמות הבי"ע. בכללות נקרא למצוות האלו: מצוות נתינה לקודש.

הקדמה - פירוש קבלי למילים הרמה ונתינה

- הרמה, הפרשה, הוא עניין של גבורה כפי שכתוב "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹּר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבֹּר עַמֶּלֶק" (שמות י"ז, י"א). הסיבה א"כ שהפרשת תרומות וכדו' נקראת בשם הרמה היא, כי בהפרשת חלק מנכסיו האדם מתמודד עם יצר הרע אשר מתנגד לכך ונדרשת גבורה להתגבר עליו.
- נתינה הוא עניין של חסד כפי שכתוב "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו".

ערלה

"וְכִי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל וְעֵרְלֶתֶם עֵרְלָתוֹ אֶת פְּרִיו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכֵל" (ויקרא י"ט, כ"ג).

ספר החינוך מצווה רמו: שלא לאכול מפירות האילן תוך זמן ערלתו (ספרא קדושים ג ג) והן שלש שנים ראשונות לנטיעתו, ואחד הנוטע נטיעה או יחור מן האילן, שנאמר: שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

לפי עולמות - איסור ערלה היא עניין מחשבתי כפי שמשמע מהרמב"ם הלכות מעשר שני ונטע רבעי פרק י' הלכה ב': "הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה סייג לגינה או שנטעו לקורות לא לפירות הרי זה פטור מן הערלה. נטעו לסייג וחזר וחשב עליו למאכל או שנטעו למאכל וחזר וחשב עליו לסייג, כיון שעירב בו מחשבת חיוב חייב. נטעו שלש שנים לסייג ומכאן ואילך למאכל, אין לו רבעי שכל שאין לו ערלה אין לו רבעי". וא"כ מצווה זו שייכת לעולם הבריאה.

לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוב - איסור ערלה בהיותו מצוות לא תעשה הרי הוא בגדר הסור מרע.

פירוש ערלה בשערי אורה - הספר "שערי אורה" בפרק י', ספירת הכתר, מסביר את איסור אכילת פרי ערלה לפי תורת הסוד בקושרו את זה עם עניין חטא עץ הדעת טוב

ורע, ז"ל: אדם הראשון לא היה יכול להמתין שעה אחת על ידי ערלה, ואכל מן העץ בהיותו טוב ורע ולא המתין לו עד שלקח חלקו במקומו הדבר הנקרא ערלה, ואז היה העץ הנקרא טוב ולא רע והיה יכול לאכול ממנו כל חפצו ואכל וחי לעולם, בסוד עץ החיים שהיה דבק בעץ הדעת להיותו טוב לבד, וזהו "גִּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא רָע כֹּל יָמֵי חַיָּיהָ".

פירושו של השערי אורה ממחיש את איסור הערלה כ"סוד מרע". הציווי שלא לאכול מעץ הדעת טוב ורע היה ציווי לחכות ולהמתין זמן מספיק שחלקו הרע של העץ שנקרא "ערלה", ייפרד מהעץ וילך למקומו בקליפה ואז העץ היה הופך כולו לטוב ומותר לאכילה לאדם. מוסיף השערי אורה בחיבותם של ישראל בקיום מצווה זו: ציווה לאדם הראשון שיהיה ממתין שעה אחת באכילת הערלה ולא יכול, וציווה את ישראל להמתין ג' שנים וממתינים, הדא הוא דכתיב: שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

נטע רבעי

"וּבִשְׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פְּרִי קֹדֶשׁ הַלּוּלִים לִי-ה-ו-ה" (ויקרא י"ט, כ"ד).

ספר החינוך מצווה רמז: להיות נטע רבעי כלו קדש. פרוש: כל פרות היוצאים באילן בשנה הרביעית לנטיעתו, הם קדש. כלומר, שהם נאכלים לבעלים כמו מעשר שני בירושלים, וזו היא קדשתו, שנאמר ונטעתם כל עץ מאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה'. ובא הפרוש שהם לבעלים, ופרוש הלולים הוא שיאכלוהו הבעלים בירושלים, וזהו ההילול, וזהו יקראו חכמים בכל מקום נטע רבעי. ובספרי (נשא ו) דורש, שנטע רבעי הוא לבעלים, מדכתיב (במדבר ה') ואיש את קדשיו לו יהיה שאמרו שם איש את קדשיו וגו', משך כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שיר מהם אלא תודה ושלמים ופסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהו לבעלים.

לפי עולמות – מצווה זו שייכת לעולם בריאה דעשייה כי הנטע רבעי נהיה קודש ללא מעשה אדם, רק צריך להחשיב אותו קודש כפי שביאר ספר החינוך שהמצווה היא "להיות נטע רבעי כולו קדש", כלומר לנהוג בו קדושה כמו במעשר שני.

לפי סוד מַרְעַ וְעֵשֶׂה-טוֹב – מצווה זו היא מצוות עשה "להיות נטע רבעי כולו קודש" להיאכל לבעלים בירושלים, לפיכך הרי היא מצד עשה טוב. ר' רמב"ם הלכות מעשר שני ונטע רבעי, פרק ט'.

תרומה גדולה

"ראשית דגנך (רש"י: זו תרומה) תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו" (דברים יח, ד').

כל חלב יצהר וכל-חלב תירוש ודגן ראשיתם (רש"י: היא תרומה גדולה) אשר-יתנו לי-ה-ן-ה לך נתתם (במדבר י"ח, י"ב). מבאר רש"י (בראשית מ"ה, י"ח) כל חלב לשון מיטב הוא. כך גם בהמשך הענין (במדבר י"ח, ל"ב) "בהרימכם את חלבו ממנו" (רשב"ם).

ספר החינוך מצווה תקז: שנצטוינו להפריש מן הדגן והתירוש והיצהר תרומה, ונתן אותה לכהן, והיא הנקראת תרומה גדולה. ועל זה נאמר: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וגו' תתן לו. ואמרו זכרונם לברכה (חולין קלז, ב') כי מדין התורה אין לה שעור, אלא אפילו חטה אחת פוטרת כרי גדול, אבל חכמים אמרו (תרומות ד', ג') להפריש יותר, ואמרו מי שיש לו עין בינונית מפריש חלק אחד מחמשים, וסמכו הדבר על לשון תרומה, כלומר, תרי ממאה, דהיינו אחד מחמשים.

לפי סור מרע ועשה-טוב – למצווה שני מרכיבים: הראשון הרמה, הפרשה, של מיטב התבואה שהוא עניין של סור מרע כפי שמשמע מלשון "הרמה", שבכלל הפסוקים שבעניין, לשון זו משמעה גבורה. המרכיב השני הוא נתינה שהוא עניין של עשה טוב.

לפי עולמות – הפרשת תרומה גדולה אינה צריכה סיוע בגזרת חכמים כי כוח התנגדות היצר אינו גדול, כפי שרמוז בכך שהפסוק שבו לשון הגבורה (בהרימכם, שם ל"ב) מרוחק מהפסוק העיקרי (ראשיתם, שם י"ב), לפי המבואר לעיל, מצב זה מבטא שההרמה נעשית בספירת הגבורה בעולם היצירה. סיבה נוספת להתנגדות המזערית של היצר: ידוע ששורש הברכות ביד הכהן, ונתינת התרומה לו מעוררת השפעת החסד העליון (שפת אמת פרשת קורח), דבר שעשוי להביא ברכה למפריש, וא"כ הנתינה נעשית בספירת החסד בעולם היצירה. מכל מקום, חכמים קבעו שיעור לתרומה גדולה מה שלא נקבע בתורה.

הפרשת חלה ונתינתה לכהן

"ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן בן תרימו אתה. מראשית ערסתיכם תתנו לי-ה-ו-ה תרומה לדתתיכם" (במדבר ט"ו, כ').

ספר החינוך מצווה שפה: להפריש חלה מכל עריסה ולתן אותה לכהן, שנאמר ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה. ודרשו זכרונם לברכה (ערובין פג.) ראשית

ערסתכם כדי עסתכם, ועסת המדבר היתה עומר, והעומר עשרית האיפה הוא, והאיפה שלש סאין, והסאה ששה קבין, וקב ארבעה לגין, ולג שש ביצים. נמצאת האיפה ארבע מאות ושלשים ושתים ביצים ועשיריתה ארבעים ושלש ביצים וחמש ביצה, וזהו שעור עסה המחיבת בחלה.

לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוב – בדומה לתרומה גדולה למצווה זו שני מרכיבים: הרמה, הפרשה השייכת לענין הגבורה, ונתינה בחסד בעולם היצירה.

לפי עולמות – הפסוק משווה את הפרשת החלה להפרשת תרומה גדולה (פְּתֻרֹמַת גֶּחַן בֶּן תְּרִימוֹ אֹתָהּ). ניתן ללמוד מכך שהפרשת חלה גם היא כתרומה גדולה אינה צריכה סיוע והיא נעשית בעולם היצירה. ברם חכמים תיקנו שיעור, מה שלא נקבע בתורה.

מעשר ראשון

"כִּי אֶת מַעֲשֵׂר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יְרִימוּ לִי-ה-נ-ה תְּרֹמָה נָתַתִּי לְלוֹיִם לְנַחֲלָה עַל בֶּן אֹמְרָתִי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה." (במדבר י"ח, כ"ד).

ספר החינוך מצווה שצה: שנתחיבו בני ישראל לתת חלק אחד מעשרה חלקים מזרע הארץ ללוים, שנאמר "כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים", ונאמר בסדר "אם בחקותי" (ויקרא כז, ל'): **וְכָל מַעֲשֵׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לִי-ה-נ-ה הוּא קָדֵשׁ לִי-ה-נ-ה**. וזהו הנקרא "מעשר ראשון".

לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוב – למצווה שני מרכיבים: הראשון הרמה, הפרשה, שהוא עניין של סור מרע המרכיב השני הוא נתינה שהוא עניין של עשה טוב.

לפי עולמות – הרמת מעשר ראשון צריכה סיוע בגזרת חכמים, בהיות שמדובר בעשירית מהתבואה כוח התנגדות היצר הוא גדול, כפי שרמזו בהימצאותו של לשון הגבורה (אֲשֶׁר יְרִימוֹ) בפסוק שבו נמצא הציווי (לעומת תרומה גדולה שאין זה כך). ואמנם, חכמים גזרו שעם-הארץ אינו נאמן על הפרשת מעשר ראשון אלא רק חבר שקיבל על עצמו להפריש והוא עומד כצדיק נגד יצר הרע. א"כ ההרמה נעשית בספירת ההוד בעולם העשייה, והנתינה נעשית בספירת הנצח בעולם העשייה.

מעשר שני

"עֲשֹׂר תַעֲשֶׂר אֶת כָּל-תְּבוּאֹת יִרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשְּׂדֶה שְׁנָה שְׁנָה. וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי י-ה-נ-ה אֵל-הָיִךְ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֵׂר דְּגָנְךָ תִּירְשָׁךָ וַיְצִהְרֶךָ וּבִכְרֹת בְּקֶרֶךָ וְצִאֲנֶךָ" (דברים י"ד, כ"ב).

ספר החינוך מצווה תעג: להוציא מעשר שני מן התבואה בארבע שני השמטה. כלומר, אחר שנפריש מעשר ראשון הנתן ללויים שנפריש עוד מעשר אחר, ועל כן הוא נקרא שני. וזה המעשר הוא דינו שיאכל בירושלים, ועל זה נאמר: עשר תעשר את כל תבואת זרעך.

לפי סור מרע ועשה-טוב - שני צדדים במצוות מעשר שני: צד האכילה וצד ההפרשה, כאשר האכילה עושה תיקון של "עשה טוב", ואילו ההפרשה עושה תיקון של "סור מרע".

לפי עולמות - האדם מפריש לצורך עצמו לאכול בירושלים, לכן אין התנגדות של יצר הרע ואין צורך לסיוע בגזירת חכמים, משכך ההפרשה והאכילה נעשים בבחירה חופשית בספירות הגבורה ובחסד בהתאמה בעולם היצירה.

איסור אכילת מעשר שני של דגן מחוץ לירושלים

"לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרתך בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיה ותרומת ידך." (דברים יב, יז)

ספר החינוך מצווה תמב: שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים. ועל זה נאמר לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך. והכתוב הבא אחריו יורה עליו, שבמעשר שני הוא מדבר, שנאמר כי אם לפני יי א-להיך תאכלנו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך.

לפי סור מרע ועשה-טוב - למצוות לא תעשה זו צד של סור מרע

לפי עולמות - כמו מצוות מעשר שני, מצוות לא תעשה זו שייכת לספירת הגבורה בעולם היצירה.

ביכורים

"ולקחת מראשית כל-פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר י-ה-נ-ה א-להיך נתן לך ושמחת בטנא והלכת אל-המקום אשר יבחר י-ה-נ-ה א-להיך לשכן שמו שם. ובאת אל-הפנה אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ל-ה-נ-ה א-להיך כי-באתי אל-הארץ אשר נשבע י-ה-נ-ה לאבותינו לתת לנו." (דברים כ"ו, ב-ג).

ספר החינוך מצווה צא: להביא בכורים למקדש, והוא הפרי הראשון שמתבשל באילן שחיבין אנו להביאו שם ולתנו לכהן, ולא כל האילנות במצוה זו מן התורה, אלא שבעת המינים בלבד שנשתבחה בהן ארץ ישראל, והם חטה, ושעורה, גפן, ותאנה,

ורמון, זיתים ותמרים, שנאמר (שמות כג יט) ראשית בכורי אדמתך תביא וגו' ובא הפרוש שלא נאמר אלא על שבעה פרות אלו.

לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוֹב – להבאה ונתינה של ביכורים יש צד של עשה טוב. אין בביכורים הפרשה כי הם הפירות הראשונים להתבשל והם מופרשים מעצמם.

לפי עולמות – אין צורך בסיוע של גזירת חכמים, כי בדומה לתרומה גדולה ע"י הבאת הביכורים לכהן האדם נהיה ראוי לברכה ויתברכו פירותינו (ספר החינוך שם) וא"כ הנתינה נעשית בספירת החסד בעולם היצירה.

איסור אכילת ביכורים לכהן לפני הנחתם בעזרה

"לא תוכל לאֲכַל פֶּשַׁעֲרֶיךָ מֵעֵשֶׂר דִּגְגֶךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבִכּוֹרֶת פֶּקֶדֶךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל נִדְרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ וְנִדְבָתֶיךָ וְתִרְוַמַת יָדְךָ" (רש"י: אלו הבכורים) (דברים יב יז).

ספר החינוך מצווה תמט: שנמנענו (עי' רמב"ם ספה"מ ל"ת קמט) מלאכול בכורים, ועל זה נאמר לא תוכל לאכל וגו' ותרומת ידך, ופרשו בעלי הקבלה (מכות יז): ותרומת ידך אלו הבכורים, ונתבאר בסוף מסכת מכות (שם יט.), שאין חייבים עליהן אלא קודם שיונחו בעזרה, אבל משהונחו בעזרה אדם פטור עליהם.

לפי סור מֶרַע וְעֵשָׂה-טוֹב – למצוות לא תעשה זו צד של סור מרע.

לפי עולמות – היא נעשית ע"י הכהן בספירת הגבורה בעולם היצירה.

לפנינו תרשים של מצוות נתינה לקודש לפי חלוקתן לסור מרע ועשה טוב, ולפי חלוקתן לעולמות. טבלה זו מבוססת על טבלה 2, עמ' 22.

טבלה 8 מצוות נתינה לקודש לפי סוד מדע ועשה טוב ולפי עולמות

נר"ן/עולם	עשה טוב	סוד מדע	בקש שלום – הכרעה
עולם הבריאה במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה נטע רבעי/עשה: להיות נטע רבעי כולו קודש להיאכל לבעלים בירושלים	בינה ערלה/לא תעשה: איסור אכילת ערלה	דעת הייחוד ביניהם
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד תרומה/נתינה: נתינת תרומה גדולה לכהן חלה/נתינה: נתינת חלה לכהן מעשר שני/ נתינה: אכילה מעשר שני בירושלים ביכורים/ נתינה: הבאת ביכורים	גבורה תרומה/הפרשה: הפרשת תרומה גדולה לכהן חלה/הפרשה: הפרשת חלה לכהן מעשר שני/הפרשה: הפרשת מעשר שני מעשר שני/איסור אכילה: שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים ביכורים/ לא תעשה: איסור אכילת ביכורים לכהן לפני הנחתם בעזרה	תפארת הייחוד ביניהם
עולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה של תקנת חכמים ע"י צדיק – בשיתוף הנפש	נצח מעשר ראשון/נתינה: נתינת מעשר ראשון ללוי	הוד מעשר ראשון/הפרשה: הפרשת מעשר ראשון ללוי	יסוד הייחוד ביניהם

מצוות נתינה לקודש והמוחין

בקטע "הספירות והמוחין", עמ' 27, ראינו שלספירות הפועלות בעולמות הבי"ע יש שורש במוחין החכמה והבינה שבעולם האצילות, המוחין, כאשר השפעת המוחין כוללת ומאחדת את השפעות הספירות שבעולמות הבי"ע. בפרט ניתן לכלול ולאחד את השפעות הספירות הפועלות במצוות נתינה לקודש המופיעות בקטע הקודם באופן זה: מוח החכמה, מחשבת התכלית, שהוא השורש של חכמה, חסד ונצח הפועלות במצוות נתינה לקודש בעולמות הבי"ע הוא הרצון להטיב ולתת לקודש מתוך היכול של האדם באופן כללי ואילו מוח הבינה, מחשבת הדרך, שהוא השורש של בינה, גבורה והוד הפועלות במצוות נתינה לקודש בעולמות הבי"ע הוא הרצון לפעול בדרכים שונות כדי להשיג את התכלית שברצון מוח החכמה שהיא הפרשה לקודש מתוך היכול של האדם ע"י מצוות אלו.

כאמור, מוח החכמה ומוח הבינה מתעוררות ומשפיעות כאשר האדם העושה את המצווה חושב ומתכוון לתכליתה ולדרכה.

כלל ופרט במצוות נתינה לקודש

הציור הבא מראה את רצונות החכמה והבינה שהן רצונות כלליים, כשמתחתם מופיעים הרצונות הפרטיים שבספירות בעולמות הבי"ע הנגזרים מהרצונות הכלליים וכוללים בהם. לפי זה, הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע המופיעים בעמודה השנייה תחת מוח החכמה בעולם האצילות, הם כולם "תכלית" המצווה. למשל לתת תרומה גדולה לכהן היא תכלית המצווה, ואילו הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע בעמודה השלישית תחת מוח הבינה בעולם האצילות הם כולם "דרך" המצווה, למשל להפריש תרומה גדולה לכהן היא דרך המצווה. מחשבות אלו של תכלית ודרך המצוות הם כוונות המצווה לפי האריז"ל (ר' "כוונות המצוות לפי האריז"ל", עמ' 69).

טבלה 9 כלל ופרט במצוות נתינה לקודש

עולם האצילות רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	מוח החכמה התכלית הכללית: הרצון להטיב ולתת לקודש מתוך היכול	מוח הבינה הדרך הכללית: הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לקודש מתוך היכול
עולם הבריאה הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	חכמה התכלית הפרטית: נטע רבעי/עשה: להיות נטע רבעי כולו קודש להיאכל לבעלים בירושלים	בינה הדרך הפרטית: ערלה/לא תעשה: איסור אכילת ערלה
עולם היצירה הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	חסד התכלית הפרטית: תרומה/נתינה: נתינת תרומה גדולה לכהן חלה/נתינה: נתינת חלה לכהן מעשר שני/נתינה: אכילת מעשר שני בירושלים ביכורים/ נתינה: הבאת ביכורים	גבורה הדרך הפרטית: תרומה/הפרשה: הפרשת תרומה גדולה לכהן חלה/הפרשה: הפרשת חלה לכהן מעשר שני/הפרשה: הפרשת מעשר שני מעשר שני/איסור אכילה: שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים ביכורים/ לא תעשה: איסור אכילת ביכורים לכהן לפני הנחתם בעזרה
עולם העשייה הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	נצח התכלית הפרטית: מעשר ראשון/נתינה: נתינת מעשר ראשון ללוי	הוד הדרך הפרטית: מעשר ראשון/הפרשה: הפרשת מעשר ראשון ללוי

תרשים זה מתייחס לעולמות הבי"ע באופן פשוט כאשר בהמשך יתברר שמדובר בתת-עולמות של עולמות שונים. לפרטי תיקון מצוות נתינה לקודש בשני עולמות: ר' "תיקון מצוות נתינה לקודש בשני עולמות: עולם העשייה ועולם הבריאה", עמ' 446, וטבלה 25 עמ' 449.

מצוות כלאיים

נעיין כעת בדיני כלאים שכמבואר ברמב"ם הלכות כלאים, יש בכללן חמש מצוות לא תעשה: (א) שלא לזרוע זרע כלאים. (ב) שלא לזרוע תבואה או ירק בכרם. (ג) שלא להרביע בהמה כלאים. (ד) שלא לעשות מלאכה בכלאי בהמה כאחד. (ה) שלא ללבוש כלאים.

איסור כלאיים

"את חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע פלאים שדך לא תזרע פלאים ובגד פלאים שצטנז לא יעלה עליך." (ויקרא יט, יט)

ספר החינוך מצווה רמד: שלא להרביע בהמה כלאים, כלומר שלא נרכיב הזכר על שום מין בהמה או חיה שאינו מינו, שנאמר בהמתך לא תרביע כלאים. ובביאור אמרו זכרונם לברכה (ב"מ צא, א'), שאין החיוב עד שיכניס כמכחול בשפופרת ואז ילקה.

מצווה רמה: שלא לזרוע שני מיני זרעים כגון חטה ושעורה או פול ועדשה ביחד בארץ ישראל דווקא, שנאמר שדך לא תזרע כלאים. ובא הפרוש עליו (קידושין לט א) שבשדה שיהיה לנו בארץ הכתוב מדבר (מצווה סב).

במעשה בראשית כתוב: "ויברא אֱלֹהִים אֶת-הַתַּיִם הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֶת כָּל-עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב. וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הַמַּיִם בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ" (בראשית א', כ"א-כ"ב).

כפי שמסביר ספר החינוך במצווה רמד, ה' יצר את שלמות הבריאה בבריאת המינים השונים (וירא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב), ומתוך כך חלה ברכת פרייה ורבייה בצורה זו דווקא (ויברך אותם אֱלֹהִים לֵאמֹר פָּרוּ וּרְבוּ), אך לא על כלאיים של אותם המינים. על כן מתוך כבוד ויראת ה' ושלמות בריאתו אנו נמנעים מלהרביע ומלזרוע כלאים.

לפי סור מרע ועשה-טוב – מצוות אלו הן מצוות לא תעשה וא"כ הן מצד סור מרע

לפי עולמות – ההימנעות מלעשות מעשה כלאים היא עניין בחירה חופשית באמצעות הרוח בעולם היצירה, כי אין במעשה זה הפסד גדול שהיצר יתעורר בו. מלבד זאת היות ומצווה זו יש בה כבוד ויראת ה' ובריאתו, קל יותר לאדם להשמר ממנה.

מבחינת מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, מצווה זו שייכת לעולם יצירה דעשייה כאמור ואילו מבחינת מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, היא שייכת לעולם יצירה דבריאה בהיותה "חוקה" (אֶת-חֻקֵּי תִשְׁמְרוּ), כי כלל החוקים הוא בין אדם למקום ושייך לעולם הבריאה. מבחינת הספירות, מצוות זו דומה להפרשת תרומה גדולה שנתבארה לעיל.

לפנינו תרשים של איסור כלאים יחד עם הספירות והנר"ן המשתתפים במצווה.

נר"ן/עולם	עשה טוב	סור מרע	בְּקֶשׁ שְׁלוֹם – הכרעה
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח בעולם היצירה	חסד	גבורה	תפארת
		כלאיים/לא תעשה: איסור כלאים	

פרק ד המלאכות ותיקוןן

חלוקת המלאכות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות

כעת נלמד שהתיקונים שעושות המלאכות בעולמות הבי"ע, דומים לתיקונים שהמצוות עושות שם.

בפרק הקודם ראינו דוגמאות כיצד מצוות המקיימים בעפר מתחלקות בשני אופנים לצורך תיקוןן: לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות, כאשר הכלל והשיטה כיצד לחלקן מתבארים בקטע: "כלל ושיטה לחלוקת מצוות המקיימים בעפר לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות", עמ' 75. כעת נלמד כיצד מלאכות שבת מתחלקות גם הן באותם שני האופנים לצורך תיקוןן: לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות.

כלל ושיטה לחלוקת מלאכות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות

חלוקה לעשה טוב וסור מרע – החלוקה לעשה טוב ולסור מרע במלאכות נעשית גם היא כמו במצוות על בסיס מוח החכמה ומוח הבינה, שהיא החלוקה לתכלית המלאכה ולדרך המלאכה, כאשר לכל מלאכת מחשבת ישנם את שני הצדדים: מחשבות התכלית, מחשבת החכמה, ומחשבת הדרך, מחשבת הבינה. במקביל לזה במצוות המקיימים בעפר, יש שני צדדים בכוונת המצווה: צד של נתינה (תכלית המצווה, עשה טוב) וצד של הפרשה (דרך המצווה, סור מרע) למשל, מצוות "מעשר עני", עמ' 78, ר' גם טבלה 7. עמ' 81.

בסיכום: לכל מלאכה שהיא מלאכת מחשבת יש שני פנים, צדדים שהם:

- עשה טוב – תכלית המלאכה
- סור מרע – דרך המלאכה

חלוקה לפי עולמות – חלוקת המלאכות לפי עולמות היא לפי האופן שניתן לבצע את המלאכה מול התנגדות של הטבע והנסיבות החיצוניות. השווה לחלוקה המקבילה במצוות שהיא לפי התנגדות היצר הרע – שגם היצר בא מהטבע, אך לא מבחוץ אלא מגוף האדם פנימה.

חלוקת המלאכות לעולמות היא כך:

- עולם הבריאה – מלאכות הנעשות במחשבה בלבד (ע"י גרמא)

- עולם היצירה – מלאכות הנעשות בכוח היד (כוח האדם בלבד) בבחירה חופשית
- עולם העשייה – מלאכות הנעשות בסיוע כלי – כוח האדם מוגבר בכלי

מלאכות זורה, בורר, ומרקד ותיקון

כעת נתמקד במלאכות זורה, בורר ומרקד (להלן: זב"מ), ונלמד כיצד הן מתחלקות לתכלית ולדרך, ולאחר מכן כיצד הן מתחלקות לספירות ולעולמות. בחרנו לדון במלאכות אלו מכמה סיבות: ראשית בגלל דמיוןן למצוות נתינה לעניים שבהן דנו בקטע "מצוות מתנות עניים", עמ' 75, ובפרט הדמיון למצוות שכחה לקט ופאה. אך בעיקר כי הן קבוצה של אבות מלאכה דומות וע"י ביאורנו שכל אחת פועלת בעולם אחר מעולמות הבי"ע, יקל להבין מדוע הן אכן אבות נפרדים.

תהליך עיבוד תבואת דגנים

נתאר בקיצור את תהליך עיבוד תבואת הדגנים מלאחר הקצירה ועד ללישת הקמח:

- דישה** – מכים בחיטה הקצורה השטוחה על הקרקע, כדי לנתק ולהפריד את גרעיני החיטה מהקנים ומהמוץ.
- מפרידים** את הקנים הגדולים ונשארת תערובת של קנים קטנים (קשין), גרעיני חיטה, מוץ, ואבנים קטנים (צרורות) שהתערבבו תוך כדי הקציר והדישה.
- זורה** – מעיפים את התערובת לרוח כדי להפריד את המוץ והקשין הקלים ונשארת רק התערובת של גרעינים וצרורות.
- בורר** – מפרידים את הצרורות מהגרעינים ביד.
- טוחן** – טוחנים את גרעיני החיטה ונוצרת תערובת של קמח וסובין.
- מרקד** – מסננים את הסובין בכברה, ונשאר קמח נקי מוכן ללישה.

מלאכות הזב"מ

לפנינו הגדרת מלאכות הזב"מ בקיצור:

- זורה** – במלאכת הזורה הרוח מפרידה בין המוץ והקשין – הפסולת, לבין הגרעינים – האוכל, לפי משקלם היחסי ללא התערבות האדם בפעולת ההפרדה.
- בורר** – במלאכת הברירה האדם בורר ומפריד בכוח ידו את הצרורות – הפסולת, מהתבואה – האוכל.

מרקד - במלאכת מרקד ההרקדה בסיוע כלי מגבירה ומעצימה את כוח היד כדי להפריד את הקמח - האוכל, מהסובין - הפסולת.

חלוקת מלאכות הזב"מ לפי סור מרע ועשה טוב - דרך ותכלית

כפי שאמרנו המידות "סור מרע" ו"עשה טוב" מופיעות במלאכות כדרך הפעולה וכתכלית הפעולה, בהתאמה. לפנינו הגדרות הדרך והתכלית של מלאכות הזב"מ כפי שמפרש רש"י.

הדרך - בפירוש רש"י למשנה (שבת עג.):

▪ הזורה - ברחת לרוח

▪ הבורר - פסולת בידיו

▪ המרקד - בנפה

רש"י כאן מאפיין את מלאכות הזב"מ מבחינת הדרך: מלאכת זורה מאופיינת בדרכה - לזרוק ברחת לרוח, מלאכת בורר מאופיינת בדרכה - להפריד פסולת בידיו, ומלאכת מרקד מאופיינת בדרכה - להפריד פסולת בנפה היינו בכלי.

התכלית - בפירוש רש"י בגמרא (שבת עה:) בר"ה הרי הוא: ולא דמי לזורה ובורר ומרקד

▪ דזה [זורה] בקשין

▪ וזה [בורר] בצרורות

▪ וזה [מרקד] בקמח.

רש"י כאן מאפיין את מלאכות הזב"מ מבחינת תכליתן: מלאכת זורה מאופיינת בתכליתה שהפסולת - הקשין, והאוכל - הגרעינים, יהיו מופרדים וכך יתוקן האוכל; מלאכת בורר מאופיינת בתכליתה שהפסולת - הצרורות, תהיה מופרדת מהאוכל - גרעיני התבואה, וכך יתוקן האוכל; ומלאכת מרקד מאופיינת בתכליתה שהאוכל - הקמח, יהיה מופרד מהפסולת - הסובין, וכך יתוקן האוכל.

בחינות אלו של תכלית ודרך המלאכות, קיימות במקביל ומשלימות אחת את השנייה כי הן ביטויים של מוחות החכמה והבינה.

חלוקת מלאכות הזב"מ לפי עולמות

כעת נרצה לדעת באיזה עולמות פועלות המלאכות לעשות תיקון, לפי המתבאר בקטע "כלל ושיטה לחלוקת מלאכות לפי עשה טוב וסור מרע ולפי עולמות", עמ' 93.

מלאכת זורה בעולם הבריאה – דרך מלאכת זורה היא: הרוח מעיפה את המוץ ללא התערבות האדם בפעולת ההפרדה. דרך זו היא במחשבה בלבד בגרמא, והיא פועלת א"כ לפי ספירת הבינה (טבלה 1, עמ' 19). תכלית המלאכה היא היפרדות המוץ והגרעינים, הפסולת והאוכל, והיא נעשית בספירת החכמה הפועלת במחשבה בלבד. לפי המתבאר בטבלה 2, עמ' 22, היות שספירות החכמה והבינה פועלות בעולם הבריאה, לכן מלאכת הזורה פועלת בעולם הבריאה (דעשייה).

מלאכה זו דומה למצוות השכחה שגם היא הפרדה והפרשה מחשבתית בלבד ללא התערבות האדם בפעולת ההפרדה, ר' "שכחה", עמ' 76.

מלאכת בורר בעולם היצירה – דרך מלאכת בורר היא: האדם מזהה, בוחר, ובורר בכוח היד את הצורות מהאוכל בבחירה חופשית בכוח היד. דרך זו היא לפי ספירת הגבורה (טבלה 1). תכלית המלאכה היא הפרדת הפסולת – הצורות, מהאוכל – גרעיני התבואה, והיא נעשית בספירת החסד. לפי המתבאר בטבלה 2 היות שספירות החסד והגבורה פועלות בעולם היצירה לכן מלאכת הבורר פועלת בעולם היצירה (דעשייה).

מלאכה זו דומה למצוות הלקט שבה אדם בוחר בבחירה חופשית להשאיר את הלקט הנפול לעניים, ר' "לקט", עמ' 76.

מלאכת מרקד בעולם העשייה – דרך מלאכת מרקד היא: ההרקדה בסיוע כלי המגבירה את כוח היד כדי לאפשר סינון הקמח. דרך זו היא בספירת ההוד (טבלה 1). תכלית המלאכה היא הפרדת האוכל – הקמח, מהפסולת – הסובין, והיא נעשית בספירת הנצח. לפי המתבאר בטבלה 2 היות שספירות הנצח וההוד פועלות בעולם העשייה, לכן מלאכה זו פועלת בעולם העשייה (דעשייה).

מלאכה זו דומה למצוות הפאה שבה שמירת האדם את תקנת החכמים, תומכת ומסייעת לעשיית המצווה, כי לא תועיל בחירה חופשית לבד נגד ריבוי הרע בעולם העשייה, ר' "פאה", עמ' 77.

מכאן נלמד, שלא ניתן לומר שהמלאכות הנעשות בדרך הכלי חמורות יותר מהנעשות בדרך היד, היות שכל דרך שייכת לעולם אחר ואינן ברות השוואה.

השיעור המחייב במלאכות הזב"מ

השיעור המחייב חטאת במלאכות הזב"מ הוא גרוגרת, כפי שכתב הרמב"ם (פ"ח הל' י"א) "הזורה או הבורר כגרוגרת, חייב".

הגדרות מלאכות הזב"מ – סיכום

לפנינו תרשים של מלאכות הזב"מ לפי חלוקתן לסור מרע ועשה טוב ולפי חלוקתן לעולמות. טבלה זו מבוססת על טבלה 2, עמ' 22. שורות הטבלה הן למעשה ההגדרות של המלאכות כאשר הגדרתה של מלאכה כוללת את תכליתה ודרכה יחד.

הערה: אלו ההגדרות הבסיסיות של מלאכות אלו. עבור ההגדרות הכלליות של מלאכות הזב"מ ר' "סיכום נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ", עמ' 229229. עבור מלאכת זב"מ בתערוכת של מין אחד ר' "ס"ק 3: הבורר והממין במין אחד", עמ' 313.

טבלה 10 מלאכות הזב"מ לפי סוד מדע ועשה טוב ולפי עולמות

נר"ץ/עולם	עשה טוב	סוד מדע	בְּקֶשׁ שְׁלוֹם – הכרעה
עולם הבריאה במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה	בינה	דעת
	זורה/תכלית: הפרדת המוץ והקשין מגרעיני התבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת	זורה/דרך: להפריד המוץ והקשין מגרעיני התבואה ע"י כוח הרוח	הייחוד ביניהם
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד	גבורה	תפארת
	בורר/תכלית: הפרדת הצורות מגרעיני התבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת	בורר/דרך: להפריד צורות מגרעיני התבואה בכוח היד	הייחוד ביניהם
עולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה – בשיתוף הנפש	נצח	הוד	יסוד
	מרקד/תכלית: הפרדת הקמח מהסובין היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למטה)	מרקד/דרך: להפריד קמח מסובין ע"י כלי נפה וכברה	הייחוד ביניהם

המוחין והכוונה שבעשיית המלאכות – מלאכת מחשבת

ניגש עכשיו לעניין הכוונה הדרושה בעשיית המלאכות.

בקטע "הכוונה הדרושה בעשיית המצוות", עמ' 65, למדנו על המחלוקת הידועה האם מצוות צריכות כוונה. כלומר, האם צריך להתכוון בעת עשיית המצווה לשם קיום אותה המצווה. נחלקו בעניין רבא ורבי זירא בראש השנה, כ"ח, א': לפי רבי זירא מצוות צריכות כוונה ואילו לפי רבא מצוות אינן צריכות כוונה.

לפי המתבאר בקטע הנזכר וזה שלאחריו "כוונות המצוות לפי האריז"ל", עמ' 69, האריז"ל נוקט שיש להתכוון לתכלית עשיית המצוות שהיא לגרום טובה בעולם. כוונה זו משפיעה למוחין שייכנסו לספירות כפי שתואר באיור יח, עמ' 443: מוח החכמה שהיא הקובעת את תכלית המצווה, ומוח הבינה שהיא הקובעת את הדרך והאמצעים של המצווה כנ"ל.

לפי האר"י תיקון של המלאכות שקול כנגד תיקון של המצוות וא"כ כוונות האדם במלאכות שקולה גם היא לכוונתו במצוות. כך כאשר האדם חושב ומתכוון על תכלית המלאכה הוא מעורר ומערב את מוח החכמה במלאכה, ואילו כאשר הוא חושב ומתכוון על דרך המלאכה הוא מעורר ומערב את מוח הבינה במלאכה. כוונה כזו שייכת לכל סוגי המלאכות לפי העולמות שבהם הן פועלות, כאשר המוחין פועלים בכל שלשיות הספירות חב"ד חג"ת ונה"י כנ"ל לגרום את התיקון והטובה הטמונים במלאכה. בקיצור: הכוונה הדרושה במלאכה היא מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, ומחשבת הבינה, מחשבת הדרך, וכוונה זו היא העושה אותה למלאכת מחשבת המסוגלת לעשות תיקון בעולמות.

מלאכות הזב"מ והמוחין

הקטע הבא העוסק במלאכות, מקביל לקטע "מצוות מתנות עניים והמוחין", עמ' 80, העוסק במצוות.

בקטע "הספירות והמוחין", עמ' 27, ראינו שלספירות הפועלות בעולמות הבי"ע יש שורש במוח החכמה ומוח ההבינה שבעולם האצילות, כאשר השפעת המוחין כוללת ומאחדת את השפעות הספירות שבעולמות הבי"ע. בפרט ניתן לכלול ולאחד את השפעות הספירות הפועלות במלאכות הזב"מ המופיעות בקטע הקודם באופן זה: מוח החכמה, מחשבת התכלית, שהיא השורש של ספירות חכמה, חסד ונצח הפועלות במלאכות הזב"מ בעולמות הבי"ע, הוא הרצון הכללי להיטיב ולתקן אוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמרו לאכילה עתידית ואילו מוח הבינה, מחשבת הדרך, שהוא השורש של ספירות בינה, גבורה והוד הפועלות במלאכות הזב"מ בעולמות הבי"ע, הוא הרצון הכללי לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה, בכדי להכין ולתקן את האוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמרו לאכילה עתידית.

כלל ופרט במלאכות הזב"מ

טבלה 11 מראה את רצונות החכמה והבינה, המוחין, שהן רצונות כלליים ומתחתם הרצונות הפרטיים שבספירות בעולמות הבי"ע הנגזרים מהרצונות הכלליים וכלולים

בהם. לפי זה, הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע המופיעים בעמודה השנייה תחת הכותרת מוח החכמה בעולם האצילות, הם כולם "תכלית" המלאכה. למשל להניח את התבואה שנפרדה בכדי להשתמש בה לשלב הבא בסידורא דפת היא תכלית מלאכת הברירה, ואילו הרצונות הפרטיים בעולמות הבי"ע המופיעים בעמודה השלישית תחת הכותרת מוח הבינה בעולם האצילות, הם כולם "דרך" המלאכה, למשל הפרדת צרורות מתבואה וקטנית בידו היא דרך מלאכת הברירה.

טבלה 11 כלל ופרט במלאכות הזכ"מ

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	התכלית הכללית: הרצון הכללי להפריד פסולת מגרעיני תבואה לשמרם לאכילה עתידית	הדרך הכללית: הרצון הכללי לפעול בדרכים שונות להפריד פסולת מאוכל
עולם הבריא	חכמה	בינה
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	התכלית הפרטית: זורה/תכלית: הפרדת המוץ והקשין מגרעיני התבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת	הדרך הפרטית: זורה/דרך: להפריד אוכל ופסולת ע"י כוח הרוח
עולם היצירה	חסד	גבורה
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	התכלית הפרטית: בורר/תכלית: הפרדת הצרורות מהתבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למעלה)	הדרך הפרטית: בורר/דרך: להפריד פסולת מאוכל בידו
עולם העשייה	נצח	הוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	התכלית הפרטית: מרקד/תכלית: הפרדת הקמח מהסובין היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למטה)	הדרך הפרטית: מרקד/דרך: להפריד אוכל מפסולת ע"י כלי נפה וכברה

תרשים זה מתייחס לעולמות הבי"ע באופן פשוט, כאשר בהמשך יבואר שמדובר בתת-עולמות של עולמות שונים. לפרטי תיקון מלאכות הזכ"מ בעולם העשייה ר' "שני תיקונים מלאכות הזכ"מ בעולם העשייה", עמ' 450, ור' טבלה 26 עמ' 452.

התיקון הכולל של המצוות והמלאכות

כלל הכללים

עד כאן דיברנו על כלל ופרט לגבי שלושת הנושאים: מצוות נתינה לקודש, מצוות נתינה לעניים ומלאכות הזב"מ כאשר הכלל הוא בחכמה ובינה (מוחין) בעולם האצילות. הבה נסיק את הכלל של הכללים האלה שוב על מנת לראות את אחדות ה'. זהו כלל מחשבות חכמה ובינה בעולם האצילות לפני הפילוג לשלישים ר' איור יח, עמ' 443.

טבלה 12 כלל הכללים

עולם האצילות רצונות כלליים	ספירת החכמה (ספירת התכלית)	ספירת הבינה (ספירת הדרך)
כלל הכללים: המוחין לפני הפילוג לשלישים: לתיקון כלל עולמות הבי"ע	תכלית הרצון להטיב מתוך היכול	דרך הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה כדי להטיב מתוך היכול
כלל שלישי 1: המוחין לתיקון בעולם הבריאה במצוות נתינה לקודש בשיתוף נשמה	מצוות נתינה לקודש/תכלית הרצון להטיב ולתת לקודש מתוך היכול	מצוות נתינה לקודש/דרך הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לקודש מתוך היכול
כלל שלישי 2: המוחין לתיקון בעולם היצירה במצוות מתנות עניים בשיתוף הרוח	מצוות מתנות עניים/תכלית הרצון להטיב ולתת לעניים מתוך היכול	מצוות מתנות עניים/דרך הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לעניים מתוך היכול
כלל שלישי 3: המוחין לתיקון בעולם העשייה במלאכות זב"מ בשיתוף הנפש	מלאכות זב"מ/תכלית הרצון להטיב ולתקן אוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמור לאכילה עתידיה	מלאכות זב"מ/דרך הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להכין ולתקן אוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמור לאכילה עתידית

תיקון של המלאכות שקול כנגד תיקון של המצוות

טבלה 12 מדגישה את הקשר בין המלאכות לבין המצוות המקיימים בעפר הכרוכות בהן כפי שאומר האריז"ל. התיקון בעולם הבריאה של מצוות נתינה לקודש, התיקון בעולם היצירה של מצוות מתנות עניים, והתיקון בעולם העשייה של המלאכות כאשר שורש כולם הוא באותם מוח החכמה ומוח הבינה בעולם האצילות. יוצא א"כ שהתיקון שעושה מלאכה שקול כנגד התיקון שעושה מצווה רק, שהמלאכה פועלת בעולם העשייה והמצווה פועלת בעולמות הבריאה והיצירה.

ניתן להתייחס לעשיית המלאכות כעין הכנה לעשיית המצוות, כאשר עשיית המלאכות פועלת להוריד מוחין מעולם האצילות אל עולם העשייה, וזאת מכינה את הנפש להורדה של המוחין לעולמות הבריאה והיצירה לצורך עשיית המצוות, דוגמת המלאכות שבסידורא דפת המסתיימת במצות הפרשת חלה.

התיקון הכולל בעולמות הבי"ע

נסתכל עתה על התוצאה של כל התיקונים הנידונים: תיקון מצוות נתינה לקודש בעולם הבריאה, תיקון מצוות נתינה לעניים בעולם היצירה, ותיקון מלאכות הזב"מ בעולם העשייה, ונבין את תהליך התיקון בעולמות הבי"ע לפי תורת הסוד.

בכל עולם ועולם קיימים ניצוצות שהתהוו שם עקב שבירת הכלים ורע שהתהווה מחטא האדם הראשון, שאותם יש לסלק ע"י תפילות ועשיית מצוות ומלאכות. כאמור, התיקון נעשה בשותפות בין הספירות שה' משפיע בכל עולם, לבין נשמת האדם על חלקיה נפש-רוח-נשמה הקיימות בכל עולם. התיקון נעשה מלמטה למעלה כך: בעולם העשייה, הספירות נצח הוד ויסוד, פועלות בשיתוף עם הנפש של האדם בעשיית מלאכות הזב"מ לסלק את הרע ולהעלות את הניצוצות מעולם העשייה לעולם היצירה. לאחר מכן בעולם היצירה, הספירות חסד גבורה ותפארת, פועלות בשיתוף עם הרוח של האדם בעשיית מצוות נתינה לעניים לסלק את הרע ולהעלות את הניצוצות מעולם היצירה – כולל אותם אלו שהועלו לשם מעולם העשייה – לעולם הבריאה. לבסוף, בעולם הבריאה, הספירות חכמה בינה ודעת, פועלות בשיתוף עם הנשמה של האדם בעשיית מצוות נתינה לקודש לסלק את הרע ולהעלות את הניצוצות מעולם הבריאה – כולל אותם שהועלו לשם מעולמות העשייה והיצירה – למלכות שבעולם האצילות ששם נעשה התיקון בשורשו. ר' איור א עמ' 23.

יש להבדיל בין התיקונים הנעשים בעולמות הבי"ע ע"י המצוות והמלאכות שאליהם נתייחס בספר, לבין התיקון הנגרם בשורש בעולם האצילות בעקבות התיקונים האלה,

כאשר התיקונים בעולם האצילות כוללים איחודים וזיווגים שמביאים שפע לעולמות, ר' ספר "שער המצוות" ו"טעמי המצוות".

סידורא דפת

הנחיצות של כל מלאכות הזב"מ בסידורא דפת

למרות שמלאכות זורה, בורר, ומרקד (זב"מ) דומות אחת לשנייה בכך שהן עוסקות כולן בהפרדת תערובת פסולת ואוכל, המשנה מחשיבה כל אחת לאב מלאכה המחייבת חטאת. על כך תמהה הגמרא: "היינו זורה היינו בורר היינו מרקד. פירש"י: דמפליג להו תנא דמתניתין לתלת והלא כולן מלאכה אחת הן דמפריש אוכל מן הפסולת. מתרצת הגמרא: אביי ורבא דאמרי תרויהו כל מילתא דהויא במשכן אע"ג דאיכא דדמיא לה חשיב לה", מוסיף רש"י (עד.): וזורה ובורר ומרקד סידורא דפת נינהו וכיון דהוו במקדש והכא אתחיל בסידורא דפת תנינהו. כלומר, מלאכות זורה בורר ומרקד, נחשבות כל אחד לאב מלאכה כי הם חלק מ"סידורא דפת", שלבים בתהליך עשיית הלחם שהיה במשכן.

ניתן להבין את תשובת הגמרא לפי התיקונים שנעשים ע"י המלאכות בעולמות הבי"ע. בניית המשכן ע"י בצלאל והעבודה בו עושה תיקונים בכל עולמות הבי"ע כאשר כל מלאכה ומלאכה עושה את תיקונה המיוחד.

אנו נלמד שמלאכות הזב"מ נכללו בל"ט המלאכות ובסידורא דפת בגלל התיקון המיוחד שכל מלאכה ומלאכה עושה.

הייחודיות של מלאכות הזב"מ היא שהן ביחד עושות תיקון בכל עולמות הבי"ע (דעשייה): זורה בעולם הבריאה, בורר בעולם היצירה, ומרקד בעולם העשייה, ר' "מלאכות זורה, בורר, ומרקד ותיקונן", עמ' 94. ואילו במלאכות האחרות מל"ט המלאכות אין הכרח שהן יגרמו תיקון בכל עולמות הבי"ע.

הסיבה היא שהמלאכות האחרות בסדרה דפת יכולות לפעול ולתקן ביותר מעולם אחד, וזה תלוי באופן שבו נעשית המלאכה. ניקח למשל את מלאכת החורש. כפי שיוסבר בקטע "אבות ותולדות של מלאכת חורש", עמ' 199, יש אופן שבו החרישה פועלת ומתקנת בעולם הבריאה, אופן אחר של חרישה שפועלת ומתקנת בעולם היצירה, ואופן נוסף של חרישה שפועלת ומתקנת בעולם העשייה. יכול א"כ להיווצר מצב שכל המלאכות האחרות נעשות באופנים שלא נעשה תיקון, למשל בעולם הבריאה, ואז יוצא שאותו תיקון נעשה רק במלאכה הזורה.

לכן כל אחת ממלאכות הזב"מ היא אב מלאכה, משום שתפקידה לעשות את תיקונה בעולמה, כי רק על ידן אנו ביטוחים שבסידורא דפת נעשה התיקון הראוי בכל עולמות הבי"ע.

סידורא דפת ותיקון הרע

הקשר בין סידורא דפת לבין תיקוני הרע בעולמות הבי"ע רמוז בתורה. אברהם אבינו אומר למלאכים אשר בטל מהם יצר הרע ונשאר בהם רק יצר הטוב: "וְאַקְחָה פֶּת לַחֶם וְסִעְדּוּ לְבָבְכֶם" (בראשית י"ח ה', רש"י שם). גם יצחק אבינו שיצרו נשרף סועד בלחם כפי שכתוב: "וַתֵּתֶן אֶת הַמִּטְעָמִים וְאֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשְׂתָה וַלִיצְחָק אַבְיָנוּ בֶּיֶד יַעֲקֹב בְּנָה" (בראשית כ"ז י"ז). ועוד, הבסיס במשכן שממנו נלמדות המלאכות דסידורא דפת הוא הלחם שהוקרב בקרבן המילואים (לפי רב האי גאון ור"ח, ר' פתיחה לאגלי טל): "וְלֶקְחָתָּ ... וְכָפַר לֶחֶם אֶחָת וַחֲלֹת לֶחֶם שֶׁמֶן אֶחָת וְרִקִּיק אֶחָד מִפֶּסֶל הַמִּצֻּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי י-ה-ו-ה. וְשִׁמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אֹהֶרֶן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהִנֵּפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי י-ה-ו-ה" (שמות כט, כב-כג). אומר רש"י: "אהרן ובניו בעלים ומשה כהן" – הלחם מוקרב ע"י משה רבנו הלוי בהשפעת ספירותיו הבינה והגבורה שהן מידת הדין נגד כח הרע.

כך גם מפרש המלבי"ם את הפסוק "בזעת אפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג' יט): כי תצטרך לכמה מלאכות הקודמות ללחם, והן מקבילים נגד המוץ והסובין שערכת בכחות נפשך וכמו שנשא על זה משלו בישעיהו (כ"ח כ"ד) שדימה עבודת הנפש אל עבודת האדמה להוציא לחם.

סידורא דפת והפרשת חלה

דוגמה לקשר בין מצוות ומלאכות היא מצוות הפרשת חלה הנעשית בעיסה שהיא השלב האחרון של סידורא דפת כאשר העיסה מגלמת וכוללת בתוכה את תוצאות כל מלאכות הזב"מ. כתוב במסכת שבת (לב.) בקשר לחיוב נשים בנדה, חלה, והדלקת הנר: "ראשית קראתי אתכם וראשית תבואתה (ירמיהו ב'): ולכן על עסקי ראשית הזהרתי אתכם [אתם נזהרים על הפרשת חלה שהיא ראשית עריסותיכם] (במדבר טו):. נשמה שנתתי בכם קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם". מבאר רש"י: "ונשים נצטוו על כך כדאמרין בבראשית רבה: היא [חוה] איבדה חלתו של עולם שעל ידה נטרד אדה"ר שנתרם כחלה [אדם נברא כגיבול – ר' מהרש"א שם]. הנה לפי זה המצווה של הפרשת חלה באה לתקן פגמים בעולם שנגרמו ע"י חטא אדם הראשון וזה מתאים בדיוק לתיקונים

שעושות מלאכות הזב"מ בעולם העשייה כאמור וא"כ מצוות הפרשת חלה ונתינתה לכהן היא מעלה ופועלת את תיקוני מלאכות הזב"מ לעולם הבריאה.

ועוד, כתוב: "רֵאשִׁית עֲרֶסְתְּכֶם חֲלָה תָּרִימוּ תְּרוּמָה כְּתֻרֹמַת גֶּרֶן בֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ" (במדבר טו כ). הפסוק מדמה ומשווה הפרשת חלה לתרומת גורן היינו הפרשת תרומה ומעשר דגן לומר שכשם שמצוות תרומה ומעשר פועלת את תיקוני המלאכות בסידורא דפת הקודמים לה כגון זריעה וקצירה כך גם הפרשת חלה פועלת את תיקוני המלאכות בסידורא דפת מאז הפרשת תרומה ומעשרות כולל מלאכות הזב"מ.

סידורא דפת הוא כמו סדר תפילת שמונה עשרה

ניתן לדמות את סידורא דפת לסדר תפילת שמונה עשרה. בסדר תפילה הברכות גורמות למוחין – ספירות המחשבה – לרדת לפרצוף ז"א ולבסוף הברכה האחרונה "שים שלום" גורמת לזיווג בין ז"א לבין המלכות וא"כ להורדת שפע לעולם כפי שהוסבר ב"שער הכוונות" דרושי העמידה. כמו כן המלאכות של הסידורא דפת גורמות להורדת ספירות המחשבה – המוחין – לפרצוף ז"א ולבסוף המצווה של הפרשת חלה גורמת הן לתיקון האמור והן לזיווג של ז"א עם המלכות ולהורדת השפע כאשר השפע הוא הפת היוצא בסוף הסדר, בגמר ובסיום התהליך. כי לא יתכן שפע, אפילו פת לחם, אא"כ הוא בא מזיווג הפרצופים למעלה. וזהו מה שכתוב "בִּזְעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג', י"ט) "אפיך" הוא פרצוף זעיר אנפין (אפיים = אנפין) ו"זעה" היא טיפת המוחין, החסדים כעין זרע, אשר הורדו ע"י מחשבות המלאכות לתוך ז"א כדי לצאת ממנו בזיווג עם המלכות ולהוריד את הלחם.

מכאן עולה שאין לערבב את "בִּזְעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" עם "כַּחַי וְעַצֶּם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה". האדם המגורש מג"ע עדיין תלוי לגמרי בהקב"ה עבור לחמו אלא שהתרבתה הטרחה הנצרכת בכדי להשיג את הלחם. בג"ע השפע זרם דרך המלכות בטרחה המועטת של "לְעֵבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ", אך לאחר הגירוש על האדם לטרוח הרבה כדי לגרום לזיווג עם המלכות ולהשגת הלחם כמו שאומר רש"י: "בִּזְעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" – לאחר שתטריח בו הרבה.

זוהי הסיבה שמתחייבים במצוות הפרשת חלה כבר בהתהוות העיסה ולא לאחר האפייה. כי ראוי שהפעולה שתגרום לקבלת השפע תיעשה קודם לקבלתו.

תורה ומדע

אם תרצו, קשר זה בין המצוות לבין המלאכות מהווה את הבסיס לקשר בין תורה ומדע. כי העיסוק במדע גם הוא כרוך בהורדת המוחין לעולם העשייה כדי לתקן את

החסר שם כאשר ספירת הבינה, מחשבת הדרך, מגלה לנו דרכים חדשות לספק את רצונות החכמה, ספירת התכלית, שהיא טובת האנושות. ואכן, המיזוג של ספירת החכמה וספירת הבינה הנה הוא ספירת הרעת היינו "מדע". מבחינת המוחין אין הבדל עקרוני בין מלאכות ההפרדה של זורה, בורר, ומרקד לבין תהליכים כימיים מורכבים להפרדת תרכובות כמו למשל העשרת אורניום ע"י הפרדה בצנטריפוגה. ואמנם, אדם העוסק במדע וטכנולוגיה יימשך באופן טבעי לעסוק בתורה ומצוות כפי שמצינו בגדולי המדענים כי המלאכות מכינות למצוות כנ"ל.

כך גם אדם הראשון, לאחר נפילתו וגירושו מגן עדן, תיקונו מרגע זה ואילך החל להיות "בזעת אפך תאכל לחם", כי העסקתו במלאכה מיועדת לבנותו מחדש ולבסוף להכניסו חזרה לעול מצוות.

תירוצים לקושיות מהגמרא

כבר כעת יכולים אנו לתרץ בעזרת תורת הסוד את הקושיות בגמרא שהוצגו בהקדמה (ר' "שאלות יסוד בהלכות שבת", עמ' 8). יסוד הדברים הוא, שרק מלאכה שיש בה הכוח לערוך תיקון בעולם העשייה, היא מלאכה האסורה בשבת.

1. באשר לשאלה על מלאכת זורה כיצד האדם מתחייב במחשבה בלבד: הדברים מתיישבים לפי המסקנות בקטע "מלאכת זורה בעולם הבריאה", עמ' 96, מלאכת הזורה עורכת תיקון בעולם בריאה (דעשייה) בשיתוף ספירות החכמה והבינה כאשר הפרדה ברוח נחשבת דרך תיקון ששורשה במוח הבינה, ספירת הדרך.

2. באשר לשאלה על מלאכת מרקד כיצד האדם מתחייב במלאכה שהיא לכאורה גרמא הדברים מתיישבים כאשר נקבע שהחיוב הוא בגלל שזוהי דרך ברירתו. לפי המסקנות בקטע "מלאכת מרקד בעולם העשייה", עמ' 96, מלאכת המרקד עורכת תיקון בעולם העשייה (דעשייה) בשיתוף ספירות הנצח וההוד, כאשר הפרדה בסיוע כלי נחשבת דרך תיקון ששורשה במוח הבינה ספירת הדרך, וא"כ זוהי דרך ברירתו.

3. באשר לשאלה מדוע המשנה מחשיבה כל אחת ממלאכות זורה, בורר, ומרקד לאב מלאכה למרות שהן דומות אחת לשנייה: התשובה מובאת בקטע "הנחיצות של כל מלאכות הזב"מ בסידורא דפת", עמ' 103.

4. באשר לסתירה בין הכלל שדישה היא דווקא בגידולי קרקע לבין איסור חליבת בעלי חיים, הדברים מתיישבים, בהיותם של בעלי חיים גם הם גידולי קרקע לכן הן הדישה והן החליבה פועלים בגידולי קרקע. ר' "אין דישה אלא בגידולי קרקע", עמ' 61.
5. באשר לשאלה מדוע מזמור צ"ב בתהילים מתחיל "מִזְמוֹר שִׁיר, לְיוֹם הַשַּׁבָּת", ר' "סיכום תהליך התיקון – מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת", עמ' 46.

חלק ג

מלאכת מחשבת

פרק א חסרונות במלאכת מחשבת

מלאכת מחשבת וחסרונותיה

מחשבות החב"ד

מלאכה האסורה בשבת מן התורה הינה דווקא מלאכת מחשבת. דין זה נלמד מהיקש מלאכת המשכן לדיני שבת: (שמות לה, ב' ואילך) ומכיון שבמלאכת המשכן נאמר (שם לג): "לעשות בכל מלאכת מחשבת" דרשו חז"ל שמלאכות שבת גם הן צריכות להיות מלאכת מחשבת. והנה לגבי עושי מלאכת המשכן נאמר (שם לה, לא): "וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה". הרי לנו שמלאכת מחשבת כוללת את מחשבות החכמה והבינה יחד, כשבתחברותן נוצרת גם מחשבת הדעת. וכזכור כפי שלמדנו בקטע "מהותן של המוחין חכמה, בינה ודעת – התכלית והדרך", עמ' 29, מחשבת החכמה היא מחשבת תכלית המלאכה ומחשבת הבינה היא מחשבת דרך המלאכה, עיין שם. בשבת, מלאכה שהיא מלאכת מחשבת אסורה מהתורה ולכו"ע חייב עליה חטאת.

מלאכת אומנות

במלכים א', ז, יג: "וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, וַיִּקַּח אֶת-חֵירָם מִצֹּר. בֶּן אִשָּׁה אֱלֹמִנָה הוּא מִמִּטָּה נִפְתָּלִי, וְאָבִיו אִישׁ צָרִי חָרָשׁ נְחָשֶׁת, וַיִּמְלֵא אֶת הַחֲכָמָה וְאֶת הַתַּבּוּנָה וְאֶת הַדַּעַת, לַעֲשׂוֹת כָּל-מְלָאכָה בְּנְחָשֶׁת". מדוע החכמה הבינה והדעת מופיעים בפסוק זה בה"א הידיעה? מכאן יש לנו ללמוד שלא כל צירוף של מחשבות חכמה בינה ודעת מועיל להיות מלאכת מחשבת, רק צירוף חכמה בינה ודעת ששייך בהן אומנות כמו שהיתה בבניית המשכן והמקדש. כך מוצאים אנו בביצה יג, ב': "תנן התם, המקלף שעורין מקלף אחת ואוכל, ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב (במעשר). אמר רבי אלעזר וכן לשבת. איני והא רב מקלפא ליה דביתהו כסי כסי, ור' חייא מקלפא ליה דביתהו כסי כסי". ומסיקה הגמרא שם שקביעת חיוב למעשר שונה מדיני שבת כי בשבת דווקא מלאכת מחשבת אסרה תורה. מבאר רש"י: "אע"ג דלמעשר הויה מלאכה, לשבת מלאכת מחשבת שהיא מלאכת אומנות אסרה תורה, שנסמכה פרשת שבת למלאכת המשכן בויקהל, והתם מלאכת מחשבת כתיב". ומכיון שקילוף שעורים אינו דרך מלאכת דישה (ר' "דישת שקדים ואגוזים – דישה מורכבת", עמ' 332), לכן אינו בגדר מלאכת מחשבת.

מחשבת החכמה מתחברת למחשבת הבינה שהיא דרך אומנות להיות אב מלאכה

מכאן שלא כל מחשבת בינה – מחשבת הדרך, ראויה ומתאימה להצמד למחשבת החכמה – מחשבת התכלית כדי להיות ביחד מלאכת מחשבת ואב מלאכה. רק מחשבה שהיא מחשבת הדרך של האומן, קרי הדרך הרגילה, היא מחשבת בינה שיכולה לחבור אל מחשבת החכמה, ויחדיו להיות מלאכת אומנות. דרך שונה, כגון קילוף שעורים אחת אחת, אינה דרך דישה של אומן, ולכן אין בה כדי להצמד למחשבת התכלית להיות מלאכת מחשבת והיא פטור אבל אסור מדרבנן.

הרי לנו שלכל מחשבת חכמה ישנה מחשבת בינה מסוימת שראויה ומתאימה לה, היינו הדרך הרגילה של עשייתה, כך הן תהיינה ביחד מלאכת מחשבת ואב מלאכה. מאותה סיבה, אדם ימני שכותב בימינו חייב ובשמאלו פטור, ואילו איטר שכותב בשמאלו חייב ובימינו פטור (רמב"ם פי"א הל' יד). הכל לפי הדרך הרגילה של עשיית המלאכה.

הבה נראה את תהליך זה בפרטיו: ספירת החכמה כוללת וטומנת בתוכה את כל עשר הספירות, ובפרט את ספירת הבינה כרמוז בשם הקדוש של ספירת בינה שכידוע הוא י-ה-ו-ה מנוקד בניקוד א-להים היינו בינה מתוך חכמה. ספירת החכמה של מלאכה מסוימת, אכן כוללת בתוכה את ספירת הבינה המתאימה לה שהיא ספירת הבינה של הפעולה הרגילה, קרי מלאכת אומן המתאימה לתכלית המלאכה, כפי שהזכרנו. לכן מתאים לספירת החכמה של המלאכה להתחבר רק עם ספירת הבינה הדומה לזו שבתוכה כמתבאר בספר משלי כז, יט: "כַּמִּים הַפְּנִים לַפְּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם". לספירת החכמה נראים הפנים של ספירת הבינה של מלאכת אומן כמו ספירת הבינה שבתוכה פנימה (קרי: הַפְּנִים לַפְּנִים), לפיכך לבה מתחבר אליה להיותם יחדיו מלאכת מחשבת ואב מלאכה.

המחשבה היא שקובעת

בהלכות בורר ישנם דינים שבהם מציאות הפעולה נוגדת למחשבת הפעולה ונפסק שהמחשבה היא שקובעת. דוגמה א': בסעיף ה' בדין התורמוס במציאות האדם מוציא את הפולים, האוכל, מהתרמיל, הפסולת, אבל במחשבה, מחשבת הבינה, זאת הפרדת פסולת מאוכל וחייב. דוגמה ב': בסעיף א' בקילוף פירות במציאות האדם מוציא פסולת, הקליפה, מאוכל, התוך, אבל במחשבה, מחשבת הבינה, זאת הפרדת אוכל מפסולת ומותר.

חסרונות במלאכת מחשבת ויסודות הפסיקה

על סמך הבחנה זו במלאכת מחשבת ניתן לאפיין ולתרגם את יסודות וכללי הפסיקה בהלכות שבת הידועים כגון משאצ"ג ומלאכה הנעשית בשינוי במונחים של חסרונות במחשבות התכלית והדרך שבעשיית המלאכה: משאצ"ג מאופיינת בחסרון במחשבת התכלית, מלאכה הנעשית בשינוי מאופיינת בחסרון במחשבת הדרך, ודבר שאינו מלאכה הוא חסרון בשתייהן. כמו כן יסודות פסיקה נוספים כגון גרמא, דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב, פסיק רישא, והמקלקל תלויים גם הם במחשבה כפי שיוסבר.

תהליך פסיקת איסור והיתר בהלכות שבת מתחיל בזיהוי יסוד וכלל הפסיקה ששייך במלאכה הנדונה כשזיהוי זה יכול להיות קשה וסתום בהלכות מסובכות כגון אלו שבסימן שי"ט. אולם ניתן להיעזר למטרה זו בקשר הנ"ל בין יסודות וכללי הפסיקה לבין חסרונות במחשבות ולקבוע את כלל הפסיקה השייך למלאכה ע"י זיהוי המחשבות שבעשייתה שהרי קל יותר לקבוע מהן המחשבות לפי נוסחאותיהן ואז לקבוע לפיהן את כלל הפסיקה המתאם.

כעת נתבונן בסוגי חסרונות במחשבה שמשנים את הגדרת המלאכה מלהיות מלאכת מחשבת. נתבונן גם בהלכה הפסוקה ונלמד שרק כאשר אין למלאכה חסרון במחשבה, לא בחכמה ולא בבינה, קיים בה איסור תורה. זוהי אותה מלאכה שבעשייתה בימות החול נוצר תיקון בעולמות הבי"ע. ואילו כאשר חסר מרכיב במחשבה, של החכמה או של הבינה, קיים איסור רק מדרבנן, זוהי מלאכה שבעשייתה לא נוצר תיקון בעולמות הבי"ע, על אחת כמה וכמה כשחסרות שתי המחשבות, חכמה ובינה.

הנושאים שיבוארו הם:

- מלאכה שאינה צריכה לגופה – חסרון בחכמה
- מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו – חסרון בחכמה
- מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) – חסרון בבינה
- גרמא – מעשה בדרך עקיפה – חסרון בבינה
- דבר שאינו מלאכה – חסרון בחכמה ובבינה
- מלאכה דרבנן (שבות) – שנראה כמלאכה
- איסור מוליד – שנראה כמלאכה חדשה

- מלאכת אגב – עשיית מלאכה אגב פעולה מותרת
- דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב – חסרון בחכמה ובבינה
- פסיק רישא – מחשבת החכמה טמונה בה
- המקלקל – ניתוק מחכמה ומבינה
- מלאכה שאינה מתקיימת – חסרון בחכמה או בבינה
- חסרון ושגגה בדיעת המציאות
- מתעסק – חסרון בדיעת הפעולה המתבצעת

מלאכה שאינה צריכה לגופה – חסרון בחכמה

הגדרה

פעולה של אחת מל"ט המלאכות, שנעשית בכוונה להשיג תוצאה ותכלית שלא הייתה למלאכה זו במשכן, נקראת מלאכה שאינה צריכה לגופה (משאצל"ג) [גופה = תכליתה]. זאת ע"פ הסברם של התוספות בשבת צד, א', ד"ה ר"ש: "נראה לר"י דמלאכה שאינה צריכה לגופה קרי כשעושה מלאכה ואין צריך לאותו צורך כעין שהיו צריכין לה במשכן, אלא לעניין אחר, כי הצורך שהיתה מלאכה נעשית בשבילו במשכן הוא גוף (היינו תכלית) המלאכה ושורשו".

דוגמאות מהגמרא

המשנה (שבת קז) מביאה דוגמה של מלאכה שאינה צריכה לגופה:

א. מתניתין שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור הצדן לצורך חייב שלא לצורך פטור חיה ועוף שברשותו הצדן פטור והחובל בהן חייב:

רש"י: שלא לצורך פטור – דאין במינו ניצוד והויא מלאכה שאינה צריכה לגופה ור' שמעון היא כדמוקי לה בגמ'.

והגמרא (שבת קז:) מביאה שתי דוגמאות נוספות:

ב. המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב אם להוציא ממנה לחה פטור [רש"י: מלאכה שאינה צריכה לגופה היא שהפתח היא המלאכה וזה אין צריך להיות כאן פתח מעכשיו]. תוס' (צד.) מוסיפים ביאור: ומפיס מורסא להוציא

ליחה המזיקתו ואין עומד להכניס אויר ולהוציא ליחה תמיד אע"פ שנעשה פתח גמור שהרי ראוי (הוא) להכניס ולהוציא אם היה צריך מ"מ לא דמי לפתחים שבמשכן שהיו עומדין להכניס ולהוציא אבל לעשות לה פה דמיא למשכן וחייב. המפיס מורסא הוא גם דוגמה של פסיק רישא דלא ניחא ליה ("פסיק רישא דלא ניחא ליה", עמ' 148).

ג. **הצד נחש בשבת** |רש"י: נמי הצידה היא המלאכה וזה אינו צריך לצידה אלא שלא תשכנו ואם יודע שתעמוד ולא תזיקנו לא היה צד. אם מתעסק בו שלא ישכנו פטור אם לרפואה חייב.

מאן תנא [כל אלה] אמר רב יהודה אמר רב רבי שמעון היא דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה [ולא רבי יהודה היא שמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה כדלקמן].

חסרון במחשבת החכמה

לפי הגדרתה לעיל ולפי הדוגמאות האלו למשאל"ג יש חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית. לעומת זאת אין לה חסרון במחשבת הבינה שכן הפעולה היא בדיוק אותה הפעולה המוגדרת למלאכה כפי שמשתמע מהדוגמאות האלו שאין בהן שינוי והבדל בדרך הפעולה בין המצב הפטור לבין המצב החיוב.

מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה

בעניין מלאכה שאינה צריכה לגופה, נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון האם יש בה חיוב חטאת כלומר, האם הוא איסור דאורייתא או איסור דרבנן. מקור מחלוקתם מופיע במשנה שבת צג, ב'. "המוציא.. את המת במטה, חייב.. ורבי שמעון פוטר". הוצאת המת מוגדרת כמשאל"ג, משום שבמשכן היו מוציאים דברים שצריכים להם במקום ההוצאה, ואילו המוציא את המת אינו מוציא משום שצריך לו במקום ההוצאה אלא שלא יהא בבית (לדעת התוספות. לרש"י דעה אחרת, ר' שם). הרי לנו שרבי שמעון פוטר בזה, ואילו הת"ק שחולק עליו הוא רבי יהודה, כפי שכתבו התוספות צד, א'. ד"ה את המת: "נראה לר"י, דמהכא קים לן בכל דוכתא דאית ליה לרבי יהודה מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, דמסתמא ת"ק דר"ש היינו רבי יהודה". ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

יסוד מחלוקתם

דעת רבי יהודה – בהלכות שבת פ"א ה"ז מסביר הרמב"ם את דעת רבי יהודה שהוא פוסק לפיו: "כל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגופה של מלאכה חייב עליה. כיצד הרי שכיבה את הנר מפני שהוא צריך לשמן כדי שלא יאבד, או כדי שלא יישרף חרס של נר חייב. מפני שהכיבוי מלאכה, והרי נתכוון לכבות, ואף על פי שאינו צריך לגוף הכיבוי, ולא כיבה אלא מפני השמן או מפני החרס או מפני הפתילה הרי זה חייב".

הכוונה לכבות היא כוונת הפעולה, הדרך, היינו מחשבת הבינה, ואומר הרמב"ם לפי רבי יהודה שהיא לבדה כבר מחייבת. יש להבין מדוע רבי יהודה מחייב ע"פ מחשבת הבינה בלבד ללא מחשבת החכמה. הרי בלי מחשבת החכמה אין מלאכת מחשבת ואין תיקון בעולמות הבי"ע וא"כ אין לחייב.

יש לומר שסובר רבי יהודה שמחשבת הבינה של מלאכה יכולה להתחבר עם מחשבת החכמה שהיא לאו דווקא של המלאכה ולא דווקא של תיקון של ממש אלא של איזו סיבה ותכלית נצרכת למשל, בהלכה לעיל, מחשבת הבינה של הכיבוי תתחבר עם מחשבת התכלית של "מפני השמן" או "מפני החרס" או "מפני הפתילה" שאין הם תיקונים ולא יוצרים דבר לעומת תכלית מלאכת כיבוי שהיא ליצור פחם. לפי רבי יהודה חיבור זה מספיק להיות מלאכת מחשבת שמחייב מן התורה. רק העיקר הוא שכדי לחייב על פעולה מחשבת הבינה שלה צריכה להתאים לזו של אחת מל"ט המלאכות.

יש להוסיף שר' יהודה מחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה רק כשדרכה היא הדרך הרגילה של המלאכה (ר' תוס' שבת עג, ב' ד"ה וצריך לעצים ור' "הזומר ולא צריך לעצים" – חסרון במחשבת החכמה בריבוי אבות", עמ' 242).

דעת רבי שמעון – הבה נברר את דעת רבי שמעון שאינו מחייב במשאצ"ג אלא אוסרה מדרבנן. בדיון הזה יש לקחת בחשבון שרבי שמעון כן מחייב בתולדת מלאכה כאשר בתולדה התכלית אינה צריכה להיות התכלית של מלאכת האב אלא רק תיקון נצרך בנפעל (ר' "תכליתה של תולדה היא תיקון נצרך", עמ' 190). למשל, טחינת מתכת היא תולדה של מלאכת טוחן שיש בה תיקון נצרך של המתכת, הנפעל, וחייב למרות שאין זה תיקון מלאכת טוחן שהוא בגידולי קרקע (רמב"ם פ"ח, הל' ט"ז). יש לומר שרבי שמעון חולק רק כאשר אין כוונה לתיקון בנפעל כלל.

כדי להשוות את דעות רבי יהודה ורבי שמעון בעניין יש לסדר בטבלה את התכלית והצורך האפשריים של מלאכה לפי אופי התיקון הנעשה בנפעל כאשר באותה טבלה מתברר ההבדל בין תולדה לבין משאצל"ג כדלקמן:

טבלה 13 יסוד מחלוקתם של רבי יהודה ורבי שמעון במשאצל"ג

סוג מלאכה	מחשבת התכלית	רבי יהודה	רבי שמעון
אב מלאכה	יש מחשבה לתיקון בגוף המלאכה, הנפעל, כמו שהיה במשכן, למשל טחינת גרעינים במטחנה שיש בה תיקון בגוף הגרעינים.	חייב	חייב
תולדה	יש מחשבה לתיקון בגוף המלאכה, הנפעל, כאשר הנפעל הוא אינו כמו שהיה במשכן, למשל טחינת מתכת במטחנה שיש בה תיקון בגוף מתכת, תיקון נצרך.	חייב	חייב
משאצל"ג	אין מחשבה לתיקון בגוף המלאכה, הנפעל, למשל לכבות "מפני השמן" או "מפני החרס" או "מפני הפתילה" ולא לצורך עשיית פחם שזה היה התיקון בגוף מלאכת כיבוי במשכן.	חייב	פטור אבל אסור

הלכה

המשנ"ב (שטז סקכ"ז) מביא את פסק השו"ע: קי"ל דמלאכה שאינו צריך לגופה פטור אבל אסור מדרבנן – כרבי שמעון.

הרמב"ם חולק ופוסק שמלאכה שאינו צריך לגופה חייב מדאורייתא – כרבי יהודה:

רמב"ם (פ"א ה"ז) כל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגוף המלאכה, חייב עליה. כיצד: הרי שכיבה את הנר מפני שהוא צריך לשמן כדי שלא יאבד, או כדי שלא ישרף חרס של נר חייב: מפני שהכיבוי מלאכה, והרי נתכוון לכבות, ואף על פי שאינו צריך לגוף הכיבוי, ולא כיבה אלא מפני השמן או מפני החרס או מפני הפתילה הרי זה חייב. וכן המעביר את הקוץ ארבע אמות ברשות הרבים, או המכבה את הגחלת, כדי שלא יזקו בהן רבים חייב: אף על פי שאינו צריך לגוף הכיבוי, או לגוף ההעברה, אלא להרחיק ההיזק הרי זה חייב. וכן כל כיוצא בזה.

שני הדעות הובאו בשו"ע סימן שלד סכ"ז.

מגדל עוז (שם) – מגדל עוז מבאר את רקע הפסיקה וז"ל: כתב הראב"ד ז"ל רבנו חננאל ז"ל פסק כרבי שמעון וכו' פטור עליה ואני אומר מחלוקת ישנה היא כי בסדר רב יהודה גאון ז"ל פסק ג"כ כרבי שמעון אבל הרמב"ם ז"ל הלך בשיטת ר"י אלפס והעומדים בשיטתו והם סומכים כאן על עמוד של שיש כלל קיים ויתר שלא תמוט ר' יהודה ורבי שמעון הלכה כר' יהודה.

ברירה לצורך מידי, לאלתר, היא משאצל"ג

דוגמה של מלאכה שאינה צריכה לגופה ששייכת לסימן שי"ט היא ברירה לצורך שימוש מידי. למשל, ברירת פסולת מאוכל לצורך אכילתו בסעודה הקרובה. מאחר שתכלית הברירה במשכן שנעשתה בסממני הצבע שהפרידו את הפסולת שהייתה מעורבת בסממנים לצורך צביעת העורות, היתה ברירה ותיקון לצורך לאחר זמן, לאוצר, א"כ בברירה לצורך מידי ישנו חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית, של מלאכת ברירה. דוגמה שנייה: בגלל אותה סיבה, המרקד אוכל מפסולת בנפה לשימוש מידי היא מלאכה שאינה צריכה לגופה. אך למרות זאת חייבין על שני הדוגמאות האלו כמבואר בסימן שי"ט, הראשונה בסעיף ד', ס"ק 1 והשנייה בסעיף א', ס"ק 1. להלן יבואר מדוע אכן חייב עליהן גם לרבי שמעון.

ברירה לצורך שימוש מידי היא דומה להוצאת המת המובא במשנה (שבת צג): הנזכר לעיל. כמו בברירה לצורך שימוש מידי שאין לה היעוד והתכלית שהיתה במשכן כמו כן הוצאת המת אינה נעשית משום שצריך לו במקום ההוצאה אלא שלא יהא בבית שאין לה היעוד והתכלית שהיתה במשכן. ר' "אין שינוי בפעולה ובנפעל" בסוף הקטע הבא.

מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא

כעת ניגש להבין מדוע מחייבים, לרבות רבי שמעון, במלאכה שאינה צריכה לגופה במקרים כגון אלה שהזכרנו לעיל בקטע "ברירה לצורך מידי, לאלתר, היא משאצל"ג", עמ' 117, כלומר, מחייב ע"פ מחשבת הבינה של המלאכה בלבד ללא מחשבת החכמה של המלאכה. הרי בלי מחשבת החכמה אין מלאכת מחשבת ואין תיקון בעולמות הבי"ע וא"כ אין לחייב.

מתעוררת מחשבת החכמה – יש לבאר זאת כך (שמעתי מהרה"ג יהודה ספריין): כידוע כל ספירה כוללת וטומנת בתוכה את כל עשר הספירות, זאת אומרת, בכל ספירה יש נטייה ומגמה לכל הספירות האחרות ובפרט בתוך ספירת הבינה ישנה גם

את ספירת החכמה. לכן אף במלאכה שאינה צריכה לגופה כאשר אדם מתכוון במחשבת הבינה בלבד מתעוררת מאליה גם מחשבת החכמה, וממילא המלאכה נהיית כמלאכה מחשבת וחייב.

אכן לגבי מלאכת בורר המפרשים מסבירים את החיוב במלאכות אלו בלשון "נעשה כמי שבירר לאוצר" או "דמינכרא מלתא דלשם (תכלית) ברירה הוא" שהוא לשון של התעוררות מוכרחת של כוונת התכלית, מחשבת החכמה.

נחזור אל הדוגמאות שראינו לעיל (שם): בעניין הפרדת אוכל מפסולת בכלי נפה לאלתר (סעיף א' ס"ק 1), שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה כפי שהוסבר שם, כתב רבנו חננאל: "ובנפה ובכברה דברי הכל אסור ואם בירר נעשה כמי שבירר לאוצר, בשוגג חייב חטאת". לפי רבנו חננאל (שפוסק לפי רבי שמעון) ברירה בנפה לאלתר חייבת, למרות שהיא נעשית במחשבת הבינה בלבד, היות ומחשבת החכמה, מחשבת התכלית, מתעוררת מאליה כלשוננו: "נעשה כמי שבירר לאוצר". וא"כ יש במלאכה זו מחשבות החכמה והבינה הנדרשות למלאכת מרקד וחייב (ר') סוד הלכה בקטע "סעיף א - ברירת אוכל מתוך פסולת לאלתר", עמ' 272, ס"ק 1).

הדוגמה השנייה שראינו לעיל "שבורר הפסולת מן האוכל", שמוזכרת במשנ"ב לעיל, היא מובאת בשו"ע שם סעיף ד': "הבורר פסולת מתוך אוכל, אפילו בידו אחת, חייב", והיינו אפילו בורר לאכול לאלתר. גם היא בעצם מלאכה שאינה צריכה לגופה כפי שהוסבר שם, ומכל מקום היות ומחשבת הבינה נמצאת כאן בהפרדת הפסולת מהאוכל שזוהי דרך מלאכת בורר, אם כן מינכרא מלתא דלשם ברירה הוא, וממילא מחשבת החכמה מתעוררת מאליה בתוך מחשבת הבינה. משכך, יש כאן מלאכת מחשבת, וחייב.

באופן דומה מתבטא המשנ"ב סק"י: "דאם הוא בורר בנפה וכברה או שהוא בורר הפסולת מן האוכל דמינכרא מלתא דלשם ברירה הוא אפי' לאלתר חייב". מחשבת התכלית - מחשבת החכמה, מתעוררת עד כדי שהיא ניכרת לבדה.

עוד דוגמה: בשימור של יין עכורים לגמרי במשמרת מינכרא מלתא דלשם תכלית זורה נעשה, הפרדת אוכל מפסולת, וא"כ חייב אפילו לצורך לאלתר (סעיף י', סוד הלכה).

כאמור חיובים אלה הם אפילו לדעת רבי שמעון.

אין שינוי בפעולה ובנפעל – "מינכרא מלתא דלשם" שייך כאשר אין שינוי בפעולה ובנפעל בין התכלית הפטורה לבין התכלית החייבת כגון שאין שינוי והבדל בפעולה ובנפעל בבירור פסולת מאוכל ביד בין לאוצר לבין לאלתר. לכן לא שייך מינכרא מלתא דלשם לחייב בהוצאת המת בתכלית הוצאה שכן ניכר בנפעל, המת, שמדובר בתכלית פטורה בלבד. ברם, ייתכן ששייך "מינכרא מלתא דלשם" למלאכת הוצאה במקרה הבא: כאשר התכלית והיעוד של הוצאת אוכלין תהיה לרוקן את הבית, לעשות בו יותר מקום, ולא שצריך את האוכלין בחוץ וגם אין שינוי בפעולה ובנפעל בין הוצאת האוכלין לצורך בפנים לבין הוצאת אותם אוכלים לצורך בחוץ א"כ ייתכן ששייך בהוצאה זו לצורך בפנים מינכרא מלתא דלשם (תכלית) הוצאה לצורך בחוץ ויהיה חייב.

חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה

ביצוע מלאכה כמו בורר בעת האכילה או השתייה, לעומת הכנה מראש, הנו חסר תכלית, מחשבת החכמה, כפי שמובא בסעיף ט"ז, ס"ק 1 "עמ' 424 וז": דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן העניין קודם אכילה או שתייה. חסרון זה נוגע בשני עניינים: מינכרא מלתא דלשם ופסיק רישא.

אין מינכרא מלתא דלשם בלי הכנה מראש – כדי להיות מינכרא מלתא דלשם (תכלית) ברירה הפעולה צריכה להתבצע בצורה של הכנה מראש לאפוקי בעת האכילה. הלכך הפרדת פסולת מאוכל בעת האכילה חסרה בתכלית, במחשבת החכמה, ואינה נעשית כמי שבירר לאוצר, לתכלית ברירה. לדוגמה ר' "הבורר פסולת מאוכל בעת אכילה", עמ' 319.

אין פסיק רישא – פסיק רישא קשור במחשבת החכמה, שמחשבת החכמה מודעת שהפעולה חייבת להתרחש. הלכך כאשר חסרה הכנה מראש א"כ אין כאן פסיק רישא. ר' "פסיק רישא – מחשבת החכמה טמונה בו", עמ' 146. לדוגמה ר' סינון מים מתולעים במפה (סעיף ט"ז ס"ק 1), עמ' 424.

מינכרא מלתא דלשם בתפילה – אנו רואים את העקרון הזה גם בתפילת שמונה עשרה כבר בשתי הברכות הראשונות.

הברכה הראשונה, ברכת אבות הוא כנגד אברהם אבינו והיא כולה חסד ללא גבורה ואילו הברכה השנייה ברכת גבורות היא כנגד יצחק אבינו ונושאה גבורה אלא

שמתגברת ומתבלטת מתוכה ספירת החסד. הנה הברכות כאשר מילות החסד מודגשות. מינכרא מלתא דחסד מתוך הגבורה.

אבות - בְּרוּךְ אַתָּה יְ-הוָה-י-ה-ו-ה-ה, גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, וְקוֹנֵה הַכֹּל, וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אָבוֹת, וּמֵבִיא גּוֹאֵל לְבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ, בְּאַהֲבָה. מְלַךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן. בְּרוּךְ אַתָּה יְי, מְגֵן אֲבִרָהֶם.

גבורות - אַתָּה, גִּבּוֹר לְעוֹלָם, אֲדֹנָי. מַחֲיֶה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ. מוֹרִיד הַטֵּל. מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם. מְכַלְכֵּל חַיִּים בַּחֲסֵד, מַחֲיֶה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים, סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים, וּמַקְיֵם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עָפָר. מִי כְמוֹךְ בַּעַל גְּבוּרֹת, וּמִי דוֹמֶה לָךְ, מְלַךְ מִמִּית וּמַחֲיֶה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה. וְנֶאֱמַן אַתָּה לְהַחֲיֹת מֵתִים. בְּרוּךְ אַתָּה יְי, מַחֲיֶה הַמֵּתִים.

וכמו שאומרים בהלל: " כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסֵדוֹ וְאַמֶּת יְ-הוָה-י-ה לְעוֹלָם הִלְלוּ יְ-הוָה (תהלים קיז, ב').

נושאים נוספים לעיון

- מינכרא מלתא דלשם תכלית אצל המצוות - אנו רואים את העקרון מינכרא מלתא דלשם גם אצל המצוות כאשר אדם יוצא לידי חובה ע"פ מעשה המצווה בלבד ללא כוונה לתכליתה, ר' "לצאת ידי חובה בכוונה טמונה", עמ' 68.
- מחלוקת רמב"ן ובעל המאור האם ברירה היא מלאכה שצריכה לגופה או לא - ר' הסבר "נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ", עמ' 219.

מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו

הקטע הזה אינו מתייחס לחסרון במחשבה גרידא אלא לחסרון בביצוע מלאכה הקשור למחשבה.

הגדרה

בחסרון של "לא נתקיימה מחשבתו", מדובר על פעולה שהמבצע מתכוון בה הן את מחשבת הדרך, מחשבת הבינה, והן את מחשבת התכלית, מחשבת החכמה, המתאימות למלאכה. לא זו בלבד, מדובר שגם נתקיימה מחשבת הדרך בכך שנעשה שיעור של מלאכה בדרך המלאכה, אלא שבביצוע פעולה זו עוד לא הושלמה לא נגמרה ולא הושגה התכלית שהמבצע התכוון אליה בתחילה. ז"א לא נתקיימה מחשבת התכלית, מחשבת החכמה המקורית.

רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו האם חייבים על פעולה כזו חטאת, למרות חסרון זה כפי שמתבאר בסוגיה של "שם משמעון" שלפנינו. יש בזה דמיון למחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה המובאת בקטע הקודם.

שם משמעון – מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו

משנה שבת (קג, א): הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו בין משם אחד בין משתי שמות בין משתי סמניות בכל לשון חייב אמר רבי יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם שכך כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו א"ר יהודה מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ומשמואל, נח מנחור, דן מדניאל, גד מגדיאל.

רש"י: מצינו שם קטן וכו' – הא אתא לאשמועינן רבי יהודה, דאע"ג שלא נגמר מלאכתו שנתכוין לכתוב תיבה גדולה וכתב מקצת ואותו מקצת הוא תיבה המתקיימת במקום אחר, חייב.

הנה כתיבת שם קטן היא כבר מהווה דרך מלאכת כותב כאשר כתיבת שם קטן נחשבת שיעור כתיבה שכן היא מתקיימת במקום אחר כלומר, יש כאן מחשבת הבינה. אלא כתיבת שם קטן היא עדיין לא השיגה תכליתה שהיא כתיבה שם גדול, כל התיבה כלומר, לא נתקיימה מחשבת החכמה של הכתיבה. הלכך זו חסרון של "לא נתקיימה מחשבתו" ובא רבי יהודה ומחייב על כתיבה שם קטן על אף חסרון זה.

דעת רבי שמעון – הגמרא שם, ב' מבררת את דעת רבי שמעון בעניין זה, וז"ל: אלא רבי שמעון [הפסוק של אחת] הא אתא לאשמועינן עד שיכתוב את השם כולו.

רש"י: אחת שמעון – כלומר דריש מ"ם יתירה, אחת הוי משמע דאינו חייב עד שיכתוב כל התיבה שנתכוין לכתוב.

מכאן שדעת רבי שמעון היא שכדי להתחייב במלאכת כתיבה צריך להתקיים בפועל הן דרך הכתיבה והן תכלית הכתיבה שהיא לכתוב את כל התיבה שהוא נתכוון אליה.

מחלוקתם – בסיכום: רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו האם חייבים על מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו חטאת. רבי יהודה מחייב ורבי שמעון פוטר. ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

יש להעיר שלרבי יהודה בכתיבת שתי אותיות "שם" מתקיימת מחשבת החכמה כפי שכותב רש"י (שבת צז:): "מי דמי התם כל כמה דלא כתב שם לא מכתב שמעון

[כתיבת "שם" היא שלב הכרחי בכתיבת "שמעון"] הלכך כי כתב שם בכוונה כתביה" כלומר, הוא מתכוון לכתוב את השם גדול רק המחשבה לא נתקיימה בפועל.

במחלוקת זו של רבי יהודה ורבי שמעון ישנו דמיון למחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה, בכך שרבי יהודה מחייב על בסיס קיום מחשבת הדרך, מחשבת הבינה בלבד, ואילו רבי שמעון מצריך גם קיום מחשבת התכלית, מחשבת החכמה.

הלכה – הדעה של רבי יהודה במשנה זו היא כלל ויסוד בהלכות שבת שמובא במשנה הראשונה בפרק (קב, ב): "זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב" כפי שמפורש בגמרא: "זה הכלל לאתווי מאי לאתווי דחק קפיזא בקבא" – גולם גדול הראוי לחוק בו קב חקק שלש לוגין ואע"פ שעתיד להוסיף [חייב הואיל ו] יש שמקיימין כן (רש"י).

את הכלל הזה מביא הרמב"ם להלכה ופוסק שלא כרבי שמעון:

רמב"ם פ"א הי"ד: כל המתכוון לעשות מלאכה בשבת, והתחיל בה, ועשה כשיעור חייב, אף על פי שלא השלים כל המלאכה שנתכוון להשלמה. כיצד: הרי שנתכוון לכתוב איגרת או שטר בשבת אין אומרים לא יתחייב זה עד שישלים חפצו ויכתוב כל האיגרת, או כל השטר, אלא משיכתוב שתי אותיות, יתחייב. וכן אם נתכוון לארוג בגד שלם משיארוג שני חוטיין, יתחייב; ואף על פי שכוונתו להשלים, הואיל ועשה כשיעור בכוונה, חייב. וכן כל כיוצא בזה.

ואכן ה"אור שמח" מבאר, שהלכה זו היא "דלא כר' שמעון".

דוגמה בהלכות בורר

דוגמה של מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו בהלכות בורר היא בסעיף י"ג: המסנן יין במסננת קשין וקסמים. מסננת כזאת איננה משמרת שהרי עוברין בה שמרים אלא כיון דאיתא קסמין וטינופת דלא עברי בהו דמי למשמרת. אי לכך אפילו אם הוא התכוון לסנן שמרים בה סה"כ יכול להתבצע זיכוך שהוא פטור ולא שימור שהוא חייב וא"כ זוהי מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו ופטור.

חלות ההלכה לפי מחשבת החכמה

לכאורה, לפי ניסוחה, הלכה זו של הרמב"ם מוגבלת לחול על מלאכה של יחידה שלמה: כתיבת שם, כתיבת איגרת ושטר, ואריגת בגד, דברים שיש להם משמעות רק בשלימותם. אלא שכעת שנוכחנו לדעת שבחסרון של "לא נתקיימה מחשבתו" הכוונה היא למחשבת החכמה, מחשבת התכלית, של האדם שלא נתקיימה בפועל,

נראה שההלכה שייכת גם במקרה של מחשבת החכמה של תכלית שאינה דווקא יחידה אחת במציאות, בחומר, רק שהיא יחידה אחת במחשבה, פירוש: שהיחידה השלמה היא היקף המלאכה הרצויה והנחוצה לצורך הנוכחי של האדם.

תפיסה זו גם מתאימה לכלל שבראשית הפרק: "זה הכלל כל העושה מלאכה [שהיא רק חלק מהתכלית שהוא התכוון אליו בתחילה ועתיד להוסיף עליה] ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב"

הלכך הלכה זו תחול גם בדין שנתבאר במשנה הקודמת שם:

משנה שבת קג, א': החורש כל שהוא... חייב. הגמרא מפרשת מהו "כל שהוא": החורש קרקע במידה מספקת כדי לזרוע בו ביזרא דקרא, גרעין של דלעת.

גם כאן במקרה שהאדם יתכוין לחרוש "חרישה גדולה", תלם שלם ובפועל הספיק לחרוש שיעור מידת "חרישה קטנה" של זריעת ביזרא דקרא אע"ג שלא נגמרה מלאכת החרישה שנתכוין אליה הוא יתחייב. זהו חסרון של "לא נתקיימה מחשבתו" שחייב לפי שיטת רבי יהודה.

רבי שמעון יחייב רק כשהוא יגמור לחרוש את כל התלם שהתכוון אליו מתחילה, שכן תלם הוא יחידת המלאכה לצורך הנוכחי שהתכוון אליה במחשבת החכמה וא"כ רק לכשיחרש כל התלם תתקיים גם מחשבת החכמה ויתחייב.

כמו כן, הוא הדין גם במלאכת בורר. כאשר הוא מתכוון כתכלית לברור כמות תערובת שיש בה כשלוש גרוגרות אוכל נקי, שהיא יחידת המלאכה הנחוצה לו לצורך הנוכחי ובפועל הוא הספיק לברור רק שיעור כגרוגרת אחת א"כ על אף שלא נגמרה מלאכת הברירה שנתכוין אליה הוא יתחייב לפי רבי יהודה ופטור לפי רבי שמעון כשרבי שמעון יחייב רק כאשר ברר את כל הכמות, יחידת המלאכה, שהתכוון אליה במחשבת החכמה לצורך הנוכחי.

הסבר לפי הסוד – שכינה עילאה ושכינה תתאה

החסרון של "לא נתקיימה מחשבתו" עוסק בקשר בין המחשבה שבמלאכה לבין הוצאתה לפועל ע"י מעשה ובא לומר שאין מלאכת מחשבת בלי ההוצאה לפועל. אלא שרבי יהודה ורבי שמעון נחלקו באיזו מחשבה יש להוציא לפועל כדי לחייב חטאת.

בכדי להבין את העניין יש להכיר את **ספירת המלכות**. ספירת המלכות, הספירה העשירית, היא הספירה האחראית להגשים, להוציא לפועל, ולבצע בעולם התחתון את מחשבות החכמה והבינה. ספירת המלכות נקראת גם שכינה. כאשר מבצעים בפועל מלאכה ע"פ מחשבות חכמה ובינה זה נעשה ע"י ספירת המלכות.

שערי אורה (שער ח', ספירת הבינה) מסביר שלספירת הבינה יש גם תכונה ויכולת של הגשמה אלא שהיא מקבלת מהספירות שמעליה בעולם האצילות – מספירת חכמה ולמעלה ממנה – ומעבירה את השפעתן לכל הספירות שמתחתיה עד לספירה האחרונה, ספירת המלכות. בגלל תכונה זו ספירת הבינה נקראת "שכינה עילאה" ואילו ספירת המלכות נקראת "שכינה תתאה".

כעת אפשר להבין מדוע רבי יהודה מחייב כאשר מתקיימת בפועל רק מחשבת הדרך, מחשבת הבינה ללא קיום מחשבת החכמה. הסיבה היא כפי שראינו: ספירת הבינה בתור שכינה עילאה מסוגלת להשפיע לבדה ללא עזרת ספירת החכמה על הספירות שלמטה ממנה עד ספירת המלכות, השכינה התתאה, כאשר ספירת המלכות חוזרת ומגשימה בפועל בעולם התחתון את מחשבת הבינה שהיא קיבלה.

על תכונה כללית זו של תורת הסוד רבי שמעון אינו חולק אלא שהוא סובר שכדי להתחייב במלאכות שבת יש לקחת בחשבון את ספירת החכמה כך שההשפעה צריכה לבוא לספירת המלכות לא רק מספירת הבינה לבדה, אלא דרך ספירת הדעת שהיא כוללת השפעות הן מספירת החכמה והן מספירת הבינה.

מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) – חסרון בבינה

שינוי בפועל – הגדרה

פעולה שאיננה פעולת מלאכה רגילה, אלא שנעשית בכוונה להשיג את אותה תוצאה ותכלית של המלאכה שהייתה במשכן, נקראת מלאכה הנעשית בשינוי, יש בה חסרון במחשבת הבינה, מחשבת הדרך והאמצעים.

הלכה

מלאכה הנעשית בשינוי בפועל, העושה פטור אבל אסור מדרבנן. זאת אף לדעת רבי יהודה המחייב במשאצ"ל^ג, כפי שכותב הרמב"ם (שפסק כרבי יהודה במשאצ"ל^ג):

רמב"ם (פי"א, הל' יד, ע"פ שבת ק"ג.) הכותב בשמאלו או לאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו פטור, איטר שכתב בימינו שהיא לו כשמאל כל אדם פטור, ואם כתב בשמאלו חייב, והשולט בשתי ידיו בשווה וכתב בין בימינו בין בשמאלו חייב, קטן

אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב חייב, גדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב פטור.

מלאכה הנעשית בשינוי יכולה להיות מותרת מלכתחילה במקום צער כמבואר בכתובות ס, א': "גונח יונק חלב בשבת. מאי טעמא יונק מפרק כלאחר יד, ובמקום צערא לא גזרו רבנן". הרי שלמרות שהחליבה היא פעולה האסורה מן התורה משום מפרק, מ"מ כאשר היא נעשית באופן שונה מהרגיל היינו ע"י יניקה היא פטור אבל אסור מדרבנן, ובמקום צער לא גזרו רבנן.

לפנינו דוגמאות של מלאכה הנעשות בשינוי בפועל.

המוציא כלאחר ידו

משנה (שבת צב.) המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפיו חייב שכן משא בני קהת. כלאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו באזנו ובשערו ובפונדתו ופיה למטה בין פונדתו לחלוקו ובשפת חלוקו במנעלו בסנדלו פטור **שלא הוציא כדרך המוציאין**. ר' רמב"ם פי"ב הל' יב.

ברירת אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי

דוגמה של מלאכה הנעשית בשינוי בפועל בהלכות ברירה היא במלאכת מרקד: הפרדת אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי כאשר הדרך הרגילה היא להפריד אוכל מפסולת בכלי נפה וכברה (סעיף א'). ר' סעיף א', ס"ק 1, עמ' 272, סוד הלכה.

שינוי בנפעל

בעקבות "אגלי טל" יש להבחין הבחנה חשובה בין שני סוגים של שינוי במלאכה: שינוי בחפץ שהוא נפעל במלאכה ושינוי באופן פעולת המלאכה. הבה נראה מקצת ההסבר של האגלי טל בעניין.

אגלי טל (פתיחה, סעיף ג'): הנה מלאכה כלאחר יד יש בשני אופנים. יש שהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי והיא שינוי באיכות הנפעל (נקרא לזה "שינוי בנפעל") כעניין הנזרע בעציץ שאינו נקוב שלא נזרע כי אורחיה [שדרך זריעה היא במקום שיונק מרקע] אף שבאיכות הפועל לא היה שום שינוי [אופן הזריעה לאדמה הוא זהה]. ויש מלאכה כלאחר יד שהוא שינוי באיכות הפועל לכד ולא באיכות הנפעל (נקרא לזה "שינוי בפועל"), כגון הכותב בשמאלו, אף שהנפעל דהיינו הכתב נעשה כראוי. והנה באופן הראשון שהמלאכה עצמה או המעשה עצמה [התוצאה] בלתי נעשית כראוי והוא שינוי הנפעל, זה מצינו בכמה מקומות דשלא כדרכה לאו כלום

היא אף זולת מלאכת שבת. וע"כ הנזרע בעציץ שאינו נקוב שהנפעל אינו כדרכו [שדרכו בקרקע], בזה אין חילוק בין שבת לשאר דברים ובכל מקום לאו מידי הוא [הוא לא ישפיע על מלאכת מחשבת]. אבל באופן השני שאין שום שינוי באיכות הנפעל רק באיכות הפועל, ראוי היה להתחייב, שהרי מ"מ הפעולה נגמרה כראוי, אך מ"מ בשבת פטור עליה דמלאכת מחשבת אסרה תורה.

פירוש: בשינוי באיכות הנפעל ("שינוי בנפעל") הכוונה היא לשינוי וחסרון בחומר הנפעל שמונע, מחליש או מנוון את איכות תוצאת המלאכה. בזריעה בעציץ שאינו נקוב האדמה בו אינה יונקת מהקרקע וא"כ נחלשת כוחה לצמח וזה פוגע בתוצאת מלאכת הזורע. כמו כן בקצירה שהעקירה היא חלשה לעומת עקירה מהקרקע עצמו. בגלל שינוי זה בנפעל זריעה וקצירה בעציץ שאינו נקוב הן אפילו אינן תולדות מלאכה (רמב"ם פ"ח ה"ג).

רמב"ם שבת פ"ח ה"ג: הקוצר כגרוגרת, חייב. ותולש, תולדת קוצר הוא; וכל העוקר דבר מגידוליו, חייב משום קוצר. לפיכך צרור שעלו בו עשבים, וכישות שעלת בסנה, ועשבים שצמחו על גב החבית התולש מהן, חייב: שזה הוא מקום גידולו. אבל התולש מעציץ שאינו נקוב פטור, מפני שאין זה מקום גידולו. ועציץ נקוב בכרי שורש קטן, הרי הוא כארץ; והתולש ממנו, חייב.

פירוש: זריעה וקצירה בעציץ שאינו נקוב הוא שינוי בנפעל שכן הוא שינוי בחומר, כנ"ל, ומחמת שינוי זה פעולה זו אינה אפילו תולדה של זריעה וקצירה כפי שכותב הרמב"ם לעיל.

הגדרה של שינוי בנפעל

פעולה שאיננה נפעלת כמלאכה רגילה, כלומר שיש שינוי בחומר או בחפץ הנפעל לעומת החומר או החפץ הרגיל, ובכ"ז נעשית בכוונה להשיג את אותה תוצאה ותכלית של המלאכה שהייתה במשכן, נקראת מלאכה הנעשית בשינוי בנפעל, יש בה חסרון במחשבת הבינה, מחשבת הדרך והאמצעים.

דוגמה של מלאכה הנעשית בשינוי הנפעל במלאכת זורה היא סינון יין עכורים קצת במשמרת שבו הנפעל הוא תערובת יין עכורים קצת במקום תערובת יין עכורים לגמרי הנפעל הרגיל בסינון במשמרת (סעיף י') וכמו כן סינון יין מגתו (שם). שניהן תערובות "חלשות" שאין בסינוןן תוצאה של שימור היינו מלאכת זורה.

ועוד, כבר ראינו בקטע "מלאכות השייכות לקבוצות מ"ט שונות", עמ' 60, ששינוי במשאב הטבע הנפעל יכול להביא לשינוי בשם המלאכה.

פחות מכשעור כשינוי בנפעל

אופן נוסף של כלאחר יד בנפעל הוא שהמלאכה נעשית פחות משיעורה (אך אין הכוונה למושג הירדוע בשם "חצי שיעור"). כמובא בביצה יג, ב': "תנן התם, המקלף שעורין מקלף אחת ואוכל, ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב (במעשר). אמר רבי אלעזר, וכן לשבת". וביאר רש"י: "אחת אחת לא הוי מפרק תולדה דדש, דכלאחר יד הוא. אבל משקבצן בידו הויא תולדת דישה, וחייב".

הדרך הרגילה של קילוף שהוא נכלל במפרק תולדה דדש, היא לקלף כמות מצטברת של שעורין. אך אם הוא מקלף אחת ואוכל אותה ומקלף עוד אחת ואוכל אותה, אין זו צורה המתאימה למלאכת דישה שעניינה ניקוי כמות של חטיין ושעורין. גם זה נקרא כלאחר יד, שהיא חסרון בבינה.

היסוד ושורש של החסרון של פחות משיעור הוא חסרון קיום בדרך המלאכה. ר' גם "חסרון קיום במחשבת דרך המלאכה", עמ' 154.

שכבת פסולת המונחת על האוכל

דוגמה נוספת של מלאכה הנעשית בשינוי הנפעל היא ברירת שכבת פסולת המונחת על האוכל במקום ברירת תערובת גמורה והוא נחשב שינוי מופלג, ר' "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253.

שינוי רגיל ושינוי מופלג

הבחנה נוספת שקיימת בעניין השינוי היא בין שינוי רגיל לבין שינוי מופלג:

- **שינוי רגיל** – זהו שינוי בדרך המלאכה שעדיין דומה לדרך המלאכה מקורית ומזכירה אותה, כגון כלי קנון ותמחוי שמזכירים את הכלים הרגילים נפה וכברה.
- **שינוי מופלג** – זהו שינוי גדול ומובהק שכבר אינו דומה לדרך המקורית ואינו מזכיר אותה (בשביתת השבת, בורר, סק"ב זה נקרא "שינוי גמור"), כגון ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור – שינוי מופלג (עמ' 283) שאינו דומה לברירה ביד, וכגון ניפוי בהשפלה ביד אחת (עמ' 347) שאינו דומה לזרייה ולנפה. אופן נוסף של שינוי מופלג הוא כאשר ישנם שני שינויים רגילים ביחד, כגון סינון יין עכורים קצת (שינוי בנפעל) בסודר (שינוי בפועל).

דוגמאות של שינוי מופלג בסימן שי"ט הן:

- ברירת שכבת פסולת המונחת על האוכל, ר' "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253.
- ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור – שינוי מופלג, עמ' 283
- שימוש בסכין לקילוף פירות במקום במקלף, עמ' 298
- שימוש בסכין לקילוף פירות במקום לדוש במכתשת, עמ' 298
- שימוש בסכין לטחינה במקום שימוש במכתשת, סימן שכ"א סעיף ז', מ"א סק"ט
- ניפוי ע"י השפלה ביד אחת, עמ' 347
- סינון יין ושאר משקין שעכורים קצת בסודר, עמ' 388
- שפיית יין מכלי לחברו, עמ' 407
- שפיכת שומן הצף על הרוטב, עמ' 409

שינוי מופלג מביא להקלה בדין – מובא לעיל שמלאכה הנעשית בשינוי פטור אבל אסור מדרבנן אלא בשינוי רגיל שבו ישנו דמיון לדרך המלאכה המקורית הדין מחמיר. למשל, במלאכת מרקד ע"י כלי קנון ותמחוי שהוא שינוי רגיל כפי שצוין לעיל, הדין מחמיר: בתכלית לאוצר המלאכה נהיה מעין אב מלאכה וחייב (ר' הקטע הבא) ואילו בתכלית לאלתר למרות שהוא דבר שאינו מלאכה רבנן גזרו בו איסור (ר' שם).

לעומת זאת, לגבי שינוי מופלג הדין אינו מחמיר: בתכלית לאוצר המלאכה נשארת פטור אבל אסור ואילו בתכלית לאלתר רבנן לא גוזרים איסור ומותר.

על כן בכדי להקל ולהתיר פעולה אסורה מסוימת לצורך לאלתר הרבנים מורים לעשותה בשינוי מופלג – והוא באופן שהם קובעים.

מעין אב מלאכה – ספירת החכמה מתחברת לספירת הבינה שהיא בשינוי רגיל

ראינו לעיל שהפרדת אוכל מפסולת ביד לאוצר הוא חייב (סעיף ב') למרות השינוי בסדר ההפרדה: אוכל מפסולת במקום פסולת מאוכל שהוא שינוי בפועל, והוא הדין בקנון ותמחוי לאוצר שחייב אפילו שזה בשינוי. זוהי דוגמה כיצד מחשבת החכמה יכולה להתחבר למחשבת הבינה אפילו כאשר האחרונה היא איננה הדרך הרגילה של

המלאכה אלא שינוי רגיל. וכן כותב משנ"ב בסק"י בד"ה נעשה כבורר לאוצר וחייב: דרוב עניני ברירה הוא אלאחר זמן (לאוצר) ואז הדרך לברור בכל דבר אפילו בידו וכ"ש באיזה כלי. זה נקרא מעין אב מלאכה. ר' "מעין אב מלאכה – משתתפת במחשבת החכמה בלבד", עמ' 186.

ברם, כפי שהוסבר לעיל, בשינוי מופלג, מאחר שהוא אינו דומה כלל לדרך המלאכה, מחשבת הבינה כבר לא תתחבר למחשבת החכמה להיות מעין אב מלאכה וחייב אלא הדין יישאר מלאכה הנעשית בשינוי שפטור אבל אסור.

יכולת התחברות מחשבת הבינה עם מחשבת החכמה לפי תורת הסוד
עד כה הזכרנו שלושה מצבים במחשבת הבינה לגבי יכולת התחברותה עם מחשבת החכמה:

- מחשבת הבינה היא דרך המלאכה המקורית – אב מלאכה, איסור תורה
- מחשבת הבינה היא בשינוי רגיל מדרך המלאכה המקורית – מעין אב מלאכה, איסור תורה
- מחשבת הבינה היא בשינוי מופלג מדרך המלאכה המקורית – מלאכה הנעשית בשינוי, איסור מדרבנן

כאשר היכולת התחברות מחשבת הבינה תלויה במידת השינוי אצלה.

נמצא מקור לתופעה זו בספר אוצרות חיים שער המוחין פרק א'. שם הספר דן ביכולת של מוח הבינה להזדווג עם מוח החכמה במצבים שמוח הבינה מוסרת ומאבדת חלק מכליה לפרצוף אחר (ז"א) ובכך היא נחלשת ותש כוחה. עולה מהדיון שם שכשהיא מוסרת פחות מחצי מכליה א"כ על אף שהיא חסרה היא מסוגלת עדיין להזדווג עם מוח החכמה. לעומת זאת, כשהיא תמסור יותר מחצי מכליה א"כ תש כוחה עד כדי כך שהיא לא תוכל להזדווג עם מוח החכמה.

מידת השינוי במחשבת הבינה היא מקבילה למידת היחלשות של מוח הבינה במסירת הכלים. כשהשינוי יחסית קטן – שינוי רגיל – א"כ מחשבת הבינה על אף השינוי מסוגלת להזדווג עם מחשבת החכמה ויש מלאכה דאורייתא אבל כשהשינוי יחסית גדול – שינוי מופלג – א"כ מחשבת הבינה נחלשת עד כדי כך שהיא אינה מסוגלת להזדווג עם מחשבת החכמה ואין מלאכה דאורייתא.

מעין אב מלאכה לעומת מינכרא מלתא דלשם

במלאכה שאינה צריכה לגופה "מינכרא מלתא דלשם" מתחיל ב"מלתא", במעשה הנעשה בדרך הרגילה של המלאכה וממנו "מינכרא דלשם", ניכרת התכלית, מחשבת החכמה. ברם במלאכה הנעשית בשינוי אזי אין כאן "מלתא", מעשה, שממנו ניכרת התכלית וא"כ אין כאן "מינכרא מלתא דלשם" אלא שאז יתכן שזאת מהווה מעין אב מלאכה כאמור.

עולה ש"מעין אב מלאכה" שנתהווה ממלאכה הנעשית בשינוי הוא כנגד ומקביל לאב מלאכה שנתהווה ע"י "מינכרא מלתא" ממלאכה שאינה צריכה לגופה שבשניהם איסור דרבנן נהיה חיוב מדאורייתא ע"י השלמת חסרון במחשבת החכמה (במינכרא מלתא) או השלמת חסרון במחשבת הבינה (מעין אב מלאכה).

אין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה הנעשית בשינוי

רבי יהודה ורבי שמעון שנחלקו במלאכה שאינה צריכה לגופה, לא נחלקו בעניין מלאכה הנעשית בשינוי, שלשניהם הוא אסור מדרבנן, ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

גרמא – מעשה בדרך עקיפה – חסרון בבינה

הגדרה

גרמא היא פעולה שאינה נעשית באופן ישיר אלא בעקיפין ע"י אמצעי מתווך. אין בכוחו של מעשה האדם בלבד להשיג את התוצאה, מעשהו רק גורם לתוצאה הרצויה.

גרם כבוי

העמדת כלים מלאי מים בפני דליקה לגרום לכבויה כמבואר בשבת קכ, א', היא מעשה הגורם כיבוי, אך הכיבוי אינו נעשה במישרין. ועוד, אין בו את התכלית של עשיית פחמים שהייתה בכיבוי שהיה במשכן.

רמב"ם (פי"ב ה"ד): ומותר לעשות מחיצה בכל הכלים, בין מלאים בין ריקנים, כדי שלא תעבור הדליקה. אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים עושין מהן מחיצה, אף על פי שוודאי מתבקעין ומכבים: שגרם כיבוי, מותר. וכופין קערה על גבי הנר, בשביל שלא תאחוז בקורה.

ההבדל בין גרמא לבין מלאכה הנעשית בשינוי, הוא בזה שהאחרונה נעשית בכח האדם בלבד ללא אמצעי מתווך, ואילו בגרמא האדם רק גורם למלאכה אך אינו עושה בידיים. אך הגרמא דומה למלאכה הנעשית בשינוי בכך שחסרה בה מחשבת

הבינה, אא"כ הגרמא היא דרך המלאכה הרגילה, שאז אכן חייבים עליה, וכפי שיבואר להלן.

הלכה

להלכה, קובעת הגמרא שם: "לא תעשה כל מלאכה. עשייה הוא דאסור גרמא שרי" (מותר).

כך נפסק להלכה בשולחן ערוך סימן שלד סכ"ב: "גרם כיבוי מותר". אך הרמ"א מגביל את היתר הגרמא למקום הפסד בלבד, כמו דליקה. מכאן נקבעה ההלכה למעשה להתיר 'גרמא' רק בשעת צורך גדול, השקול ל"מקום הפסד", כלשון הרמ"א.

גרמא שחייבים עליו מן התורה

בשו"ת "אחיעזר" סימן ס' הקשה: לכאורה מלאכת הזורה נעשית תמיד בדרך של גרמא שהאדם מעיף את התבואה לאויר וע"כ הוא גורם לרוח שתפריד את המון מהתבואה, ולמרות זאת חייבים עליה מן התורה. עוד הקשה, שהרי הטוחן ברחיים המונעים ע"י מים חייב (כמבואר באבן העזר או"ח סימן שכח), למרות שזאת גם כן דרך גרמא. וביאר שם, שיש להבדיל בין גרמא שהוא דרך המלאכה וכלשונו "שהמלאכה תמיד ע"י גרמא", שעל גרמא כזו חייבים מן התורה, לבין גרמא "שבא במקרה" כמו בגרם כבוי, שעל גרמא כזו פטורים.

הדברים מובנים היטב, בהיות שבגרמא שהוא דרך המלאכה אין חסרון במחשבת הבינה כלל, שהרי זו היא דרך המלאכה הרגילה, לפיכך דינה כמלאכת מחשבת.

סמיכות תחילת הפעולה הנגרמת

הרב צבי פסח פרנק (בשביתת השבת, דין גרם מלאכה, א.) מציב תנאי ומבחן שמבדיל בין גרמא שפטור לבין גרמא שחייב והוא מידת הסמיכות בזמן בין הפעולה שנגרמת לבין הפעולה של האדם הגורמת לה, כלומר האם הגרמא הוא מידית או לא. במקרה של כיבוי דליקה קיים מרווח זמן בין עשיית מחיצת הכלים ע"י האדם לבין מעשה הכיבוי ע"י הכלים. לעומת זאת, במלאכת זורה הפרדת תערובת המון והגרעינים ע"י הרוח מתחילה תיכף אחר זריקה התערובת באוויר ע"י האדם. אומר הרב פרנק: כאשר יש מרווח זמן כלומר, הגרמא הוא אינו מידית, כמו בכיבוי דליקה, א"כ פטור ואילו כאשר אין מרווח זמן כלומר, הגרמא הוא מידית, כמו בזורה, א"כ חייב.

הנה דברי הרב פרנק: יש לחלק [בין גרמא שחייב ובין גרמא שפטור] דבמקום שהפעולה מתחילה תיכף בשעת עשייתו [ע"י האדם] אף דנמשכת אח"כ גם לאחר סילוק ידיו אז לא הוי גרמא [שפטור אלא שחייב] כגון בזורה ואופה משא"כ בריחיים שאין פעולת הטחינה מתחילה תיכף אז הוי גרמא [שפטור].

גרמא שהוא חייב בסימן שי"ט

כל מלאכה שבסימן שי"ט שהיא חייבת משום מלאכת זורה אזי היא חייבת משום גרמא שדרכה של זורה היא בגרמא. דוגמאות הן הצפת כרשנין, שימור במשמרת, סינון בסודר ועשיית גבינה.

גרמא שהוא מותר בסימן שי"ט

לדוגמאות של גרמא שהוא מותר בסימן שי"ט:

- מנפח בידו - כאדם שמנפח קש מתחת ידיו, עמ' 348
- ס"ק 2: נתינת מים על גבי שמרים שבמשמרת בשביל שיצולו, עמ' 383
- ס"ק 1: סינון חרדל וביצה במסננת, עמ' 419.

דבר שאינו מלאכה – חסרון בחכמה ובבינה

הקדמה

בקטעים הבאים נדון על מצבים שחסרות בהם שתי המחשבות שמרכיבות את מלאכת מחשבת: מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, ומחשבת הבינה, מחשבת הדרך והאמצעים. לפנינו חמישה אופנים שבהם מצב זה יכול לבוא לידי ביטוי במציאות:

- האדם מתכוון לפעולה נתונה במחשבות החכמה והבינה, תכלית ודרך, אלא שמחשבותיו אינן המחשבות הרגילות של ל"ט מלאכות. נקרא למצב זה "דבר שאינו מלאכה". על אופן זה נדון בקטע הנוכחי.
- האדם מתכוון לבצע "דבר שאינו מלאכה" המותרת אלא שהפעולה נראית כמלאכה דאורייתא ועל זה חכמים גזרו איסור. ההסבר לאופן זה נמצא בקטע: "מלאכה דרבנן (שבות) - שנראה כמלאכה", עמ' 137.
- האדם מתכוון לפעולה מותרת לגמרי, ואגב פעולה זו, בהֶסֶח הַדַּעַת, נעשית מלאכה מל"ט המלאכות. אופן זה מזוהה בספרות התורנית עם המושג: "דבר שאין מתכוון", כאשר חסרון הכוונה פירושו היסח הדעת מהמלאכה. נקרא למצב

זה "דבר שאינו מתכוון אגב פעולה פלונית המותרת". ההסבר לאופן זה נמצא בקטע: "דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב", עמ' 144.

- המקלקל הוא שעושה מלאכה דרך השחתה ולא לשם תיקון. למקלקל חסרות התכלית והדרך הנדרשות, היינו שחסרות בה מחשבות החכמה והבינה. ההסבר לאופן זה נמצא בקטע: "המקלקל – ניתוק מחכמה ומבינה", עמ' 151.
- המתעסק הוא שמתכוון לעשות פעולה מותרת אלא שהוא טעה והחטיא בביצוע ונעשתה פעולה אחרת שהיא מלאכה אסורה כך שאין מחשבות חכמה ובינה לגבי מלאכה זו. ההסבר לאופן זה נמצא בקטע: "מתעסק – חסרון בדיעת הפעולה המתבצעת", עמ' 169.

הגדרה

פעולה נתונה הנעשית בכוונה אלא שחסרה בה מחשבת התכלית, מחשבת החכמה, של מלאכה מל"ט המלאכות והיא גם נעשית בשינוי מדרך מלאכה מל"ט המלאכות, כך שחסרה בה גם מחשבת הדרך, מחשבת הבינה, נקראת בשם "דבר שאינו מלאכה". בספרים קוראים לזה "אין זה מעין מלאכה" או "לא חל עליו שם מלאכה".

הפרדת אוכל מפסולת בידו לאלתר

רמב"ם פ"ח הל' יב: הבורר אוכל מתוך פסולת, או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר בנפה ובכברה, חייב; בקנון ובתמחוי, פטור; ואם בירר [אוכל מתוך פסולת] בידו לאכול לאלתר, מותר.

הפעולה הזאת, הפרדת אוכל מפסולת ביד בכוונה לאוכלו לאלתר, היא דוגמה של דבר שאינו מלאכה. אין בה מחשבת החכמה של בורר, שהיא הכנת האוכל לאוצר, ובנוסף הפעולה היא בשינוי ממלאכת בורר שכן דרך הברירה הרגילה היא הפרדת פסולת מאוכל ולא להפך א"כ גם מחשבת הבינה איננה, לכן הפרדה זו היא דבר שאינו מלאכה (כמבואר בשו"ע ס"א).

דרך אכילה

כאמור לעיל יש פעולות שהן דבר שאינו מלאכה ובכל זאת חל בהם איסור מפני גזירת רבנן שמא הוא יבוא לעשות מלאכה חייבת.

לכאורה הוא הדין בהפרדת אוכל מפסולת ביד לאלתר הנדונה ויש לגזור בה איסור שמא יבוא לברור פסולת מאוכל לאלתר או יברור אוכל מפסולת לאוצר ששניהם חייבים (סעיף ד', סעיף ב'). ואמנם כפי שלמדנו בקטע "שינוי רגיל ושינוי מופלג",

עמ' 127, כל עוד שהשינוי אינו שינוי מופלג יש לגזור איסור והרי השוני בין אוכל מפסולת לבין פסולת מאוכל הוא שוני רגיל והראיה: הפעולה של הפרדת אוכל מפסולת ביד מצטרפת לתכלית לאוצר להיות מעין אב מלאכה וחייב (סעיף ב') בדומה לקנון ותמחוי (רש"י שם).

אלא הסיבה שלא גוזרים איסור בהפרדת אוכל מפסולת ביד בתכלית לאלתר היא שזאת "דרך אכילה". לפיה הפרדת אוכל מפסולת ביד לאלתר היא ניכרת במחשבת הבינה כדרך האכילה הרגילה של האדם וכך היא מובדלת, משונה ואינו דומה לצורות החייבות של ברירה שהזכרנו כאשר הדגש הוא על השינוי במחשבה ובתפיסה ולא במציאות. הלכך אין לחשוש שהיתר הפרדת אוכל מפסולת ביד לאלתר יביא את האדם לעשות ברירה מחייבת וא"כ לא גזור.

עולה שדרך אכילה היא דומה לשינוי מופלג בכך ששניהם אינם מזכירים מלאכה דאורייתא וא"כ אין לגזור איסור.

דרך אכילה בפוסקים

הפוסקים מנמקים את ההיתר של הלכה זו בטעם "דרך אכילה". נביא כמה מקורות לכך:

שו"ת רשב"א (ח"ד סעיף ע"ה): לא אסרו על אדם לאכול מאכלו [היינו דרך אכילה]... דכעניין שאמרו (שבת עד.) לעניין בורר: היו לפניו שני מיני אוכלין, בורר ואוכל. בורר ומניח לא יברור. ואם בורר, חייב חטאת. ופירשה אב"י דה"ק: בורר ואוכל לאלתר. בורר ומניח לאלתר ולבו ביום, לא יברור. ואם בירר, נעשה כבורר לאוצר, וחייב חטאת. דאלמא: כל שאוכל לאלתר [תכלית], כדרך [דרך] שדרכן של בני אדם לאכול [אוכל מפסולת], אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת, בשמניח לאחר זמן, ואפי' לבו ביום, מותר.

בחדושים המיוחסים להר"ן (בשבת עד) מבאר את טעם ההיתר לברור ביד אוכל מתוך פסולת כדי לאכול לאלתר: "לפי שעה לאכול לאלתר [תכלית] כשהוא נוטל אוכל מתוך פסולת [דרך], אינו אלא דרך אכילה, דבהיתרא עסיק".

וכ"כ **המגן אברהם** (סי' ש"כ ס"ק ז'): "הטעם בבורר בידו לאכול לאלתר לא מקרי ברירה, דהוי דרך אכילה". ובש"ע הרב (שם סעי' א') מוסיף ביאור: "שנטילת האוכל מתוך הפסולת [דרך] כדי לאכלו מיד [תכלית], אין זה מעין מלאכה כלל, שדרך

אכילה כך הוא. שהרי אי אפשר לאכול הכל, האוכל עם הפסולת". ר' גם משנ"ב סק"ו.

בכל המקורות האלה מזוהה הצד של "כדי לאכול מיד" כתכלית ולא כדרך. את זה ניתן לדייק מפירוש רש"י (שבת עד.) "ובורר ומניח לאלתר – לאכול לאלתר שאין זה דרך בוררין". רש"י לא אומר "דרך ברירה" שזה היה מתייחס לצורת הפעולה מצד מחשבת הבינה אלא שינה ואמר "דרך בוררין" שזה מתייחס לתכלית הפעולה מצד מחשבת החכמה אצל האנשים הבוררים שהיא לאחר זמן ולא לאלתר.

בכל המקורות האלה דרך אכילה מאופיינת בשני חסרונות יחד: של תכלית (לאלתר ולא לאוצר) ושל דרך (אוכל מפסולת ולא פסולת מאוכל). כעת יש לשאול: מבחינת הפוסקים הנזכרים מדוע שני החסרונות האלה של "דרך אכילה" מתירים ברירה. הם מסבירים ששם מלאכה כבר לא נקרא על פעולה זו מאחר שהיא פעולת אכילה רגילה של אדם שלא שייך בה מלאכה. כן כתוב בחזון איש (סי' ס"א אות א'): שהאוכל והאכילה התמידית של האדם כרוכה בברירה או בטחינה ולא חייל עליה שם מלאכה ואף במכין לסעודה לא בורר הוא אלא נטפל לאכילתו.

לאור הסברם של הפוסקים אכן מדובר בדבר שאינו מלאכה, שלא חל עליו שם מלאכה, אלא עדיין יש לשאול מדוע אינו גוזרים איסור שמא יבוא מזה לברור?

יש לומר כנ"ל שכאשר הפעולה מזוהה במחשבה עם דרך אכילה שהיא איננה דומה לברירה ואינה מזכירה אותה אזי אין לחשוש שמא האדם יבוא מזה לעשות ברירה מחייבת ואין לגזור.

היתרים מחמת דבר שאינו מלאכה בסימן שי"ט

דוגמאות אחרות של היתר מחמת דבר שאינו מלאכה בסימן שי"ט הן:

- הבורר פירות מתוך פסולת ע"י שיטוח ופיזור הפירות לאלתר (סעיף א' ס"ק 2)
- קילוף פירות וירקות בסכין וביד לאלתר (שם)
- להוציא מפיו הצרור שבחתיכה בשעת האכילה (סעיף ד')
- קילוף שעורים, שקדים, שומים, בוטנים וקטניות לאלתר (סעיף ו')
- ניפוח מלילות ביד אחת לאלתר (סעיף ז')

- שטיפה והדחת פירות וירקות בזרם המים לאלתר (ר' "שטיפה והדחת פירות וירקות בזרם המים", עמ' 363)
- סינון יין ומים צלולים במשמרת (סעיף י' ס"ק 1)
- סינון יין שהוא עכור קצת בסודר (שם ס"ק 3)

הצד נחש שלא ישכנו כאשר הצידה נעשית בשינוי

צידת נחש כדי שלא ישכנו כאשר היא נעשית בדרך הרגילה של צידה, הרי היא מלאכה שאינה צריכה לגופה כפי שנתבאר לעיל. אמנם כאשר הצידה נעשית בשינוי – הרי יש כאן דבר שאינו מלאכה.

רמב"ם פ"י הל' כה: רמשים המזיקין כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהן, אע"פ שאינן ממיתין, הואיל ונושכין, מותר לצוד אותם בשבת. והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן. כיצד הוא עושה, כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו.

זהו דבר שאינו מלאכה: מחשבת התכלית, מחשבת החכמה, של צידה רגילה, היא בכדי להשתמש בדבר הניצוד, אך כאן תכלית הצידה היא רק כדי להנצל מנשיכתן. גם הדרך, "כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן", היא בשינוי מהדרך הרגילה של צידה שהיא להכניסו בתוך כלי או לתופסו במצודה. כמו כן אומר "אורה ושמחה": ואפשר נמי דכוונת הרמב"ם למעט גם שלא יצודו במצודה ר"ל להעמיד מצודה בפניה אלא יעשה דווקא שלא בדרך צידה. ע"כ. כמו כן אומר המגיד משנה בהלכה י"ז: "וכן צידת הנחש שאינו צד כדרכו אלא מתעסק בו". וזה מדויק מלשון הרמב"ם "כיצד הוא עושה" – כדי לשנות. לפיכך גם אין כאן מחשבת הדרך.

ועוד יש לומר שהשינוי "כופה כלי עליהן" הוא שינוי מופלג וא"כ אין לגזור בו איסור שמא יעשה צידה דאורייתא.

הלכה זאת נפסקה גם בשו"ע:

שו"ע סימן שטז, ס"ז: הצד נחשים ועקרבים בשבת או שאר רמשים המזיקים, אם לרפואה חייב, ואם בשביל שלא ישכנו מותר.

מבאר המשנ"ב סקכ"ז: לצודן שרי דהיינו שכופה עליהם כלי או שקושר אותן, והטעם דהא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהא אינו צריך לצוד אלא שלא ישכנו [ואין כאן את מטרת הצידה שהיתה במשכן], וקי"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור אבל אסור מדרבנן [כרבי שמעון], והכא משום הזיקא אפילו איסור דרבנן ליכא.

נשווה את פסק הרמב"ם עם פסק המשנ"ב. הרמב"ם שפוסק כרבי יהודה שמחייב במשאצ"ג דורש שינוי מופלג להיות דבר שאינו מלאכה כדי להתיר. המשנ"ב שמסביר את ההלכה לפי רבי שמעון אינו זקוק לטעם של הרמב"ם שהוא דבר שאינו מלאכה אלא לפי רבי שמעון אפילו אם מדובר בדרך צידה ללא שינוי ויש כאן מלאכה שאינה צריכה לגופה א"כ היא רק אסורה מדרבנן ומשום הזיקא לא גזרו.

אין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מלאכה

מכך שהרמב"ם בשתי ההלכות לעיל (הבורר אוכל מפסולת בידו לאכול לאלתר ו-הצר נחש שלא ישכנו בשינוי) מתיר דבר שאינו מלאכה נסיק שפסיקה זו היא על דעת רבי יהודה שהרמב"ם פוסק לפיו. א"כ מתברר שאין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מלאכה (בשינוי מופלג) שהוא מותר – מה שאין כן בדבר שאינו מתכוון (ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מתכוון", עמ' 145). ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

מלאכה דרבנן (שבות) – שנראה כמלאכה

בקטע הזה נברר סוגים של איסור דרבנן שנקרא "שבות".

מקור ברמב"ם פרק כ"א – שני סוגי איסור

בפרק כ"א הרמב"ם מתייחס לשני סוגים של איסורים מדרבנן, היינו שבותים:

רמב"ם שבת פכ"א ה"א: נאמר בתורה "תשבות" (שמות כג, יב; שמות לד, כא) אפילו מדברים שאינם מלאכה, חייב לשבות מהן. ודברים הרבה הן, שאסרו חכמים משום שבות מהן דברים, [א] אסרום מפני שהן דומים למלאכות, ומהן דברים, [ב] אסרום גזירה שמא יבוא מהן איסור סקילה [גם זה יכול להיות בגלל הדמיון]; ואלו הן:

נקרא לסוג א' מלאכה דרבנן ולסוג ב' גזירה דרבנן. נברר את שני הסוגים.

סוג א': מלאכה דרבנן – הגדרה

מלאכה דרבנן היא פעולה שבה לא שייכת מלאכה אלא שהיא נראית כמלאכה בפעולה ובתכלית ואסרוה בשל כך והתירוה ע"י שינוי רגיל (שינוי מעט). לפנינו דוגמאות של מלאכה דרבנן:

מלילת מלילות – מלאכה דרבנן

סעיף ו': אין מוללין מלילות, אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו.

רמב"ם פרק כא הל' יד: המולל מלילות מולל בשינוי, כדי שלא יראה כרש.

פירוש: לא שייכת מלאכת דש למלילות אלו שלא הגיעו לשלב התבשלות מספקת וא"כ המלילה שלהן היא רק דומה למלאכה ואסור כמלאכה דרבנן. היא מותרת בשינוי רגיל – שינוי מעט.

המסנן יין במסננת קשין וקסמים

לגבי המסנן יין במסננת קשין וקסמים (סעיף י"ג) מובא בגמרא דמחזי כמשמרת ופי' הר"ן דלאו משמרת ממש היא שהרי עוברין בה שמרים אלא כיון דאיתא קסמין וטינופת דלא עברי בהו דמי למשמרת. זהו דבר שאינו מלאכה הדומה לשימור יין במשמרת היינו מלאכה דרבנן (סעיף י"ג, מ"ב סקנ"ב).

קיבוצ מלח – מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא משאב טבע שאינו גידולי קרקע

הרמב"ם מביא את ההלכה הבאה לאסור קיבוצ מלח מדרבנן:

רמב"ם שבת פכ"א הי"א: המדבק פירות עד שיעשו גוף אחד חייב משום מעמר. לפיכך מי שנתפזרו לו פירות בחצרו מלקט על יד על יד ואוכל. אבל לא יתן לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה כדרך שהוא עושה בחול. שאם יעשה כדרך שהוא עושה בחול שמא יכבשם בידו בתוך הקופה ויבא לידי עימור. וכן אין מקבצין את המלח וכיוצא בו מפני שנראה כמעמר.

מרכבת המשנה: וכן אין מקבצין את המלח לשון הגמרא אביי אמר אין עימור אלא בגידולי קרקע ומפרש רבנו דאפ"ה שבות איכא [בשלא בגידולי קרקע] ולפ"ז ה"ה לגיבול באפר דלעיל סוף פ"ח ודישה שלא בגידולי קרקע שבפ"ח ה"ז נמי פטור אבל אסור:

שו"ע ש"מ סעיף ט: אסור לקבץ מלח (לד) ממשרפות המלח (לה) שדומה (לו) למעמר וכן אסור לקבץ כל דבר במקום גידולו.

מ"ב (לד) ממשרפות המלח – שיש מקומות שממשיך לתוכן מים מן הים והחמה שורפתן והן נעשין מלח: (לה) שדומה וכו' – דמלאכת מעמר הוא לאסוף השיבולין וגם הוא כעין זה ודווקא במקום המשרפות ששם הוא מקום גידולו של המלח דומיא דשבלין שבשדה אבל אם נתפזר במקום אחר מותר לקבצן למקום אחד: (לו) למעמר – ולכך אסור מדרבנן אבל עימור גופא ליכא דאין עימור אלא בגידולי קרקע:

פירוש: הרמב"ם (פכ"א הי"א) מביא את הדין של מקבץ מלח שהוא נאסר כמלאכה דרבנן מפני שנראה כמעמר. כידוע מלאכת עימור חייבת רק כשהיא פועלת על גידולי

קרקע ומלח אינו נחשב גידולי קרקע. פוסק הרמב"ם לפי פירוש ה"מרכבת המשנה" שאפילו שמלאכת עימור שייכת למשאב טבע גידולי קרקע אעפ"כ עימור מלח נאסרת בתור מלאכת דרבנן.

ברירת כלים ובגדים – מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא אינו משאב טבע כלל

בקטע הקודם נקבע ששייך לאסור פעולה מדרבנן אפילו כאשר הנפעל הוא משאב טבע שהמלאכה אינה מוגדרת עבורו, כגון עימור מלח שנאסרת על אף שאין עימור מוגדרת אלא בגידולי קרקע. נשאלת השאלה: מהו הדין כאשר הנפעל אינו משאב טבע, חומר גלם, כלל כגון כלים ובגדים שנגמרה מלאכתם וייצורם, למשל לברור תערובת כלים ותערובת בגדים.

החיי אדם (כלל ט"ז ס"ה) בשם התוספת שבת (שי"ט סק"י) רוצה להעמיד ברירת כלים ובגדים כתולדה מדאורייתא וחייב חטאת בדומה לברירת אוכלים ומביא ראיה מהגמרא לפי פירוש רש"י:

שבת עד ב' – אמר רבא האי מאן דעבד חביטא חייב משום שבע חטאות.

רש"י: שבע חטאות – טוחן הרגבים ושוחקן הדק הוי טוחן ובורר הצרורות הגסות מתוכן הרי שנים ומרקידן בנפה ומגבל הטיט דהיינו לש וממרה הטיט כשעושה הגולם שיהא חלק הרי ממחק ומבעיר את האור בכבשן ומצרפו בתוכו הרי מבשל חיובא דחופר ליכא דאינו צריך אלא לעפרה.

פירוש: פוסק החיי אדם לפי הגמרא ופירוש רש"י שכמו שיש ברירה דאורייתא בצרורות הגסות מתוך הרגבים, על אף שהם אינם גידולי קרקע, כמו כן יש ברירה דאורייתא בכלים ובגדים שגם הם אינם בגידולי קרקע. יש לדחות את ראיתו של החיי אדם כך: ברירת הצרורות הגסות מתוך הרגבים נחשבת ברירה מפני שהיא שייכת לסדרת מלאכות דבניית כלים שפועלת על מ"ט דבניין (ר' טבלה 5, עמ' 57). כלומר, מלאכה זו פועלת לתיקון נ"ק שבמשאב טבע דבניין וא"כ חייב חטאת משא"כ בברירה בכלים ובגדים שהם נפעל שאינם משאבי טבע, חומר גלם, כלל שכן נגמרה מלאכתם וייצורם ולא שייך בהם שום תיקון בנ"ק ולכן ברירה זו אינה יכולה להיות חייב מדאורייתא אלא לכל היותר אסור מדרבנן בדומה למקבץ מלח הנ"ל. ר' "המלאכות מחייבות רק במשאבי טבע", עמ' 56.

עולה מכך שאם נבוא לאסור ברירה בכלים ובבגדים אזי היא תיאסר רק כמלאכה דרבנן בגין הדמיון לברירה דאורייתא, "נראה כמלאכה". ואמנם האחרונים באו ואסרו ברירת כלים, בגדים, וספרים ונראה שזאת אכן כמלאכה דרבנן ולא כאיסור דאורייתא כאמור. ר' "הבורר והממייך שני מיני כלים ובגדים", עמ' 311.

עוד דוגמאות של מלאכה דרבנן הן סינון חרדל במסננת שלו שבורר לא הוי שגם הפסולת, הסובין, ראוי לאכילה (סעיף ט"ו, תוס'), והכובר את התבן שהתבן אינו מאכל בהמה (סעיף א', ס"ק 1).

סוג ב': גזירה דרבנן – הגדרה

גזירה דרבנן היא שייכת לדבר שאינו מלאכה שנעשה בשינוי רגיל מדרך מלאכה דאורייתא ומפני שדרך זו מזכיר את המלאכה דאורייתא א"כ יש חשש שהיתרה יביא לאיסור דאורייתא ואסורה בשל כך והתירוה ע"י שינוי מופלג.

לפנינו דוגמאות של גזירה דרבנן:

הבורר אוכל מפסולת בקנון ובתמחוי

הבורר אוכל מפסולת בקנון ובתמחוי לצורך לאלתר פטור אבל אסור. זהו דבר שאינו מלאכה שאין בו לא מחשבת החכמה ולא מחשבת הבינה אלא שהוא מזכיר את ברירה בנפה וכברה כך שיש חשש שהוא ינפה בהם ולפיכך נאסר בגזירה דרבנן (סעיף א, ס"ק 1).

רמב"ם פכ"א הל' יז: כשהוא מנפח [מלילות] מנפח בידו אחת בכל כחו. אבל לא בקנון ולא בתמחוי גזרה שמה ינפה בנפה ובכברה שהוא חייב.

ניפוי מלילות

סעיף ז' ס"ק 2: היו לו מלילות מע"ש, לא ינפה בשתי ידיו. לדין זה שני פירושים: האחד, לא לנער מיד ליד דרך האוויר והשני, לא לקחת בשתי ידיו ולזרוק לאוויר ששניהם מלאכת זורה בשינוי רגיל. כאשר פעולות ניפוי אלו נעשות לצורך לאלתר הרי הן דבר שאינו מלאכה ובגלל השינוי הרגיל נאסרו גזרה שמה ינפה במלאכת זורה שהוא חייב.

כדי להתיר פעולות ניפוי אלו יש לעשות שינוי נוסף עד כדי שהם כבר אינם דומים למלאכת זורה, כלומר שינוי מופלג, למשל בניפוי מלילות ביד אחד (סעיף ז' ס"ק 1).

איסור מוליד – שנראה כמלאכה חדשה

לעומת מלאכה דרבנן (שמוכא בקטע הקודם) שהיא דומה לאחת מל"ט מלאכות העוסקות ביצירה ושינוי בדברים קיימים, יש מיש, איסור מוליד שייך לפעולה שדומה למעשה בריאת דבר חדש שצורתו לא היתה קיימת כאן לפני כן, יש מאין. כמו מלאכה דרבנן, מוליד הוא אסור מדרבנן.

המאפיינים של מוליד

המאפיינים של פעולת מוליד הם:

- תוצאת הפעולה היא בעל צורה חדשה בחומר שלא היתה קיימת כאן לפני כן
- התוצאה היא יציבה ותתקיים לאורך זמן (היינו הקיום הנדרש בכל מלאכה)

דוגמאות

הבה נתבונן במספר דוגמאות של איסור מוליד:

- יצירת מים משלג
- שבת נא עמ' ב':** ואין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש.
- רש"י:** ואין מרסקין – כמו מרסקין משברין לחתיכות דקות ברד גלצ"א (קרח) בלע"ז: כדי שיזובו מימיו – משום דקא מוליד בשבת ודמי למלאכה שבורא המים האלו.
- שו"ע שכ סע' ט':** השלג והברד אין מרסקין אותם ... מ"ב: דדמי למלאכה שבורא המים הללו ואסור מדרבנן.
- יצירת ריח
- ביצה כב עמ' ב':** איבעיא להו מהו לעשן ... ורבה אמר על גבי חרס נמי אסור משום דקא מוליד ריחא
- רש"י:** מהו לעשן – פירות בעשן בשמים לקלוט טעם הבושם: דקמוליד ריחא – שנכנס בחרס שלא היה בו ריח ואסור מדרבנן שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.
- שו"ע תקיא סעיף ד':** הגה: ואסור לסחוף כוס מבושם על הבגדים משום דמוליד בהן ריחא.

• יצירת אש

משנה ביצה פרק ד' מש' ז': אין מוציאין את האור לא מן העצים כד ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים.

ברטנורא: אין מוציאין את האור – משום דמוליד ודמי למלאכה, שבורא האש הזה ביו"ט:

שו"ע תקב סעיף א': אין מוציאין אש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים. **מ"ב:** מפני שבכל אלו הוא מוליד אש ביו"ט.

איסור מוליד בהלכות בורר

איסור מוליד שייך גם בהלכות בורר, סעיף י"ז, בעשיית תחליב חדש בלתי הפיך שנחשב לפי רש"י ל"מלאכה חדשה", ר' "איסורים בעשיית תחליב בשבת", עמ' 432.

הסבר לפי הסוד

השביתה ממלאכה בשבת היא הימנעות מהפעלת הכוח המואצל באדם ליצור ולעשות מלאכות נגד הטבע מחשש שהאדם יחשיב את עצמו "כא-להים", יוצר עולמות, כאשר בל"ט מלאכות אדם מפעיל כעין כוח של ה' (ר' "תיקון בעולם העשייה וברית השבת", עמ' 43).

הל"ט מלאכות הן נעשות בכח הניחן ומואצל באדם לשנות בטבע בדברים קיימים אבל אין במלאכות אלו בריאה חדשה, יש מאין, שכן הכח לברוא מחדש יש מאין אינו מואצל באדם. אלא שיש פעולות שדומות לבריאת דבר חדש ויש עניין לאסור אותן מאותה סיבה שנאסרות המלאכות עצמם היינו כדי שהאדם לא יחשיב את עצמו "כא-להים", בורא עולמות. וזהו לשון רש"י: שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.

מלאכת אגב – עשיית מלאכה אגב פעולה מותרת

הגדרה

מלאכת אגב היא מלאכה שנעשה אגב פעולה מותרת.

דוגמאות

להלן דוגמאות של מלאכת אגב. בקטע הבא יוסבר הקשר עם "דבר שאינו מתכוון".

- אדם גורר ספסל בקרקע כדי להעביר אותו ממקום למקום ונעשה חריץ בקרקע, כלומר נעשתה מלאכת חרישה, אגב הגרירה (של"ז א').

- אדם הולך יחף בדשא ורגליו תולשים את הדשא, כלומר נעשתה מלאכת קוצר, אגב ההליכה (של"ו, ג').
- אדם נותן תבן או כרשינין מעורב בפסולת בתוך כברה ומעביר אותה מהגורן אל האבוס ותוך כדי העברה וטלטול של הכברה חלק מהפסולת מסתנן דרך רשת הכברה והאוכל נברר מאליו, כלומר, נעשתה מלאכת בורר אגב פעולת ההעברה המותרת (שי"ט, ח' ס"ק 3, ר' "נתינת כרשינין בכברה – דבר שאינו מתכוון", ע' 281).
- לפי דעת היש"ש, קילוף פירות וירקות בסכין או ביד נחשב הפרדת אוכל מאוכל ומותר. אלא שתוך כדי הקילוף הקליפה נהיה פסולת הנפרדת מאוכל, תוך הפרי, וא"כ הפרדה זו היא מלאכת בורר אגב פעולת הקילוף המותרת (שי"ט, א' ס"ק 2, ר' "מלאכת בורר אגב קילוף", עמ' 302).
- אדם מערה תה מקומקום, תיון, שמורכבת בַּנְפֻּבִּיתו רשת ועלי התה מתעכבים ברשת כלומר, נעשה מלאכת מרקד אגב עירווי התה (ר' "סינון עלי תה בתיון (קומקום) שמורכבת בפיו מסננת", עמ' 412).
- מלאכת אגב שונה מגרמא כי בניגוד לגרמא מלאכת אגב נעשית בכח האדם ללא אמצעי.

מחשבות החכמה והבינה במלאכת אגב

מהן מחשבות החכמה והבינה של האדם במלאכת אגב? מחשבות האדם בה תלויות בשני גורמים:

- הסבירות, הסיכוי, שמלאכת האגב תתרחש בעקבות הפעולה המותרת. יש שני מקרים: המלאכה תתרחש בוודאות או המלאכה תתרחש בספק, עשויה להתרחש.
 - האם תוצאת מלאכת האגב נוחה ומביא תועלת למבצע או לא
- נרון כעת על המקרה שמלאכת האגב תתרחש בספק ואפילו שהיא נוחה לו למבצע: הספסל אולי יעשה חריץ, אולי לא. הדשא אולי ייתלש אולי לא. עלי התה אולי יסתננו אולי לא. במצב כזה מחשבות החכמה והבינה הן על הפעולה המותרת בלבד. כי מאחר שמלאכת האגב תתרחש בספק א"כ המבצע אינו מצפה לתוצאה ממנה, אינו סומך עליה ואף מסיח את דעתו ממנה. זו היא חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית, לגבי מלאכת האגב. וכל שכן הוא אינו חושב על הדרך שבה היא נעשית,

מחשבת הבינה ועוד, בדרך כלל מלאכת אגב אינה נעשית בדרך הרגילה של המלאכה אלא בשינוי. כך לא קיימת במלאכה האגב כזו לא מחשבת החכמה ולא מחשבת הבינה. זוהי דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת. נדון עליו בקטע הבא.

ואם בכל זאת המבצע מתכוון לתוצאה זו אפילו שהיא בספק א"כ זוהי מחשבת החכמה והפעולה אסורה.

המקרה השני של מלאכת האגב, שהיא תתרחש בוודאות, הרי הוא פסיק רישא כאשר פסיק רישא עצמו מתחלק לשלושה מינים. פסיק רישא למיניו יידון בעמ' 146.

דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב

הגדרה

כאשר מלאכת אגב תתרחש בספק א"כ היא דבר שאינו מתכוון כאשר חוסר הכוונה נובע מהיסח הדעת של המבצע מהתכלית ומהדרך של מלאכת האגב כמוסבר בקטע הקודם. בספרים מלאכה כזאת נקראת "דבר שאינו מתכוון".

מאחר שאין בה אף מרכיב של מחשבה, לא חכמה ולא בינה, דבר שאינו מתכוון וודאי לא יגרום לתיקון בעולמות הבי"ע.

הרמב"ם מגדיר דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת כך:

רמב"ם פ"א ה"ה: דברים המותרים לעשותן בשבת, ובשעת עשייתן אפשר שתיעשה בגללן מלאכה [מלאכת אגב] ואפשר שלא תיעשה, אם לא נתכוון לאותה מלאכה, הרי זה מותר. כיצד: גורר אדם מיטה וכיסא ומגדל וכיוצא בהן בשבת, ובלבד שלא יתכוון לחפור חריץ בקרקע בשעת גרירתו; ולפיכך אם חפרו הקרקע, אינו חושש בכך לפי שלא נתכוון. וכן מהלך אדם על גבי עשבים בשבת, ובלבד שלא יתכוון לעקור אותן; לפיכך אם נעקרו, אינו חושש. ורוחץ ידיו מעפר הפירות וכיוצא בו, ובלבד שלא יתכוון להשיר השיער; לפיכך אם נשר, אינו חושש. פרצה דחוקה מותר להיכנס לה בשבת, אף על פי שמשיר צרורות. וכן כל דבר שאינו מתכוון כגון זה.

דוגמה מהגמרא

שבת קיא א': "החושש במתניו, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן, ולא שמן ורד. בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן, שכן דרכם לסוך בחול. רבי שמעון אומר, כל ישראל בני מלכים הם." ומסביר תוס' "ונראה לר"ת דמשמע ליה דטעמא דרבי

שמעון במתני' משום דשרי דבר שאין מתכוין [אף על פי שנתרפא בסיכה זו הוא לא התכוון לכך והרפוי לא הייתה פסיק רישא, ולכן פטור].

הלכה

שו"ע של"ז א': דבר שאינו מתכוון מותר, והוא שלא יהא פסיק רישא. הלכך גורר אדם מטה, כסא וספסל, בין גדולים בין קטנים, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ.

שו"ע של"ו ג': מותר לילך על-גבי עשבים, בין לחים בין יבשים, כיון שאינו מתכוון לתלוש, אבל האוכלים בגנות אסורים לטול ידיהם על העשבים, שמשקים אותם, אף-על-פי שאינם מכוונים פסיק רישא הוא.

מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מתכוון

דבר שאינו מתכוון, באם נעשה, פטור בגלל חסרון במחשבות חכמה ובינה כאמור. רבי יהודה ורבי שמעון חולקים כיצד לפסוק מלכתחילה: פטור אבל אסור או פטור ומותר כאשר רבי יהודה אוסר ורבי שמעון מתיר כפי שמוכח בביצה כג.:

מתני' עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגדרת אלא על גבי כלים ר' יהודה אומר כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת:

גמ' עגלה של קטן טמאה מדרס דהא סמיך עלויה ונטלת בשבת משום דאיכא תורת כלי עלה ואינה נגדרת אלא על גבי כלים על גבי כלים אין על גבי קרקע לא מאי טעמא דקא עביר חריץ מני ר' יהודה היא דאמר דבר שאין מתכוין אסור דאי ר' שמעון האמר דבר שאין מתכוין מותר (דתנן) רבי שמעון אומר גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

דעת רבי יהודה – יש להבין מדוע רבי יהודה אוסר בדבר שאינו מתכוון כאשר לכאורה אין בו כלל מלאכת מחשבת מפני היסח הדעת כאמור. יש לומר שדבר שאינו מתכוון הוא קרוב למלאכה שאין צריכה לגופה שאותה רבי יהודה מחייב מדאורייתא וא"כ הוא יאסור דבר שאינו מתכוון מדרבנן אטו משאצל"ג. ההסבר הוא כך: נכון שהאדם בפעולה המותרת אינו מתכוון לא לתכלית ולא לדרך של מלאכת האגב אלא שמפני שהפעולה המותרת עלולה לגרום למלאכה יש לומר שמחשבת דרך הפעולה המותרת היא קרובה למחשבת דרך המלאכה. ז"א מחשבת הבינה הן של הפעולה המותרת והן של המלאכה הן קרובות ודומות. במחשבת הבינה, גרירת הספסל דומה לגרירת המעדר בחרישה. א"כ דבר שאינו מתכוון הוא קרוב למשאצל"ג ששניהם

מאופיינים בקיום אותה מחשבת הבינה בקירוב כאשר חסרה בו מחשבת החכמה. הלכך רבי יהודה יאסור דבר שאינו מתכוון אטו משאצל"ג. לעומתו רבי שמעון אינו מחשיב דבר שאינו מתכוון לקרוב למלאכה שכן הוא מצריך גם את מחשבת החכמה שהיא חסרה בו לגמרי הלכך הוא אינו אוסר דבר שאינו מתכוון אפילו מדרבנן.

ההלכה כרבי שמעון בגרירה [כלומר בדבר שאינו מתכוון] דתניא רבי שמעון אומר גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. רש"י: הלכה כר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר ואע"ג דקעביד חריץ והוי תולדה דחורש או בונה.

ר' "מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת", עמ' 155.

דבר שאינו מתכוון בסימן שי"ט

דוגמאות אחרות של דבר שאינו מתכוון בסימן שי"ט הן:

- שימוש במלחייה שיש בה אורז – פסיק רישא במלאכה דרבנן, עמ' 282 (סעיף א' ס"ק 1).
- הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם – פסולת הנחשבת לאוכל, עמ' 295 (סעיף א' ס"ק 2).
- מלאכת בורר אגב קילוף, עמ' 302 (סעיף א').
- נתינת כרשינין בכברה אע"פ שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה, עמ' 281 (סעיף ח' ס"ק 3).
- סינון עלי תה בתיון (קומקום) שמורכבת בפיו מסננת, עמ' 412 (סעיף יד).
- סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל, עמ' 417. (סעיף ט"ו).
- סינון מים מתולעים במפה, עמ' 424, (סעיף ט"ז).

פסיק רישא – מחשבת החכמה טמונה בו

הגדרה

דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת, כמוגדר בקטע הקודם, כאשר ידוע ומוכר בוודאות למבצע הפעולה שהיא תביא בהכרח לתוצאה של מלאכה, לתכלית שהייתה במשכן, רק הוא אינו מתכוון לתוצאה זו אזי הגעת תוצאה זו של מלאכה נקראת פסיק רישא (של"ז א'). פסיק רישא נוגע למחשבת החכמה, המחשבה לתכלית בזה שהיא

מודעת לפעולה אם כי היא אינה מתכוונת לביצועה. הדין של פסיק רישא מתחלק למקרים הבאים:

- התוצאה והתכלית היא נוחה וטובה, מביאה תועלת, למבצע וזהו פסיק רישא דניחא ליה. מחשבת החכמה מודעת ומסכימה.
- התוצאה והתכלית היא אינה נוחה וטובה, לא מביאה תועלת והנאה, למבצע וזהו פסיק רישא דלא ניחא ליה והוא גם נקרא פסיק רישא דלא איכפת לו. מחשבת החכמה מודעת לה ואינה מסכימה ואינה מתנגדת.
- התוצאה והתכלית היא רעה ומזיקה למבצע וזהו פסיק רישא דרע ליה. מחשבת החכמה מודעת לה ומתנגדת.

פסיק רישא דניחא ליה

במידה שהתכלית היא נוחה וטובה לו (זהו "עשה טוב" של חכמה) א"כ התורה קובעת שידיעת המעשה במחשבת החכמה והסכמתה מספיקה לגרום לתיקון בעולמות הבי"ע אפילו שהמבצע אינו חושב ומתכוון במחשבת החכמה לפעולה וא"כ היא נאסרת באיסור תורה והמבצע אותה חייב חטאת כפי שמביא המשנ"ב (של"ז סק"ד): כתב המג"א ד[ספסלים] גדולים ביותר אסור לגרור על הארץ דפסיק רישא הוא דבוודאי יעשה חריץ.

פסיק רישא באיסור תורה – אמנם בדוגמה של עשיית חריץ ע"י גרירת ספסל גדול מדובר רק באיסור מדרבנן מאחר שהחרישה היא נעשית כלאחר יד אבל במקום שהפעולה היא בדרך של המלאכה א"כ חל איסור תורה וחייב חטאת כגון: סכין שהוא תחוב בכותל של עץ מבעוד יום אסור להוציאו בשבת כיון שהוא [הכותל] דבר מחובר [לקרקע] (ס' שי"ד סע' י"ב) כפי שמסביר המשנ"ב (סקנ"ב) דע"י הוצאתו כיון שהיה מתחלה תקוע קצת בחוזק א"א שלא יתרחב הסדק שם ועשיית נקב כל שהוא בכותל מחובר יש בו משום קודח דהוא תולדה דבונה ואף דאין מתכוין לזה כמעט פסיק רישא הוא והתרחבות זו נוחה לו כי היא מאפשרת הוצאת הסכין. עיין במשנ"ב ס"ק י"א.

הוצאת הסכין כלולה בפעולה המוגדרת כמלאכה. עיקר פעולת הקודח הוא הכנסת הסכין בכותל והקדיחה הנעשית בהוצאת הסכין נעשית אגב הכנסת הסכין כי בקודח רגיל כל הכנסת סכין מלווה בהכרח בהוצאתה והיא לא נחשבת כלאחר יד להחשיבה כאיסור דרבנן בלבד כמו בעשיית חריץ ע"י גרירת ספסל גדול הנ"ל.

דוגמה נוספת של חיוב דאורייתא בפסיק רישא מובאת במשנ"ב (ס' שטז סקכ"ה) אסור לנעול את ביתו כדי לשמור כלי ביתו אם יודע שיש צבי בתוכו אע"פ שאין מתכוון לצידת הצבי דהוי פסיק רישיה ואסור מן התורה (ר') "היה צבי רץ כדרכו" להלן).

לדוגמה נוספת ר' "הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם - פסולת הנחשבת לאוכל", עמ' 295.

כמו כן רמב"ם כותב "חייב" על פסיק רישא:

רמב"ם פ"א ה"ו: עשה מעשה, ונעשת בגללו מלאכה שוודאי תיעשה בשביל אותו מעשה אף על פי שלא נתכוון לה, **חייב:** שהדבר ידוע, שאי אפשר שלא תיעשה אותה מלאכה. כיצד: הרי שצריך לראש עוף לשחק בו לקטן, וחתך ראשו בשבת אף על פי שאין סוף מגמתו להריגת העוף בלבד, **חייב:** שהדבר ידוע, שאי אפשר שייחתך ראש החי אלא והמוות בא בשבילו. וכן כל כיוצא בזה.

בסיכום, לפסיק רישא דניחא ליה הוא איסור תורה הודות למחשבת החכמה הטמונה בה ומלאכה כזו תגרום לתיקון בעולמות הבי"ע.

פסיק רישא באיסור דרבנן

אמנם במקרה של פסיק רישא באיסור דרבנן דוגמת עשיית חריץ ע"י גרירת ספסל גדול הנ"ל יש לגביו מחלוקת הפוסקים. המשנה ברורה שטז, סקי"ח, בעקבות המגן אברהם שם פסק שאסור וזה לשון המ"א: "וא"כ ליכא איסור דאורייתא ואפ"ה אסור משום פסיק רישיה", ואילו שער הציון שם הביא תרומת הדשן שמתיר וז"ל: אבל פסיק רישיה במלאכה דרבנן ס"ל להת"ה [תרומת הדשן] דמותר ומביא ראיה ממדרכי פ' הזורק דמתיר לשפוך מים אף על פי שיוורד לכרמלית כיון דאינו מתכוין שיצאו לחוץ ואף על גב דפסיק רישיה הוא ע"ש (ע' ברכות כ"ד ע"ב בתוס' וסי' תנ"ח סי"ב וע' בתו' פסחים דף מ"ז).

ר' שימוש במלחיה שיש בה אורז - פסיק רישא במלאכה דרבנן, עמ' 282, ור' סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל", עמ' 417.

פסיק רישא דלא ניחא ליה

פסיק רישא דלא ניחא ליה מתקיים, במידה שהתכלית הידועה והמוכרת של הפעולה היא לא נוחה ולא טובה לו למבצע כלומר, שמחשבת החכמה מודעת לה, אינה מסכימה לה ואינה מתנגדת לה (ז"א לא איכפת לו), וא"כ מחשבת החכמה בה

היא אינה לפי הגדרתה הבסיסית של חכמה שהיא "עשה טוב" ואין מחשבה כזו יכולה לערוך תיקון בעולמות הבי"ע וא"כ פטור עליה.

כמו בפסיק רישא דניחא ליה יש כאן שתי מקרים: הראשון, כאשר הפעולה היא בדרך של מלאכה והשני, כאשר הפעולה היא איננה בדרך של מלאכה.

כאשר הפעולה היא בדרך של מלאכה, תוס' פוסקים שהוא פטור אבל אסור.

תוס' (שבת קג. ד"ה לא צריכא) מפסי מורסא להוציא ממנו ליחה היה אסור אי לא משום צערא דגופא אע"פ שאינו נהנה כלל בבנין הפתח ואינו מתכוין כלל לבנין הפתח אלא לנקיבה בעלמא.

לפי התוס' במפסי מורסא להוציא ממנו ליחה, מלאכת בניית הנקב שנעשתה אגב הוצאת הליחה היא פסיק רישא דלא ניחא ליה כפי שהם כותבים: "שאינו נהנה כלל". בניית הנקב היא בדרך המלאכה ופוסקים תוס' שהוא פטור אבל אסור.

בתחילת אותם דברי תוס' מובאת הפסיקה של הערוך להתיר בפסיק רישא דלא ניחא ליה. יש לומר שפסיקה זו מתייחסת למקרה שהפעולה היא איננה פעולה של מלאכה ואמנם מסביר המחבר (שו"ע ש"כ י"ח) שלפי דעה זו מדובר על ברזא ארוכה חוץ לנעורת הנסחטת שפועל כבית אחיזה של ספוג כלומר, מדובר על פעולת סחיטה שהיא שאיננה דרך המלאכה אלא בשינוי.

פסיק רישא דרע ליה

פסיק רישא דרע ליה מתקיים, במידה שהתכלית הידועה והמוכרת של הפעולה היא רעה ומזיקה למבצע כלומר, שמחשבת החכמה מודעת לה ומתנגדת לה, וא"כ וודאי שמחשבת החכמה שהיא מוגדרת כ"עשה טוב" אינה עורכת תיקון בעולמות הבי"ע וא"כ פטור עליה.

יתר על כן פסיק רישא דרע ליה הנעשית אגב פעולה אסורה מסוגלת לפטור את הפעולה האסורה. ניקח דוגמה (שבת עג:): החופר גומא בבית ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה. הפעולה העיקרית האסורה היא כתישת העפר לצורך כיסוי הדם וכדומה ואגב פעולה זו הוא חופר בור בבית. הסיבה לפטור היא שמחשבת החכמה הטובה של כתישת העפר מקווצת ומבוטלת ע"י מחשבת החכמה הרעה של חרישת הבור שמקלקלת את ביתו שהיא פסיק רישא שרע לו ויוצא שלכלל פעולה כפולה זו של חרישה וכתישה, סך הכל, אין תיקון בעולמות הבי"ע ולכן פטור עליה (ר' "החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה", עמ' 243).

הכנה מראש

אין פסיק רישא כאשר אין הכנה מראש, ר' "חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה", עמ' 119.

המושגים האלה באים לידי ביטוי בדינים הבאים.

היה צבי רץ כדרכו

מובא בירושלמי (שבת, פרק יג הלכה ו') רבי יוסה בי רבי בון בשם רב חונא: היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר.

נתבונן כיצד הפוסקים נגשים לדין זה ומהו פסיקתם לפי הסוד.

א. דבר שאינו מתכוון ללא פסיק רישא – מפשטות הלשון נעילת הצבי לא היתה צפויה ומדובר על דבר שאינו מתכוון. היה תחום מגודר שפתחו לא היה נעול ויש לנעול אותו או בשביל לשמור את תכולתו או בשביל לשמור את הבעלים בפנים מפני חיות רעות בחוץ (זהו בעדו) (רדב"ז). הבעלים ראה צבי רץ לתומו לכוון הפתח ולא ידע אם הצבי נכנס לתחומו או לא. כאשר הבעלים ינעל את הפתח א"כ אם הצבי נמצא בפנים הוא יהיה ניצוד. כוונתו של הבעלים בנעילה היא לשמירת תחומו או את עצמו ולא לצוד את הצבי והצבי אינו בוודאי נמצא שם. אזי אם הצבי אכן ניצוד הרי זה דבר שאינו מתכוון אגב נעילת הפתח ומותר לו לנעול את הפתח.

ב. פסיק רישא דלא ניחא ליה – מאידך אפשר להבין שמדובר בפסיק רישא דלא ניחא ליה: הבעלים יודע בוודאות שהצבי נכנס לתחומו והוא בהכרח יהיה ניצוד בנעילת הפתח. צידת הצבי אגב נעילת הפתח היא פסיק רישא דלא ניחא ליה – כוונתו של הבעלים היא על נעילת תחומו ואין לו תועלת בצידת הצבי. בגין פסיק רישא דלא ניחא ליה הוא פטור אבל אסור ובצורך גדול, לשמור על תחומו, התירו לנועלו בעדו ובעד הצבי (ר' שער הציון שטז לג).

ג. פסיק רישא דניחא ליה – וא"ת שיש לו תועלת מצידת הצבי א"כ זהו פסיק רישא דניחא ליה וחייב.

הרשב"א פוסק את הדין הזה של הירושלמי להתיר אפילו במקרה שהבעלים יודע שהצבי בבית ואף מתכוון לצודו בנעילת הבית (חידושי הרשב"א שבת קו, ב). הר"ן חולק על הרשב"א בציוור זה ואוסר נעילת הבית מחמת צידת הצבי בפסיק רישא (ר' ר"ן שבת לח ברי"ף).

שער הציון (שטז לג) מבאר את מחלוקת הרשב"א והר"ן: הרשב"א מתייחס למקרה שעיקר כוונתו של הבעלים היא על נעילת תחומו ופחות על צידת הצבי ואילו הר"ן מתייחס למקרה שהבעלים מתכוון בשווה על נעילת תחומו וצידת הצבי. נראה שהחלוקה של שער ציון באופן הכוונה מתאימה לחלוקה בין פסיק רישא דלא ניחה ליה לבין פסיק רישא דניחה ליה שמוכא בדינים ב' וג' לעיל. כאשר צידת הצבי מביא לו תולעת, ניחא ליה, א"כ הוא יתכוון לה (במחשבת החכמה הטמונה) יותר מאשר אם אין לו תועלת ממנה, דלא ניחא ליה. וא"כ לפי שער הציון הרשב"א פוסק לפי דין ב' לעיל ואילו הר"ן פוסק לפי דין ג'.

מלאכה הנעשית בתומה של בהמה

ניתן לדמות פסיק רישא דניחא ליה, מלאכה הנעשית בידיעה והסכמה של מחשבת החכמה כנ"ל, למלאכה הנעשית לו ע"י בהמתו ששביתה עליו. בהשוואה זאת לא מדובר באדם שמשליט כוונותיו על פעולת הבהמה, כמו במחמר, אלא מדובר בבהמה שהולכת לתומה ללא צווי האדם, כאשר פעולת הבהמה ידועה ונוחה לבעליו והוא רוצה לנצל. גם באופן הזה האדם יהיה חייב על מלאכה שנעשית ע"י הבהמה. ניקח לדוגמה:

רמב"ם (פ"כ, ה"ו) מי שהחשיך בדרך, ולא היה עמו נוכרי שייתן לו כיסו, והייתה עמו בהמה מניח כיסו עליה כשהיא מהלכת, וכשתרצה לעמוד נוטלו מעליה, כדי שלא תעמוד והוא עליה, עד שלא תהיה שם לא עקירה ולא הנחה. ואסור לו להנהיגה, ואפילו בקול, כל זמן שהכיס עליה, כדי שלא יהיה מחמר בשבת.

משמע שאם הוא לא יטול את הכיס מהבהמה לפני עמידתה הוא יהיה חייב על מלאכת עקירה והנחה שעושה הבהמה כאשר מלאכה זו נעשית ללא מחשבות החכמה והבינה של האדם רק היא נעשית בידיעה והסכמה של מחשבת החכמה של האדם. כמו בפסיק רישא, ידיעה והסכמה בלבד של מחשבת החכמה לפעולה של הבהמה נותנת לה לערוך תיקון בעולמות כאילו המלאכה נעשית בכוונה של האדם.

המקלקל – ניתוק מחכמה ומבינה

הגדרה

המקלקל הוא שעושה מלאכה דרך השחתה לא לשם תיקון. חסרות במקלקל התכלית והדרך המתאימות למלאכה זאת היינו חסרות בה מחשבות חכמה ובינה אלא שהוא שונה מדבר שאינו מתכוון ומדבר שאינו מלאכה כפי שיוסבר.

כל המקלקלין פטורין

המקור של פטור המקלקל הוא **שבת פרק יג משנה ג**: הקורע בחמתו או על מתו, וכל המקלקלין פטורין; וכל המקלקל על מנת לתקן, שיעורו כמתקן.

ברטנורא: הקורע על מתו וכו' – במת שאינו חייב לקרוע עליו הוא דהוי מקלקל ופטור, אבל על מת שחייב לקרוע עליו, מתקן הוא וחייב: ובחמתו וכל המקלקלים פטורין – הא מתניתין אדחיא לה, והלכה שהקורע בחמתו חייב, שאף ע"פ שמקלקל הוא אצל הבגד, מתקן הוא אצל יצרו ודעתו מתישבת עליו בכך.

רמב"ם פ"א הל' יז: כל המקלקלין, פטורין. כיצד: הרי שחבל בחברו או בבהמה דרך השחתה, וכן אם קרע בגדים או שרפן או שיבר כלים דרך השחתה הרי זה פטור; חפר גומה ואינו צריך אלא לעפרה, הרי זה מקלקל ופטור. אף על פי שעשה מלאכה, הואיל וכוונתו לקלקל, פטור.

המקלקל המצווה ושאינו מצווה

הברטנורא בד"ה "הקורע על מתו" מבדיל בין המקלקל שמצווה לכך לבין המקלקל שאינו מצווה לכך. בשניהם אופן הקריעה הוא מעשה בדרך השחתה אלא שבמקלקל המצווה המעשה נשלט ע"י כוונות האדם, מחשבות החכמה והבינה, השייכות למצוות (ר' "הכוונה הדרושה בעשיית המצוות", עמ' 65) ואילו במקלקל שאינו מצווה המעשה נשלט ע"י היצר המתגבר ומשתלט על מחשבות החכמה והבינה של האדם בשעת הכעס והעצבות לפי שכתוב: "ר"ל אמר כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו." (פסחים סו:). הקריעה בתוך מצווה עושה תיקון בכך שהוא משכך את כוח היצר הרע ואילו בקריעה שלא בתוך מצווה אין תיקון אלא רק מעשה של היצר שאינו נשלט במחשבות החכמה והבינה. ומעשה שאינו נשלט ומושפע במחשבות החכמה והבינה הוא אינו מלאכת מחשבת ובכך הוא דומה לדבר שאינו מתכוון ולדבר שאינו מלאכה.

כאמור מחשבות החכמה והבינה מתעוררות הודות למצווה של קריעה על מת. הוא הדין בכל פעולה של קריעה ומעשה השחתה שנשלט ע"י מחשבות החכמה והבינה.

המקלקל על מנת לתקן

רמב"ם פ"א הל' יח: כל המקלקל על מנת לתקן, חייב. כיצד: הרי שסתר כדי לבנות במקומו, או שמחק כדי לכתוב במקום שמחק, או שחפר גומה כדי לבנות בתוכה יסודות, וכל כיוצא בזה--חייב. ושיעורו, כשיעור המתקן.

רמב"ם פ"י ה"י: הקורע כדי לתפור שתי תפירות, על מנת לתפור שתי תפירות חייב; אבל הקורע להפסידה פטור, מפני שהוא מקלקל. הקורע בחמתו, או על מת שהוא חייב לקרוע עליו חייב: מפני שמיישב את דעתו בדבר זה, וינוח יצרו; והואיל וחמתו שוככת בדבר זה, הרי הוא כמתקן וחייב. והפותח בית הצוואר בשבת, חייב.

המקלקל על מנת לתקן גם הוא מעשה הנשלט במחשבות החכמה והבינה בדומה למקלקל שמצווה לכך וא"כ הוא מלאכת מחשבת וחייב עליו.

ספירת המלכות מתנתקת ממחשבות החכמה והבינה ומושפעת מכוח היצר
בכדי להבין מהו המקלקל יש להכיר את *ספירת המלכות*. ספירת המלכות, הספירה העשירית, היא הספירה האחראית להגשים, להוציא לפועל, ולבצע בעולם את מחשבות החכמה והבינה (ר' "חלות ההלכה לפי מחשבת החכמה", עמ' 122). עד כאן הנחנו שספירת המלכות מבצעת את המחשבות החכמה והבינה כפי שהן.

כעת נדון במצבים שבהם ספירת המלכות אינה מבצעת את מחשבות החכמה והבינה. כפי שכתוב בשערי אורה (שער א' י"ג) כתוצאה מחטא אדם הראשון בעץ הדעת ספירת המלכות עלולה להתנתק מחיבורה למחשבות החכמה והבינה וכך להיחשף לכוח יצר הרע, יצר הבהמי שבאדם, שיכול כעת להשתלט על ספירת המלכות ולהגשים דרכה את כוונתו בעולם וכך לגרום לתוצאות שהן בניגוד למחשבות החכמה והבינה שנותקו מספירת המלכות. וכפי שכתוב ב-"א-ל מסתתר": מפריד אלוף [מלכות] לא יראה מאורות [החכמה והבינה].

לפי זה נוכל להבין את המקלקל. אצל המקלקל ספירת המלכות התנתקה ממחשבות החכמה והבינה ומושפעת מכוח היצר הרע שפועל עליה לבצע דרכה תוצאה רעה. אכן בפועל, ידיו מבצעות מלאכה אסורה בהשפעת כוח זה. לפי זה המעשה הוא מנותק לגמרי ממחשבות החכמה והבינה וא"כ אין מלאכה מחשבת ופטור.

המצב הוא שונה כאשר המעשה נעשה מתוך מצווה או מתוך כוונה לתקן כי אז מחשבות החכמה והבינה אינן מנותקות אלא הן מעורבות בו ויוזמות אותו וזוהי מלאכת מחשבת וחייב.

מלאכה שאינה מתקיימת

קיום המלאכה הוא כנגד עשיית תיקון בר קיימא בעולמות הבי"ע. במידה שחסרה קיום במלאכה א"כ אין תיקון בר קיימא בעולמות ופטור עליה.

חסרון בקיום מלאכה יכול לבוא לידי ביטוי בשני אופנים: חסרון קיום במחשבת הדרך וחסרון קיום במחשבת התכלית.

חסרון קיום במחשבת דרך המלאכה

ישנם שני חסרונות בקיום במחשבת דרך המלאכה:

- המלאכה אינה מתקיימת בחומר ואינה עומדת לאורך זמן
- המלאכה אינה מספיקה בשיעורה לשימוש אדם

המלאכה אינה מתקיימת בחומר ואינה עומדת לאורך זמן – אופן אחד של חסרון במחשבת הדרך הוא שתוצאת המלאכה אינה מתקיימת בחומר ואינה עומדת לאורך זמן לפי שנפסק בהלכות הבאות:

רמב"ם (פ"ט הל' יג) הצובע חוט שארכו ארבעה טפחים או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב. ואין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים. אבל צבע שאינו מתקיים כלל כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחשת וצבעו פטור. שהרי אתה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום. וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור:

רמב"ם (פי"א הל' יד) אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד, כגון דיו, ושחור, וסקרה, וקמוס, וקלקנתוס, וכיוצא בהם; ויכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו, כגון עור, וקלף, ונייר, ועץ, וכיוצא בהם. אבל הכותב בדבר שאין רישומו עומד, כגון משקין ומי פירות, או שכתב בדיו וכיוצא בו על עלי ירקות, ועל כל דבר שאינו עומד פטור. אינו חייב עד שיכתוב בדבר העומד, על דבר העומד; וכן אין המוחק חייב עד שימחק כתב העומד, מעל דבר העומד.

דבר שלא נראה לעין – מהלכה זו נובע שאם הוא כותב בדיו שאינו נראה לעין (אינו רושם) א"כ יש חסרון קיום ופטור. יתכן שעולה מכך שבעניין בורר אם פעולת הברירה אינה נראית לעין כגון שריית כרשינין להמיס ולסלק הרעלים שבתוך הכרשינין א"כ צ"ל פטור מחמת חסרון בקיום.

המלאכה אינה מספיקה בשיעורה לשימוש אדם – אופן אחר בחסרון במחשבת הדרך הוא שתוצאת המלאכה אינה מספיקה בשיעורה לשימוש אדם לפי שנפסק בהלכות הבאות:

שבת קב: מתניתין הבונה כמה יבנה ויהא חייב הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצר הקודח כל שהוא חייב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו

מתקיימת בשבת חייב (וכן) רשב"ג אומר אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה חייב מפני שהוא כמתקן מלאכה.

רש"י: כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת – שיש מתקיימת כיוצא בו. כלומר, כאשר המלאכה שנעשתה ראויה לשימוש אדם הוא חייב על כך אפילו שהוא התכוון לעשות ולהוסיף עליה בשביל עצמו.

ראינו כבר לעיל שחסרון בשיעור נחשב חסרון במחשבת הדרך, מחשבת הבינה (ר' "פחות מכשיעור כשינוי בנפעל", עמ' 127).

הלכות אלו הן חסרונות במחשבת דרך המלאכה, חסרונות במחשבת הבינה, והן נחשבות כחסרונות במלאכת מחשבת שבגללן פטור.

חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה

כלול במלאכת אומנות הכלל שמלאכת מחשבת תיעשה לתכלית קיום, בכוונה שהתוצאה תתקיים ותעמוד לאורך זמן, לאפוקי לצורך שימוש מידי כמו הבורר לצורך אכילה מידית כפי שנמצא בסעיף א', ס"ק 2, ר' "ס"ק 3: שיעור ברירה לאלתר", עמ' 297, סוד הלכה. בסעיף ב' מובא הדין שכאשר הברירה נעשית להניח לאוצר א"כ חייב כי כבר אין חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה. העקרון הזה מופיע גם במלאכת דש בסעיף ו'.

מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון לגבי מלאכת מחשבת

מחלוקת בנחיצות מחשבות החכמה והבינה במלאכה

לפי המסקנות להלכה בקטעים החל מ"חסרונות במלאכת מחשבת ויסודות הפסיקה", עמ' 112, מסתמנת מחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה לגבי מרכיבי המחשבה הנחוצים במלאכת מחשבת: כפי שמתברר מהדין של מלאכה שאינה צריכה לגופה שבו רבי שמעון פוטר ורבי יהודה מחייב, רבי שמעון מצריך את מחשבת החכמה לתיקון בעולמות הבי"ע ובהיעדרה לא ייתכן תיקון כזה ולעומתו רבי יהודה סובר שמספיק המרכיב של מחשבת הבינה כדי לערוך תיקון בעולמות הבי"ע. מאידך כפי שמתברר מהדין של מלאכה הנעשית בשינוי שבו שניהם רק אוסרים ולא מחייבים, א"כ הן רבי שמעון והן רבי יהודה אינם מחייבים במחשבת החכמה בלבד. בקיצור: רבי שמעון מצריך חכמה ובינה ואילו רבי יהודה מצריך בינה בלבד.

מבחינת תורת הסוד מחלוקת זו היא מקבילה לזו של רבא ורבי זירא בעניין האם מצוות צריכות כוונה, ר' "הכוונה הדרושה בעשיית המצוות", עמ' 65.

נסכם את מחלוקתם בטבלה. לא כלולים בטבלה פסיק רישא למיניהם כי אין בהם כוונות מפורשות של מחשבות החכמה והבינה.

טבלה 14 מחלוקת רבי יהודה רבי ושמעון לגבי מלאכת מחשבת

דין	מחשבת החכמה	מחשבת הבינה	רבי שמעון	רבי יהודה
דבר שאינו מלאכה	חסרה	חסרה	מותר	מותר
דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב	חסרה	חסרה	מותר	פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן
מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד)	קיימת	חסרה	פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן
במלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו	חסרה	קיימת	פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	אסור מהתורה וחייב חטאת
מלאכה שאינה צריכה לגופה	חסרה	קיימת	פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	אסור מהתורה וחייב חטאת
מלאכת אומנות	קיימת	קיימת	אסור מהתורה וחייב חטאת	אסור מהתורה וחייב חטאת

כעת נציג את אותו המידע בצורה אחרת בדגש על מחשבות החכמה והבינה.

הנה סיכום בטבלה של חסרונות במחשבה ופסק ההלכה לפי רבי שמעון:

חכמה			
קיימת	חסרה		
מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) הדין: פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	דבר שאינו מתכוון, דבר שאינו מלאכה הדין: מותר	חסרה	בינה
מלאכת אומנות הדין: אסור מהתורה וחייב חטאת	מלאכה שאינה צריכה לגופה הדין: פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	קיימת	

הנה סיכום בטבלה של חסרונות במחשבה ופסק ההלכה לפי רבי יהודה:

חכמה			
קיימת	חסרה		
מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) הדין: פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	דבר שאינו מלאכה הדין: מותר דבר שאינו מתכוון הדין: פטור מחטאת אבל אסור מדרבנן	חסרה	בינה
מלאכת אומנות הדין: אסור מהתורה וחייב חטאת	מלאכה שאינה צריכה לגופה הדין: אסור מהתורה וחייב חטאת	קיימת	

המחלוקת ויישובה במזמור צ"ב

צדדי מחלוקת זו מופיעים במזמור שיר ליום השבת: "כִּי שִׁמְחַתְּנִי יְיָ-ה-וָה בְּפַעֲלֶךָ; בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֶּנּוּ." פירוש: פעולות ה' (פַּעֲלֶךָ) משמחות את האדם – לפי רבי יהודה, ואילו מעשי ה' (מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ), התוצאות והתיקון הנפעל, מביאים את האדם להודות לה' מתוך שיר ורננה – לפי רבי שמעון. ואם תרצו, יישוב המחלוקת לטובת רבי שמעון מופיע בפסוק הבאה: מֶה-גָּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ-ה-וָה; מְאֹד עֲמָקוֹ מַחְשְׁבֹתֶיךָ. פירוש: מַעֲשֵׂיךָ גדולים מַפְעֲלֶךָ כִּי מַעֲשֵׂיךָ הם תולדות של מחשבה עמוקה יותר והיא

מחשבת החכמה כפי שכתוב: "מִים עֲמָקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ [חכם], וְאִישׁ תְּבוּנָה [בינה] יִדְלֹנָה" (משלי כ', ה'). ואמנם, מחשבת החכמה עילאית היא ממחשבת הבינה בהיותה הראשונה המתפשטת מהכתר.

דיון בספר שביתת השבת

הספר "שביתת השבת" בפרק "מלאכת זורה" סעיף ב' דן בשאלה מהו המאפיין העיקרי של המלאכה: הדרך או התכלית – או שניהם ביחד (הערה ז) – מבלי להכריע. מתברר לפי תורת הסוד שהתלבטות זו של ה"שביתת השבת" מושרשת במחלוקת התנאים רבי שמעון ורבי יהודה במלאכת מחשבת על מהו העיקר: מחשבת החכמה או מחשבת הבינה.

מחלוקתם בעבודה זרה

מחשבות חכמה ובינה בסוגיית הגמרא

נאמת מסקנות אלו לגבי מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון מול סוגיית הגמרא בפסחים כ"ה ב' העוסקת באיסור עבודה זרה שחל מצד המחשבה.

הסוגיה עוסקת באדם הנחשף בעל כורחו לריח של עבודה זרה. הסוגיה מתייחסת לשתי המחשבות חכמה ובינה של האדם שהחיוב שלו תלוי בהן. בסוגיה, מחשבת החכמה מכונה "מיכוין" ומחשבת הבינה מכונה "אפשר". מסביר רש"י במקום: "אפשר" פירושו: אפשר לו ליבדל ו"מיכוין" פירושו: להתקרב כדי ליהנות כגון ריח של ע"ז.

נסביר את הדברים:

חכמה – מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, נקראת "מיכוין" והיא המחשבה להתקרב כדי ליהנות כאשר הנאה זו מהריח היא התכלית.

בינה – מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, היא המחשבה הבוחנת להכריע בין להישאר במקום לבין ליבדל בדרך אחרת, ו"אפשר" פירושו שקיימת בחירה זו במציאות. "לא אפשר" פירושו שלא קיימת בחירה זו (כי לא קיימת דרך אחרת ליבדל בה) ואין אפשרות לחשוב מחשבת הבינה לגביה.

הגמרא מוצאת הגדרה זו של מחשבת הבינה בפלוגתא דרבי יהודה ורבי שמעון במסכת שבת (דף כב.) בגרירת מטה וכסא וספסל [שעלולה לעשות חריץ בדומה למלאכת חרישה] ובמסכת ביצה (כג:):

פירוש רש"י: דלא אפשר – כגון שצריך לאותן כלים ואין יכול להגביהן על כתיפו.

כאן "אפשר" מתייחס ליכולת להגביה את הכלים על כתפו ובכך לא תיעשה חריץ וא"כ נוצרה בחירת הדרך בין להגביה את הכלים לבין לגרורם ועמה הצורך במחשבת הבינה. כלומר, בכלים גדולים שלא ניתן להגביהן אין מחשבת הבינה ואילו בכלים קטנים שאפשר יש מחשבת הבינה.

אפשר ולא מיכוין – מלאכה שאינה צריכה לגופה

לפי זה, הביטוי "אפשר ולא מיכוין" היינו שאפשר ליבדל ממקור הריח בדרך אחרת והאדם בוחר, במחשבת הבינה, שלא להיבדל ויחד עם זאת הוא אינו מתכוון במחשבת החכמה להנות מהריח שהוא מריח בעל כורחו. מבחינת מחשבות החכמה והבינה זה דומה למלאכה שאינה צריכה לגופה, דבר שיש בה מחשבת הבינה ואין בה מחשבת החכמה, כפי שמסיקה הגמרא כאן. וכפי שמפרש רש"י: אפשר ולא מיכוין: אפשר לו והוא לא מיכוין להתקרב כדי ליהנות כגון ריח של ע"ז.

לא אפשר וקא מיכוין – מלאכה הנעשית בשינוי

הביטוי "לא אפשר וקא מיכוין" היינו שאי אפשר ליבדל ממקור הריח בדרך אחרת ואין מחשבת הבינה, ויחד עם זאת הוא מתכוון במחשבת החכמה להנות מהריח שהוא מריח בעל כורחו. מבחינת מחשבות החכמה והבינה זה דומה למלאכה הנעשית בשינוי, דבר שאין בה מחשבת הבינה ויש בה מחשבת החכמה, כפי שמסיקה הגמרא כאן.

נסכם את פירוש המילים המופיעות בסוגיה:

פירוש	מונח	פירוש	מונח
מלאכת אומנות	אפשר וקא מיכוין	קיימת מחשבת הבינה	אפשר
מלאכה שאינה צריכה לגופה	אפשר ולא מיכוין	קיימת מחשבת החכמה	מיכוין
מלאכה הנעשית בשינוי	לא אפשר וקא מיכוין	חסרה מחשבת הבינה	לא אפשר
דבר שאינו מלאכה	לא אפשר ולא מיכוין	חסרה מחשבת החכמה	לא מיכוין

פירוש סוגיית הגמרא – ביאור מחלוקתם

נפרש את הסוגיה לפי המושגים האלה. הסוגיה מחלוקת לשני קטעים. הרישא עוסקת בביאור מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה ואילו הסיפא – האיכה דאמרי – עוסקת בביאור הסכמתם של רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה הנעשית בשינוי.

איתמר הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו, אביי אמר מותרת ורבא אמר אסורה.

[ביאור מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה]

אפשר וקא מיכוין [מלאכת אומנות], לא אפשר וקמיכוין [מלאכה הנעשית בשינוי] כולי עלמא [אביי ורבא] לא פליגי דאסור. לא אפשר ולא מיכוין [דבר שאינו מלאכה] כולי עלמא לא פליגי דשרי,

כי פליגי דאפשר ולא מיכוין [מלאכה שאינה צריכה לגופה] ואליבא דרבי יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור כולי עלמא [אביי ורבא] לא פליגי ד[מלאכה שאינה צריכה לגופה] אסור [מהתורה]

כי פליגי [אביי ורבא] אליבא דר"ש דאמר דבר שאינו מתכוין מותר אביי [מתיר] כרבי שמעון [רש"י: ואביי סבר בכלים קטנים נמי שרי רבי שמעון אע"פ שאפשר להגביהן על כתיפו כלומר, אע"פ שיש מחשבת הבינה]

ורבא אמר עד כאן לא קא א"ר שמעון [להתיר] אלא היכא דלא אפשר [רש"י: לרבא לא שרי רבי שמעון אלא בגדולים כלומר, כאשר גם אין מחשבת הבינה וא"כ זהו דבר שאינו מלאכה] אבל היכא דאפשר [מלאכה שאינה צריכה לגופה] לא [התיר רבי שמעון] אלא אסר מדרבנן.

מסקנה: במלאכה שאינה צריכה לגופה רבי יהודה מחייב ורבי שמעון אוסר.

[ביאור הסכמתם של רבי יהודה ורבי שמעון במלאכה הנעשית בשינוי]

איכא דאמרי אפשר ולא מיכוין [מלאכה שאינה צריכה לגופה] היינו פלוגתייהו דרבי יהודה ורבי שמעון [רש"י: מודה רבא היכא דלא קא מיכוין אע"ג שאפשר שרי רבי שמעון דבהכי פלוגתייהו דרבי יהודה ורבי שמעון ובין לאביי ובין לרבא לרבי יהודה אסור לרבי שמעון שרי]. לא אפשר ולא קא מיכוין [דבר שאינו מלאכה] כולי עלמא [אביי ורבא] לא פליגי דשרי [רש"י: ואפילו לרבי יהודה],

כי פליגי דלא אפשר וקא מיכוין [מלאכה הנעשית בשינוי] ואליבא דרבי שמעון דאזיל בתר כוונה כולי עלמא [אביי ורבא] לא פליגי ד[מלאכה הנעשית בשינוי] אסור [רש"י: אליבא דרבי שמעון דחשיבא ליה כוונה דמתיר אפי' בדאפשר – במלאכה שאינה צריכה לגופה – הואיל ולא קא מיכוין אלמא אכוונה קפיד וא"כ היכא דקא מיכוין אע"ג דלא אפשר – במלאכה הנעשית בשינוי – אסור]

כי פליגי אליבא דרבי יהודה דאמר לא שנא מתכוין ולא שנא שאין מתכוין, "אפשר" [מלאכה שיש בה מחשבת הבינה אפילו שאין בה מחשבת החכמה] אסור [ואילו "לא אפשר" מותר אפילו שיש בה מחשבת החכמה כמו במלאכה הנעשית בשינוי], אביי [מתיר] כרבי יהודה [רש"י: דקסבר אביי כיון דאסור רבי יהודה בדאפשר אע"ג דלא קא מיכוין – במלאכה שאינה צריכה לגופה – שמע מינה לא חשבינן ליה כוונה אלא (רק) בדאפשר ולא אפשר תליא טעמא הלכך היכא דלא אפשר אע"ג דקא מיכוין – במלאכה הנעשית בשינוי – לא איכפת ליה לרבי יהודה ומתיר]

ורבא אמר לך עד כאן לא קאמר רבי יהודה שאין מתכוין כמתכוין אלא לחומרא [לחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה] אבל מתכוין כשאין מתכוין לקולא [להתיר מלאכה הנעשית בשינוי] לא אמר [אלא לאסור אותה מדרבנן]. רש"י: לא שמעת ליה לרבי יהודה דלא אזיל בתר כוונה אלא (ההוכחה היא) דלא פטר ליה משום אין מתכוין בדאפשר – במלאכה שאינה צריכה לגופה – דמתכוין אסור לדברי הכל. ומשוי שאין מיכוין כמתכוין לחומרא לאסור – במלאכה שאינה צריכה לגופה – אבל (לומר) דלא חשיבא ליה כוונה דמשוי מכוין כשאין מתכוין לקולא כגון דלא אפשר – מלאכה הנעשית בשינוי – בשאין מתכוין שרי (להחשיב מתכוון ללא מתכוון ולהתיר) ונישרי נמי רבי יהודה במתכוין דלא חשיב כוונה כלל הא לא שמעת ליה.

מסקנה: במלאכה הנעשית בשינוי רבי יהודה אוסר ורבי שמעון אוסר.

פרק ב חסרונות בידיעה – שווג ומתעסק

הקדמה

בפרק א' למדנו על סוגים של חסרונות במחשבה ובכוונה לגבי הדרך והתכלית במלאכת מחשבת וכיצד חסרונות אלה משפיעים על החיוב והפסד במלאכה. כעת ניגש לנושא של חסרונות בידיעה לגבי המלאכה וכיצד הם יכולים להשפיע על החיוב והפסד במלאכה.

עשייה מתוך חוסר ידיעה – הרי היא שגגה – יכולה להתרחש במספר אופנים:

- שגגה מחמת שכחה – השוכח עיקר שבת, שכח שהיום שבת, לא ידע שמלאכות אלו אסורות
 - שגגה מחמת חסרון בידיעת המציאות – נתכוון לחתוך בהיתר את התלוש ולאחר המעשה נמצא שאותו הירק היה מחובר וחתיכתו היתה אסורה
 - שגגה מחמת חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת – נתכוון לחתוך בהיתר את התלוש ובמקום זה בטעות וללא כוונה חתך מחובר אחר שחתיכתו היתה אסורה, זהו המתעסק
- נשווה בין הסוגים האלה של שגגה ע"י מספר דינים שמראים ומבררים את ההבדלים ביניהם. וכמו כן נסתכל בהם ממבט של תורת הסוד.
- קודם כל נברר את ההבדל בין חסרון בידיעה הקשור לשווג לבין חסרון בידיעת המציאות.

שגגה מחמת שכחה

מובאות בהלכות שגגות פרק ז ההלכות של שגגה מחמת שכחה שבהן האדם חייב חטאת הנה הוא השוגג:

רמב"ם הלכות שגגות פ"ז:

ה"ד כלל גדול אמרו בשבת: כל השוכח עיקר שבת, ושכח שנצטוו ישראל על השבת, או שנשכח והוא קטן לבין הגויים, או נתגייר קטן והוא בין הגויים אף על פי

שעשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת, שהכול שגגה אחת היא.

ה"ה וכל היודע עיקר שבת, אבל שכח שהיום שבת, ודימה שהוא חול אף על פי שעשה בו מלאכות הרבה, חייב חטאת אחת על היום כולו.

ה"ו וכל היודע שהיום שבת, ושגג במלאכות ולא ידע שמלאכות אלו אסורות, או שידע שהן אסורות ולא ידע שחייבין עליהן כרת, ועשה מלאכות הרבה חייב חטאת על כל אב מלאכה ומלאכה.

בשוגג יש חסרון בידיעה שהיום שבת או שהמלאכה היא אסורה. חסרון זה בידיעה אינו גורע ממלאכת מחשבת אולם הוא מקל על העונש לעומת המזיד.

התנאים לחיוב חטאת על שגגה מחמת שכחה – מלאכת מחשבת
כדי להתחייב חטאת על עשיית מלאכת מחשבת בשגגה מחמת שכחה צריך להתקיים שלושה תנאים הבאים שכללם קיום מלאכת מחשבת:

א. להתכוון למטרת המלאכה (מחשבת החכמה)

ב. להתכוון לפעולת המלאכה (מחשבת הבינה)

ג. שהמלאכה תיעשה בפועל לפי כוונות אלו (בספירת המלכות).

חסרון ושגגה בידיעת המציאות

אנו נלמד כעת כיצד חסרון בידיעת המציאות יכול לגרום לחסרון במלאכת מחשבת ולפטור מחטאת.

שגגה מחמת חוסר ידיעת המציאות

ישנו סוג שגגה אחר והוא שחסרה לו ידיעה והכרה במציאות, בעובדות בשטח, שאוסרת את הפעולה ושאפשר היה לבררה ולדעת אותה מראש: נתכוון לחתוך בהיתר את התלוש ולאחר המעשה נמצא שאותו הירק היה מחובר וחתיכתו היתה אסורה. את עובדה זו הוא היה יכול לברר מראש ולדעת שהוא מחובר.

כפי שנלמד, בניגוד לשגגה מחמת שכחה, שגגה זו של חוסר ידיעת המציאות אינה מחייבת חטאת אלא היא דווקא גורמת לפטור מחטאת. הסיבה היא ששגגה זו פוגעת ומחסרת במלאכת מחשבת עצמה, או בצד המחשבה שבה או בצד המעשה כפי שיוסבר בדינים 1-3 להלן. ובלי קיום מלאכת מחשבת לא שייך לחייב חטאת על

שגגתה כפי שמובא בחגיגה י': "מלאכת מחשבת אסרה תורה" וכפי שמפרש שם רש"י: שהמחשבה חשבה בדעתו ונתכוון לה.

דיני פטור מחטאת על שגגה מחמת שכחה בגלל חוסר ידיעת המציאות

נבהיר כעת היטב את המושגים הקשורים לשגגה למיניה ע"י סדרה של דינים לגבי חיוב ופטור מחטאת כאשר בכל דין נציג את הידיעה, מחשבות החכמה והבינה, הביצוע, והדין, וכמו כן ההלכה מהרמב"ם הלכות שגגות, ובכך נשווה את המושגים אחד מול השני.

שלושת הדינים הבאים עוסקים בפעולות על ירך אחד בשגגה מחמת שכחה ובשגגה מחמת חסרון בידיעת המציאות והן פטורות מחטאת בגלל אי קיום אחד מהתנאים לחיוב חטאת הנ"ל: בדין 1 לא מתקיים תנאי א', בדין 2 לא מתקיים תנאי ב', בדין 3 לא מתקיים תנאי ג'. ר' "דיני המזיד בלא כוונה", עמ' 167, שהם חוזרים על הדינים 1-3 כאשר הם נעשים במזיד במקום בשוגג מחמת שכחה.

1. השוגג בלא כוונה – נתכוון להגביה את התלוש ונמצא שאותו הירק היה מחובר

- **ידיעה:** הוא לא ידע שחתיכת מחובר אסורה ולא ידע שהירק הוא מחובר – שגגה מחמת שכחה וגם חסרון בידיעת המציאות
 - **מחשבת החכמה:** התכוון להגביהת התלוש המותרת
 - **מחשבת הבינה:** התכוון לפעולת הגביהת התלוש
 - **ביצוע:** עשה את כוונתו להגביה את הירק אלא נעשתה מלאכת חתיכה אסורה בירק זה בגלל חסרון בידיעת המציאות שהוא מחובר
 - **דין:** פטור מחטאת בגלל דבר שאינו מלאכה. החסרון בכוונה מתחיל במחשבת החכמה – הוא לא התכוון כלל למלאכה אסורה, ועוד, במחשבת הבינה לא התכוון לחתוך. אין כאן מלאכת מחשבת כדי שיתחייב.
- רמב"ם הלכות שגגות פ"ב ה"ז:** השוגג בלא כוונה בשבת, פטור מחטאת. כיצד נתכוון להגביה את התלוש, וחתך את המחובר בלא כוונה לחתיכתו פטור: מלאכת מחשבת אסרה תורה, כמו שביארנו במקומו.
- #### **2. השוגג בלא כוונת הפעולה – נתכוין לחתוך את התלוש ונמצא שאותו הירק שחתך היה מחובר (מימרא בשבת עב ב' לפי דיוק מרש"י)**

- **ידיעה:** הוא לא ידע שחתיכת מחובר אסורה ולא ידע שהירק הוא מחובר – שגגה מחמת שכחה וגם חסרון בידיעת המציאות
 - **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת התלוש המותרת (לעומת דין 1. שבו הוא אינו מתכוון כלל לחתוך)
 - **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת התלוש
 - **ביצוע:** עשה את כוונתו לחתוך אלא חתך מחובר זה בגלל חסרון בידיעת המציאות שהוא מחובר
 - **דין:** אביי ורבא חולקים באם יש כאן מלאכת מחשבת בכדי להתחייב חטאת. לפי אביי, קיימת מלאכת מחשבת. הוא התכוון לחתוך בעלמא וחתך מחובר ובכך נעשתה כוונתו וא"כ חייב חטאת על שגגה מחמת שכחה כאשר החסרון בידיעת המציאות לא מפריע. לפי רבא הוא פטור מחטאת בגלל חסרון במחשבת הבינה הנגרם ע"י החסרון בידיעת המציאות: חתיכת המחובר נעשתה בשינוי כי הוא התכוון לחתוך תלוש ואז כשחתך את המחובר הוא חתך אותו באופן שחותכים תלוש שזה שונה מאופן חתיכת מחובר לגבי כיצד תופסים ומחזיקים את הצמח וכולי. א"כ חתיכה זו של המחובר אינה מלאכת מחשבת כי חסרה בה מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, של חתיכת מחובר ולכן פטור מחטאת. ר' פירוש המימרא לפי נושא שוגג", עמ' 166.
- רמב"ם** הלכות שגגות פ"ז הל' יד: המתכוון לחתוך את התלוש, וחתך את המחובר אף על פי שנתכוון לחתיכה הואיל ולא עשה מחשבתו [מחשבת הבינה], פטור מן החטאת: **שזה כמתעסק** (אליבא דתוס'); ולא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת, כמו שביארנו כמה פעמים.
3. **שוגג ולא נעשתה כוונתו** – נתכוון לחתוך את המחובר ונמצא שאותו הירק היה תלוש
- **ידיעה:** הוא לא ידע שחתיכת המחובר אסורה ולא ידע שירק זה תלוש – שגגה מחמת שכחה וגם חסרון בידיעת המציאות
 - **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת המחובר האסורה בשגגה מחמת שכחה
 - **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת המחובר
 - **ביצוע:** לא נעשתה כוונתו אלא חתך חתיכה מותרת בגלל חוסר ידיעת המציאות

- דין: אינה קיימת מלאכת מחשבת כי לא נעשתה כוונתו ופטור (לא נתקיים תנאי ג' של מלאכת מחשבת).

מקור: מובא במנחות סד: פרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים רבה אמר פטור ורבא אמר חייב. רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו. יש לדייק ממימרא זו שאם עלה תינוק בלבד א"כ לכולי עלמא פטור. שגם רבא שהולך אחר המחשבה יפטור כי אם לא עלו דגים א"כ לא נעשתה מחשבתו.

מקור הדינים בגמרא

נלמד את מקור הדינים האלה מהגמרא.

מובא בפרק כלל גדול (שבת עב:): **איתמר** נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור לחתוך את התלוש וחתך את המחובר רבא אמר פטור אביי אמר חייב רבא אמר פטור דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא אביי אמר חייב דהא קמיכוין לחתיכה בעלמא.

מימרא זו מופיע בשני הקשרים: מקורה הוא בפרק כלל גדול העוסק בדין שוגג ועוד, היא צוטטה בכריתות יט שם עוסקים בדין המתעסק. אמנם נראה שניתן לפרשה בשני אופנים: באופן של שגגה ובאופן של מתעסק וזה תלוי כיצד מבינים את המקרה, את הציור, שבה. המימרא מנוסחת באופן סתום – לא נקבע בבידור אם הכוונה והביצוע הם באותו צמח או בשני צמחים שונים. אם נאמר שמדובר באותו צמח א"כ הנושא הוא שוגג. ואם נאמר שמדובר בשני צמחים שונים א"כ הנושא הוא מתעסק. רש"י נוקט שמדובר בשני צמחים ובמתעסק.

נפרש כעת את המימרא באופן של צמח אחד ובשוגג.

פירוש המימרא לפי נושא שוגג

הכוונה והביצוע הם באותו צמח.

איתמר נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור [דין 1]. לא התכוון לחתוך ושוגג בידיעת המציאות] לחתוך את התלוש וחתך את המחובר רבא אמר פטור אביי אמר חייב רבא אמר פטור דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא אביי אמר חייב דהא קמיכוין לחתיכה בעלמא [דין 2]. התכוון לחתוך ושוגג בידיעת המציאות].

לפי אביי שמחייב קיימת מלאכת מחשבת: הוא התכוון לחתוך ולבסוף חתך מחובר. נראה שרבא שפוטט באמרו "לא נתכוון לחתיכה דאיסורא" מבחין בין אופן חתיכת

תלוש לבין אופן חתיכה מחובר. האופנים הם בהכרח שונים, למשל לגבי אופן שבו תופסים ביד את הצמח כדי לחותכו ולגבי המקום בו חותכים אותו, ויוצא שחתיכת המחובר האסורה נעשתה בשינוי. אומר רבא שכדי להתחייב חטאת על חתיכת מחובר צריך לחתוך אותו כמו שחותכים מחובר ללא שינוי וכאן החתיכה היתה כמו שחותכים תלוש וזהו חסרון בכוונה [מחשבת הבינה] במלאכת מחשבת, שפוטר מחטאת היינו שוגג בלא כוונת הפעולה.

דיני המזיד בלא כוונה

נחזור ונציג כעת את הדינים 1-3 כאשר הם נעשים במזיד במקום בשוגג. כלומר הוא יודע שחתיכת מחובר אסורה, אין שגגה מחמת שכחה אבל יש חסרון ושגגה בידיעת המציאות וזהו המוכן של "בלא כוונה".

שלושת הדינים הבאים עוסקים בפעולות על ירק אחד בחסרון בידיעת המציאות.

1. המזיד בלא כוונה – נתכוון להגביה את התלוש ונמצא שאותו הירק היה מחובר

• **ידיעה:** הוא ידע שחתיכת מחובר אסורה ולא ידע שהירק הוא מחובר – אין שגגה מחמת שכחה ויש חסרון בידיעת המציאות. ועוד, אין כאן פסיק רישא: ישנם מחוברים בין התלושים אבל לא מוכרח שהוא יתפוס מחובר במקום תלוש.

• **מחשבת החכמה:** התכוון להגביה את התלוש המותרת

• **מחשבת הבינה:** התכוון לפעולת הגביה את התלוש

• **ביצוע:** עשה את כוונתו להגביה את הירק אלא נעשתה מלאכת חתיכה אסורה בירק זה בגלל חסרון בידיעת המציאות שהוא מחובר

• **דין:** זהו דבר שאינו מלאכה והוא מותר מלכתחילה. החסרון בכוונה מתחיל במחשבת החכמה – הוא לא התכוון כלל למלאכה אסורה, ועוד, במחשבת הבינה לא התכוון לחתוך. אין כאן מלאכת מחשבת כלל.

רמב"ם הלכות שבת פ"א הל' ח: ... נתכוון לעשות דבר המותר, ונעשת מלאכה כגון שנתכוון לחתוך את התלוש, וחתך את המחובר אינו חייב כלום. וכן כל כיוצא בזה.

2. המזיד בלא כוונת הפעולה – נתכוין לחתוך את התלוש ונמצא שאותו הירק שחתך

היה מחובר

- **ידיעה:** הוא ידע שחתיכת מחובר אסורה ולא ידע שהירק הוא מחובר – אין שגגה מחמת שכחה ויש חסרון בידיעת המציאות. ועוד, אין כאן פסיק רישא: ישנם מחוברים בין התלושים אבל לא מוכרח שהוא יתפוס מחובר במקום תלוש
- **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת התלוש המותרת
- **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת התלוש
- **ביצוע:** עשה את כוונתו לחתוך אלא חתך מחובר זה בגלל חסרון בידיעת המציאות שהוא מחובר
- **דין:** אביי ורבא חולקים באם יש כאן מלאכת מחשבת בכדי להתחייב. לפי אביי, קיימת מלאכת מחשבת. הוא התכוון לחתוך בעלמא וחתך מחובר ובכך נעשתה כוונתו וא"כ חייב כאשר החסרון בידיעת המציאות לא מפריע. לפי רבא הוא לא התכוון לחתיכה דאיסורא כלומר אין כאן מחשבת החכמה של מלאכה ועוד יש חסרון במחשבת הבינה הנגרם ע"י החסרון בידיעת המציאות: חתיכת המחובר נעשתה בשינוי כי הוא התכוון לחתוך תלוש ואז כשחתך את המחובר הוא חתך אותו באופן שחותכים תלוש שזה שונה מאופן חתיכת מחובר לגבי כיצד תופסים ומחזיקים את הצמח וכולי. א"כ חתיכה זו של המחובר היא דבר שאינו מלאכה כי חסרה בה מחשבות החכמה והבינה, ולכן פטור ומותר.
- רמב"ם** הלכות שבת פ"א הל' ח: ... נתכוון לעשות דבר המותר, ונעשת מלאכה כגון שנתכוון לחתוך את התלוש, וחתך את המחובר אינו חייב כלום. וכן כל כיוצא בזה.
- 3. **המזיד ולא נעשתה כוונתו** – נתכוון לחתוך את המחובר ונמצא שאותו הירק היה תלוש
- **ידיעה:** הוא ידע שחתיכת המחובר אסורה ולא ידע שירק זה תלוש – אין שגגה מחמת שכחה ויש חסרון בידיעת המציאות
- **מחשבת החכמה:** הוא התכוון במזיד לחתיכת המחובר האסורה
- **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת המחובר
- **ביצוע:** לא נעשתה כוונתו אלא חתך חתיכה מותרת בגלל חוסר ידיעת המציאות

- **דין:** אינה קיימת מלאכת מחשבת כי לא נעשתה כוונתו ופטור (לא נתקיים תנאי ג' של מלאכת מחשבת).

רמב"ם הלכות שבת פ"ב הל' טז: מפקחין פיקוח נפש בשבת, ואין צריך ליטול רשות מבית דין; והמקדים להציל הנפש, הרי זה משובח. כיצד: ראה תינוק שנפל לים פורס מצודה ומעלהו, ואף על פי שהוא צד הדגים עמו. שמע שטבע תינוק בים, ופרס מצודה להעלותו, והעלה דגים בלבד פטור מכלום. נתכוון להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק פטור, אפילו לא שמע שטבע: הואיל והעלה תינוק עם הדגים, פטור.

מקור: מובא במנחות סד.: פרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים רבה אמר פטור ורבא אמר חייב. רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו. יש לדייק ממימרא זו שאם עלה תינוק בלבד א"כ לכולי עלמא פטור. שגם רבא שהולך אחר המחשבה יפטור כי אם לא עלו דגים א"כ לא נעשתה מחשבתו.

מתעסק – חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת

במתעסק אנו פוגשים סוג אחר של שגגה: שגגה מחמת חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת.

שגגה מחמת חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת

בשגגה זו האדם מתכוון לעשות פעולה מותרת אלא שהוא טעה והקטיא בביצוע ונעשתה מלאכה אסורה: נתכוון לחתוך את התלוש ובמקום זה חתך ירק אחר שהוא מחובר. הוא ידע שזה תלוש וישנם מחוברים בסמוך לו וידו הקטיא וחתך מחובר. זוהי פעולה מוטעית וכושלת עד כדי כך שלא נעשתה כוונתו. אפשר לכנות גם טעות והקטיא בביצוע בשם חסרון בידיעה הרי מחשבת הבינה, מחשבת הפעולה, אינה יודעת על כך. חוסר ידיעה זו נקרא **מתעסק** כפי שאומר הרמב"ם: "והרי הוא כמתעסק שהרי לא ידע בעת שליקט שעבר על מחשבתו" (רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"ט).

המתעסק אינו שוגג מחמת שכחה: הוא יודע שהוא שבת ויודע שחתיכת מחובר אסורה (רש"י שבת עב: ד"ה וחתך את המחובר פטור) וא"כ אינו חייב חטאת מחמת שגגה זו אלא יש לחייבו חטאת בגלל שגגה מחמת חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת אילולא הפטור של המתעסק.

לימוד פטור המתעסק – לפי רש"י (שם) מקורו של הפטור מחטאת במתעסק הוא מהפסוק "אשר נשיא יחטא, ועשה אחת מכל מצוות ה' אלוקיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם. או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה, והביא את קורבנו שעיר עיזים זכר תמים" (ויקרא ד', כב). ובכריתות יט: דורשים: אשר חטא בה – פרט למתעסק בדבר אחר ועשה דבר זה.

יש לשאול: מדוע יש צורך ללמוד את פטור המתעסק מהפסוק "אשר חטא בה – פרט למתעסק". לכאורה ניתן לראותו כעוד חסרון במלאכת מחשבת ובכך פטור מחטאת כמו אצל שגגה מחמת חוסר ידיעת המציאות הנ"ל.

יש לומר שהמתעסק חלוק ומובדל לגמרי ממלאכת מחשבת. הפטור מחטאת מצד מלאכת מחשבת מגיע לאדם שמתכוון לעשות מלאכה אלא שכוונתו לקויה וחסרה בגלל חסרון בידיעת המציאות: נתכוון לחתוך את התלוש ונמצא שהוא מחובר. הוא התכוון בצורה מחושבת אלא שכוונתו לא התאימה למלאכה שנעשתה ונחשבת לקויה לגבה ולכן פטור. לעומת זאת המתעסק אינו מתכוון כלל למלאכה אלא פועל פעולה פראית ובלתי נשלטת, שבכל זאת מצליחה לעשות מלאכה: נתכוון להגביה את התלוש וחתך מחובר אחר, פעולה שמחייבת חטאת כי הוא היה צריך לשלוט על עצמו. לעומת השוגג שיש לו כוונה לעשות מלאכה אלא שהיא לקויה וחסרה למתעסק אין כלל כוונה לעשות מלאכה ולכן אין ללמוד את הפטור שלו מ"מלאכה מחשבת אסרה תורה" אלא מהפסוק "אשר חטא בה". בקטע "מתעסק לפי תורת הסוד", עמ' 178, יובא הסבר נוסף לפי הסוד.

זו היא דעת רש"י. תוס' (שבת עב: ד"ה נתכוין) חולקים על רש"י ולומדים מתעסק מ"מלאכת מחשבת אסרה תורה" כאשר המתעסק מהווה חסרון במלאכת מחשבת ובגלל זה פטור ועוד, תוס' מזהים את המתעסק עם שגגה מחמת חוסר ידיעת המציאות הנ"ל.

רבי עקיבא איגר (שו"ת רע"א, ס' ח') מבדיל בין לימוד מתעסק מהפסוק לבין לימוד מתעסק מ"מלאכת מחשבת אסרה תורה": כשלומדים מהפסוק "מאשר חטא בה" א"כ המתעסק פטור מקרבן אבל מ"מ מקרי שגגת איסור אבל כשלומדים מ"מלאכת מחשבת אסרה תורה" א"כ כאשר אין מלאכת מחשבת אינו בכלל מלאכה ולא נעשה העבירה כלל.

מתעסק כשמתכוון להיתר – פטור המתעסק ניתן לאדם המתעסק כשמתכוון להיתר ויצא לו איסור: נתכוון להגביה את התלוש [בהיתר] וחתך מחובר אחר [באיסור]. אבל אדם המתכוון מלכתחילה בשוגג לאיסור ויצא לו איסור אחר כגון: נתכוון לחתוך את המחובר הזה וחתך מחובר אחר מאותו סוג ירק שאליו התכוון אינו פטור מצד דין מתעסק ויהיה חייב מצד דין מלאכת מחשבת (דין 7 להלן). לחלופין, חוסר הידיעה על מעשיו בעת עשיית מלאכה אסורה יכול לגרום שלא תיעשה מלאכת מחשבת וא"כ פטור מצד דין מלאכת מחשבת (דין 6 להלן).

דינים הקשורים למתעסק

נבהיר כעת היטב את המושגים הקשורים למתעסק ע"י סדרה של דינים לגבי חיוב ופטור מחטאת כאשר בכל דין נציג את הידיעה, מחשבות החכמה והבינה, הביצוע, והדין, ובכך נשווה את המושגים אחד מול השני. הדינים עוסקים בציורים של מתעסק בשני ירקות ומקובצים כך:

- דינים 4-5 עוסקים במתעסק כשמתכוון להיתר בציור של שתי ירקות.
- דינים 6-7 עוסקים במתעסק כשמתכוון לאיסור בשוגג מחמת שכחה בציור של שתי ירקות.
- דין 8-9 עוסקים באדם שעשה פעולה אסורה ופעולה מותרת בבת אחת בציור של שתי ירקות.

דיני מתעסק כשמתכוון להיתר

הדינים הבאים עוסקים במתעסק כשמתכוון להיתר בפעולות על שני ירקות שונים:

4. מתעסק כשמתכוון להיתר – נתכוון להגביה את התלוש ובמקום זה חתך מחובר אחר

- ידיעה: הוא ידע שחתיכת המחובר אסורה וידע שיש ירקות מחוברות בסמוך – אין חסרון בידיעת המציאות
- מחשבת החכמה: התכוון להגביה את התלוש המותרת
- מחשבת הבינה: התכוון לפעולת הגביה את התלוש
- ביצוע: לא נעשתה כוונתו וחתך ירק אחר מחובר בגלל טעות והחטאה בביצוע ויש חסרון בידיעת הפעולה המתבצעת

- **דין:** לאביי ורבא פטור מחטאת בדין מתעסק, אשר חטא בה – פרט למתעסק בדבר אחר [המותר] ועשה דבר זה [האסור] וכאן הוא מתעסק בהגבהה מותרת.

5. **מתעסק כשמתכוון להיתר** – נתכוון לחתוך את התלוש ובמקום זה חתך מחובר אחר שהוא מאותו סוג שנתכוון אליו.

- **ידיעה:** לדעת רש"י (ר' "פירוש המימרא לפי נושא מתעסק", עמ' 173) אביי ורבא חולקים במהות המקרה, בצירוף: לפי אביי הוא לא ידע שחתיכת המחובר אסורה, הוא שוגג מחמת שכחה, וידע שיש ירקות מחוברות בסמוך – אין חסרון בידיעת המציאות. לפי רבא הוא ידע שחתיכת המחובר אסורה, הוא אינו שוגג מחמת שכחה, וידע שיש ירקות מחוברות בסמוך – אין חסרון בידיעת המציאות.

- **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת התלוש המותרת

- **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת התלוש

- **ביצוע:** לא נעשתה כוונתו וחתך ירק אחר מחובר בגלל טעות והחטאה בביצוע

- **דין:** אביי ורבא חולקים באם יש כאן פטור של מתעסק. לפי אביי אין פטור מצד מתעסק כי הוא התכוון לאיסור, חתיכה בעלמא, והפטור מיועד למתעסק כשמתכוון להיתר, אלא נעשתה מלאכת מחשבת כמו שסובר אביי בדין 2: הוא התכוון לחתוך בעלמא ולבסוף חתך מחובר וחייב חטאת בשוגג מחמת שכחה, שהוא לא ידע שהמלאכה היא אסורה. צריך לומר שהתלוש והמחובר הם ירקות מאותו סוג כדי שתתקיים מלאכת מחשבת.

לפי רבא הוא פטור מחטאת בדין מתעסק, אשר חטא בה – פרט למתעסק בדבר אחר ועשה דבר זה. לפי רבא הפטור של מתעסק תקף כי הוא התעסק בהיתר דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא. הרמב"ם פוסק כרבא. לפי רבא יש פטור כפול: פטור מצד מלאכת מחשבת כי אין שגגה מחמת שכחה ופטור מצד מתעסק כאמור וכפי שמתבטא הרמב"ם: "אינו חייב כלום".

רמב"ם הלכות שבת פ"א, ה"ח: ... נתכוון לעשות דבר המותר, ונעשת מלאכה כגון שנתכוון לחתוך את התלוש, וחתך את המחובר אינו חייב כלום. וכן כל כיוצא בזה.

בורר בטעות – נראה שדין זה שייך גם בהלכות בורר כאשר אדם מתכוון לברור אוכל מתוך תערובת אוכל ופסולת בהיתר ובטעות במקום לתפוס את האוכל הוא

תפס את הפסולת והוציאה מהתערובת. זהו מתעסק כשמתכוון להיתר ונעשה מלאכה והוא פטור מדין מתעסק לפי הרמב"ם הנ"ל.

מקור הדינים בגמרא

נלמד את מקור הדינים האלה של מתעסק מהגמרא לפי אותה מימרא שלמדנו בעניין שוגג, ר' "פירוש המימרא לפי נושא שוגג", עמ' 166.

פירוש המימרא לפי נושא מתעסק

הכוונה והביצוע הן בשני צמחים שונים.

איתמר נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור [דין 4. מתעסק כשמתכוון להיתר, רש"י לחתוך את התלוש וחתך את המחובר רבא אמר פטור [דין 5. מתעסק כשמתכוון להיתר] אביי אמר חייב רבא אמר פטור דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא אביי אמר חייב דהא קמיכוין לחתיכה בעלמא.

רבא רואה בו מתעסק כשמתכוון להיתר כי הוא לא מתכוון לחתוך את המחובר, שהיא חתיכה דאיסורא כפי שאומר רבא, אלא הוא מתכוון רק לחתוך את התלוש המותר וא"כ תקף פטור מחטאת מדין מתעסק. אביי רואה בו מתעסק כשמתכוון לאיסורא כי הוא התכוון לחתוך בעלמא וא"כ אינו תקף פטור מחטאת מדין מתעסק. לעומת זאת לפי אביי נעשתה מלאכת מחשבת כי בסוף חתך מחובר שבזה עשה את מחשבתו וחייב חטאת על מלאכת מחשבת בשגגה מחמת שכחה, שהוא לא ידע שהמעשה אסור.

פירוש רש"י מתאים לפירושה זה של המימרא.

רש"י: נתכוין להגביה את התלוש - כגון דנפל סכין בערוגת הירק ונתכוין להגביהו: וחתך את המחובר פטור - דכתיב אשר חטא בה ודרשינן בכריתות פרט למתעסק בדבר אחר ועשה דבר זה ושוגג היכי דמי כגון שנתכוין לכך אבל שגג דסבר שאין היום שבת או סבר שמלאכה זו מותרת וזה מתעסק בהגבהה היה ולא בחתיכה: דהא לא איכוין אחתיכה דאיסורא - בשגגת שבת או בשגגת מלאכות אלא מתעסק בחתיכת היתר הוה שיודע שהוא שבת ויודע שחתיכת מחובר אסור:

מתוך פירוש רש"י ניתן להבין מהו המקרה, הציור, הראשון של הברייתא לפי דעתו. מדובר בשני חפצים שונים: הוא הושיט את ידו כדי לתפוס ולהגביה את הסכין הנפול ובטעות במקום לתפוס את הסכין הוא תפס בירק, כמו מלפפון, שמחובר לקרקע

והרים אותו ובכך חתך את חיבורו לקרקע, פעולה של קוצר. אי נמי תוך כדי הגבהת הסכין חתך ירק מחובר.

מסביר רש"י שהוא פטור בדין מתעסק: הוא התעסק והתכוון לפעולה המותרת של הגבהת הסכין ובטעות עשה פעולה אחרת של חתיכת הירק שאליה לא התכוון. מקורו של דברי רש"י הוא מהפסוק "אשר נשיא יחטא, ועשה אחת מכל מצוות ה' אלוקיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם. או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה, והביא את קורבנו שעיר עיזים זכר תמים" (ויקרא ד-כב). ובכריתות יט: דורשים: אשר חטא בה - פרט למתעסק.

מאחר שרש"י מתבסס על "אשר חטא בה" - בה ולא בדבר אחר - הוא נאלץ להעמיד את המקרה של המימרא בשני חפצים שונים: הסכין והירק. הוא התעסק בדבר הסכין התלוש ועשה בדבר הירק המחובר.

כמו כן רש"י מעמיד את המקרה השני של המימרא - לחתוך את התלוש וחתך את המחובר - בשני חפצים שונים: ירק תלוש וירק אחר מחובר.

ועוד, מתוך פירוש רש"י על דברי רבא נגד אביי יש להבין שאביי סובר שהמקרה "לחתוך את התלוש וחתך את המחובר" הוא מקרה של שוגג כאשר רבא מסביר לו לאביי: לטעמיך בכדי להתחייב חטאת על שגגה צריך להתכוון לחתיכת הדבר האסור ולבצעה.

דיני מתעסק כשמתכוון לאיסור בשוגג מחמת שכחה

הדינים הבאים עוסקים באדם שמתעסק כשמתכוון לאיסור בשוגג מחמת שכחה בפעולות על שני ירקות שונים:

6. מתכוון לאיסור ויצא לו איסור אחר שאינו מהסוג שנתכוון - נתכוון לחתוך את המחובר הזה ובמקום זה חתך מחובר אחר שהוא מסוג ירק אחר ממה שנתכוון

- ידיעה: הוא לא ידע שחתיכת המחובר אסורה, יש שגגה מחמת שכחה, וידע שיש ירקות מחוברות בסמוך - אין חסרון בידיעת המציאות
- מחשבת החכמה: הוא התכוון לחתיכת מחובר מסוג מסוים
- מחשבת הבינה: הוא התכוון לפעולת חתיכת המחובר
- ביצוע: לא נעשתה כוונתו וחתך ירק מחובר אחר מסוג אחר משנתכוון בגלל טעות והחטאה בביצוע

• **דין:** לא נעשתה מחשבת החכמה שהיא לחתוך מסוג מסוים, שזאת היתה המטרה, וא"כ לא קיימת מלאכת מחשבת ובגלל זה פטור מחטאת על השגגה מחמת שכחה, שלא ידע שמלאכת החתיכה היא אסורה כפי שמתבטא הרמב"ם בה"ט "שלא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת". חוסר ידיעה על מעשיו בעת הפעולה הוא שגרם שלא נעשתה מלאכת מחשבת אבל חוסר ידיעה זו אינו מחשיב אותו למתעסק כי הוא התכוון לאיסור ולא להיתר כפי שהוצרך בדין מתעסק. הפטור כאן היא רק מצד חסרון במלאכת מחשבת ולא מצד מתעסק. הרמב"ם בה"ט אומר שהוא במתעסק בכך שלא ידע בעת שליקט שעבר על מחשבתו אבל אין לו להיפטור בגין מתעסק.

רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"ט: נתכוון ללקט תאנים שחורות, וליקט לבנות, או שנתכוון ללקט ענבים ואחר כך תאנים, ונהפך הדבר וליקט התאנים בתחילה ואחר כך ענבים פטור. אף על פי שליקט כל שחשב הואיל ולא ליקט כסדר שחשב, פטור: **שלא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת, והרי הוא כמתעסק שהרי לא ידע בעת שליקט שעבר על מחשבתו.**

כל שכן פטור אם חתך בטעות תלוש אחר.

7. **מתכוון לאיסור ויצא לו איסור אחר מאותו סוג שנתכוון - נתכוון לחתוך את המחובר הזה ובמקום זה חתך מחובר אחר שהוא אותו סוג ירק שהתכוון.**

• **ידיעה:** הוא לא ידע שחתיכת המחובר אסורה, יש שגגה מחמת שכחה, וידע שיש ירקות מחוברות בסמוך - אין חסרון בידיעת המציאות

• **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת המחובר מסוג מסוים

• **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת המחובר

• **ביצוע:** עשה את כוונתו וחתך ירק המחובר מהסוג שהוא התכוון אליו.

• **דין:** נעשתה מחשבת החכמה שהיא לחתוך מסוג מסוים, שזאת היתה המטרה, וגם מחשבת הבינה נעשתה וא"כ קיימת מלאכת מחשבת וחייב חטאת על השגגה מחמת שכחה, שלא ידע שמלאכת החתיכה היא אסורה כפי שמתבטא הרמב"ם בה"י "שהרי נעשת מלאכה שחשב לעשותה". חוסר ידיעה על מעשיו בעת הפעולה הוא אינו מביא לפטור של דין מתעסק כי הוא התכוון לאיסור ולא להיתר.

רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"י: היו לפניו שתי נרות דולקות, או כבות, ונתכוון לכבות זו וכיבה את זו, או להדליק זו והדליק את זו חייב: שהרי עשה מין המלאכה שחשב לעשותה. הא למה זה דומה, למי שנתכוון ללקט תאנה זו, וליקט תאנה אחרת, או למי שנתכוון להרוג את זה, והרג את זה **שהרי נעשת מלאכה שחשב לעשותה.**

הערה: זה הדין שדייק תוס' מדין 5 לעיל. שם פטר רבא בדין מתעסק בגלל הכוונה להיתר וכאן שהכוונה היא לאיסור רבא ישלול פטור מצד מתעסק ויחייב בדין מלאכת מחשבת. בזה רבא חולק על שמואל (כריתות יט) שמחשיב אפילו טעות אנוש כזו כהפסק ושלילה במלאכת מחשבת ופוטור כאן מצד חסרון במלאכת מחשבת.

דיני מתעסק עקב פעולה אחרת

הדינים הבאים עוסקים באדם שמתעסק עקב פעולה אחרת שעשה במתכוון בפעולות על שני ירקות שונים:

8. **מתכוון לאיסור ויצא לו איסור והיתר** – נתכוון לחתוך את המחובר ובפעולה אחת חתך את המחובר הזה ובנוסף ובטעות חתך תלוש אחר

- **ידיעה:** הוא לא ידע שחתיכת המחובר אסורה וידע שיש תלוש בסמוך – יש ידיעת המציאות

- **מחשבת החכמה:** הוא התכוון לחתיכת המחובר האסורה

- **מחשבת הבינה:** הוא התכוון לפעולת חתיכת המחובר

- **ביצוע:** בחתיכת המחובר הוא עשה את כוונתו, מלאכת מחשבת, ובחתיכת התלוש האחר הוא לא עשה את כוונתו בגלל טעות והחטאה בביצוע

- **דין:** ישנם שני צדדים לפסוק את דיננו:

מצד אחד יש לומר שניתן להפריד את שני הדינים לגבי שתי החתיכות: בחתיכת המחובר הוא חייב חטאת על שגגה מחמת שכחה שלא ידע שמלאכת חתיכת המחובר אסורה ונעשתה כוונתו, ז"א יש כאן מלאכת מחשבת. ואילו בחתיכת התלוש הוא פטור מחטאת כי לא נעשתה מחשבתו, כל שכן מדין 6 לעיל.

מאידך יש לומר שבגלל שמדובר בפעולה אחת רצופה לא ניתן להפריד את שני הדינים והחתיכה הנוספת של התלוש בחוסר ידיעת הפעולה המתבצעת, כמתעסק, מוכיחה עליו שגם החתיכה של המחובר היתה כזו, בחוסר ידיעת הפעולה המתבצעת

כלומר, גם חתיכת המחובר היתה כמתעסק וא"כ בחתיכת המחובר לא נעשתה מחשבתו ופטור מחטאת עליה.

נסתייע בדין הבא (מנחות סד.): פרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים [ובכך הציל בטעות את התינוק שהיא פעולה מותרת משל עצמה] רבה אמר פטור ורבה אמר חייב. רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו [הצלת התינוק המותרת] – אם הוא היה מתכוון להעלות תינוק לבד ובמקום זה עלו לו תינוק ודגים או אפילו דגים בלבד הוא היה פטור בדין המתעסק כשמתכוון להיתר] ורבה אמר חייב זיל בתר מחשבתו [במלאכה אסורה ונעשתה מחשבתו כשעלו הדגים].

מחלוקת רבה ורבה בדין התינוק והדגים היא דומה לשני הצדדים שהזכרנו בקשר לדין הנדון: רבה אינו מפריד את דין הדגים מדין התינוק. ברגע שעלה תינוק ביחד עם הדגים אזי הוא נהיה כמתעסק ולא נעשתה כוונתו ופטור על הדגים ואילו רבה מפריד את דין הדגים מדין התינוק ומחייב על הדגים.

ואמנם נראה שמחלוקת רבה ורבה שייך לדיננו: שני צדדיו של מחלוקתם הם שני הצדדים לפסוק את דיננו שהזכרנו. רבה יפריד את הדינים של שתי החתיכות ויחייב על חתיכת המחובר ורבה לא יפריד את הדינים ויפטור את חתיכת המחובר. רבה שהולך אחר המחשבה יאמר שהיתה כאן מלאכת מחשבת לגבי חתיכת המחובר ורבה שהולך אחר המעשה יאמר שמוכח מביצוע המעשה שיש כאן כמתעסק ופטור בחתיכת המחובר מצד חסרון במלאכת מחשבת כאמור. הרמב"ם פוסק כרבה.

רמב"ם הלכות שבת פ"ב, הל' טז: מפקחין פיקוח נפש בשבת, ואין צריך ליטול רשות מבית דין; והמקדים להציל הנפש, הרי זה משובח. כיצד: ראה תינוק שנפל לים פורס מצודה ומעלהו, ואף על פי שהוא צד הדגים עמו. שמע שטבע תינוק בים, ופרס מצודה להעלותו, והעלה דגים בלבד פטור מכלום. נתכוון להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק פטור, אפילו לא שמע שטבע: הואיל והעלה תינוק עם הדגים, פטור.

9. מתכוון להיתר ויצא לו היתר ואיסור – נתכוון לחתוך את התלוש ובפעולה אחת חתך את התלוש הזה ובנוסף ובטעות חתך מחובר אחר

- ידיעה: הוא ידע שחתיכת מחובר אסורה, אין שגגה מחמת שכחה, וידע שיש מחובר בסמוך – יש ידיעת המציאות
- כוונה: הוא התכוון לחתיכה ירק זה התלוש ולא ציפה לחתוך מחובר וזה לא היה מוכרח לקרות

- **ביצוע:** הוא לא התכוון לחתוך מחובר וחתיכת המחובר היתה בדרך שחותכים תלוש כלומר בשינוי.
- **דין:** נסביר דין זה לפי הדין הקודם (דין 8) שישנם שני צדדים לפסוק אותו. רבא שהולך אחר מחשבתו מפריד את הדין לשניים: בחתיכת התלוש הוא פטור ומותר ובחתיכת המחובר הוא פטור מדין מתעסק. לפי רבה שהולך אחר מעשיו אין להפריד את הדינים וחתיכת המחובר היא דבר שאינו מתכוון אגב החתיכה המותרת של התלוש כאשר אין כאן פסיק רישא לכן היא מותרת מלכתחילה. ר' "דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב", עמ' 144. הרמב"ם פוסק כרבה כנזכר בדין 8.

רמב"ם הלכות שבת פ"ב, הל' טז: מפקחין פיקוח נפש בשבת, ואין צריך ליטול רשות מבית דין; והמקדים להציל הנפש, הרי זה משובח. כיצד: ראה תינוק שנפל לים פורס מצודה ומעלהו, ואף על פי שהוא צד הדגים עמו. שמע שטבע תינוק בים, ופרס מצודה להעלותו, והעלה דגים בלבד פטור מכלום. נתכוון להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק פטור, אפילו לא שמע שטבע: הואיל והעלה תינוק עם הדגים, פטור.

מתעסק לפי תורת הסוד

נגדיר את המתעסק לפי תורת הסוד כך שנוכל להבין את דיניו היטב.

לפי שכבר למדנו, חכמה ובינה הן שני צדדים של המחשבה שבמלאכת מחשבת. החכמה מחליטה לנקוט במלאכה לפי הצורך, הכדאיות, והתכלית, כולל התייחסות למותר\אסור, והבינה מחליטה על הדרך והאמצעים לבצע את המלאכה כדי להשיג את התוצאה הרצויה. אם שתי המחשבות האלו מתאימות למלאכה שהיתה במשכן א"כ קיימת המחשבה שבמלאכת מחשבת. ובמידה שביצוע המלאכה מתאים למחשבות חכמה ובינה הרי קיימת מלאכת מחשבת וחייב על שגגתה חטאת.

המתעסק, ספירת המלכות, ויצר הרע – בכדי להבין מהו מתעסק יש להכיר את ספירת המלכות שאותה כבר הזכרנו בקטע "ספירת המלכות מתנתקת ממחשבות החכמה והבינה ומושפעת מכוח היצר", עמ' 153. ספירת המלכות, הספירה העשירית, היא הספירה האחראית להגשים, להוציא לפועל, ולבצע בעולם את מחשבות החכמה והבינה.

כעת נדון במצבים שבהם ספירת המלכות אינה מבצעת את מחשבות חכמה ובינה. כפי שכתוב בשערי אורה (שער א' י"ג) כתוצאה מחטא אדם הראשון בעץ הדעת ספירת המלכות עלולה להתנתק מחיבורה למחשבות חכמה ובינה וכך להיחשף לכוח יצר הרע, יצר הבהמי שבאדם, שיכול כעת להשתלט על ספירת המלכות ולהגשים דרכה את כוונתו בעולם וכך לגרום לתוצאות שהן בניגוד למחשבות החכמה והבינה שנותקו מספירת המלכות.

לפי זה נוכל להבין את המתעסק. המתעסק חושב מחשבות חכמה ובינה לקראת ביצוע מלאכת מחשבת מותרת. אלא אצלו ספירת המלכות התנתקה ממחשבות אלו ומושפעת מכוח היצר הרע שפועל עליה לבצע דרכה תוצאה רעה כאשר מחשבות חכמה ובינה לא יודעות על כך. אכן בפועל, ידיו מבצעות מלאכה אסורה בהשפעת כוח זה. לפעולה אסורה זו יש חסרון בידיעה בזה שמחשבות חכמה ובינה לא יודעות עליה. מעשה הנעשה בשגגה זו פטור מדין חטאת כנ"ל. וזאת בניגוד לפטור מצד מלאכת מחשבת שבה ספירת המלכות מחוברת למחשבות חכמה ובינה אלא שיש בהן חסרון וליקוי כפי שהוסבר.

השוואה בין עניינים שחסרים בהם מחשבות חכמה ובינה

בסיכום: נבדיל בין ארבעה עניינים שחסרים בהם מחשבות חכמה ובינה:

- **דבר שאינו מלאכה** – מחשבות החכמה והבינה יודעות על הפעולה ומתכוונות אליה אלא שיש בהן חסרון שגורע ממלאכת מחשבת
- **דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת** – מחשבות החכמה והבינה יודעות על הפעולה ואינן מתכוונות אליה בהיסח הדעת
- **מתעסק** – מחשבות החכמה והבינה אינן מתכוונות ואף אינן יודעות על הפעולה המתבצעת.
- **מקלקל** – מחשבות החכמה והבינה מנותקות מהפעולה

חלק ד

אבות ותולדות

פרק א אבות ותולדות לפי מלאכת מחשבת

הקדמה

כעת כאשר ראינו בפרקים הקודמים שהתיקון של מלאכה בעולמות הבי"ע נעשה בעיקר ע"י המחשבה שבמלאכה, בחכמה ובבינה, א"כ יש לשאול: כאשר פעולה כלשהיא שהיא איננה מל"ט המלאכות, נעשית באותה מחשבה, במחשבת החכמה, מחשבת התכלית, או במחשבת הבינה, מחשבת הדרך, כמו אחת מל"ט המלאכות, האם גם כן נעשה תיקון בעולמות הבי"ע בעשייתה.

ואמנם עולה מעיון ברמב"ם לפי תורת הסוד, שאדם יכול להתחייב על עשיית פעולה כלשהיא בשבת שהיא איננה מל"ט המלאכות שהיו במשכן בתנאי שהיא נעשית באותה מחשבה שבה נעשית אחת מל"ט המלאכות וא"כ גם היא נקראת מלאכת מחשבת. ב"מחשבה" הכוונה היא לאחת משתי המחשבות, מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, ומחשבת הבינה, מחשבת הדרך (ר' "המוחין והכוונה שבעשיית המלאכות - מלאכת מחשבת" עמ' 98).

המחשבות באות לידי ביטוי בנוסחאות

נמצא ברמב"ם שמחשבות התכלית והדרך, חכמה ובינה, של מלאכה באות לידי ביטוי בנוסחאות ועל ידיהן ניתן להשוות ולקבוע האם פעולה כלשהיא נעשית באותה מחשבה שבה נעשית אחת מל"ט המלאכות. למשל: מחשבת החכמה של חרישה היא מתבטאת בנוסחה "להכין ולייפות קרקע לזריעה" ומחשבת הבינה של טוחן היא מתבטאת בנוסחה "לקחת גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה". בהמשך אנו נגדיר בעקבות הרמב"ם נוסחאות המחשבה עבור מלאכות אחרות, כולל מלאכות זורה, בורר, ומרקד.

אב מלאכה מוכלל

ישנן פעולות שאינן מל"ט המלאכות אלא שהן מקיימות הן את נוסחת הדרך והן את נוסחת התכלית של מלאכה מל"ט המלאכות. נקרא לפעולות כאלו "אב כללי" או "אב מוכלל" שכן הן הכללות של אב המלאכה המקורי. דוגמה פשוטה של אב מוכלל של מלאכת חורש היא החופר, או העושה חריץ בקרקע ודוגמה נוספת בהלכות בורר היא הקצפת כרשינין במים שהיא אב מוכלל של מלאכת זורה.

מעין אב מלאכה

אם פעולה כלשהיא נעשית באותה מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, כמו אחת ל"ט המלאכות והיא לא נעשית בדרך המלאכה אלא בשינוי רגיל א"כ הפעולה נקראת **מעין אב מלאכה**. למשל הזומר את האילן, כדי שיצמח הרי זה **מעין אב מלאכת זורע** שכן יש לה תכלית זורע – כדי שיצמחו, ואין לה דרך זריעה שהיא להניח דבר במקום גדוליו (רמב"ם פ"ח ה"ב).

תולדת מלאכה

ואם פעולה כלשהיא נעשית באותה מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, כמו אחת מל"ט המלאכות כאשר תכלית הפעולה היא לאו דווקא תכלית המלאכה אלא תיקון נצרך, א"כ הפעולה נקראת **תולדה של המלאכה** ההיא. למשל לגבי מלאכת חרישה (רמב"ם פ"ח ה"א): מחשבת הבינה של חרישה היא לעבד ולשבח קרקע והמנכש בעיקרי האילנות ע"י חפירה בקרקע שלא לצורך זריעה גם הוא נעשה באותה מחשבת הבינה לעבד קרקע וא"כ היא **תולדת מלאכת חורש**. דוגמה נוספת: לגבי מלאכת טוחן (רמב"ם פ"ז ה"ה) מחשבת הבינה היא לקחת גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה והמחתך את הירק מעט מעט לבשלו שגם היא נעשית באותה מחשבת הבינה לקחת גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה וא"כ היא **תולדת מלאכת טוחן** על אף שהיא איננה נעשית במחשבת החכמה של טוחן שהיא טחינה לצורך הסממנים ולצורך הכנת לחם הפנים אלא היא נעשית לתיקון נצרך היינו בישול הירק.

איסורים מדרבנן

סוגי המלאכות הנ"ל: אב מלאכה, מעין אב מלאכה, ותולדות מלאכה כולן חייבות מדאורייתא כפי שהוסבר. בהמשך אנו נסווג גם פעולות שאסורות מדרבנן.

ישנם מספר סוגים של איסורים מדרבנן (לפי רבי שמעון):

- **משאצל"ג** – ר' "מלאכה שאינה צריכה לגופה – חסרון בחכמה", עמ' 113.
- **מלאכה הנעשית בשינוי** – ר' "מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) – חסרון בינה", עמ' 124.
- **מלאכה דרבנן, וגזירה דרבנן** – ר' "מלאכה דרבנן (שבות) – שנראה כמלאכה", עמ' 137.

הימשכות והרחבה של ל"ט המלאכות מעבר לתחום הגדרתן

סוגי המלאכות הנ"ל הן כולן הימשכות והרחבה של ל"ט המלאכות מעבר לתחום הגדרתן. מצד אחד הרחבה זאת מגבירה את מגוון הפעולות האסורות בשבת, ומאידך הרחבה זאת מגבירה את האפשרויות שבהן האדם יכול לערוך תיקון בעולמות בימות החול.

הנה סיכום לסוגי המלאכות לפי המחשבות חכמה ובינה היינו תכלית ודרך

טבלה 15 הרחבת ל"ט המלאכות מעבר לתחום הגדרתן

סוג מלאכה	מקיים תכלית האב	מקיים דרך האב
אב מוכלל	כן	כן
מעין אב מלאכה	כן	לא
תולדה	לא	כן

הבה נתבונן כיצד מושגים אלו עולות מדברי הרמב"ם הלכות שבת פ"ז ופ"ח. נביא לסיוע קטעים מספר "כלכלת השבת", הקדמה למשניות סדר מועד, סעיף א, כללי ל"ט מלאכות, שחיבר תפארת ישראל, שבה הוא מסביר את הרמב"ם לפי דרכנו.

אב מלאכה מוכלל – משתתפת במחשבת החכמה והבינה

הגדרה של אב מלאכה מוכלל מתוך הרמב"ם

בהקדמה מוגדר "אב מוכלל" של מלאכה מל"ט המלאכות כפעולה שמקיימת הן את נוסחת הדרך והן את נוסחת התכלית של המלאכה. הגדרה זו עולה מתוך הרמב"ם כפי שיבואר.

רמב"ם שבת פ"ז ה"ב: כל אלו ה[ל"ט] מלאכות וכל שהוא מעניינן, הן הנקראין אבות מלאכות. כיצד הוא עניינן: אחד החורש, או החופר, או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה: שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע, ועניין אחד הוא ולהכין ולייפות את הקרקע לזריעה.

פירוש: לפעולות חורש, חופר, וחורץ הנעשות כדי להכין ולייפות את הקרקע לזריעה יש את התכלית והדרך של חרישה וא"כ הן אבות מלאכת חורש מוכללים.

רמב"ם שבת פ"ז ה"ג: וכן אחד הזורע זרעים, או הנוטע אילנות, או המבריך אילנות, או המרכיב, או הזומר כל אלו אב אחד הן מאבות מלאכות, ועניין אחד הוא: שכל אחת מהן לצמח דבר הוא מתכוון.

פירוש: לפעולות זורע זרעים ונוטע אילנות, שמניחם במקום גידולם בקרקע כדי שיצמחו יש את התכלית והדרך של זריעה וא"כ הן אבות מלאכת זורע מוכללים. כמן כן המבריך והמרכיב אילנות גם הן דרך זורע שהיא הנחה במקום גידולו בקרקע – הברכה היא הנחת ענף בתוך קרקע ואילו הרכבה היא הנחת ענף בעץ המחובר לקרקע.

הברכה היא שיטה המאפשרת יצירת שורשים מן הענף (עניין לצמח דבר) ע"י הכנסתו בקרקע בעודו קשור לצמח האם, ולאחר ההשרשה הענף ינותק.

הרכבה היא פעולה בה מרכיבים ענף אשר מצויים עליו אברי ריבוי (כגון עיניים), על ענף ממין אחר, מאותה משפחה של עצים. הענף העליון נקרא רוכב, והענף שעליו מרכיבים נקרא כנה. הרוכב המורכב על הכנה מתאחה עמה, והופך להיות כאחד הענפים של הגזע (עניין לצמח דבר).

רמב"ם שבת פ"ז ה"ד: וכן אחד הקוצר תבואה או קטנית, או הבוצר ענבים, או הגורד תמרים, או המוסק זיתים, או האורה תאנים כל אלו אב מלאכה אחת הן: שכל אחת מהן לעקור דבר מגידוליו מתכוון. ועל דרך זו, שאר האבות.

פירוש: לפעולות הקוצר תבואה, הבוצר ענבים, הגורד תמרים, המוסק זיתים, והאורה תאנים כדי לעקור דבר מגידוליו בקרקע יש את התכלית והדרך של קצירה וא"כ הן אבות מלאכת קוצר מוכללים.

סיכום: פעולה כלשהיא תיחשב אב מלאכה מוכלל של אחת מל"ט המלאכות בתנאי שהיא משתתפת בתכלית והדרך של המלאכה. האבות האלו נקראות "אב כללי" או אב מוכלל שכן הן הכללות של אב המלאכה המקורי שבל"ט אבות, כפי שהוסבר.

הלכות שבסימן שי"ט שהן אב מלאכה מוכלל

- ניפוי מלילות בנפה לאוצר הוא אב מלאכת מרקד מוכלל (סעיף א' ס"ק 1)
- הבורר תורמוסין לאוצר הוא אב מלאכת בורר מוכלל (סעיף ה')
- הצפת תערובת אוכל ופסולת היא אב מלאכת זורה מוכלל (סעיף ח').
- שימור יין הוא אב מלאכת זורה מוכלל (סעיף ט').

מעין אב מלאכה – משתתפת במחשבת החכמה בלבד

הקדמה

כידוע, מלאכה הנעשית בשינוי, שלא בדרך הרגילה של מלאכה, אלא בתכלית רגילה, הוא פטור אבל אסור מחמת החסרון במחשבת הבינה, מחשבת הדרך, ר' "מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) - חסרון בבינה", עמ' 124. אלא כאשר השינוי הוא שינוי רגיל א"כ מחשבת החכמה יכולה להתחבר למחשבת הבינה, להיות מלאכה החייבת מדאורייתא וזאת נקראת מעין אב מלאכה, ר' "מעין אב מלאכה - ספירת החכמה מתחברת לספירת הבינה שהיא בשינוי רגיל", עמ' 128 ור' "שינוי רגיל ושינוי מופלג", עמ' 127.

הגדרה של מעין אב מלאכה מתוך הרמב"ם

רמב"ם שבת פ"ח ה"ב: הזורע כל שהוא, חייב. הזומר את האילן, כדי שיצמח הרי זה מעין זורע.

מגיד משנה: וכבר ביארתי שם שביאור מעין זורע הוא שהוא אב כמותה

פירוש: פעולת הזומר היינו תלישה, תלישת הענף, היא חייבת כפעולה של מלאכת קוצר. כאן מחשבת החכמה של זורע, לצמח דבר, מאמצת ומתחברת עם מחשבת הבינה של תלישה להיות מעין אב מלאכת זורע. יש לה את התכלית של אב מלאכת זורע - כדי שיצמחו, אבל אין לה הדרך של אב מלאכת זורע שהיא להניח דבר במקום גידוליו. נראה לפי המגיד משנה שמעין אב מלאכה חייב כמו האב.

עוד דוגמה של מעין אב מלאכת זורע היא: המנכש והמשקה כדי לצמח דבר. הן באותו עניין הזורע כפי שכתוב בגמרא (מועד קטן ב:): אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה רב יוסף אמר משום זורע אמר רב יוסף כוונתי ידידי מסתברא מה דרכו [כלומר תכליתו] של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא.

כלכלת השבת - מתבטא ה"כלכלת השבת" במעין אב מלאכה כך: או אפילו דומה למלאכה שבמשכן רק בתכלית ולא בפעולה, כזומר שחותך ענפי אילן, ומתכוון לתכלית שעל ידי זה יגדל האילן יותר - כל אלו נקראו "אבות מלאכות", אף שלא היו במשכן.

א"כ פעולה תיחשב מעין אב מלאכה של אחת מל"ט המלאכות כאשר הן משתתפות באותה מחשבת החכמה, מחשבת התכלית. מעין אב מלאכה חייבת מדאורייתא.

דוגמאות למעין אב מלאכה בהלכות בורר

• **אוכל מפסולת בידו לאוצר** – דוגמה של מעין אב מלאכה בהלכות בורר נמצאת בשי"ט סעיף ב': "הבורר אוכל מתוך הפסולת, בידו, להניחו חייב." אף על פי שפעולה זו – הפרדת אוכל מפסולת – היא איננה דרך בורר – שהיא הפרדת פסולת מאוכל – מ"מ היא בשינוי רגיל וא"כ משתתפת בתכלית בורר שהיא היפרדות הפסולת מהאוכל להניח להיות מעין אב מלאכת בורר וחייב, ר' "ברירת אוכל מפסולת בידו להניחו היא מעין אב מלאכת בורר", עמ' 305.

• **אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי לאוצר** – המפריד אוכל מפסולת ע"י קנון ותמחוי להניחו הוא מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר והיא אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה שהיא הפרדה בקנון ותמחוי במקום הכלים הרגילים לכך שהם נפה וכברה. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי פעולה, כלאחר יד, אלא בדומה לברירת אוכל מפסולת בידו לאוצר שחייב (סעיף ב') גם כאן השינוי הוא שינוי רגיל ומחשבת התכלית של לאוצר מתחברת למחשבת הבינה של קנון ותמחוי להיות חייב כפי שכותב רש"י בסק"ט, הרי זו מעין אב מלאכת מרקד.

התנאים שבהם מלאכה הנעשית בשינוי נהיה מעין אב מלאכה

ראינו לעיל שלוש דוגמאות של מלאכה הנעשית בשינוי שנהיה מעין אב מלאכה כאשר התכלית היא לאוצר. וזאת למרות שמלאכה הנעשית בשינוי היא בדרך כלל פטור אבל אסור, ר' "מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) – חסרון בבינה", עמ' 124.

יש לשאול: מתי ובאיזה תנאים מלאכה הנעשית בשינוי בתכלית לאוצר נהיה מעין אב מלאכה? שלושה התנאים העולים מהדוגמאות שבקטע הקודם והם מוצגים כדלקמן כאשר כל אחד הוא תנאי מספיק:

א. כאשר השינוי הוא אינו מופלג אלא שינוי רגיל – כמו במרקד בקנון ותמחוי (סעיף א'–ב', רש"י).

ב. כאשר גזרו איסור כשהתכלית היא לאלתר – כמו במרקד בקנון ותמחוי (סעיף א'–ב', רש"י).

בכל המקרים האלה מחשבת החכמה מתחברת למחשבת הבינה להיות מעין אב מלאכה חייבת. לעומת זאת, מלאכה הנעשית בשינוי שאינה מקיימת אחד התנאים האלה דינה פטור אבל אסור אפילו לאוצר.

מקביל למינכרא מלתא: מעין אב מלאכה במלאכה הנעשית בשינוי הוא מקביל למינכרא מלתא במלאכה שאינה צריכה לגופה שבשניהם איסור דרבנן נהיה חיוב מדאורייתא ע"י השלמת חסרון במחשבת הבינה (מעין אב) או במחשבת החכמה (מינכרא מלתא) בהתאמה.

תולדת מלאכה – משתתפת במחשבת הבינה

אנו נלמד כעת מהי תולדת מלאכה מתוך הרמב"ם הלכות שבת פרק ז':

הגדרה של תולדה מתוך הרמב"ם

רמב"ם שבת פ"ז ה"ה: התולדה, היא המלאכה הדומה לאב מאלו האבות. כיצד: המחתיך את הירק מעט מעט לבשלו, הרי זה חייב שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה; וכל העושה דבר הדומה לזה, הרי זה תולדת טוחן. וכן הלוקח לשון של מתכת, ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב הרי זה תולדת טחינה.

רמב"ם שבת פ"ז ה"ו: וכן הלוקח חלב, ונתן בו קיבה כדי לחבצו הרי זה חייב משום תולדת בורר, שהרי הפריש הקוס מן החלב [שהוא דומה לבורר]; ואם גיבנו ועשהו גבינה, חייב משום בונה שכל המקבץ חלק אל חלק ורבק הכול עד שייעשו גוף אחד, הרי זה דומה לבניין.

תולדה דומה לאב בדרכה

הדגשנו את מילות המפתח: "המלאכה הדומה לאב" ו"וכל העושה דבר הדומה לזה" שמאפיינות תולדת מלאכה ומילים אלו אינן מופיעות בהגדרת אב. "המלאכה הדומה" הכוונה לרמיון מדרך הפעולה של המלאכות. כאשר לשתי מלאכות דומות זאת אומרת שיש להן אותה דרך פעולה כלומר, שהן משתתפות באותה מחשבת הבינה, מחשבת הדרך. **"א"כ פעולה תיחשב תולדה של אחת מל"ט המלאכות כאשר הן משתתפות באותה מחשבת הבינה, מחשבת הדרך.** כפי שמסביר הרמב"ם: הטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה והלוקח לשון של מתכת, ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב – הרי זה תולדת טחינה. כי השיפה משתתפת

באותה מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, כמו טחינה: לקחת גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה.

הלכות תולדות חורש, זורע, וקוצר ברמב"ם

ליתר ביאור, הבה נתבונן בהלכות תולדות חורש, זורע, וקוצר שבפרק ח' שהן מקבילות להלכות אבות בפרק ז' שהוסברו לעיל.

רמב"ם שבת פ"ח ה"א: החורש כל שהוא, חייב. המנכש בעיקרי האילנות, והמקרסם עשבים, או המזרד את השריגים, כדי לייפות הקרקע הרי זה תולדת חורש; ומשיעשה כל שהוא, חייב. וכן המשווה פני השדה כגון שהשפיל התל ורדדו, או מילא הגיא חייב משום חורש; ושיעורו, כל שהוא. וכן כל המשווה גומות, שיעורו כל שהוא.

פירוש: הרמב"ם מתחיל בהזכרת אב מלאכת חורש ולאחר מכן מביא את תולדות חורש שהן מאופיינות ע"י דרכן הדומה לזו של חורש היינו לעבד ולייפות הקרקע.

רמב"ם שבת פ"ח ה"ב: הזורע כל שהוא, חייב. הזומר את האילן, כדי שיצמח הרי זה מעין זורע. אבל המשקה צמחין ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע, וחייב; וכן השורה חיטין ושעורין וכיוצא בהן במים הרי זה תולדת זורע, וחייב.

פירוש: הרמב"ם מתחיל בהזכרת אב מלאכת זורע ויחד עם זאת הוא מביא את מעין אב מלאכת זורע היינו זומר את האילן ולאחר מכן מביא את תולדות זורע כמו השורה חיטים במים שהן מאופיינות ע"י דרכן הדומה לזו של זורע היינו להניח דבר במקום גידול. נראה שהמשקה צמחין ואילנות והמנכש בזרעים בשבת הם אינם תולדות אלא דווקא מעין אב מלאכת זורע.

משנ"ב (שלו ס"ק כו): המשקה את הזרעים חייב משום זורע דמועיל להצמיח וגם משום חורש שמרפיא הקרקע על ידי הלחלוח.

רמב"ם שבת פ"ח ה"ג: הקוצר כגרוגרת, חייב. ותולש, תולדת קוצר הוא; וכל העוקר דבר מגידוליו, חייב משום קוצר. לפיכך צרור שעלו בו עשבים, וכישות שעלת בסנה, ועשבים שצמחו על גב החבית התולש מהן, חייב: שזה הוא מקום גידולו. אבל התולש מעציץ שאינו נקוב פטור, מפני שאין זה מקום גידולו. ועציץ נקוב בכדי שורש קטן, הרי הוא כארץ; והתולש ממנו, חייב.

פירוש: הרמב"ם מתחיל בהזכרת אב מלאכת קוצר ולאחר מכן מביא את תולדות קוצר שהן מאופיינות ע"י דרכן הדומה לזו של קוצר היינו לעקור דבר מגידוליו.

כלכלת השבת – מתבטא ה"כלכלת השבת" כך: וכמו כן אם דומה לאב בפעולה ולא בתכלית – הוה ליה תולדה. כגון ששף ברזל או מתכת אחר וטחננו, שדומה לטוחן גרעינים רק בפעולה, אבל אינו דומה לטחינת גרעינים בתכלית, דהתם לאכילה, והכא לתשמישיו שלא לאכילה – לפיכך הוה ליה רק תולדת טוחן. ומהאי טעמא המגבל עפר – הוה ליה רק תולדת לש (שם פ"ח הל' טו-טז).

תכליתה של תולדה היא תיקון נצרך

אין לתולדה את התכלית של האב שהיא דומה לה אלא שחייב להיות לה תכלית אחרת אשר היא תיקון נצרך כגון בשיפת מתכת הנ"ל תולדה של טוחן שאין לה תכלית של טחינת זרעים אלא תכלית של עשיית אבקת זהב שגם זאת תיקון נצרך. בזאת, תולדה מחולקת ומובדלת ממלאכה שאינה צריכה לגופה – שגם לה חסרון במחשבת החכמה – כאשר במשאצ"ג המלאכה נעשית לאיזו סיבה ותכלית נצרכת אבל לא לתיקון של ממש, למשל לכבות פתילה במחשבת התכלית של "מפני השמן" או "מפני החרס" או "מפני הפתילה" (ר' "יסוד מחלוקתם", עמ' 115) שאין הם תיקונים של ממש לעומת תכלית מלאכת כיבוי שהיא עשיית פחם שזאת תיקון של ממש. אין מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון שתולדה חייבת מן התורה.

חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה
ישנן מלאכות שמבחינת הדרך והתכלית צריכות להיות לכאורה אבות מלאכה כגון חולב בהמה, מחבץ חלב לגבינה, וסינון ביצה טרופה אלא מאחר שהנפעל שלהן אינו גידולי קרקע ממש כמו חיטה אלא בעלי חיים, פרה ועוף, א"כ קיים חסרון בתכלית: אין כאן תכלית אב המלאכה המקורית. אעפ"כ עדיין קיימת בתכלית תיקון נצרך שהוא מספיק, ביחד עם דרך המלאכה, לחייב מדאורייתא וכתוצאה מחסרון זה בתכלית אזי המלאכה אינה אב אלא תולדה. ר' "החסרון בתכלית מלאכה כשהנפעל הוא בעלי חיים", עמ' 62.

נוסחאות התכלית והדרך וקביעת סוגי מלאכה

המקור ברמב"ם

רמב"ם שבת פ"ז ה"ו: וכן לכל מלאכה ומלאכה מאלו האבות, יש להן תולדות על דרך זו שאמרנו; ומגוף המלאכה הנעשית בשבת, תדע מעין איזה אב היא, ותולדת איזה אב היא.

בעקבות הרמב"ם, כדי לקבוע מיהן אב מלאכה מוכלל, מעין אבות מלאכה, ותולדות מלאכה של ל"ט מלאכות יש להגדיר נוסחאות שמבטאות את התכלית והדרך לכל אחת מאבות המלאכה לפי שעשה הרמב"ם עבור חורש, זורע, וקוצר.

בפרק הבא נעיין היטב כיצד הרמב"ם מגדיר נוסחאות תכלית ודרך עבור מלאכות חורש, זורע, קוצר ועל סמך שיטת זאת של הרמב"ם נוכל בעצמנו לגלות מהן נוסחאות התכלית והדרך עבור מלאכות דש, זורה, בורר, ומרקד דבר שאינו מופיע במפורש ברמב"ם, ועל בסיס נוסחאות אלו נוכל להגדיר מהן אבות ותולדות של מלאכות זורה, בורר, ומרקד שהוא עיקר עיסוקנו בספר.

ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר

בכדי לנסח את הנוסחאות, להשוות ביניהן, ולעבוד איתן במדויק אנו נפרק כל נוסחה לחלקי דיבר ונייצג אותן בטבלה. טבלה תיערך לכל מלאכה ותכלול את כל סוגי המלאכות. למשל הנה טבלה עבור מלאכת זורע שכוללת את המלאכה המקורית, אב מוכלל, מעין אב, ותולדה:

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא – הפעולה	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, במה	
אב מלאכת זורע	מניח	זרעי תבואה	בתלם בקרקע	לצמח, לגדל תבואה
אב מוכלל	דרך – מוכללת ודומה לזריעה – להניח דבר במקום גידולו			תכלית – תכלית האב – לצמח, לגדל תבואה ואילנות
נוטע	מניח	זרעי אילנות	בגומה בקרקע	לצמח, לגדל אילן

מעין אב		דרך - שינוי רגיל מדרך האב		
המנכש בעיקרי האילנות	משרש ע"י חפירה	זרדים	בעיקרי האילנות בקרקע	לצמח האילן
תולדה		דרך - מוכללת ודומה לזריעה - להניח דבר במקום גידולו		
השורה חיטין ושעורין	מניח	זרעי חיטין ושעורין	במים	להנביט חיטה ושעורה ולא לצימוח רגיל

לטבלה זאת נוסף סוגי מלאכות הנוספים: איסור מחמת מלאכה הנעשית בשינוי ואיסור מחמת מלאכה דרבנן.

סיכום סוגי המלאכות

הגדרות הסוגים השונים של מלאכות ע"פ הנוסחאות הן:

- **אב מוכלל** - פעולה תוגדר כאב מוכלל של אחת מל"ט אבות המלאכה אם היא מקיימת את נוסחות הדרך והתכלית של המלאכה.
- **מעין אב מלאכה** - פעולה תוגדר כמעין אב מלאכה אם היא מקיימת את נוסחת תכלית המלאכה בלבד.
- **תולדה** - פעולה תוגדר כתולדה של אחת מל"ט אבות המלאכה אם היא מקיימת את נוסחת דרך המלאכה בלבד.

פרק ב' אבות ותולדות של מלאכות חורש, זורע, קוצר ודש

נוסחאות התכלית והדרך למלאכות חורש, זורע וקוצר

רמב"ם שבת פ"ז ה"ו: ... ומגוף המלאכה הנעשית בשבת, תדע מעין איזה אב היא, ותולדת איזה אב היא.

בפרק זה אנו נלמד מתוך הלכות מלאכות חורש, זורע וקוצר את שיטת הרמב"ם כיצד להגדיר נוסחאות התכלית והדרך ובהמשך ניישם את השיטה על מלאכות דש, זורה, בורר, ומרקד כדי שנוכל להגדיר מהן אבות ותולדות של מלאכות אלו.

מתוך עיוננו ברמב"ם, פרקי ז-ח, נציג נוסחאות תכלית ודרך עבור אבות מלאכה חורש, זורע וקוצר:

טבלה 16 נוסחאות התכלית והדרך למלאכות חורש, זורע וקוצר

מלאכת חורש	נוסחת התכלית	להכין ולייפות קרקע לזריעה (ירושלמי, רמב"ם פ"ז ה"ב)
	נוסחת הדרך	לעבד ולשבח הקרקע – לאו דווקא לזריעה (פ"ח ה"א)
מלאכת זורע	נוסחת התכלית	הזורע זרעים, הנוטע אילנות, המבריך והמרכיב אילנות, שכולן לצמח דבר הגדל בקרקע הוא מתכוון (פ"ז ה"ג)
	נוסחת הדרך	להניח דבר במקום גידולו – לאו דווקא בקרקע (פ"ח ה"ב)
מלאכת קוצר	נוסחת התכלית	הקוצר תבואה, הבוצר ענבים, הגודר תמרים, המוסק זיתים, האורה תאנים שהן לעקור דבר ממקום גידוליו בקרקע מתכוון (פ"ז ה"ד)
	נוסחת הדרך	לעקור דבר מגידוליו – לאו דווקא מהקרקע מקור: פ"ח ה"ג: ותולש תולדת קוצר הוא. וכל העוקר דבר מגידולו חייב משום קוצר. פירוש: תלישה היא הדרך הרגילה לעקור דבר מגידולו כאשר ישנן דרכים אחרות לעקור דבר מגידולו למשל, למנוע ממנו מים או לרסס אותו בקוטל עשבים.

נוסחאות התכלית והדרך והמוחים

הנוסחאות הכלליות בטבלה 16 הן קשורות לעניין כלל ופרט במלאכות (ר' "כלל ופרט במלאכות הזכ"מ", עמ' 99) בכך שהנוסחאות של תכלית ודרך הן הרצונות הכללים של המוחין חכמה ובינה בעולם האצילות כפי שמופיעים בשורה הראשונה של טבלה 11, עמ' 100. כזכור, רצונות המוחין האלה יורדים ומשפיעים בכל עולם ועולם מעולמות הבי"ע ברצונות הפרטיים בתכלית ובדרך של המלאכות הפרטיות. כמו כן הנוסחאות בטבלה 16 מופיעות בקטעים הבאים בטבלאות בקשר למלאכות חורש (טבלה 17, עמ' 207), זורע (טבלה 18, עמ' 209) וקוצר (טבלה 19, עמ' 212) כאשר הן מופיעות בטבלאות בשורה ראשונה, עולם האצילות, כרצונות כלליים והם יורדים ומשפיעים בכל עולם ועולם מעולמות הבי"ע ברצונות הפרטיים בתכלית ובדרך.

אבות ותולדות של מלאכות חורש, זורע וקוצר

כעת שיש בידינו הנוסחאות התכלית והדרך עבור מלאכות חורש, זורע וקוצר נבין כיצד הנוסחאות הכלליות, המוחין, משפיעות לכל עולם מעולמות הבי"ע במלאכות הפרטיות.

הקדמה: המנכש, המשקה, המקרסם והמזרד – קביעת מהי אב המלאכה
בכדי לברר את תולדות מלאכות חורש וזורע יש להקדים ולברר את פעולות המנכש, המשקה, המקרסם והמזרד שהן יכולות להיות פעם תולדת חורש ופעם תולדת זורע תלוי בכוונת המבצע.

לפי דעת אב"י (במועד קטן ב:) פעולות המנכש והמשקה יכולות לקבל יותר משם מלאכה אחת וזה תלוי בכוונת המבצע ונראה שהרמב"ם פוסק לפיו, ר' "המנכש והמשקה מים לזרעים – האם חייב שתיים", עמ' 245. נסביר את הדברים.

ניכוש הוא לעקור ולשרש צמחים וגידולים לא רצויים משורשם. ניכוש הוא דומה לזומר עצים אלא שהזומר קוצץ ומסיר חלק מענף או ענף שלם מהעץ ואילו המנכש עוקר ומסיר צמח או גידול שלם כמו עשב בר מהשורש באדמה.

מנכש בזרעים – "מנכש בזרעים" הכוונה היא שעשבי בר גדלים בקירוב מקום לצמחים רצויים ומפריעים לגידולם ויש לשרשם ע"י ניכוש.

- **כמלאכת זורע** – כפי שמסביר רש"י (מו"ק ב:) "מנכש – תולש עשבים רעים מתוך הטובים וכי עקרי להו צמחי הני טפ". ניכוש זה מקיים נוסחת תכלית של זורע שהיא לצמח דבר הגדל בקרקע וא"כ הוא מעין אב מלאכת זורע.

- **כמלאכת חורש** – ועוד, ניכוש זה מקיים נוסחת הדרך של חורש שכן החפירה מייפה את הקרקע אלא שהוא אינו מקיים נוסחת תכלית של חורש שכן החפירה אינה לצורך זריעה חדשה כי הזרעים כבר נזרעו מקודם וא"כ הוא תולדה של חורש. ברם כשהכוונה היא לניכוש עשבי בר בשדה כדי ליפות את הקרקע לקראת הזריעה הרי זאת אב מלאכת חורש, ר' להלן המקרסם (מכרסם) עשבים.

מנכש בעיקרי האילנות – ב"מנכש בעיקרי האילנות" המופיע ברמב"ם (פ"ח ה"א) הכוונה היא לגידולים, ענפים, שצומחים ישר מתוך השורשים (עיקרים) של העץ (root suckers) כאשר גידולים אלה אינם רצויים ומפריעים לגידול של העץ ויש לעקור אותם מחיבורם לשורשי העץ ע"י ניכוש. במידה שהמקום בשורש שממנו צומח

הגידול הוא טמון מתחת לפני הקרקע וא"כ המנכש צריך לחפור בקרקע כדי לשרש את הגידול הלא רצוי.

- **לצמח האילן** - לניכוש הזה שייך מלאכת זורע והוא מקיים נוסחת תכליתה שהיא לצמח דבר הגדל בקרקע וא"כ הוא מעין אב מלאכת זורע.

- **לייפות את הקרקע** - המנכש בעיקרי האילנות כדי לייפות הקרקע מסביבן אינו מקיים את נוסחת תכלית מלאכת חורש שאין זאת חרישה לצורך זריעה כי לא תיתכן זריעה כה סמוך לעץ. הלכך הניכוש הוא אינו אב מלאכת חורש אלא תולדה מפני שהניכוש נעשה ע"י חפירה בקרקע וא"כ הוא מקיים נוסחת דרך מלאכת חורש וא"כ הוא תולדת חורש וכך הוא מוגדר ע"י רמב"ם (פ"ח ה"א). וכן כותב על זה הכסף משנה בפ"ח ה"ב: "הכא היינו שחופר בעיקרי האילנות הא"י הוא דהוי תולדת חורש".

המשקה צמחין כמלאכת זורע - המשקה צמחין ואילנות כדי שיצמח מקיים נוסחת תכלית מלאכת זורע וא"כ הוא מעין אב מלאכת זורע ע"י הלחלוח (רמב"ם פ"ח ה"ב). בהשקייה המים נכנסים לתוך הקרקע בסמוך לצמח וממיסים מהקרקע את החומרים המזינים שהצמח זקוק להם ומביאים אותם לצמח כדי שיצמח.

- **כמלאכת חורש** - והוא גם מקיים נוסחת דרך מלאכת חורש לייפות הקרקע וא"כ הוא תולדת חורש כפי שכותב הרמב"ם שם בה"ב. ר' משנ"ב ס' שלו ס"ק כו. מאפשר מעבר חומר מזין מהקרקע לצמח.

המקרס (מכרס) עשבים - לכסח עשבים לא רצויים. כיסוח הוא לחתוך, לגזום את העשבים ע"מ להקטין ולהחליש אותם, בניגוד לניכוש שהוא משרש לגמרי את הצמח.

- **כמלאכת חורש** - המכרס עשבים הגדלים בקרקע כדי לייפות הקרקע ע"מ לזרוע מקיים את נוסחת תכלית מלאכת חורש ואינו מקיים נוסחת דרך חורש וא"כ זאת מעין אב מלאכת חורש.

- **כמלאכת זורע** - המכרס עשבים הגדלים על עץ כטפיל כדי שיצמח, בדומה לזומר עץ, אינו מקיים נוסחת דרך מלאכת זורע שהיא להניח דבר במקום גידולו אלא הוא מקיים נוסחת תכלית זורע שהיא לצמח דבר הגדל בקרקע וא"כ זאת מעין אב מלאכת זורע.

המזרד שריגים -

- הגדלים בעץ (כמו זומר): זרדין לחין חדשים של שנה זו ופעמים שהן מרובין ומכחישים האילן ומתייבשין וקוצצין (שבת קג, רש"י)
- הגדלים בקרקע (כמו ניכוש בעיקרי האילנות)

נסכם את ההלכות של העבודות האלו:

פעולה	הכוונה	המלאכה	אב/תולדה	פסיקה
המנכש בעיקרי האילנות	לצמח דבר הגדל בקרקע	זורע	מעין האב	פ"ח ה"ב (כמו זומר)
המנכש בעיקרי האילנות	מייפה הקרקע שלא לקראת זריעה	חורש	תולדה	פ"ח ה"א
המנכש בזרעים	לצמח דבר הגדל בקרקע	זורע	מעין האב	פ"ח ה"ב (רש"י, מועד קטן ב: ד"ה מנכש)
המנכש בזרעים	מייפה הקרקע שלא לקראת זריעה	חורש	תולדה	
המשקה צמחין ואילנות	לצמח דבר הגדל בקרקע	זורע	מעין האב	פ"ח ה"ב, משנ"ב סי' שלו ס"ק כו
המשקה צמחין ואילנות	מייפה הקרקע שלא לקראת זריעה	חורש	תולדה	משנ"ב סי' שלו ס"ק כו
המקרסם (מכרסם) עשבים הגדלים בקרקע	כדי לייפות הקרקע ע"מ לזרוע	חורש	מעין האב	פ"ח ה"א
המקרסם (מכרסם) עשבים הגדלים על עץ כטפיל	כדי שיצמח	זורע	מעין האב	פ"ח ה"א, אגלי טל
המזרד שריגים הגדלים בקרקע	כדי לייפות הקרקע	חורש	תולדה	פ"ח ה"א,
המזרד זורדים הגדלים בעץ (כמו זומר)	כדי שיצמח	זורע	מעין האב	שבת קג, רש"י:

אבות ותולדות של מלאכת חורש

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת חורש ע"פ הנוסחאות (ר') "ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר", עמ' 191):

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא - הפעולה	מושא - הנפעל, את מה	מושא עקיף - בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת חורש	חורש	תלם	בקרע	לזריעת תבואה
אב מוכלל	דרך - מוכללת ודומה לדרך חורש - לעבד קרקע			תכלית - להכין קרקע לזריעת תבואה ונטיעת אילנות
חופר לזריעה	חופר, חורץ	תלם	בקרע	לזריעת תבואה
חורש לנטיעה	חופר	גומה	בקרע	לנטיעת אילן
מעין אב	דרך - שינוי רגיל מדרך האב			תכלית - תכלית האב
המסקל אבנים	מסלק	אבנים	מהקרקע	להכין קרקע לזריעה (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"א ה"ד)
המזבל קרקע	להניח	זבל	בקרע	להכין קרקע לזריעה (שם)
המקרסם עשבים	מכסח	עשבים	בקרע	להכין קרקע לזריעה

תולדה	דרך – מוכללת ודומה לדרך חורש – לעבד קרקע			תכלית – תיקון נצרך – כדי לייפות (לשבח) קרקע שלא לצורך זריעה (שבת קג)
המנכש בעיקרי האילנות	משרש ע"י חפירה	זרדים	בעיקרי האילנות בקרקע	לייפות קרקע
המנכש בזרעים	משרש ע"י חפירה	עשבים	בקרקע	לייפות קרקע
המשקה צמחין ואילנות	מוסיף	מים	בקרקע הסמוך לצמחים ואילנות	לייפות קרקע (הרטבת הקרקע מאפשרת מעבר חומר מזין מהקרקע לצמח)
המזרד את השריגים	מזרד	שריגים	בעץ סמוך לקרקע	לייפות קרקע
המשווה פני השדה	השפיל מילא	התל הגיא	בקרקע	לייפות קרקע
המשווה גומות	מילא	גומה	בקרקע	לייפות קרקע (רמב"ם פ"ח ה"א)
הערה: מלאכות חורש שבסדרה דבגד ובסדרה דבניין אינן כלולות כאן רק סדרה דפת.				

אבות ותולדות של מלאכת זורע

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת זורע ע"פ הנוסחאות:

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא – הפעולה	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת זורע	מניח	זרעי תבואה	בתלם בקרקע	לצמח, לגדל תבואה
אב מוכלל	דרך – מוכללת ודומה לזריעה – להניח דבר במקום גידולו			תכלית – תכלית האב – לצמח, לגדל תבואה ואילנות
נוטע	מניח	זרעי אילנות	בגומה בקרקע	לצמח, לגדל אילן
מבריך	מניח	ענף המחובר לעץ	בגומה בקרקע	לצמח, לגדל אילן
מרכיב	מניח	ענף לא מחובר	בגזע עץ המחובר לקרקע	לצמח, לגדל אילן
מעין אב	דרך – שינוי רגיל מדרך האב			תכלית – תכלית האב
המנכש בעיקרי האילנות	משרש ע"י חפירה	זרדים	בעיקרי האילנות בקרקע	לצמח האילן
המנכש בזרעים	תולש	עשבים רעים	סמוך לגדולי תבואה בקרקע	לצמח, לגדל תבואה

המשקה צמחין ואילנות	מוסיף	מים	לקרקע הסמוך לצמחים ולאילנות	לצמיחה (הרטבת הקרקע מאפשרת מעבר חומר מזין מהקרקע לצמח)
המקרסם עשבים	מכסח	עשבים טפילים	בעץ	לצמח העץ
זומר אילן, המזרז זרדים הגדלים בעץ	תולש	ענפים	בעץ	לצמח העץ
תולדה	דרך – מוכללת ודומה לזריעה – להניח דבר במקום גידולו		תכלית – תיקון נצרך	
השורה חיטין ושעורין	מניח	זרעי חיטין ושעורין	במים	להנביט חיטה ושעורה ולא לצימוח רגיל (רמב"ם פ"ח ה"ב)
הנחת עציץ נקוב על הקרקע	מניח	ירק או עשב שבעציץ נקוב	במקום יונק מן הקרקע	לצמח ירק או עשב שלא לאכילה
הנחת גבשושית על הקרקע	מניח	גבשושית של עפר שעלו בה עשבים והייתה על גבי יתדות	במקום יונק מן הקרקע	לצמח עשב שלא לאכילה

אבות ותולדות של מלאכת קוצר

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת קוצר ע"פ הנוסחאות:

נוסחת תכלית המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			סוג המלאכה
	מושא עקיף - בשביל מה, למה, כמה	מושא - הנפעל, את מה	נשוא - הפעולה	
להכין לאכילה	מתלם בקרקע	תבואה	קוצר	אב מלאכת קוצר
תכלית - תכלית האב - לעקור דבר לצורך אכילה	דרך - מוכללת ודומה לקצירה - לעקור דבר ממקום גידולו			אב מוכלל
לאכילה	בכרם	ענבים	הבוצר	בוצר
לאכילה	מעץ	תמרים	הגודר	גודר
לאכילה	מעץ	זיתים	המוסק	מוסק
לאכילה	מעץ	תאנים	האורה	אורה

תולדה	דרך – מוכללת ודומה לקצירה – לעקור דבר ממקום גידולו	תכלית – תיקון נצרך
תלישת עשבים שלא מהקרקע	תולש עשבים כישות עשבים	מצרור שעלה בסנה שצמחו על גב החבית
רדיית דבש	רודה דבש	מכוורת לאכילה (בבא בתרא סו.) – לפי רבי אליעזר דבש הוא משאב טבע והוא תולדה מהתורה, ולפי חכמים דבש אינו משאב טבע והוא איסור מדרבנן
הגבהת עציץ נקוב מן הקרקע	מגביה ירק או עשב שבעציץ נקוב המוגבה	מזן החיבור לקרקע לעקור ירק או עשב (שו"ע שלו, ח', משנ"ב סקמ"ד) או לפי הרמב"ם (פ"ח ה"ד) – לא לאכילה
התולש מעציץ נקוב	תולש ירק או עשב שבעציץ נקוב	לתלוש ירק או עשב (רמב"ם פ"ח ה"ג) – לא לאכילה

חלוקת מלאכות חורש, זורע וקוצר לפי עולמות

כללים לחלוקת מלאכות חורש, זורע וקוצר לפי עולמות

כעת נרצה לדעת באיזה עולמות פועלות המלאכות חורש, זורע וקוצר לעשות תיקונן.

לצורך זה נבדיל בין שלושה אופני פעולה:

- פעולה שאינה נעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית אלא בגוף אחר באופן עקיף, בגרמא
- פעולה שנעשית ישירות בגוף שמתכוון בו לתכלית בכוח האדם לבדו
- פעולה שנעשית ישירות בגוף שמתכוון בו לתכלית בכוח האדם מוגבר בכלי.

חלוקה דומה לזאת נמצאת ב"כלכלת שבת" אלא שאנו נתאים אותה לדרכנו.

פעולה שאינה נעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית – עולם הבריאה – פעולה בעולם הבריאה (דעשייה) בדומה למלאכת הזורה שהיא פעולה שנעשית בגרמא, במחשבה בלבד, היא פעולה שאינה נעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית אלא בעקיפין ע"י גוף אחר שהוא אמצעי.

דוגמאות הן:

- חרישה ע"י ניכוש צמחים והשקיית מים לרפויי הקרקע כאשר הצמחים והמים אינם גוף הקרקע אלא אמצעי
 - זריעה ע"י השקיית מים לזרעים וניכוש לזרעים שניהם לצמחי פירא כאשר המים והצמחים המוסרים אינם גוף הזרעים הנזרעים אלא אמצעים
 - קצירה ע"י הגבהת עציץ נקוב מן הקרקע כאשר בהגבהה זאת הוא מנתק את הצמח ממקום גידולו מבלי לנגוע בגוף הצמח הנקצר.
- פעולה שנעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית בכוח האדם בלבד – עולם היצירה –** פעולה בעולם היצירה (דעשייה) בדומה למלאכת הבורר שהיא פעולה שנעשית בכוח היד בלבד היא פעולה שנעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית.

דוגמאות הן:

- חרישה ע"י הידיים או בכף גננים, שנחשב המשך כוח היד, בגוף קרקע למשל בגינה או באדנית נקובה

- זריעה ע"י פיזור זרעים ונטיעת אילנות ביד שניהם בגוף הזרע והאילן
- קצירה: קטיפת תאנים וכדומה בידיים.

פעולה שנעשית בגוף שמתכוון בו לתכלית בכח היד מוגבר בכלי – עולם העשייה
 – פעולה בעולם העשייה (דעשייה) בדומה למלאכת המרקד שהיא פעולה שנעשית בכוח היד מוגבר בכלי היא פעולה שנעשית בידיים בעזרת כלי בגוף שמתכוון בו לתכלית.

דוגמאות הן:

- חרישה ע"י מחרישה הממונע בכח האדם
- זריעה ע"י זמירה בכלי
- קצירת תבואה או קטנית במגל בכח האדם בגוף התבואה הנקצרת ועוד, המסיק זיתים ע"י נקיפה במקלות בכח האדם.

חלוקת מלאכות חורש לפי עולמות

כעת נחלק את אבות ותולדות של מלאכת חורש (עמ' 199) לפי עולמות וספירות.

עולם בריאה – המזכל את הקרקע כדי לשבח אותו לקראת זריעה. מאחר שהזיכול אינו נעשה בידיים בגוף הקרקע אלא פועלת דרך גרמא א"כ היא נחשבת כמחשבה בלבד כמו שפועלת מלאכת זורה. לכן היא פועלת לפי ספירת החכמה בעולם הבריאה. וכמו כן והמשקה את הזרעים שמרפיא הקרקע שגם היא פועלת דרך גרמא א"כ היא נחשבת כמחשבה בלבד.

כמו כן החורש באמצעות שור (או טרקטור) ומחרישה כאשר האדם מחבר את המחרישה לשור ומכניס את היתד בקרקע וגם מכוון את הבהמה בתלם. בכל אלה האדם אינו משתתף בעצם החרישה רק מכין אותה והיא נעשית בכוח השור. פעולתו של האדם דומה לזורה והיא נחשבת כמחשבה בלבד. הרמב"ן מדמה את זה ככלי ביד האומן – הכלי מגשים מחשבת האומן (ר' ספר המצוות, שורש י"ד ב', ר' גם שו"ת הר צבי או"ח ר"ח הנוגע בדמיון לזורה). כמו כן סיקול אבנים במכונה.

עולם היצירה – חורש, חופר, העושה חריץ בכוח הידיים או בכף גננים, שגם הוא נחשב כוח היד, בגוף הקרקע למשל בגינה או באדנית להכין את הקרקע לזריעה. סיקול אבנים ביד. מלאכות אלו נעשות בידיים ובכך הן דומות לפועלת מלאכת בורר

וא"כ הן נעשות בספירת החסד בעולם היצירה. כמו כן המנכש בעיקרי האילנות, והמקרסם עשבים, המזרד את השריגים.

עולם העשייה – חורש, חופר, העושה חריץ בכוח האדם מוגבר בכלי בגוף הקרקע למשל במחרישה הממונע בכוח האדם להכין את הקרקע לזריעה. כמו מלאכת מרקד היא נעשית בספירת הנצח בעולם העשייה.

טבלה 17 היא תרשים של אבות ותולדות של מלאכת חורש לפי תיקונם בעולמות הבי"ע. התרשים מראה כיצד המלאכות פועלות בעולמות שונים לפי הספירות שבהן הן נעשות וכיצד אבות המלאכה הפרטיות שבכל עולם משתתפות ברצון ותכלית הכללי של הכנת הקרקע לזריעה המתקבל מעולם האצילות. כמו כן התרשים מראה כיצד התולדות הפרטיות בכל עולם משתתפות בדרך הכללית מחשבת הבינה, לפעול בדרכים להכשיר את הקרקע לקראת זריעה המתקבל מעולם האצילות.

טבלה 17 אבות ותולדות של מלאכת חורש לפי תיקונם בעולמות הבי"ע

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה	
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה - נוסחאות כלליות לחורש	התכלית הכללית: הרצון הכללי להכין ולייפות קרקע לזריעה	הדרך הכללית: הרצון הכללי לייפות, לעבד, ולשבח הקרקע - לאו דווקא לזריעה	
עולם הבריאה	חכמה	בינה	דעת
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה במחשבה - בשיתוף הנשמה	התכלית: מעין אבות מלאכת חורש - והמקרסם (מכרסם) עשבים הגדלים בקרקע לקראת זריעה - סיקול אבנים במכונה לקראת זריעה.	הדרך: תולדות מלאכת חורש - המשקה את הזרעים שמרפא הקרקע.	מיוזג תכלית ודרך: אב מלאכת חורש מוכלל - החורש, חורץ באמצעות שור ומחרישה.

תפארת	גבורה	חסד	עולם היצירה
מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת חורש מוכלל - חורש, חורץ בכוח האדם בלבד.	הדרך: תולדות מלאכת חורש - המנכש בעיקרי האילנות ע"י חפירה שלא לצורך זריעה - המנכש בזרעים ע"י חפירה שלא לצורך זריעה - המזרד את השריגים הגדלים בקרקע - וכן המשווה פני השדה - כגון שהשפיל התל ורדרו, או מילא הגיא. וכן כל המשווה גומות. כדי ליפות הקרקע.	התכלית: מעין אבות מלאכת חורש - סיקול אבנים ביד - המזבל את הקרקע כדי לשבח אותו לקראת זריעה.	הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה במעשה בבחירה חופשית - בשיתוף הרוח
יסוד	הוד	נצח	עולם העשייה
מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת חורש מוכלל - חורש, חורץ במחרישה הממונע בכוח האדם	הדרך: תולדות מלאכת חורש	התכלית: מעין אבות מלאכת חורש	הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד במעשה בסיוע ותמיכה

חלוקת מלאכות זורע לפי עולמות

כעת נחלק את אבות ותולדות של מלאכת זורע (עמ' 201) לפי עולמות וספירות.

עולם בריאה - המשקה מים לזרעים לצמוחי פירא. מאחר שהשקיה אינה נעשית בידיים בגוף העץ אלא פועלת דרך גרמא א"כ היא נחשבת כמחשבה בלבד כמו שפועלת מלאכת זורה. לכן היא פועלת לפי ספירת החכמה בעולם הבריאה. כלול

בזה גם המנכש לזרעים לצמוחי פירא, להוסיף דשן או חומרי הדברה לזרעים או לצמחים, והנחת עציץ נקוב על הקרקע.

עולם היצירה – הזורע זרעים, הנוטע אילנות, המבריך אילנות, המרכיב בכוח היד בלבד לצמוחי פירא. מלאכות אלו נעשות בידיים בגוף העץ כמו שפועלת מלאכת בורר וא"כ הן נעשות בספירת החסד בעולם היצירה

המשקה צמחין ואילנות, השורה חיטין ושעורין וכיוצא בהן במים, והמניח גבשושית של עפר שעלו בה עשבים על הקרקע הן פועלות בספירת הגבורה בעולם היצירה.

עולם העשייה – הזומר, המנכש בעיקרי האילנות, המקרסם עשבים (הגדלים מעל העץ), המזרד את השריגים (לגזום זרדים – ענפים קטנים) כולם לחתוך את הגידול היתר להטיב את העץ כדי שיצמח. מלאכות אלו נעשות בידיים המוגבר בכלי בגוף העץ ופועלות נגד התעצמות הגידול יתרה על המידה וזאת כנגד ניצוח יצר הרע מצד החסד המביא להתעצמות יתר של האדם. כמו שפועלת מלאכת מרקד הן נעשות בספירת הנצח בעולם העשייה.

טבלה 18 היא תרשים של אבות ותולדות של מלאכת זורע לפי תיקונם בעולמות הבי"ע. התרשים מראה כיצד המלאכות פועלות בעולמות שונים לפי הספירות שבהן הן נעשות וכיצד אבות המלאכה הפרטיות שבכל עולם משתתפות ברצון ותכלית הכללי של לצמוח פירא המתקבל מעולם האצילות. כמו כן התרשים מראה כיצד התולדות הפרטיות בכל עולם משתתפות בדרך הכללית מחשבת הבינה, לפעול בדרכים להטיב את העץ שתצמח פירות המתקבל מעולם האצילות.

טבלה 18 אבות ותולדות של מלאכת זורע לפי תיקונם בעולמות הבי"ע

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה – נוסחאות כלליות לזורע	התכלית הכללית: הרצון הכללי לזרוע זרעים, לטעת אילנות, להבריך ולהרכיב אילנות, לזמור עצים שכולן לצמח דבר הגדל בקרקע	הדרך הכללית: הרצון הכללי להניח דבר במקום גידולו – לאו דווקא בקרקע

עולם הבריאה	חכמה	בינה	דעת
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה במחשבה – בשיתוף הנשמה	התכלית: אבות מלאכת זורע - להוסיף דשן או חומרי הדברה לזרעים או לצמחים. - המשקה צמחין ואילנות כדי שיצמחו	הדרך: תולדות מלאכת זורע - הנחת עציץ נקוב על הקרקע.	מיוזג תכלית ודרך: אב מלאכת זורע מוכלל - זריעה ע"י מכונה או בכח בהמה.
עולם היצירה	חסד	גבורה	תפארת
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	התכלית: מעין אבות מלאכת זורע	הדרך: תולדות מלאכת זורע - השורה חישין ושעורין וכיוצא בהן במים. - הנחת גבשושית של עפר שעלו בה עשבים על הקרקע.	מיוזג תכלית ודרך: אב מלאכת זורע מוכלל - הזורע זרעי דגנים, - הנוטע אילנות, - המבריך אילנות, - המרכיב בכוח היד לצמח דבר.
עולם העשייה	נצח	הוד	יסוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד במעשה בסיוע ותמיכה	התכלית: מעין אבות מלאכת זורע הזומר אילן, המנכש בעיקרי האילנות ובזרעים, המקרסם עשבים (הגדלים מעל העץ), המזרד את השריגים הגדלים בעץ (לגזום זרדים – ענפים קטנים) בכוח היד מוגבר בכלי.	הדרך: תולדות מלאכת זורע	מיוזג תכלית ודרך: אב מלאכת זורע מוכלל

חלוקת מלאכות קוצר לפי עולמות

כעת נחלק את אבות ותולדות של מלאכת קוצר (עמ' 203) לפי עולמות וספירות.

עולם בריאה – הגבהת עציץ נקוב מן הקרקע והעמדתו על עצים או על בגדים. מאחר שהגבהה זאת אינה נעשית בידיים בגוף העשבים אלא פועלת דרך גרמא א"כ היא נחשבת כמחשבה בלבד כמו שפועלת מלאכת זורה. לכן היא פועלת לפי ספירת החכמה בעולם הבריאה. כמו כן קצירה ע"י מכונה או בכח בהמה.

עולם היצירה – או הבוצר ענבים, או הגודר תמרים, או האורה תאנים לעקור דבר מגידוליו. מלאכות אלו נעשות בידיים בלבד בגוף הפרות כמו שפועלת מלאכת בורר וא"כ הן נעשות בספירת החסד בעולם היצירה

עולם העשייה – הקוצר תבואה או קטנית במגל, בכוח היד מוגבר בכלי, כמו כן המסיק זיתים ע"י נקיפה, חבטה במקל כפי שכתוב "כִּי תִחַבֵּט זֵיתָךְ לֹא תִפְאֹר אֶחָרֶיךָ לַגֵּר לֵיתוֹם וְלְאַלְמָנָה יְהִיָּה" (דברים כ"ד) הנצרכת מחמת הקושי לקצור את פירות הזית אחת אחת. וזאת כנגד ניצוח יצר הרע מצד הגבורה כפי שכתוב "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִחַבֵּט י-ה-ו-ה מְשַׁבֵּלֶת הַנֶּהָר עַד-נַחַל מִצְרַיִם וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו כ"ז, י"ב) כאשר ה' מכה בגויים כדי להפריד ולהוציא מהם את ישראל המוחזקים בידם בגלות לקראת הגאולה וכמו כן הוא כנגד גאולת אלה המוחזקים בידי יצר הרע. הוא הדין במסיק ע"י הרעדה וניענוע העץ.

טבלה 19 היא תרשים של אבות ותולדות של מלאכת קוצר לפי תיקונם בעולמות הבי"ע. התרשים מראה כיצד המלאכות פועלות בעולמות שונים לפי הספירות שבהן הן נעשות וכיצד אבות המלאכה הפרטיות שבכל עולם משתתפות ברצון ותכלית הכללי של לקצור תבואה המתקבל מעולם האצילות. כמו כן התרשים מראה כיצד התולדות הפרטיות בכל עולם משתתפות בדרך הכללית מחשבת הבינה, לפעול בדרכים כדי לעקור דבר מגידוליו המתקבל מעולם האצילות.

טבלה 19 אבות ותולדות של מלאכת קוצר לפי תיקונים בעולמות הבי"ע

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה	
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה – נוסחאות כלליות לקוצר	התכלית הכללית: הרצון הכללי לקצור תבואה, לבצור ענבים, לגדור תמרים, למסוק זיתים, לארות תאנים, שהן לעקור דבר ממקום גידוליו בקרע	הדרך הכללית: הרצון הכללי לעקור דבר מגידוליו – לאו דווקא מהקרע	
עולם הבריאה	חכמה	בינה	דעת
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה במחשבה – בשיתוף הנשמה	התכלית: מעין אבות מלאכת קוצר	הדרך: תולדות מלאכת קוצר – הגבהת עציץ נקוב מן הקרע והעמדתו על עצים או על בגדים.	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת קוצר מוכלל – קצירה ע"י מכונה או בכח בהמה.
עולם היצירה	חסד	גבורה	תפארת
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	התכלית: מעין אבות מלאכת קוצר	הדרך: תולדות מלאכת קוצר – התולש צרור שעלו בו עשבים, וכישות שעלת בסנה, ועשבים שצמחו על גב החבית. – התולש מעציץ נקוב בכדי שורש קטן. פעולות אלו דומות לקוצר היינו עוקר דבר מגידוליו – רדיית דבש	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת קוצר מוכלל – הבורר ענבים, הגורר תמרים, האורה תאנים בכוח היד בלבד כדי לעקור דבר מגידוליו

עולם העשייה	נצח	הוד	יסוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד במעשה בסיוע ותמיכה	התכלית: מעין אבות מלאכת קוצר	הדרך: תולדות מלאכת קוצר	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת קוצר מוכלל - הקוצר תבואה או קטנית במגל, או המסיק זיתים ע"י נקיפה, חבטה במקל. - המסיק ע"י הרעדה וניענוע העץ.

אבות ותולדות של מלאכת דש

ניגש להגדיר אבות ותולדות של מלאכת דש לפי נוסחאות התכלית והדרך. כמו בקטעים הקודמים בדיון הנוכחי על מלאכת דש אנו מתייחסים רק למלאכת דש שבסדרה דפת כלומר דישה של גידולי קרקע הנאכלים למעט סחיטת בגד ופירוק דם חלזון.

בקטע הקודם, במלאכות חורש, זורע וקוצר, התקדמנו לפי הסדר הבא: בתחילה בהתבסס על הרמב"ם היציגנו את נוסחאות התכלית והדרך של המלאכות ולאחר מכן פירטנו את אבות ותולדות מלאכה לפי הנוסחאות. אך במלאכת דש לא נמצאים במפורש ברמב"ם נוסחאות התכלית והדרך עבורה אלא רק ההוראה הכללית: ומגוף המלאכה הנעשית בשבת תדע מעין אי זה אב היא ותולדת אי זה אב היא (רמב"ם פ"ז ה"ו). לפיכך במלאכת דש נתקדם לפי הסדר הבא: בתחילה נציג בפירוט של ההלכות שהן אבות ותולדות של מלאכת דש לפי הרמב"ם ו"שביתת השבת" ומתכונות האבות והתולדות נפיק ונסיק את נוסחאות התכלית והדרך של מלאכת דש.

אבות ותולדות של מלאכת דש

הנה רשימת ההלכות שהם אבות ותולדות מלאכת דש מהרמב"ם ומ"שביתת השבת":

אבות דש: הדש תבואה בבהמות, במקל, ביד או במכונה (קומביין) להוציא התבואה מתוך השיבולים (שביתת השבת א'); הכותש חטים להסיר קליפתם (שבת עד)

תולדות דש: והמפרק, הרי הוא תולדת הדש; החולב את הבהמה, חייב מפני שהוא מפרק. וכן החובל בחי שיש לו עור, חייב משום מפרק; הסוחט את הפירות, חייב משום מפרק (פרק ז');;

אינו כלול בזה המנפט צמר גפן ביד או במנפטה (הסרה ופירוק הגרעינים מתוך סיבי הכותנה, ginning cotton, שבת עג, לפי רש"י), והמנפץ גרעיני פשתן מהגבעול שכן שניהם הם בסדרה דבגד בלא בסדרה דפת.

יש לנסח את נוסחאות התכלית והדרך של מלאכת דש, בכדי לקבוע מהן אבות ותולדות של דש (ר' "נוסחאות התכלית והדרך וקביעת סוגי מלאכה", עמ' 190). כבר נוכל לנסח את נוסחת הדרך של מלאכת דש בעזרת רש"י.

נוסחת הדרך של דש: לפרק תבואה משבליה (רש"י שבת עג:). מוסיף רש"י: מפרק – כמו מפרק משאוי שפורק אוכל ממקום שנתכסה בו (שבת צה:).

מפירוש רש"י ניתן להבין, שמלאכת דש שייכת לאוכל הנישא ומכוסה ע"י קליפה או כל מעטפת אחרת שמחזיקה ושומרת עליו כאשר האוכל מוכן להפרד מהקליפה, ולא דווקא מחובר לקליפה (דלא כרבנו חננאל).

נוסחאות הכלליות של התכלית והדרך של מלאכת דש

כעת נוכל לנסח את הנוסחאות הכלליות של התכלית והדרך של מלאכת דש.

כדי לדייק בהכללה נכתוב קודם את הנוסחה הבסיסית כאשר הנוסחה מפורקת לחלקי דיבר

נוסחת תכלית המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			סוג המלאכה
	מושא עקיף – בשביל מה, למה, כמה	מושא – הנפעל, את מה	נשוא – הפעולה	
להפריד גרעיני תבואה משיכוליה	לשחרר ולפרק את הגרעינים מורכבים בשיבולים	תבואה קצורה	להכות, לדרוך	אב מלאכת דש
להפריד האוכל מהמעטפת	לשחרר ולפרק את האוכל מהמעטפת	קליפה או מעטפת שמורכב בה אוכל	להכות, לדרוך, ללחוץ	מלאכת דש מוכללת

נוסחת התכלית של דש: לשחרר ולהוציא אוכל מוכן ובשל המורכב מתוך הקליפה שמחזיקה, מכסה, נושאת, ושומרת עליו (רש"י שבת עג:)

נוסחת הדרך של דש: לפרק אוכל המורכב מתוך הקליפה או המעטפת ע"י כוח הכאה או לחיצה על הקליפה או על המעטפת.

אבות ותולדות של מלאכת דש ע"פ הנוסחאות

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת דש ע"פ הנוסחאות (ר' "ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר", עמ' 191):

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא – הפעולה	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת דש	דש	גרעינים מורכבים בשיבולים	מתבואה קצורה	לשחרר גרעיני תבואה משיבוליה
אב מוכלל	דרך – מוכללת ודומה לדישה – לפרק אוכל מורכב מתוך קליפתו או מעטפתו בגידולי קרקע ע"י כוח הכאה או לחיצה			תכלית – תכלית האב – לשחרר אוכל המורכב בקליפה ומעטפה לאכילה
המנפץ פשתן	מנפץ	זרעים	מצמח הפשתן	לצורך גרעיני פשתן לאכילה
הכותש חטים	כותש	חטים	מקליפתם	לשחרר גרעיני תבואה מקליפתה (שבת עד. רש"י)
מעין אב	דרך – שינוי רגיל מדרך האב			תכלית – תכלית האב
השף כרשינין	משפשף	כרשינין	מתרמיליהם	לשחרר את הכרשינין מהתרמילים (סעיף ח' ס"ק 2)

תולדה		דרך – מוכללת ודומה לדישה – לפרק אוכל מורכב מתוך קליפתו או מעטפתו		תכלית – תיקון נצרך
הסוחט זיתים וענבים	סוחט שמן מיץ	מזיתים מענבים	לשחרר שמן זית לשחרר מיץ ענבים	
חולב בהמה	חולב	חלב	מדדי בהמה	למוצרי חלב
הערה: אינם כלולים המנפט צמר גפן כי הוא אינו בסדרה דפת וכמו כן המנפץ פשתן לבגד וסחיטת בגד				

אבות ותולדות של מלאכת דש לפי עולמות הבי"ע

טבלה 20 היא תרשים של אבות ותולדות של מלאכת דש לפי תיקונם בעולמות הבי"ע. התרשים מראה כיצד המלאכות פועלות בעולמות שונים לפי הספירות שבהן הן נעשות וכיצד אבות המלאכה הפרטיות שבכל עולם משתתפות ברצון ותכלית הכללי של לפרק תבואת דגנים גידולי קרקע משבליה המתקבל מעולם האצילות. כמו כן התרשים מראה כיצד התולדות הפרטיות בכל עולם משתתפות בדרך הכללית מחשבת הבינה, לפעול בדרכים כדי לפרק תבואת דגנים גידולי קרקע משבליה המתקבל מעולם האצילות.

טבלה 20 אבות ותולדות של מלאכת דש לפי תיקונם בעולמות

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה – נוסחאות כלליות לדש	התכלית הכללית: הרצון הכללי לפרק תבואה גידולי קרקע משבליה.	הדרך הכללית: הרצון הכללי לשחרר לפרק ולהוציא אוכל מוכן ובשל מתוך הקליפה שמחזיקה, מכסה, נושאת, ושומרת עליו ע"י כוח הכאה או לחיצה על הקליפה או על המעטפת.

עולם הבריאה	חכמה	בינה	דעת
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה במחשבה - בשיתוף הנשמה	התכלית: מעין אבות מלאכת דש	הדרך: תולדות מלאכת דש	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת דש מוכלל - הדש תבואה ע"י בהמה או מכונה.
עולם היצירה	חסד	גבורה	תפארת
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה במעשה בבכירה חופשית - בשיתוף הרוח	התכלית: מעין אבות מלאכת דש	הדרך: תולדות מלאכת דש - החולב את הבהמה - הסוחט זיתים וענבים - מנפץ פשתן לאכילה (שבת עג, רש"י)	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת דש מוכלל - הדש תבואה ביד ע"מ לפרק ולהוציא את הגרעינים מהשיבולים - הכותש חטים להסיר קליפתם (שבת עד)
עולם העשייה	נצח	הוד	יסוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד במעשה בסיוע ותמיכה	התכלית: מעין אבות מלאכת דש	הדרך: תולדות מלאכת דש	מיזוג תכלית ודרך: אב מלאכת דש מוכלל - הדש תבואה ע"י מקל או מנפטת יד

פרק ג' אבות ותולדות של מלאכות זורה, בורר, ומרקד

הקדמה

בקטע הזה נברר מהן אבות ותולדות של מלאכות זב"מ שזהו נושא מרכזי בספר ולשם כך למדנו בפרק הקודם את שיטת הרמב"ם לזהות את האבות והתולדות של מלאכות חורש, זורע, קוצר, ודש לפי נוסחאותיהן. מסתבר שהמושג של אבות ותולדות מייחד את ריבוי ההלכות שבסימן שי"ט שכן עולה שכל ההלכות האלו הם אבות או תולדות של מלאכות הזב"מ כפי שיוסבר. קודם נברר מהן נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ ולאחר מכן נשתמש בנוסחאות כדי לזהות מהן אבות ותולדות זב"מ בהלכות שבסימן שי"ט.

נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ

הכללת תכלית ודרך במלאכות הזב"מ

כעת נגדיר נוסחאות התכלית והדרך לכל אחת מאבות המלאכה זב"מ.

לצורך זה נכליל את התכלית והדרך של מלאכות הזב"מ בכל עולם ועולם בהתבסס על השפעת הספירות בכל עולם ועולם וכך נגיע לנוסחאות כלליות עבור התכלית והדרך בכל עולם. נתחיל בתכלית ודרך הפרטיות של מלאכות הזב"מ המקוריות מטבלה 10 עמ' 98 ונעתיק אותה לכאן:

טבלה 10 מלאכות הזב"מ לפי סור מרע ועשה טוב ולפי עולמות

נר"ן/עולם	עשה טוב	סור מרע	בקש שלום – הכרעה
עולם הבריאה במחשבה – בשיתוף הנשמה	חכמה	בינה	דעת
	זורה/תכלית: הפרדת המוץ והקשין מגרעיני התבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת	זורה/דרך: להפריד המוץ והקשין מגרעיני תבואה ע"י כוח הרוח	הייחוד ביניהם
עולם היצירה במעשה בבחירה חופשית – בשיתוף הרוח	חסד	גבורה	תפארת
	בורר/תכלית: הפרדת הצורות מגרעיני התבואה היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למעלה)	בורר/דרך: להפריד צורות מגרעיני תבואה בכוח היד	הייחוד ביניהם
עולם העשייה במעשה בסיוע ותמיכה – בשיתוף הנפש	נצח	הוד	יסוד
	מרקד/תכלית: הפרדת הקמח מהסובין היינו תיקון האוכל לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למטה)	מרקד/דרך: להפריד קמח מסובין ע"י כלי נפה וכברה	הייחוד ביניהם

כעת יש להכליל את התכלית והדרך שבכל עולם שבטבלה כדי לנסח נוסחאות כלליות.

מרכיבים של תכלית מלאכות הזב"מ

נכליל את תכלית מלאכות הזב"מ לפי המרכיבים הבאים.

א. כוונה לתיקון האוכל לצורך אכילה לאפוקי כוונה לסילוק הפסולת ולאפוקי כוונה לצורך שונה מאכילה כגון לצביעת האוכל

ב. כוונה לסדר הפרדת אוכל ופסולת כתכלית שמתאים לעולם שבו פועלת המלאכה:

- למלאכת זורה שפועלת בעולם הבריאה: כוונה להיפרדות בין אוכל ופסולת,
- למלאכת בורר שפועלת בעולם היצירה: כוונה להיפרדות פסולת מאוכל,
- ולמלאכת מרקד שפועלת בעולם העשייה: כוונה להיפרדות אוכל מפסולת

ג. כוונה לאופן הכללי של הפרדת אוכל ופסולת שמתאים לעולם שבו פועלת המלאכה:

- למלאכת זורה שפועלת בעולם הבריאה: כוונה להפרדה ע"י מחשבה בלבד (גרמא),

- למלאכת בורר שפועלת בעולם היצירה: כוונה להפרדה ע"י כוח האדם,
- ולמלאכת מרקד שפועלת בעולם העשייה: כוונה להפרדה ע"י כוח האדם בסיוע כלי

ד. כוונה לעסוק בתערובת של גידולי קרקע האכילים שהוא משאבי טבע שמתאים לסדרה דפת

ה. כוונה לשמור ולקיים את האוכל המתוקן לשימוש עתידי

נפרט את המרכיבים האלה:

כוונה לתיקון האוכל – נקדים ונומר שלא מוסכם בראשונים שקיימת תכלית מחייבת למלאכות הזב"מ כלומר, שהן מלאכות שצריכות לגופה, וזאת מאחר שפעולת ההפרדה אינה נעשית בגוף המלאכה שהוא האוכל אלא בפסולת. חולקים בזה הרמב"ן (חידושי הרמב"ן שבת קו) ובעל המאור (שם) כאשר בעל המאור קובע שאכן מלאכת בורר היא אינה מלאכה שצריכה לגופה ואילו הרמב"ן קובע שיש למלאכת בורר תיקון בגוף, האוכל, מחמת הפרדת הפסולת ממנו וא"כ זוהי מלאכה שצריכה לגופה.

הביאור הלכה, סעיף ג, ד"ה "לאכול מיד" מסביר בשם ישועות יעקב את דעת הרמב"ן: דעניין מלאכת בורר הוא שהפסולת אינו ראוי לאכילה וגם האוכל אין ראוי

כ"כ לאכילה עם הפסולת שבתוכו. בגלל כן הוא מפריד הפסולת מן האוכל וא"כ המלאכה אינה נקראת על ברירת הפסולת רק דמתקן האוכל שיהיה ראוי לאכילה וזהו **מלאכה הצריכה לגוף** האוכל דמשוי ליה אוכל גמור. ע"כ.

השיעור המחייב במלאכת בורר - נפקא מינה בין צדדי המחלוקת רמב"ן ובעל המאור הוא השיעור המחייב חטאת במלאכת בורר. כתוב ברמב"ם (פ"ח הל' י"א) "הזורע או הבורר כגרוגרת, חייב". שואלים: גרוגרת בפסולת או גרוגרת באוכל? לפי בעל המאור השיעור הוא גרוגרת בפסולת המוצאת מהאוכל ולפי הרמב"ן השיעור הוא גרוגרת באוכל המתוקן ללא פסולת. (ר' ספר "שמור וזכור מלאכת בורר" מאת הרב מיכאל חסין פ"א סימן ג')

המחלוקת הוכרעה לטובת הרמב"ן כפי שמביא הביאור הלכה לעיל בשם ישועות יעקב ובהתאם השיעור הוא שיעור באוכל (ר' פרי מגדים מש"ז שיט ס"ק י"ג).

דעת הרמב"ן מתאימה ותומכת בדרכנו. כפי שמוצג בטבלה לעיל, למלאכת בורר שני צדדים - פעולת המלאכה שהיא הפרדת הפסולת ותכלית המלאכה שהיא תיקון האוכל.

אופן וסדר ההפרדה בין אוכל ופסולת קשור לתכלית - אומר הביאור הלכה: היפרדות הפסולת מהאוכל היא מלאכה שצריכה לגופה. כלומר, אופן וסדר ההפרדה, היפרדות הפסולת מהאוכל דווקא, היא קובעת את תכלית המלאכה שהיא מלאכה שצריכה לגופה.

במחלוקת רבה ורבי זירא, ר' "המשמר", עמ' 246, מופיעה הבחנה באיזה מרכיב מופרד מהשני בתערובת כפי שמפרש רש"י: [מלאכת מרקד] היא דלא דמי לבורר שהאוכל למטה ופסולת למעלה מה שאין כן בבורר קטנית שהפסולת למטה. ע"כ. יש לשאול: מה זה משנה איזה מרכיב מופרד מהתערובת, העיקר שהם מופרדים לבסוף. נראה שזאת הבחנה הנוגעת למחשבת החכמה. יש תערובות שקל יותר להוציא את האוכל מהן כגון להוציא קמח מסובין ע"י נפה ויש תערובות שקל יותר להוציא את הפסולת מהן כגון לברור צרורות מתבואה. בהתאם לכך כאשר האדם חושב ושוקל בתחילה על תכלית המלאכה הוא חושב במונחים של "הקמח יהיה מופרד מהסובין" במקרה הראשון כלומר, האוכל יהיה מופרד מהפסולת ואילו במקרה השני הוא יחשוב "הצרורות יהיו מופרדות מהתבואה" כלומר, הפסולת יהיה מופרד מהאוכל.

מוסיף הביאור הלכה שם דגם בשני מיני אוכלים המעורבים מתַיִּיפה כל מין ע"י ברירת חברו ממנו וע"כ מיקרי מלאכה שצריכה לגופה. ע"כ. כלומר, גם בשני מינים מעורבים הפרדת המין הלא רצוי כעת נחשבת הפרדת פסולת מאוכל והיא נקראת מלאכה שצריכה לגופה כאשר מחשבת החכמה, מחשבת תכלית המלאכה, היא על מצב היפרדות המין הלא ראוי מהמין הראוי.

נראה שהביאור הלכה יסכים שבמקרים שהפרדת האוכל מהפסולת היא תיקון האוכל כגון המרקד שבו הקמח הוֹצָאָה מהסובין (אוכל למטה), נקראת מלאכה שצריכה לגופה היינו מחשבת החכמה היינו תכלית מלאכת המרקד.

תפיסה זו מתאימה לתערובות טוב ורע בעולמות הבי"ע. בעולם היצירה התערובת טוב ורע היא שקולה כך שיותר קל ונוח להוציא את הרע ממנה וא"כ הפרדת פסולת מאוכל דווקא היא התכלית בעולם היצירה ובעולם העשייה מפני ריבוי הרע שם יותר קל ונוח יהיה להוציא את הטוב מתוך הרע וא"כ הפרדת אוכל מפסולת היא התכלית בעולם העשייה ובעולם הבריאה מספיק להפריד אחד מהשני ואז הרוב הטוב יבטל את המיעוט הרע שם וא"כ הפרדת אוכל ופסולת היא התכלית בעולם הבריאה.

נוסיף עוד כלל מבחין: בהפרדת אוכל מפסולת במלאכת מרקד הפסולת נשאר במקומו, בהפרדת פסולת מאוכל במלאכת בורר האוכל נשאר במקומו ואילו בהפרדת אוכל ופסולת במלאכת זורה אף מרכיב לא נשאר במקומו.

עיסוק בגידולי קרקע האכילים – בנוסחת התכלית נכליל את פרטי אוכל ופסולת כגון שיבולים ומוץ ואבנים מתבואה למונח הכללי "גידולי קרקע האכילים". ז"א נתעסק במ"ט שמתאים לסדרה דפת שהוא גידולי קרקע האכילים למעט מ"ט אחרים כפי שהוסבר ב"חלוקה של כלל משאבי טבע לפי תיקון ניצוצי הקדושה בהם", עמ' 55.

שים לב שבעלי חיים אינם כלולים בתכלית מלאכות הזב"מ אלא רק בדרך המלאכה, ז"א שמלאכות הזב"מ הפועלות על בעלי חיים יכולות להיות לכל היותר תולדה ולא אב. זאת הסיבה שחליבת בהמה היא רק תולדה ולא אב מלאכה. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.

קיום לשימוש עתידי – מובן וכלול בתכלית הזב"מ הוא שכוונת ההפרדה היא לשימוש לאחר זמן, לאוצר, למעט שימוש לצורך מיד, לאלתר שכן הכוונה לשימוש

מידי, לאלתר, היא חסרון בקיום המלאכה ואינה כלולה במלאכת מחשבת, ר' "חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה", עמ' 155.

מרכיבים של דרך מלאכות הזב"מ

נכליל את דרכי מלאכות הזב"מ לפי המרכיבים הבאים.

א. כוונה לסדר הפרדת אוכל ופסולת כדרך שמתאים לעולם שבו פועלת המלאכה:

- למלאכת זורה שפועלת בעולם הבריאה: כוונה לעשות הפרדה בין אוכל ופסולת,

- למלאכת בורר שפועלת בעולם היצירה: כוונה להפריד פסולת מאוכל,

- ולמלאכת מרקד שפועלת בעולם העשייה: כוונה להפריד אוכל מפסולת

ב. אופן ודרך הפרדת אוכל ופסולת שמתאים לעולם שבו פועלת המלאכה:

- למלאכת זורה שפועלת בעולם הבריאה מתאימה דרך הפרדה במחשבה (גרמא)

- למלאכת בורר שפועלת בעולם היצירה מתאימה דרך הפרדה במעשה בכוח

האדם
לכד

- ולמלאכת מרקד שפועלת בעולם העשייה מתאימה דרך הפרדה במעשה בסיוע

כלי

ג. כוונה לעסוק בתערובת של גידולי קרקע אכילים.

ד. הדרך הרגילה לאפוקי דרך שונה

נפרט את מרכיבי הדרך:

אוכל מפסולת ופסולת מאוכל כתכלית וכדרך - סדר הפרדת אוכל ופסולת מופיע

הן כתכלית והן כדרך. כפי שהוסבר, הפרדת אוכל מפסולת ופסולת מאוכל בתור

תכלית קשורה בתפיסה והערכה של האדם לגבי אופי התערובת, לאיזה עולם היא

דומה מבחינת תערובת טוב ורע, ובעקבות כך איזה מרכיב ראוי להוציא ממנה,

ולעומת זאת פעולות ההפרדה האלו בתור דרך הן רק השיטה והאמצעי הנוחה להגיע

ולהגשים את תכלית וכך הדרך יכולה להיות שונה מהתכלית למשל, דרך אוכל

מפסולת ביד חייב כשהתכלית היא פסולת מאוכל (סעיף ב').

אופן ודרך הפרדת אוכל ופסולת - מכאן שלא ניתן להשוות בין דרך היד לבין דרך

הכלי ולומר שדרך הכלי יותר חמורה מדרך היד מפני שדרכים אלו שייכות לעולמות

שונים ואינן ברי השוואה.

עיסוק במשאבי טבע – כמו בתכלית, דרך המלאכה עוסקת בגידולי קרקע האכילים. כלול בדרך גם בעלי חיים משא"כ בתכלית, ר' מרכיבי תכלית לעיל.

הכללת מלאכת זורה

כעת אנו יכולים להכליל את נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ ע"פ המרכיבים הנ"ל. ניעזר בפירוק של תיאור המלאכות לפי חלקי דיבר כאשר נכליל כל אחד מחלקי הדיבר. ההכללה מיוצגת בטבלאות הבאות כאשר בשורה ראשונה מופיעה תיאור המלאכה המקורית שבטבלה 10, עמ' 98, ובשורה השנייה מופיעה תיאור המלאכה המוכללת. מהתיאור המלאכה המוכללת נסיק את נוסחאות התכלית והדרך.

מלאכת הזורה במשכן – הדרך של זורה במשכן היא הפרדת המון ושיבולים ע"י כוח הרוח. הרוח פועלת בתערובת הנזרקת באוויר ומעיפה את המרכיב הקל מתוך תערובת על פני המרכיב הכבד כמו בתערובת קשין ושיבולים שבה הקשין הקלים מועפים על פני השיבולים הכבדים.

הכללת דרך הזורה – לפי הטבלה הנזכרת לעיל, מלאכת הזורה נעשית בספירת הבינה הפועלת במחשבה באמצעות הנשמה בעולם הבריאה. זו היא פעולה הנעשית במחשבה בלבד ללא התערבות פעילה של האדם אלא בגרמא בלבד. כלל גדר זה מתאים לכל כוח בטבע הפועל בגרמא להפריד מרכיבי תערובת ללא התערבות האדם בהפרדה אם כי על האדם לשים ולהכניס את התערובת למקום שבו פועל הכוח כאשר הפעולה של האדם היא לכל היותר גרמא. ועוד יש להוסיף שפעולת ההפרדה תתחיל תיכף בשעת פעולת האדם הגורמת אותה (ר' "סמיכות תחילת הפעולה הנגרמת", עמ' 131). גדר זה כולל סינון משקים בכלי מסננת ומשמרת כל עוד שהסינון מתבצע מאליו ללא הרקדת הכלי ע"י אדם. כמו כן גדר זה כולל הצפת כרשינין במים שהפרדת הפסולת בו מתבצעת בכח הציפה ללא התערבות אדם. ר' ספר "טל אורות הקדום" שכולל סינון והצפה בסיווג של מלאכת זורה.

נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר				סוג המלאכה
נוסחת תכלית המלאכה				
	מושא - הנפעל, את מה	מושא עקיף - בשביל מה, למה, במה	נשוא - הפעולה	
אב מלאכת זורה	מכניס	תבואה נדושה	בזרימת אוויר	להפריד הגרעינים מהקשין
המלאכה המוכללת	מניח	תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע	במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה	להיפרדות בין אוכל ופסולת ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר

הכללת מלאכת בורר

מלאכת הבורר בשמכן - הדרך של בורר במשכן היא הפרדת פסולת מאוכל בתערובת ביד האדם לבד בבחירה חופשית היינו ללא עזרת כוח בטבע הפועל בגרמא וללא עזרת כלי המגביר את כוח היד. הפעולה כוללת זיהוי חלקי הפסולת בתערובת, בחירתם, נטילתם, והוצאתם מהתערובת ביד.

הכללת דרך הבורר - מלאכת הבורר נעשית בספירת הגבורה הפועלת במעשה בבחירה חופשית באמצעות הרוח בעולם היצירה. זו היא פעולה הנעשית בכח האדם בלבד ללא עזרת כוח בטבע הפועל בגרמא וללא עזרת כלי וכלל גדר זה מתאים לכוח היד הפועל לבד להפריד פסולת מאוכל. גדר זה כולל גם כוח אבר אחר של אדם הרגיל ומיועד לכך. דרך פעולה היא להוציא את הפסולת מהאוכל כהכללה מהוצאת צרורות מעורבות בגרעינים. לעומת זאת כאשר הדרך היא הפוכה: הוצאת אוכל מפסולת א"כ המלאכה תוגדר מעין אב מלאכה.

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא – הפעולה	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת בורר	בורר	צורות מעורבות בגרעינים	בידיו	לתקן גרעינים
מלאכת בורר המוכללת	מפריד	פסולת מעורבת באוכל שבגידולי קרקע	בכח האדם ללא עזרת כלי	להיפרדות פסולת מאוכל ע"י כוח האדם בלבד לתיקון האוכל לאוצר

הכללת מלאכת מרקד

מלאכת המרקד בשמכן – הדרך של מרקד במשכן היא הפרדת קמח מסובין ע"י הרקדה בכלי נפה וכברה.

הכללת דרך המרקד – מלאכת מרקד נעשית בספירת ההוד הפועלת במעשה בסיוע כלי, באמצעות הנפש בעולם העשייה. בכלל זה היא פעולה הנעשית בכח האדם מוגבר בכלי. מדובר בכלי הנצרך והכרחי לפעולה כאשר היד לבדו אינה מסוגלת לכך לאפוקי שימוש בסכו"ם לנוחות ולניקיון ידיים שזה עדיין נחשב לכוח יד ודרך ברירה (ר' אגרות משה או"ח חלק א', סעיף קכד). דרך פעולת הכלי היא להוציא את האוכל מהפסולת כהכללה מהנפה שמעבירה את הקמח ומשאירה את הסובין. לעומת זאת כאשר הדרך היא הפוכה: הוצאת פסולת מאוכל א"כ המלאכה תוגדר מעין אב מלאכה.

נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר				סוג המלאכה
נוסחת תכלית המלאכה				
	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, במה	נשוא – הפעולה	
אב מלאכת מרקד	מרקד	קמח מעורב בסובין	בנפה וכברה המעביר קמח	ייפרד קמח מסובין כדי לתקן הקמח לאוצר (סעיף א')
מלאכת מרקד מוכללת	להניע	אוכל המעורב בפסולת שבגידולי קרקע	בכלי הפרדה המופעל בידי אדם	להיפרדות אוכל מפסולת ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר (סעיף א')

סיכום נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ
עולות מההכללות לעיל הנוסחאות הבאות עבור מלאכות זב"מ

טבלה 21 סיכום נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ

מלאכת זורה	נוסחת התכלית	להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.
	נוסחת הדרך	להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה.
מלאכת בורר	נוסחת התכלית	להיפרדות פסולת מאוכל שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בלבד ללא סיוע בכלי לתיקון האוכל לאוצר.
	נוסחת הדרך	הפרדת פסולת מעורבת באוכל שבגידולי קרקע בכח האדם ללא עזרת כלי.
מלאכת מרקד	נוסחת התכלית	להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר.
	נוסחת הדרך	להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם.

אבות ותולדות של מלאכת זורה

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת זורה ע"פ הנוסחאות טבלה 21, עמ' 229. להסבר צורת הטבלה ר' "ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר", עמ' 191:

רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא - הפעולה	מושא - הנפעל, את מה	מושא עקיף - בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת זורה	מכניס	תבואה נדושה	בזרימת אוויר	להפריד הגרעינים מהקשין
אב מוכלל	דרך - מוכללת ודומה לזרייה - מניח תערובת אוכל ופסולת במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה			תכלית - תכלית האב - לתקן אוכל לאוצר
המציף כרשינין	מניח	כרשינין מעורב בפסולת	במים	שתיפרד הפסולת בכח הציפה (סעיף ח' ס"ק 1)
השף כרשינין	משפשף	כרשינין המורכבים בתרמילים	במים	שייפרדו התרמילים בכח הציפה (סעיף ח' ס"ק 2)
המוציא יין משמרים רטובים	מניח	שמרים ספוגי יין	במסננת	שייפרד היין בכח הכבידה (סעיף ט' ס"ק 1) לאכילה
השמר יין עכורים	למזוג	יין מעורב שמרים	במשמרת	שייפרדו השמרים בכח הכבידה (סעיף י', סוד הלכה)

מעין אב	דרך - שינוי רגיל מדרך האב			תכלית - תכלית האב - להפריד אוכל ופסולת
המנפה מלילות ע"י נייעור מיד ליד	מנער	מלילות חטים המעורב בקליפות	מיד ליד דרך האוויר - דומה לזורה	להפריד גרעיני החיטה והקליפות (סעיף ז' ס"ק 2)
המנפה מלילות בשתי ידיו יחד	לזרוק לאוויר בחוזקה	מלילות המעורב בקליפות	בשתי ידיו דבוקות כאחת - דומה לזורה	להפריד גרעיני החיטה והקליפות (סעיף ז' ס"ק 2)
המנפה מלילות ברוח פיו	לנשוף	מלילות המעורב בקליפות	ברוח הפה	שתיפרד הפסולת כדי לתקן האוכל לאוצר (סעיף ח' ס"ק 1)
המשמר יין עכורים בסודר	למזוג	יין מעורב שמרים	בסודר	שייפרדו השמרים בכח הכבדה (סעיף י', סוד הלכה)
תולדה	דרך - מוכללת ודומה לזרייה - מניח תערובת אוכל ופסולת במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה			תכלית - תיקון נצרך. אינו בגדולי קרקע
המסנן ביצה טרופה במסנת שלה	מניח	ביצה טרופה (תערובת שני מינים)	במסנת ביצה	שתיפרד החלמון מהחלבון בכח הכבדה לאכילה (סעיף ט"ו, הקדמה)
המחבץ חלב לעשות גבינה	מניח	קיבה או אנזים	בחלב	שתיפרד הקום מן החלב בכוח פיוגול החלבונים בתחליב. (סעיף י"ז)

המסנן מי גבינה וחלב חמאה	מניח	הגבינה מעורבת במי גבינה חמאה מעורבת בחלב חמאה	במסננת	שייפרד מי הגבינה מהגבינה בכח הכבירה שייפרד חלב חמאה מהחמאה בכח הכבירה (סעיף י"ז)
מלאכה דרבנן	דרך - נראה כדרך המלאכה			תכלית - אין תיקון מלאכה
המסנן יין במסננת קשין וקסמים	למזוג	יין מעורב שמרים	במסננת קשין וקסמים	אין שימור אלא זיכור נראה כמשמרת (סעיף י"ג)
איסור דרבנן	דרך - מלאכה הנעשית בשינוי מופלג			תכלית - תכלית האב - ייפרד אוכל ופסולת כדי לתקן האוכל לאוצר
המנפה מלילות ע"י השפלה ביד אחד	משפיל	מלילות חטים	ביד אחד דרך האוויר - דומה לזורה	להפריד גרעיני החיטה והקליפות לאוצר (סעיף ז' ס"ק 2)
הערה:				

אבות ותולדות של מלאכת בורר

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת בורר ע"פ הנוסחאות טבלה 21, עמ' 229. להסבר צורת הטבלה ר' "ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר", עמ' 191:

רשימת אבות ותולדות בורר ע"פ הנוסחאות

נוסחת תכלית המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			סוג המלאכה
	מושא עקיף - בשביל מה, למה, במה	מושא - הנפעל, את מה	נשוא - הפעולה	
לתקן גרעינים לאוצר (סעיף ד')	בידיו	צרורות מעורבות בגרעינים	בורר	אב מלאכת בורר
לתקן אוכל (סעיף ה')	בידיו	תורמוסין מתוך פסולת שלהם שנחשב פסולת מאוכל	בורר	הבורר תורמוסין
תכלית - תכלית האב - לתקן אוכל לאוצר	דרך - שינוי רגיל מדרך האב			מעין אב
תיפרד פסולת כדי לתקן אוכל לאוצר (סעיף ב')	בידיו	אוכל המעורב בפסולת או באוכל לא רצוי	בורר	הבורר אוכל מפסולת

תולדה	דרך - מוכללת ודומה לברירה - להפריד פסולת מעורבת באוכל בכח האדם ללא עזרת כלי			תכלית - תיקון נצרך
הממין שני מיני אוכלים מעורבים	מפריד	שני מיני אוכלים מעורבים שרצוי ומוטב שיהיו מופרדים	בידיו	למדין כל א' מהמינים לאוצר (סעיף ג' ס"ק 4)
הממין תערובת אוכל של מין אחד	מפריד	תערובת אוכלים שהם מין אחד שישנה הטבה בהפרדתם	בידיו	למדין שני המרכיבים לאוצר (סעיף ג' ס"ק 3)
מלאכה דרבנן	דרך - נראה כדרך המלאכה			תכלית - אין תיקון מלאכה
ברירת כלים ובגדים	לברור	תערובת כלים כגון סכו"ם	בידיו, לשים במקומם	הנפעל הוא אינו משאב טבע כלל, נראה כבורר (סעיף ג, ס"ק 1)
הערה: לא כלול בזה ברירת כלים, בגדים וספרים מפני שהם אינם מ"ט שיכול להתקן במלאכה				

אבות ותולדות של מלאכת מרקד

הבה נסתכל על האבות והתולדות של מלאכת מרקד ע"פ הנוסחאות טבלה 21, עמ' 229. להסבר צורת הטבלה ר' "ניתוח ותצוגת הנוסחאות לפי חלקי דיבר", עמ' 191:

רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות

סוג המלאכה	נוסחת דרך המלאכה מפורקת לחלקי דיבר			נוסחת תכלית המלאכה
	נשוא – הפעולה	מושא – הנפעל, את מה	מושא עקיף – בשביל מה, למה, כמה	
אב מלאכת מרקד	מרקד	קמח מעורב בסובין	בנפה וכברה	ייפרד קמח מסובין כדי לתקן הקמח לאוצר (סעיף א')
אב מוכלל	דרך – מוכללת ודומה למרקד – להניע אוכל המעורבת בפסולת בכלי הפרדה			תכלית – תכלית האב – ייפרד אוכל מפסולת כדי לתקן האוכל אותו לאוצר
ניפוי מלילות בנפה	מפריד	מלילות מעורב בקליפות	בנפה וכברה	ייפרד אוכל מהקליפות כדי לתקן אותו לאוצר (סעיף א' ס"ק 1)

מעין אב	דרך - שינוי רגיל מדרך האב			תכלית - תכלית האב - ייפרד אוכל מפסולת כדי לתקן האוכל אותו לאוצר (סעיף א')
המרקד פסולת מאוכל	מרקד	פסולת או אוכל לא רצוי המעורב באוכל	בנפה ובכברה	ייפרד אוכל כדי לתקן אותו לאוצר (סעיף א', ס"ק 1)
המרקד אוכל מפסולת בקנון ותמחוי	מרקד	אוכל המעורבת בפסולת	בקנון ותמחוי	ייפרד אוכל כדי לתקן אותו לאוצר (סעיף ב', רש"י סק"ט)
תולדה	דרך - מוכללת ודומה למרקד - להניע אוכל המעורבת בפסולת בכלי הפרדה			תכלית - תיקון נצרך
ברירת השמנת מהחלב בסך־פְּזָת ידנית	מסובב	תערובת חלב ושמנת	בסך־פְּזָת	שתיפרד השמנת מן החלב בפירוק החלבונים בתחליב לתקן את שניהם לאוכל. (סעיף ג', ס"ק 4)
הנוטל שומן הצף על הרוטב בכף	נוטל	שכבת שומן הצף מעל הרוטב	בכף המשמש ככלי	שתיפרד הרוטב מן השומן לאכול (סעיף י"ד)
המחביץ חלב לעשות חמאה	מחביץ ובוחש	חלב	במחבצה	שתיפרד חמאה מן החלב בפירוק החלבונים בתחליב כדי לאכול. (סעיף י"ז)

מלאכה דרבנן	דרך - נראה כדרך המלאכה	
המקבץ שומשמין ואגוזים מתוך תחליב דבש	מקבץ שומשמין ואגוזים	מתוך תחליב דבש
הכובר את התבן	מרקד	תבן (אינו ראוי למאכל בהמה)
סינון חרדל במסננת שלו	מרקד	חרדל מעורב בסובין
איסור דרבנן	דרך - מלאכה הנעשית בשינוי מופלג	
שיטוח ופיזור פירות מעורב בעלים ע"י זריקה מן הצד	זורק מהצד בכח היד, שוטח	על משטח המשמש ככלי הפרדה (נחשב שינוי מופלג)
שפיית יין הנוגע בשכבת שמרים מלמעלה	מוזג	מכלי לכלי (שונה ממשמרת ונחשב שינוי מופלג)
הערה:		

אבות ותולדות מלאכות הזב"מ לפי עולמות

טבלה 22 מסכמת את כל אבות ותולדות המלאכה למלאכות הזב"מ בכל העולמות. כללי החלוקה מוסברים בקטע "חלוקת מלאכות הזב"מ לפי עולמות", עמ' 96, וגם לפי כללים לחלוקת מלאכות חורש, זורע וקוצר לפי עולמות, עמ' 205.

השיא של הספר – כיצד מלאכות הזב"מ יכולות להיות דומות אבל לא מיותרות

טבלה זו היא למעשה השיא של הספר. היא עונה באופן ברור על שאלת הגמרא: מדוע מלאכות הזב"מ נחשבות כל אחד מלאכה נפרדת בתוך הל"ט כאשר למעשה עוסקים כולן בביריה והפרדת אוכל ופסולת וא"כ הן דומות ולכאורה מיותרות. התשובה היא שכן הם אמנם דומות אלא שכל אחת פועלת בעולם אחר מתוך עולמות הבי"ע ושם עושה את תיקונה המיוחד שלא יכול להיעשות ע"י האחרות וא"כ כל השלוש מלאכות הזב"מ חיוניות. טבלה זו גם מייחד ומסדר יפה את כל הלכות דאורייתא בסימן שי"ט.

טבלה 22 אבות ותולדות של מלאכות הזב"מ

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה	
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	התכלית הכללית: בורר כללי: הרצון הכללי להטיב ולתקן אוכל נקי מפסולת לשימוש עתידי.	הדרך הכללית: בורר כללי: הרצון הכללי לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להכין ולתקן אוכל נקי מפסולת לשימוש עתידי.	
עולם הבריאה	חכמה	בינה	דעת
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	התכלית: מעין אבות מלאכת זורה - המנפה מלילות ע"י ניעור מיד ליד (סעיף ז' ס"ק 2) - המנפח מלילות בשתי ידיו יחד (סעיף ז' ס"ק 2) - המנפח מלילות ברוח פיו (סעיף ז' ס"ק 2) - המשמר יין עכורים בסודר (סעיף י', סוד הלכה)	הדרך: תולדות מלאכת זורה - סינון ביצה טרופה במסננת שלה בכח הכבדה (סעיף ט"ו) - המחבץ, העמדת גבינה מתוך חלב ע"י קיבה בתגובה כימית (סעיף י"ז) - סינון מי גבינה מהגבן וחלב חמאה מהחמאה בכוח הכבדה (סעיף י"ז)	מיזוג תכלית ודרך: אבות מלאכת זורה - הצפת כרשנין במים שמפריד מרכיבי אוכל ופסולת בכוח הציפה (סעיף ח' ס"ק 1) - להניח שמרים ספוגי יין במשמרת כדי שיצא היין מהם בכוח הכבדה (סעיף ט' ס"ק 1) - שימור יין עכורים ושאר משקין במשמרת בכוח הכבדה (סעיף י')

עולם היצירה	חסד	גבורה	תפארת
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	התכלית: מעין אבות מלאכת בורר - הבורר אוכל המעורבת בפסולת, בידו, להניחו אפילו לבו ביום (סעיף ב')	הדרך: תולדות מלאכת בורר - הממין שני מיני אוכלים מעורבים בידו להניח לאחר זמן (סעיף ג' ס"ק 4) - הממין תערובת אוכל של מין אחד בידו כשיש בו הטבה (סעיף ג' ס"ק 3)	מיזוג תכלית ודרך: אבות מלאכת בורר - הבורר פסולת המעורבת באוכל, בידיו (סעיף ד') - הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם - שנחשב הפרדת פסולת מאוכל (סעיף ה')
עולם העשייה	נצח	הוד	יסוד
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	התכלית: מעין אבות מלאכת מרקד - המרקד פסולת מאוכל בנפה (סעיף א' ס"ק 1) - המרקד אוכל מפסולת בקנון ותמחוי	הדרך: תולדות מלאכת מרקד - הפרדת השמנת מהחלב ע"י כלי צְנֻטְרִיפּוּגָה, סְרִפָּזָה ידני (סעיף ג', ס"ק 4) - הנוטל שומן הצף על הרוטב בכף (סעיף י"ד) - המחבק - מוציא חמאה מן החלב ע"י הרעדה בכלי מחבצה (Churning). (סעיף י"ז)	מיזוג תכלית ודרך: אבות מלאכת מרקד - המרקד אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה אפילו לאכילה מידית (סעיף א' ס"ק 1) - ניפוי מלילות בנפה כאשר האוכל למטה (סעיף א')

פרק ד' ריבוי אבות בפעולה אחת

הקדמה

בקטע זה נדון מצד תורת הסוד במצבים שבהם פעולה אחת יכולה לחייב שתי חטאות. דבר זה אינו יכול להתרחש באבות מלאכה רגילות מאחר שהדרך הרגילה של מלאכה אחת נפרדת ומובדלת מזו של החברתה. אך הוא כן יכול לקרות כאשר מדובר במעין אבות מלאכה שבהם הדרך יכולה להיות שונה מהדרך הרגילה של המלאכה ובכ"ז מחייבת חטאת. אי נמי זה יכול לקרות כאשר מדובר במעין אב מלאכה יחד עם תולדת מלאכה. למשל פעולת הזומר מחייבת משום שתי מלאכות הזורע והקוצר שכן דרכו שונה מהדרך הרגילה של מלאכות אלו ובכ"ז מחייבת בכל אחת מהן.

הזומר, והוא צריך לעצים

נתבונן מהי מלאכת המחשבת בזומר, והוא צריך לעצים.

מקורות

שבת עג, ב': אמר רב כהנא דזומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום קוצר ואחת משום נוטע א"ר יוסף האי מאן דקטל אספסתא חייב שתים אחת משום קוצר ואחת משום נוטע אמר אביי האי מאן דקניב סילקא חייב שתים אחת משום קוצר ואחת משום זורע:

רש"י: זומר – להצמיח הגפן: וצריך לעצים – להסקה משום דצריך להם הויא תולדה דקוצר דצריך נמי לקצור: דקטל אספסתא – שחת וקוצרין אותו ג' פעמים בחדש וחוזר וצומח: דקניב סילקא – חותך תרדין מן המחובר וחוזרין וגדלין:

תוס': וצריך לעצים. נראה דאפילו לר' יהודה דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה בעינן צריך לעצים דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה מידי דהוה אקורע על מנת לתפור ומוחק על מנת לכתוב.

רמב"ם פ"ח ה"ד: כל זרע שקצירתו מצמחת אותו ומגדלתו, כגון אספסתא וסלקא הקוצרו בשגגה, חייב שתי חטאות: אחת מפני שהוא קוצר, ואחת מפני שהוא נוטע. וכן הזומר והוא צריך לעצים חייב משום קוצר ומשום נוטע.

שתי מעין אבות מלאכה

כותב הרמב"ם (לעיל): וכן הזומר והוא צריך לעצים חייב משום קוצר ומשום נוטע.

כבר ראינו שזומר היא מעין אב מלאכת זריעה (נוטע): יש בו מחשבת החכמה של תכלית הזריעה - לצמח את העץ - והתלישה של הענף היא דרך זריעה בשינוי. וכמו כן זומר הוא מעין אב מלאכת קוצר: המילים "והוא צריך לעצים" הן עניין של תכלית, מחשבת החכמה, המתאימה למלאכת קוצר שהוא עוקר דבר מגידוליו וכפי שמפרש רש"י (שם): וצריך לעצים - להסקה משום דצריך להם הויה תולדה דקוצר דצריך נמי לקצור. ותלישת הענף היא דרך מלאכת קוצר בשינוי היינו שינוי בנפעל שהוא עץ ולא תבואה ושינוי בפועל שהוא ע"י מסור או גרזן במקום מגל וכן משמע בתוס' לעיל.

לכן מדובר על שתי מעין אבות מלאכה, קוצר ונוטע, בו זמנית ולכן חייב שתיים.

הזומר ולא צריך לעצים - חסרון במחשבת החכמה בריבוי אבות

כעת נתבונן במקרה שהוא זומר ולא צריך לעצים. כפי שמדויק מהרמב"ם הדין היא שחייב אחת בלבד עבור מלאכת הנוטע. קיימת מחשבת החכמה של זריעה ומחשבת הבינה של זריעה בשינוי היינו מעין אב מלאכת זריעה.

אגלי טל (קוצר ט"ז ל') מסביר את העניין כך: מספר קרבנות חטאת צריך להתאים למספר התיקונים שמתבצעים ע"י המלאכה. זומר מתקן צמיחה וקוצר מתקן את הצורך לעצים ואם אין צורך לעצים א"כ הפעולה מבצעת תיקון אחד של צמיחה בלבד ואין לחייב שתיים.

יש לשאול: מדוע לא אומרים כאן מינכרא מלתא דלשם תכלית מלאכת קוצר וחייב שתיים (ר' "מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא", עמ' 117) שכן "ולא צריך לעצים" פירושו שחסרה מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, של קוצר, אבל מחשבת הבינה של קוצר, פעולת התלישה, עדיין קיימת כי בזמירה הוא הרי תולש את הענף מהעץ. ומתוך התלישה מינכרא מלתא דלשם תכלית קוצר הוא.

יש לומר ש"מינכרא מלתא דלשם תכלית" שייך רק כאשר הפעולה נעשתה בדרך הרגילה של המלאכה וכפי שזכר לעיל תלישה זו היא דרך קוצר בשינוי.

התוס' לעיל שואלים שאלה דומה: לר' יהודה דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה צ"ל שחייב משום מלאכת קוצר מחמת התלישה בלבד והם עונים תשובה דומה דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה כלומר, תלישת ענפים בעצים אינה הדרך הרגילה

של מלאכת קוצר והיא תחייב רק כשקיימת גם כן מחשבת החכמה של קוצר, היינו שיש צורך לעצים. עולה מהתוס' שר' יהודה מחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה רק כשהדרך היא הדרך הרגילה של המלאכה.

החופר גומא וצריך לעפרה

דוגמה אחרת הדומה לזומר, והוא צריך לעצים, היא החופר גומא לצורך זריעה והוא צריך לעפרה. ע"י מעשה החפירה נעשו שתי מלאכות: מלאכת החורש ומלאכת הכותש (טוחן). פעולת החפירה כותשת ומכינה את העפר לשימוש כגון כיסוי צואה וכיסוי דם שחיטה. נראה שחייב שתיים בדומה לדין הקודם.

בדומה לקטע הקודם הכתישה היא מעין אב מלאכת טוחן שכן פעולת הכתישה נעשתה ע"י אֶת חפירה שאין זאת הדרך הרגילה של מלאכת טוחן שהיא במטחנה וא"כ פעולה אחת יכולה לחייב שתיים.

החופר גומא ולא צריך לעפרה

במקרה שהוא חופר גומא ולא צריך לעפר א"כ כל המחשבה והכוונה היא על החרישה כדי לעשות גומא ואין לומר בכתישה זו מינכרא מלתא דלשם תכלית מלאכת טוחן וחייב שתיים כי אין כאן הדרך הרגילה של טוחן כנ"ל.

החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה

במקרה שהוא חופר גומא בשדה לצורך עפר בלבד א"כ כל המחשבה והכוונה היא על הכתישה כדי להכין עפר. לגבי מלאכת החרישה יש לשאול מאחר שנעשתה חפירה בדרך הרגילה של המלאכה א"כ האם נומר כאן מינכרא מלתא דלשם תכלית מלאכת חרישה וחייב שתיים? נראה שאם אין כלל צורך לגומא אפילו שלא לזריעה א"כ לא נומר מינכרא מלתא אבל אם קיים צורך כלשהוא אפילו שלא לזריעה אפילו בעתיד א"כ כן נומר מינכרא מלתא וחייב שתיים.

בקשר לדין האחרון, הגמרא (שבת עג:) מביאה את הדין הבא:

אמר רבי אבא החופר גומא [בבית] בשבת ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה ה"מ מתקן האי מקלקל הוא.

רש"י מסביר את סיבת הפטור: פטור עליה – ואין כאן משום בנין בבית דקלקול הוא ולזריעה נמי לא חזיא אבל אם היה צריך לה חייב משום בונה.

לפי פירוש רש"י הוא התכוון לחפור גומא והוא פטור בגלל שאף מלאכה לא נעשתה בפועל, לא נעשתה בנייה אלא קלקול ולא נעשתה חרישה כי לזריעה לא חזיא (ר') תנאי שלישי בקטע "התנאים לחיוב חטאת על שגגה מחמת שכחה – מלאכת מחשבת", עמ' 163).

פוסק הרמב"ם: פ"א יז: כל המקלקלין, פטורין. כיצד: ... חפר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, הרי זה מקלקל ופטור. אף על פי שעשה מלאכה, הואיל וכוונתו לקלקל, פטור.

לפי הרמב"ם הוא התכוון לקלקל וזהו חסרון במלאכה מחשבת ופטור (ר') "המקלקל – ניתוק מחכמה ומבינה", עמ' 151).

יש לשאול: מדוע רש"י ורמב"ם אינם מתחשבים במלאכת כתישת העפר שהרי חפירת הבור בהכרח כותשת את העפר ומכינה אותו לשימוש בכיסוי הדם וכדומה.

יש לומר שלפי רש"י ורמב"ם מדובר במוציא את העפר מבלי לכותשו וא"כ הוא מתכוון רק לפעולה אחת – החפירה כדי לעשות גומא.

תירוצ' אחר: אכן נעשית מלאכת הכתישה ביחד עם חפירת הבור אלא שחפירת הבור בביתו היא נחשבת פסיק רישא דרע לו אגב מלאכת הכתישה האסורה ויש בכוחה של פסיק רישא דרע לו לפטור את המלאכה האסורה (ר') "פסיק רישא דרע ליה", עמ' 149).

המנכש והמשקה

בגמרא (מועד קטן ב:) מובא מחלוקת בין רבה לרב יוסף בנוגע מהי הגדרת המלאכות ניכוש והשקיה לזרעים.

אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת משום מאי [איזו אב מלאכה] מתרינן ביה [לחייב בפעולות האלו] רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר משום זורע אמר רבה כוונתי ידי מסתברא מה דרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא אמר רב יוסף כוונתי ידי מסתברא מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא.

מסבירים תוס' בד"ה קא מרפויי ארעא: [אמר רבה] דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש ורב יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש לאו לרפויי ארעא ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון.

לפי תוס' זוהי מחלוקת במהו היחס והדמיון של פעולות אלו לל"ט המלאכות והיא מתפרשת יפה לפי תורת הסוד. "דמיון המעשה" הוא דרך המלאכה, ו"מחשבת הנפש" הוא תכלית המלאכה. רבה סובר שהיחס והדמיון הוא של הדרך הפעולה, שהיא רפויי ארעא ולכן לפיו פעולות אלו הן תולדות דמלאכת חורש ואילו רב יוסף סובר שהיחס והדמיון הוא של התכלית, והיא לצמוחי פירא ולכן פעולות אלו הן מעין אבות של מלאכת זורע.

עולה מכאן שהמנכש והמשקה מים לזרעים הם הן מעין אב מלאכת זורע והן תולדת מלאכת חורש

המנכש והמשקה מים לזרעים – האם חייב שתיים

בהמשך הגמרא לעיל (מועד קטן ב:) שואל אביי:

אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא לרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא והאמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, קשיא.

מקשה אביי שהמנכש והמשקה מים לזרעים חייב שתיים בהשוואה לדין של זומר וצריך לעצים הנדון בקטע "הזומר, והוא צריך לעצים", עמ' 241 והגמרא נשארת בקשיא.

נתבונן בשאלת אביי לפי סוגי המלאכה שהוגדרו.

לכאורה המקרים הם שונים: בזומר וצריך לעצים ישנן שתי מעין אבות מלאכה: זורע וקוצר וברור שחייב שתיים. לעומת זאת במנכש ומשקה מים לזרעים ישנה מעין אב מלאכה אחת: זורע, ועוד תולדה של מלאכת חורש כאשר תולדה חייבת חטאת רק במידה שפעולתה גורמת לתיקון נצרך כלומר שיש לה צורך כלשהוא לחרישה.

ואמנם הניכוש וההשקיה סתמן לצמוחי פירי, לזריעה, בלבד כפי שמביא שם רש"י: "מנכש – תולש עשבים רעים מתוך הטובים וכי עקרי להו צמחי הני טפ"י" (שבזה ניכוש דומה לזומר), וזהו חיוב אחד של מלאכת זורע. כמו כן פוסק הרמב"ם לגבי המשקה צמחים כדי שיצמח שחייב אחת על זריעה (פ"ח ה"ב).

א"כ כדי להיות חייב גם על מלאכת חורש צריך להיות כתוב "המנכש והמשקה מים לזרעים וצריך להכין את הקרקע לזריעה נוספת". הצורך להכין ולייפות את הקרקע

לזריעה נוספת היא מחשבת החכמה למלאכת חורש ותולדת חורש הופכת לאב מלאכת חורש ואז חייב שתיים. אבל בהעדר הצורך הנוסף, אזי פעולת הכנת הקרקע, ניקוי וייפוי הקרקע, שמתרחשת עקב הניכוש וההשקיה היא פטורה וחייב אחת בלבד, על הזריעה.

לעומת זאת, אם כוונת הניכוש היא לייפות את הקרקע לזריעה בלבד א"כ פעולת הצימוח נהיה היא ללא צורך והוא חייב על מלאכת החורש בלבד כפי שפוסק הרמב"ם (פ"ח ה"א).

הדין נפסק לטובת אביי כפי שמובא במשנה ברורה:

משנ"ב (שלו ס"ק כו) פוסק: המשקה את הזרעים חייב משום זורע דמועיל להצמיח וגם משום חורש שמרפיא הקרקע על ידי הלחלוח.

לסיכום ההלכה ר' "הקדמה: המנכש, המשקה, המקרסם והמזרר - קביעת מהי אב המלאכה", עמ' 195.

המשמר

(שבת קלח.): [משמר] משום מאי [איזו אב מלאכה] מתרינן ביה רבה אמר משום בורר רבי זירא אמר משום מרקד אמר רבה כוותי ידיי מסתברא מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח הפסולת אף הכא נמי נוטל את האוכל ומניח את הפסולת אמר רבי זירא כוותי ידיי מסתברא מה דרכו של מרקד פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה אף הכא נמי פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה.

רש"י ותוס' חולקים על פירוש מחלוקת זו של רבה ורבי זירא. רש"י מחשיב משמר כמעין אב מלאכה של מלאכת בורר או למלאכת מרקד כלומר, שמשמר דומה להן בתכליתו. לפי רש"י, רבה יחייב על משמר גם בהתראת מרקד כי מבחינת תכליתו המעשה "נוטל אוכל ומניח הפסולת" שייך הן למלאכת בורר הן למלאכת מרקד מה שאין כן רבי זירא שלא יחייב על משמר בהתראת בורר כי מבחינת תכלית, משמר שבו האוכל [היין] למטה שייך דווקא למלאכת מרקד ואינו כבורר [צוררות מתבואה וקטנית בנפה] שבו הפסולת [הצוררות] למטה.

הסיבה שרבה סובר שמשמר הוא מעין אב מלאכה של מלאכת בורר מבוארת בסעיף ב', ר' "ברירת אוכל מפסולת בידו להניחו היא מעין אב מלאכת בורר", עמ' 305. שם מבואר שמעין אב מלאכת בורר היא כל פעולה שמשתתפת בתכלית בורר היינו

היפרדות פסולת מאוכל, והיא כוללת כל מיני צורות ודרכים של הפרדה אפילו הפרדת אוכל מפסולת, כדברי רבה: נוטל אוכל ומניח הפסולת.

ואילו רבי זירא סובר שמשמר היא מעין אב מלאכה של מלאכת מרקד שתכליתה היפרדות אוכל מפסולת כי תכלית משמר היא שהאוכל, היין, יהיה מופרד מהפסולת, השמרים, זאת אומרת: האוכל למטה (ולא להפך).

בניגוד לרש"י, תוס' (שבת עג:) אינם מחשיבים משמר כמעין אב מלאכה אלא כתולדת מלאכה ורבה ורבי זירא חולקים באם מעשה משמר דומה למעשה מלאכת בורר או למעשה מלאכת מרקד. לפי תוס', רבה סובר שמעשה משמר "נוטל אוכל ומניח הפסולת" דומה למעשה מלאכת בורר ואינו דומה למעשה מלאכת מרקד שהאחרונה היא הרקדה בכלי כפי שמסביר הביאור הלכה וא"כ רבה לא יחייב על משמר בהתראת מרקד כי במשמר אין הרקדה.

פסק הרמב"ם שהמשמר חייב בהתראה הן בבורר והן במרקד. פסיקה זאת יכולה להיות לפי רבה לפי פירוש רש"י (כמובא בבית יוסף) או לחומרא מספק האם לפי רבה או לפי רבי זירא לפי פירוש תוס' (ר' ביאור הלכה סעיף ט' ד"ה משמרת).

יש לשאול: האם המשמר חייב שתיים בדומה למנכש ולמשקה מים לזרעים וצ"ע.

חלק ה

ההלכות

פרק א הקדמה לסימן שיט

סימן שי"ט ומלאכות זורה, בורר, ומרקד (זב"מ)

למרות שרגילים לתאר את סימן שי"ט בתואר "הלכות בורר", למעשה הוא מקיף את שלשת מלאכות: זורה, בורר, ומרקד כאשר הסימן מתחיל בדיני מרקד דווקא: "הבורר אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה", ועובר לדיני בורר: "ואם בירר [אוכל מתוך פסולת] בידו". בסעיף ב' נמשך העיסוק בדיני בורר: "והבורר אוכל מתוך הפסולת בידו", עד סעיף ה'. סעיפים א'-ה' עוסקים בתערובות פשוטות ואילו הסעיפים הבאים עוסקים במלאכות זב"מ בתערובות ושיטות הפרדה מורכבות יותר. סעיף ז' עוסק בהפרדה ע"י אוויר ויש בו את הלכות זורה, סעיף ח' בהפרדה ע"י מים וגם בו ישנן הלכות של זורה, סעיפים ט'-י"ד עוסקים בהפרדת שמרים מיינן במשמרת, סעיף ט"ו בסינון משקאות שונים וסעיף י"ז בהפרדת תחליבים בתהליכים כימיים ומכניים.

הנה סיווג הסעיפים לנושאים:

הנושא	הסעיפים
הבורר מיני אוכלין	סעיף א. - הבורר אוכל מתוך פסולת
	סעיף ב - הבורר להניח לאוצר
	סעיף ג - הבורר בין שני מינים להניח לאוצר
	סעיף ד - הבורר פסולת מתוך אוכל
	סעיף ה - ברירת תורמוסים - כפסולת מאוכל
	סעיף ו - מלילת מלילות (דש)
מלילת מלילות - מלאכת דש	סעיף ז - ברירת המוץ מהמלילות
הפרדת תערובת ע"י האוויר	סעיף ח - אין שורין את הכרשינין
הפרדת תערובת ע"י מים	סעיף ט - נתינת שמרים במשמרת
הפרדת שמרים ויין	סעיף י - שימור וסינון יין במשמרת ובסודר
	סעיף י"א - סינון יין בסודר
	סעיף י"ב - סינון יין בכפיפה מצרית
	סעיף י"ג - איסור סינון ע"י קשין וקסמין
	סעיף י"ד - שפיית יין מכלי לחברו
ברירת תערובת במקום מגע	סעיף ט"ו - סינון משקה החרדל ע"י ביצה
סינון משקאות שונים	סעיף ט"ז - סינון מים מתולעים במפה לשתייה לאלתר
הפרדת תחליבים	סעיף י"ז - מחבץ, ניקוז מי גבינה

מבנה הסעיפים בחלק זה

בחלק זה מובאים כל הסעיפים שבסימן שי"ט לפי סדר כאמור. בתחילת כל סעיף מובאת ההלכה בשו"ע כאשר כל דין שבהלכה ממוספר כסעיף קטן בכדי לאפשר דיון על כל מרכיב של ההלכה בנפרד. לאחריה, מובאים מקור ההלכה בגמרא עם פירוש רש"י ותוס' (ועוד ראשונים), הלכות ברמב"ם שקשורות להלכה ולבסוף פסקי המשנה

ברורה והביאור הלכה. במקורות האלה ישנה תוספת ביאור של מחבר הספר בסוגריים מרובעות.

לאחר מכן מופיעים ארבעה סוגים של הסברים של מחבר הספר:

- "פשט הלכה" = הערה בהבנה הפשוטה של ההלכה.
- "סוד הלכה" = הסבר ההלכה ע"פ תורת הסוד.
- "מעשה הלכה" = תיאור פיזיקלי של פעולה ותהליך המעשה אליו מתייחס ההלכה
- "נפש הלכה" = מדרש המבוסס על פנימיות ההלכה

מבנה סוד הלכה

המבנה הכללי של הסבר "סוד הלכה" הוא רשימה של מחשבות החכמה (התכלית) והבינה (הדרך) וגזירות דרבנן הקשורות בהלכה והמסקנה לדין. למשל:

סוד הלכה

אוכל מפסולת בכלי נפה לאוצר: אב מלאכת מרקד

- **מחשבת התכלית:** מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא נעשית כדי להגיע להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר
- **מחשבת הדרך:** מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת מרקד להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** אב מלאכת מרקד וחייב

הפרדת אוכל ופסולת בתערובת

שני סוגים של תיקוני ברירה בעולמות

נבאר שישנם שני תיקונים שמוטלים על האדם: ברור הרע והזוהמה שהטיל בהם הנחש, ויחד עם זאת ברור ניצוצות הקדושה, ר' "שני מיני תיקון ע"י אותן המלאכות", עמ' 43. התיקון הראשון, ברור הרע, נעשה ע"י מלאכות זב"מ שבהן יש

הפרדה בין אוכל ובין פסולת ואילו התיקון השני, בירור ניצוצות הקדושה, נעשה ע"י מלאכות זב"מ שבהן יש הפרדה של מין אחד או של מיני אוכלים רצויים.

כעת נעסוק בסוג הראשון של תיקון, הפרדה בין אוכל ובין פסולת ובקטע הבא נעסוק בסוג השני, הפרדה של מין אחד או של מיני אוכלים רצויים.

הגדרת תערובת

נוכל להגדיר תערובת פסולת ואוכל ככל תערובת בעלת שני מרכיבים, אשר מרכיב אחד שבה, מרכיב האוכל, הוא לטובה ולתועלת האדם כעת, ואילו המרכיב השני, מרכיב הפסולת, אינו לתועלת האדם כעת, ואף מפריע ומרע לשימוש במרכיב הראשון כל עוד שהם בתערובת. בהגדרה זאת כלולים תערובת של אוכל ופסולת ממש, וכן תערובת של שני מיני אוכלים כאשר מין אחד רצוי והמין השני אינו רצוי, והוא נחשב א"כ לפסולת ביחס למין הראשון.

סוגי תערובת אוכל ופסולת

כעת נדון בסוגים השונים של תערובות אוכל ופסולת וההלכות הקשורות בהן. נבאר את סוגי התערובת לפי דרגת העירוב בין מרכיביה (ר' ספר "איל משולש", פרק ד'):

שכבת פסולת המונחת על האוכל

כאשר על האוכל רק מונחת שכבה של פסולת ואינה דבוקה או מעורבת בו, אך היא מונעת את הגישה לאוכל, זוהי התערובת הקלה ביותר. דינה מוסבר בביאור הלכה:

ביאור הלכה (סעיף ג' ד"ה לאכול מיד): כאשר מונח בקערה מין אחד על מין שלמטה ממנו ומסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו לא שייך בזה תיקון שיהא נקרא מלאכה שצריכה לגופה ויותר נראה דאפילו איסור דרבנן לא שייך בזה וגם אפילו למ"ד מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב ג"כ יהיה מותר בזה וכדמשמע לשון הרמב"ם והשו"ע דקאמר היו לפניו וכו' מעורבים משמע אבל אינן מעורבים לא שייך שם בורר במה שמסלק מין אחד מחבירו ואפילו אם תרצה לדחוק ולומר דבמה שאינו מסודר כל מין בפ"ע הוא בכלל מעורבין ושייך בזה שם ברירה מ"מ נראה דאין להחמיר בזה רק כשמסלקו מלמעלה ודעתו בברירתו כדי להניחו לאח"ז דאז אם הוא בכלל ברירה נוכל לומר דמקרי מלאכה וגם מלאכה שצריכה לגופה כיון דבהסרתו מכינו אלאח"כ לא שנא אם מכינו על יום זה או על יום אחר אבל אם אינו חושב אודותיו כלל רק שרוצה להסירו כדי להגיע למין שלמטה ממנו זה לא הוי בכלל בורר כלל.

אי אפשר בענין אחר - מחשבת הבינה היא על הפרדת אוכל מפסולת

סוד הלכה - בביאור הלכה לעיל יש לשאול: בפועל המסלק שכבת פסולת המונחת על שכבת אוכל מפריד פסולת מאוכל וא"כ כיצד זה מותר לאלתר כאשר ברירה זו אינה נעשית בשנינו? יש לומר שמפני שהוא מסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו ואין דרך אחרת א"כ מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, היא על הוצאת האוכל מהפסולת, דרך אכילה, ולא להיפך וא"כ לצורך לאלתר זה דבר שאינו מלאכה ומותר, ר' "דרך אכילה", עמ' 133. כמו כן אומר שער הציון (שכא סקצ"ט) "דאי אפשר בענין אחר ולא הוי כבורר פסולת מאוכל".

כעת כאשר נתברר שהיסוד של "אי אפשר בענין אחר" הוא אינו מתייחס למציאות הקיימת של הפרדת פסולת מאוכל אלא למחשבה, מחשבת הבינה, של הפרדת אוכל מפסולת, ניתן להרחיב את המושג "אי אפשר בענין אחר" לכלול כל תערובת של פסולת מונחת או דבוקה באוכל מבחוץ שבה הפסולת מפריעה ומעכבת גישה נוחה לאוכל לצורך לאלתר, וא"כ שייכת בה מחשבת הבינה של הפרדת אוכל מפסולת. כלומר, "אי אפשר" הוא לאו דווקא והוא כולל גם עצמות וגרעינים המונחים ודבוקים לאוכל מבחוץ ומפריעים לגישה נוחה לאוכל.

דוגמאות מעשיות: "המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה", עמ' 320.

ר' "קילוף פירות וירקות כברירת אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)", עמ' 300, ששם ההיתר לקלוף לאלתר גם מבוסס על "דכיון דא"א בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מקרי פסולת מתוך אוכל". ר' שם סוד הלכה. כמו כן ר' "ברירת גרעיני אבטיח - דרך אכילה", עמ' 296.

סוד הלכה - בדבריו של הביאור הלכה לעיל דכשמסלקו ודעתו להניחו לאח"ז יתכן שזוהי מלאכה, מבואר שכאשר ישנה את מחשבת התכלית של הכנה לאחר זמן, היינו מחשבת החכמה של ברירה, הרי היא מלאכה לצורך גופה ואז הדרך היא איננה דרך אכילה אלא שינוי רגיל בלבד. הוזה אומר שזוהי מעין אב מלאכת בורר.

סיכום: מותר לסלק שכבת פסולת המונחת על שכבת אוכל לצורך מידי, לאלתר, כי אין זאת ברירה כלומר הוא דבר שאינו מלאכה. לעומת זאת הסרת שכבת פסולת המונחת על שכבת אוכל בכוונה להניחו לאחר זמן נקראת מלאכה שצריכה לגופה וחייב.

שכבת פסולת דבוקה באוכל

שכבת פסולת הדבוקה באוכל כגון לכלוך הדבוק בפירות וירקות אבל לא מעורב בהם, ואין תערובת במקום מגעם (בניגוד לשומן ע"ג מרק דלקמן), נחשבת ג"כ תערובת, במידה שהפסולת מונעת את אכילת הפרי לרוב בני אדם.

ההלכות השייכות לתערובת כזו הן דומות לאלו של תערובת של שכבת פסולת המונחת על האוכל. ר' דוגמאות: "שטיפה והדחת פירות וירקות בזרם המים", עמ' 363, ו-"ס"ק 4: ברירת שלאטי"ן (חסה)", עמ' 298, סוד הלכה.

קליפות, גרעינים ועצמות מחוברים לאוכל

לגבי קליפות, גרעינים ועצמות כלומר, חלקי המאכל שאינם נאכלים, שמחוברים לאוכל ומפריעים לאוכלו ושכולת של דגן מחוברות לפרי לפני הדישה, חולקים באם הן נחשבות לפסולת. לפי הביאור הלכה (שכ"א יט ד"ה לקלוף) הקליפה נחשבת לפסולת ואילו לדעת היש"ש שמוכא בביאור הלכה (שי"ט ד' ד"ה מתוך) הקליפות מחזיקות מגנות ושומרות על הפרי, ואינן פסולת ורע לגביו. רק כאשר הקליפות נפרדות מהפרי ע"י דישה או קילוף, הן הופכות להיות פסולת, וכשהן מעורבות עמו לאחר הדישה או הקילוף, הרי זאת תערובת פסולת באוכל הנזקקת לברירה.

ההיתרים להסיר לצורך לאלתר קליפות, גרעינים ועצמות המונחים או דבוקים לאוכל מבוססים על העקרון של "אי אפשר בענין אחר" המוסבר לעיל הווה אומר שהיא נחשבת הסרת אוכל מפסולת ומותר בגין דבר שאינו מלאכה.

ההלכות השייכות לתערובת כזו הן דומות לאלו של תערובת של שכבת פסולת המונחת על האוכל. ר' "קילוף פירות וירקות כברירת אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)", עמ' 300, "קילוף עצמות המחוברות לבשר", עמ' 303, "המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה", עמ' 320.

שכבת פסולת מעורבת באוכל במקום מגע

מדובר בשתי שכבות נוזלים אחד אוכל ואחד פסולת כאשר שכבת הפסולת מעורבת בשכבת האוכל במקום מגעם, כמו שומן ע"ג מרק ושמן ע"ג חלב שיש בהם תערובת במקום מגעם. בפרט מקום המגע של השכבות הוא אינו מעבר חד אלא בעצם רצועה צרה שיש בה תערובת המינים כפי שמסביר החזו"א (הלכות שבת סימן נג). ר' הרחבת הסבר החזו"א בהקדמה לסעיף י"ד.

דוגמאות מעשיות: "ס"ק 1: שפיית יין מכלי לחבירו", עמ' 407, "שפיכת שומן הצף על הרוטב", עמ' 409, "קליטת שמנת הצף על חלב בכף", עמ' 411.

פסולת מעורבת באוכל בכל מקום - תערובת גמורה

פסולת המעורבת באוכל בכל מקום שבאוכל, כגון צרורות מעורבים בתבואה, קליפות במלילות, קליפות בכרשינין, נחשבת לתערובת גמורה.

דוגמה מעשית: "הבורר פסולת מתוך אוכל", סעיף ד'.

תערובת של דברים לחים - תחליב ותרחיף

עד כאן דיברנו על תערובות בעלי מרכיבים יבשים, מוצקים ובשכבות נוזלים. בסימן שי"ט אנו גם פוגשים הלכות העוסקות בברירת "דברים לחים" שהיא תערובת נוזלים גמורה כגון חלב: בסעיף י"ז ישנה עשיית גבינה וחמאה מחלב ובסעיף י' ישנו שימור יין. בשו"ע מלאכות אלו נקראות תולדות בורר וחייבים עליהן חטאת.

הבה נתבונן במהות של הדברים הלחים האלה. הן החלב והן היין הם סוג תערובת שנקראת ככימיה קולואיד שגם נקרא תחליב. הקולואיד (Colloid) הנו תערובת שבה חלקיקים לא מסיסים של מרכיב אחד מפוזרים ובלולים היטב לאורך כל חומר המרכיב השני מבלי שהחלקיקים האלה ייפרדו מהמרכיב השני וישתקעו למטה. החלקיקים הם קטנים מאד ובלתי נראים לעין כך שתערובת הקולואיד נראית לעין כגוף אחד ומין אחד. דומה לקולואיד הוא התרחיף (Suspension) ע"ש שמרכיב אחד רוחף בתוך השני. ההבדל בין קולואיד לבין תרחיף הוא שבתרחיף החלקיקים הם יותר גדולים והמרכיבים נפרדים לאחר זמן. דוגמה לקולואיד (תחליב) היא החלב שבו חלקיקי שומן מפוזרים בתוך מים (ר' "תחליב", עמ' 426) ודוגמה לתרחיף היא היין שבו חלקיקי שמרים מפוזרים בתוך יין ולאחר זמן הם משתקעים (ר' "תערובת יין ושמרים - תרחיף", עמ' 375).

ברירה בתערובת הקולואיד היא הפרדה של המרכיב המפוזר מתוך המרכיב השני והיא נעשית ע"י תהליך כימי (כגון חיכוך חלב לעשות גבינה) או ע"י תהליך מכני (כמו שימור היין במשמרת).

פירוש המגיד משנה - ע"פ המושג הזה של ברירה ב"דברים לחים" נוכל להבין את פירוש המגיד משנה (הלכות שביתת העשור פ"א ה"ג - שמובא במ"א שי"ט סק"ה) וז"ל: "לא מקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור או מין אוכל ממין אוכל אחר כנזכר ברמב"ם פ"ח מהלכות שבת אבל זה [הירק ועליון] הכל מין אוכל אחד ואין העליון

האלו פסולת גמור ולא ראויין להקרא פסולת ואפשר שראויין לאכילה ע"י הדחק וכיון שכן אין בזה אלא משום שבות בשבת והותר ביה"כ ואע"פ שאמרו מחבץ חייב משום בורר וכן משמר התם בדברים לחים". פירוש: ואע"פ שאמרו מחבץ חייב משום בורר וכן משמר [שלכאורה חלב ויין נראים כמו מין אחד וזוהי הוכחה לברירה במין אחד] התם בדברים לחים [שבאמת הם אינם מין אחד אלא תערובת קולואידית של שני מינים] ולכן הפרדתם ע"י חיבוץ ושימור היא למעשה ברירה של שני מינים שונים וחייב.

זיהוי מהו האוכל והפסולת שבתערובת הוא תלוי במחשבה

זיהוי מהו האוכל ומהי הפסולת שבתערובת מסוימת אינו דבר מוחלט אלא הוא תלוי במחשבה של האדם. ניקח לדוגמה ההלכה "הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם – פסולת הנחשבת לאוכל", עמ' 295, אשר בה הפסולת ראויה למאכל בהמה ואותה פסולת יכולה להיחשב או לפסולת או לאוכל וזה תלוי כיצד האדם מחשיב אותה בפעולה הנוכחית, ר' שם. הוא הדין בסעיף ה' כאשר התורמוס הנאכל נחשב כפסולת ע"י האדם.

תערובות בני ישראל עם העמים

נפש הלכה – נביא מספר דוגמאות בהן בני ישראל מעורבים בתערובות שונות עם אויביהם:

- תערובת פסולת מונחת על אוכל: עמלק על בני ישראל
- תערובת פסולת במקום מגע: ערב רב בבני ישראל – דבוק ונוגע כי הם גוירו ע"י משה אלא הוא נפרד מבני ישראל ע"י הענן (זוהר תצווה קצא)
- תערובת גמורה: בני ישראל במצרים.

ברירה במין אחד ומיין במיני אוכלים מעורבים

כנגד הסוג השני של תיקוני ברירה בעולמות, בירור ניצוצות הקדושה (ר' "שני מיני תיקון ע"י אותן המלאכות", עמ' 43), ישנן מלאכות זב"מ שבהן יש הפרדה במין אוכל אחד או בשני מינים רצויים רק שהם מעורבים כפי שכותב האריז"ל ("שער המצוות", פרשת בהר): "ובכל יום ויום מתבררים ניצוצים וחלקים מהם מדרגה אחר מדרגה כפי כח תפילותינו ומעשינו בעת ההיא ועולים ומתחדשים וכך אנו עושים בכל יום תמיד עד גמר בירור מלכים אלו כל הטוב והקדושה שבהם ויתקנו הכול". העלאת חלק

מהניצוצות כאשר החלק השני נשאר למטה, כלומר הפרדת אוכל מאוכל, גם היא נחשבת ברירה. כעת נדון בהלכות הקשורות בהפרדה זו וראשית נברר את יסוד העניין.

נתחיל בהפרדת המים העליונים מהמים התחתונים בבריאיה:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רִקְיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדֵּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרִקְיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרִקְיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרִקְיעַ וַיְהִי כֵן." (בראשית א', ו-ז)

רש"י: "יְהִי רִקְיעַ" - יתחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום הראשון עדיין לחים היו וקראו בשני מגערת הקב"ה באומרו יְהִי רִקְיעַ וז"ש (איוב כו יא) עֲמוּדֵי שָׁמַיִם יִרְפְּפוּ כֹל יוֹם רִאשׁוֹן וּבִשְׁנֵי יוֹתָמָהוּ מִגְעָרָתוֹ כְּאִדָּם שִׁמְשׁוֹמֵם וְעוֹמֵד מִגְעָרָת הַמַּאִיִּים עָלָיו: "בְּתוֹךְ הַמַּיִם" - באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך.

בתחילת הבריאיה, כל המים היו צבורים ונאספים ביחד ולחים, וכעת אֱלֹהִים מפריד ביניהם ע"י הרקיע להיות שני גופי מים, מים עליונים ומים תחתונים, וזאת לתועלת העולם והאדם, כי רק כך יכול להיווצר גשם.

הטבה המושגת ע"י הפרדה במין אחד ובמין שני מינים

תיקון זה של המים מהווה בסיס להגדרת סוג חדש של תיקון ע"י הפרדה: הפרדה של מין אחד או של שני מינים רצויים שנמצאים בערבוביה, כאשר יש בהפרדתם של שני גופים הטבה, יתרון ותכלית דוגמת הפרדת המים. אין זו תערובת של טוב ורע כדלעיל, אלא עצם ההפרדה לגופים נפרדים היא ברירה ותיקון. ואם נשתמש בדוגמא מהלכות בורר, ננקוט את לשון הביאור הלכה סעיף ג' ד"ה היו לפנינו: "שהברירה מה שבורר מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה."

דוגמא של תערובת של מין אחד שאין הטבה בהפרדתה וא"כ אין זו מלאכה, היא סינון חרדל במסננת שלה, ר' "סינון חרדל במסננת", עמ' 416.

ההטבה שמושגת בהפרדת מין אחד או שני מינים מעורבים נמדדת באופן מדויק בתורת הֶנְטְרֹפִי (ענף מתורת הפיזיקה) ע"י תכונת ה- אֵנְטְרֹפִיָּה (Entropy) שהיא המדרג של סדר ואי סדר במערכת נתונה. בתהליך של הפרדה במינים מעורבים או אפילו במין אחד במערכת, חלה ירידה באנטרופיה של המערכת ועלייה של הסדר בתוכה, ודבר זה נחשב להטבה ויתרון במערכת כאשר כעת ניתן להפיק תועלת

(בפזיקה: עבודה) ממנה, דבר שלא היה מתרחש לפני ההפרדה, דוגמת ירידת הגשם דווקא כתוצאה מההפרדה בין המימות העליונים והתחתונים.

גם בתורה מצאנו מקרים שעצם התערובת של מינים רצויים היא רעה, ואילו ההפרדה למינים נפרדים מטיבה ומשפרת אותה, כמבואר בדברי משה לבני ישראל:

”וַתִּקְרֹבֶנּוּ אֵלַי כְּלֶכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחְהָ אֲנָשִׁים לִפְנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וַיָּשְׁבוּ אֵתָנוּ דְּבַר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלָה בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֶיךָ. (דברים א', כב). וכפירוש רש"י: "ותקרבוני אלי כלכם – בערבוביא. ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו', אותה קריבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם, אבל כאן ותקרבוני אלי כולכם בערבוביא, ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים.".

הפרדה במין אחד והעלאת ניצוצי קדושה

כעת נתעמק בקשר בין מלאכה של הפרדה במין אחד לבין העלאת ניצוצי הקדושה.

כידוע ניצוצי הקדושה נמצאים בעולמות הבי"ע מאז שנפלו לשם בשבירת הכלים. תפקידנו הוא להעלותם בתור מ"ן (מים נוקבין) דרך עולמות הבי"ע לעולם האצילות, ששם יגרמו להורדת השפע לעולם. העלאת ניצוצי הקדושה לכשעצמה נחשבת הפרדה של מין אחד, אוכל מאוכל, כי חלקם של הניצוצות נפרדים ועולים וחלקם נשארים, היות והפרדה זו משיגה הטבה ויתרון כאמור, הרי היא ברירה האסורה בשבת (ולכן למשל, אסור לברך ברכת האילנות בשבת).

הקשר בין מלאכה של הפרדה במין אחד לבין העלאת ניצוצי קדושה, מתגלה במאמר בספר ליקוטי הש"ס לרבי חיים ויטאל, על דברי הגמרא חגיגה (יד:). בעניין ארבעה שנכנסו לפרדס: "אמר להו ר"ע כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים", זה לשונו: "דע כי אלו [אבני שיש] הם סוד ב' יודין אשר בא' [האות א' מורכבת משני יודים ווא"ו] כי כל י' הוא אבן [אבן = לוחות הברית שבהן י' הדברות ושתי יודים באים להשוות בין הלוחות הראשונים הקדושים לבין הלוחות השניים הטהורים] כנודע [וכמו כן] אל תאמרו מים [שתי פעמים] שלא יעשו [ע"י זה] פירוד בין מים עליונים של החסד [היינו הורדת השפע] למים התחתונים של הגבורות גשמים [היינו הורדת הגשם] כי הוא"ו שבאל"ף מחברם." זאת אומרת הפרדה במין אחד של מים

בעולם הזה כדי ליצור גשם הולכת ביחד עם העלאת ניצוצי קדושה בעולמות הבי"ע כדי ליצור שפע ומכאן מלאכות של הפרדה במין אחד גורמות להעלאת הניצוצות.

מקור לברירה במין אחד בירושלמי

ירושלמי: פרק ז הלכה ב: גמרא ... בירר אוכלים מתוך אוכלים. חזקיה אמר חייב רבי יוחנן אמר פטור. מתניתא פליגא על חזקיה דאמר בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן. ר' בון בר חייה בשם רבי שמואל בר רב יצחק תיפתר שהיו אורחין אוכלין ראשונה ראשונה. והתני ובלבד שלא יבור את כל אותו המין. אם עשה כן בשבת חייב. על דעתיה דחזקיה שכן הבורר כדרכו בשבת חייב. על דעתיה דר' יוחנן שכן הבורר כדרכו במקום אחד חייב. דעתיה דחזקיה אפילו עיגולין מן גוא עיגולין. אפילו רמונים מן גוא רמונים. או כיני אפילו בני נש מן גוא בני נש.

ה"שביית השבת" (מלאכת בורר ה"ד, הערה יא) פוסק שיש ברירה במין אחד כאשר יש הטבה נכרת שנובעת מהברירה כפי שהוא כותב בה"ד: "ויראה לי דהבוררים סל של תפוחים או ביצים, גדולים בפ"ע וקטנים בפ"ע ברירה גמורה היא אף שהם מין אחד אחר שיש לו קפידה בדבר ואסור מדרכנן עכ"פ". כוונת ה"שביית השבת" במילים "יש לו קפידה בדבר" היינו שיש לו הטבה, תועלת, ורווח נכרת בברירה זו וזה מתאים לדברינו. נראה לשביית השבת שזהו הפשט בירושלמי כשהוא אוסר ברירה במין אחד לאפוקי הבורר בשחרית להניח לבין הערבים שאין בו הטבה נכרת שעליה הוא יקפיד. וכפי שמבאר ה"שביית השבת" בהערה יא: "לברור פירות גדולים בפני עצמן וקטנים בפני עצמן כדי למוכרן ואפשר דה"ה הבורר [גדולים וקטנים] לחלק לאורחים נכבדים ושאנם נכבדים. ככה"ג ברירה גמורה היא ובכגון זה אמר הירושלמי אפילו רימונים מגוא רימונים."

מיון בשני מיני אוכלים כתולדת מלאכת בורר

כאשר קיים צורך ויתרון למיין שני מיני אוכלים אזי כל מין מפריע למין השני כל עוד שהם מעורבים יחד ותיקונו הוא הפרדתו כפי שכתב הבאה"ל ד"ה היו לפניו וכו', ע"פ דברי הרמב"ם: הברירה מה שבורר מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה.

ה"משנת יעקב" על הרמב"ם (פרק ח' הי"ג) מביא את שו"ע הגר"ז (סי' שי"ט) שמבדיל בין הפעולות בורר ומיון: מבואר דיסוד דין בורר בבורר פסולת מתוך אוכל, הוא משום דהוי זה תיקון האוכל. וזהו יסוד המלאכה שבו, והנה בבורר אוכל מתוך

אוכל, לא שייך לומר דהוי תיקון האוכל, כיון דשניהם אוכלין הם, ובע"כ דהתם דין מיוחד הוא, דהתורה אסרה עצם הברירה, ומעשה הברירה הוא יסוד המלאכה.

מתוך הסבר הגר"ז מובן שפעולות הבורר והמיון שונות בתכלית: תכלית בורר היא תיקון האוכל ואילו תכלית המיון היא עצם ההפרדה כאשר למצב המופרד יש הטבה ויתרון ניכר על פני המצב המעורב. לעומת זאת לגבי דרך הפעולה, פעולות אלו הן שוות: בשניהם יש להפריד בידו מין אחד מהשני.

עולה מכך שמלאכה מיון היא תולדה של מלאכת בורר. וכן כותב אגלי טל (מלאכת בורר, סעיף ח').

מיון במין אחד בסימן שי"ט

ברירה במין אחד באה לידי ביטוי בהלכות מיון של מין אחד למרכיביו הרצויים, ר' "ס"ק 3: הבורר והממין במין אחד", עמ' 313.

מיון בשני מינים בסימן שי"ט

הלכות מיון בשני מינים נמצאות בסיף ג', ר' "ס"ק 1: הממין שני מיני אוכלים מעורבים", עמ' 308.

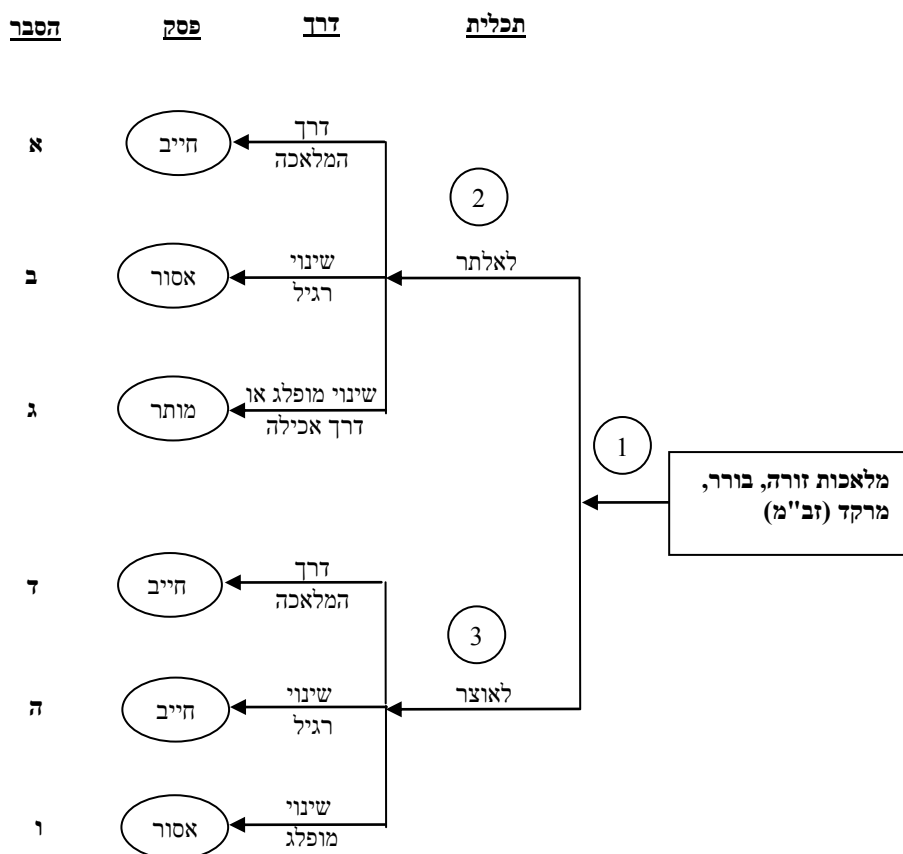
שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך

תהליך פסיקת איסור והיתר בהלכות שבת מתחיל כרגיל בזיהוי יסוד וכלל הפסיקה ששייך במלאכה הנדונה כשזיהוי זה יכול להיות קשה וסתום בהלכות מסובכות כגון אלה שבסימן שי"ט. אולם ניתן להיעזר למטרה זו בקשר בין יסודות וכללי הפסיקה לבין חסרונות במחשבות שהוסברו בחלק ג', "מלאכת מחשבת", ולקבוע את כלל הפסיקה השייך למלאכה הנדונה ע"י זיהוי המחשבות שבעשיית המלאכה שהרי קל יותר לקבוע מהן המחשבות במלאכה לפי נוסחאותיהן ואז לקבוע דרכן את כלל הפסיקה המתאים.

שיטת פסיקה מורחבת זו מופיעה באיור ב שהוא צורת תרשים זרימה שמיצג את מלאכות זב"מ לפי סדר המחשבות השייכות להן כאשר התהליך מתחיל בצד ימין של הציור במחשבה הראשונה, התכלית, וממשיך לפי החצים לצד שמאל במחשבת הדרך ולבסוף לכלל הפסיקה השייך. המספור 1, 2, 3 בציור מתאים למספור בהסבר אחרי

הציור. התרשים קושר את פסקי הלכות הזב"מ השונות באופן פשוט כך שניתן להשוות ביניהם.

התרשים הזה כולל דרכים כלליות השייכות לכל מלאכות הזב"מ כגון "דרך המלאכה" ו"שינוי רגיל" ומראה את הפסיקה הכללית עבורן. ההסבר לכל פסיקה הוא בטבלה המופיע מיד לאחר התרשים לפי אותיות א-ב המופיעות בתרשים בצד שמאל. בהמשך יוצג תרשים דומה לכל אחד ממלאכות הזב"מ בנפרד שכולל את הדרכים הפרטיות לאותה מלאכה ופסיקתן.

איור ב תרשים פסיקת איסור והיתר לפי תכלית ודרך

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. מלאכת זב"מ – משאצל"ג ומינכרא מלתא דלתכלית בורר הוא	ב. דבר שאינו מלאכה וגזרו בו
ג. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בו	ד. אב מלאכת זב"מ
ה. מעין אב מלאכת זב"מ	ו. מלאכת זב"מ הנעשית בשינוי

הסבר התרשים:

1. תכלית: בתחילה, קובעת תכליתה, מחשבת החכמה אם התכלית היא הפרדה לאוצר או הפרדה לאלתר.

2. דרך: אם התכלית היא לאלתר א"כ מסתכלים על הדרך. אם הדרך היא הדרך הרגילה א"כ חייב, אם דרך היא בשינוי רגיל א"כ אסור ואם דרך היא בשינוי מופלג א"כ מותר.

3. דרך: אם התכלית היא לאוצר א"כ מסתכלים על הדרך. אם הדרך היא הדרך הרגילה א"כ חייב, אם דרך היא בשינוי רגיל א"כ חייב ואם דרך היא בשינוי מופלג א"כ אסור.

פרק ב הבורר מיני אוכלין

הקדמה לסעיפים א'-ה'

הפרדת הרע מהטוב

נפש הלכה - "ויאמר י-ה-נ-ה לה שני גוים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר" (בראשית כה, כג). תערובת טוב ורע, אוכל ופסולת, בתוך המעיים שעתידה להיפרד לצורך תיקון העולם. כלשון האר"י ז"ל בספר "עץ הדעת טוב ורע": "ומה שראית תמיהה גדולה כי מן הבטן הם מתקוטטים, הטעם הוא כי עתה מתחיל להתברר הטוב מן הרע והסיגים מן הכסף כמבואר אצלנו בפ' נח ובפ' לך לך על ואעשך לגוי גדול ע"ש. ואמנם מעיך הם כדמיון הכור שבו מתבררים הסיגים מן הכסף הם עשו ויעקב, וז"ש ממעיך יפרדו, ואחר שמשם יפרדו זה אל הקדושה וזה אל הקליפה, אז פעם יגבר זה ופעם יגבר זה, כשזה נופל זה קם כמ"ש והיה כאשר תריד ... וזה ימשך עד אחרית הימים כי אז ורב שהוא עשו יעבוד צעיר שהוא יעקב, וכל העמים בשפה ברורה יעבדו את א-להי יעקב וילכו באורחותיו".

זהו תיקון של הפרדת הרע מהטוב כאשר הרע מפריע להתפתחות העולם. עניין זה רמוז גם בסימני ליל הסדר. אפיקומן - אפיקו היינו הפרד והוצא ב"חיץ" את ישמעאל ועשו שהם מפריעים כעת לכלל ישראל, עד שיוכלו באחרית הימים שוב להתמזג בתוכו ב"צפון".

כמו כן הפרדת פסולת מאוכל ע"י האדם במלאכת מחשבת עושה תיקון בעולמות הבי"ע.

הפרדת הטוב מהטוב

נפש הלכה - "וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה. ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינו על ראשו. וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים. ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך א-להים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה." (בראשית מ"ח, י"ז-כ').

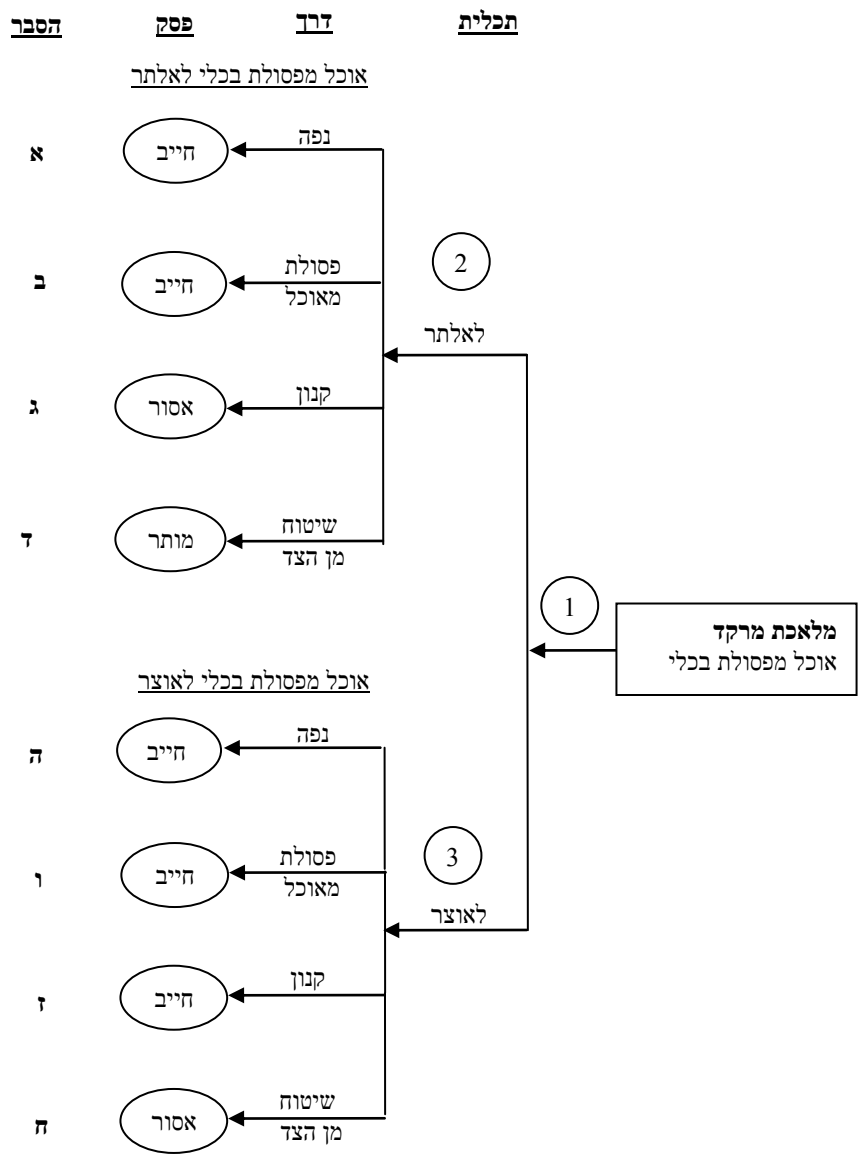
זהו תיקון הפרדת הטוב מהטוב שיש בה הטבה לכלל ישראל – כל אח יתרום לכלל אלא הם זוכים לברכות שונות.

כמו כן הפרדת אוכל מאוכל ע"י האדם כמו בסעיף ג', עושה תיקון בעולמות הבי"ע. ר' "ברירה במין אחד ומיון במיני אוכלים מעורבים", עמ' 257.

סיכום והשוואת דיני ברירה לפי דרך ותכלית

ההלכות שבסעיפים א', ב', ד' וה' שעוסקות בברירת אוכל ופסולת, מתבהרות ומוכנות בקלות כאשר מסתכלים עליהן במבט של בחינות דרך ותכלית המלאכה ע"י תרשים הלכה. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

מלאכת מרקד:

איור ג מלאכת מרקד לפי תכלית ודרך

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. מלאכת מרקד - משאצל"ג ומינכרא מלתא דלתכלית מרקד הוא - סעיף א' ס"ק 1	ב. מעין מלאכת בורר - משאצל"ג ומינכרא מלתא דלתכלית בורר הוא - סעיף ד' ס"ק 1
ג. דבר שאינו מלאכה וגזרו בו אטו נפה וכברה - סעיף א' ס"ק 1	ד. דבר שאינו מלאכה ושינוי מופלג ולא גזרו בו - סעיף א' ס"ק 1
ה. אב מלאכת מרקד - סעיף א' ס"ק 1	ו. מעין אב מלאכת מרקד - סעיף ב' ס"ק 1
ז. מעין אב מלאכת מרקד - סעיף ב' ס"ק 1	ח. מלאכת מרקד הנעשית בשינוי - סעיף ב' ס"ק 1

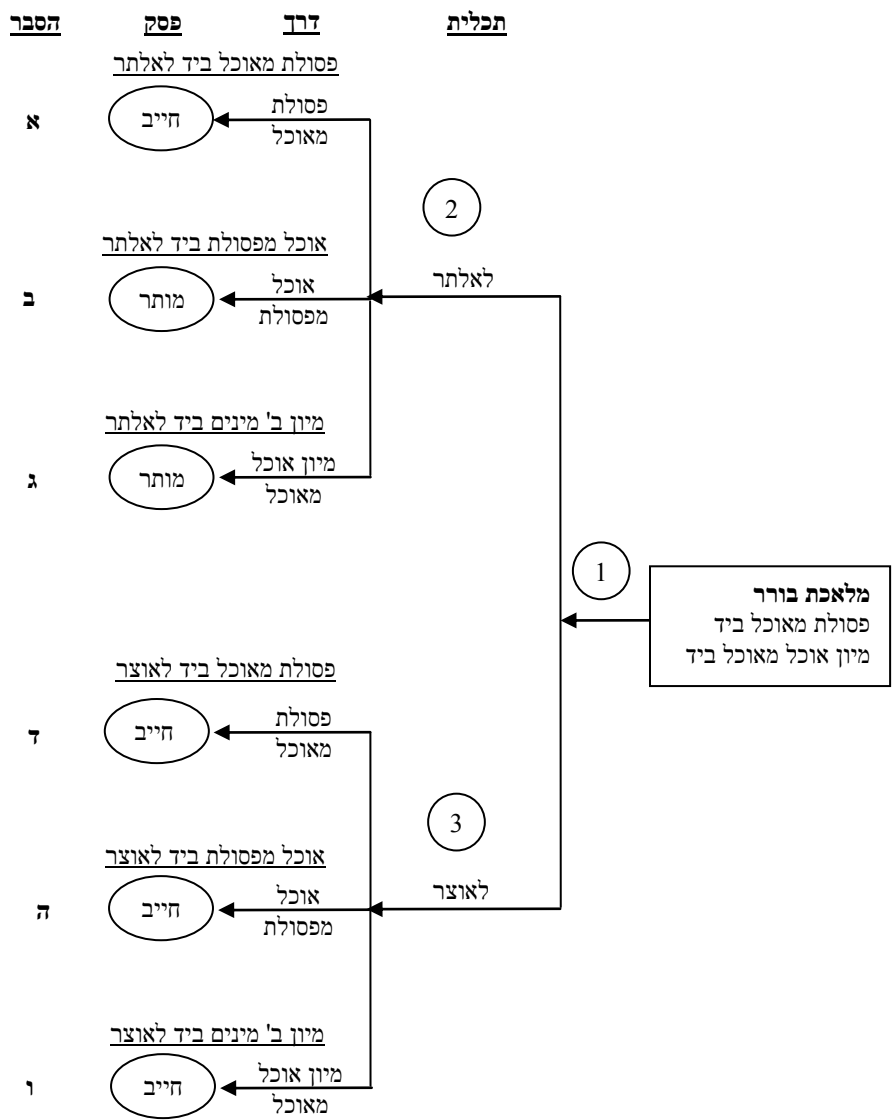
הסבר התרשים:

1. תכלית: בתחילה, קובעת תכליתה, מחשבת החכמה, אם התכלית היא הפרדה לאוצר או הפרדה לאכילה מידית, לאלתר.

2. דרך: אם התכלית היא לאלתר א"כ מסתכלים על הדרך. אם דרך מרקד היא בכלי נפה א"כ חייב (סעיף א' ס"ק 1) אם דרך מרקד היא בכלי קנון א"כ אסור (סעיף א' ס"ק 1).

3. דרך: אם התכלית היא לאוצר א"כ מסתכלים על הדרך. אם דרך מרקד היא בכלי נפה א"כ חייב (סעיף א' ס"ק 1) אם דרך מרקד היא בכלי קנון ותמחוי א"כ חייב (סעיף ב' ס"ק 1).

מלאכת בורר:

איור ד מלאכת בורר לפי תכלית ודרך

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. מלאכת בורר – משאצל"ג ומינכרא מלתא דלתכלית בורר הוא – סעיף ד'	ב. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בו כי זו דרך אכילה – סעיף א' ס"ק 2
ג. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בו כי זו דרך אכילה – סעיף ג' ס"ק 1	ד. אב מלאכת בורר – סעיף ד'
ה. מעין אב מלאכת בורר – סעיף ב'	ו. תולדת מלאכת בורר – סעיף ג

הסבר התרשים:

1. תכלית: בתחילה, קובעת תכליתה, מחשבת החכמה, אם התכלית היא הפרדה לאוצר או הפרדה לאכילה מידית, לאלתר.

2. דרך: אם התכלית היא לאלתר א"כ מסתכלים על הדרך. אם דרך בורר היא פסולת מאוכל א"כ חייב (סעיף ד') אם דרך בורר היא אוכל מפסולת א"כ מותר (סעיף א' ס"ק 2).

3. דרך: אם התכלית היא לאוצר א"כ מסתכלים על הדרך. אם דרך בורר היא פסולת מאוכל א"כ חייב (סעיף ד') אם דרך בורר היא אוכל מפסולת א"כ חייב (סעיף ב').

בציורים מצויים כל סוגי מלאכת המחשבת וחסרונן – שים לב שיש בציור דוגמאות של כל מלאכות המחשבת הראשיות שדברנו עליהן בחלק ג':

- אב מלאכה, מלאכת אומנות: אוכל מפסולת בכלי נפה לאוצר, פסולת מאוכל ביד לאוצר
- מלאכה שאינה צריכה לגופה: אוכל מפסולת בנפה לאלתר, פסולת מאוכל ביד לאלתר (מבלי להתחשב ב"מינכרא מלתא")
- מלאכה הנעשית בשינוי רגיל: אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי לאוצר, אוכל מפסולת ביד לאוצר
- מלאכה הנעשית בשינוי מופלג: ברירה ע"י שיטוח
- מעין אב מלאכה – פסולת מאוכל בנפה לאוצר, אוכל מפסולת בקנון ותמחוי לאוצר, אוכל מפסולת ביד לאוצר

- **דבר שאינו מלאכה:** אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי לאלתר, אוכל מפסולת ביד לאלתר

הפרדת שני מיני אוכלים

נסכם את הדינים בסעיפים א' ו-ג', לגבי שני מיני אוכלים.

בתערובת של שני מיני אוכלים ישנם שני מצבים:

א. שני מינים מעורבים, מין אחד רצוי לאלתר ומין אחר לא רצוי ויש לברור את המין הרצוי, שכן תערובת זו דומה לאוכל ופסולת. למצב זה, מתאימה הלשון "ובורר מין ממין אחר" שבסעיף א' ס"ק 1.

ב. שני מינים רצויים לאלתר מעורבים ויש למיין אותם, למצב זה מתאימה הלשון "בורר אחד מאחד" שבסעיף ג' ס"ק 1.

דוגמה: בעל הבית שומר פירותיו בערבוביה - תפוחים מעורבים עם רימונים. במצב א' ברצונו להגיש בסעודה רק רימונים וא"כ הוא בורר את הרימונים מתוך התערובת ומכינם להגשה, ואילו במצב ב' ברצונו להגיש תפוחים ורימונים על מגשים נפרדים, וא"כ הוא ממין ומסוג תפוחים ורימונים ומניחם על שני מגשים נפרדים.

הלכה למצב א': דינו כבורר אוכל מפסולת לאלתר שהוא מותר. (משנ"ב סקי"ב)

הלכה למצב ב': מיון וסיווג שני מינים רצויים ביד הרי זו בכלל מלאכת בורר, וא"כ לאכול אותם לאלתר מותר (סעיף ג' ס"ק 1), ולאכול אותם לאחר זמן חייב (סעיף ג' ס"ק 4).

פירוש זה לסעיף ג' הוא לפי הרמב"ם לפני תוספת הרמ"א. ר' ביאור הלכה סעיף ג' ד"ה היו לפניו וכו' ור' סיכום דיני ברירה ומיון שני מיני אוכלים מעורבים, עמ' 309.

סוגי כלים להפרדה במלאכת מרקד

בהלכות מרקד מופיעים סוגים שונים של כלים:

- **נפה** - כלי בעל חורים קטנים וצפופים המשמש לסנינון ולהפרדה לפי גודל הגרגרים. הנפה היא כלי רגיל לריקוד וניפוי.
- **כברה** - כלי שבתחתיתו רשת צפופה המשמש לניפוי תבואה וקטניות. הכברה היא כלי רגיל לריקוד וניפוי.

• **קנון** – כלי עץ שעושים כעין צינור רחב מאחריו וקצר מלפניו ובעלי מטבע עושים אותו והבורר בו קטנית נותן קטנית במקום הרחב ומנענעו והקטנית מפני שהוא סגלגל מתגלגל ויורד דרך פיו הקצר והפסולת נשאר בכלי (רש"י). הקנון הוא אינו כלי רגיל לריקוד וניפוי.

• **תמחוי** – צלחת או מגש גדולה ורחבה, שמפריד אוכל מפסולת ע"י שמזיזים אותו מצד לצד כך שהתערובת מתפשטת על שטחו של התמחוי והאוכל נהיה נגיש בקלות כך שזו כבר אינה נקראת תערובת (אגרות משה או"ח חלק א סימן קכד). התמחוי הוא אינו כלי רגיל לריקוד וניפוי.

• **מקלף** – המקלף הוא הכלי הרגיל לקלוף פירות וירקות

• **סכין** – הקילוף בסכין הוא קילוף בדרך שונה מהדרך הרגילה שהיא במקלף והוא נחשב לשינוי מופלג

• **סרפֶּזַת ידנית (צִנְטְרִיפּוֹגָה)** – הסרפֶּזַת הוא מכשיר להפרדת חומרים לפי משקל ע"י תנועה סיבובית מהירה. הסרפֶּזַת היא כלי רגיל לכך.

בסימן שי"ט נפגוש כלים שונים שפעולתם היא דומה לאחד מהכלים האלה. לשטוח תערובת על משטח דומה בפעולה לתמחוי וכמו כן לשפות יין מכלי לכלי גם הוא דומה לתמחוי.

מלאכת מחשבת בסעיפים א' – ה'

כפי שנתבאר ב"נוסחאות התכלית והדרך של מלאכות זב"מ", עמ' 219, כדי שפעולה תתחייב באחת ממלאכות הזב"מ הפעולה צריכה לקיים את נוסחאות התכלית והדרך של המלאכה. מחשבת התכלית צריכה להיות כדי לשמור ולקיים את האוכל הנברר לשימוש עתידי, לאוצר, למעט שימוש מיידי, לאלתר, כפי שהוסבר ב"ברירה לצורך מיידי, לאלתר", עמ' 117, ואילו מחשבת הדרך צריכה להיות על הפרדת אוכל מפסולת או פסולת מאוכל מה שמתאים למלאכה הנדונה ולא להיפך.

הסעיפים א' – ה' מתייחסים לצירופים שונים של מחשבת התכלית עם מחשבת הדרך כך:

סעיף	מחשבת התכלית	מחשבת הדרך
א'	לשימוש מייד, לאלתר	הבורר אוכל מתוך פסולת בכלי וביד
ב'	לשימוש עתידי, לאוצר	הבורר אוכל מתוך הפסולת בכלי וביד
ג'	לשימוש מייד, לאלתר לשימוש עתידי, לאוצר	הממין שני מיני אוכלים מעורבים בכלי וביד
ד', ה'	לשימוש מייד, לאלתר	הבורר פסולת מתוך אוכל בכלי וביד

סעיף א – ברירת אוכל מתוך פסולת לאלתר

1. הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים [בדומה לאוכל מתוך פסולת] ובורר מין [שנחשב אוכל] ממין אחר [שנחשב פסולת], [כדי לאכול לאלתר], (א) בנפה ובכברה חייב; (ב) בקנון ובתמחוי, פטור אבל אסור.
2. (ג) ואם בידר [אוכל מפסולת] בידו כדי לאכול לאלתר, מותר.
3. הגה: (ד) וכל מה שבורר (ה) לצורך אותה סעודה שמסב בה מיד, מקרי לאלתר (המגיד פ"ח ור"י נ"ב ח"ח וב"י וטור ורא"ש). (ו) ואפילו אחרים אוכלים עמו, שרי (תוספות פ' כלל גדול).
4. ולכן מותר (ז) לבורר הירק שקורין שלאטי"ן (חסה) (ח) מן העלין המעופשין שבו כל מה שצריך לאכול באותה סעודה (ב"י סי' שכ"א).

ס"ק 1: הבורר אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה לאלתר – מלאכת מרקד
 ס"ק זה עוסק בברירת אוכל מתוך פסולת בכלים שונים היינו מלאכת מרקד כאשר התכלית היא לאלתר. נוספו דינים שונים של מרקד שיש בהם חסרונות אחרים במלאכת מחשבת:

- הכובר את התבן - מלאכת מרקד דרבנן, עמ' 279
- נתינת כרשינין בכברה - דבר שאינו מתכוון, עמ' 281
- שימוש במלחייה שיש בה אורז - פסיק רישא במלאכה דרבנן, עמ' 282

• ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור – שינוי מופלג, עמ' 283

1. הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים [בדומה לאוכל מתוך פסולת] ובורר מין [שנחשב אוכל] ממין אחר [שנחשב פסולת], [כדי לאכול לאלתר], (א) בנפה ובכברה חייב; (ב) בקנון ובתמחוי, פטור אבל אסור.

שבת עד א' ת"ר היו לפניו מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח ולא יברור ואם בירר חייב חטאת. מאי קאמר ... אמר רב יוסף בורר ואוכל ביד, בורר ומניח ביד, בקנון ובתמחוי לא יברור, ואם בירר פטור אבל אסור. ובנפה ובכברה לא יברור, ואם בירר חייב חטאת ... אמר אביי בורר ואוכל לאלתר ובורר ומניח לאלתר ולבו ביום לא יברור ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת אמרוהו רבנן קמיה דרבא אמר להו שפיר אמר נחמני

[בהמשך, הגמרא מביאה ברייתא נוספת: תנו רבנן] היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח רב אשי מתני פטור רבי ירמיה מדיפתי מתני חייב. רב אשי מתני פטור [קשה] והא תני [בברייתא דלעיל לדברי אביי שלבו ביום] חייב. לא קשיא הא [בברייתא השנייה] בקנון ותמחוי הא [בברייתא דלעיל] בנפה ובכרה [רב אשי לומד שבברייתא השנייה מדובר בקנון ותמחוי].

[עוד שם:] חזקיה אמר הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהן חייב לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור שאני תורמוסים דשלקי ליה שבעא זימני ואי לא שקלי ליה מסרח וכפסולת מתוך אוכל דמי.

רש"י: ולא יברור – לקמיה פריך מאי קאמר ברישא תנא בורר והדר תנא לא יברור: ובורר ומניח לאלתר – לאכול לאלתר שאין זה דרך בוררין: לאוצר – להצניע: נחמני – אביי: בקנון – כלי עץ שעושין כעין צינור רחב מאחריו וקצר מלפניו ובעלי מטבע עושים אותו והבורר בו קטנית נותן קטנית במקום הרחב ומנענעו והקטנית מפני שהוא סגלגל מתגלגל ויורד דרך פיו הקצר והפסולת נשאר בכלי: פטור אבל אסור – מותר לכתחילה לא הוי דדמי לברירה וחייב חטאת לא הוי דכלאחר יד הוא דעיקר ברירה [בכלי] בנפה ובכרה אבל [לברור אוכל מפסולת] ביד לא דמי לבורר כלל:

והתניא (והא תני) – לעיל [בדברי אביי] חייב ואי בבורר ומניח לאלתר מותר לכתחילה הויא ופטור אבל אסור ליכא [בברייתא דלעיל וקשה על רב אשי]: הבורר תורמוסין – לאחר ששלקן הוא בורר אוכל מתוך הקליפה: דשלקי ליה שבעא זימנין – למתקן: ואי לא שקלי ליה לאוכל מתוך הפסולת שהוא רך ונימוק ע"י שנשלק הרבה:

תוס': [מסבירים כיצד קיימת ברירת אוכל ופסולת בשני מיני אוכלים] היו לפניו שני מיני אוכלין גרסי'. וכן פירש ר"ח דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול דאיתו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול וכן משמע בירושלמי דגרס הבורר אוכלים מתוך אוכלים חזקיה אמר כו':

רבנו חננאל: [סיכום הסוגיה] "ת"ר היו לפניו ב' מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח, ולא יברור ואם בירר חייב חטאת. ומתמה מאי קאמר, [אמר] עולא הכי קאמר בורר ואוכל בו ביום וכו' ודחאה רב חסדא ואמר [וכי מותר לאפות ולבשל בו ביום וכו'].

אביי: לאלתר ולאוצר - ופרשה אביי בורר ואוכל לאלתר בורר ומניח לאלתר שלא לאלתר לא יברור ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. וקיי"ל כוותיה, דאמר רבה שפיר אמר נחמני. ולאלתר דאמר אביי, כל זמן שיושב על השולחן ואוכל, דגרסינן בתלמוד א"י ברר אוכלין מתוך אוכלין, חזקיה אמר חייב ר' יוחנן אמר פטור. מתניתא פליגא על חזקיה דאמר בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן. רבין בר חייא אמר תפתר כשהיו אורחין אוכלין ראשונה ראשונה.

רב אשי: ביד ובכלי - היו לפניו ב' מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח, רב אשי מתני פטור ורב ירמיה מדפתי מתני חייב, ואוקימנא להא דרב אשי בבורר בנפה או בכברה חייב חטאת, בקנון ובתמחוי פטור, וכל פטורי דשבת פטור אבל אסור נינהו [אבל ביד מותר כמו דעת רב יוסף בברייתא הראשונה] וקיי"ל כרב אשי דבתראה הוא.

חזקיה: פסולת מאוכל - והא דאמר חזקיה הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן חייב, הלכתא היא, דהא מקשינן ופרקינן לפרושי שמעתיה, דאמרינן לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור, ושנינן שאני תורמוסין דשלקי להו ז' זמני כו'. שמעינן מינה דאוכל מתוך הפסולת זולתי תורמוסין שרי וכדאביי דשרי לאלתר, כי היכי דלא תקשי חדא אחברתה,

להלכה - שמעינן מדברי שלשתן - וכבר פירשנוהו השמועה סלקא [נ"א: וכבר פירשנו דסלקא זו השמועה] כאביי [בעניין לאלתר] וכרב אשי [בעניין קנון, נפה, ויד] וכחזקיה [בעניין אוכל מפסולת]. שמעינן מדברי שלשתן כי [כנפסק בסעיף א. ס"ק 1]:

א. בורר ואוכל ביד בורר ומניח ביד שרי. ולא כל היכא דבעי שרי, אלא

ב. ברירת אוכל מתוך פסולת אבל פסולת מתוך אוכל לא.

ג. ואוכל מתוך פסולת דשרי [היינו] לברור ולאכול או לברור ולהניח כדי לאוכלו לאלתר על השולחן כמו שפירשנו, אבל להניח שלא לאלתר לא.

וזה שאמרנו כי מותר לברור ולאכול, לברור ולהניח ולאכול לאלתר שרי, ה"מ ביד, אבל [כנפסק בסעיף א. 1]:

ד. בקנון ובתמחוי [לאלתר] לא ואם בירר פטור אבל אסור.

ה. ובנפה ובכברה [לאלתר] דברי הכל אסור ואם בירר נעשה כמי שבירר לאוצר, בשוגג חייב חטאת

[ובעניין השיעור דלאלתר הוסיף:] ואע"פ דגרסינן (גיטין כז כח) לעניין מי שאבד לו גט, אם מצאו לאלתר כשר. ואמרינן היכי דמי לאלתר, י"א כל שלא עבר [אדם] שם, ואחרים אומרים כל שלא שהה אדם שם. הכא כיון דאשכחנן מפורש בתלמוד א"י כוותיה עבדינן, ומסקינן לשמעתי שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד.

פשט הלכה – שים לב שרבנו חננאל במסקנתו להלכה לוקח את הביטוי "ואם בירר נעשה כמי שבירר לאוצר" שמופיע בדברי אביי בביאור הברייתא הראשונה, שעניינה היתר הברירה ביד, ומשתמש בו לביאור דברי רב אשי בברייתא השנייה שעניינה איסור ברירה בכלים, כאשר ביטוי זה מהווה הבסיס לחיוב במלאכה שאינה צריכה לגופה (ר' סוד הלכה).

תוס': והתניא חייב. ... ונראה לר"י דברייתא דלעיל איירי בבורר ביד והכא דמוקמי לה בנפה וכברה ברייתא אחריתי היא ואפי' לאלתר חייב חטאת וכן משמע מתוך פירוש ר"ח דפירש שיש

ג' דינין בבורר לאלתר:

א. דביר מותר לכתחילה

ב. בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור

ג. בנפה וכברה חייב חטאת:

רמב"ם פ"ח ה"ב: הבורר אוכל מתוך פסולת, או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר – בנפה ובכברה, חייב; בקנון ובתמחוי, פטור; ואם בירר בידו לאכול לאלתר, מותר.

זהו דין הפרדת שני מיני אוכלים הנחשבים לאוכל ופסולת. ר' הסבר בסעיף ג'.

מ"ב: (א) בנפה ובכברה חייב - שזהו דרך ברירתו ואפילו היה בדעתו לאכול לאלתר: (ב) בקנן ובתמחוי - פירש"י קנן הוא כלי עץ שעושין כעין צינור רחב מצד אחד וקצר מצד אחד והבורר קטניות נותן אותם בצד הרחב ומנענע אותם והם מתגלגלים ויורדים דרך פיו הקצר והפסולת שאינם עגולים נשארים בכלי ותמחוי היא קערה גדולה ופטור אבל אסור דהוי בורר כלאחר יד דעיקר ברירה אינו אלא בנפה ובכברה:

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' "רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות", עמ' 235.

1. אוכל מפסולת בכלי נפה לאוצר: אב מלאכת מרקד

- **מחשבת התכלית** מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא נעשית כדי להגיע להפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר
- **מחשבת הדרך:** מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת מרקד להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** אב מלאכת מרקד וחייב

2. אוכל מפסולת בכלי נפה לאלתר: אב מלאכת מרקד

- **מחשבת התכלית:** כרכנו חננאל הנ"ל: "ובנפה ובכברה דברי הכל אסור ואם בירר נעשה כמי שבירר לאוצר, בשוגג חייב חטאת". פירוש: ברירה בנפה לאלתר היא בעצם מלאכה שאינה צריכה לגופה, ולמרות זאת, מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, באה לידי ביטוי מאליה "נעשה כמי שבירר לאוצר", כלומר, מינכרא מלתא ומתעוררת ספירת החכמה לתכלית של להפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר, אע"פ שהוא אינו מתכוון במפורש לאוצר, ר' קטע "מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא", עמ' 117. א"כ היא מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא נעשית כדי להגיע להפרדות אוכל מפסולת לצורך איכסונו באוצר.

- **מחשבת הדרך:** מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת מרקד להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** אב מלאכת מרקד וחייב.
- 3. **פסולת מאוכל בכלי נפה לאוצר:** מעין אב מלאכת מרקד
- **מחשבת התכלית:** מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא נעשית כדי להגיע להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר
- **מחשבת הדרך:** אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה שהיא הפרדת פסולת מאוכל בכלי במקום אוכל מפסולת בכלי אלא שזהו שינוי רגיל וכך מחשבת הבינה מתחברת לתכלית לאוצר להיות מעין אב מלאכה וחייבים עליה כפי שפוסק המשנ"ב בהקדמתו לסימן שיט. ר' "מעין אב מלאכה – ספירת החכמה מתחברת לספירת הבינה שהיא בשינוי רגיל", עמ' 128. ר' "אוכל מפסולת ופסולת מאוכל כתכלית וכדרך", עמ' 224.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** מעין אב מלאכת מרקד וחייב
- 4. **פסולת מאוכל בכלי נפה לאלתר:** מעין אב מלאכת בורר
- **מחשבת התכלית:** אינה מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא אינה לצורך לאוצר אלא לאלתר. אלא בהפרדת פסולת מאוכל מינכרא מלתא דלשם בורר היא כמו בסעיף ד' וא"כ מתעוררת מחשבת החכמה של בורר לאוצר.
- **מחשבת הדרך:** אינה מקיימת נוסחת הדרך של בורר בגלל דרכה השונה שהיא הפרדת פסולת מאוכל בכלי במקום פסולת מאוכל ביד אלא שזהו שינוי רגיל שכן ברירה בכלי נחשבת דרך ברירה (ר' משנ"ב סקי"ז: אפילו בידו חייב – כל שכן בכלי) וכך מחשבת הבינה מתחברת מחשבת התכלית לאוצר להיות מעין אב מלאכה וחייבים עליה.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** מעין אב מלאכת בורר וחייב

5. אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי לאוצר: מעין אב מלאכת מרקד

- **מחשבת התכלית:** מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא נעשית כדי להגיע להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה שהיא הפרדה בקנון ותמחוי במקום בנפה וכברה שהאחרונים הם הכלים הרגילים לכך והוא שינוי רגיל. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי פעולה, כלאחר יד, אלא בדומה לברירת אוכל מפסולת בידו לאוצר שחייב (סעיף ב') גם כאן מחמת השינוי הרגיל מחשבת הבינה של קנון ותמחוי מתחברת למחשבת התכלית של אוצר להיות חייב כפי שאומר משנ"ב בסק"ט. ר' "מעין אב מלאכה - ספירת החכמה מתחברת לספירת הבינה שהיא בשינוי רגיל", עמ' 128.

- **גזירה דרבנן: אין**

- **דין: מעין אב מלאכת מרקד וחייב**

6. אוכל מפסולת בכלי קנון ותמחוי לאלתר: גזירה דרבנן

- **מחשבת התכלית:** היא אינה מקיימת נוסחת התכלית של מלאכת מרקד כי היא אינה נעשית כדי לתקן האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה שהיא הפרדה בקנון ותמחוי במקום בנפה וכברה שהאחרונים הם הכלים הרגילים לכך והוא שינוי רגיל.

- **גזירה דרבנן:** הפרדה בקנון ובתמחוי לצורך לאלתר היא דבר שאינו מלאכה ובגלל שהיא שינוי רגיל גזרו בה אטו נפה וכברה כפי שאומר רש"י (המובא לעיל): "דקנון ותמחוי דמי לברירה, וחייב חטאת לא הוי דכלאחר יד הוא, דעיקר ברירה [בכלי היא] בנפה וכברה".

- **דין: גזירה דרבנן ואסור**

לכאורה יש להקשות: בדין ברירת אוכל מפסולת ביד לאלתר (סעיף א' ס"ק 2), שהוא המקביל במלאכת בורר לדין הזה במלאכת מרקד, ששניהם בשינוי רגיל, נפסק שם לפי רבי שמעון שמותר, ויש לשאול מדוע לא גזרו גם שם לאסור. רש"י בהמשך דבריו הנ"ל, מסביר את ההבדל בין המקרים: "דקנון ותמחוי דמי לברירה, וחייב

חטאת לא הוי דכלאחר יד הוא, דעיקר ברירה [בכלי היא] בנפה וכברה. אבל [לברור אוכל מפסולת] ביד לא דמי לבורר כלל". רש"י מבאר, שברירת אוכל מפסולת ביד היא שונה כל כך מברירת פסולת מאוכל ביד, עד שאין לגזור שמא יבואו לברור פסולת מאוכל ביד. זהו שינוי מופלג והסיבה לכך היא שברירת אוכל מפסולת ביד לאלתר ניכרת ומזוהה במחשבת הבינה כדרך אכילה וכך היא מובדלת במחשבת הבינה מדרך ברירה ואין חשש שיבואו ממנו לברור (ר' "דרך אכילה", עמ' 133).

הכובר את התבן - מלאכת מרקד דרבנן

שבת קמ: מתני': אין כוברים את התבן בכברה ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האיבוס:

רמב"ם פכ"א הל"ב: המרקד, מאבות מלאכות. לפיכך אין כוברים את התבן בכברה ולא יניח הכברה שיש בה תבן במקום גבוה, בשביל שיירד המוץ מפני שהוא כמרקד.

שו"ע שכ"ד סעיף א': (א) אין כוברים (ב) התבן בכברה שיפול המוץ לארץ ולא יניחנו במקום גבוה כדי שירד המוץ.

מ"ב: (א) אין כוברים - מפני שהוא כמרקד: (ב) התבן - הוא מה שמחתכין הקש במוריגין ועושין כל זנב השבולת תבן ומוץ הוא מזקן השבולת העליון ואינו ראוי למאכל בהמה וכוברים אותו כדי שיפול המוץ (רש"י) ואשמועינן דאפילו זה אסור בשבת וכ"ש דאין לרקד התבואה מפסולת שלהן דזה הוא מרקד ממש וחייב:

אורה ושמחה: (רמב"ם שם) אין כוברים את התבן. זנב השבולת היא הנקרא תבן, וזקן השבולת העליון והוא הנקרא מוץ שהוא דק מאד אינו ראוי למאכל בהמה וכוברים אותו בכברה שיפול המוץ (רש"י שבת ק"מ ע"א, ובפיה"מ שם). ומבואר בזה דדוקא לכבור בכברה אסור אבל לברור המוץ ביד מותר, וכן נמי מתבאר כאן שאפילו כובר בכברה אינו אסור אלא משום שבות אבל ליכא בזה מלאכה מן התורה, וצ"ב למה באמת לא יהא בזה איסור דאורייתא כמרקד קמח וכבורר פסולת מתוך האוכל, ואולי אפשר לומר דריקדת תבן לא חשובה מלאכה חשובה מפני שהבהמה יכולה לאכול התבן גם באופן שהמוץ מעורב בו והרי הוא כמו סינון מים צלולין. שו"ר בשעה"צ (סי' שכ"ד ס"ק כ"א) עמד ע"ז וכתב ואולי דס"ל דאין דרך ריקוד בתבן ועיין רש"י עכ"ל, ומש"כ ועיין רש"י כוונתו דברש"י משמע שכן דרך הוא לכבור התבן, אבל לפימש"כ ניחא.

פשט הלכה - תבן (קש) הוא משמש מאכל בהמה למרות ערכו התזונתי הנמוך ומנפים ממנו את המוץ ע"י כברה והוא נחשב שימוש רגיל של הכברה. לגבי המוץ, קליפות הגרעינים, קיימות שתי גישות: האחת של רש"י שהמוץ אינו ראוי למאכל והשנייה של אורה ושמחה (רמב"ם שם) שהבהמה יכולה לאכול התבן גם באופן שהמוץ מעורב בו - וזה אמנם נהוג היום במאכל בהמה.

לפי רש"י בכבירה של המוץ מתוך התבן נעשה תיקון של ממש בתבן וקיימת מחשבת החכמה של תיקון מאכל לאוצר.

לעומת זאת לפי אורה ושמחה מאחר שהבהמות יכולות לאכול תבן שמעורב בו מוץ אלא שלפעמים עדיף להן תבן ללא מוץ, אזי ניקוי המוץ ע"י הכברה אינו נחשב תיקון מאכל אלא זיכוך והשבחת התבן בלבד וא"כ חסרה מחשבת החכמה של תיקון מאכל. דין זה דומה לדין זיכוך יין ושאר משקין שעכורים קצת במשמרת שהוא אסור מדרבנן (סעיף י', סוד הלכה, 2). נראה שהרמב"ם שמחשיב דין זה כמלאכה דרבנן סובר כגישה זו.

סוד הלכה

1. סינון המוץ המעורב בתבן בכברה (לפי רש"י)

- **מחשבת התכלית:** מאחר שנעשה תיקון של ממש א"כ סינון המוץ המעורב בתבן בכברה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא תיקון אוכל לאוצר.
- **מחשבת הדרך:** סינון זה אינו מקיים נוסחת הדרך של מרקד בגלל שינוי בפועל שיש כאן הוצאת פסולת מאוכל במקום אוכל מפסולת כרגיל במלאכת מרקד. זהו שינוי רגיל וא"כ סינון זה הוא מעין אב מלאכת מרקד.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** זוהי מעין אב מלאכת מרקד וחייב.

2. ניקוי המוץ המעורב בתבן בכברה (לפי אורה ושמחה)

- **מחשבת התכלית:** מאחר שרוב הבהמות יכולות לאכול תבן שמעורב בו מוץ אלא שלפעמים עדיף להן תבן ללא מוץ, אזי ניקוי המוץ בכברה אינו נחשב תיקון מאכל אלא זיכוך והשבחה בלבד. לכן פעולה זו אינה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא תיקון אוכל לאוצר ואילו זיכוך זה אינו תיקון בתבן והוא חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.

- **מחשבת הדרך:** ניקוי זה אינו מקיים נוסחת הדרך של מרקד בגלל שינוי בפועל שיש כאן הוצאת פסולת מאוכל במקום אוכל מפסולת כרגיל במלאכת מרקד, והוא שינוי רגיל. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.
- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי רגיל יש לגזור איסור מדרבנן אטו ריקוד אוכל מפסולת בנפה בדומה למרקד אוכל מפסולת בקנון לאלתר (סעיף א' ס"ק 1)
- **דין:** הן בתכלית לאוצר הן בתכלית לאלתר זהו דבר שאינו מלאכה ויש גזירה מדרבנן ואסור. אי נמי הוא נאסר כמלאכה דרבנן שכן סינון מוץ מעורב בתבן בכברה "נראה כמרקד".

נתינת כרשינין בכברה – דבר שאינו מתכוון

סעיף ח' ס"ק 3. אבל נותנן [את הכרשינין] בכברה (ל) אע"פ שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה.

שבת קמ: מתני': ... אבל נותן [את הכרשינין] לתוך הכברה או לתוך הכלכלה. אין כוברים את התבן בכברה ולא יתנו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האיבוס.

רש"י: אבל נותן לתוך הכברה – ואע"פ דפעמים שהפסולת נופל דרך נקבי הכברה ונמצא נתברר מאליו: תבן – הוא שעושין מן הקש מחתכין אותו במוריגין ועושה כל זנב השבולת תבן: מוץ – הוא מזקן השבולת העליון ואינו ראוי למאכל וכוברים אותו ככוברים שיפול המוץ: אבל נוטל בכברה – ליתן בתוך האבוס ואע"פ שהמוץ נופל מאליו כר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר:

מ"ב: (ל) אע"פ שנופל וכו' – כיון שאינו מתכוין לכך [כי נוח לו להחזיק אותן בכלי זה והברירה היא איננה פסיק רישא]:

פשט הלכה – ההעברה והטלטול של הכרשינין ושל התבן ע"י הכברה מהגורן אל האבוס היא פעולה מותרת, וברירתם של הכרשינין ושל התבן שמתרחשת מאליה כשהפסולת נופלת דרך הכברה היא מלאכת מרקד אגב ההעברה המותרת. ברירה זו נוחה לו לאדם כי היא מכינה את האוכל לבהמה אלא שהיותו והוא אינו מתכוון אליה, וברירה זו אינה פסיק רישא, כפי שאומר רש"י "פעמים" שהפסולת נופלת ולא בהכרח א"כ פטור ומותר. ר' "דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב", ע' 144.

שימוש במלחייה שיש בה אורז - פסיק רישא במלאכה דרבנן

מעשה הלכה - מלחייה היא כלי המשמש לבזיקה ופיזור מלח בצורתו הגרוסה על גבי מזון. למלחייה מכסה מחורר שדרכו בוזקים את המלח. יש הנוהגים להוסיף למלח השולחן גרגירי אורז יבשים, כדי למנוע הדבקות של גרגרי המלח לאחר שספחו לחות ובכדי להסיר את הגרגירים הלחים מצידי המלחייה (ויקיפדיה). תוך כדי פיזור המלח דרך הנקבים של המלחייה גרגירי האורז אינם עוברים את הנקבים ומתעכבים בה ובכך נעשית הפרדה בין המלח לבין האורז.

שואלים: האם חל איסור להשתמש במלחייה בשבת מחמת הפרדה זו של המלח מהאורז.

הלכה - ה"איל המשולש" (פרק ז, מא) מביא דעות לאסור ודעות להתיר:

- יש לאסור שימוש במלחייה כי הוא נחשב כבורר בכלי (בשם הרב משה פיינשטיין ורב שלמה זלמן אוירבך, וכן מובא בש"כ פרק ג', ס' (קעט) במינוח "ממליחה")

- יש להתיר שימוש במלחייה כי אין זה כלי מיועד לברירה אלא רק לבזיקת המלח ומאחר שהברירה נעשית ממילא (בדרך אגב) אין זה נחשב כבורר בכלי (בשם הרב נסים קרליץ והרב י"ש אלישיב, וכן מובא באז נדברו ח"ב סי' י"ד וח"ד סי' כ"ג). מוסיף האיל המשולש שדווקא לאלתר מותר, דעכ"פ לא גרע מבורר מין ממין ביד שדווקא לאלתר מותר וכ"כ שם באז נדברו.

פשט הלכה - נראה שיש כאן דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת שהוא פסיק רישא דניחא ליה, ר' דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב", עמ' 144 ולפי לשון של האיל המשולש: שהברירה נעשית ממילא. פיזור שיעור מלח על המזון ע"י מלחייה הוא פעולה מותרת והוא אינו מתכוון להפרדה של המלח מהאורז הנעשית בתוך המלחייה. הפרדה זו היא פסיק רישא מאחר שגרגירי האורז מפוזרים היטב בתוך המלח ובוודאי יימצאו גרגירי אורז אחדים סמוך לנקבים בעת פיזור המלח דרך הנקבים א"כ מוכרח שתהיה הפרדה בין המלח לבין הגרגירים. לפי הדין של דבר שאינו מתכוון הנזכר, אם נעשית מלאכה אסורה אגב הפעולה המותרת א"כ הפעולה נאסרת. ואכן נעשית כאן מלאכה אסורה והיא מלאכת מרקד. ע"י הרקדה בכלי המלחייה מופרד האוכל, המלח, מהפסולת, האורז, כמו קמח מסוכין בנפה. ועוד, נעשה שיעור למלאכה שהוא כמות האוכל הנתקן על ידה, כי השיעור לתבלינין כמו מלח הוא הכמות שצריך לתבל המזון הנאכל עתה וזו היא הכמות שהוא כעת מפזר

על מזונו ע"י מלחייה וזאת בדומה לקביעת שיעורים להוצאה (המוציא תבלין כדי לתבל ביצה קלה – שבת פט:).

אלא בגלל שהמלחייה אינה כלי המיועד לריקוד כמו נפה וכברה א"כ מלאכת המרקד במלחייה היא דבר שאינו מתכוון הנעשה בשינוי (דוגמת אדם גורר ספסל בקרקע שהיא חרישה בשינוי) שהיא אסורה מדרבנן בלבד. א"כ הגענו לדין הכללי של פסיק רישא במלאכה דרבנן ויש בדין הכללי הזה מחלוקת הפוסקים. המשנה ברורה (שטז, סקי"ח) בעקבות המגן אברהם שם פסק שאסור, ושער הציון שם הביא תרומת הדשן שמתיר. ר' "פסיק רישא באיסור דרבנן", עמ' 148.

נראה שהדעה להתיר שהובאה להלכה לעיל מהספר "איל המשולש" נפסקה לפי תרומת הדשן הנ"ל כאשר הדעה לאסור יכולה לסמוך על המשב"ר והמגן אברהם. ועוד, לגבי הערת האיל המשולש שההיתר מוגבל לשימוש לאלתר לא נהירא שכן החסרון במחשבת החכמה, בתכלית, בדבר שאינו מתכוון במלאכת אגב שייך גם בשימוש לאחר זמן.

השווה לקטע "סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל", עמ' 417, וסוד הלכה 1, שגם הוא דבר שאינו מתכוון שהוא פסיק רישא במלאכה דרבנן.

ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור – שינוי מופלג

נפש הלכה – ה' מטהר את עם ישראל מסיגיהם ע"י פיזור לגלות – ע"י שה' הפיץ ופיזר את ישראל לגלות, הוא בורר את הטובים מהסיגים כפי שכתוב "הָגוּ סִיגִים מִכֶּסֶף וַיֵּצֵא לְצִרְף כָּלִי" (משלי כה, ד'), וכפי שמתאר האלשיך את גלות מצרים בקטע שלפנינו:

"ומה שבחר ה' במצרים למקום הגלות, ונקרא כור הברזל ועוד... הנה ראה יתברך כי להתיך הזוהמא בשביל מתן תורה צריך אלף דור, כבבראשית רבה פ"א, אך ראה, שמרוע הבחירה לא נתמעטה הזוהמא, ולכן עקר תתקע"ד דורות ושתלם בכל דור, ונשארו כ"ו דורות שבהם הוצרך להעשות הצירוף, ואפילו רק בו' דורות מאברהם עד מתן תורה. ולכן ניסה את אברהם להתיך חלק רב מהזוהמא... והניחם בכור המפריש הסיגים מהזהב לצד אחר, כי מצרים היא תוקף חיצוניות המזוהמת ערות הארץ, והיא משכה את הזוהמא כשגברה בהם, והם המתים בחושך מצרים. וכשגברה קדושתם יצאו ממנה, ועל כן יצא אחד מחמשה, ויש אומרים מנ' ויש אומרים מת"ק, ויש

אומרים א' מה' אלפים." כלומר, ה' מפזר את התערובת וכאשר האוכל נפרד מהפסולת ומופיע לבד, הוא ית' אוסף אותם.

שיטוח פירות – פעולה אחרת הכלולה בנושא הסעיף, היא הפרדת תערובת של פירות ועלים – אוכל מפסולת – ע"י שיטוח מתוך כלכלה, סל, על משטח. שיטוח זה גורם לפיזור הפירות והיפרדותן מהפסולת. פעולת השיטוח יכולה להיעשות בשני אופנים: האחד, זריקה מלמעלה למטה, בצורה אנכית, על המשטח והשני, זריקה מהצד, בצורה אופקית, על המשטח כאשר האופן הא' דומה למלאכת זורה ואילו האופן הב' דומה למלאכת מרקד שיש בו שינוי מופלג. קודם ניגש לברר את האופן הא'.

מעשה הלכה – הבה נקדים ונבין כיצד בזריקה מלמעלה למטה תכולת הכלכלה מתפזרת והפירות נפרדות אחת מהשנייה ומהעלים כתוצאה מזריקתן על משטח. הבנה זו חשובה, שכן דרכה יתבאר ששיטוח ופיזור פירות נעשה ע"י כוח הקיים בטבע וא"כ הוא תולדה של מלאכת זורה.

נתחיל במקרה פשוט: כדור גומי נופל על משטח. כאשר הכדור פוגע במשטח המשטח מקפיץ אותו בחזרה למעלה הודות לאופי הקפיצי, אֶלֶסְטִי, של הכדור שנוטה לחזור לצורתו המקורית. לעומת זאת, כאשר חפץ לא קפיצי כמו בגד או עלה נופל על משטח הוא לא יקפוץ בחזרה למעלה אלא הוא ישכב במקום בו הוא נופל.

תנופה סיבובית, תִּנְעָ זְוִיָּתִי, בכדור מתרחשת כאשר כתוצאה של פגיעת הכדור במשטח הכדור מתחיל להסתובב, להתגלגל, על המשטח, דבר שמרחיק אותו ממקום הפגיעה. זה יכול לקרות בכמה אופנים: כאשר הכדור בא ופוגע בזווית לא ישרה למשטח, או כאשר המשטח בשיפוע, או כאשר הכדור אינו עגול אלא סגלגל ונופל על צדו או כאשר הכדור נופל על הצד של חפץ אחר שנמצא במשטח. בכל המקרים האלה הכח שהמשטח מפעיל על הכדור אינו מכוון נגד אמצעו, מרכזו, של הכדור אלא כיוון הכוח סוטה מהאמצע ולכן נוצר תִּנְעָ זְוִיָּתִי בגודל של הכח כפול הסטייה מהאמצע.

שיטוח פירות הנופלות מעץ – אנו פוגשים את כל התופעות האלו בטבע, כאשר פרי עגול או סגלגל מבשיל ונופל מהעץ. כתוב (בראשית א' י"א): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׂב מִזֵּרִיעַ זֶרַע עֵץ פָּרִי עֵשֶׂה פָּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זֶרְעוֹ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן". כדי להבטיח גידול עצים נוספים הזרע של העץ חייב להתרחק מעץ האם למקום פתוח, ולהיזרע שם. זה נעשה כאשר הפרות העגולים או סגלגלים, שבתוכם זרע,

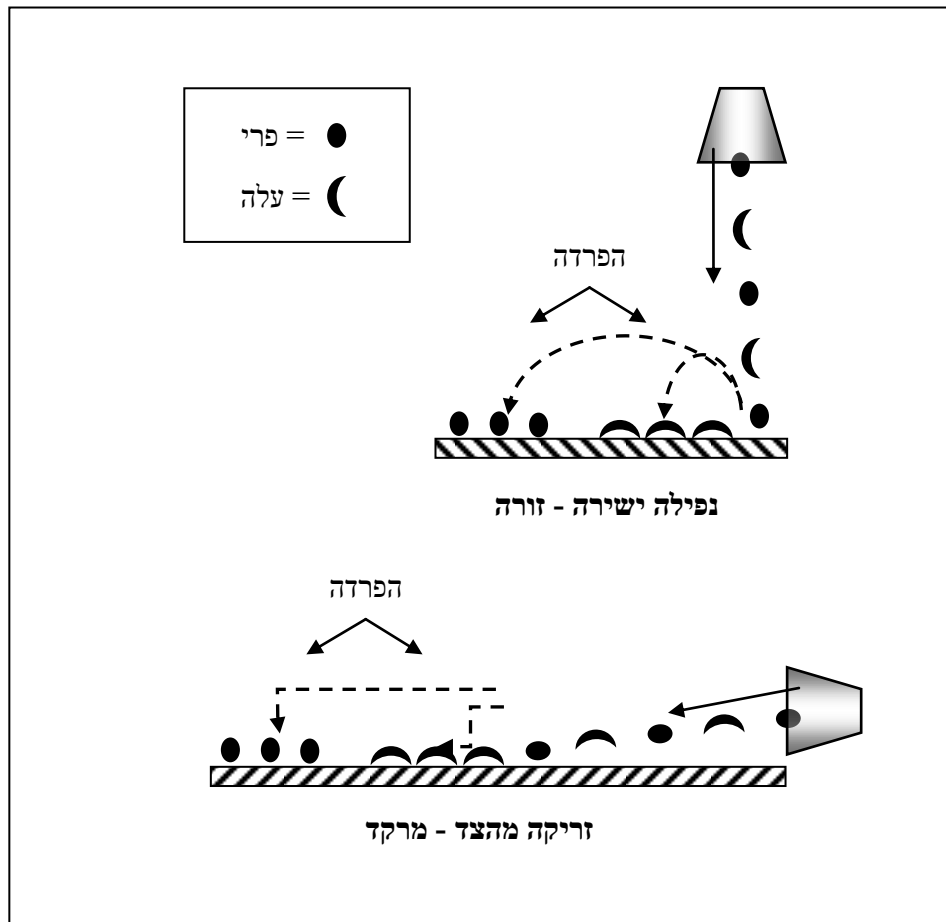
נופלים מהעץ ופוגעים בקרקע על צדם או קצת בזווית, ואז מקבלים תנופה סיבובית, מתגלגלים על הקרקע ומתרחקים מהעץ אנה ואנה.

בתערובת הפירות הנזרקת מסל מתרחש אותו תהליך. כאשר תערובת של הפירות העגולים והסגלגלים המעורבים עם העלים, נזרקת מהכלכלה על משטח הם מתפזרים זה מזה כאילו נפלו עתה מהעץ, כאשר העלים שאינם קפיציים נשארים במקום נפילתם. לענייננו, התערובת מתפזרת כולה ומפסיקה להיות תערובת הלכתית לעניין חיוב בורר. עצם מעשה הפיזור יכול לכאורה להיחשב כהפרדת אוכל מפסולת, כי הפירות, האוכל, מתפזרים והעלים, הפסולת, נשארים במקומם. ר' סוד הלכה.

שיטוח ע"י זריקה מהצד – לעיל דנו על שיטוח מלמעלה למטה בצורה אנכית כשהתערובת נופלת ישירות על המשטח. כעת נידון על צורה אחרת של שיטוח: זריקה והשלכת התערובת מהצד, מקביל למשטח וסמוך אליו. זריקה כזאת גם גורמת להפרדה בין הפירות לבין העלים אלא שכוח המשטח פועל באופן אחר. כאשר התערובת נזרקת פריטיה תיכף נופלים תוך כדי המעוף ופוגעים במשטח. המשטח מפעיל עליהם כוח של חיכוך בכיוון אופקי נגד כיוון המעוף. כוח כזה פועל לעצור את מעוף פריטי התערובת אלא פעולתו שונה בין הפירות לבין העלים. בפגען במשטח הפירות יתחילו להתגלגל עליו וא"כ החיכוך ביניהם לבין המשטח הוא קטן יחסית והן יתרחקו לפני שיעצרו. לעומת זאת העלים יחליקו על המשטח וא"כ החיכוך בינם לבין המשטח הוא גדול יחסית והם לא יתרחקו לפני שיעצרו. כך תיגרם הפרדה נכרת בין מרכיבי התערובת.

מלאכות זורה ומלאכת מרקד – יש להבדיל בין נפילה ישירה אנכית של התערובת לבין זריקתה מן הצד כפי שמאויר באיור ה. בנפילה ישירה האדם אינו משתתף בעצם ההפרדה והוא דומה לזורה. לעומת זאת בזריקה מהצד סמוך למשטח האדם ע"י הזריקה כן משתתף בהפרדה כאשר המשטח משמש כעין כלי מסנן שמעכב את הפסולת ומעביר את האוכל וזאת ייחשב כמרקד (בשינוי).

איור ה' אופני שיטוח תערובת

בדיון ההלכתי להלן נראה שהתוס' מדברים על זריקה מהצד שהשיגה פיזור במידה מחייבת ואילו בן יהוידע מדבר על השלכה אנכית שיש בה רק מרכיב של נפילה ישירה על המשטח וא"כ לא הושגה בה מידת הפיזור המחייבת.

מלאכות זורה ומרקד ביחד - יש לדייק שכאשר הזריקה מהצד נעשית ממקום גבוה מעל למשטח גדול ולא סמוך אליו למטה א"כ יש שני מרכיבים בתנועה, במעוף, של התערובת: תנועה אופקית, הצדה, בגלל כוח הזריקה וגם תנועה אנכית למטה, נפילה, בגלל כוח המשיכה. כתוצאה מכך כאשר התערובת פוגעת במשטח מתרחשות שתי

מלאכות במקביל בו זמנית: מלאכת זורה בגלל מרכיב התנועה האנכית, הנפילה, ועוד, מלאכת מרקד בגלל מרכיב התנועה האופקית הצדה.

מידת הפיזור המחייבת – ואם תשאל מהי מידת פיזור התערובת כדי שתיחשב הפרדת אוכל מפסולת ולא תיקרא תערובת, עונה בן יהודע (להלן) שע"י השטחה נפרד האוכל מאליו מן העלין הפרושים עליו ואין צריך לפגוע תחלה בעלים כדי ליטול האוכל שתחתם. כלומר, מידת הפיזור היא כזו שניתן לקחת את האוכל מתוך הפסולת מבלי לבצע פעולת ברירה.

השווה בבא מציעא כא, א', "מצא פירות מפוזרין. וכמה" ששם הגמרא דנה בהיתר לקחת פירות שנמצאו כאשר גם שם ההיתר תלוי במידת פיזורן. אלא ששם שסיבה להיתר היא שפיזור הפירות גורם להפקר ע"י הבעלים ואילו כאן הפיזור גורם לסילוק הצורך למעשה ברירה.

דיון הילכתי על שיטוח פירות:

שבת עד א' כי אתא רב דימי אמר, שבתא דרב ביבי הואי, ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי, שדא קמיהו כלכלה דפירי, ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור, אי משום עין יפה הוא דמכוין.

רש"י: שבתא דרב ביבי הואי – הגיע יומו להיות עומד ומשמש על התלמידים: ושדא קמיהו – ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל אחד ואחד אלא שטחן והם נוטלים ואוכלים ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו.

תוס': ולא ידענא אי משום דקסבר אוכל מתוך פסולת אסור. פירוש, לא ידענא מה שלא ביררם תחלה קודם שהביאם לפניהן, אבל אין לפרש מה שלא ביררם בשעה שהניח לפניהם, דא"כ מאי קאמר אי משום דקסבר אוכל מתוך פסולת אסור, דהא לכו"ע שרינן אוכל מתוך פסולת לאלתר:

פשט הלכה – פירוש: תוס' סוברים שרב דימי התלבט מדוע רב ביבי לא הביא את הפירות כשהן כבר מבוררות מפסולתן האם מפני שאסור לברור אוכל מפסולת שלא לצורך לאלתר, או מפני שרצה להראות עין יפה בריבוי פירות בשפע גדול, ולא מצד איסורי שבת שכן היה מותר לו לברור לפני כן. מ"מ התוס' שוללים את הצד שרב ביבי זרק משום שאסור היה לברור אוכל מפסולת לצורך מידי, שכן זה מותר לכו"ע (ר' "הפרדת אוכל מפסולת בידו לאלתר", עמ' 133).

מהרש"א: בפירש"י בד"ה ושדא קמייהו כו' ובשטוח זה נפרש האוכל כו' עכ"ל. לכאורה שהוצרך [רש"י] לזה, דלפום דמספקא ליה [לרב ביבי] דאוכל מתוך פסולת אסור, א"כ היאך יאכלוהו התלמידים ר' אמי ור' אסי דשדא קמייהו [שהרי התערובת עדיין קיימת וצריך ברירה], ולזה קאמר דבשטוח זה נפרש האוכל ממילא [ופקע שם תערובת ממנו], ושפיר אכלוהו בלי ברירה. אבל קשה דאכתי לא הוצרך לזה [הזריקה], דא"נ יבררו התלמידים האוכל מתוך פסולת [מתוך הסל גופא] שרי כשיאכלוהו לאלתר לכו"ע, כמ"ש התוס' ודו"ק.

פשט הלכה - קשה למהרש"א: כמבואר בתוס', לכו"ע מותר היה לרב ביבי לברור את האוכל מתוך העלין, הפסולת, בתוך הסל ולתת לפני כל אחד ואחד לצורך אכילה מידית כי הרי זה דבר שאינו מלאכה ומדוע רב ביבי העדיף לשטוח את הפירות, כך שהפירות ייפרשו מן העלים מעצמן וכל אחד יקח לעצמו ללא איסור ברירה כאשר גם זריקה זו היא דבר שאינו מלאכה ומותר (ר' להלן סוד הלכה).

אולי הסיבה שרב ביבי העדיף לזרוק לפני כולם ולא לחלק לכל אחד ואחד, היא שרבי אמי ורבי אסי היו שווים בגדלותם וחשיבותם ואין להקדים אחד לפני השני, ואם רב ביבי שבאותו יום היה תורו לשמש את התלמידים היה מחלק לכל אחד ואחד, בהכרח הוא היה מכבד לאחד מהם לפני השני. ורב דימי לא הבחין בזה וחשב שרב ביבי מסופק בעניין ברירה.

בן יהוידע: (שבת, שם - חלק א' בספרו) צריך לומר דמעשה שהיה כך היה שהכלכלה היו בה פירות לחים רטובים שמבושלים הרבה וכדי שלא יתקלקלו הפירות בהיותם מונחים הרבה זע"ז בגובה לכן דרכם לעשות כך לסדר הפירות בשטח הכלכלה כולה ומניחים עליהם עלין של אילן וחוזרים ומסדרים פירות למעלה מן העלין וחוזרים ופורשים עלין על הפירות וכן עז"ה כמה שורות זה על גבי זה והעלין מונחים בין כל שורה ושורה.

ולכן כלכלה זו א"א להסיר ממנו האוכל שהם הפירות שמסודרים בכל שורה ושורה אא"כ יסיר העלין הפרושים עליהם בין כל שורה ושורה ונמצא כשיקח העלין כדי ליטול הפירות אשר תחתיהם הרי זה בורר פסולת מתוך אוכל שבזה אסור גם לאלתר. אשר על כן הוכרח להשליך הפירות מן הכלכלה על איזה מפה או על השולחן כדי שבשטוח הזה יפרדו הפירות מן העלין מאליהן כי בהשלכתם מן הכלכלה מלמעלה למטה יתקלקל סדור העלים שהיו מסודרים ופרושים בין כל שורה ושורה ואז עתה יכול להסיר האוכל מתוך הפסולת שהם העלין.

אחר שעלה בידינו שאופן הכלכלה היה בכך על כן בא רש"י ז"ל לפרש לא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל או"א מהם ר"ל היה יכול לעשות מעשה זאת של השלכת הפירות מן הכלכלה בינו לבין עצמו בחדר אחד ושם יקח האוכל שהוא הפירות ויניחם בכלים קטנים כדי להניח לפני כל או"א כלי של פירות בפ"ע ולמה שטח כל הפירות לפניהם ביחד והם היו נוטלים ואוכלים ועל זה אמר מחמת מעשה זו שעשה כך נולד הספק לרב דימי אי ס"ל לרב ביבי אוכל מתוך פסולת [שלא לאלתר] אסור ולכך לא בירר הוא בעצמו והביא לפניהם כדי שהם יבררו ויאכלו לאלתר דמותר לכ"ע [ר' תוס' לעיל] או ס"ל אוכל מתוך פסולת גם שלא לאלתר שרי והא דהביא כל הכלכלה ושטחה לפניהם היינו משום להראות עין יפה בריבוי פירות בשפע גדול כי הכלכלה היתה גדולה ומלאה פירות ומה שסיים רש"י ובשטח זה נפרד האוכל מאליו כונתו לפרש טעם על עיקרו של דבר על מה שהוצרך לשטוח בהשלכתו הפירות מן הכלכלה ולא הניח הכלכלה במילואה כמו שהיא לפניהם לזה אמר שע"י השטחה נפרד האוכל מאליו מן העלין הפרושים עליו ואין צריך לפגוע תחלה בעלים כדי ליטול האוכל שתחתם.

פשט הלכה – נשווה את פירוש הבן יהודע עם פירוש התוס'. הם אינם חולקים על עצם הדין של שיטוח ופיזור אלא באוקימתא של המקרה בגמרא: "מעשה שהיה כך היה", וכל אחד מאמץ את פירוש רש"י לצדו. לפי התוס' והמהרש"א היתה תערובת גמורה בין פירות ועלים ותערובת זו נבררה לגמרי ע"י השיטוח כך שרבי אמי ורבי אשי אכלו את הפירות ללא ברירה – אפילו לא אוכל מפסולת, כפי שאומר רש"י: "ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו" כלומר נעשתה ברירה, ואומר המהרש"א: ושפיר אכלוהו בלי ברירה.

לעומת זאת הבן יהודע הקים את המקרה לא בתערובת גמורה אלא בתערובת שכבות של פירות ועלים לסירוגין. לפי הבן יהודע הסרת שכבת עלים כדי להגיע לשכבת אוכל נחשבת להפרדת פסולת מאוכל ואסור אפילו לאלתר. יש עצה והיא להפוך ולבלבל את סידור השכבות ע"י השלכה ושיטוח התערובת כדי שהפירות תהינה נגישות ישירות. א"כ מטרת השלכה זו היא איננה לברור את התערובת – כמו בפירוש תוס' – אלא רק לשנות את צורת התערובת כדי לאפשר לרבנים לבצע ברירת אוכל מפסולת, כפי שאומר רש"י: "ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו" – "נפרש" מספיק להיות נגיש ולא נפרד להיות נברר.

פשיטא לבן יהוידע שלהשלכה ופיזור התערובת עליה הוא מדבר לא שייכת מלאכת בורר כלל כי הבן יהוידע רק מתייחס לברירת הפירות מתוך הפסולת לאחר שהם כבר פזורים ונפרשים על השטח. יש לומר שבהשלכה זו של התערובת שכבות לא פקע ממנה שם תערובת כי מידת הפיזור לא היתה כזאת גדולה ומחייבת וא"כ אין בהשלכה זו מלאכת ברירה. לעומת זאת לפי תוס' מידת הפיזור של התערובת במקרה זה היתה כזאת מחייבת מצד ברירה.

בהתייחס למה שהוסבר לעיל בקשר לנפילה ישירה וזריקה מהצד, אפשר שהתוס' מדברים על זריקה מהצד וזאת השיגה פיזור במידה מחייבת ואילו בן יהוידע מדבר על השלכה אנכית שיש בה רק מרכיב של נפילה ישירה על המשטח וא"כ לא הושגה בה מידת הפיזור המחייבת.

כפי שמסביר הבן יהוידע הספק של רב דימי מתפרש באותו אופן לפי שני האוקימתאות.

קצת קשה על פירושו של הבן יהוידע לפי מה שלמדנו שמותר להיזיז שכבה של פסולת ע"מ להגיע לשכבת אוכל שמתחתיה לצורך לאלתר וא"כ לא היה צורך והכרח להשליך את התערובת לפניהם מצד חשש ברירה (ר') "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253).

הלכה - מותר לשטוח תערובת פירות ופסולת ע"מ להפריד את הפירות מהפסולת לצורך מיד, לאלתר, אבל לצורך לאחר זמן, לאוצר, אסור (הגרי"ש אלישיב כמובא באיל משולש, פ"ט הערה פה). אכן יש פוסקים שמתירים גם לצורך לאחר זמן (ר') שמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה ו').

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות", עמ' 235.

1. **שיטוח תערובת פירות ועלים ע"י נפילה אנכית על משטח** (האוקימתא של הבן יהוידע)

- **מחשבת התכלית:** בנפילה ישירה לא מושגת מידת הפיזור כדי להוות שיעור הפרדה ונשאר עליו שם תערובת כפי שהוסבר וא"כ היא אינו מקיימת נוסחת תכלית מרקד.

- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים נוסחת הדרך של מלאכת זורה כאשר הכח המפריד הוא הכח שמשטח הקרקע מפעיל על הפירות הנופלים ופוגעים בו שהוא כח בטבע כאשר האדם רק מפיל את התערובת למשטח (זה מתאים לפירוש רש"י: בשטוח זה נפרש האוכל מאליו – בגרמא). אלא שיטוח אינו הדרך הרגילה לברור פירות [כפי שמפרש רש"י "ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין", כלומר לא רצה לברור בדרך הרגילה] וא"כ אין מחשבת הבינה בשיטוח זה כי היא בשינוי ואף שינוי מופלג.

- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג א"כ אין לגזור איסור

- **דין:** דבר שאין מלאכה ומותר

2. **שיטוח תערובת פירות ועלים ע"י זריקה מן הצד על משטח המשתמש ככלי הפרדה** (האוקימתא של התוס')

- **מחשבת התכלית:** מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא להיפרדות אוכל מפסולת (כמו אצל רב ביבי) שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר. לגבי מידת הפיזור יש לומר שבזריקה מן הצד כן מושגת מידת הפיזור להוות שיעור מלאכה והוסר ממנו שם תערובת כפי שהוסבר.

- **מחשבת הדרך:** אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה שהיא הפרדת התערובת בחיכוך המשטח שהיא דומה לברירה בכלי תמחוי בכך שמפריד ע"י התפשטות התערובת בשטחו. יתר על כן, צריך לומר ששיטוח זה הוא שינוי מופלג מהדרך הרגילה שהיא ברירה ביד וגם שונה מכל כל מיני כלי ניפוי כמו נפה, כברה, קנוז, ותמחוי.

- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג א"כ אין לגזור איסור בתכלית לאלתר ובתכלית לאוצר אין לשדרג את הפעולה למעין אב מלאכה אלא היא נשארת מלאכת מרקד הנעשית בשינוי.

- דין: בתכלית לאוצר זוהי מלאכת מרקד הנעשית בשינוי ואסורה מדרבנן ובתכלית לאלתר היא דבר שאינו מלאכה ומותרת.

ר' "הפרדת תערובת סכו"ם ע"י שיטוח ופיזור", עמ' 312.

מסובב סלט - מכשיר לייבוש סלט

מעשה הלכה - מכשיר שעובר על העקרון של סרכות הוא "מסובב סלט" או "מסחרר סלט" (Salad Spinner), כלי לשטיפת חסה על בסיס צנטריפוגה שמותיר את עלי החסה שטופים ויבשים (וכן שומר על טריותם והפריכות שלהם). שמים חסה רטובה בתוף בעל דופן הקפי מחורר. סיבוב מהיר של התוף בכח היד מפעיל כוח צנטריפוגלי על התערובת והיא נלחצת על דופן התוף. המים נפרדים מהחסה ומסתננים דרך החורים, ואילו החסה נשארת בפנים ללא מים.

סוד הלכה

חסה רטובה מאד עד כדי שיש יתרון ניכר לרוב האנשים בייבושה, למשל, לאחר השרייה במים, יכול להיחשב תערובת של אוכל ופסולת - חסה ומים - שטעונה הפרדה כדי לתקן את החסה לאכילה.

- מחשבת התכלית: הפרדת תערובת זו ע"י מסובב סלט מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא הפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר.
- מחשבת הדרך: ברירה זו אינה מקיימת את נוסחת דרך מלאכת מרקד שהיא להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם שכן היא מפרידה פסולת מאוכל ולא להיפך וזה שינוי רגיל.
- גזירה דרבנן: יש לגזור איסור בתערובת זו בתכלית לאלתר בגלל השינוי הרגיל
- דין: ייבוש חסה ע"י מסובב סלט הוא מעין אב מלאכת מרקד וחייב. ובתכלית לאלתר יש איסור.

ס"ק 2: הבורר אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר - דבר שאינו מלאכה

ס"ק זה עוסק בברירת אוכל מתוך פסולת בידו היינו מלאכת בורר בשינוי כאשר התכלית היא לאלתר. נוספו דינים שונים המראים כיצד מלאכת בורר תלויה במחשבה:

- מחזיק העצם ביד אחת והבשר בשנייה ומפריד – סדר ההפרדה תלוי במחשבה, עמ' 294
- הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם – פסולת הנחשבת לאוכל, עמ' 295
- ברירת גרעיני אבטיח – דרך אכילה, עמ' 296

2. (ג) ואם בירר [אוכל מפסולת] בידו כדי לאכול לאלתר, מותר.

מ"ב: (ג) ואם בירר בידו – היינו דוקא האוכל מן הפסולת, ולהיפך בכל גווני חייב, וכדלקמן בסעיף ד' וה':

פשט הלכה – לשון השו"ע "ואם בירר" שהוא לשון בדיעבד, אינו מתאים ללשון "מותר" שהוא לשון היתר מלכתחילה. והוא שונה מלשון הטור: "הבורר ... אבל [הבורר] בידו כדי לאכול מיד מותר". יש לתמוה: מלשון השו"ע עצמו מוכח דמותר ולא קונסים ליה כמעשה שבת במבשל וכיו"ב. לפיכך נראה שהמחבר נמשך אחר לשון הרמב"ם פ"ח הל' יב: "הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב. בקנון או בתמחוי פטור. ואם בירר בידו לאכול לאלתר מותר". ואמנם ה"דברי ירמיהו" שם, מביע את אותה תמיהה על לשון הרמב"ם ונשאר בקושיה.

יש לומר בפשטות, שלשון המחבר "ואם בירר", אכן אינו מתייחס לבדיעבד אלא ללכתחילה, שהוא מתייחס למלה "בידו" (קרי ביחד בדגש על בידו: "ואם בירר בידו"), לומר שברירת אוכל מפסולת בידו דווקא היא פעולה חלופית לברירת אוכל מפסולת בכלי נפה וקנון שבקטע הקודם סעיף א' ס"ק 1, והלשון "ואם בירר" באה להדגיש שדינו שונה מדינם היינו שהיא מותרת מלכתחילה.

כל האמור, הוא לעניין הפרדת אוכל מפסולת, אך הפרדת פסולת מאוכל אף שהיא נעשית ביד גם היא מלאכת ברירה וחייבים עליה חטאת (סעיף ד' ס"ק 1, משנ"ב סק"ז).

רבנו חננאל: בדברי רבנו חננאל שבסעיף א. 1, מובאת ההוכחה של דין זה מהגמרא שבת (עד.).

סוד הלכה

הבורר אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר - דבר שאינו מלאכה

- **מחשבת התכלית:** אין כאן מחשבת החכמה, מחשבת התכלית, של בורר כפי שניתן לדייק מפירוש רש"י (שבת עד.) "ובורר ומניח לאלתר - לאכול לאלתר שאין זה דרך בוררין" מכך שרש"י לא כותב "אין זה דרך ברירה" שזה היה מתייחס לצורת הפעולה מצד מחשבת הבינה אלא שינה וכתב "דרך בוררין" שזה מתייחס לתכלית הפעולה כלומר מחשבת החכמה אצל האנשים הבוררים שהיא לאחר זמן ולא לאלתר.
- **מחשבת הדרך:** אין בה את מחשבת הבינה של בורר כי הפעולה היא בשינוי: הפרדת אוכל מפסולת ולא להפך, לפיכך הפרדה זו היא דבר שאינו מלאכה ומותרת לכולי עלמא. ר' "דבר שאינו מלאכה - חסרון בחכמה ובבינה", עמ' 132.
- **גזירה דרבנן:** על אף שהוא שינוי רגיל, אין לגזור איסור שכן ברירת אוכל מפסולת ביד לאלתר ניכרת ומזוהה כדרך אכילה וכך היא מובדלת במחשבת הבינה מדרך ברירה ואין חשש שיבואו ממנו לברור ברירה מחייבת, ר' "דרך אכילה", עמ' 133.
- **דין:** הוא דבר שאינו מלאכה ומותר

מחזיק העצם ביד אחת והבשר בשנייה ומפריד - סדר ההפרדה תלוי במחשבה

ברירת עצם מתוך הבשר בשתי ידיו היא דוגמה של ברירת אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר שתלויה במחשבה.

חזו"א (סימן נד, אות ה'): דבוקין העצם והבשר ומחזיק העצם ביד אחת והבשר בשנייה ומפריד. יש מקום לומר דהוי כנוטל פסולת מתוך האוכל אף כשמושך את האוכל, ויש מקום לומר שמותר אף במושך את העצם וכמש"כ לעיל, ויש מקום לומר שצריך למשוך את האוכל ובזה מותר, ונראה דבמושך האוכל יש להקל.

מעשה הלכה - מאחר שהוא מחזיק בידיו הן את הבשר והן את העצם ומושך, לא נקבע כאן בוודאות סדר ההפרדה, האם יש הפרדת אוכל מפסולת או פסולת מאוכל, ולא משנה איזו יד נעה ואיזו יד נחה. נראה שהסיבה היא שכשהוא מושך ביד אחת היד השנייה בהכרח מושכת כנגדה בכח שווה (החוק השלישי של ניוטון), ומאחר

ששני הידיים, אחת עם הבשר ואחת עם העצם, מושכות בשווה, אין הוכחה על סדר הפרדת הבשר והעצמות. לפיכך צריך לומר שסדר ההפרדה הוא עניין של מחשבה – משיכת הבשר מועילה להחשיבה כדרך אכילה. כאן נכנס העניין של איזו יד נעה ואיזו יד נחה: כאשר האדם מושך את האוכל ביד אחת והפסולת נחה ביד השנייה, יש כאן הוכחה שמחשבתו היא על הפרדת אוכל מפסולת דווקא, ולפיכך מותר כדברי החזו"א: "דבמושך האוכל יש להקל". הדבר יובן היטב לפי פירוש סוד כדלקמן.

סוד הלכה

ברירת עצם מתוך הבשר בשתי ידיו

- **מחשבת התכלית:** אם המחשבה היא על תכלית של לאחר זמן א"כ היא תכלית בורר ואם המחשבה היא על תכלית של לאכול מידית א"כ זו אינה תכלית בורר.
- **מחשבת הדרך:** פעולה זו היא בכח ידי האדם בלבד וא"כ כאשר האדם מחשיב אותה כהפרדת פסולת מאוכל הרי זו דרכה של בורר וכאשר הוא מחשיב אותה כהפרדת אוכל מפסולת הרי זו דרך אכילה.
- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא דרך אכילה א"כ אין לגזור איסור בתכלית לאלתר (ר' "דרך אכילה", עמ' 133)
- **דין:** אם הוא מחשיב אותה כהפרדת אוכל מפסולת לצורך מידי א"כ הוא דבר שאינו מלאכה (אלא דרך אכילה) כנ"ל ומותר.

הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם – פסולת הנחשבת לאוכל

דין נוסף המבוסס על ההיתר לברור אוכל מפסולת ביד לאלתר, הוא הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם כאשר מאכל הבהמה נצרך לאלתר ומאכל האדם נצרך לאחר זמן.

זוהי דוגמה על כך שהזהות של חומר כאוכל או כפסולת תלויה במחשבה. למרות שבדרך כלל מאכל בהמה נחשבת לפסולת עבור האדם כאשר מאכל הבהמה נצרך לאלתר ומאכל האדם נצרך לאחר זמן אזי מאכל הבהמה נחשב לאוכל כפי שנפסק בדין הבא.

כף החיים (שיט סעיף ד' הערה נא) פוסק: ואם יש לפניו אוכל ופסולת ורוצה לברור הפסולת להאכילה לבהמה לאלתר, ה"ז בורר הפסולת מתוך האוכל. יען אחר דעתה הוא רוצה בפסולת להאכילה לבהמה חשיבה הפסולת אוכל ומהאוכל שהוא אינו רוצה

כעת חשיבה לפסולת], וה"ל בורר אוכל מתוך הפסולת כמ"ש במשכצות זהב אות ה' יעו"ש.

הרי לנו שהכף החיים מתבסס על ההיתר לברור אוכל מפסולת ביד לאלתר כפי שנפסק בסעיף זה.

תיקון האוכל באינו מתכוון אגב ברירת הפסולת - יש לדון: מהו הדין כאשר בברירה זו הוא גומר לברור את כל מרכיב הפסולת מתוך האוכל, כך שלמעשה האוכל מתוקן להניחו לאחר זמן, פעולה שאם היתה נעשית במישרין מלכתחילה, היה בה משום בורר פסולת מאוכל לאחר זמן וחייב.

יש לימר שאכן כל זמן שאינו מתכוין לתיקון האוכל, יש כאן דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת (ר' "דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב", עמ' 144). כלומר, אגב הפעולה המותרת של ברירת הפסולת מהאוכל להאכילה לבהמה, הוא מבצע מלאכה אסורה של ברירת פסולת מאוכל להניחו לאחר זמן. לפיכך, ברירת הפסולת מהאוכל לתתה לבהמה תהיה מותרת דווקא כל עוד שהוא אינו מתכוון לתיקון האוכל, וגם כשאין בה פסיק רישא, כלומר שלא בטוח שבברירה זאת ייגמר מרכיב הפסולת ויתוקן האוכל, אך אם קיים פסיק רישא, כלומר שבטוח שייגמר מרכיב הפסולת, א"כ ברירת הפסולת מהאוכל אכן אסורה. (ר' איל משולש פ"ו ה"ז, וביחוד הערה כה* בדעת הגרי"ש אלישיב).

ברירת גרעיני אבטיח - דרך אכילה

כף החיים (שיט, ס"ק מ"ז) אבטיחים (שקורין בערבי של בבל רק"י ובערבי של א"י בטיך אכצ"ר) שיש בקרבם גרעינים הרבה מפוזרים אנה ואנה יש ליקח החתיכה בידו וינתז [לנער] בכח בעודה בידו [סמוך לאכילה] להשליך ממנה הגרעינים ומה שלא יכול בהתזה מחמת שדבוקים בה הרבה שרינן ליה להוציא הגרעין בידיים דחשיב דרך אכילה בכך ואין מחייבין אותו לתת החתיכה בפיו ולהוציא הגרעינים מפיו דאין זו דרך אכילה מיהו טוב להוציאם ע"י שינוי קצת דהיינו לדחות כלאחר יד, בן א"ח שם אר' ז':

פשט הלכה - בדין של גרעיני אבטיח שמביא כף החיים בשם בן איש חי, הגרעינים הם חלק מהמאכל שמונח או דבוק באוכל ומפריע ומעכב את האכילה כעת כמו שקליפת פרי מפריעה לאכול את התוך וא"כ מותר להוציא את הדבוקים בהתזה או ביד כדי להגיע לאוכל כי היא נחשבת דרך אכילה כלומר, הוא מתכוון במחשבת

הבינה להפרדת אוכל מפסולת לאלתר (ר') "אי אפשר בענין אחר – מחשבת הבינה היא על הפרדת אוכל מפסולת", עמ' 254).

אלא שכף החיים פוסק שיש לנערם – שזה מהווה שינוי – או "להוציאם ביד ע"י שינוי קצת, לאחר יד" ויש לשאול מדוע כף החיים מצריך שינוי נוסף בשעה שהאדם כבר מתכוון להפרדת אוכל מפסולת שזאת דרך אכילה ומותרת, ר' "דרך אכילה", עמ' 133. יש לומר שייתכן שכף החיים חושש שללא שינוי נוסף, הוצאת הגרעינים מהאבטיח ביד נראית כמו ברירת צרורות מתבואה, פסולת מאוכל, וא"כ זאת נאסרת כמלאכה דרבנן והותרה בשינוי נוסף משא"כ בקילוף קליפות ועצמות שאינו נראה כמו ברירת צרורות ואין לו צורך בשינוי נוסף.

ס"ק 3: שיעור ברירה לאלתר

3. הגה: (ד) וכל מה שבורר (ה) לצורך אותה סעודה שמסב בה מיד, מקרי לאלתר (המגיד פ"ח ור"י נ"ב ח"ח וב"י וטור ורא"ש). (ו) ואפילו אחרים אוכלים עמו, שרי (תוספות פ' כלל גדול).

בית יוסף שיעור לאלתר כתבו הרא"ש והר"ן בשם ר"ח דהיינו שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד, ר' גם ביאור הגר"א.

מ"ב: (ד) וכל מה שבורר וכו' – ר"ל אפילו יאריך זמן הסעודה כמה שעות מקרי לאלתר כיון שהברירה היא סמוך לסעודה: (ה) לצורך וכו' – ואם כוונתו כדי שישתייר גם אחר סעודה או על סעודה אחרת חייב חטאת [טור] אך אם ממילא נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום כיון שכבר בירר בהיתר: (ו) ואפילו אחרים וכו' – ר"ל דאחר יכול לברור בעד כל בני הסעודה ואין בזה משום בורר דדרך אכילה היא ואפילו אינו אוכל בעצמו כלל עמהם ג"כ שרי והאי עמו שכתב רמ"א לאו דוקא הוא [ברכי יוסף ע"ש שמוכיח כן מן התוספות וכן משמע בד"מ הארוך]:

סוד הלכה – הדיון כאן על מהו שיעור ברירה לאלתר תלוי במחשבת החכמה, מחשבת התכלית, לגבי קיום המלאכה, ר' "חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה", עמ' 155. במלאכת מחשבת מחשבת התכלית צריכה להיות על קיום המלאכה לאורך זמן – כנגד קיום התיקון שנעשה ע"י המלאכה בעולמות העליונים. כאשר הברירה נעשית עבור הסעודה הסמוכה מוכח שאין מחשבה ורצון שתוצאת הברירה תתקיים לאורך זמן אלא רק שתיאכל בסמוך וא"כ חסרה מחשבת החכמה במלאכה. לעומת

זאת כאשר המחשבה היא להשאיר את תוצאת הברירה לסעודה הבאה לבו ביום זאת כבר מחשבת החכמה לתכלית לאחר זמן וזוהי מלאכת מחשבת.

ס"ק 4: ברירת שלאטי"ן (חסה)

4. ולכן מותר (ז) לברור הירק שקורין שלאטי"ן (חסה) (ח) מן העלין המעופשין שבו כל מה שצריך לאכול באותה סעודה (ב"י סי' שכ"א).

מ"ב: (ז) לברור הירק - ודווקא באופן זה דהוי אוכל מן הפסולת אבל לא להיפך ליטול העלין המעופשין מן הטובים דהוי בורר פסולת מן האוכל וחייב ואפילו אם אין העלין הללו פסולת גמור שראויין לאכילה ע"י הדחק אפ"ה יש איסור לבררם מדרבנן דמחזי כבורר פסולת מן האוכלין: (ח) מן העלין - וה"ה כשמונח לפניו קטניות או שאר פירות ויש בהם מתולעים ומעופשים וכן פירות שנפלו לארץ ונתערבו בעפר וצורות יזהר שלא יברור בידו רק מה שצריך לאותה סעודה שרוצה לאכול תיכף ולא יותר דאז חייב וגם יזהר שיברור דווקא האוכל מן הפסולת ולא להיפוך [פמ"ג וח"א]:

סוד הלכה - מבאר המשנ"ב בשם המ"א שההיתר הוא דווקא באופן זה דהוי אוכל מן הפסולת. כותב ה"תהילה לדוד" (שיט, ד'): נראה דהמ"א דוקא במעורבין קאמר, וא"כ מהו הדין להסיר את העלים המעופשים שאינם מעורבים בירק אלא מחוברים אליו מבחוץ (וזהו באמת המצב הרגיל כשמכנינים חסה וכרוב שיש להסיר את העלים המעופשים המחוברים מבחוץ כדי להגיע לעלים הטריים). ה"תהילה לדוד" משווה את הסרת העלים המחוברים האלה לקילוף שומים ובצלים ומסיק שגם בחותך העלים המחוברים בירק מקרי אוכל מתוך פסולת ומותר לצורך לאלתר.

לפי דרכנו ניתן להשוות הסרת העלים המחוברים לקילוף פירות וירקות שלא שייכת בהם מלאכת דש (למעט שום ובצל שכן שייכת בהם דש) שמוכא בקטע "קילוף פירות וירקות כברירת אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)", עמ' 300. קילוף כזה נחשב כהפרדת אוכל מפסולת כפי שמוסבר שם וא"כ הסרת העלים המעופשים המחוברים לחסה ולכרוב מבחוץ לצורך לאלתר מותרת ולצורך לאחר זמן אסורה.

קילוף כמלאכת בורר

הקדמה לתורת קילוף פירות וירקות - סוגים ושיטות

עבור הגדרה מהו מעשה הקילוף כפי שנלמד מהגמרא ר' "הגדרת קילוף", עמ' 336.

שני סוגים של קילוף - תורת קילוף פירות וירקות מתחלקת לשניים:

א. קילוף פירות מהסוג שבדרך כלל מוכן לאכילת אדם ע"י דישה כלומר, פירות ששייכת בהן מלאכת דש.

בסוג א' מתייחסים לקילוף כמלאכת דש הנעשית בשינוי מופלג, ולכן דינן הוא כך: כדי להניח לאוצר הוא מלאכה הנעשית בשינוי ואסור וכדי לצרוך לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה ומותר. ר' "קילוף כמלאכת דש הנעשית בשינוי", עמ' 336.

ב. קילוף פירות וירקות מהסוג שבדרך כלל אינו מוכן לאכילת אדם ע"י דישה כלומר, שאין שייכת בהן מלאכת דש.

בסוג ב', מתייחסים לקילוף כמלאכת בורר ולכן דינן הוא כך: כדי להניח לאוצר חייב, אך כדי לברור אוכל מפסולת לאלתר מותר. בס"ק הנוכחי (סעיף א' ס"ק 2) העוסק בהיתר בורר, נדון בקילוף סוג ב'.

שתי שיטות לקילוף סוג ב' – לקילוף סוג ב' מובאות שתי שיטות להלכה:

1. שיטת הירושלמי שבה הקליפה נחשבת לפסולת והפרדתה מהאוכל היא מלאכת בורר

2. שיטת היש"ש (מהרש"ל) שבה הקליפה אינה נחשבת לפסולת והפרדתה מהאוכל היא מלאכת בורר אגב הקילוף.

הלכה אחת לשני הסוגים

הדינים של שני הסוגים האלה של קילוף מובאים כדין אחד ברמ"א סימן שכ"א י"ט:

סימן שכ"א י"ט: הגה אסור (פג) לקלף (פד) שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי.

מ"ב – ר' בהמשך.

פשט הלכה – צורת הדין שלהניח לאוצר אסור (ולא חייב), ולצרוך לאלתר מותר, מתאימה למלאכה הנעשית בשינוי. זה מתאים לסוג של קילוף א' היינו מלאכת דישה הנעשית בשינוי מופלג. אלא שחז"ל הרכיבו על דין זה גם את סוג קילוף ב' ששייכת בו מלאכת בורר כמובא במשנה ברורה סקפ"ד המתייחס לקילוף תפוחים. קשה: דין קילוף כזה לכאורה שונה מהדין המבואר בשו"ע כי לברור להניח לאוצר חייב ולא רק אסור. מתרץ הביאור הלכה (מובא להלן): ומה שכתב הרמ"א אסור לקלף לאו דווקא.

קילוף פירות וירקות כברירת אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)

נביא את המקורות לקילוף סוג ב', שיטת הירושלמי, השייך לעניין בורר, שבו אנו עוסקים. זה מתחיל בירושלמי (להעיר, כי קילוף סוג א' נלמד גם הוא מאותו ירושלמי, ר' שם).

ירושלמי [שבת פ"ז ה"ב] "ההן דשחק תומא [=הכותש שומים] כד מפרך ברישיא משום דש [=כשמפרך ראשי השומים מתחייב משום דש], כד מברר בקלופייתה משום בורר [=כשמפריד בין הקליפות לבין השומים מתחייב משום בורר], כד שחיק במדוכתה משום טוחן [=כשכותש השום הקלוף במדוכה חייב משום טוחן]. כד יהיב משקין משום לש, גמר מלאכתן משום מכה בפטיש.

פירוש (הרב אליהו ליפשיץ): "כד מפרך ברישיא" הוא חיתוך השומים מתוך הגבעול שלהם, חיובו מדין דישה כשם שפירוק התמרים מהמכבדות חייב משום דש [כמבואר ברש"י (עג: ד"ה מפרק)]. "כד מבחר בקלופייתה" הוא קילוף השומים, חיובו מדין בורר שהרי הוא מפריד בין אוכל לבין פסולת.

בית יוסף [סוף סימן שכ"א] גרסין בירושלמי פרק כלל גדול האי מאן דשחיק תומא (פירוש שכותש שומים) כד מפרך ברישיא (פי' שמפורר ראשי השומים) חייב משום דש כד מברר בקליפייתא (פירוש שנוטל אותם מן הקליפות) חייב משום בורר וכתבו סמ"ג וסמ"ק והתרומה דאפ"ה אין לאסור לקלוף שומים ובצלים לאכול לאלתר דההיא דירושלמי לא מיירי בקולף לאכול לאלתר אלא בקולף להניח כמו שפר"ח וכ"כ הג"ה בפכ"ב ורבינו ירוחם כתב בת"ח שמה שאסר בירושלמי להסיר קליפתו דווקא כדי לשחקו אבל אם מסיר לו הקליפה כדי לאוכלו כך מותר וכן הדין בבצלים קטנים וכ"כ בעל התרומה כדי לאוכלו מיד מותר ורבנו פרץ כתב דווקא מעט מעט אבל לקלוף קיבוץ גדול יחד נראה כבורר ואסור עכ"ל רבינו ירוחם.

מ"ב: (פג) לקלוף - משום בורר וכשם שבבורר מקלינן לעיל כשבורר אוכל מן הפסולת והוא סמוך לסעודה כן הוא הדין בזה: (פד) שומים ובצלים - והוא הדין תפוחים ואגוזים ושקדים וכיוצא בזה. ואם פותח פלוימי"ן (שזיפים) וזורק הגרעינים הקשים להניח לאחר זמן, הוא בורר. ובתפוחים כי האי גונא יש לומר גם כן דאסור, אבל מיד לפה שרי ליתן. ואפשר אף לאותה סעודה שרי [פמ"ג].

ביאור הלכה לקלוף וכו' - עיין במשנ"ב והוא מהב"י בשם הירושלמי דיש בזה משום מלאכת בורר ומה שכתב הרמ"א אסור לקלוף לאו דוקא [אלא כוונתו חייב ולא רק אסור] א"נ משום דרצה לאשמועין דלאלתר אפילו לכתחלה שרי. ולכאורה יש

לדקדק דכיון דקולף בכלל בורר הוא ליתסר אפילו לאכול לאלתר דהא מי שקולף תפוחים ושומים ובצלים נוטל הפסולת ומניח האוכל וכבר נתבאר לעיל בסימן שי"ט דפסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב ונראה דכיון דא"א בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מקרי פסולת מתוך אוכל שאינו אלא לאכול התוך וכל שהוא לאלתר שרי אבל להניח אסור דלא עדיף מאוכל מתוך פסולת [מאמר מרדכי].

פשט הלכה - לפי הביאור הלכה, כאשר מתייחסים לקילוף כבורר א"כ כאשר התכלית היא לאוצר הדין הוא שחייב כי התכלית הזו של ברירה כוללת כל מיני דרכים של ברירה כפי שנלמד בסעיף ב'. אך יש להבין את ההיתר לקלוף לצורך לאלתר.

הביאור הלכה מבאר דכיון דא"א [להגיע לאוכל] בענין אחר, ודרך אכילתו בכך, לא מקרי פסולת מתוך אוכל שאינו אלא לאכול התוך. ע"כ.

דין קילוף בסכין כדין קילוף ביד - ההלכה הפסוקה לעיל מתייחסת לקילוף בסכין כקילוף ביד ולא בכלי שכן אין היתר של דרך אכילה בכלי. כך השימוש בסכין בקילוף הוא נחשב ידא אריכתא למרות שיש פירות שלא ניתן לקולפן ביד אלא רק בסכין כמו תפוח עץ.

כלי המיוחד לקילוף - לעומת זאת כלי מיוחד לקילוף, כמו מקלף/קולפן, יקבל דין של כלי ולא של יד וא"כ הקילוף בו יהיה אסור אפילו לאלתר (ר' אגלי טל הל' בורר סעיף ו') אא"כ יתקלף חלק מהפרי עם הקליפה (ר' ספר "מנוחת אהבה"). ר' שש"כ פרק ג' סעיף ל' שמתיר לקלוף קליפה הראויה לאכילה ורוב בני אדם אוכלים אותה אפילו במקלף.

סוד הלכה - ההיתר של "דכיון דא"א [להגיע לאוכל] בענין אחר ודרך אכילתו בכך" מובן ע"פ תורת הסוד כך: על אף שבפועל, במציאות, הוא מפריד פסולת - הקליפה, מהאוכל - התוך, מ"מ מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, היא שקובעת ומאחר שכוונתו היא להגיע אל האוכל כדי להוציאו ואין דרך אחרת כפי שהוסבר, א"כ מחשבת הבינה היא להפריד אוכל מפסולת, והוי דרך אכילה, ר' "אי אפשר בענין אחר - מחשבת הבינה היא על הפרדת אוכל מפסולת", עמ' 254. דין זה דומה לדין של "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253 ששם הוא מסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו ואין דרך אחרת.

קילוף פירות וירקות - ברירה אגב הקילוף המותר (שיטת היש"ש)

כעת נדון קילוף סוג ב' בשיטה של היש"ש (המהרש"ל), לפיה קליפה איננה נחשבת לפסולת.

ביאור הלכה (שי"ט, סעיף ד' ד"ה מתוך - שיובא בהרחבה בהמשך) כתב לעניין הוצאת עצמות דגים: שייך בעניננו מה שהביא המ"א בסימן תק"י בשם היש"ש לעניין לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, דאף לעניין בורר מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו, ובאיזה העניין שמתקן האוכל מתוך השומר תיקון אוכל בעלמא הוא, ואין שם מלאכה עליו עכ"ל.

פשט הלכה - הגדרת אגוזים לוזים: הכינוי "לוזים" יכול להתייחס לשקדים (almonds) או לאַגְזוֹ אַלְסֶר (hazelnuts). בסעיף הזה שבו מדובר בלוזים בעלי קליפה ירוקה, הכוונה היא לשקדים שכן לאַגְזוֹ אַלְסֶר אין קליפה ירוקה.

פשט הלכה - קשה לומר ש"אין שם מלאכה עליו" על קילוף פירות ועצמות כי א"כ הקילוף יהיה מותר גם אלאחר זמן, ועל זה מזהיר הביאור הלכה בהמשך: "אבל לתקן דבר זה אלאחר זמן, כמו שנוהגין בסעודות גדולות יש ליזהר מאד". לתירוץ ר' הקטע הבא.

מלאכת בורר אגב קילוף

נראה שאפשר שקיימת בשיטת היש"ש מלאכת בורר אגב פעולת הקילוף המותרת, בדומה לאדם שגורר ספסל להעבירו ממקום למקום, ואגב הגרירה נעשה חריץ בקרקע, כלומר נעשתה מלאכת חרישה (ר' "מלאכת אגב - עשיית מלאכה אגב פעולה מותרת", עמ' 142). ההסבר הוא כך: תוך כדי הקילוף בסכין או ביד, ברגע שהקליפה מתנתקת ונפרדת קצת מהאוכל היא כבר איננה שומרת על האוכל והופכת להיות פסולת שאינה מחוברת אלא מונחת על הפרי ומונעת את הגישה אליו. לפיכך המושך ההפרדה של הקליפה המנותקת מהאוכל הוא הפרדת פסולת ממש (בשינוי הדרך). אף שהמפריד אינו מתכוין לברירה, אך הברירה היא פסיק רישא דניחא ליה אגב הקילוף שדינה מוסבר ב"פסיק רישא דניחא ליה, עמ' 147. אלא יש לומר שכמו בשיטת הירושלמי לעיל גם כאן הפרדת הקליפה המונחת, הפסולת, היא ע"מ להגיע לתוך, האוכל, וא"כ היא נחשבת הפרדת אוכל מפסולת ולצורך לאלתר היא דרך אכילה ומותרת ואילו לצורך לאחר זמן היא אסורה כפי שמבואר בבה"ל המובא בקטע "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253.

בזה הוכחנו ששתי השיטות להיתר קילוף, האחת של הירושלמי "אי אפשר בענין אחר" והשנייה של היש"ש הן למעשה אותו עניין: ברירת אוכל מפסולת לאלתר היינו דבר שאינו מלאכה, דרך אכילה, ומותר כאשר בשתי השיטות הקילוף אלאחר זמן חייב.

ביאור זה שייך לפירות שקילופן מצריך סכין כמו תפוחים, ושייך ג"כ בפירות שקילופן הוא יתכן ביד כגון תפוזים, בננות ואף ביצים.

פירות שקליפתן נאכלת – נראה שתירוץ זה יתאים גם לגבי פירות שקליפתן נאכלת כגון תפוחים וענבים, משום שמתקיימת בזה ברירת אוכל מאוכל אגב הקילוף, כאשר הקליפה היא אוכל שאין בו צורך כעת, שדינו כברירת פסולת מאוכל כפי שמובא בסעיף א' ס"ק 1 (ר') "הפרדת שני מיני אוכלים", עמ' 270).

קילוף עצמות המחוברות לבשר

ביאור הלכה (שי"ט, סעיף ד' ד"ה מתוך): קולפין העצמות מעל הבשר מקודם [הסעודה] ... אפילו אם הם קשים והוא משום כיון דהעצמות והבשר הם בחבור אחד שייך בעניננו מה שהביא המ"א בסימן תק"י בשם היש"ש לעניין לזוים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, דאף לעניין בורר מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו ובאיזה העניין שמתקן האוכל מתוך השומר תיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו עכ"ל. ואף הכא נמי תיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו אפילו כשקולף וחולץ העצמות מעל הבשר ובלבד שיהיה לאלתר. ... וה"נ בעניננו היכא דכונתו לאכול לאלתר אמרינן דתיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם פסולת עליהו כיון דעדיין לא נפרדו ומחוברים ביחד ... היוצא מכל הנ"ל:

א. דבעת האכילה גופא המקיל וקולף העצמות מן הבשר, בודאי לא נוכל למחות בידו.

ב. ואפילו לתקן קודם אכילה באופן זה, ג"כ לדעת הרמ"א והמהרש"ל דרך אוכלא הוא אם כונתו לאכול הבשר לאלתר... לא נוכל למחות ביד הנוהגין להקל.

ג. אבל לתקן דבר זה אלאחר זמן, כמו שנוהגין בסעודות גדולות יש לזהר מאד. ע"כ לשון הבאה"ל.

ניתן להבין את דברי הביאור הלכה לגבי קילוף עצם מעל בשר הדבוק בה, ע"פ דמיונו לדין קילוף פירות וירקות, לפי הגישה של המהרש"ל, המובא בקטע הקודם.

כמו הקליפה כלפי הפרי, גם העצמות משמשות תפקיד חיוני כלפי הבשר המחובר להן: הן מהוות מבנה קשיח שתומך בבשר ומחזיק אותו בצורה נכונה. א"כ כל עוד שהעצמות מחוברות לבשר הן אינן נחשבות פסולת לגביו וקילופן מותר מצד בורר. אלא שיש כאן מלאכת בורר אגב פעולת הקילוף המותרת כמו בקטע הקודם "מלאכת בורר אגב קילוף", עמ' 302. ברגע שהעצם נקלפת מהבשר היא מפסיקה לתמוך בו ונהיית פסולת לגביו, מרגע זה היא פסולת המונחת על הבשר ויש בה דין בורר השייך לפסולת המונחת על אוכל. זהו בדיוק הדין של הביאור הלכה: לאלתר מותר, או עכ"פ "אין למחות" (כיון שהיתר זה לא נפסק בשו"ע), ולאחר זמן חייב.

סעיף ב - ברירת אוכל מתוך פסולת להניח לאוצר - מעין אב מלאכה

1. הבורר (ט) אוכל מתוך הפסולת, בידו, להניחו [לא לאוצר אלא] אפילו לבו ביום, (י) נעשה כבורר לאוצר (יא) וחייב.

ס"ק 1: הבורר אוכל מתוך הפסולת בידו להניחו לבו ביום

1. הבורר (ט) אוכל מתוך הפסולת, בידו, להניחו [לא רק לאוצר אלא] אפילו לבו ביום, (י) נעשה כבורר לאוצר (יא) וחייב.

שבת עד א' אמר אב"י בורר ואוכל לאלתר ובורר ומניח לאלתר ולבו ביום לא יברור ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת אמרוה רבנן קמיה דרבא אמר להו שפיר אמר נחמני.

רש"י: לאוצר - להצניע: נחמני - אב"י:

מ"ב: (ט) אוכל מתוך הפסולת - דפסולת מתוך האוכל אפי' לאלתר חייב וכדלקמיה (סעיף ה') ומש"כ בידו ה"ה בקנון ותמחוי: (י) נעשה וכו' - דרוב עניני ברירה הוא אלאחר זמן [ולאלתר דרך מאכל הוא לברור האוכל מן הפסולת בעת האכילה] ואז הדרך לברור בכל דבר אפילו בידו וכ"ש באיזה כלי אלא דאם הוא בורר בנפה וכברה או שהוא בורר הפסולת מן האוכל דמינכרא מלתא דלשם ברירה הוא אפי' לאלתר חייב: (יא) וחייב - ע"כ יש ליזהר במה שנוהגין העולם להכין הבצלים בחומץ לאיזה תיקון מאכל לסעודה ג' ובוררין העלין הטובים מן הכמושים והמתולעים שלא יעשו

זה רק סמוך לסעודה וגם יזהר שלא יברור הכמושים מן הטובים דזה הוי פסולת מן האוכל וכמש"כ בסק"ז. ובש"ג כתב דנהג להכין זה מע"ש דקשה ליהזהר בעניני הברירה בזה והנה המחמיר ועושה כן תע"ב [א"ר] ומ"מ אין למחות ביד המקילין ומכינין בשבת דיכול לסמוך על הרמ"א הנ"ל בס"א בהג"ה אך שיזהר בכל מה שכתבנו:

ברירת אוכל מפסולת בידו להניחו היא מעין אב מלאכת בורר

דברי המשנ"ב (סק"י): "דרוב עניני ברירה הוא אלאחר זמן ואז הדרך לברור בכל דבר אפילו בידו וכ"ש באיזה כלי" צריכים ביאור. נראה שבלשונו "עניני ברירה" טמון הביאור כי לשון זה הוא לשון הרמב"ם בפ"ז ה"ב: "כל אלו הן מלאכות וכל שהוא מעניינן, הן הנקראין אבות מלאכות" כאשר בו הרמב"ם מגדיר מעין אב מלאכה כפעולה שמשתתפת באותה תכלית, באותה מחשבת החכמה, כמו המלאכה, ר' "מעין אב מלאכה – משתתפת במחשבת החכמה בלבד", עמ' 186.

ואמנם סעיף זה עוסק בפעולות של הפרדה שהן חייבות בגין מעין אב מלאכה של מלאכת בורר.

שים לב שהביטוי "נעשה כבורר לאוצר" המופיע בסעיף זה משמעו הוא "נעשה מעין אב מלאכת בורר" כאמור ולעומת זאת בסעיף א' לאותו הביטוי "נעשה כבורר לאוצר" יש משמעות אחרת של "מינכרא מלתא דלשם".

סוד הלכה

ברירת אוכל מפסולת בידו להניחו

- **מחשבת התכלית:** הבורר אוכל מתוך פסולת ביד להניחו הוא מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת בורר שהיא להיפרדות פסולת מאוכל שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בלבד ללא סיוע בכלי לתיקון האוכל לאוצר.
- **מחשבת הדרך:** הדרך שהיא הפרדת אוכל מפסולת ביד שונה מהדרך הרגילה של מלאכת בורר שהיא הפרדת פסולת מאוכל ביד וא"כ אינה מקיימת נוסחת דרך מלאכת בורר אלא בגלל שהתכלית היא לאוצר והדרך היא איננה דרך אכילה אלא בשינוי רגיל אזי היא "נעשה כבורר לאוצר" ונחשבת מעין אב מלאכת בורר. וכפי שאומר המשנ"ב (סק"י) כל עוד שהתכלית משתתפת בתכלית בורר כל מיני דרכי הפרדה יכולות להיות מעין אבות מלאכת בורר וחייב, כגון הפרדה באיזה כלי ואף הפרדה של שכבת פסולת מונחת על שכבת אוכל.

• גזירה דרבנן: אין

• דין: מעין אב מלאכת בורר וחייב.

נשווה דין זה לדין של הפרדת אוכל מפסולת בידו (סעיף א', ס"ק 2), היינו בתכלית לאלתר שהוא מותר כאשר בשני הדינים מדובר באותו שינוי – אוכל מפסולת במקום פסולת מאוכל. ההסבר הוא שהשינוי כאן כאשר מדובר בתכלית לאוצר הוא אכן שינוי רגיל ומחייב בתור מעין אב מלאכה. לעומת זאת, כאשר התכלית היא לאלתר א"כ אותו השינוי ניכר כדרך אכילה ומותר, ר' "דרך אכילה", עמ' 133.

הקדמה לסעיף ג'

איסור מיון אוכלים

החידוש שבסעיף ג' הוא הדיון בהלכות מיון שני מיני אוכלים מעורבים כאשר הלכות ברירת שני מיני אוכלים כבר נידונו בסעיף א'. מיון הוא תולדה של בורר, ר' "מיון בשני מיני אוכלים כתולדת מלאכת בורר", עמ' 260.

ההבחנה בין ברירת אוכלים לבין מיון אוכלים מופיעה ברמב"ם בהלכות הבאות:

ברירת מיני אוכלים:

רמב"ם שבת פ"ח הל' יב: הבורר אוכל מתוך פסולת, או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר – כנפה ובכברה, חייב; בקנון ובתמחוי, פטור; ואם בירר בידו לאכול לאלתר, מותר.

מיון מיני אוכלים:

רמב"ם שבת פ"ח הל' יג: ... היו לפניו שני מיני אוכלין מעורבין בורר אחד מאחד, ומניח לאכול מיד; ואם בירר והניח לאחר זמן, אפילו לבו ביום כגון שבירר בשחרית, לאכול בין הערביים חייב.

פשט הלכה – מתוך לשון הרמב"ם מובן שהלכה י"ב עוסקת בברירת שני מיני אוכלין שנחשבים כאוכל ופסולת ואילו הלכה י"ג עוסקת במיון שני מיני אוכלין שנחשבים כאוכל ואוכל. בהלכה י"ב כתוב: "הבורר אוכל מתוך פסולת, או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר" כאשר מתוך סמיכות העניינים עולה השוואה בין "אוכל ופסולת" לבין "מין ומין אחר" שבה מין אחר מושווה לפסולת.

לעומת זאת, בהלכה י"ג שני העניינים מופרדים לשני דינים ואין להקיש ביניהם. ועוד, הלשון היא "אחד מאחד" ולא "מין ממין אחר" כבהלכה י"ב. זאת אומרת שכאן שני המינים שווים בחשיבות כאוכל ואין חשיבות לסדר הפרדה. לכן בהלכה י"ג מדובר בהפרדה ומיון של אוכל מאוכל.

עולה מכך שהלכה י"ב מתאימה לסעיף א, 1 והלכה י"ג מתאימה לסעיף זה, סעיף ג'. המחבר בסעיף ג', ס"ק 1 מעתיק את הלכה י"ג של הרמב"ם, איסור מיון אוכלים, והרמ"א בהערה "השני כדי" דוחה הלכה זו של מיון אוכלים כפי שיוסבר להלן. על כן נסביר את סעיף ג' כאיסור מיון בלבד בעקבות הרמב"ם ולפי פסק הביאור הלכה, כאשר איסור ברירת אוכלים מובא בסעיף א'.

סוד הלכה – הבסיס והשורש של הלכות מיון מיני אוכלים לפי תורת הסוד מוסבר בקטע "ברירה במין אחד ומיון במיני אוכלים מעורבים", עמ' 257. לפי ההסבר שם ישנו חיוב במיון בשני מיני אוכלים בתנאי שקיים הטבה ויתרון ניכר כתוצאה ממיון זה. ר' דוגמאות לכך ב"שביית השבת", מלאכת בורר ה"ד, הערה יא.

סעיף ג – מיון שני מיני אוכלים מעורבים

1. היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד (יב) ומניח (השני כדי) לאכול מיד.
2. הגה: ושני מיני דגים מיקרי שני מיני אוכלים ואסור לברור א' מחבירו אלא בידו, כדי (יג) לאכלן מיד, אע"פ שהחתיכות גדולות (יד) וכל אחת נכרת בפני עצמה.
3. הגה: אבל כל שהוא מין א', אע"פ שבורר חתיכות גדולות מתוך קטנות, (טו) לא מיקרי ברירה. ואפילו היו שני מינים ובורר משניהם ביחד הגדולות מתוך הקטנות או להיפך, שרי הואיל ואינו בורר מין אחד מתוך חבירו (תרומת הדשן סי' נ"ז).
4. ואם בירר והניח לאחר זמן אפי' לבו ביום, כגון (טז) שבירר שחרית לאכול בין הערבים, חייב.

ס"ק 1: הממין שני מיני אוכלים מעורבים

1. היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד (יב) ומניח (השני כדי) לאכול מיד.

שבת עד א': היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח, רב אשי מתני פטור רבי ירמיה מדיפתי מתני חייב, רב אשי מתני פטור, והא תני חייב. לא קשיא, הא בקנון ותמחוי הא בנפה וכברה.

מ"ב: (יב) ומניח השני - ר"ל דאותו שרוצה לאכול עתה חשוב כאוכל והשני חשוב פסולת, וא"כ צריך לברור זה שרוצה לאכול מיד דחשוב כאוכל ולהניח השני בקערה, אבל איפכא לא, דהוי פסולת מתוך אוכל דקיי"ל דאסור לברור אפי' כשרוצה לאכול המין השני לאלתר.

ביאור הלכה: היו לפניו וכו' - הנה הפרי מגדים מסתפק, דאם ברר מין אחד מחברו ודעתו להניח שניהם אלאחר זמן אם שייך בזה ברירה, דהי אוכל והי פסולת, עיין שם. ולעניות דעתי נראה פשוט מלשון הרמב"ם דסבירא ליה, שהברירה מה שבורר מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה, אלא שאם דעתו לאכול תיכף והוא בידו, הוי דרך מאכל, ואם כן קל וחומר הדבר: ומה היכא שהניח מין אחד על מקומו שייך שם ברירה, וכל שכן בזה שלקח כל מין ומין ובררו לעצמו דחייב... אבל כשבורר שני מיני אוכלים כל אחד מחברו כדי לאכול כל מין בפני עצמו לאחר זמן, הרי שפיר מתקן שניהם על ידי ברירתו ובורר גמור הוא.

פשט הלכה - הביאור הלכה מבאר שהברירה מה שבורר מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה. כלומר, עצם הפרדת תערובת מינים למרכיביה כלומר פעולת מיון, היא ברירה ותיקון. הלכה זו מובא בשש"כ פרק ג' הלכה עו המתבסס על הביאור הלכה.

סוד הלכה - לפי דרכנו מיון כדי להניח לאוצר הוא תולדת בורר וחייב (ס"ק 4, סוד הלכה), ר' "מיון בשני מיני אוכלים כתולדת מלאכת בורר", עמ' 260. כלומר, דרך מיון היא דרך מלאכת בורר וא"כ לאלתר היא אסורה ואעפ"כ ס"ק זה מתיר מיון לאלתר. כדי להתיר זאת, דרך הפעולה צריכה להיות בשינוי מופלג אלא לפי הביאור הלכה לעיל דרך מיון לאלתר היא דרך מאכל, דרך אכילה, ובגלל זה אין לגזור, ר' "דרך אכילה", עמ' 133

שני מיני אוכלים – (המשך ביאור הלכה) סעיף זה [לפי הרמ"א] מיותר הוא דכבר כתב דין זה בסעיף א', ולא נקטה אלא משום סיפא דאם ברר והניח לאחר זמן דדין זה עדיין לא נזכר, כי בסעיף ב' לא מיירי אלא באוכל ופסולת ולא בשני מיני אוכלין.

ומניח השני כדי וכו' – והנה לשון המחבר מועתק מהרמב"ם פ"ח מהלכות שבת הל' יג, והם כפשטן, ומניח לאחרים או לעצמו, והרב [הרמ"א] מוסיף תיבת "השני כדי" ושינה כוונת המחבר והר"ם ז"ל, להודיע לנו דאותו שאינו רוצה עתה הוא כפסולת, וצריך לברר אותו שרוצה לאכול דווקא, וכמו שכתב תרומת הדשן [פמ"ג]. ואם דעת הרמב"ם הוא גם כן כהרמ"א לא ברירא, דיש גדולים שאינם סובריין כן, עיין בספר מאמר מרדכי שהביא בשם הר"ר דוד עראמה בפירושו להרמב"ם שכתב דבשני מיני אכלים, אף על פי שלא אכל מה שברר אלא מה שהיה בורר בידו מניחו לכו ביום או למחרת ואכל המין הנשאר, שרי, דלא אסרינן זה אלא בבורר פסולת גמור מתוך אוכל, מה שאין כן הכא דהוי שני מיני אכלים, וכל [סדר] שבורר כדי לאכול לאלתר שרי [אבל כל סדר שבורר כדי לאכול לאחר זמן חייב], עד כאן לשון המאמר מרדכי [בהמשך דבריו כותב המאמר מרדכי שפירושו של הרב דוד עראמה "דחוק וגם יש לי לדון על עיקר דינו דהא מהש"ס והפוסקים מוכח דהמין הנשאר דיינינן ליה כפסולת גמור וצ"ע"], וכן כתב גם כן בספר מגלת ספר לדעת הרמב"ם. אמנם למעשה אין לזוז מדברי התרומת הדשן והרמ"א, שמקורן הוא מדברי הרא"ש [ודברי התוספות בדבור המתחיל "היו וכו'"] שכתבו שבורר אותו שאינו חפץ וכו' יש להסתפק אי כוונתם בלאלתר או אפילו בלאחר זמן, ופליגי אדעת הרמב"ם והסמ"ג ויתר הפוסקים דסבירא להו דפסולת מתוך אוכל לאלתר חייב, ונוגע בעניין איסור דאורייתא.

סיכום דיני ברירה ומיון שני מיני אוכלים מעורבים

הבה נעשה סדר בדעות המובאות בקטעי הבאה"ל הנזכרים, לפי הגישה שבקטע "הפרדת שני מיני אוכלים", עמ' 270.

בשני מיני אוכלים קיימים שני מצבים אפשריים, וחלוקות הדעות על איזה מצב מדובר בסעיף ג':

מצב א' – ברירת המינים: מין אחד רצוי לאלתר ומין אחר לא רצוי, מצב זה דומה לאוכל ופסולת ומותר לברור את המין הרצוי.

- הרמב"ם: זהו הדין שהשמיעו הרמב"ם בהל' יב בלשון "ובורר מין ממין אחר" שהביאו השו"ע בסעיף א' ס"ק 1. הרמ"א אינו חולק על הרמב"ם בדין זה.
- רמ"א: הרמ"א בסעיף ג' כופל ומייתר דין זה (הערת הבאה"ל סעיף ג' ד"ה שני מיני אוכלים)
- מאמר מרדכי: לפי הדעה שבמאמר מרדכי, מותר לברור אפילו את המין הלא רצוי בכדי להניחו. ולכאורה הרי זאת ברירת פסולת מאוכל שאסורה אפילו לאלתר. אכן הוא סובר דלא אסרינן זה אלא בבורר פסולת גמור מתוך אוכל, ודלא כרמ"א (באה"ל סעיף ג' ד"ה ומניח השני כדי)
- מצב ב' – מיון וסיווג המינים: שני המינים רצויים אלא שהם מעורבים, ורוצה למיין ולסווג אותם למינים נפרדים.
- רמב"ם: זהו הדין שהשמיעו הרמב"ם בהל' י"ג בלשון "בורר אחד מאחד" שהביאו השו"ע בסעיף ג', כמבואר בבאה"ל ד"ה היו לפניו, ז"ל: כשבורר [היינו ממין] שני מיני אוכלים כל אחד מחברו כדי לאכול כל מין בפני עצמו לאחר זמן, הרי שפיר מתקן שניהם על ידי ברירתו ובורר גמור הוא.
- רמ"א: נראה דלרמ"א פשיטא שלא שייכת ברירה במיון תערובת כזו, שאין לה דמיון לאוכל ופסולת, ובזה חולק על הרמב"ם דבמצב זה מותר למיין אפילו לאחר זמן.
- מאמר מרדכי: אינו מתייחס למצב זה של מיון.

הנה סיכום הדעות:

מאמר מרדכי	רמ"א	רמב"ם	
מצב א' – ברירת המינים			
מותר	מותר	מותר	ברירת מין רצוי לאלתר ממין לא רצוי
מותר	אסור	אסור	ברירת מין לא רצוי ממין רצוי לאלתר
אסור	אסור	אסור	ברירת מין לא רצוי ממין הרצוי או להיפך להניח
מצב ב' – מיון וסיווג המינים			
-	מותר	מותר	מיון שני מינים רצויים לאלתר
-	מותר	חייב	מיון שני מינים רצויים להניח

הבורר והממייין שני מיני כלים ובגדים

ברירה מיני כלים ובגדים – איסור ברירה שייך לא רק לאוכלים אלא גם לכלים ולבגדים כפי שמובא בדין הבא:

מ"ב: (סוף סקט"ו) כתבו האחרונים דה"ה בכל דבר כשהם שני מינים כגון כלים ובגדים שייך ברירה [ומיון], שהוא כלול בברירה] וע"כ צריך לברור זה המין שרוצה ליטול עכשיו והשאר ישארו על מקומם ולא להיפוך [אכן זהו כאשר מדובר בתערובת גמורה] ואפשר דאם תלויים כמה בגדים על הכותל ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשיו ללבשו ועי"ז מוכרח לסלק מתחלה כל שאר הבגדים [שאינן זו תערובת גמורה אלא תערובת שכבות], לא הוי בכלל בורר. וכן אם מונחים בקערה כמה מינים יחד זה על זה, והמין שרוצה לאכול מונח למטה ומסלק אלו שמונחין למעלה כדי שיוכל להגיע להמין שלמטה וליטלו לא הוי בכלל בורר, ועיין בבה"ל [ר'] שביתת השבת בורר סקכ"ו, שש"כ פרק ג' הל' פ'.

שש"כ: (פרק ג' הלכה ע"ח) סכומי"ם מעורבים, אסור למינים כדי לסדר כל סוג לתא המיוחד לו. ר' ערוך השולחן סימן שיט, סעיף ט', ושביתת השבת מלאכת בורר סקכ"ו.

סוד הלכה - ברירה ומיון כלים ובגדים וברירה ומיון ספרים היא אסורה כמלאכה דרבנן בגין "נראה כמלאכה" כפי שמוסבר בקטע "ברירת כלים ובגדים - מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא אינו משאב טבע כלל", עמ' 139.

להלכה, ברירה ומיון כלים וברירה ומיון ספרים אסורה לכו"ע והיא מותרת ע"י שינוי הדרך בלבד כפי שאומר המשנ"ב לעיל: "וע"כ צריך לברור זה המין שרוצה ליטול עכשיו [אוכל מפסולת לאלתר] והשאר ישארו על מקומם ולא להיפוך". נראה שהסיבה להיתר היא שברגע שישנו שינוי א"כ אין כאן "נראה כמלאכה" ולא גזור רבנן.

כמנ כן הספר שמירת שבת כהלכתה (פ"ג, ס"ח-ס"ט) והשביתת השבת (סעיף יג) מתירים להפריד את המין הרצוי רק סמוך לשימוש.

לדוגמאות מעשיות של איסור מיון ר' "איל משולש", פרק י"א.

הפרדת תערובת סכו"ם ע"י שיטוח ופיזור

הפרדת סכו"ם מעורבים היא מיון מינים רצויים ושייכת לסעיף הזה.

לאור המתבאר גבי שיטוח פירות בקטע "ברירת אוכל מפסולת ע"י שיטוח ופיזור - שינוי מופלג", עמ' 283, יש לדון האם מותר לשיטוח סכו"ם על השולחן ולפזרם בכדי לבטל מהם את שם תערובת שלא תהיה שייכת בהם ברירה (ר' שם את דרגת הפיזור הנצרכת), כך שיהיה מותר לסווגם ולמיינם לתאים המיוחדים להם, לאוצר.

סוד הלכה - כבר למדנו בקטע הקודם על הפרדת מיני כלים ובגדים שהיא אסורה כמלאכת דרבנן, "נראה כמלאכה" (ר' שם לפרטים). אך שיטוח זה נעשה במחשבת הבינה של שינוי מופלג לעומת הדרך הרגילה למיין סכו"ם וברגע שישנו שינוי א"כ אין כאן "נראה כמלאכה" ולא גזור רבנן ומותר (למעשה מלאכה דרבנן ניתרת כבר בשינוי רגיל, שינוי מעט). אולם "איל משולש" מביא דעה ששיטוח סכו"ם כן נחשב דרך רגילה לברור סכו"ם וא"כ לפי דעה זו הוא אסור.

ס"ק 2: הבורר שני מיני דגים מעורבים

2. הגה: ושני מיני דגים מיקרי שני מיני אוכלים ואסור לברור א' מחבירו אלא בידו, כדי (יג) לאכלן מיד, אע"פ שהחתיכות גדולות (יד) וכל אחת ניכרת בפני עצמה.

מ"ב: (יג) לאכלן מיד - ר"ל שיברור אותו שרוצה לאכול מיד ולא יברור אותו שרוצה להניח לסעודה האחרת: (יד) וכל אחת וכו' - ר"ל דמ"מ שייך בזה ברירה כיון שאין מסודרות כל מין בפני עצמו אלא מעורבין ביחד:

ס"ק 3: הבורר והממין במין אחד

3. הגה: אבל כל שהוא מין א', אע"פ שבורר חתיכות גדולות מתוך קטנות, (טו) לא מיקרי ברירה. ואפילו היו שני מינים ובורר משניהם ביחד הגדולות מתוך הקטנות או להיפך, שרי הואיל ואינו בורר מין אחד מתוך חבירו (תרומת הדשן סי' נ"ז).

מ"ב: (טו) לא מקרי ברירה – אם לא שקצת מהם אינם טובים כ"כ כמו חתיכות האחרים, כגון שנקדחו מכח הבישול איזה חתיכות דגים ורוצה לברור אותן שלא נקדחו, או שאיזה חתיכות דגים הוי מדג חי ואיזה מדג מת ורוצה לברור אלו מאלו, **בכל זה אפילו במין אחד שייך ברירה** (מגן אברהם), וצריך לברור זה שרוצה לאכול עכשיו ודמי ממש לעלין מעופשין בס"א. ותפוחים חמוצים ומתוקים מסתפק הפמ"ג אי מיקרי מין אחד אם לא, ואם מחמת חמיצותו אין ראוי לאכול, הוה בודאי דומה לפסולת ויש בזה משום איסור ברירה. ואפי' נאכלים ע"י הדחק יש בזה איסור מדרבנן, ודמי לעלין מעופשין הנ"ל בס"א.

והנה הט"ז מחמיר אפילו במין אחד שלא יברור אלא אותו שרוצה לאכול עתה או שיקח סתם מן הבא בידו להניח לסעודה אחרת לא דרך ברירה, אבל הרבה אחרונים חלקו עליו והסכימו עם הרמ"א שפסק כה"ד. ודע דבשר צלי ומבושל מקרי ב' מינים לענין זה, וכ"ש בשר של מיני עופות מחולקין, וע"כ צריכין ליזהר בסעודות גדולות שמונחים כמה מיני עופות יחד ובוררין להניח למוצאי שבת, שיבררו אלו שרוצין לאכול עכשיו, ולא להיפוך.

שביתת השבת (מלאכת בורר ה"ד, הערה יא) – ולע"ד אפ"ל דלא פליגי דמ"ש דבמין אחד לא שייך ברירה היינו בבורר בשחרית להניח לבין הערבים, שאין בזה קפידא כ"כ אבל המבררים פירות גדולים בפ"ע וקטנים בפ"ע כדי למוכרן (לבד שיש בזה איסור הכנה לחול) ואפשר דה"ה הבורר לחלק לאורחין נכבדים ושאינם נכבדים. **בכה"ג ברירה גמורה היא** ובכגון זה אמר הירושלמי אפי רמונים מגוא רמונים. ועוד אפ"ל דהירושלמי איירי שאינם שוים בטעמם שאלו מתוקים ואלו חמוצים שצידד הפמ"ג שאם שונא החמוצים נקרא בורר.

פשט הלכה – אף שנפסק בסעיף זה שאין ברירה ומיון במין אחד כגון בהפרדת חתיכות גדולות מחתיכות קטנות שבו, מכל מקום כאשר יש בהפרדת מין אחד הטבה ויתרון ניכרת כגון לברור [למייך] פירות גדולים בפני עצמן וקטנים בפני עצמן כדי למוכרן ואפשר דה"ה הבורר [גדולים וקטנים] לחלק לאורחים נכבדים ושאינם נכבדים **בכה"ג ברירה גמורה היא** ובכגון זה אמר הירושלמי אפילו רימונים מגוא רימונים

(שביתת השבת), ר' "ברירה במין אחד ומיון במיני אוכלים", עמ' 257, ו"מקור לברירה במין אחד בירושלמי", עמ' 260.

סוד הלכה

ג' סוגים של תערובת במין אחד

הבה נראה כיצד מלאכות המיון האלו שייכות ופועלות בכל אחד מעולמות הבי"ע ע"פ דוגמאות של הפרדה בשלושה סוגים שונים של תערובות שבה המרכיבים הם מין אחד:

א. תערובת של מין אחד אשר בה השוני בין המרכיבים שבתערובת הוא במשקל הסגולי של החלקיקים בלבד (גודלם של כל החלקיקים הוא שווה), כגון תערובת של דרגות שונות של פולי קפה שמובדלים רק במשקל סגולי שלהם ויש לדרג אותם למכירה

ב. תערובת של מין אחד שמרכיביה הם ניכרים אחד מהשני ומספיק גדולים לתופסם ביד, כגון תערובת תפוחים גדולים וקטנים ויש להפריד אותם למכירה

ג. תערובת של מין אחד אשר לכל מרכיב גודל שונה והם קטנים מידי לתופסם בידו כגון תערובת זרעים בגדלים שונים ויש להפריד אותם למכירה.

מיון במין אחד בתערובת א' - הקטע "הפרדת תערובת במצע מורחף (gravity separator, fluidized bed)", עמ' 358 מתאר שיטה למיין תערובת מסוג א' לעיל. בשיטה זו האדם רק מפזר את התערובת על משטח השולחן והמיון נעשה בכוח האוויר, כוח בטבע ללא התערבות האדם במיון עצמו, בדומה למציף, וא"כ המלאכה נעשית במחשבה בלבד, בגרמא, והיא מתאימה לעולם הבריאה ולמלאכת הזורה.

מיון במין אחד בתערובת ב' - בפשט הלכה לעיל, מתואר מיון במין אחד שהוא מלאכה וחייב. מדובר בתערובת מסוג ב' לעיל. מיון ביד, בכוח האדם בלבד, מתאים לעולם היצירה ולמלאכת הבורר.

מיון במין אחד בתערובת ג' - בפשט הלכה לעיל, שייך גם לתערובת מסוג ג' לעיל א"כ ניתן למיינם ע"י נפה בעל רשת מתאימה. זוהי הפרדה ביד בסיוע כלי המתאימה לעולם העשייה ולמלאכת המרקד.

מלאכות מיון אלה הן כנגד הסוג השני של תיקוני ברירה בעולמות, ברור ניצוצות הקדושה (ר') "שני מיני תיקון ע"י אותן המלאכות", עמ' 43).

ס"ק 4: הממין שני מיני אוכלים מעורבים והניחם לאחר זמן – תולדת מלאכת בורר

4. ואם בירר [מיון] והניח לאחר זמן אפי' לבו ביום, כגון (טז) שבירר שחרית לאכול בין הערבים, חייב.

מ"ב: (טז) שבירר שחרית וכו' – וה"ה אם היה זמן מופלג מסעודת בין הערבים:

סוד הלכה

ברירה ומיון שני מיני אוכלים ביד בכדי להניח כל אחד מהמינים לאכול לאחר זמן

- **מחשבת התכלית:** מיון אינו מקיים את נוסחת תכלית מלאכת בורר שהיא היפרדות פסולת מאוכל שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בלבד לתיקון האוכל לאוצר, שכן תכלית המיון היא אינה תיקון האוכל אלא עצם ההפרדה כאשר למצב המופרד יש הטבה ויתרון ניכר על פני המצב המעורב ותיקון התערובת הוא הפרדתה כפי שכתב הבאה"ל ד"ה היו לפניו וכו', ע"פ דברי הרמב"ם: הברירה מה שבורר מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה.

- **מחשבת הדרך:** היא מקיימת את נוסחת דרך מלאכת בורר שהיא להפריד מין אחד המעורבת בהשני בכח האדם ללא עזרת כלי שכן כל מין מפריע למין השני כאשר הם מעורבים יחד כאמור.

- **גזירה דרבנן:** אין

- **דין:** מיון הוא תולדת מלאכה בורר וחייב, ר' "מיון בשני מיני אוכלים כתולדת מלאכת בורר", עמ' 260. וכן כותב אגלי טל (מלאכת בורר, סעיף ח').

ברירת השמנת מהחלב בסרפזת ידנית (צנטריפוגה)

מעשה הלכה – הסרפזת היא מכשיר להפרדת חומרים לפי משקל ע"י תנועה סיבובית מהירה. הוא מכיל תוף או גליל שבו שמים את התערובת ואמצעי לסובב את התוף במהירות, בנידון הזה אמצעי ידני. סיבוב מהיר של תערובת בסרכזת יוצר עליה כוח הדוחף אותה בכיוון הפונה החוצה מציר הסיבוב והוא נקרא כוח צנטריפוגלי. כוח צנטריפוגלי הוא זה שסוחט את המים מהבגדים במכונת הכביסה כאשר התוף

מסתובב במהירות גבוהה ("ספין" בלועזית). הבגדים נדחקים החוצה מציר הסיבוב ונלחצים אל דפנות היקף התוף והמים המיותרים יוצאים דרך הנקבים שבו. כמו כן בסרכוזת, מרכיבי התערובת נפרדים אחת מהשנייה כאשר המרכיב הכבד נדחף ונמשך החוצה מציר הסיבוב יותר מהמרכיב הקל. בניגוד לנפה שמחזיקה מרכיב אחת ומעבירה ומוציאה את השני ממנו, בסרכוזת שני המרכיבים נפרדים אחד מהשני.

סרכוזת ידנית מצא שימוש רב בתעשיית החלב בהפרדת השמנת מהחלב. החלב שהוא בעל משקל סגולי גבוה מזה של השמנת נמשך החוצה מציר הסיבוב בזמן שהשמנת עולה פנימה. מדובר בחלב שבא ישר מהפרה ומהעז ללא הימגון אשר בו התחליב שומן במים לא יציב. השומן נוטה להיפרד ולעלות למעלה ומשתמשים בסרכוזת כדי להאיץ את תהליך ההפרדה הזו. ר' "התכונות הפיזיקליות של התחליב", עמ' 427.

סוד הלכה

מיון והפרדת שמנת וחלב דל בסרכוזת בכדי להניח כל אחד מהמינים לאכלו לאחר זמן

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190

- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת דרך מלאכת מרקד שהיא להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם שכן כל מין מפריע ונחשב פסולת לגבי המין השני כאשר הם מעורבים יחד ותיקונו הוא הפרדתו כפי שכתב הבאה"ל ד"ה היו לפניו וכו', ע"פ דברי הרמב"ם: הברירה מה שבוור מין אחד מחברו ועל ידי זה הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה

- **גזירה דרבנן:** אין

- **דין:** הפרדת השמנת מהחלב בסרכוזת ידנית היא תולדת מלאכת מרקד וחייבת

ר' "רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות", עמ' 235.

הקדמה לסעיף ד'**עיתוי הברירה ביחס לאכילה**

בסעיף ד' דנים על ברירת פסולת מאוכל בעיתויים שונים ביחס לאכילה:

עיתוי הברירה	תיאור	ההלכה
סמוך לסעודה	הכנת האוכל מראש לסעודה הסמוכה	הבורר פסולת מאוכל חייב (סעיף ד')
עת האכילה	הסעודה התחילה, האוכל מונח על הצלחת לפני האדם אבל הוא עוד לא התחיל לאוכלו והוא רואה פסולת בתוך האוכל ורוצה לברור אותו לפני האכילה. חסרה כאן הכנת האוכל מראש כך שלא ניכר שזאת לתכלית בורר.	אסור לברור פסולת מאוכל (סעיף ד' ביאור הלכה ד"ה הבורר פסולת, ר' הבורר פסולת מאוכל בעת אכילה", עמ' 319)
תוך כדי אכילה	האדם התחיל לאכול מבלי לברור את הפסולת מהאוכל ותוך כדי אכילה מתגלה פסולת באופן שהיא כעת מונחת או דבוקה לאוכל מבחוץ ורוצה להסירה. אין כאן תערובת גמורה.	מותר להסיר את הפסולת המונחת או הדבוקה לאוכל מבחוץ (ר' "המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה", עמ' 320)
האוכל נמצא בפה	חתיכת אוכל נמצאת בתוך הפה ובתוכה פסולת ורוצה להוציא את הפסולת מהפה. זהו ברירה בשינוי מופלג לעומת ברירה בצלחת.	מותר להוציא את הפסולת מהפה (ר' "המוציא מפיו הצרור שבחתיכה", עמ' 321).

סעיף ד – הבורר פסולת מתוך אוכל

1. הבורר פסולת מתוך אוכל, אפילו (יז) בידו אחת, חייב.
2. הגה: ואפילו האוכל מרובה (יח) ויש יותר טורח בברירת האוכל, אפ"ה לא יברר הפסולת אפי' כדי לאכול לאלתר (ב"י).

ס"ק 1: הבורר פסולת מתוך אוכל בידו לאלתר

1. הבורר פסולת מתוך אוכל, אפילו (יז) בידו אחת, חייב.

שבת עד א': חזקיה אמר הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהן חייב, לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור, שאני תורמוסים דשלקי ליה שבעא זימני ואי לא שקלי ליה מסרח, וכפסולת מתוך אוכל דמי.

רש"י: הבורר תורמוסין - לאחר ששלקן הוא בורר אוכל מתוך הקליפה: דשלקי ליה שבעא זימנין - למתקן: ואי לא שקלי ליה לאוכל מתוך הפסולת מתוך שהוא רך ונימוק ע"י שנשלק הרבה:

ר"ן: כי שרינן לאלתר היינו דווקא בבורר אוכל מתוך פסולת, אבל פסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב חטאת. ויליף לה מדחזקיה דאמרינן לקמן בסמוך שהבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן חייב, ומדקאמר סתמא משמע אפילו לאלתר, וטעמא משום דעיקר בורר היינו פסולת מתוך אוכל.

רמב"ם: פ"ח הל' יג: והבורר פסולת מתוך האוכל, אפילו בידו חייב.

מ"ב: (יז) בידו אחת - אף דלקמן בס"ז איתא דלנפח בידו אחת מותר, התם לאו דרך ברירה הוא בזה משא"כ בסתם ברירה לא מיקרי שום שינוי ע"י מה שבירר בידו אחת. ויש דלא גרסי כלל תיבת אחת, ועיקר רבותא הוא דאפילו בידו דבאוכל מתוך פסולת מקילינן בזה היכא שכונתו לאכול לאלתר, הכא [פסולת מתוך אוכל] חייב.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר "רשימת אבות ותולדות בורר ע"פ הנוסחאות", עמ' 233.

הבורר פסולת מתוך אוכל בידו לאלתר

- **מחשבת התכלית:** בגלל שהתכלית היא לאלתר זו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה. ובגלל שהוא מכין ומתקן את האוכל מראש א"כ מינכרא מלתא דלשם ברירה היא ומתעוררת מחשבת החכמה להיות מלאכת מחשבת של בורר.
- **מחשבת הדרך:** זו היא מלאכת בורר שדרכה ברירת פסולת מאוכל הנעשית בכוח האדם בלבד, בידו (משנ"ב סקי"ז).

- **גזירה דרבנן: אין**

- **דין: זוהי מלאכת בורר וחייב.**

ר' קטע "ברירה לצורך מידי, לאלתר, היא משאצל"ג", עמ' 117.

הבורר פסולת מאוכל בעת אכילה

ביאור הלכה ד"ה בורר: ויש להסתפק אם שם בורר מונח דוקא כשבורר מקודם ומכין לאכול לאלתר, אבל אם בעת האכילה גופא שאוחז בידו ורוצה לאכול מוציא הפסולת ומשליכו לא שייך בורר, אף שעושה דבר זה קודם האכילה, דזהו דרך מאכל. או דילמא לא שנא, אלא צריך להשליכו אחר שיאכל דוקא, או שישליך מן האוכל עמו.

ה"שונה הלכות" מביא שני דעות להלכה:

שונה הלכות (שי"ט סעיף ח'): אם בעת האכילה גופא שאוחז בידו ורוצה לאכול מוציא הפסולת ומשליכו, דעת הרמב"ן דלא שם בורר בזה אף שעושה דבר זה קודם האכילה, ודעת הרא"ש דגם זה בכלל בורר. ומסתימת הפוסקים נראה כהרא"ש (באה"ל ד"ה הבורר). ובחזו"א (או"ח סי' נ"ד סק"א) כתב שגם הרמב"ן לא התיר אלא להוציא מפיו בשעת אכילה הצורך שבתוכה, וזה מותר לכו"ע.

פשט הלכה משמע מה"שונה הלכות שהרמב"ן מתיר והרא"ש מחייב. אולם לפי דרכנו ע"פ תורת הסוד עולה שזו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור מדרבנן, ר' סוד הלכה לקמן:

סוד הלכה

הבורר פסולת מאוכל בעת אכילה

ההבדל בין המקרה הזה לבין המקרה הקודם הוא שכאן אין הכנה מראש וא"כ לא שייך "נעשה כמי שבירר לאוצר", תכלית ברירה, שהיא כוללת הכנה מראש, ואזי אין כאן מינכרא מלתא דלשם ברירה וכך הוא נשאר מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור מדרבנן. ר' "חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה", עמ' 119.

- **מחשבת התכלית:** בגלל שהתכלית היא לאלתר זו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה ובגלל שאין הכנה מראש א"כ אין בה מינכרא מלתא דלשם ברירה היא ולא מתעוררת מחשבת החכמה להיות מלאכת מחשבת של בורר.

- **מחשבת הדרך:** זו היא דרכה של מלאכת בורר היינו ברירת פסולת מאוכל הנעשית בכוח האדם בלבד, בידו (משנ"ב סקי"ז).
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** זוהי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור מדרבנן. זה יכול להתאים לדעת הרמב"ן שכן חסר שם (תכלית) בורר במחשבת החכמה וזה יכול להתאים לדעת הרא"ש שהוא בכלל בורר בגלל מחשבת הבינה, מחשבת המעשה.

המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה

ישנם שני מצבים שבהם הפרדת פסולת מאוכל לאלתר מותרת:

- א. המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה - הנידון בקטע הנוכחי
 - ב. המוציא מפיו צרור [אבן] שבחתיכה - הנידון שבקטע הבא
- לב חיים** (מאת הרב חיים פלאג'י חלק ב' סימן מח): לענ"ד לומר דיש בעניין בירור פסולת מתוך אוכל ב' אופנים:
- א. אחד הוא כי הגם כי הוא בעת האוכל ולאחר עכ"פ בעוד המאכל עם הפסולת פונה בתחילה לברור הפסולת כדי שיהיה נקי האוכל לגמרי ואז [הוא] אוכל בלתי שום בירור בתוך האכילה וזה ודאי הוא הנקרא בורר ואסור [כמסקנת ה"שונה הלכות" להלכה בקטע הקודם].
 - ב. ברם כשיתרמי [כשנמצאת] פסולת שיש באוכל או במשקה ומשום איסור בורר בשבת אינו מסירו בתחילה כי אם אוכל כסדר וכדרכו, ובבואו לידו האוכל שהפסולת בו לוקחו [הפסולת] ומשליכו, אה"נ דמותר גמור ואין זה בורר כלל [בהמשך נקרא לזה "ברירה תוך כדי אכילה"].

וכן נ"ל לומר כי בשבת כשמשליכים לתוך המאכל לימונים ונאראנג'אס (naranjas, תפוזים) להשליך המים החמוצים (המיץ) לתוך המאכל, ואגב הם משליכים הגרעינים, נראה דאין לברור אותם ולהוציאם קודם האכילה שזהו ברירה גמורה. וכ"כ כשחותכים הבשר ויש עצמות, אין להוציא העצמות ולהניח הבשר אלא יחתכו הבשר מעל העצם ויניח העצמות שם. וכן תרנגולת שחותכים אותה להוציא הבשר מן העצמות, וכן דגים שיש בהם שדרה וכן העצמות הנקראים איספינה, אין לברר ולהוציאן ולהניח הבשר לבד דזה הוי בורר פסולת מתוך אוכל... והיינו משום דכל זה

הוא שמכוון לברור הוא דאסור, לא כן כשהוא באוכל ממש דאם מסיר הפסולת אין זה בורר.

נראה שכאשר תוך כדי אכילה הוא נתקל בפסולת כגון גרעין כפי שמתאר ה"לב חיים" באופן ב', א"כ הפסולת כבר אינה בתערובת גמורה עם האוכל אלא היא בתערובת שבה הפסולת מונחת או דבוקה לאוכל מבחוץ שכן הפסולת התגלתה תוך כדי אכילה ע"י הסרת שכבת האוכל הסמוכה לה מצד אחד, והנה היא גלויה וניכרת על פני שכבת האוכל שנשארה, כאשר היא מפריעה ומונעת גישה לשכבת האוכל שנשארה. לפיכך דינה של פסולת זו היא כדין פסולת המונחת או דבוקה באוכל שמותר להסירה לאלתר. והיות שכאן מדובר על תוך כדי אכילה, א"כ ההסרה היא לצורך לאלתר ומותרת, ר' "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253.

סוד הלכה

המפריד פסולת מאוכל תוך כדי אכילה

- **מחשבת התכלית:** מדובר על תוך כדי אכילה, א"כ הסרת הפסולת היא לצורך לאלתר.
- **מחשבת הדרך:** הסרת פסולת גלויה וניכרת על פני שכבת האוכל שנשארה היא מדין הסרת שכבת פסולת מעל שכבת אוכל ע"מ להגיע לאוכל.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** זה נחשב הפרדת אוכל מפסולת, דרך אכילה, לצורך לאלתר וא"כ מותר.

המוציא מפיו הצרור שבחתיכה

סוד הלכה

- **מחשבת התכלית:** בגלל שהתכלית היא לאלתר זו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה ובגלל שחסרה הכנה מראש אין בה מינכרא מלתא דלשם ברירה היא ולא מתעוררת מחשבת החכמה להיות מלאכת מחשבת של בורר.
- **מחשבת הדרך:** הוצאת פסולת ביד מתוך האוכל שבפה מהווה שינוי מופלג לעומת הפרדת הפסולת מהאוכל בצלחת ובגלל השינוי המופלג אין כאן מחשבת הבינה כלל.
- **גזירה דרבנן:** בגלל השינוי המופלג אין לגזור איסור בתכלית לאלתר.

- דין: אין כאן לא מחשבת החכמה ולא מחשבת הבינה, וא"כ היא דבר שאינו מלאכה ומותר.

ס"ק 2: האוכל מרובה

2. הגה: ואפילו האוכל מרובה (יח) ויש יותר טורח בכרירת האוכל, אפ"ה לא יברר הפסולת אפי' כדי לאכול לאלתר (ב"י).

מ"ב: (יח) ויש יותר וכו' – ר"ל דביו"ט בכה"ג צריך לברור הפסולת, קמ"ל דשאני התם דמשום שמחת יו"ט הוא כדי למעט בטרחא אבל הכא דרך ברירה הוא.

הקדמה לסעיף ה'

מיתוק תורמוסים במדרש

נפש הלכה – במדרש רבה בראשית (פי"א ס"ו): "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להטחן, אפילו אדם צריך תיקון". מדוע בחר המדרש בתורמוסים כדוגמה לדבר שצריך תיקון? הרי ישנם סוגים אחרים של קטניות שצריכים תיקון בכישול כמו שעועית ופול. אלא שמובדל מהם התורמוס שהוא צריך תיקון של ברירת פסולת מאוכל דווקא, שזהו ממש כהפרדת הרע מהטוב בעולם היצירה שהיא התיקון העיקרי שבכח האדם לעשותו.

הכנת התורמוס למאכל

מעשה הלכה – התורמוס [תְּרָמוֹס] הוא צמח מצוי ששמו המדעי: *Lupinus*, שהוא סוג בתת-משפחת הפרפרניים כדלהלן:

איור 1 צמח התורמוס

זרעי הצמח, מכילים חומרים רעילים ממשפחת האלקלואידים שנותנים לצמח טעם מר. פרי הצמח הוא תרמיל. כאשר תרמיל זה יבש הוא מתבקע, קשוותיו מסתלסלות בצורה המזכירה קפיץ כך שהזרעים "קופצים" מתוכו. ישנם כ-300 מינים של תורמוס בכל העולם, מתוכם בארץ ישראל גדלים בר 7 מינים.

בהכנת התורמוס באופן הרגיל, מוציאים את הזרעים, הפולים, מתוך הקליפה, התרמיל, ומבשלים אותם זמן ארוך תוך כדי החלפת המים כדי לסלק את הרעלים והמרירות שבפולים. ר' פירושם 2, 3 בסעיף ה'.

ניתן להשתמש בשיטה אחרת: מבשלים את הפולים כשהם עדיין בתוך התרמיל. תוך כדי הבישול התרמיל סופג את הרעלים והמרירות שבתוך הפולים וכך הופך ומתקן אותם לאכילים. בגמר הבישול מוציאים את הפולים המתוקנים מתוך התרמילים ואוכלים אותם. אל שיטה זו מתייחסת הגמרא באומרה "הבורר תורמוסים [הפולים] מתוך פסולת שלהן [התרמילים]". לכאורה, שיטת בישול זאת היא המתאימה ליום השבת, כי מעת ההנחה על האש אין צורך להתערב ולהחליף מים. אלא הפולים המתוקנים בתוך התרמילים נחשבים כפסולת בתוך אוכל שאסור להוציאה אפילו כדי לאכול לאלתר. כפי שיוסבר להלן, יתכן לבאר שהסיבה לכך שהפולים נחשבים פסולת היא משום שהם אינם אכילים ואף רעילים במשך רוב זמן הבישול ביחס לתרמיל המתקן אותם, ולפיכך נשאר שם פסולת עליהם גם בסוף הבישול כאשר עצם מעשה הברירה הוא זה שמשנה את הפולים משם פסולת לשם אוכל. השווה עם פירושים 1, 4, 5 בסעיף ה' ששם.

סעיף ה' – ברירת תורמוסים כפסולת מאוכל

1. הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם, חייב, מפני שהפסולת שלהם (יט) ממתקת אותם כשישלקו אותו עמהם, ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

ס"ק 1: הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם לאלתר

1. הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם, חייב, מפני שהפסולת שלהם (יט) ממתקת אותם כשישלקו אותו עמהם, ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

שבת עד א': חזקיה אמר הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהן חייב. לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור, שאני תורמוסים דשלקי ליה שבעא זימני ואי לא שקלי ליה מסרח וכפסולת מתוך אוכל דמי.

רש"י: הבורר תורמוסין - לאחר ששלקן הוא בורר אוכל מתוך הקליפה: דשלקי ליה שבעא זימנין - למתקן: ואי לא שקלי ליה מסריח:

רמב"ם פ"ח הל' יג: והבורר פסולת מתוך האוכל ואפילו בידו אחת חייב. והבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן, חייב מפני שהפסולת שלהן ממתקת אותן, כשישלקן עמה, ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

מעשה הלכה - להלן פירושים שונים שכתבו הפוסקים על המעשה שמובא בגמרא. הפירוש מתחיל בשיטת הבישול, ומוסיף ביאור דברי הפוסקים:

פירוש 1 - רש"י: [מבשלים הפולים בתוך התרמילים] ואי לא שקלי ליה לאוכל מתוך הפסולת [מתוך הקליפה שבה הוא התבשל] מתוך שהוא רך ונימוח ע"י שנשלק הרבה מסרח, והלכך אוכל נמי כל זמן שמעורב בו [בקליפה] הוי כפסולת [כי הוא עתיד להתקלקל שם]. ומיהו [באמת] אוכל הוא [כלומר יש לו שני בחינות - אוכל ופסולת] ומחמירין עליה למיהוי ההוא [חלק מהאוכל] דשקיל [משאר האוכל שבקליפה], כפסולת מתוך אוכל.

פירוש 2 - רש"י: [מבשלים הפולים במים] ולי נראה הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן מששלקן פעם אחת ממרקין ומעריין אותן המים [מחליפים את המים ששולקים בהם], ובורר המתולעות שלהן כמו שעושיין לפולין, וכן בכל פעם ופעם [שנשלק], וזה בורר האוכל ומניח הפסולת ואי לא שלקי ליה מסרח גרסינן, הלכך מששלקום פעמים ושלש [מתוך השבע שצריך] חשיב ליה פסולת הואיל ואי שביק להו הכי דלא הדר שליך להו מסרחי, וכשהוא נוטל [כעת] מתוך שאר מינין גרועין המעורבין בהן כפסולת מתוך אוכל דמי דהנהו שאר מינין לא מסרחי דגמר להו בישוליהו פעם ראשונה ושניה.

פירוש 3 - רש"י: [מבשלים הפולים במים] ורבינו הלוי גריס ואי שקלי ליה מסרח, כשנוטלו נימוח בין אצבעותיו ונמאס, הלכך ההוא דשקיל הוי כפסולת והנשאר הוי אוכל עד שחוזר ונוטלו.

פירוש 4 - ר"ן: [מבשלים הפולים בתוך התרמילים] ואי לא שקלי ליה מסרח: כלומר דמתוך שהוא שלוק הרבה אם אין מסלקין אותו מיד מתוך פסולת שלו לאלתר הוא

מסריח והפסולת אינו מסריח הלכך כפסולת מתוך אוכל דמי. נשווה את פירוש זה לפירוש 2: שם מדובר על אמצע הבישול והדגש הוא על כך שאילו לא ימשיכו לשלוק את האוכל הוא יסריח, ולכן דינו כפסולת לעומת המינין הגרועים שכבר נגמר בישולם, ולפירוש זה מדובר על אחר גמר הבישול, שאם לא יקחו את האוכל הוא יסריח, ולכן דינו כפסולת לעומת הפסולת שאינה מסריחה.

פירוש 5 – רמב"ם (פ"ח הל' יג): [מבשלים הפולים בתוך התרמילים] והבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן, חייב מפני שהפסולת שלהן ממתקת אותן, כשיישלוק עמה, ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

מ"ב: (יט) ממתקת אותם – ומבלעדי זה התורמוס מר מאד וחשיב כפסולת והפסולת אינו מר כ"כ ע"כ חשיב התורמוס כפסולת מתוך אוכל:

פשט הלכה – יש להבין מדוע השו"ע מחלק את הדין של הפרדת פסולת מאוכל לשני הסעיפים ד' ו-ה' כאשר הרמב"ם (פ"ח הל' יג המובא לעיל) מביא אותם בהלכה אחת. יש לומר שסעיף ד' בא כנגד סעיף א' שמתיר אוכל מפסולת בידו (לאלתר) לומר שבפסולת מאוכל בידו הדין אינו כן, שאסור, וטעמא משום דעיקר בורר היינו פסולת מתוך אוכל (ר"ן כמובא בסעיף ד') וכפי שכותב המשנ"ב סק"ז ואילו סעיף ה' בא להוסיף שפסולת מאוכל אסור אפילו לאלתר כמתברר מדין התורמוסים ומדקאמר סתמא משמע אפילו לאלתר (ר"ן שם).

ועוד, סעיף ד' מחייב על ברירת פסולת אמתית ואילו סעיף ה' מחייב על דבר שהוא רק "חשיב כפסולת" ולא פסולת אמתית, דבר שמובן רק ע"פ תורת הסוד. ר' סוד הלכה כדלקמן.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' "רשימת אבות ותולדות בורר ע"פ הנוסחאות", עמ' 233.

הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם לאלתר (לפי פירוש 5 – רמב"ם)

- **מחשבת התכלית:** בגלל שהתכלית היא לאלתר זו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

• **מחשבת הדרך:** מחשבת הדרך, היא של הפרדת פסולת מאוכל. הסיבה שהפולים נחשבים פסולת היא שהם אינם אכילים ואף רעילים במשך רוב זמן הבישול ביחס לתרמיל המתקן אותם ואין רגע או אירוע מסוים שבו ניכר שהפולים נהיים לאוכל כך ששם פסולת נשאר בפולים גם בסוף הבישול ובמעשה הברירה מתקיימת מחשבת הבינה של בורר פסולת מאוכל וכפי שכותב המשנ"ב סקי"ט **"חשיב"** (לשון מחשבה) התורמוס כפסולת מתוך אוכל". להוסיף ביאור: עצם הברירה וביצועה הוא האירוע שמשנה את שם הפסולת שהיה בפולים לשם אוכל, שיחול לאחר הברירה כאשר בשעת הברירה מחשבת הבינה של פסולת מאוכל היא זו שקובעת לחיוב מלאכת בורר כאמור.

כדי להגיע לחיוב דאורייתא בדין הזה כפי שמובא בגמרא ובפוסקים ולא רק לאיסור דרבנן בגלל משאצל"ג חייבים לומר כמו בסעיף ד' שמינכרא מלתא דשם תכלית בורר הוא ומתעוררת בהכרח מחשבת החכמה של בורר, וזוהי אב מלאכת בורר. זהו חידוש שכן בסעיף ד' מדובר על ברירת פסולת אמתית שהוא "מלתא", דבר שניכר, ולא רק כש"חשיב כפסולת".

• **גזירה דרבנן:** אין.

• **דין:** אב מלאכת בורר וחייב הן בתכלית לאלתר הן בתכלית לאוצר.

יש להעיר שקיימים מקרים שבהם הפרדת פסולת מאוכל מותרת, זאת כאשר מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, היא על הפרדת אוכל מפסולת, כלומר, כעת מרכיב הפסולת נחשב לו כאוכל ביחס למרכיב האוכל, למשל כשהפסולת ראויה להאכיל לבהמה, וא"כ לא מינכרא מלתא בברירה זו ולא מתעוררת מחשבת החכמה של בורר. ר' "הפרדת מאכל בהמה המעורב במאכל אדם - פסולת הנחשבת לאוכל", עמ' 295.

ברירת מוקצה - כדין התורמוסים

שביתת השבת (הלכות בורר, הל' י"ג): כלים המוקצים מחמת חסרון כיס או דברים שאינם כלי כמו עצים וקנים וכיו"ב, אם עבר ובררן לעשות מלאכתו חייב בכל עניין, אפילו צריך לתשמישן לאלתר, דכאן לא שייך ההיתר דלאלתר הוי דרך אכילה או דרך תשמיש.

מעשה הלכה - סכין של שחיטה או סכין של מילה מעורב עם כלים אחרים שאינם מוקצים, והוא רוצה להשתמש בו בשבת וצריך לברור אותו מתוך הכלים האחרים שהוא מעורב בהם.

לדברי ה"שביתת השבת" אם הוא בורר את הסכין מתוך הכלים האחרים אפילו לצורך שימוש לאלתר הוא יהיה חייב, על אף שהוא בורר את המין הרצוי כעת מתוך המינים האחרים הלא רצויים כעת, ולכאורה יש כאן הפרדת אוכל מפסולת לאלתר, היינו דרך אכילה.

סוד הלכה - יש לומר שהמקרה של ברירת מוקצה הוא דומה להפרדת התורמוס מהקליפה שבה הוא התבשל. בהפרדה התורמוס השם פסולת נשאר עליו עד מעשה הברירה למרות שהוא בפועל נהיה אוכל לעומת הקליפה שהיא באמת פסולת וא"כ מבחינת מחשבת הבינה מתקיימת בהפרדה זו הפרדת פסולת מאוכל כמוסבר לעיל. כמו כן במקרה הנדון, מחמת איסור המוקצה השם פסולת - שהוא אינו ראוי ורצוי לשימוש - היה על הסכין מכניסת השבת וגם כעת כשהוא בא לברור את הסכין ורק ביצוע הברירה יקנה לו שם אוכל, וא"כ מבחינת מחשבת הבינה ישנה בהפרדה זו מחשבת הפרדת פסולת מאוכל וחייב אפילו לאלתר.

פרק ג מלאכת דש

הקדמה לסעיף ו'

דישה וטחינה כרמזים לתיקון הנפש

נפש הלכה - בספר ישעיה (כח, כח-כט): לָחֶם יוֹדֵק כִּי לֹא לְנֶצַח אֲדוֹשׁ יְדוּשְׁנוּ וְהָמָם גִּלְגַּל עֲגֻלָּתוֹ וּפְרָשָׁיו לֹא יִדְקְנוּ. גם זאת מעם י-ה-נ-ה צְבָאוֹת יֵצֵא הַפְּלִיא עֲצָה הַגְּדִיל תוֹשִׁיָּה.

רש"י: "לחם יודק" - ואת מי [איזו תבואה] דקים [טוחנים דק דק לקמח] בדברים קשין [בטחנה]? את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט [להטחן ע"י חבטה, דישה, בלבד].

"כי לא לנצח אדוש ידושנו" - הרי כי זה משמש בלשון אלא, לא לנצח כותשין עליו, לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין ליכתת [לקמח] ע"י החרוץ ואופן העגלה [ע"י כלים לדישה].

"והמם גלגל עגלתו ופרשיו" - וכשמסבין עליו אופני עגלה [כלי לדישה] לדוקו ולדושו, אפילו הגלגל הומם ומשתבר, וכן שאר כלי העגלה עמו. המפרישים את התבואה מקשיה לא ידוקנו והחטים אינם נידוקין להיות נטחנין [אין בכח הדישה לטחון את גרעיני החיטה].

"אדוש ידושנו" - כמו עשה יעשה (יחזקאל לא) צנף יצנף (לעיל כב), ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דברי הימים ב' כ'), כמו התחבר, אף כאן הדוש ידושנו, וכן חברו מנחם.

"גם זאת מעם וגו'" - גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצא.

"הפליא עצה" - להראותכם רמזים בדרך חידוש משל נפלא ומכוסה. כי כאשר הכמון (Cumin) והקצח (Nigella) [שהם תבלינים] אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל [הגרעינים שיוצאים מהם ע"י דישה כבר מוכנים לבישול ללא טחינה], כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות. ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה [חיטה] הקשה לדוש [לקמח], לכך יכביד עליכם הרבה. ולא לנצח לכלייה יריב וידקה, כאשר לא לנצח אדוש ידושנו, ויכלו חצי מכותיו ואתם

[קשי עורף] לא תכלו, דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו. ואילו הייתם נוחים לכלות, לא היה בודק אתכם ביסורין קשין, כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מנקש עליה.

דישה ויציאת מצרים

נפש הלכה – יציאת מצרים ע"י עשר המכות היא עניין של דישה. בגלות מצרים, בני ישראל הקדושים היו במקום הקליפה הטמאה של מצרים, וכתוצאה מכך עשר הספירות אצלם היו ב"קטנות" כאשר עשר הספירות של הטומאה ינקו מהן. כפי שמוסבר ב"פרי עץ חיים" (שער חג המצות פ"ז), כל מכה שהקב"ה הביא על מצרים החלישה ספירה אחת של ספירות הטומאה, ויחד עם זאת הגבירה את הספירה של קדושה המתאימה אצל ישראל, דוגמת מכת הדם שבה ישראל התעשרו על חשבון המצרים (שמו"ר פ"ט ס"י). כך שבסוף עשר המכות ישראל נמצאים בגדלות, עשר הספירות מתפשטים בכל גופם, והם נפרדים מהמצר של מצרים. הרי זוהי פעולת דישה של הקב"ה להוציא את הגרעין הקדוש מתוך הקליפה הטמאה המחזיקה אותו וזאת ע"י הכאה בקליפה. ר' גם שער הכוונות – דרושי הפסח, דרוש ה'.

ועוד, בדרוש ו' שם, אותה פעולת דישה של יציאת מצרים מיתקה את הדינים הקשים, לפיכך בפסח נידונים על התבואה (כמבואר בר"ה פ"א מ"ב). שמא יתכן גם לומר להיפך: פעולת מלאכת הדישה ע"י האדם בתבואתו שלו, גורמת לתיקון כעין יציאת מצרים בעולמות העליונים, שזה גורם למתק את הדינים לגביו.

(מתוך עלון "עטרת שלום", קומרנא.)

מיני זרעים ששייכת בהם מלאכת דש

כלול בסעיף זה מיני זרעים ששייכת בהם מלאכת דש:

סוג זרע	פריטים	צורת הצמח	מעטפת הזרע	אופן הוצאת הזרע
דגנים	חיטה, שעורה, שיפון, שכולת שועל, אורז	דשאים	כל זרע בתוך קליפה נפרדת	דישה או קילוף
קטניות	אפונה, שעועית, חומס, בוטנים, עדשים	צמח	זרעים בתוך תרמיל	דישה או קילוף
זרעים להפקת שמן	חרדל, לפתית	צמח	זרעים בתוך תרמיל	דישה
גרעינים	שקד, קשיו, פקאן, פיסטוק, אגוז מלך	עץ	זרע בתוך קליפה	דישה או קילוף

דישה בדגנים

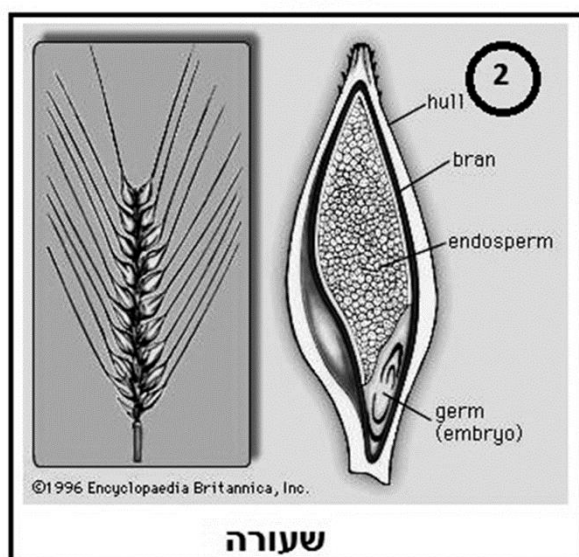
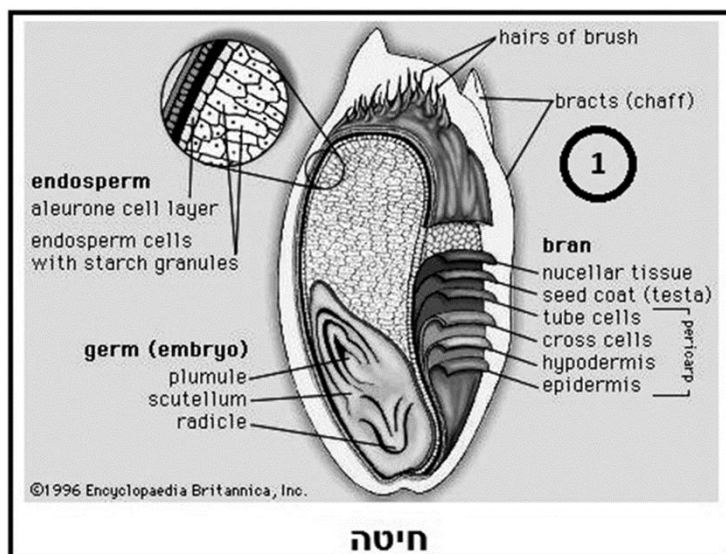
מעשה הלכה - דישה או דיש, היא פעולה חקלאית שמטרתה הפרדת המוץ מן הדגן. בעבר (ובמקומות מסוימים בעולם עדיין), הפרדת מוץ החיטה מגרגרי החיטה נעשתה בעזרת מורג הרתום לבהמה ונגרר במעגלים בגורן על השיבולים. או ששטחו את אלומות התבואה על האדמה, ועליה העבירו בעלי חיים שדרכו עליה ובכך גרמו להפרדת השבלים מקנה החיטים והשעורים. לאחר פעולה זו נדרשת פעולת הזרייה כדי לסלק את המוץ ולהשאיר עם הדגן הנקי. כיום פעולה זו נעשית בעת הקצירה עצמה בצורה מכנית באמצעות קומביין תבואות (ויקיפדיה).

בימינו דישה של דגנים ושל זרעים אחרים נעשית במכונות. בשיטה אחת הזרעים מועברים בין זוג של גלגלים מקבילים שיש ביניהם מרווח קצת קטן מקוטר קליפת הזרע, ולחץ הגלגלים על הקליפה שובר אותה ומוציא את הגרעין. בשיטה אחרת הזרעים נדחפים בכוח על משטח מתכת שבו יש חורים בעלי קוטר קצת קטן מקוטר קליפת הזרע. הקליפות נשברות והזרעים עוברים את החורים וכך נפרדים מהקליפות. משתמשים בשיטה זו כדי לדרוש בוטנים.

דישת שעורים - דישה מורכבת

מעשה הלכה - נשווה דישה של חיטים לדישה של שעורים. איור ז הסמוך מראה את מבנה הגרעין של החיטה והשעורה. בשניהם, הגרעין האכיל מוקף בקליפה מגנה שאינה אכילה. בחיטה הקליפה היא המוץ (chaff, 1) הנפרד בקלות מהגרעין ואילו בשעורה היא קליפה קשה הדבוקה היטב לגרעין (hull, 2). לכן בדישה של חיטים ברגע שהגרעין מופרד מהשבולת המוץ נפרד גם הוא מהגרעין, והגרעין מוכן לאכילה ע"י כסיסה (כוסס חיטים). לעומת זאת בדישה של שעורים גרעין השעורה מופרד מהשבולת, אבל קליפתה הקשה (hull) עדיין דבוקה לגרעין והגרעין עדיין אינו אכיל ע"י כסיסה. יש צורך לשלב נוסף של דישה, ז"א כתישה שהיא בכלל דישה (רש"י שבת עד, א'. ד"ה שכן עני) כדי להסיר את הקליפה הקשה (hulling). כך שדישת השעורים מורכבת משני שלבים: דישה להסיר את הגרעין מהשבולת, ואחריה דישה\כתישה להסרת את הקליפה הקשה ולהוצאת הגרעין האכיל.

איור ז גרעין חיטה וגרעין שעורה

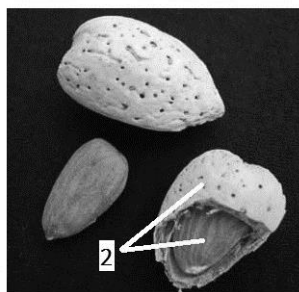
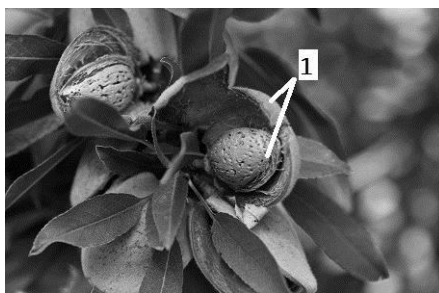

דישת שקדים ואגוזים – דישה מורכבת

מעשה הלכה – גרעין השקד והאגוז האכיל גדל בתוך שתי קליפות: קליפה ירוקה חיצונית (hull) וקליפה חומה קשה פנימית (shell). באיור ח מופיעים: הקליפה הפנימית בתוך הקליפה החיצונית (1), והגרעין האכיל בתוך הקליפה הפנימית (2).

בייצור שקדים ואגוזים קלופים בימינו, באופן רגיל מסירים את שתי הקליפות ע"י דישה מורכבת. מעבירים את השקדים דרך סידרה של זוגות גלגלים כאשר המרווח בין כל זוג נהיה יותר ויותר קטן. בשלב הראשון השקדים עוברים דרך זוג הגלגלים שלוחץ, שובר ומסיר את הקליפה החיצונית. בשלב השני השקדים עוברים בין זוג גלגלים בעל מרווח יותר קטן שלוחץ, שובר ומסיר את הקליפה הפנימית. הלחיצה על הקליפה ושכירתה מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת דש (ר' עמ' 214). כמו כן באגוזים.

איור ח קליפות השקד

הקילוף של שקדים ואגוזים הוא נחשב דישה בשינוי. ר' "קילוף שעורים ושקדים", עמ' 336, ור' "פיצוח אגוזים במפצח אגוזים", עמ' 344.

דישת ראשי שום

מעשה הלכה - נתבונן כעת בדיני דישת וקילוף ראשי שום שעיקר דינו מובא בירושלמי, מהעיון בסוגיה עולה שדין קילוף שום ודין קילוף שעורים שמוכא בבבלי דלעיל, שווים הם וישנה הסכמה בין הירושלמי והבבלי בעניין זה.

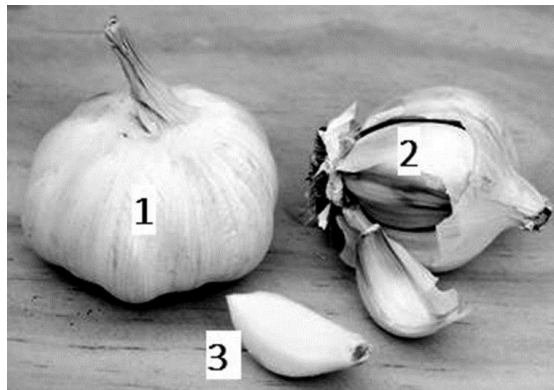
דישת ראשי שום היא דומה לדישת שעורים ושקדים דלעיל, בכך שהיא דישה מורכבת כפי שמופיע באיור ט:

1. השום גדל כבצל או פקעת שהוא איבר אגירה תת-קרקעי. הוא אוגר מים וחומרי מזון בעונה הגשומה, ומאפשר לצמח לנצלם במשך העונה היבשה. הפקעת מכוסה בקליפה חיצונית לבנה.

2. דישה ושבירת הקליפה החיצונית של ראש השום מגלה את שיני השום שכל אחת מהם מכוסה גם היא בקליפה לבנה.

3. דישה ושבירת הקליפה של שן בודדת מגלה התוך האכיל.

איור ט קליפות השום

דישת השום מתקדמת א"כ בשני שלבים: ראשית דישה על הבצל שוברת אותו ומגלה את שיני השום, המשך הדישה/כתישה על שיני השום שוברת את קליפתן ומגלה את השום האכיל.

לתהליך הזה מתייחס הירושלמי לפי פירוש ההגהות מיימוניות:

ירושלמי [שבת פ"ז ה"ב]: "ההן דשחק תומא [הכותש שומים], כד מפרך ברישיא משום דש [כשמפרר ראשי השומים מתחייב משום דש], כד מברר בקלופייתה משום בורר [כשמפריד בין הקליפות לבין השומים מתחייב משום בורר], כד שחיק במדוכתה משום טוחן [כשכותש השום הקלוף במדוכה חייב משום טוחן]. כד יהיב משקין משום לש, גמר מלאכתן משום מכה בפטיש".

הגהות מיימוניות (פ"ח ה"ז): בירושלמי דכלל גדול האי מאן דשחיק תומי חייב משום דש. פירוש הר' משה מקוצי היינו ששחק עם קליפתן שדומה לדש תבואה אבל לקלוף שומין או בצלים לאכול לאלתר שרי ע"כ.

פירוש (הרב אליהו ליפשיץ): "כד מפרך ברישיא" הוא כתישת השומים כדי להפריד בין השום לבין קליפתו. "כד מברר בקלופייתה" הוא ברירת השומים מתוך חלקי הקליפות המעורבות בשומים. כלומר, מדובר בדישת שום מורכבת: ראשית שבירת הפקעת כדי להפריד את שיני השום, ובנוסף שבירת הקליפה של כל שן עד שמתגלה השום האכיל.

ברירת לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין בקליפיהם

כדי להשלים את הדינים הקשורים להכנתו של ההגהות מיימוניות בירושלמי, נביא את הדין של ברירת לוזים ובטנים לאחר שנשתברו ועדיין בקליפיהם שנזכר במשנ"ב סימן שיט סק"ג. הדין עוסק במלאכת בורר הבאה לאחר מלאכת דש, בדומה לברירת חיטה לאחר דישתה.

מ"ב: (שיט, ו', ס"ק כג) לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, משמע מדברי הפמ"ג בסימן זה שיש ליוזר לברור האוכל מתוך הקליפות ולא להיפוך, ואפי' כשדעתו לאכול מיד ומשום בורר.

מלילות – פירוק חיטה ירוקה

החיטה הירוקה והמעושנת, היא ממאכלי השדה העתיקים בעולם. ה"פריקה" – ה"פריקין" בשמה הערבי וה"קלי" או ה"מלילות" בשמה התלמודי – הם גרעיני החיטה הנאספים בשלב שבו החיטה כבר תפחה אך היא עדיין ירוקה ולחה. נהגו לקלף את החיטים ולאכול את הגרגירים הירוקים שבתוכם. טעמן של המלילות שונה מזו של החיטה הצהובה הבשלה.

גרעיני החיטה הנאכלים נקראים מלילות ע"ש שהם מפורקים מהשכולת ע"י מלילה ביד. מאחר שהשכולת והמלילות עדיין רכות וירוקות לא שייך בהן עדיין איסור

דישה, והאיסור למלול אותן נובע מזה שמלילתן נראית כדישה וא"כ היא נאסרת כמלאכה דרבנן. וכפי שכותב רש"י (ביצה יב:): מלילות - של חטין שמולל בידי כשהן רכים: מוללין מלילות - דדש כלאחר יד הוא ואפילו בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן.

קילוף כמלאכת דש הנעשית בשינוי

הקדמה

בדיני קילוף יש להבדיל בין פירות וירקות שהדרך להסיר קליפתן היא דישה, כגון שעורים ושקדים, לבין אלו שהדרך להסיר קליפתן היא לקלף אותן ביד או ע"י חיתוך בסכין כגון תפוזים ותפוחים. כאשר מדובר בפרי שדרך הסרת הקליפה היא באופן של דישה, א"כ קילוף אותה קליפה ביד או בסכין נחשב כמלאכת דישה בשינוי מופלג והוא יידון בקטע הנוכחי. ובאשר לפירות שהקילוף הוא הדרך הבלעדית להסיר את הקליפה, ר' "קילוף כמלאכת בורר", עמ' 298.

הגדרת קילוף

בניגוד לדישה\כתישה שהיא הפעלת כוח הכאה על הקליפה כדי לשבור אותה ולשחרר את הגרעין, הקילוף הוא חיתוך, גירוד ושפשוף של הקליפה ביד או בסכין וכדומה ללא כוח הכאה כדי להסיר אותה מהגרעין או מהאוכל שבתוכו. הגדרה זו מתבררת מהמקורות הבאים:

פסחים עה, ב'. במשנה: נגע בחרסו של תנור, יקלוף את מקומו.

ובהמשך המשנה: סכו בשמן של תרומה... אם צלי, יקלוף את החיצון.

וע"פ המתבאר שם פה, א': "חותך עד מקום שמגיע לעצם, וקולף עד שמגיע לפרק וחותך". מתברר שמדובר בקילוף בשר ע"י חיתוך בסכין.

חולין סב, ב'. עופות טהורים קורקבנן נקלף [ביד], וטמאין אין קורקבנן נקלף, והני קורקבנן נקלף בסכינא [ולא ביד].

מכאן שקילוף נעשה ביד או ע"י חיתוך בסכין.

קילוף שעורים ושקדים

כעת נתבונן בקילוף של פירות שדרך הורדת קליפתן היא ע"י דישה כגון שעורים ושקדים.

מעשה הלכה – הגמרא בביצה (יג:) דנה בקילוף שעורים: "תנן התם המקלף שעורין". יש להבין מהי פעולת קילוף שעורים לעומת פעולות הדישה והכתישה בשעורים ושקדים הנדונות בקטעים הקודמים. התוס' שם ד"ה ואם מסבירים: "והכא מיירי בשכבר נתלשו מע"ש מן השבלין אבל עוד הן בקליפתן החיצונה". כלומר, קילוף זה מתייחס להסרת הקליפה הקשה (hull) מגרעין השעורה לאחר שהשעורה מופרדת מהשבולת ע"י דישה. מטרת הקילוף היא להכין את השעורים לאכילה ע"י כסיסה.

כאמור, בניגוד לדישה\כתישה שהיא הפעלת כוח הכאה על הקליפה כדי לשבור אותה ולשחרר את הגרעין, הקילוף הוא חיתוך גירוד ושפשוף של הקליפה ביד או בכלי ללא כוח הכאה, כדי להסיר אותה מהגרעין. עולה מכך שקילוף אינו דרך של דישה, הוא אינו מקיים את נוסחת הדרך של דישה, ולכן פעולה זאת נחשבת למלאכת דש הנעשית בשינוי, כלומר יד, והוא שינוי מופלג.

לפי"ז מובן שאם הקילוף נעשה לצורך ולתכלית אכילה מידית, לאלתר, ע"י כסיסה, אזי יש כאן דבר שאינו מלאכה ומותר – אפילו כשעושים כמות גדולה של "כסי כסי" (כמבואר שם), ור' "דבר שאינו מלאכה – חסרון בחכמה ובבינה", עמ' 132. ואם הכוונה היא לשמור אותם לעתיד, א"כ הקילוף הוא מלאכת דש הנעשית בשינוי שאסורה לכו"ע, אלא שלא חייבים על כך חטאת.

לכאורה היתר קילוף שעורים לאלתר הנ"ל קשה ממה שכתוב בביאור הלכה בסי' שכ סעיף ה' ד"ה לאכול: "דבדישה אין נפקא מינה בין לאלתר לאחר זמן" והרי לפי דרכנו קילוף זה הוא מלאכת דש בשינוי. יש לתרץ כך: כבר הוברר יסוד ההיתר של לאלתר והוא: חסרון קיום במחשבת תכלית המלאכה, ר' עמ' 155. במלאכת דש כוונת התכלית היא בדרך כלל לקיים את התוצאה לשלב הבא, לזרייה, ואין בה חסרון קיום ועל אופן זה מתייחס הביאור הלכה. לעומת זאת כאשר הדישה/קילוף היא לצורך אכילה מידית בכסיסה ללא טחינה הרי ישנו חסרון קיום במחשבת תכלית הדישה/קילוף וא"כ אין בו מחשבת החכמה ומותר בשינוי מופלג (ר' אגלי טל, דש, ג').

קילוף אגוזים ולוזים נלמד גם הוא מקילוף שעורים, ר' "ס"ק 2: פירוק אגוזים ולוזים", עמ' 343, ומשנה ברורה ס"ק כב.

קילוף בוטנים

מעשה הלכה - כמו באגוזים כך גם בבוטנים: הדרך הרגילה להוציא את הגרעין האכיל מתוך הקליפה היא דיש(ה)כתישה - להפעיל כח הכאה על הקליפה לשבור אותה ע"מ לשחרר את הגרעין. וא"כ הקילוף של קליפות אלו הוא מלאכת דיש שנועשית בשינוי, ולכן אם המטרה היא לאכילה מידית הרי הוא דבר שאינו מלאכה ומותר לקלף כמות מספקת לסעודה הקרובה, אך אם הכוונה היא לשמור אותם לעתיד, א"כ הקילוף הוא מלאכת דש הנועשית בשינוי שאסורה לכו"ע אלא שאין בזה חיוב חטאת.

נביא הסבר דומה מהספר "שביתת השבת".

שביתת השבת: ה"שביתת השבת" (כללי מלאכת דש, ד') דן האם קילוף אוכלים הוא מלאכת דש, ומסיק שלפי רש"י קילוף אינו דש. ובהלכות דש הלכה ד' ביאר: הכותש חטים להסיר קליפתם חייב משום דש, אבל מותר לקלוף גרעיני דגן אחר שנתפרקו מהשבלים מע"ש (ודווקא לאכול לאלתר דאל"ה אסור משום בורר). י"מ הטעם דמותר לקלוף דאין דיש אלא כשמפרק הגרעינין מהקליפה אבל קולף הקליפה לא מקרי דש, ולסברא זו הקולף את הקנים אין בו חיוב אלא איסור (שבת עד: רש"י ד"ה ואי חייטיה לפומיה). ודעת רבינו חננאל והערוך דחייב. ויש מי שאומר שגם הקולף חטים או שקילף שעורים משני קליפתן חייב, ואין מותר אלא בשקולף קליפה החיצונה והשאר קליפה הפנימית, אבל דעת שאר אחרונים אינו כן.

סוד הלכה - כפי שמסביר "שביתת השבת" קילוף גרעיני דגן אינו מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת דש. דרך קילוף היא שונה מדרך דש שהאחרונה היא להפעיל כוח, לחץ, והכאה על הקליפה עד שנשתחרר ונתפרק האוכל והוא שינוי מופלג. לעומת זאת תכלית קילוף היא זהה לתכלית דש: לגלות ולשחרר את האוכל שבתוך הקליפה. הלכך קילוף הוא מלאכת דש הנועשית בשינוי וא"כ היא אסורה לכו"ע. ואם היא נעשית לצורך ולתכלית של אכילה מידית, לאלתר, א"כ היא דבר שאינו מלאכה ובגלל השינוי המופלג אין לגזור ומותר כפי שמובא בסימן שכא סי"ט, משנ"ב ס"ק פד (שיובא להלן).

קילוף שומים ובצלים

ההגהות מיימוניות ע"פ הסמ"ג מתיר קליפת שום לצורך לאלתר. מתוך כך אנו מבינים שקילוף שום הוא מלאכת דש הנועשית בשינוי בדיוק כמו קילוף שעורים ושקדים המתואר לעיל. הסיבה היא כך: כאשר פעולה מסוימת מותרת לצורך לאלתר

ואסורה (ולא חייבת) לאוצר, ז"א שמדובר על מלאכה הנעשית בשינוי כלומר, שחסרה בה מחשבת הדרך, מחשבת הבינה. ובמידה שאותה הפעולה היא לצורך לאלתר א"כ חסרה בה גם מחשבת התכלית, מחשבת החכמה, והרי זהו דבר שאינו מלאכה ומותר. לעומת זאת אם הפעולה היא ע"מ להניח לאוצר, א"כ קיימת בה מחשבת התכלית והפעולה אסורה. (ר' טבלה 14, עמ' 156)

זהו הטעם לדין הבא המובא ברמ"א:

סימן שכ"א יט: הגה אסור (פג) לקלף (פד) שומים ובצלים כשקולף להניח אבל לאכול לאלתר שרי.

הרמ"א כולל גם בצלים בנוסף לשומים. נראה שהכוונה היא לבצלים קטנים (pearl onions) שהוזכרו בבית יוסף. בצלים קטנים, כדי לקולפם מספיק לשרות אותם במים רותחים לזמן מועט ואז ללחוץ ביד על הקליפה והבצל יוצא מהקליפה בקלות שזוהי למעשה פעולת דש. כאשר קולפים בצלים אלו ע"י גירוד ושפשוף בסכין, הרי זו מלאכת דש הנעשית בשינוי מופלג בדיוק כמו קילוף שומים.

קילוף שומים כמלאכת בורר

אמנם ניתן להבין את הירושלמי אחרת מהבנת ההגהות מיימוניות: ד"כד מברר בקלופייתה משום בורר" היינו שמסירים את קליפות שיני השום לא ע"י דישא אלא ע"י חיתוך, גירוד ושפשוף בסכין דהיינו קילוף. לפירוש זה א"כ חייבים על קילוף משום מלאכת בורר. המהלך הזה מובא בספרנו לעיל בקשר לסעיף א' ס"ק 4, העוסק כברירה לאלתר. ר' "קילוף פירות וירקות כבירית אוכל מפסולת (שיטת הירושלמי)", עמ' 300.

סעיף ו' – מלילת מלילות

1. (כ) אין מוללין מלילות, אלא מולל (כא) בשינוי מעט בראשי אצבעותיו. הגה: ואע"פ שמפרק האוכל מתוך השבלים, הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול, שרי. (כב) ויש מחמירין (מרדכי ור"ן פ"ק דיו"ט),

2. (כג) ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך (כד) קליפתן הירוקה (מהרי"ל), וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק.

ס"ק 1: מלילות מלילות

הגדרת מלילה: ומהו מולל, כגון אם בא לאכול הזרע מולל [כלומר, לשפשף, למעוך, ללחוץ באצבעות את] השרביטין שהזרע בתוכם (רש"י).

הגדרת מלילות: ר' "מלילות - פירוק חיטה ירוקה", עמ' 335.

אסרו למלול מלילות בגלל הדמיון למלאכת דש - אלא התירו בראשי אצבעותיו, לאחר יד.

1. (כ) אין מוללין מלילות, אלא מולל (כא) בשינוי מעט בראשי אצבעותיו. הגה: ואע"פ שמפרק האוכל מתוך השבלים, הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול, שרי. (כב) ויש מחמירין (מרדכי ור"ן פ"ק דיו"ט),

ביצה י"ב: אתא לקמיה דרבא, א"ל מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו"ט.

רש"י: מוללין מלילות - דדש כלאחר יד הוא ואפילו בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן וביום טוב לא גזור: מלילות - של חטין שמולל בידיו **כשהן רכים:**

שבת קכ"ח: תנו רבנן. ... חבילי סיאה אזור וקורנית הכניסן לעצים אין מסתפק מהן בשבת למאכל בהמה מסתפק מהן בשבת וקוטם ביד ואוכל ובלבד שלא יקטום בכלי ומולל ואוכל ובלבד שלא ימלול בכלי הרבה דברי רבי יהודה וחכמים אומרים מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך שהוא עושה בחול.

רש"י: שלא יקטום בכלי - כדרך חול כדאמרן (דף עד:) האי מאן דפרים סילקא דמי לטוחן. במילתיה דרבי יהודה גרסינן מולל ואוכל ובלבד שלא ימלול בכלי הרבה. וחכמי' אומרים מולל בראשי אצבעותיו ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך חול. כך מצאתי בתוספתא, דרבנן מחמרי דבכולי ידא אסור אלא בראשי אצבעותיו. ומהו מולל, כגון אם בא לאכול הזרע מולל השרביטין שהזרע בתוכם.

רמב"ם פרק כא הל' יד: המולל מלילות מולל בשינוי, כדי שלא ייראה כדש. ...

מ"ב: (כ) אין מוללין וכו' - מלילה הוא שמולל השבלים כדי לפרק הדגן מתוכן ואסור מפני שנראה כדש. (כא) בשינוי מעט וכו' - בגמרא איתא שם ומולל בראשי אצבעותיו וזהו השינוי שאינו מולל בידו, ומה דקאמר מעט היינו שלא ימלול בהם רק מעט [כן מוכח בגמרא שם. עולת שבת].

פשט הלכה: ברמב"ם ובמשנ"ב כתוב שאסור למלול מלילות ללא שינוי מפני ש"נראה כדש". כאמור בהקדמה לסעיף (ר') "מלילות - פירוק חיטה ירוקה", עמ' 335

מלילות הם גרעיני החיטה הנאספים בשלב שבו החיטה כבר תפחה אך היא עדיין ירוקה ולחה כך שבשלב זה עדיין לא שייך דישה (משנ"ב סקכ"א "כיון שעודן לחין"). אלא שהפעולה של הוצאת הגרעין מהשכולת נראה כדש וא"כ אסרו אותה כמלאכת דש דרבנן שמותרת בשינוי מעט בלבד - בראשי אצבעותיו שכן מלאכה דרבנן מותרת בשינוי מעט בניגוד למלאכה דאורייתא שמותרת רק בשינוי מופלג. ר' "מלילת מלילות - מלאכה דרבנן", עמ' 137.

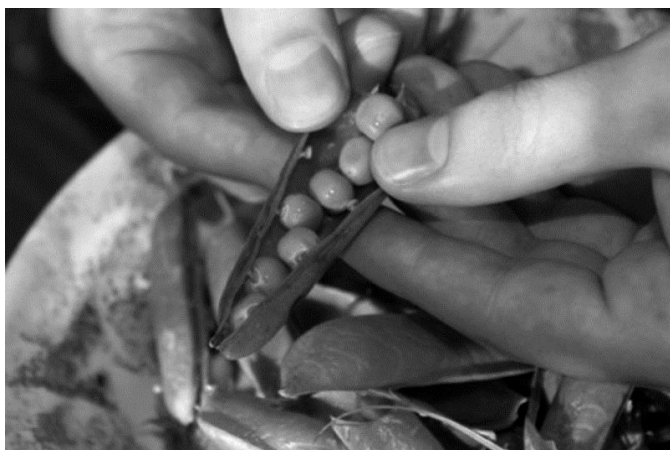
מלילה וקילוף קטניות

מעשה הלכה - הדרך הרגילה להוציא את הקטניות מתוך השרביטין, התרמילים, היא לפרוך ולשבור את השרביטין כלומר, ע"י דישה כפי שביאר רש"י. כיום דרך אחת לדוש קטניות היא להעביר את התרמילים בין שני גלגלים של גומי שהמרווח ביניהם הוא כעובי התרמיל וזה לוחץ על התרמיל ומוציא את תוכנו. דרך אחרת היא להכות בתרמיל ובכך משתחרר תוכנו ועל עקרון זה עובדים הקומביינים שדשים את הקטניות תוך כדי קטיפתן. שיטות אלו בשימוש תעשייתי, לכמויות גדולות. (לפרטים נוספים על פריכה ומלילה ר'

<https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=30553>

דרך אחרת להוציא את הקטניות מתוך השרביטין היא לקלף את התרמיל ביד ובסכין ע"י משיכה בתפר התרמיל כדי להפריד את שתי קשוותיו ובכך להוציא את הקטניות (ר' איור) והיא בשימוש ביתי כאשר קילוף הקטניות נחשב לשינוי מופלג לגבי דישת הקטניות המתוארת לעיל כפי שלמדנו למשל ב"קילוף בוטנים", עמ' 338.

איור י קילוף קטניות

מ"ב: (המשך סקכ"א) וה"ה בשרביטין של קטניות שאין להוציא מהן הקטניות רק מעט וע"י שינוי וצ"ע דכל העולם נוהגין היתר [לפרוך שרביטין להוציא את הקטניות ללא שינוי (מגן אברהם)] וצ"ל כיון שעודן לחין ואף השרביט אוכלין אותו לא הוי מפרק רק כמפריד אוכל מאוכל אבל יבשין או שאר מיני קטניות שאין השרביטין ראויין לאכילה כגון פולין שלנו וכן השומשמין מקליפתן אסור לכו"ע בלי שינוי אף שדעתו לאכול מיד ועיין בבה"ל:

ביאור הלכה: בשינוי וכו' - עיין במ"ב ודע דבביצה י"ב איתא דנשאל לקמיה דרבא על איסורייתא דחרדלא מהו לפרוכי ומיכל מינייהו ביו"ט וא"ל מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו"ט ודוקא ביו"ט אבל בשבת אסור למלול כדאיתא בסוגיא שם וה"ה לעניין פריכת קטניות דהרי הגמרא השווה אותם להדרי ורק ע"י שינוי יהיה מותר לדעה הראשונה וכמו שהוכיחו לזה מסוגיא דמפנין עיין בב"י.

פשט הלכה: מדובר בקטניות ירוקות ולחות בדומה לחיטה ירוקה הנדון בסעיף זה שעדיין לא שייך בהן דישה והאיסור לפרוכן הוא רק מדרבנן מטעם "נראה כדש". המשנ"ב לעיל מתקשה דכל העולם נוהג היתר לפרוך קטניות ללא שינוי ומתרץ שלא כמו השיבולים של חיטה השרביטים (תרמילים) של הקטניות הרכות והלחות אכילים ונאכלים וא"כ פריכת הקטניות הרכות אינה דש ואפילו אינה נראית כדש רק כמפריד אוכל מאוכל ואין לאסורה אפילו מדרבנן.

ולגבי השלב שבו התרמילים של הקטניות כבר בשלים וקשים ואינם נאכלים אומר המשנ"ב שאסור לכו"ע לפרוך קטניות ללא שינוי אף שדעתו לאוכלם מיד. אכן בשלב הזה פריכת הקטנית היא מלאכת דישה מדאורייתא וכדי להתירה לא תספיק פריכה בשינוי מעט כמו בראשי אצבעות אלא יש לפרוך בשינוי מופלג כגון לקלוף את התרמיל, וגם שהפריכה תהיה לצורך לאכול לאלתר וא"כ זה יהיה דבר שאינו מלאכה ומותר.

מ"ב: (כב) ויש מחמירין - דס"ל דדוקא לרכך השבלים מותר ע"י שינוי, אבל לפרק הדגן מתוך השבלים [הלחים] אף ע"י שינוי אסור אף שדעתו לאכול לאלתר מפני שנראה כדש. אבל כשנתפרק הדגן מן השבלים מע"ש מותר לקלפו לכו"ע, דאין זה בכלל מפרק כלל ואפי' לקלוף הרבה מותר כדאיתא בגמרא (ביצה יג). וכ"ז כשדעתו לאכול לאלתר כדאיתא לקמן בסוף סימן שכ"א ע"ש. ולרכך תפוח קשה, אפשר דמותר אפי' בלי שינוי [פמ"ג].

פשט הלכה - מסביר המשנ"ב שלפי המחמירים אסור לפרק הדגן מתוך השבלים [הלחים] במלילות אף ע"י שינוי [בראשי אצבעות] אף שדעתו לאכול לאלתר מפני שנראה כדש. לפי זה המחמירים דוחים היתר מלאכה דרבנן בשינוי מעט [רגיל] בלבד מפני שפעולה זו עדיין דומה למלאכה דאורייתא. נראה שהמחמירים יתירו פעולה בשינוי מופלג כמו במלאכה דאורייתא.

ס"ק 2: פירוק אגוזים ולוזים (שקדים)

מעשה הלכה - הכינוי "לוזים" יכול להתיחס לשקדים (almonds) או לֶאֱגוֹז אֶלְסֶר (hazelnuts). בסעיף הזה שבו מדובר בלוזים בעלי קליפה ירוקה, הכוונה היא לשקדים שכן לֶאֱגוֹז אֶלְסֶר אין קליפה ירוקה. כמתואר בקטע "דישת שקדים ואגוזים - דישא מורכבת", עמ' 332, ישנם שני שלבים בהוצאת הגרעין הנאכל וכאן מדובר בשלב הראשון: הוצאת הקליפה הפנימית הקשה מתוך הקליפה החיצונית הירוקה. לא מדובר כאן על לוזים לחים ואינם בשלים בדומה למלילות חיטה לחה אלא בלוזים בשלים אשר בהם הקליפה הירוקה החיצונית נבקעה וכך מתגלה מתוכה הקליפה הפנימית הקשה (ר' איר ח (1), עמ' 333) והוצאתה מהקליפה החיצונית הירוקה כעת היא דומה להוצאת גרעין חיטה מתוך השיכולים כפי שכותב המשנ"ב בסק"ג.

2. (כג) ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים [שקדים] או אגוזים גדולים מתוך (כד) קליפתן הירוקה (מהרי"ל) וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק.

מ"ב: (כג) ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה - היינו אפי' ע"י שינוי דבלי שינוי לכו"ע אסור: (כד) קליפתן הירוקה - דזה דמי כמתוך השבלין

פשט הלכה - ס"ק 2 מתייחס לפירוק איגוזים ע"י מלילת הקליפה החיצונית הירוקה ולכאורה לפי הדעה הראשונה הוא מותר בדומה להיתר למלול מלילות חיטה ירוקה בשינוי מעט בס"ק 1 שכן בשניהם ישנה "קליפה ירוקה". אלא פעולה זו נאסרת ע"י המחמירים כמו שהם אוסרים מלילת החיטה ירוקה מתוך השבלין אפילו בשינוי. נראה שהמחמירים יתירו פירוק איגוזים בשינוי מופלג כמו במלאכה דאורייתא למשל, ע"י קילוף הקליפה הירוקה שהוא שינוי מופלג.

מה שכתוב בס"ק 2 "וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק" הכוונה היא שמאחר שהקליפה החיצונית הירוקה הבשלה נבקעה ומתגלה הקליפה הפנימית

הקשה (ר' איור שם) א"כ הקליפה הקשה היא נגישה וניתן להוציאה מהקליפה החיצונית ישירות ללא פירוק ע"י מלילה בקליפה החיצונית והוצאה זו היא מותרת.

פיצוח אגוזים במפצח אגוזים

(המשך סק"ד) אבל לכו"ע מותר לשבר הקליפה הקשה [הפנימית] ולקלוף גם הקליפה הדקה שעל האגוז גופא, וכדלקמן בסוף סימן שכ"א.

אגלי טל (בורר, סעיף ו' הערה י') - וכ"כ המג"א סי' תקי' בלוחים להסיר קליפתן. וקשה לי דא"כ דינו כדין בורר אוכל מתוך פסולת וממילא ייאסר בכלי המיוחד לכך אפי' כדי לאכול לאלתר כמו בנפה וכברה. וכמו שכתב הריב"ש סי' קפ"ד בעניין לגרור הגבינה במורג חרוץ בעל פיפיות דאפי' להרשב"א דטחינה כדי לאכול מיד מותר מ"מ בכלי זה המיוחד לכך אסור כמו נפה וכברה עייש. וא"כ צא ופרנס מתני' ר"פ כל הכלים: **קורנס של אגוזים לפצע בו את האגוזים**. הרי לאפי' בכלי המיוחד לפצוע מותר. אך לא קשה מידי דבפציעה עדיין לא הוברר האוכל מתוך הפסולת. ואה"נ שאם הי' כלי מיוחד לברר האוכל מתוך הפסולת לגמרי היה אסור.

פשט הלכה - מקשה האגלי טל על היתר זה של מפצח אגוזים ואומר שפציעה ושבירת האגוז ע"י מפצח אגוזים אמורה להיות מלאכת דש וחייב שהרי האוכל משתחרר מהקליפה בלחץ על הקליפה ע"י הכלי. מבאר האגלי טל שבמציאות האוכל אינו משתחרר מהקליפה ע"י פעולת המפצח אגוזים אלא הקליפה נשברת לחתיכות כאשר רוב האוכל עדיין נדבק לחלקי הקליפה וטעון קילוף ואין זאת דישה שבה בלחץ על הקליפה כל התוך משתחרר. הלכך עיקר הפעולה הנדרשת להוציא את האוכל מהקליפה הוא הקילוף שלאחר השבירה בכלי והוא נחשב מלאכת דש בשינוי מופלג שכן הדרך הרגילה לפרק את האגוזים מקליפותם היא דישה (ר' "דישת שקדים ואגוזים - דישה מורכבת", עמ' 332) וא"כ לצורך לאלתר קילוף האגוז הוא דבר שאינו מלאכה ומותר.

פרק ד' הפרדת תערובת ע"י האוויר

הקדמה לסעיף ז'

סילוק הרע ע"י הרוח

נפש הלכה – מצינו שהקב"ה בעצמו משתמש ברוח כדי לסלק את הרע, ככתוב: "וַיִּהְיֶה י-ה-נ-ה רוח-ים חֲזַק מְאֹד וַיֵּשָׂא אֶת-הָאָרֶץ וַיִּתְקַעְהוּ יָמָּה סוּף לֹא נִשְׁאַר אָרֶץ אֶחָד בְּכָל גְּבוּל מִצְרָיִם" (שמות י', י"ט). מבאר רש"י: אף המלוחים שמלחו מהם – כלומר הרוח גם סילק את הרע שהתערב בעם.

הקדמה

הסעיף עוסק במלאכת הזורה דאורייתא ומתייחס למספר פעולות שהן מלאכת זורה הנעשית בשינוי דרך הפעולה ("שביתת השבת" מלאכת זורה סק"י) שהשותף ביניהן הוא שלכל אחת יש אלאמנט של גרמא ובכך הן נחשבות מלאכת זורה וכפי שמוכח מנוסחאות התכלית והדרך של מלאכת צורה טבלה 21, עמ' 229. הגרמא בא לידי ביטוי בכך שבכל המקרים ההפרדה נעשית ע"י כוח האדם בתיווך ובאמצעות האוויר כך שהאוויר הוא זה שעושה את ההפרדה, כמו בורייה עצמה.

הסעיף מתייחס לארבע אופנים כדי להפריד תערובת מלילות ע"י האוויר והן: (א) ניפוי בניעור מיד ליד, (ב) ניפוח בשתי ידיים יחד (ג) ניפוח ברוח פה, ו- (ד) ניפוי בהשפלת יד אחת. מתברר שפעולות א', ב', וג' הן מלאכת הזורה המקורית בשינוי רגיל כך שגוזרים איסור כאשר התכלית היא לאלתר משא"כ בפעולה ד' שהיא מלאכת הזורה בשינוי מופלג כך שלא גוזרים איסור בתכלית לאלתר וא"כ היא מותרת בתכלית זו. מאידך כאשר התכלית היא לאוצר, א"כ פעולות א', ב', וג' נהיו מעין אב מלאכה וחייב מדאורייתא משא"כ פעולה ד' שהיא נשאת מלאכה שנעשית בשינוי ופטור אבל אסור.

הבה נבין מהן פעולות הניפוי והניפוח.

הכנת מלילות למאכל

הסעיף עוסק בתבואה, דגן, גרעין, וזרעון שפורקו מהשיבולים ומהשרביטין ע"י מלילה, מעיכה בידים, כאשר האוכל עדיין מעורב בשיבולים ושרביטין, הפסולת. הסעיף פוסק דרכים להתיר הפרדת הפסולת והאוכל בכוח האוויר.

ניפוי מלילות במסירתן מיד ליד

מעשה הלכה - במשנה מעשרות פרק ד' משנה ה': היה מולל מלילות של חיטים מנפה מיד ליד ואוכל (וכך נפסק ברמב"ם פרק ג' הל' יט). בספר "הערוך" מבואר שניפוי בידיים הוא ניעור התערובת מיד ליד כדי לסלק את הקליפות והוא מלשון נפה. כלומר, מעבירים את התערובת מיד אחת לשנייה כאשר שתי הידיים מרוחקות אחת מהשנייה, כך שהתערובת עוברת ונופלת באוויר ומתוך כך הפסולת נפרדת.

שיטת הפרדה זו תלויה בהבדל הקיים במשקל ובצורה בין הגרעין לבין השכולת והשרביט, ובאופן שהבדלים אלה באים לידי ביטוי כאשר התערובת עוברת ונופלת באוויר. הגרעין בהיותו עגול וכבד נופל ישר, ואילו השכולת והשרביט בהיותם שטוחים וקלים אינם נופלים ישר, אלא הם נדחפים הצדה באוויר.

ה"ה בסעיף זה "ולא בשתי ידי": כאשר מנערים את התערובת מיד ליד הגרעינים נופלים ישר ליד השנייה ואילו השכולת והשרביט נדחפים הצדה באוויר ולא מגיעים ליד השנייה וכך נפרדים. התערובת מוכנסת ע"י האדם לאוויר ע"מ שהאוויר יפריד אותה למרכיבים הודות להבדלים במשקל ובצורה במרכיבי התערובת כאמור.

תכלית ניפוי זה היא להגיע ע"י גרמא (בכח האוויר) להיפרדות בין מרכיבי אוכל ופסולת בגידולי קרקע כאשר הגרעינים, האוכל, מגיעים לבד ליד השנייה וזוהי תכלית זורה (טבלה 21, עמ' 229), וניפוי זה אינו מקיים נוסחת דרך מלאכת זורה שכן דרכו שונה מהדרך הרגילה שהיא זריקה ברחת לרוח. הלכך זוהי מלאכת זורה הנעשית בשינוי. אלא שפעולת ניפוי זו דומה למלאכת זורה בכך שהיא גם כרוכה בגרמא שהאוויר מסייע להפרדה והוא שינוי רגיל וא"כ כאשר התכלית היא לאלתר היא נאסרת מדרבנן. מאידך כאשר התכלית היא לאוצר פעולה זו נהיה מעין אב מלאכת זורה וחייב. ר' להלן סוד הלכה.

ניפוח מלילות ע"י זריקה בשתי ידי

מעשה הלכה - במשנ"ב ס"ק כו: ולא בשתי ידי - דהיינו לדבק שתי ידי כאחת וליקח בשניהם ולנפח. פירוש: לזרוק את התערובת שבשתי ידי למעלה לתוך האוויר ומתוך כך הפסולת נפרדת מהאוכל, הפסולת מתפזרת והאוכל נופל חזרה לידיו.

יש להבין מדוע הלשון "ניפוח" שייך לזריקת התערובת לאוויר. יש לומר שבזריקת התערובת לתוך האוויר, האוויר פועל על התערובת הניידת כמו שניפוח בפה פועל על תערובת נייחת לגרום להפרדת הפסולת. לכן מתאים לה הפועל "ניפוח". זאת

בניגוד לניפוי בשתי ידיים המתואר לעיל שאין בה זריקת התערובת בכוח אלא רק הפלתה מיד ליד כך שלא נוצרת זרימת אוויר שיכולה להתפרש כניפוח.

ניפוח בשתי ידיו הוא מלאכת זורה הנעשית בשינוי שכן פעולה זו מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה ואינה מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת זורה (שם) שכן דרכה שונה מהדרך הרגילה שהיא זריקה ברחת לרוח, והוא שינוי רגיל. הלכך זוהי מלאכת זורה הנעשית בשינוי. אלא שפעולת ניפוח זו דומה למלאכת זורה בכך שהיא גם כרוכה בגרמא שהאוויר מסייע להפרדה וא"כ כאשר התכלית היא לאלתר היא נאסרת מדרבנן. מאידך כאשר התכלית היא לאוצר פעולה זו נהיה מעין אב מלאכת זורה וחייב.

ניפוח מלילות ברוח פיו

רבנו חננאל בשבת עד כותב: אם נטל בידו אדם תבואה בתיבנא ובפסולת שיש בה וניפח בה ברוח פיו ובירר חשוב הוא כזורה. פוסק רבנו חננאל שניפוח ברוח הפה הוא מלאכת זורה וחייב. נברר כיצד פעולה זו מקיימת נוסחאות התכלית והדרך של מלאכת זורה: פעולה זו מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא היפרדות פסולת ואוכל בגרמא ואינה מקיימת נוסחת הדרך של מלאכת זורה שכן דרכה שונה מהדרך הרגילה שהיא זריקה ברחת לרוח, וזה שינוי רגיל וא"כ זוהי מלאכת זורה הנעשית בשינוי (שם). הלכך כאשר התכלית היא לאלתר היא נאסרת מדרבנן. מאידך כאשר התכלית היא לאוצר פעולה זו נהיה מעין אב מלאכת זורה וחייב וזה מסכים עם דעת רבנו חננאל שהיא מלאכת זורה וחייב.

ניפוי מלילות ע"י השפלה ביד אחת – שינוי מופלג

מובא בס"ק 2: "מנפח בידו אחת בכל כחו". מסביר ה"שביתת השבת": שיטלם ביד ויגביה היד וישפילה עד שתעבור המון.

מעשה הלכה – ניפוי בידו אחת דומה בפעולתו למסירה מיד ליד, אבל הוא נחשב שינוי לגבה. במסירה מיד ליד, ידו האחת נמצאת למעלה וידו השנייה למטה, מתחת ליד האחת. היד העליונה מפילה את התערובת והיא נופלת דרך האוויר בין הידיים. האוכל נוחת ונתפס ביד השנייה כאשר תוך כדי נפילה נבררת הפסולת באוויר. מאידך בניפוי ביד אחת, יד אחת מחליפה את שתי הידיים בצורת המסירה: קודם הוא מגביה את היד האחת עם התערובת [לאותו גובה שבו היתה היד העליונה באופן של המסירה], ואז הוא משפיל את היד במהירות למטה [עד לאותו גובה שבו היד השנייה היתה באופן של המסירה], כאשר מהירות ההשפלה מכוונת למהירות הנפילה

החופשית של המלילות. כך היד האחת מחליפה תחילה את היד הראשונה באופן של מסירה ואחר כך מחליפה את היד השנייה באופן של תפיסה, כאשר תוך כדי השפלת היד הפסולת נבררת באוויר. כך חוזרים על הפעולה עד שנבררת כל הפסולת. האופן של השפלה נחשב שינוי לעומת האופן של מסירה ולשינוי מופלג לעומת הדרך הרגילה של זורה שהיא זריקה ברחת לרוח.

ברם בהיותה מלאכה הנעשית בשינוי מופלג, עדיין השינוי המפולג אינו סיבה מספקת להתיר שהרי היא מלאכה שנעשית בשינוי ואסור, ויש להוסיף את התנאי שהניפוי הוא לצורך אכילה מידית, לאלתר, שאז ה"ז דבר שאינו מלאכה ומחמת השינוי המופלג אין לגזור איסור וא"כ מותר בדומה לבורר אוכל מפסולת ביד לאלתר שבסעיף א' ס"ק 2.

שביתת השבת (מלאכת זורה הלכה ו'): המולל מעט מלילות בשבת בשינוי כמש"ל במלאכת דש, או שהיו לו מלילות מע"ש לא ינפה אותם בקנון ותמחוי גזירה שמא ינפה בנפה וכברה שהוא חייב. וכן לא ינפה בשתי ידיו דהיינו לנערן מידו לחבירתה להפרידן מן המוץ, אבל מנפה בידו אחת אפילו בכל כוחו והיינו שיטלם ביד ויגביה היד וישפילה עד שתעבור המוץ כדי לעשות ע"י שינוי. וגם זה לא הותר רק ע"מ לאכול המלילות לאלתר ולא להניח לכו ביום, אבל לא ינפה ברוח פיו, דבזה חייב חטאת לדעת רבנו חננאל [המובא לקמן].

מנפח בידו - כאדם שמנפח קש מתחת ידיו

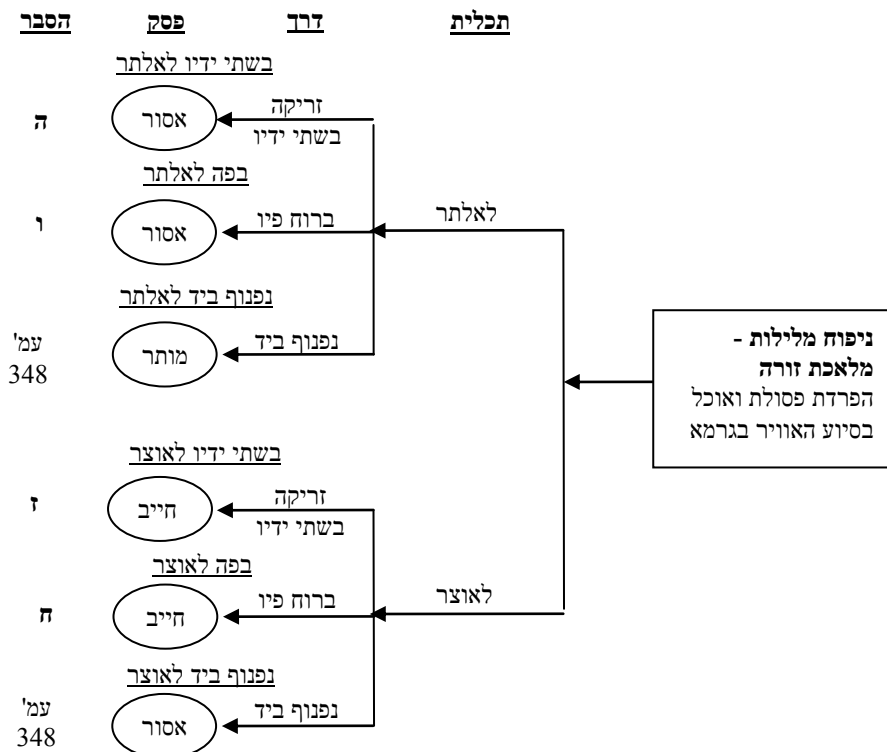
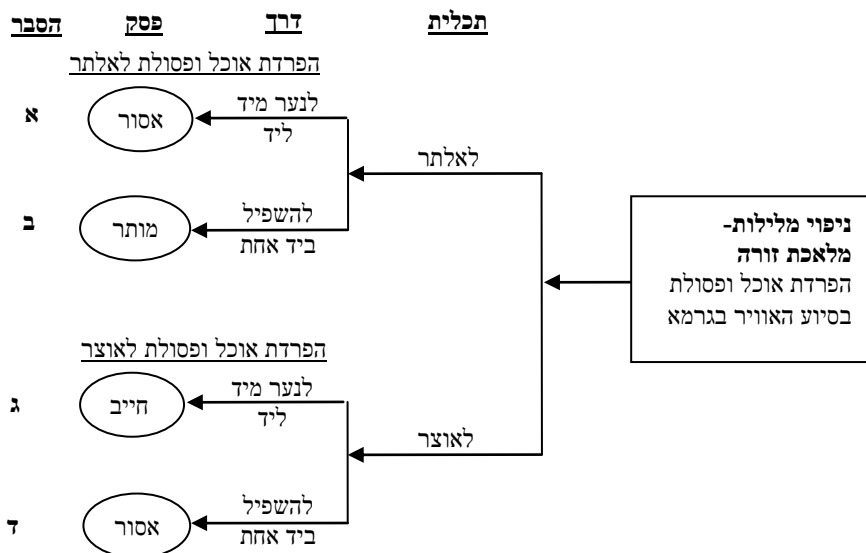
נראה לפרש עוד אופן של "מנפח בידו אחת בכל כחו", דהיינו נפנוף מהיר וחזק של היד בסמוך ובקירבה לתערובת מלילות שנמצאת בצלחת מבלי לגעת בתערובת, כאילו שהוא מנפח אש דבר שיוצר זרימת אוויר הפועלת להעיק את הפסולת הקלה מהתערובת. לשון מנפח על עניין כזה מצינו בגמרא בשתי מקומות: בבבא בתרא קלד ב', ובסנהדרין מ"ג א': "מנפח רב ששת בידיה". בבבא בתרא מפרש הרשב"ם: מנפח בידיה - דרך שחוק כאדם שמנפח קש מתחת ידיו ומשליכו לאיבוד, כלומר כזה הרוח שהלך כך אבד טעמו של רב יוסף [שם]. ובסנהדרין מפרש היד רמה: מנפח בידיה - היה דוחה בידיו, כאדם שמנפח בידיו באוויר להניף את הרוח.

יש בפעולה זו מרכיב של גרמא: היד אינה נוגעת ישירות בתערובת אלא רק פועלת עליה באופן עקיף בתיווכו של האוויר, וגורמת לתוצאה מבחינת "ורוח מסייעתו" (בבא קמא ס.). ובכך היא דומה למלאכת זורה. במלאכת הזורה זריקת התערובת לתוך זרימת הרוח הגורמת להפרדתה, ואילו כאן זריקת האוויר לתוך התערובת ע"י נפנוף

היד גורמת להפרדה וכך נפנוף ביד הוא מלאכת זורה בשינוי הדרך. נפנוף היד באוויר שונה מניפוח ברוח פיו כאשר האחרון הוא שינוי רגיל מזריקה ברחת לרוח א"כ נפנוף ביד הוא מלאכת זורה בשינוי מופלג. נראה שה"ה במניפת יד כשהמניפה היא המשך היד כמו בכף ומזלג.

סיכום והשוואת דיני מלאכת זורה לפי דרך ותכלית

ההלכות שבסעיף ז' שעוסקות בהפרדה תערובת ע"י האוויר מתבהרות ומובנות בקלות כאשר מסתכלים עליהן במבט של בחינות דרך ותכלית המלאכה. איור יא קושר את ההלכות האלו באופן פשוט ע"י תרשים זרימה כך שניתן להשוות ביניהם. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. דבר שאינו מלאכה וגזרו בה - סעיף ז' ס"ק 2	ב. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בה אטו שתי ידיו - סעיף ז' ס"ק 2
ג. מעין אב מלאכת זורה - סעיף ז' ס"ק 2	ד. מלאכת זורה הנעשית בשינוי - סעיף ז' ס"ק 2
ה. דבר שאינו מלאכה וגזרו בה - סעיף ז' ס"ק 2	ו. דבר שאינו מלאכה וגזרו בה - סעיף ז' ס"ק 2
ז. מעין אב מלאכת זורה - סעיף ז' ס"ק 2	ח. מעין אב מלאכת זורה - סעיף ז' ס"ק 2

סעיף ז' – הפרדה תערובת ע"י האוויר

1. היו לו (כה) מלילות מע"ש, לא ינפה (כו) בקנון ותמחוי,
2. (כז) ולא בשתי ידיו, אלא מנפח בידו אחת בכל כחו.

ס"ק 1: ניפוי מלילות בקנון ותמחוי

1. היו לו (כה) מלילות מע"ש, לא ינפה (כו) בקנון ותמחוי

ביצה י"ב: אושפזיכניה דרבא בר רב חנן הוה ליה אסורייתא דחרדלא, א"ל מהו לפרוכי ומיכל מנייהו ביו"ט, לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבא, א"ל מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו"ט. איתיביה אביי, המולל מלילות מערב שבת למחר מנפח מיד ליד ואוכל אבל לא בקנון ולא בתמחוי, המולל מלילות מערב יום טוב למחר מנפח על יד על יד ואוכל אפילו בקנון ואפילו בתמחוי אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה. מערב יום טוב אין, ביו"ט לא. אפילו תימא ביו"ט, ואידי דתנא רישא מערב שבת תנא סיפא נמי מערב יום טוב [אבל בשבת אסור]

רש"י: אסורייתא - חבילות של חרדל בשרביטין והזרע בתוכן: מהו לפרוכי - השרביטין ולהוציא הזרע ביום טוב מי שרי בי"ט כשחיטה וכבישול או דלמא כיון דאפשר מערב יו"ט לא דתולדת דישה הוא: מוללין מלילות - דדש כלאחר יד הוא

ואפילו בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן וביום טוב לא גזור: מלילות - של חטין שמולל בידיו כשהן רכים: גבי שבת גרסי' מיד ליד וגבי יום טוב גרסי' על יד על יד: מיד ליד - שלא כדרך חול: קנון - כלי הוא ראשו אחד רחב והשני עשוי כעין מרזב קצר ונותן הקטניות בתוך הרחב ומנענע והאוכל מתגלגל דרך המרזב והפסולת נשאר בכלי: תמחוי - קערה גדולה: על יד על יד - מעט מעט: אבל לא בטבלא כו' - דמחזי כמאן דעביד לצורך מחר שאין דרך לעשות בכלים הללו אלא הרבה: מערב יום טוב אין - המולל מערב יו"ט קתני ולא קתני המולל ביו"ט:

רמב"ם: פרק כ"א הל' יז: זורה ובורר, מאבות מלאכות הן. לפיכך אף על פי שמותר למלול מלילות, בראשי אצבעותיו, כשהוא מנפח, מנפח בידו אחת בכל כוחו אבל לא בקנון, ולא בתמחוי גזירה שמא ינפה בנפה ובכברה, שהוא חייב.

מ"ב: (כה) מלילות מע"ש - ה"ה דאפי' אם מלל מעט בשבת וכו"ל (סעיף ו') ג"כ מותר לנפח בידו אחת וכדלקמיה והאי דנקט מע"ש לאשמועינן דאפילו היו לו הרבה מלילות ג"כ מותר לנפח בידו אחת [רמב"ן במלחמות]: (כו) בקנון ותמחוי - גזירה משום נפה ובכברה דיש בזה חיוב חטאת:

סוד הלכה - ר' "ס"ק 1: הבורר אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה לאלתר - מלאכת מרקד", עמ' 272, סוד הלכה 5, 6.

ס"ק 2: ניפוי מלילות ביד אחת

2. (כז) ולא בשתי ידיו, אלא מנפח בידו אחת בכל כחו.

ביצה י"ג: כיצד מולל אביי משמיה דרב יוסף אמר חדא אחדא ורב אויא משמיה דרב יוסף אמר חדא אתרתי רבא אמר כיון דמשני אפילו חדא אכולהו נמי כיצד מנפח אמר רב אדא בר אהבה אמר רב מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה מחכו עלה במערבא כיון דמשני אפילו בכולה ידא נמי אלא א"ר אלעזר מנפח בידו אחת ובכל כחו:

רש"י: כיצד מנפח - דאמרינן לעיל למחר מנפח מיד ליד בשבת: מקשרי אצבעותיו - ולא בכפו:

מ"ב: (כז) ולא בשתי ידיו - דהיינו לדבק שתי ידיו כאחת וליקח בשניהם ולנפח וה"ה דמיד ליד חברתה אין נכון לדעת הרמב"ם:

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות, עמ' 230.

1. **ניפוי מלילות: לנער מיד ליד** (ר' הקדמה "ניפוי מלילות במסירתן מיד ליד", עמ' 346)

- **מחשבת התכלית:** המנפה מלילות מיד ליד באוויר מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבת בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** ניפוי זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא ניפוי בניעור מיד ליד במקום זריקה ברחת לרוח, והוא שינוי רגיל. וכפי שכותב רש"י (ביצה יב): מיד ליד – שלא כדרך חול (ר' לעיל) ועוד, לפי ההקשר שבסעיף ז' שניפוי זה נסמך לניפוי בקנון ותמחוי כלומר, בשינוי וא"כ זוהי מלאכת זורה הנעשית בשינוי כאשר השינוי הוא שינוי רגיל. ומאחר שהוא שינוי רגיל, מחשבת תכלית זורה של אוצר מתחברת למחשבת הבינה של ניעור מיד ליד להיות מעין אב מלאכת זורה וחייב.

- **גזירה דרבנן:** רבנן אסרו פעולה זו בתכלית לאלתר בגלל שזה שינוי רגיל
- **דין:** בתכלית לאוצר הוא מעין אב מלאכה וחייב ואילו בתכלית לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה גזרו רבנן איסור.

2. **ניפוח מלילות: זריקה בשתי ידיו** (ר' הקדמה "ניפוח מלילות ע"י זריקה בשתי ידיו", עמ' 346)

- **מחשבת התכלית:** המנפה מלילות ע"י זריקה בשתי ידיו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא היפרדות בין אוכל ופסולת ע"י מחשבת בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** ניפוח זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא זריקה בשתי ידיו במקום זריקה ברחת לרוח, והוא שינוי רגיל. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי, כלאחר יד, אלא מאחר שהוא שינוי רגיל, א"כ מחשבת

תכלית זורה של אוצר מתחברת למחשבת הבינה של זריקה בשתי ידיו להיות מעין אב מלאכת זורה וחייב.

- **גזירה דרבנן:** רבנן אסרו פעולה זו בתכלית לאלתר בגלל שזה שינוי רגיל
- **דין:** בתכלית לאוצר הוא מעין אב מלאכה וחייב ואילו בתכלית לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה גזרו רבנן איסור.

3. **ניפוח מלילות: ברוח פיו (ר' הקדמה "ניפוח מלילות ברוח פיו", עמ' 347)**

- **מחשבת התכלית:** ניפוח ברוח פה מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא היפרדות בין אוכל ופסולת ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** ניפוח זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא ניפוח ברוח פיו במקום זריקה ברחת לרוח, והוא שינוי רגיל. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי, כלאחר יד, אלא מאחר שהוא שינוי רגיל, מחשבת תכלית זורה של אוצר מתחברת למחשבת הבינה של ניפוח ברוח פיו להיות מעין אב מלאכת זורה וחייב.

- **גזירה דרבנן:** רבנן אסרו פעולה זו בתכלית לאלתר בגלל שזה שינוי רגיל
- **דין:** בתכלית לאוצר הוא מעין אב מלאכה וחייב ואילו בתכלית לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה גזרו רבנן איסור. רבנו חננאל בשבת עד כותב: אם נטל בידו אדם תבואה בתיבנא ובפסולת שיש בה וניפח בה ברוח פיו ובירר חשוב הוא כזורה.

4. **ניפוי מלילות: להשפיל ביד אחת (ר' הקדמה "ניפוי מלילות ע"י השפלה ביד אחת", עמ' 347)**

- **מחשבת התכלית:** המנפה מלילות ע"י השפלה ביד אחת מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** ניפוי זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא ניפוי ע"י השפלה ביד אחת במקום זריקה ברחת לרוח, והוא שונה אפילו מניעור מיד ליד שהוא בשינוי רגיל, הווה אומר שניפוי ע"י השפלה ביד אחת הוא שינוי מופלג. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי, כלאחר יד, ומחשבת תכלית

זורה של אוצר אינה מתחברת למחשבת הבינה של השפלה ביד אחת להיות מעין אב מלאכת זורה.

- גזירה דרבנן: רבנן לא אסרו פעולה זו בתכלית לאלתר בגלל שזה שינוי מופלג
 - דין: בתכלית לאוצר הוא מלאכה הנעשית בשינוי ואסור ואילו בתכלית לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה ומותר.
5. ניפוח מלילות: נפנוף בידו בסמוך לתערובת – כאדם שמנפח קש מתחת ידיו (ר' הקדמה "מנפח בידו – כאדם שמנפח קש מתחת ידיו", עמ' 348)
- מחשבת התכלית: נפנוף בידו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא היפרדות בין אוכל ופסולת ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.
 - מחשבת הדרך: ניפוח זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא נפנוף בידו במקום זריקה ברחת לרוח, והוא שונה אפילו מניפוח בפיו שהוא בשינוי רגיל, הווה אומר שנפנוף בידו הוא שינוי מופלג. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי, כלאחר יד, ומחשבת תכלית זורה של אוצר אינה מתחברת למחשבת הבינה של נפנוף ביד להיות מעין אב מלאכת זורה.
 - גזירה דרבנן: רבנן לא אסרו פעולה זו בתכלית לאלתר בגלל שזה שינוי מופלג
 - דין: בתכלית לאוצר הוא מלאכה הנעשית בשינוי ואסור ואילו בתכלית לאלתר הוא דבר שאינו מלאכה ומותר. נראה שה"ה במניפת יד כשהמניפה היא המשך היד כמו בכף ומזלג.

פרק ה' הפרדת תערובת ע"י מים

הקדמה לסעיף ח'

ה' מפריד טוב מרע ע"י הצפה במים

נפש הלכה - לגבי קריעת ים סוף נאמר: "נִשְׁפָּת בְּרוּחָהּ כְּסֻמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעֲפֹרֶת בְּמִים אֲדִירִים. ... וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם." ה' משתמש במים להפריד בין ה"אוכל" הטוב, בני ישראל, שעוברים את הים ברחובות הנֶהָר לבין ה"פסולת" הרע, המצרים, שצוללים לתחתית המים כעופרת, על אותה הדרך של הצפת אוכל ופסולת במים.

ה' מטהר את האדמה שנתאררה, על ידי מי המבול

נפש הלכה - וַיֵּרַח יְ-ה-וָה אֶת רֵיחַ הַנִּיחָח וַיֹּאמֶר יְ-ה-וָה אֶל לְבֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֲרִיו וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי בָּאָשׁוּר עֲשִׂיתִי (בראשית ח', כ"א).

אומר הכלי יקר: לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. וכן נאמר לאדם (בראשית ג', יז) ארורה האדמה בעבורך. ומכאן ראייה שהאדמה היתה סבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות ... ונטהרו במי המבול שג' טפחים של מחרישה נתקלקלו ובוזה נתרכך חומר הארץ וניטל קשיותו ומאז אין חומר הארץ רע כבתחלה, הן מצד העונש שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא טהרה וסילוק הזוהמא והטומאה, הן מצד הטבע שנרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפניו.

משה רבנו מטהר את בני ישראל בהשקייה לאחר חטא העגל

נפש הלכה - "וַיִּקַּח [משה] אֶת-הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר-דָּק וַיִּזֶר [הפיץ] עַל-פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשֶׁק אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." רש"י: נתכוין לבודקם כסוטות ... לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם.

זוהר - כי תישא קצב ע"א: ואהרן לטב אתכוון אלא סגיאין הוו מישראל דאשתתפו בהדיהו בלבא, ובגין כך כד אתא משה אצטריך לבררא וללכנא לעמא קדישא מההוא חובא ואשקי לון שקיו עד דיתברירו כלהו ולא אשתאר בהו פסולת כלל.

יש כאן ברירת פסולת מאוכל ע"י השקיה במים, כאשר המים בוררים ו"ממיסים" את הפסולת ומסירים אותה מהאוכל.

הפרדת פסולת ואוכל ע"י מים – מלאכת זורה

הסעיף מתייחס לשני תהליכים של הפרדת תערובת פסולת ואוכל ע"י מים: "שולים" ו"שורים".

שולים מתייחס לתערובת גמורה שמושמת בתוך מים כדי להפרידה כאשר הפרדת התערובת נעשית בהצפה. הצפה פועלת על עקרון כוח הציפה, כמו בדוגמה של קריעת ים סוף הנ"ל שבה ה"פסולת" יורדת וה"אוכל" עולה. פעולת ה"שולים" היא אב מלאכת זורה שכן היא פועלת בגרמא כמוהי כאשר כוח הציפה במים עושה את ההפרדה במקום כוח הרוח ובכך הסעיף הזה הוא המשך הסעיף הקודם שגם הוא עוסק במלאכת זורה.

שורים מתייחס גם הוא לתערובת גמורה שמושמת בתוך מים כדי להפרידה אלא שהיא תערובת ברמה של חלקיקים קטנים שלא ניתן להפרידה ע"י הצפה אלא ע"י שרייה. בשריית התערובת במים המים מחלחלים בתוך התערובת וממיסים ומוציאים את הפסולת כמו בדוגמה של המבול הנ"ל. מתברר שפעולת ה"שורים" אינה מלאכה ומותר. הדברים יפורטו בקטעים הבאים.

שולים – כוח הציפה

מעשה הלכה – כוח הציפה (buoyancy, חוק ארכימדס) הוא כוח בטבע הפועל להציף ולהעלות גוף שנמצא בתוך מים כאשר הגוף יותר קל מהמים, כלומר הגוף שוקל פחות מכמות המים בעלת נפח שווה (היינו שהמשקל ליחידת נפח, משקל סגולי – specific gravity, של אותו גוף, פחות מהמשקל הסגולי של המים) בעוד שגוף אחר שהוא יותר כבד מהמים ירד לתחתית המים (המשקל הסגולי הוא מידה של צפיפות החומר היינו המסה ליחידת נפח). כך מסוגל כוח הציפה להפריד תערובת של אוכל ופסולת, כאשר מרכיב אחד קל מהמים והמרכיב השני כבד מהמים. הצפת תערובת זרעי כרשנין עם תרמילים גורמת לתרמילים בעלות המשקל הסגולי הנמוכה יותר לצוף ולהפרד מהזרעים הכבדים מהמים בכוח הציפה ללא התערבות פעילה של האדם. לפעולה זו, קשור הפועל "שולים", משום שלשלות הוא להוציא גוף מתוך נוזלים. כך לדוגמה שחף האגמים ניזון מדגים אותם הוא "שולה" מהמים.

נשווה את כוח הציפה לכוח הרוח שבמלאכת זורה. היכולת של שני הכוחות להפריד תערובת תלויה בהבדלי משקל סגולי, צפיפות, בין מרכיבי התערובת, אלא

שפעולותיהם שונה זו מזו. בכוח הרוח, הרוח פועלת על החלקיקים של כל מרכיב ורוחפת, מעיפה, ומאיצה אותם הצידה למרחקים שונים, כל מרכיב לפי המסה (mass) שלו ע"פ חוק ניוטון (כוח נתון מאיץ גוף בתאוצה יחסית למסה) ללא קשר לכוח הכבידה, ואילו כוח הציפה פועל נגד כוח הכבידה.

המציף כרשינין במים הוא אב מלאכת זורה שכן פעולת ההצפה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר וגם את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן זאת בכוח הציפה buoyancy, חוק ארכימדס, שפועל להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת (ר' טבלה 21, עמ' 229).

הפרדת תערובת במצע מורחף (gravity separator, fluidized bed)

מעשה הלכה - במקום לשים תערובת במים להפרידה, ניתן ליצור תהליך של "שולים" ע"י הרחפה (fluidization) של התערובת בזרימת אוויר וכך להפריד תערובת שההבדל במשקל סגולי בין מרכיביה הוא קטן מאד (מדובר שכל החלקיקים שבתערובת הם באותו גודל כך שהפרדה בנפה אינה מועילה). אפשר להשתמש בשיטה זו להפריד פסולת מאוכל, למשל להפריד אבנים מזרעים כשהאבנים כבדים יותר או להפריד זרעים וקטניות שחרקים אכלו אותם מבפנים וכך הם יותר קלים מהשלמים. כמו כן אפשר להשתמש בה למיין תערובת של מין אחד למרכיבים בעלי משקל סגולי שונים, למשל למיין ולדרג פולים של קפה כאשר לפולים הכבדים יותר יש את הדירוג הגבוה יותר.

לפי שיטה זו, התערובת נפרשת כשכבה על פני שולחן מחורר. זרימת אוויר נכנסת בכוח דרך החורים בשולחן מלמטה ומעלה את חלקיקי התערובת לגבהים שונים לפי משקלם כשהקלים עולים למעלה יותר מהכבדים. כתוצאה מכך התערובת נפרדת לשתי שכבות כאשר שכבת המרכיב הקל יותר היא למעלה ורוחפת על שכבת המרכיב הכבד. המצב הזה של התערובת נקרא הרחפה והוא מקנה לתערובת המוצק תכונות של נוזל כך שכוח הציפה פועל בה להעלות את המרכיב הקל על פני המרכיב הכבד בדיוק כמו תערובת בעלת מרכיבים מוצקים במים. ניתן להשיג הפרדה מוחלטת בין מרכיבי ההרחפה ע"י הטיית משטח השולחן שגורמת להזזת המרכיב הכבד לצד הגבוה של השולחן ולמרכיב הקל לצדו הנמוך וכך הם נפרדים לגמרי. הרעדת השולחן מועילה להפרדה זו.

ברומה להפרדת תערובת במים, הפרדת תערובת במצע מורחף היא אב מלאכת זורה.

שורים – שרייה לסילוק רעלים

מעשה הלכה – כאשר מניחים במים תערובת של אוכל ורעלים מעורבים היטב, והמים מחלחלים לתוך התערובת וממיסים את הרעלים, מסננים אותם החוצה ומשאירים את האוכל כמות שהוא. זהו סינון (Leaching out) של הרעלים, שטיפה באמצעות חלחול שנקראת בכימיה פֶּעֶפּוּעַ, חִלְחוּל. יכולת המסה זה של המים הוא כח הפועל על התערובת ומפריד את הפסולת מהאוכל. לאחר שהרעלים, הפסולת, מומסים במים הם למעשה מופרדים מהאוכל ואפשר להוציא אותם באופן פשוט ע"י שפיית המים או ע"י סינון במסננת.

שבת יז: מתני' ב"ש אומרים אין שורין דיו וסמנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום וב"ה מתירין.

רש"י: כרשינין – למאכל בהמה בינ"א (ויצי"ש: בקיה (צמח ממשפחת הקטניות)) בלע"ז: וב"ה מתירין – משנתן את המים מבעוד יום:

שו"ע רנב, א': מותר להתחיל במלאכה בערב שבת סמוך לחשיכה, אף על פי שאינו יכול לגומרה מבעוד יום והיא נגמרה מאליה בשבת, כגון (א) לשרות דיו וסמנים במים והם נשרים כל השבת

מ"ב: (א) לשרות דיו וכו' – ובשבת אסור משום מגבל שמערב הדיו והמים יחד וי"א דאסור משום צובע אפ"ה כיון שמתחיל בזמן המותר בע"ש וממילא נגמר הפעולה בשבת שרי.

רמב"ם: (פ"ג ה"ב) ושורין דיו וסמנין עם חשיכה והן נשרין והולכין כל השבת כולה.

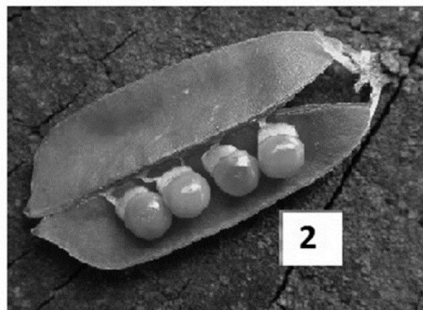
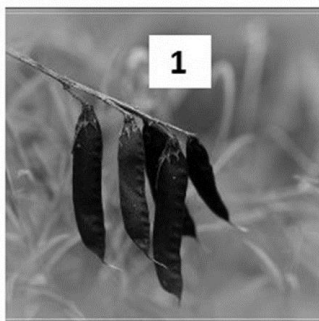
פשט הלכה – השו"ע והרמב"ם השמיטו את הדין של שריית כרשינים המוזכר במשנה. נראה שהסיבה היא שלעומת שריית דיו וסמנים שהיא מלאכה לש ז"א גיבול (ר' משנ"ב לעיל) שמטרתה ותכליתה היא לחבר אבקה ומים כדי ליצור עיסה, בשריית כרשינין במים המטרה והתכלית היא לסלק רעלים מהכרשינין באמצעות המים כדי לתקן אותם למאכל בהמה ולכן בהוספת המים לכרשינין הוא מתכוון לסלק את המים שבתוכם הרעלים המומסים לאחר השרייה, ולא לחבר אותם עם הכרשינין בשום אופן ומשום כך לא שייך לשרייה זו מלאכת לש. ועוד, אין בהסרת הרעלים ע"י המסתם במים משום בורר או זורה כי אחרת הפוסקים היו מביאים אותו כאן להלכה (ר' גם מרכבת המשנה פ"ג ה"ב ופ"ח הט"ז).

הלכך מוכח שהמסת רעלים - או באופן כללי חמסת חומרים - ע"י מים היא אינה מלאכה. דוגמה נוספת לכך: בסעיף ט' ס"ק 2 מותר לתת מים על שמרים כדי להמיס את היין הספוג בהם. יוצאת מן הכלל היא שריית חילתית שלפי הרמב"ם היא אסורה מפני שהיא דומה לבישול בגין חריפותה, ר' "שריית חילתית", עמ' 361.

יש לשאול מדוע פעולת "שורין" אינה נחשבת למלאכה להיאסר בשבת. ייתכן שהסיבה לכך היא שיש בה חסרון קיום בזה שההפרדה ע"י שרייה איננה נראית לעין בדומה לכתיבה בדיו שאינו נראה שבגלל זה אינה מלאכה.

שורים ושולים בכרשינין

מעשה הלכה - הכרשינה או בשמה הנוכחי ביקיית הכרשינה (Vicia or Vetch) המופיעה באיור יב היא קטנית שבדומה לכל בני משפחתה, פריה הוא תרמיל (1) שבתוכו מתפתחים הזרעים (2).

איור יב הכרשינה

הכרשינה ראויה למאכל אדם רק בשעת הדחק ולאחר שרייה במים. הזרעים הם ה"אוכל", וה"פסולת" היא קליפות התרמילים והגבעולים. "פסולת" זו ראויה בדרך כלל למאכל בהמות.

המשנה מתייחסת לכמה פעולות הקשורות לעיבוד הכרשינים, חלק מהן "שולין" וחלק מהן "שורין":

1. שרייה במים כתנאי לאפשרות לאכול את הזרעים. מטרת השרייה היא לתקן את הזרעים למאכל על ידי ריכוכם והרחקת החומרים הרעילים המרוכזים בהם (זה נעשה ע"י כח ההמסה של המים שזהו "שורין" שבמשנה שבת יז, ופעולה זו איננה מלאכה).

2. הצפה במים לצורך הפרדת ה"פסולת" מה"אוכל" (זהו "שולין" שבמשנה שבת קמ שהיא מלאכה).

3. שפשוף התרמילים על מנת להפריד מהם את הזרעים (זהו "שפין" שבמשנה שבת קמ, שגם היא מלאכה). לשון שפה נמצא במשנה פסחים פ"ב מ"ז: האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ, אבל שפה היא בבשרה יבש. וע"פ פירוש הרמב"ם שם: שפה, פירושו שהאשה מחככת בשרה במורסן.

ברוב מיני הבר, לאחר שהפרי מבשיל ומתייבש, הוא מתבקע לאורך התפר המחבר את הקשוות (מעטפת התרמיל) והזרעים מתפזרים. בכרשינה התרמילים מתבקעים באופן מלא או חלקי לאחר ההבשלה וזרעי הקטניות נמצאים בתרמילים באופן חופשי ואינם מחוברים לקשוות ולכן משתחררים באופן עצמאי עם התבקעות התרמילים. המשנה האוסרת הפרדה של זרעי הכרשינה מהתרמילים עוסקת בכמות גדולה של תרמילים שנאספה בשדה שיש להכינה לשימוש. בשלב זה הכרשינים הם למעשה תערובת של קשוות תרמילים מפורקים לגמרי או למחצה שביניהם מפוזרים הזרעים כאשר עיקר נפח התערובת הוא התרמילים הריקים.

בניגוד לחיטה ושעורה שבהן די בזרייה ברוח כדי לסלק את המוץ הרי שתרמילי הכרשינה גדולים וכבדים וצפיפותם ("משקל סגולי") קרובה לצפיפות הזרעים, ולכן יש צורך להשתמש בשיטה שונה להפרידם. למטרה זו ניתן להשרות את התערובת במים ובכך לגרום לקשוות התרמילים בעלות הצפיפות הנמוכה יותר לצוף ולהפרד מהזרעים. ייתכן ולעיתים גם יש צורך לפרק ("שפין") בתוך המים, חלק מהתרמילים שנשארו עדיין שלמים, על מנת לשחרר מתוכם את הזרעים.

חלקים מהקדמה זו נלקחו ממאמרו של ד"ר משה רענן:

<http://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=15941>

שריית חילתית

נקבע לעיל ש"שורין" אינה מלאכה. יוצאת מן הכלל היא שריית חילתית שלפי הרמב"ם היא אסורה מפני שהיא דומה לבישול בגין חריפותה.

מעשה הלכה - כלך החילתית (Asafoetida) הוא צמח עשבוני רב שנתי, חד ביתי ממשפחת הסוככיים המגיע לגובה של 2 מ'. לצמח עלים מורכבים בגודל 30-40 ס"מ גזורים פעמיים לאונות צרות. העלים מתפתחים מתוך נדן רחב המגן עליהם עד להתפרשותם מתוכו. גבעולי הפריחה חלולים, עגולים ובקליפתם עורקים מסועפים המכילים את השרף המאפיין את החילתית (איור יג, שמאל).

השימוש העיקרי בצמח הוא הפקת שרף חלבי שאותו מייבשים ומכינים ממנו גושים מוצקים המשמשים כתבלין וכתרופה (איור יג, ימין). גושים אלו נקראו בלשון המשנה "קורט של חלתית". וכך מפרש רש"י במשנתנו: "חלתית - מין פירי הוא שקורין לזר"א בלע"ז, ומחתכין את קרטיו בסכין, ואסור משום שמנוניתא דסכינא". (כתוב ע"י ד"ר משה רענן)

איור יג צמח החלתית והקורט של חלתית (השרף)

שבת קמ: מתני': אין שורין את החילתית בפושרין אבל נותן לתוך החומץ.

רש"י: חלתית - חלטי"ש בלשון ישמעאל ובלע"ז לזרי"א ושורין אותו בפושרין ושותין אותן המים לרפואה: אבל נותן החלתית: בתוך החומץ - ומטבל בו מאכלו ולקמיה מפרש אמאי אין שורין

רמב"ם (פכ"ב ה"ז): אין שורין את החלתית, בין בפושרין בין בצונן; אבל שורה אותו, בתוך החומץ. ואם שתה יום חמישי ושישי, הרי זה שורה בשבת בצונן, ומניחו בחמה עד שייחם, ושותה כדי שלא יחלה, אם פסק מלשתות.

סימן שכא סעיף יח: אין שורין את החלתית לא בפושרין ולא בצוננן שדרך (עא) לשרותו לרפואה. אבל נותנו לתוך החומץ ומטבל בו פתו. היה שרוי מאתמול מותר

(עב) לשתותו בשבת. ואם שתה ממנו יום חמישי ויום ששי וצריך לשתות גם בשבת (עג) מותר, שכך הוא דרך רפואתו לשתותו (עד) שבעה ימים זה אחר זה. הלכך מותר לשרותו בצונן וליתנו (עה) בחמה מפני שהוא סכנה אם לא ישתה ממנו.

מ"ב: (עא) לשרותו לרפואה – ששותין מי השריה ליוקרא דלבא [גמרא]: (עב) לשרותו – צ"ל לשתותו והטעם דזהו מאכל קצת בריאים ולא מינכרא מילתא שהוא לרפואה [עו"ש], ואם הוא במקום שאין מנהג בריאים כלל בזה משמע מהרמב"ם דאסור [א"ר]: (עג) מותר – ר"ל אפי' לשרותו וכדלקמיה: (עד) שבעה ימים – צ"ל שלשה כדאיתא בגמרא [הגר"א וש"א]: (עה) בחמה – ואי ליכא חמה אפי' באור שרי מפני הסכנה:

אורה ושמחה – (על הרמב"ם שם) מסכם את דעות המפרשים בעניין החילתית: אין שורין את החלתית. מין עשב הוא שיש בו חריפות כדאיתא בעבודה זרה (דף ל"ט ע"א), ואסרו חכמים שריית דבר זה בשבת, ומוכח מדבריו [של הרמב"ם] דמשום לתא דבישול אסרו חכמים דבר זה, ואפשר שמפני חריפות שיש בו אסרוהו והחשיבוהו כרותח. אבל דעת רש"י (שבת קמ.) דמשום עובדין דחול אסרוהו, ובשו"ע (סי' שכ"א סי"ח) משמע שהטעם הוא משום שהוא רפואה וכל דבר שאינו מאכל בריאים אסור חז"ל לעשותו בשבת, כמבואר להלן (הי"א), אבל כאמור דעת הרמב"ם אינו כן אלא משום דחשוב כמבשל (מפני חריפותו), ואין לפרש בדעתו משום שאינו מאכל בריאים, שהרי הכא איירי במקומות שדרך הבריאים לשתותה, דאי לאו הכי אסור לשתותה אפילו אם שתה אותו מקודם השבת כמו שכתב בהדיא בפרק כ"א (הל' כ"ב), עיי"ש מה שכתבתי.

שטיפה והדחת פירות וירקות בזרם המים

בקטע הזה נדון בשטיפה והדחה של פירות וירקות תחת זרימת מים, למשל מברז, בניגוד לשריית הפירות בכלי מלא מים כדי להפריד את הפסולת בהצפה (ז"א "שולין") המתואר לעיל בסעיף זה.

מעשה הלכה – נתייחס להדחה, שטיפה, ורחיצת פירות וירקות שבהן דבוקים אבק, עפר, חומרי הדברה ופסולת אחרת, שמונעים את אכילת הפרי לרוב בני האדם, ויש להסיר פסולת זו ע"מ להכשיר ולתקן את הפרי לאכילה. נניח שמדובר בהדחה של פריט אחד, פרי אחד או ירק אחד. אין כאן תערובת גמורה של פסולת בתוך אוכל אלא תערובת של שכבת פסולת דבוקה באוכל ומונעת שימוש באוכל (ר' "שכבת פסולת דבוקה באוכל", עמ' 255).

שני שלבים בהדחה - הדחת פירות מורכבת משני שלבים: ראשית המסת הכללון ע"י המים הנופלים עליו ושנית הסרת המים המלוכלכים העומדים על הפרי בכח זרימת המים. באופן פשוט: טיפה א' נופלת על הפרי וממיסה קצת לכלוך, ואז באה טיפה ב' הנקיה ודוחפת ושוטפת את טיפה א' המלוכלכת אל מחוצה לפרי.

המסת הכללון - המסת הכללון בשלב הראשון היא מותרת כפי שמוכח בסעיף ט' ס"ק 2, עמ' 383, פשט הלכה. שם הבאנו את ההלכה שמוותר ליתן מים על שמרים ספוגי יין במשמרת כדי שיחזרו היין צלולים לזוב כלומר, המסת היין ע"י המים היא מותרת וכמו כן המסת הכללון בפרי ע"י המים שנופלים עליו מותרת.

הסרת המים המלוכלכים - בשלב השני, לאחר המסתו במים, הכללון כבר אינו דבוק ישירות לפרי אלא יושב בתוך המים שמונחים על הפרי וא"כ הכללון הוא בגדר "מונח" על הפרי שכן המים אינם חודרים ונספגים בקליפת הפרי אלא עומדים עליו. למצב זה שייך הדין שמובא בביאור הלכה (סעיף ג' ד"ה לאכול מיד): אם מונחים בקערה כמה מינים יחד זה על זה והמין שרוצה לאכול מונח למטה ומסלק אלו שמונחין למעלה כדי שיוכל להגיע להמין שלמטה וליטלו לא הוי בכלל בורר, אא"כ הוא לצורך הכנה לאחר זמן. ראה עוד "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253).

כאשר המים הנקיים שוטפים את המים המלוכלכים הרי זה כמו הסרת שכבת פסולת המונחת על האוכל. מבחינת מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, פעולה זו נחשבת הפרדת אוכל מפסולת (ר' שם) ואם היא נעשית לצורך מידי, לאלתר, הרי היא דבר שאינו מלאכה ומותר כמבואר בביאור הלכה שם שאין זו ברירה כלל.

הלכה - ואכן ה"שמירת שבת כהלכתה" פרק ג', כא, מתיר הסרת לכלוך הדבוק בפירות ע"י הזרמת מים עליהם, ויעשה זאת רק סמוך לאכילת הפירות. ואמנם לתערוכת גמורה של פסולת בתוך פירות וירקות ולא רק דבוקה בהן שייך בורר ואסור להפרידה.

הנה דברי ה"אגרות משה" בעניין:

אגרות משה חלק א' סימן קכה: ובפירות מלוכלכין באבק [הוא] יש איסור לרוחצן [בזרימת מים] מדין בורר כמו שאסור לשרות הכרשינין במים להסיר הפסולת, וכתב במ"ב שה"ה תפוחי אדמה וכה"ג שכתב ידידי שכמדומה שאין העולם נוהגים כן. הנה, האיסור בורר אף שהוא ברירת הפסולת שאסור אפילו לאלתר, פשוט שכיון שא"א ליקח האוכל ודרך אכילה הוא לרחוץ הפסולת מותר כדי לאכול לאלתר, כמו

דמותר לקלוף שומים ובצלים לאכול לאלתר כדכתב בביאור הלכה בס"ס שכ"א עיי"ש.

פשט הלכה – האגרות משה מדמה רחיצה והדחה של פירות לקילופן. הבה נתבונן בהשוואה זו. כפי שמוסבר בקטע "מלאכת בורר אגב קילוף", עמ' 302, קילוף פירות וירקות בעצמו מותר אלא שהקילוף גורר מלאכת בורר דרך אגב שעליה חל איסור ורק אם היא נעשית לשימוש מיידי, לאלתר, היא מותרת. לפי זה מובן הדמיון בין הדחה לקילוף לפי שבדומה להדחה, הקילוף הוא מורכב משני שלבים: שלב הקילוף המותר שמביא את הקליפה למצב של פסולת מונחת, ושלב שני של הסרה הקליפה כאשר הסרתה לצורך מיידי, לאלתר מותרת, והסרתה לצורך לאחר זמן אסורה.

זהו הבסיס להתיר הדחת פירות וירקות, שמביא האגרות משה.

הדחת דג מלוח

הלכה – מותר להדיח דג מלוח במים צוננים ואף לשרותו בהם (שי"ח סעיף ד', משנ"ב סקל"ז).

פשט הלכה – נראה שהסבר להתיר הדחת פירות וירקות שהובא לעיל, שייך גם להתיר הדחת דג מלוח בצונן לצורך לאלתר. בשלב ראשון של הדחת הדג המים ממסים את המלח מתוך הדג שזוהי פעולה מותרת כמו שמותר לתת מים על גבי שמרים כדי להמס את היין, בשלב שני מי המלח נשטפים מהדג וגם זה מותר לצורך לאלתר. לגבי שריית הדג במים כדי לסלק את המלח, נראה שהיא מותרת מצד "אין שורין" שנקבע שהיא איננה מלאכה, ר' "שורים – שרייה לסילוק רעלים", עמ' 359.

שריית פירות וירקות

מעשה הלכה – בעניין שריית פירות וירקות מלוכלכים בתוך כלי מלא מים כדי לנקותן, שמזכיר האגרות משה הנ"ל, יש לשאול האם שייך בה האיסור של "אין שולין", כאשר מדובר על כמות של פירות ולא רק בפריט אחד. ראשית, מסתבר שמדובר בצי"ל אסור לשרות פירות מחשש שמא יבוא לשרות כרשינין שהוא אסור מהתורה. שנית, ייתכן ששרייה זו תהיה פעולה של הצפה אסורה, שכן כאשר הלכלוך יומס מכל פריט ע"י המים אזי הלכלוך שכעת עדיין בתוך המים יהיה מעורב בין כל הפירות ובמידה שהמים יציפו את הלכלוך או את הפירות, וע"י כך הלכלוך ייפרד מהפירות, א"כ הוא יעבור על איסור "אין שולין" ויתחייב.

הלכה - ואכן ה"שמירת שבת כהלכתה" פרק ג', כא, אוסר לתת פירות וירקות במים כדי שהפסולת תרד או תעלה מהם (כלומר, ע"י הצפה). וכמו כן במשנ"ב שי"ט סקכ"ח (מובא להלן בסעיף ח').

שטיפה והדחת כלים

שבת קיח: ת"ר קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית מדיחן לאכול בהן בצהרים, בצהרים מדיחן לאכול בהן במנחה, מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח. אבל כוסות וקיתונות וצלוחיות מדיח והולך כל היום כולו, לפי שאין קבע לשתייה.

רש"י: שוב אינו מדיחן - דאין הדחה זו אלא לחול.

רמב"ם: (פכ"ג ה"ז) ואסור להדיח קערות ואלפסין וכיוצא בהן מפני שהוא כמתקן אא"כ הדיחן לאכול בהן סעודה אחרת באותה שבת. אבל כלי שתייה כגון כוסות וקיתונות מותר להדיחן בכל עת שאין קבע לשתייה.

השגות הראב"ד: ואסור להדיח וכו'. כל זה אינו אסור אלא מפני שהוא טורח לחול, עכ"ל:

סימן שכג סעיף ו': (כו) מדיחים כלים (כו) לצורך היום (כח) כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול אבל לאחר סעודה שלישית אין מדיחין וכלי שתייה מדיחין (כט) כל היום שכל היום ראוי לשתייה:

מ"ב: (כו) מדיחים - אפילו עשר כוסות וא"צ אלא לאחת רשאי להדיח כולן דהואיל וראוי לו כ"א הותרו כולן וה"ה שמציעין יו"ד מטות: (כו) לצורך היום - היינו אפי' בליל שבת מותר להדיח לצורך מחר או לצורך סעודה ג': (כח) כגון שנשאר - ואם יודע שלא יצטרך עוד לאלו הכלים אסור להדיחן משום טורח ולהיפך אם יודע שיצטרך להן כגון שרוצה לאכול עוד פ"א אפילו לאחר סעודה ג' ג"כ מותר רק הכא איירינן בסתמא: (כט) כל היום - ואם ברור לו שלא ישתה עוד שוב אסור להדיח הכוס:

פשט הלכה - יש בין המפרשים שתי הבנות בגמרא: דעת הרמב"ם היא שהדחת כלים היא כמתקן כלי, כאשר "כמתקן" פירושו פעולה הדומה למתקן כלי האסורה מחמת גזרה שמא יבוא לתקן כלי (רמב"ם שם, ה"א) ועל צורך היום לא גזרו (מרכבת המשנה), ואילו דעת רש"י והראב"ד היא שהדחת כלים אינה דומה למלאכה אלא איסורה רק מחמת טרחה שמותרת רק לצורך אותו יום השבת, ולא לצורך חול.

יש לשאול מדוע אין איסור מטעם ברירה בהדחת כלים בזרימת המים ולא זו בלבד אלא אפילו מותר לשפשף כלים בכל דבר (שכג סע' ט'). ועוד קשה, מדובר על הדחת כלים שלא לצורך לאלתר אלא לבו ביום וא"כ לא ניתן ללמוד הדחת כלים מהדחת פירות וירקות המובא לעיל שכן הדחת פירות לאחר זמן היא אסורה.

יש לומר שמאחר שבכלים מדובר בהפרדה בדבר שלא במשאבי טבע כלל וא"כ זו לכל היותר מלאכת בורר דרבנן שנראה כבורר, ר' "ברירת כלים ובגדים – מלאכה דרבנן כאשר הנפעל הוא אינו משאב טבע כלל", עמ' 139. ועוד, זאת פסולת מונחת כשכבה על אוכל (ולא מעורבת בו) שאינו נראה כתערובת, ר' "שכבת פסולת המונחת על האוכל", עמ' 253, ובתערובת כזאת לא שייך "נראה כבורר" וא"כ לא אסרו רבנן. השווה לקטע "הפרדת תערובת סכו"ם ע"י שיטוח ופיזור", עמ' 312.

לעומת זאת יש לעיין האם שריית כמות של כלים מלוכלכים בתוך כלי מלא מים תיחשב כנראה כתערובת גמורה של פסולת ואוכל ושרייתם והצפת פסולתם תהיה אסורה מדרבנן שמא יעבור בדין "אין שולים" בשריית כמות של פירות מלוכלכות במים. שש"כ (י"ב, ב'–ג') מתיר להשרות כלים מלוכלכים במים גם לצורך לאחר זמן.

סעיף ח' – הפרדה תערובת ע"י מים

1. (כח) אין שורין [שולים] את (כט) הכרשינין (פי' הערוך ויצ"ה בלע"ז), דהיינו שמציף מים עליהם שהם בכלי כדי להסיר הפסולת [התרמילים],
2. ולא שפין אותן [משפשפים אותם ביחד] ביד כדי להסיר הפסולת דהוה ליה כבורר,
3. אבל נותנן בכברה (ל) אע"פ שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה. ר' "נתינת כרשינין בכברה – דבר שאינו מתכוון", ע' 281).

ס"ק 1: אין שולין ואין שורין

1. (כח) אין שורין [שולים] את (כט) הכרשינין (פי' הערוך ויצ"ה בלע"ז), דהיינו שמציף מים עליהם שהם בכלי כדי להסיר הפסולת [התרמילים]

שבת קמ: מתני': אין שורין את החילתית בפושרין אבל נותן לתוך החומץ, ואין שולין את הכרשינין ולא שפין אותן.

רש"י: ואין שולין את הכרשינין – מציף עליהם מים בכלי לברור פסולתן כדתנן (ביצה יד:) אף מדיח ושולה. (וברש"י שם: שולה הפסולת שצף למעלה כמו משישלה בחביות (ע"ז נו.), דהיינו נמי שנוטל חרצנים הצפים ע"פ החביות).

מ"ב: (כח) אין שורין וכו' – ה"ה אם יש פסולת ואוכל מעורבין אסור ליתנם במים כדי שיפול הפסולת למטה כגון עפר או שיציף למעלה כגון תבן [מ"א]: (כט) הכרשינין – הוא מאכל בהמה, וה"ה תפוחי אדמה [כמאכל בהמה] וכל כה"ג לא יתן עליהם מים כדי להסיר האבק והעפר מעליהם:

ביאור הלכה: דהו"ל כבורר – ולשון רש"י בזה דהו"ל בורר ("לברור פסולתן"). ועיין בפמ"ג שמסתפק אם יש בזה חיוב חטאת, ולענ"ד יש להביא ממה דאיתא ביצה י"ד ע"ב וב"ה אומרים בורר כדרכו וכו' ר"ג אומר אף מדיח ושולה ע"ש בגמרא דהוא ממש כענינו [שהיו מביאין דלי מלא עדשים ומציפין עליו מים ונמצא אוכל למטה ופסולת למעלה]. והנה מדקאמרי ב"ה בורר כדרכו וכו' מוכח דהתירו ביו"ט מלאכת ברירה גמורה ולא אסרו בנפה וכברה אלא משום דמחזי כמאן דעביד הרבה לצורך חול, וכמו שכתבו הראשונים ומדר"ג הוסיף ואמר אף מדיח ע"כ דגם זה מלאכה גמורה הוא מדאורייתא, וכן בירושלמי שם בביצה משמע כדברינו:

הלכה – להלכה, המחבר מתבטא בלשון של איסור: "אין שורין", ולא בלשון של חיוב, ומדבריו נראה שהצפה במים היא מגדרי מלאכת זורה אבל פטורה אבל אסורה, משום דהיינו אב מלאכה הנעשית בשינוי (ר' "מלאכה הנעשית בשינוי (כלאחר יד) – חסרון בבינה", עמ' 124).

הביאור הלכה שייחס את לשון המחבר "דהו"ל כבורר" – שמשמעו איסור דרבנן – לפעולת ההצפה ולא לשיפה, מתקשה בזה, ומסיק מהגמרא שהצפה במים היא אכן מלאכה גמורה מדאורייתא וחייב משום שהיא אב מלאכת זורה.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' "רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות", עמ' 230.

לפי הפירוש ששורין = שולים: בסעיף זה מוזכרות שתי שיטות הצפה (ר' פרטים בהקדמה לסעיף ח' "שולים – כוח הציפה" עמ' 357):

- א. מציף על הכרשינין שבכלי מים לברור פסולתן (רש"י)
- ב. פסולת ואוכל המעורבים אסור ליתנם במים כדי שתפול הפסולת למטה כגון עפר או שתצוף למעלה כגון תבן (מ"ב בשם מ"א)
- **מחשבת התכלית:** המציף כרשינין במים מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.
 - **מחשבת הדרך:** המציף כרשינין במים מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן זאת בכוח הציפה buoyancy, חוק ארכימדס, שפועל להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת.
 - **גזירה דרבנן:** אין
 - **דין:** אב מלאכת זורה מוכלל וחייב
- לפי הפירוש ששורין = משרים:** פעולת השרייה כלולה בנוסחת התכלית של מלאכת בורר כי תכליתה גם היא להפריד פסולת מאוכל בתערובת כאשר האוכל נשאר במקומו. והיא כלולה בנוסחת הדרך של מלאכת זורה כי ההפרדה נעשית בכח המסה של המים (Leaching out), כח בטבע בגרמא (ר' הקדמה לסעיף ח' "שורים - שרייה לסילוק רעלים").
- הרמב"ם השמיט את הדין של שריית כרשינים. ר' מרכבת המשנה על הרמב"ם פ"ג ה"ב שאוסר שריית דיו וסמנים משום צובע או לש והוא מנמק את השמטת הרמב"ם: "דאין בשרייתן מלאכה". ר' גם "אורה ושמחה" להלכה זו.
- נראה שבאופן כללי שורין - המסה של פסולת מתוך אוכל ע"י מים - איננה נחשבת לא למלאכת ברירה ולא למלאכה אחרת, כמו שמוכח בסעיף ט' ס"ק 2 בעניין המסת יין מתוך שמרים ע"י מים. לטעם נוסף ר' "פשט הלכה" בקטע "שורים - שרייה לסילוק רעלים", עמ' 359.
- ס"ק 2: לא שפין**
2. ולא שפין אותן [משפשפים אותם ביחד] ביד כדי להסיר הפסולת דהוה ליה כבורר שבת קמ. הועתקה לעיל ס"ק 1.

רש"י: ולא שפין אותן - ביד להסיר פסולת דהוה ליה בורר:

אגלי טל: וכן, אם כבר היו מונחים במים, אין שפין אותם ביד כדי להציף הפסולת, מפני שהוא כבורר.

מעשה הלכה - הפירוש של האגלי טל מתואר בהקדמה לסעיף: ייתכן וגם היה צורך לפרק ("שפין") בתוך המים חלק מהתרמילים, שנשארו עדיין שלמים, על מנת לשחרר מתוכם את הזרעים. השפשוף הזה עצמו אינו בורר את הזרעים מהתרמילים אלא רק מנתק ומפרק אותם והם עדיין בתערובת, כך שהם כעת חשופים לכוח הציפה של המים, והפרדתם ע"י המים היינו מלאכת זורה.

אלא שאין להתעלם מפעולת השפשוף מצד מלאכת דש שהרי היא מפרקת את הזרעים מהמעטפת שלהם, התרמילים, ע"י לחיצה על התרמיל. אפילו אם נאמר ששפשוף הוא דש בשינוי רגיל מ"מ הוא מעין אב מלאכת דש מחמת תכליתה. א"כ הרי לנו שתי אבות מלאכה בפעולה אחת, השפשוף: מעין אב מלאכת דש ואב מלאכת זורה.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' "רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות", עמ' 230.

ולא שפין אותן [משפשפים אותם ביחד] ביד כדי להסיר הפסולת

- **מחשבת התכלית:** השף כרשינין במים מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר. וכמו כן תכלית מלאכת דש שהיא לפרק אוכל מהמעטפת לצורך אכילה. וכפי שכתוב "כדי להסיר הפסולת". כלשון רש"י: "ביד להסיר פסולת דהוה ליה בורר".

- **מחשבת הדרך:** השף כרשינין במים הוא מקיים נוסחת הדרך דמלאכת זורה שכן פעולת השיפה (שפשוף) בתוך המים מכינה את הכרשינין להפרדה ע"י כוח הציפה של המים בדומה למציף כרשינין במים הנ"ל. ועוד, השפשוף שמפרק את הזרעים מהתרמילים מהווה מעין אב מלאכת דש כך שישנן שתי אבות מלאכה בפעולה אחת: דש וזורה.

- גזירה דרבנן: אין
- דין: אב מלאכת זורה מוכלל ומעין אב מלאכת דש וחייב שתיים.

ס"ק 3: נתינת כרשינין בכברה

ר' "נתינת כרשינין בכברה - דבר שאינו מתכוון", עמ' 281.

פרק ו הפרדת שמרים ויין

הקדמה לסעיפים ט'-י"ג

שימור יין - הפרדת הדין הקשה מהדין הקדוש

נפש הלכה - יצחק אבינו שנשרף יצרו שותה יין משומר לרווייה כפי שכתוב: "וַיֹּאמֶר הַגִּישָׁה לִי וְאֶכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרְכֶךָ נַפְשִׁי וַיֵּגֶשׁ לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יֵין וַיִּשְׁתְּ" (בראשית כז כה). שואלים: מאין ליעקב יין הרי אמו נתנה לו להביא לאביו רק מטעמים ולחם? מתרגם יונתן: "וַיֹּאמֶר קָרִיב לִי וַיֹּאכֹל מִצֵּידָא דְּבָרִי בְּגִין תְּבָרְכִינֶךָ נַפְשִׁי וְקָרִיב לִי וְאֶכֶל וְלֹא הָוָה חֲמָרָא גְבִיָּה וְאַזְדַּמֵּן לִיָּה מְלֶאכָא וְאַיִתִּי מִן חֲמָרָא דְּאַצְטִנֵּעַ בְּעֵינְבוֹי מִן יוֹמֵי שִׁירוֹי עַלְמָא וַיְהִיבִיה בֵּיד יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹב אִמְטִי לִיָּה לְאָבוֹי וּשְׁתִּי." פירוש: ... ויגש לו ויאכל ולא היה יין אצלו ונזדמן לו מלאך והביא מן היין המשומר בענביו מימי תחילת העולם ויתנהו ביד יעקב ויעקב הביא לו לאביו וישת.

בתחילה, העולם נברא במידת הדין, בספירות הבינה, הגבורה וההוד. בהשפעת מידת הדין הטהורה הענבים שגדלו מתוקים החמיצו והתסיסו והמיץ שבתוך הענבים נהפך ליין כאשר השמרים שהתהוו בתסיסה שהם כנגד יצר הרע נפרדו מהיין ונדבקו בקליפת הענב מבפנים. היין המשומר (לשון שמרים) בענביו הזה הוא עדות לבריאת העולם במידת הדין ושתייתו מתאימה ליצחק אבינו שממנו נפרד יצר הרע בהשפעת ספירותיו ספירות הבינה, הגבורה וההוד.

ליתר פירוט, האריז"ל (אוצרות חיים, שער רחל ולאח פ"ד) מזהה את ספירות הנצח וההוד של פרצוף לאה - פרצוף הנוצר מאמא והוא כולו מידת הדין - כענבים כאשר היין שבענבים האלה הם הדינים שבנצח והוד (נצח והוד של לאה נקראות רגלי לאה, עקבי לאה). דינים אלה מחולקים לשנים: דין קדוש שהוא דין בונה כאשר הוא יתמזג עם ספירת החכמה וימתק והוא כנגד היין שבענב, ודין קשה שהוא דין הורס ומקלקל כי הוא עתיד לא להתמזג עם ספירת החכמה ולא ימתק והוא כנגד השמרים שנדבקו בקליפת הענב. ונודע שהחיצונים, דוגמת בלעם הרשע, אינם ניזונים אלא מפסולת היין ומהשמרים שבו, שהוא הדין הקשה ... ע"כ.

במעשה בראשית הקב"ה הפריד את הדין הקשה מהדין הקדוש בעקבי לאה כמו פסולת מאוכל כך שהדין הקדוש יוכל להשפיע לכד בספירות הבינה והגבורה על

הצדיקים דוגמת יצחק אבינו. ואמנם, מסביר האר"י שבחטא אדם הראשון חוה סחטה מהענבים האלה יין לשתות באופן ששוב התערבב בו השמרים וכך אדם וחוה נחשפו לדין הקשה והתחייבו מיתה.

מכאן שפעולת שימור היין – הפרדת השמרים מהיין וסילוקם – ע"י האדם היא גורמת להפרדת הדין הקשה הלא ראוי מהדין הקדוש הראוי. תיקון זה נוגע בספירת הבינה בעולם הבריאה כך: הדינים שברגלי לאה הנ"ל נכנסים לכתר של רחל, כי כתר רחל נוצר מרגלי לאה (אוצרות חיים, שער רחל ולאה פ"ג, מט, ע"א) ומכתר רחל הדינים מתפשטים לספירת הבינה של רחל שהיא משפיעה בעולם הבריאה.

תיקון שימור היין במגילת אסתר

נפש הלכה – ואמנם, מצינו תיקון כזה רמוז במגילת אסתר. אנו רואים במגילה שימוש חוזר במילה "יין" בייחוד "משתה היין" בפרק ז'. נראה שיש כאן הפרדה בין הדין הקדוש והדין הקשה ע"י שימור היין בעולם העשייה כאשר הפרדה זאת היא מעשה ה' הנגרמת ע"י צום אסתר כפי שיוסבר.

נעתיק את פרק ז' של המגילה כאשר נדגיש בו את המילים "משתה היין", "אסתר", "מרדכי", "טוב", ו"רע" כי בהם רמוז מעשה ההפרדה.

ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מֵה שְׂאֵלְתָּךְ אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וְתִנָּתֶן לָךְ וּמֵה בְּשָׂלְתָּךְ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשֵׂה.

ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וַתֹּאמֶר אִם מִצָּאֵתִי חַן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן לִי נִפְשִׁי בְּשִׂאֲלָתִי וְעַמִּי בְּבִקְשָׁתִי.

ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צָר וְאוֹיֵב הָמֵן הָרַע הַזֶּה וְהָמֵן נִבְעֵת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶכָה.

ז וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל גִּנַּת הַבֵּיתִן וְהָמֵן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ מֵאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה כִּי רָאָה כִּי כָלְתָהּ אֵלָיו הָרַעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ.

ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבֵּיתִן אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמֵן נָפַל עַל הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הִגֵּם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמֶּלֶכָה עַמִּי בְּבֵית הַדְּבָר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמֵן חָפוּ.

ט וַיֹּאמֶר חֲרַבְוֹנָה אֶחָד מִן הַסֵּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה הָמֵן לְמַרְדֳּכִי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עָמַד בְּבֵית הָמֵן גְּבוּהַ חֲמָשִׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תִּלְהוּ עָלָיו.

בפסוקים האלה מופיע הביטוי "משתה היין" שלוש פעמים כאשר כל הופעה מסמן שלב בתהליך ההפרדה:

I. שלב התחלתי: מידת הדין מעורב - דין קדוש עם דין קשה (ב')

II. שלב סילוק הדין הקשה (ז')

III. שלב התגברות מידת הדין הקדוש (ח')

נפרט את השלבים האלה ע"י ציון סדר המילים "משתה היין", "טוב", ו"רע" בפסוקים ונאסוף אותם לשלבים שמראים את האופן השפעת היין, מידת הדין, הרמוז בהן.

שלב	מילים	פסוק
I מידת הדין מעורב - דין קדוש עם דין קשה	בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן	ב
	טוב	ג
	רָע	ו
II סילוק הדין הקשה	בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן	ז
	הָרָעָה	ז
III התגברות מידת הדין הקדוש	מִשְׁתֵּה הַיַּיִן	ח
	טוב	ט

כפי שמסומן בטבלה, בשלב I "משתה היין" + "טוב" + "רע" מייצג את המצב שבו שוררים דין קדוש ודין קשה בערבוביה. המן שהוא מידת הדין הקשה והרע - שרוצה להרוג את כלל היהודים ע"פ דין - מתחבר ומתערב עם מלך אחשוורוש שהוא הדין הקדוש והטוב. בשלב II "משתה היין" + "רע" מייצג מעשה ההפרדה של ה' הפועל דרך ספירות הבינה וההוד לבודד ולסלק את הרע מהטוב כפי שכתוב: "כָּלֵתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ" וזאת הפרדת השמרים מהיין. בשלב III "משתה היין" + "טוב" מייצג את הדין הקדוש והטוב שמתגבר לאחר סילוק הדין הקשה והרע שבו ה' יפעל להציל את היהודים וזהו יין המשומר.

כעת נסתכל על הסדר ששמות אסתר ומרדכי מופיעות בקטע. השם אסתר (או מלכה) מופיע בכל הפסוקים חוץ מהאחרון שבו מופיע שם מרדכי. נראה שהקטע בא להציג את התפקידים של אסתר ומרדכי בהתעוררות מעשה ה' בתהליך: אסתר מושרשת ביסוד אמא והיא מזוהה עם מלכות לאה, המלכות הנסתרת שכולה מידת הדין. צום אסתר הוא פעולה של פרישות בעולם העשייה בספירת ההוד. פעולה זו של אסתר בעולם העשייה מעוררת ומפעילה את שורשה ספירת הבינה בעולם האצילות דרך מלכות לאה שבכוחה לבודד את דין הקשה מהדין הקדוש בעולם העשייה ולסלק אותו. לבסוף בא מרדכי שהוא מושרש ביסוד אבא, ומעורר את שורשו ובאות ספירות החכמה והחסד למתק את הדין הקודש כדי להציל את היהודים.

פעולה הצום שיזמה אסתר בהשפעת ספירת ההוד כדי לעורר ספירת הבינה לצורך הפרדת הדינים דומה לצום יום הכיפורים שבו צם עם ישראל בהשפעת ספירת ההוד כדי לעורר ספירת הבינה לצורך תשובה וכפרה ואכן אומרים: יום הכיפורים כ-פורים. בכל אדם יש מן הכח של אסתר: מלאכת הפרדת יין משמרי פועלת בעולם העשייה וגורמת לתיקון בעולם הבריאה של הפרדת דין קדוש מדין קשה.

תערובת יין ושמרים – תרחיף

הסעיפים הבאים עוסקים בתערובת יין ושמרים. זוהי תערובת מסוג תרחיף שבה חלקיקי השמרים מפוזרים בתוך היין ומשתקעים רק אחרי הרבה זמן, חודשים. למרות שתערובת זו נראית כמין אחד מחמת הגודל הקטן של השמרים היא באמת תערובת של שני מינים וא"כ הפרדת מרכיביה היא ברירה בשני מינים וחייב.

שימור וממחה

שו"ת ר' יהושע הנגיד (על רמב"ם פ"ח הי"ד): הסינון האסור שקוראים לו החכמים שימור הוא בב' אופנים:

- **משמר** – להסיר את היין מן השמרים ועושה זה יקרא משמר והוא שישים את היין או זולתו בתוך מסננת והוא הנקרא משמרת וירד היין הצלול וישאר העכור. וזהו כמו המרקד שירד הקמח וישארו הסוכין בנפה.
- **ממחה** – להסיר העכור מן היין או מזולתו מן המשקין בכף נקובה או מעין זה וזה נקרא ממחה.

נתבאר שמעשה הממחה שמרים להפך ממעשה המשמר משום שהמשמר יסיר היין מן השמרים והממחה יוציא את השמרים מן היין ושתי הפעולות חייב עליהן משום בורר או מרקד. וכן כתוב ברמב"ם:

רמב"ם (פ"ח הל' יא): הזורה או הבורר כגרוגרת חייב. והמחבץ הרי הוא תולדת בורר. וכן הבורר שמרים מתוך המשקין הרי זה תולדת בורר או תולדת מרקד וחייב. שהזורה והבורר והמרקד דומין עניניהם זה לזה. ומפני מה מנו אותן בשלושה מפני שכל מלאכה שהיה במשכן מונין אותה בפני עצמה:

משנ"ב: לגבי סינון שמרים במשמרת (סקל"ב): ד"ה אסור ליתן בה [במשמרת] שמרים - וחייב חטאת נמי יש בזה משום בורר שנברר האוכל מהפסולת עי"ז או משום מרקד.

פשט הלכה - לפי לשון הרמב"ם "הבורר שמרים מתוך המשקין" נראה שמדובר כאן בפעולת ממחה שהוא כמו בורר - להוציא פסולת מאוכל ולא בפעולת משמר. בסעיפים הבאים נדון בפעולת שימור.

שימושיה של המשמרת

מעשה הלכה - מדובר בשלושה שימושים של המסננת שנקראת משמרת (לשון שמרים - כלי לסינון שמרים):

1. (סעיף ט' ס"ק 1) כאשר רוצים לתת טעם של יין למשקה מותחים מסננת - משמרת - על כוס שבתוכו משקה ושמים שמרי יין רטובים ביין במסננת. היין הנוזל ייפרד מהשמרים, יזוב דרך המשמרת ויטפטף לתוך הכוס וייתן טעם יין למשקה. לשימוש זה מתייחס הכתוב בסעיף ט' ס"ק 1: "אסור ליתן בה שמרים". פעולה זו מפרידה ומעכבת את השמרים מהיין המעורב בהם כאשר היין עובר את המסננת, והיא נחשבת ברירה.

2. (סעיף ט' ס"ק 2) אופן אחר ליתן טעם יין למשקה הוא לשים משמרת על כוס ריקה, לשים שמרים במשמרת, ולמזוג את המשקה לכוס דרך המשמרת. כך המשקה, כאשר הוא עובר את המשמרת, יקבל טעם היין כאשר היין הבלוע בשמרים יחזור להיות צלולים לזוב לתוך הכוס. לשימוש זה מתייחס הכתוב בסעיף ט' ס"ק 2: "אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב". כמו כן מותר ליתן בשבת מים ע"ג שמרים שנשארו בחבית וקולטין המים טעם היין ומוציאין אותן בשבת ושותין אותו [משנ"ב].

3. (סעיף ט', רש"י) כאשר מוזגים את היין מחביתו דרך זרבובית עוטפים את פתחה בבר - משמרת - כדי לסנן ולעכב את השמרים. סינון זה הוא ברירת אוכל מפסולת והיא חייבת.

כוח הכבידה במסננת

מעשה הלכה - לגבי שימוש 1 לעיל, כוח הכבידה (גרביטציה, gravity) במסננת הוא כוח בטבע המפריד ללא הרקדה תערובת נזילה המושמת במסננת כאשר מרכיב אחד הוא דק ויכול לעבור את המסננת והמרכיב השני הוא עבה ואינו יכול לעבור אותה. כוח הכבידה מושך ומעביר את החלק היותר דק של התערובת דרך המסננת כאשר החלק היותר עבה מתעכב בה וא"כ ההפרדה מתבצעת בעצמה ללא הרקדה של הכלי. עולה שפעולת כוח הכבידה במסננת אינה מבוססת על ההבדל במשקל בין המרכיבים כמו בהצפה במים (סעיף ח') אלא על גודל החלקיקים שבכל מרכיב כאשר הכלי "בוחר" בין המרכיבים לפי גודל חלקיקם.

כוח הכבידה במסננת שייכת לעוד דינים בסימן זה: סינון יין במשמרת ובסודר בסעיף י', וסינון חרדל טחון ומומס במסננת (סעיף ט"ו).

הלכות של שימור יין

הפרדת שמרים מיין מופיעה בהלכות הבאות:

- סעיף ט'. (ברירת יין משמרים ע"י משמרת) משמרת, אפילו תלויה מע"ש, אסור ליתן בה שמרים.
- סעיף י. (סינון יין - ברירת שמרים מיין) יין ושאר משקין [שעכור קצת], מותר [לסנן בסודר כי הוא בשינוי אבל במשמרת שהוא דרכו אסור]. ואם הם עכורים [לגמרי], בין מים בין יין, אסור לסננם [אפילו בסודר].
- סעיף י"ד (שפיית יין - הפרדת יין מהשמרים). מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד ניצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני ניצוצות מוכחי שהוא בורר.

תהליך עשיית היין

להלן השלבים בעשיית היין שנתייחס לחלק מהם בפרק זה:

- **ריסוק** Crushing - זהו השלב הראשון בו מתבצעת הפרדה של השזרות והשריגים מאשכול ומעיכה של הענבים על ידי מכונה מיוחדת. כך נוצר התירוש.

- **תירוש Must** – תוצר ריסוק הענבים: מיץ, קליפות וחרצנים.
- **תסיסה אלכוהולית Fermentation** – להתחלת תהליך התסיסה מוסיפים לתירוש שמרי יין. השמרים מנצלים את הסוכר הטבעי ומייצרים אלכוהול ו- CO_2 – יינות אדומים תוססים עם הקליפות (זגים) למיצוי רוב חומרי הטעם, הצבע והריח שמצויים בהם.
- **סחיטה Pressing** – בסחיטה מופרד היין מהזגים והחרצנים. הסחיטה מתבצעת בזמן התסיסה או לאחר סיומה.
- **תסיסה מלולאקטית** – תסיסה משנית המתבצעת ביין על ידי חיידקים. במהלך תסיסה זו, חומציות היין יורדת ונוספים לו טעמים וניחוחות של חמאה ווניל, המגבירים את מורכבותו. לא כל היינות האדומים עוברים תסיסה מלולאקטית.
- **הצללה, שימור Racking Soutirage** – שקיעה טבעית של המוצקים, כולל השמרים, לתחתית המיכל והעברת היין הצלול למיכל אחר (שפיה). כדי לחסוך זמן ניתן לסנן, לשמר, את היין במשמרת כדי לסלק את השמרים.
- **התיישנות בחבית** – סוג יינות מסוימים עוברים בסיום התסיסה התיישנות בחביות עץ אלון למספר חודשים. השהייה בחבית מעניקה ליין טעם וניחוח של עץ אלון וגם היא מוסיפה למורכבות היין.
- **ערבוב** – ההרכב הסופי של היין מתקבל על ידי ערבוב יינות שונים מכרמים שונים.
- **זיכוך, סינון** – בשלב האחרון לפני הביקבוק, עובר היין סינון והופך לצלול. ברוב המקרים נעשה גם סינון סטרילי, המרחיק מיקרואורגניזמים מהיין. ישנם יינות שמתבקבים ללא סינון.
- **בקבוק Bottling** – מילוי היין בבקבוקים ופיקוק בפקקי שעם לקראת שיווק.
- **התיישנות Aging** – רוב היינות האדומים שלנו עוברים התיישנות בחבית במרתפי היקב לתקופה בת שנים עשר חודשים ויותר.
- **התיישנות בבקבוק** – מרבית היינות עוברים התיישנות של כמה חודשים בבקבוק לפני שיווקם.

השליבים שיש בהם הפרדת פסולת מאוכל הם שלב הסחיטה, שלב ההצללה והשימור ושלב הזיכוכ והסינון, ר' סעיף י'.

מרכיבי הלכות סינון יין ומים

הסעיפים הבאים עוסקים בהלכות סינון יין ומים. בקביעת ההלכות יש להתחשב במרכיבים, גורמים, הבאים:

- מידת התיקון הנעשה ביין ובמים עקב הסינון ועוד, צורת המסננת (סעיף י')
- אופן וכוונת הסינון – ישיר במתכוון או אגב שלא במתכוון (סעיף י"ד)
- עיתוי פעולת הסינון – מראש בהכנת הסעודה או בעת השתייה (סעיף ט"ז)

ובפירוט:

1. מידת התיקון ביין ובמים הנעשה ע"י הסינון הנה הם שתיים: (א) השבחה/זיכוכ הנעשה ביין ומים הראויים לשתייה וזהו תיקון לא מחייב ו(ב) הצללה/שימור הנעשה ביין ומים שלא ראויים לשתייה וזהו תיקון מחייב, ועוד, צורת המסננת: משמרת או סודר.

ההלכות מובאות בסעיף י' והנה סיכומן:

- יין ומים צלולים שראויים לשתייה – מותר לסנן (השבחה/זיכוכ) במשמרת וסודר (סעיף י' ס"ק 1)
- יין ומים מלוכלכים קצת ועדיין ראויים לשתייה (עכור קצת) – לסנן (השבחה/זיכוכ הנראה כהצללה/שימור בגלל עכירות היין והמים) אסור במשמרת, מותר בסודר (סעיף י' ס"ק 3)
- מים שאינם ראויים לשתייה בגלל לכלוך יתר (עכור לגמרי), היינו שמרים או תולעים – סינון (הצללה/שימור) במשמרת חייב וסינון בסודר אסור (סעיף י' ס"ק 4)

2. אופן וכוונת הסינון – ישיר או אגב:

- סינון ישיר – עירוי המים לתוך מסננת כאשר עיקר הכוונה היא על הסינון – ההלכות הן כמו (1) לעיל
- סינון אגב – סינון המתרחש אגב עירוי מכלי לכלי או מכלי לפה, למשל כשהמסננת מורכבת בתוך הכלי הראשון או כשברז מים עטוף בבד ואין

עיקר הכוונה על הסינון אלא על העירוי והסינון מתרחש שלא במתכוון. בסינון אגב שאין בתיקון הצללה/שימור פסיק רישא כגון מים קצת עכורים שראויים לשתייה הנ"ל יש להתיר ובסינון אגב שיש בתיקון הצללה/שימור פסיק רישא כגון מים שאינם ראויים לשתייה הנ"ל יש לאסור. ר' סעיף י"ד, סינון עלי תה בתיון.

3. עיתוי פעולת הסינון – מראש או בעת השתייה

- סינון כהכנה מראש – ההלכות הן כמו (1) לעיל
- סינון בעת השתייה למשל שתייה מכוס דרך מפה המכסה את פתח הכוס – בסינון בעת השתייה חסרה הכנה מראש וא"כ הוא חסר בתכלית, במחשבת החכמה. ומאחר שהאיסור בפסיק רישא נובע ממחשבת החכמה א"כ סינון בעת השתייה לא נחשב פסיק רישא ואם הוא סינון אגב א"כ מותר. ר' "חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה", עמ' 119. עולה מכך שסינון מים מתולעים במפה אגב שתייה אינו פסיק רישא ומותר. ר' סעיף ט"ז.

סעיף ט' – נתינת שמרים במשמרת

1. (לא) משמרת, אפילו תלויה מע"ש, (לב) אסור ליתן בה שמרים.
2. אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו (לג) צלולים לזוב.

ס"ק 1: נתינת שמרים במשמרת

1. (לא) משמרת, אפילו תלויה מע"ש, (לב) אסור ליתן בה שמרים.
- שבת קל"ז:** מתני' רבי אליעזר אומר תולין את המשמרת ב"ט ונותנין לתלויה בשבת וחכ"א אין תולין את המשמרת ב"ט ואין נותנין לתלויה בשבת אבל נותנין לתלויה ביו"ט:

רש"י: מתני' תולין את המשמרת – שמסננין בה שמרי יין ומותח פיה לכל צד בעגול ונעשה כאהל על חלל הכלי שקורין אשטנד"א (אישטינד"א: מסננת בצורת בד הנמתח על זרוביתו [spout של כלי]). ואע"ג דעביד אהל שרי ב"ט כדמפרש בגמרא

אבל בשבת מיתלא לכתחילה לא אבל אם תלויה היא נותנין לתוכה שמרים ומסנן דאין דרך בורר בכך [מתייחס לרבי אליעזר]

מ"ב: (לא) משמרת – כלי שמסננין בה השמרים והיין יורד זך וצלול: (לב) אסור ליתן וכו' – וחייב חטאת נמי יש בזה משום בורר שנברר האוכל מהפסולת עי"ז או משום מרקד עי"ש בגמרא.

שבת קלח: איבעיא להו שימר מאי אמר רב כהנא השימר חייב חטאת

רש"י: שימר – נתן שמרים לתלויה וסינן

רמב"ם: פ"ח הי"ד: המשמר יין או שמן או מים, וכן שאר המשקין, במשמרת שלהן חייב.

פשט הלכה – בפרק ח' הרמב"ם עוסק במלאכות דאורייתא שחייבים עליהן חטאת כאשר הוא מבדיל בין אבות ותולדות. בנוסח ההלכה הוא קודם מביא את האב ולאחר מכן את התולדה כשהוא מציין אותה במפורש כתולדה. לכן אנו יכולים להסיק מנוסח הלכה י"ד ששימור הוא אב מלאכה מוכלל. הרמב"ם אינו מציין כאן לאיזו מלאכה שייך שימור. לפי הקטע "אבות ותולדות של מלאכת זורה", עמ' 230, מתברר ששימור מקיים את נוסחאות תכלית ודרך של מלאכת זורה א"כ הוא אב מלאכת זורה מוכלל. ר' סוד הלכה להלך.

פשט הלכה – בהלכות עד כאן נפסק עיקר חיוב חטאת בשימור. מכאן ואילך מייחסים את החיוב בשימור למלאכות הזב"מ.

שבת קלח: [משמר] משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום בורר רבי זירא אמר משום מרקד אמר רבה כוותי ידיי מסתברא מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח הפסולת אף הכא נמי נוטל את האוכל ומניח את הפסולת אמר רבי זירא כוותי ידיי מסתברא מה דרכו של מרקד פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה אף הכא נמי פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה.

רש"י: משום מאי מתרינן ביה – למשמר: משום בורר – דהאי נמי בורר הוא: כוותי ידיי מסתברא – דאי אתרו ביה משום בורר התראה היא: דנוטל אוכל ומניח פסולת – ולרבה ה"ה נמי דאי אתרו ביה משום מרקד היא התראה אבל לרבי זירא אי אתרו ביה משום בורר לאו התראה היא דלא דמי לבורר שהאוכל למטה ופסולת למעלה מה שאין כן בבורר קטנית שהפסולת למטה:

רמב"ם: פכ"א הל' יז: זורה ובורר, מאבות מלאכות הן. ... והמשמר שמרים, תולדת בורר או מרקד הוא; לפיכך אף על פי שמותר לסנן יין צלול או מים צלולין, בסודרין או בכפיפה מצרית, לא יעשה גומה, בסודר שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ויבוא לשמר במשמרת. וכן אסור לתלות את המשמרת, כדרך שהוא עושה בחול שמא יבוא לשמר.

תוס' שבת עג: - משום זורע. אין להוכיח מכאן דצריך להתרות אתולדה משום אב דהא לא קאמר שצריך להתרותו משום זורע אלא דאם התרה בו משום זורע דחייב אבל בריש פרק תולין (לקמן קלח.) משמע קצת דצריך להתרות אתולדה משום אב דקאמר משמר משום מאי מתרינן ביה (שיהא חייב) רבה אמר משום בורר רבי זירא אמר משום מרקד וגם זה יש לדחות דהכי פירושו משום מאי מתרינן ביה שיהא חייב רבה אמר משום בורר אבל אם התרו בו משום מרקד פטור כיון דמתרהו משום דבר שאינו דומה לו הוא סבר שהוא מלעיג בו ופטור אבל אם התרה בו סתם אל תשמר [תשמר היינו תולדה ולא בלשון "משום אב"] חייב ונראה שגם ר"ח רוצה לפרש כן ועוד ראיה דבריש בבא קמא (דף ב.) קאמר ולרבי אליעזר דמחייב אתולדה במקום אב אמאי קרי ליה אב ואמאי קרי ליה תולדה ולא משני דלהכי קרי ליה אב דצריך להתרות אתולדה [משום] אב:

בית יוסף - איבעיא להו שימר מאי אמר רב כהנא שימר חייב חטאת (שבת קלח.). מפרש"י: שימר - נתן שמרים לתלויה וסנין: ... והרמב"ם כתב בפ"ח הבורר שמרים מתוך המשקין ה"ז תולדת בורר או תולדת מרקד וחייב ונראה שהוא פוסק כרבה והוא מפרש כדברי רש"י דלרבה באיזה מהם שהתרו בו הויא התראה ורבנו הטור כתב דאסור משום בורר כלישנא דרבה ולא חשש לכתוב אי חייב משום מרקד.

ביאור הלכה: משמרת - עיין במשנ"ב [שמשמר חייב משום בורר או מרקד] וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מה"ש הל' יא ונראה דהיה ספק לו [לרמב"ם] כמאן הלכתא כרבה או כרבי זירא וסובר דרבה ור"ז פליגי אהדדי [ולכן פסק מתוך ספק את שני הדעות] ודלא כפירש"י [דא"כ פסק זה היה לפי דעת רבה לבד - כמו שהבין הבית יוסף] וכן [דעת הרמב"ם] הוא דעת התוספות בדף ע"ג ע"ב ד"ה משום ע"ש [שרבה מחייב על התראת בורר ולא על התראת מרקד] ונ"ל דהתוספות והרמב"ם מפרשין טעמיה דרבה דלא דמי למרקד דמרקד עושה כל זמן הרקדתו פעולה בפסולת ואוכל ביחד שמנענע הכברה ועי"ז נברר מין אחד מחבירו משא"כ בזה [בורר] שבעת הברור אין נעשה פעולה כלל בהשמרים שמונחים במקומם והיין זב מהן ע"כ דמי יותר לבורר שנוטל

את האוכל והפסולת נשאר מונח במקומו דבכה"ג הוי נמי דרכו של בורר ודע בדברינו מיושב היטב אמאי לא חייב לרבה בכל מרקד גם משום בורר ולפיכך נייד הרמב"ם מפ' רש"י ועיין בב"י מש"כ בדעת הרמב"ם [מובא לעיל] והנלע"ד כתבתי אח"כ מצאתי בירושלמי פרק כלל גדול ובפרק תולין דמוכח שם בהדיא דמאן דס"ל משום בורר לא ס"ל משום מרקד ודלא כפירש"י וכבר הקדימני הקרבן עדה בזו הקושיא על פירש"י ע"ש.

סוד הלכה –

החיוב בשימור משום מלאכת בורר או מרקד

כדי לקבוע את החיוב בשימור יש לקבוע מבחינת מלאכת מחשבת מהו שימור ביחס למלאכות זב"מ שכן לשימור יש תכונות משותפות עם מלאכת בורר ועם מלאכת מרקד כפי שעולה מהגמרא (שבת קלח.). לפי פירוש רש"י הגמרא מגדירה את המשמר כמעין אב מלאכת בורר או כמעין אב מלאכת מרקד שהוא מקיים רק את נוסחת התכלית שלהן ואילו לפי תוס' (שבת עג) הוא מוגדר כתולדת בורר או כתולדת מרקד שהוא מקיים רק את נוסחת הדרך שלהן (ר' "המשמר", עמ' 246). ואמנם מובא להלכה ברמב"ם ובמשנ"ב לעיל שהחיוב בשימור הוא משום בורר או משום מרקד שלמעין אב מלאכה ולתולדה יש חיוב מדאורייתא (ר' טבלה 21, עמ' 229).

החיוב בשימור כאב מלאכה זורה מוכלל

אך הרמב"ם (פ"ח הי"ד) מגדיר את המשמר כאב מוכלל ואכן שימור מקיים את נוסחאות התכלית והדרך של מלאכת זורה א"כ הוא אב מלאכת זורה מוכלל. לפי זה מבחינת מלאכת מחשבת שימור הוא יותר קרוב למלאכת זורה מאשר למלאכות בורר ומרקד שאצלן השימור מקיים רק נוסחה אחת כנ"ל וכך אנו ננקוט בספר שימור הוא מלאכת זורה. ר' סעיף י', סוד הלכה, 5, שימור יין ושאר משקין שעכורים לגמרי במשמרת.

ס"ק 2: נתינת מים על גבי שמרים שבמשמרת בשביל שיצולו

2. אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו (לג) צלולים לזוב.

שבת קלט: מתני' נותנין מים ע"ג השמרים בשביל שיצולו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית:..

רש"י: מתני' נותנין מים - בשבת ע"ג שמרים הנתונים במשמרת מבעוד יום: כדי שיצולו - שיהו צלולין לזוב:

מ"ב: (לג) צלולים - ר"ל שיהיו השמרים צלולים והמים יזובו מהם עם מקצת מן היין שנשאר בלוע בו והטעם שאין בנתינת מים משום בורר שהמים שהוא נותן צלולים הם ואין בהם דבר שצריך לברר מהם. מותר ליתן בשבת מים ע"ג שמרים שנשארו בחבית וקולטין המים טעם היין ומוציאין אותן בשבת ושותין אותו [אחרונים]

פשט הלכה - יש להבין מדוע מותר ליתן על השמרים מים למרות שכך נגרמת הפרדה בין היין הבלוע לבין השמרים. רש"י מסביר: "כדי שיצולו - שיהו צלולין לזוב את היין מפני הקמחים" כלומר, הפעולה של נתינת המים על השמרים ממיסה את היין הבלוע מתוך השמרים להיות היין צלול כדי שיוכל לזוב ולעבור את המסננת. נפסק שהמסת מרכיב פסולת מתוך מרכיב אוכל - וכל שכן להיפך - ע"י שרייה במים איננה מלאכה שכן הרמב"ם משמיט את הדין של שריית כרשינים בפעולה "שורין" שמוזכרת בסעיף ח' (ר' "שורים - שרייה לסילוק רעלים", עמ' 359).

נכון שזרימת המים פועלת לשטוף ולהפריד את היין המומס מהשמרים אלא שהמים אינם נצרכים לכך. ברגע שהיין יומס א"כ הוא לבד יוכל לזוב ויעבור את המסננת ללא עזרת זרימת המים - וזה מדויק ברש"י "שיהו צלולין לזוב". ואם זרימת המים אינם גורמים ישירות לפעולת ההפרדה, אזי האדם אינו חייב עליה.

מאחר שאין בנתינת מים על גבי שמרים במשמרת כלל מלאכה נראה שמותר לעשותה גם לצורך לאחר זמן.

מאותה סברה מותר ליתן בשבת מים ע"ג שמרים שנשארו בחבית כפי שמביא המשנ"ב סקל"ג.

הקדמה לסעיף י'

תכלית השימור האסורה ותכלית הזיכוך המותרת

הסעיף עוסק בשתי מחשבות חכמה, מחשבות התכלית: השימור והזיכוך.

השימור הוא שלב ההצללה שבו השמרים מופרדים מהיין ע"י שקיעה או ע"י סינון במשמרת (ר' "תהליך עשיית היין", עמ' 377). מטרת השימור היא לתקן את היין

לכלל שתייה, שיהיה אפשרי לשתותו. זוהי תכלית מלאכת זורה כאמור לעיל והיא מלאכה אסורה.

הזיכוכ הוא השלב האחרון בעשיית היין לפני הביקבוק שבו מבצעים סינון הלכלוכים ביין שהופך אותו לצלול (שם). אין המטרה של סינון זה לתקן את היין לכלל שתייה שזה כבר נעשה בשלב השימור הקודם. אלא המטרה היא לשבח ולזכך את היין והיא תכלית מותרת.

הגדרת סינון ושימור לפי הר"ן ולפי הרמב"ם

לפי הר"ן, המונח **סינון** הוא מונח כללי וכולל **שימור וזיכוכ**: סינון יין עכורים לגמרי הוא שימור וסינון יין צלולים ויין עכור קצת הוא זיכוכ כאשר לשניהם המשמרת היא הכלי שדרכם בה והסודר הוא בדרך שינוי. ואילו לפי הרמב"ם, שימור וסינון הם פעולות שונות ונפרדות: השימור הוא הפרדת השמרים מהיין והמשמרת היא הכלי שדרכו בה ואילו הסינון הוא הפרדת שאר הפסולת מהיין לאחר השימור והסודר הוא הכלי שדרכו בו.

השו"ע הולך לפי הר"ן וכך נלך גם אנו.

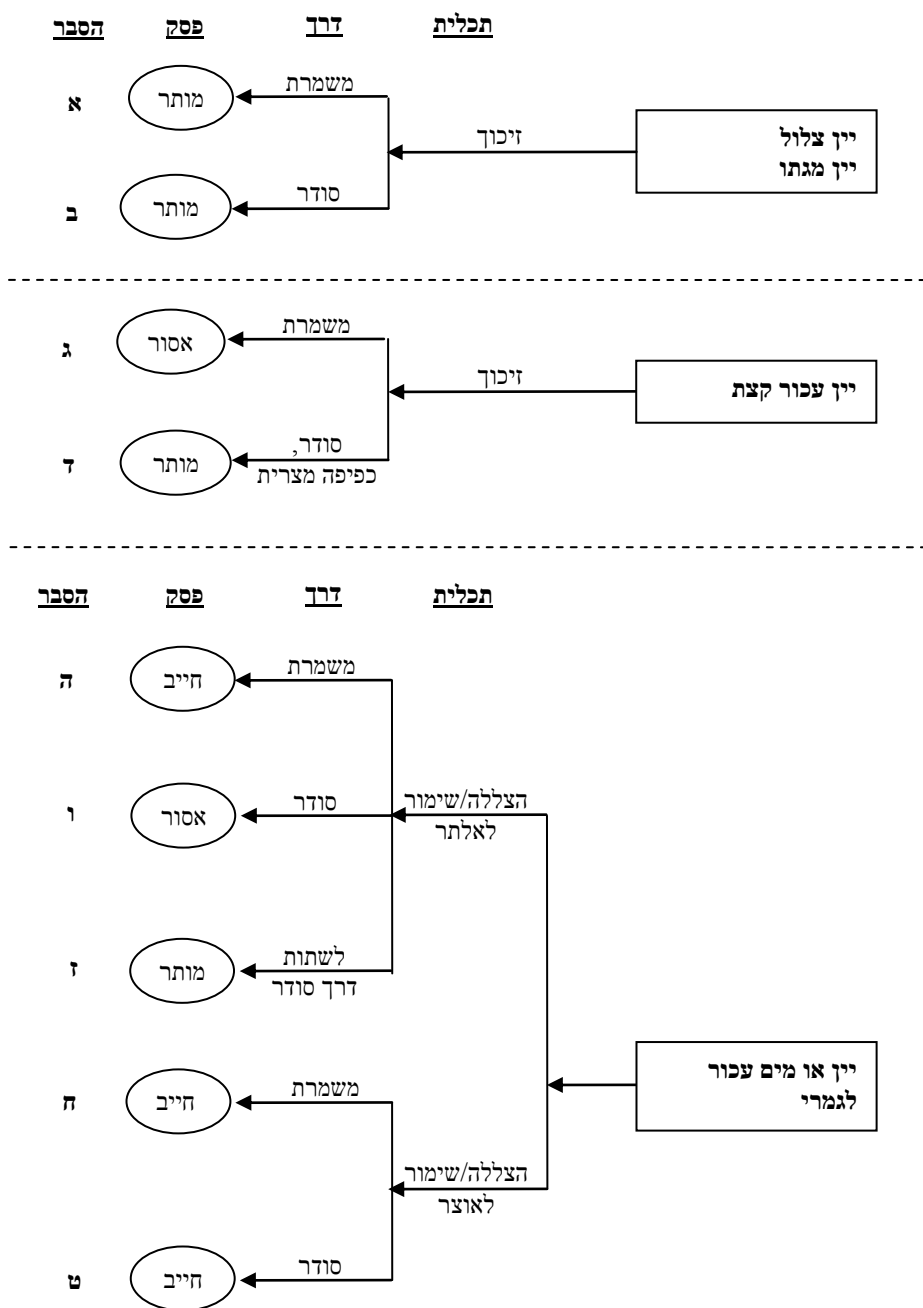
מלאכות שימור דרבנן

ישנם שתי פעולות שנאסרו בגין מלאכה דרבנן שהן נראים כשימור:

- זיכוכ יין עכורים קצת במשמרת
- זיכוכ יין עכורים לגמרי במסננת קשים.

סיכום והשוואת דיני סינון ושימור לפי דרך ותכלית

ההלכות שבסעיף י' שעוסקות בסינון ושימור יין ושאר משקים במשמרת וסודר מתבהרות ומובנות בקלות כאשר מסתכלים עליהן במבט של בחינות דרך ותכלית המלאכה. האירור הבא קושר את ההלכות האלו באופן פשוט ע"י תרשים זרימה כך שניתן להשוות ביניהם. ההלכות האלו מקבילות להלכות שבסעיפים א'-ה'. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

איור יד סינון ושימור יין לפי ה"ן – סעיף י'

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. דבר שאינו מלאכה – סעיף י' ס"ק 1, 6	ב. דבר שאינו מלאכה – סעיף י' ס"ק 1, 6
ג. דבר שאינו מלאכה וגזרו בה אטו עכור לגמרי – סעיף י' ס"ק 3	ד. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו – סעיף י' ס"ק 3, סעיף י"ב
ה. מלאכה שאינה צריכה לגופה ומינכר מלתא דלשם זורה – סעיף י' ס"ק 4	ו. דבר שאינו מלאכה וגזרו בה אטו משמרת – סעיף י' ס"ק 4
ז. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בו – סעיף ט"ז	ח. מלאכת מרקד/זורה – סעיף י' ס"ק 4
ט. מעין אב מלאכת זורה – סעיף י' ס"ק 4	

סעיף י' – שימור וסינון יין במשמרת ובסודר

1. יין או מים שהם צלולים, (לד) מותר לסננון במשמרת.
2. הגה: ואע"פ שיש בו (לה) קסמין דקין, הואיל וראוין לשתות בלאו הכי (סמ"ג).
3. אבל בסודר, מים (לו) אסור (לז) משום ליבון, (לח) ויין ושאר משקין [שעכור קצת, ר"ן], (לט) מותר [בסודר כי הוא בשינוי אבל במשמרת שהוא דרכו אסור, ר"ן].
4. ואם הם עכורים [לגמרי, ר"ן], בין מים בין יין, (מ) אסור לסננון [אפילו בסודר].
5. (מא) ולהרמב"ם, במשמרת אסור ואפילו מים ויין צלולים; ואפילו בסודרים לא התירו אלא בצלולין אבל (מב) לא בעכורים.
6. (מג) ויין מגתו, כל זמן שהוא תוסס (פי' שנראה כרותח), טורף חבית בשמריה ונותן (מד) לתוך הסודר.

ס"ק 1: סינון יין או מים צלולים במשמרת

1. יין או מים שהם צלולים, (לד) מותר לסננון במשמרת.

שבת קלט: גמ': אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא מיתיבי רבן שמעון בן גמליאל אומר טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש תרגמה זעירי בין הגיתות שנו:

רש"י: גמ' טורד - מערבב: בין הגתות שנו - שכל היינות עכורין ושותין אותן בשמריהם הלכך אין כאן תיקון דבלאו הכי משתתי:

מ"ב: (לד) מותר - כיון דבלאו הסינון ג"כ הם צלולים וראויים לשתות לכן אין בזה משום בורר וצלולים מקרי כל שראוי לשתות כך בלי סינון לרוב בני אדם ויש מחמירין דדוקא כשכולם יכולים לשתות כך ואין מסננן אלא כדי שיהיו צלולין ביותר. וכן משקה שקדים הכתושין מע"ש מותר לסנן בשבת הואיל דיכולים לשתותו כך בלי סינון [אחרונים]:

ס"ק 2: סינון קסמין דקין במשמרת

2. הגה: ואע"פ שיש בו (לה) קסמין דקין, הואיל וראוין לשתות בלאו הכי (סמ"ג).

מ"ב: (לה) קסמין דקין - איתא בסמ"ג קצת קסמין והכונה דאלו היו הרבה אין ראוי לשתות כך לרוב בני אדם בלי סינון וה"ה אם יש בהיין קצת קמחין שראויין לשתות כך לרוב בני אדם ג"כ שרי לסנן אפילו במשמרת:

ס"ק 3: סינון יין ושאר משקין שעכורים קצת בסודר

3. אבל בסודר, מים (לו) אסור (לז) משום ליבון, (לח) ויין ושאר משקין [שעכור קצת, ר"ן], (לט) מותר [בסודר כי הוא בשינוי אבל במשמרת שהוא דרכו אסור, ר"ן].

שבת קלט: מתני' נותנין מים ע"ג השמרים בשביל שיצולו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ונותנין ביצה במסננת של חרדל ועושין אנומלין בשבת רבי יהודה אומר בשבת בכוס ביו"ט בלגין ובמועד בחבית רבי צדוק אומר הכל לפי האורחין:

גמ' מסננין את היין בסודרין: אמר רב שימי בר חייא ובלבד שלא יעשה גומא: ובכפיפה מצרית: אמר רב חייא בר אשי אמר רב ובלבד שלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח אמר רב האי פרונקא אפלגיה דכובא שרי אכוליה כובא אסור אמר רב פפא לא ניהדק איניש צינייתא בפומיה דכוזני דחביתא משום דמיחזי כמשמרת דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא אמר ליה רב אחא מדיפתא לרבינא האיכא ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי:

רש"י: מתני' ... את היין - מפני הקמחים שקורים יינ"ש (יינ"ש: כתמי עובש): בסודרין ובכפיפה מצרית - העשויה מצורי דקל: כפיפה - סל: שלא יעשה גומא - מן הסודר בפי הכלי כי עובדא דחול אי נמי אתי לידי סחיטה: שלא יגביה - הכפיפה מקרקעית כלי התחתון טפח כמדת אהל: ונותנין ביצה במסננת - שהחרדל נתון בה להסתנן וקולטת את הפסולת ואף הביצה החלמון שלה נוטף ומסתנן עמו והוא ליה לחרדל למראה והחלבון שהוא קשור נשאר למעלה ורבינו הלוי פירש סינונה של ביצה לתוך תבשיל היא ולא לתוך חרדל ובמסננת של חרדל הוא דשרי משום שינוי ויורד לתוך הקערה שהוא כלי שני ומתלבן התבשיל: אינומלין - פושון (פוישו"ן: שיקוי [וראה ברכות נ:]): לגין - גדול מכוס וקטן מחבית:

גמ' פרונקא - בגד ששוטחין על גיגית יין לכסותה: אפלגא דכובא שרי - דלאו אוהלא הוי:

פסקי הר"ן

ר"ן: (נ"ז:): נמצא פסקן של דברים:

1. יין שהוא צלול דרובייהו דאינשי לא קפדי ביה כלל מותר לתת אותו אפילו לתוך המשמרת כדי שיהיה צלול ביותר

2. יין שהוא עכור קצת ואפשר דמשתתי הכי ומיהו רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי בסודרין ובכפיפה מצרית שרי דאיכא שינוי [ואינו נראה כמשמר במשמרת] ובלבד שלא יעשה גומא ושלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח כדאמר בסמוך אבל לתוך המשמרת דליכא שינוי [ונראה כמשמר במשמרת] אסור

3. יין שהוא עכור לגמרי ולא משתתי הכי כלל ואפילו בסודרין ובכפיפה מצרית אסור ולא נתחווירו לי דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות שבת.

מ"ב: (לו) אסור - לסנן אפי' מים צלולין לגמרי ומיירי בשאינו עומד מוכן לכך דאל"ה דינו כמשמרת: (לז) משום ליבון - דשרייתו זהו כיבוסו כ"כ הב"י בביאור דברי הטור והמג"א והגר"א מסקי דלא אמרינן בזה שרייתו זהו כיבוסו כיון שאין עליו לכלוך וכדלעיל בסימן ש"ב ס"ט ועיקר טעם האיסור הוא משום דיכול לבוא לידי ליבון דהיינו ע"י סחיטה משא"כ במשמרת שעשויה לכך לא יבוא לסחטו וה"ה בסודר אם היה עומד מוכן לכך וכנ"ל: (לח) ויין - מדעת הט"ז לקמן בסוף סימן ש"כ משמע דסובר דדוקא ביין אדום אבל ביין לבן אסור לסנן כמו מים אבל הא"ר חולק עליו ע"ש: (לט) מותר - דלא שייך בהו שמא יסחוט שאין הבגד מתכבס ומתלבן על ידם

ואפילו את"ל דגם על ידם מתלבן קצת מ"מ לא חיישינן לסחיטה דאינו חושש לסחטם דאינו יכול לנקותו מריחו וחזותו ולצורך משקה הבלוע בו ג"כ אין דרך לסחטם: (מ) ... דאלו בעכור קצת ואפשר דמשתתי הכי אך רובא דאינשי קפדי שלא לשתותו בלי סינון אין איסור רק במשמרת אבל בסודרין דאין דרך לסנן בו מותר לסנן יין ושאר משקים (ר"ן):

ס"ק 4: שימור יין ושאר משקין שעכורים לגמרי במשמרת ובסודר

4. ואם הם עכורים [לגמרי, ר"ן], בין מים בין יין, (מ) אסור לסננם [אפילו בסודר].

מ"ב: (מ) אסור לסננם - משום בורר בין במשמרת ובין בסודרים ומיירי בעכורים לגמרי דלא משתתי הכי כלל ...:

ס"ק 5: פסקי הרמב"ם

5. (מא) ולהרמב"ם, במשמרת אסור ואפילו מים ויין צלולים; ואפילו בסודרים לא התירו אלא בצלולין אבל (מב) לא בעכורים.

רמב"ם פרק ח' י"ד:

1. המשמר יין או שמן או מים, וכן שאר המשקין, במשמרת שלהן חייב: והוא, שישמר כגרוגרת.

2. אבל מסננין יין שאין בו שמרים, או מים צלולין, בסודרין ובכפיפה מצרית, כדי שיהא צלול ביותר.

3. ונותנין מים על גבי שמרים, בשביל שייצלו (סעיף ט' ס"ק 2). ונותנין ביצה טרופה למסננת של חרדל, כדי שייצל; וחרדל שלשו מערב שבת למחר ממחו, בין ביד בין בכלי.

4. וכן יין מגתו, כל זמן שהוא תוסס טורף [מערבב את היין ב-] חבית בשמריה, ונותן לתוך הסודרין שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה וכל היין כגוף אחד הוא. וכן החרדל וכל כיוצא בו.

פשט הלכה - נשווה את פסיקת הרמב"ם עם פסיקת הר"ן ב-ס"ק 3.

שניהם חייבים ללמוד מאותם המקורות:

▪ במשנה: "נותנין מים ע"ג השמרים בשביל שייצלו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית".

■ בגמרא: "אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא. מיתיבי רבן שמעון בן גמליאל אומר טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש תרגמה זעירי בין הגיתות שנו".

שני מסקנות ראשוניות עולות מהשוות הפסיקות:

■ הר"ן מבחין ב-3 דרגות עכירות: צלול (פסקה 1), עכור קצת (פסקה 2), ועכור לגמרי (פסקה 3) ואילו הרמב"ם מבחין ב-2 דרגות: יין עם שמרים (פסקה 1) ויין בלי שמרים (פסקה 2).

■ לפי הר"ן, שימור וסינון הם אותה פעולה של הפרדת הפסולת מהיין כאשר המשמרת היא הכלי שדרכה בה ואילו הסודר והכפיפה מצרית אין דרכה בהם והם נחשבים לשינוי. לפי הרמב"ם, שימור וסינון הם פעולות שונות ונפרדות. שימור הוא הפרדת השמרים מהיין והמשמרת היא הכלי שדרכו בה ואילו סינון הוא הפרדת שאר הפסולת מהיין לאחר השימור והסודר הוא הכלי שדרכו בו. מסתבר לפי זה שהסודר היא מסננת עדינה יותר מהמשמרת.

הר"ן מפרש שהמשנה והגמרא מדברים באותו תהליך של הפרדת פסולת מהיין כאשר שהמשנה מדברת בעכור קצת ולכן צריך לסננו בשינוי ע"י סודר כי אם בצלול מדובר אפשר לסנן במשמרת ללא שינוי לפי זעירי בגמרא והר"ן מוסיף את המקרה של עכור לגמרי שאסור לסנן אפילו בשינוי "דמכל מקום בורר הוי" כפי שכתוב בסיום מאמר זעירי "אבל עכורים לא".

נראה שהרמב"ם, פרק ח' י"ד המובא לעיל, מפרש שהמשנה והגמרא מדברים בשני פעולות שונות של הפרדת פסולת מיין: פעולת "משמר" בפסקה 1 ופעולת "מסנן" בפסקה 2. הגמרא מדברת על פעולת המשמר ששייכת ליין מעורב עם שמרים ונעשה במשמרת, ואילו המשנה מדברת על פעולת המסנן ע"מ להיות צלול יותר ששייכת ליין ללא שמרים, ונעשה בסודר ובכפיפה מצרית. המשמרת היא הכלי המיועד לפעולת המשמר והסודר נחשב כשינוי לגביה ואילו הסודר ובכפיפה מצרית הם הכלים המיועדים לפעולת המסנן (כפי שאומר ברטנורה במשניות: "בסודרים המיוחדים לכך") המשמרת נחשבת כשינוי לגביה.

פסקה 2 מדברת בפעולת מסנן והיא לשון המשנה שמדברת בסינון יין. לפי שיטתו, הרמב"ם מפרש שמדובר ביין בלי שמרים, שכבר עבר את פעולת השימור, המסתנן

כרגיל בסודרים בהיתר בגלל שסינון יין בלי שמרים להיות צלול יותר אינו נקרא תיקון ביין להוות מלאכת בורר אפילו כשהוא נעשה בכלי המיועד לכך.

פסקה 1 מדברת בפעולת משמר ונראה שהיא מדויקת ממאמר זעירי בגמרא ששם מדובר בשימושים של המשמרת. לפי זעירי, יהיה מותר לשים משקה צלול, הן יין בלי שמרים והן מים, במשמרת כדי להוציא את היין הבלוע בשמרים שם ואינו חושש כפי שכתוב במשנה "נותנין מים ע"ג השמרים בשביל שיצולו". ר' סעיף ט' ס"ק 2 כאשר זעירי מוסיף כאן את המקרה של יין צלול. אבל יין עם שמרים אסור לשים במשמרת ("אבל עכורים לא") כי היא הכלי המיועד לשימור והיין הזה בהכרח ישומר שם וחייב.

בסיכום, נראה שהרמב"ם פוסק כזעירי שמתיר לשים יין צלולים במשמרת כאשר הכוונה ביין צלולים היא יין ללא שמרים - לא כמו שאומר השו"ע בשמו בסעיף י' ס"ק 5 (עיין בט"ז שי"ט ס"ק ט') - ואוסר לשים יין עם שמרים במשמרת. לפי הרמב"ם "אבל עכורים לא" כולל כל דרגות העכירות הן עכור קצת והן עכור לגמרי לאסור להשימם במשמרת ועוד, נראה שהרמב"ם יאסור להשים יין עכור קצת אפילו בסודר כי ההיתר לשים יין עם שמרים בסודר הוא לפי זעירי אך ורק "בין הגיתות שנו" (פסקה 4).

יוצא שחולקים ר"ן ורמב"ם במקרה של סינון יין עכור קצת בסודר כאשר הר"ן מתיר והרמב"ם אוסר.

פסקה 4 מדברת לפי התירוץ של זעירי "בין הגיתות שנו" ביין תוסס שבו עדיין לא נפרדו השמרים לגמרי מהיין והם נחשבים רק ללכלוך ביין ועוד לא לשמרים וא"כ מותר לסננם בסודרים כמו צלולים (משנ"ב ס"ק מג, פסקה 2) מבלי להיחשב כשימור ועוד, הסודר נחשב שינוי לגבי פעולת השימור. הרמב"ם מדמה זאת לדין הסמוך ("וכן") המתיר לסנן ביצה טרופה במסננת של חרדל שהיא שונה מהרגיל (רש"י).

לגבי היחס בין כמות השמרים לכמות היין בתערובת (קצת עכור או עכור לגמרי) הרמב"ם אינו מבדיל ביניהם ומחייב בשימור היין בכל מקרה ועניין ואילו השו"ע והר"ן מקלים בעכור קצת ומתירים לסנן בשינוי בסודר.

השו"ע והר"ן יכולים לסבור שמאחר שבעכור קצת "אפשר דמשתתי הכי" א"כ אין תיקון של ממש בסינונו, לא ביין ולא בעולמות הבי"ע, ולכן אין כאן איסור מהתורה

אלא רק איסור מדרבנן ובצורך גדול כאשר "רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי" התירו לסנן בשינוי בסודר.

מ"ב: (מא) ולהרמב"ם במשמרת וכו' – וטעמו נראה משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ולדינא הלכה כדעה א' [א"ז]: (מב) לא בעכורים – היינו אף בעכורים קצת דאלו בעכורים לגמרי הלא אף לדעה הראשונה אסור וכנ"ל ובזה טוב לחוש לדברי הרמב"ם:

ס"ק 6: סינון יין מגתו בסודר

6. (מג) ויין מגתו, כל זמן שהוא תוסס (פי' שנראה כרותח), טורף חבית בשמריה ונותן (מד) לתוך הסודר.

מ"ב: (מג) ויין מגתו וכו' – פי' שאז כל היינות עכורין ושותין אותן בשמריהן ואין כאן תיקון דבלא"ה משתתי וע"כ אפילו כשהוא טורפה ונעשה עכור כצלול דמי: (מד) לתוך הסודר – זהו לדעת הרמב"ם [שדרך סינון היא בסודר] ולדעה הראשונה אפי' במשמרת שרי:

פשט הלכה – כפי שכותב המשנ"ב בסקמ"ג יין מגתו דומה ליין צלול מפני שלשניהם אין תיקון שימור ושייך זיכוך בלבר א"כ סינון יין מגתו במשמרת במקום סודר גם מותר כפי שהוא כותב הסקמ"ד.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזכ"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' "רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות", עמ' 230. נציג את הדינים החל מזיכוך לפי בסדר השו"ע. נצרך לכאן גם דינים מסעיפים י"ג וט"ז לשם השוואה.

1. זיכוך יין ושאר משקין שצלולים במשמרת ובסודר (ס"ק 1)

- **מחשבת התכלית:** פעולה זו אינה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שאין מחשבת התכלית בה על תכלית שימור כלל אלא על זיכוך ע"י הסרת קסמים שביין וזה אינו תיקון ביין והוא חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.

• **מחשבת הדרך:** זיכוך זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל השינוי בנפעל שהוא יין צלול במקום הנפעל הרגיל במשמרת שהוא יין עכור לגמרי, והוא שינוי מופלג. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.

• **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג אין לגזור איסור מדרבנן

• **דין:** דבר שאינו מלאכה ומותר במשמרת וכל שכן בסודר.

2. זיכוך יין ושאר משקין שעכורים קצת במשמרת (ס"ק 3)

• **מחשבת התכלית:** לפי הר"ן ביין עכור קצת מדובר שאפשר דמשתני הכי [ז"א שהיין הוא משומר, עבר שימור ונעשה תיקון] ומיהו רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי [שכן מעדיפים לזכך את היין ע"י הסרת קצת השמרים שיש בו, וזה אינו נחשב תיקון אלא זיכוך בלבד]. פעולה זו אינה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא תכלית שימור ואילו זיכוך זה אינו תיקון ביין והוא חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.

• **מחשבת הדרך:** זיכוך זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל השינוי בנפעל שהוא יין עכור קצת במקום הנפעל הרגיל במשמרת שהוא יין עכור לגמרי, והוא שינוי רגיל. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.

• **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי רגיל יש לגזור איסור מדרבנן אטו שימור יין עכור לגמרי במשמרת בדומה למרקד אוכל מפסולת בקנון לאלתר (סעיף א' ס"ק 1)

• **דין:** הן בתכלית לאוצר הן בתכלית לאלתר זהו דבר שאינו מלאכה והוא גזירה מדרבנן ואסור. אי נמי הוא נאסר כמלאכה דרבנן שכן סינון יין עכורים קצת במשמרת "נראה כמשמר".

3. זיכוך יין ושאר משקין שעכורים קצת בסודר או בכפיפה מצרית (ס"ק 3, סעיף י"ב)

• **מחשבת התכלית:** מחשבת חכמה כאן היא זהה לזו של המקרה הקודם (2) וזיכוך זה אינו תיקון ביין והוא חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.

• **מחשבת הדרך:** זיכוך זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל שני שינויים: השינוי בנפעל שהוא יין עכור קצת במקום הנפעל הרגיל שהוא יין עכור לגמרי, ועוד, שינוי בפועל שהוא סודר במקום משמרת, וביחד זהו שינוי מופלג.

- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג אין לגזור איסור מדרבנן אטו שימור יין עכור לגמרי במשמרת. ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל יין כי אם יעשה כן יש לגזור איסור סינן בו בגלל עבדין דחול (ר' משנ"ב סקמ"ו).
- **דין:** הן בתכלית לאוצר הן בתכלית לאלתר זהו דבר שאינו מלאכה ומותר. אי נמי הוא אינו נאסר כמלאכה דרבנן בגלל "נראה כמשמר" כי איכא שינוי שהוא בסודר במקום במשמרת.
- 4. **זיכוך יין ושאר משקין שעכורים לגמרי במסננת קשין וקסמים (סעיף י"ג)**
 - **מחשבת התכלית:** פעולה זו אינה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שאין מחשבת התכלית בה על תכלית שימור אלא על זיכוך ע"י הסרת קסמים וטינופת שיש ביין ואפילו אם הוא מתכוון במחשבת החכמה לשימור אזי מאחר שאין ביכולתה של מסננת זו לסנן שמרים כפי שמביא המשנ"ב סקנ"ב זוהי מלאכה שלא התקיימה מחשבתו.
 - **מחשבת הדרך:** זיכוך זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא במסננת קשין וקסמים במקום משמרת או סודר, והוא שינוי מופלג שלא שייך בו שימור.
 - **גזירה דרבנן:** אין לגזור כי הוא שינוי מופלג ולא שייך בו שימור
 - **דין:** אין כאן מלאכה דאורייתא כלל אלא שהגמרא רואה בה דמיון למשמרת ואסרוה כמלאכה דרבנן.
- 5. **שימור יין ושאר משקין שעכורים לגמרי במשמרת (ס"ק 4)**
 - **מחשבת התכלית:** שימור יין במשמרת מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.
 - **מחשבת הדרך:** לפי דרכנו משמר מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן זאת ע"י כוח הכבידה, שפועל להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת שבמשמרת.
 - **גזירה דרבנן:** אין

- **דין:** אב מלאכת זורה מוכלל וחייב. גם משמע מתוך הרמב"ם ששימור יין הוא אב מלאכה מוכלל, ר' "החיוב בשימור כאב מלאכה זורה מוכלל", עמ' 383. עד כאן בתכלית לאוצר. בתכלית לאלתר זוהי מלאכה שאינה צריכה לגופה ומינכרא מלתא דלשם זורה היא וחייב.

6. שימור יין ושאר משקין שעכורים לגמרי בסודר (ס"ק 4)

- **מחשבת התכלית:** שימור יין בסודר מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר.
- **מחשבת הדרך:** שימור זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל דרכה השונה שהיא שימור בסודר במקום שימור במשמרת והוא שינוי רגיל. הלכך זוהי מלאכה הנעשית בשינוי פעולה, כלאחר יד, אלא בגלל שהוא בשינוי רגיל מחשבת תכלית זורה של אוצר מתחברת למחשבת הבינה של שימור בסודר להיות מעין אב מלאכת זורה וחייב.
- **גזירה דרבנן:** בתכלית לאלתר זהו דבר שאינו מלאכה ובגלל השינוי הרגיל גזור בו איסור אטו משמרת.
- **דין:** בתכלית לאוצר זהו מעין אב מלאכת זורה וחייב.

7. סינון יין מגתו בסודר (ס"ק 6)

- **מחשבת התכלית:** פעולה זו אינה מקיימת את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שאין מחשבת התכלית בה על תכלית שימור שכן השמרים עדיין לא נפרשו לגמרי כדי להסתנן היטב ואין כאן תיקון אלא מחשבת התכלית היא על זיכוך וזהו חסרון במחשבת החכמה, מחשבת התכלית.
- **מחשבת הדרך:** סינון זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל השינוי בנפעל שהוא יין מגתו במקום הנפעל הרגיל שהוא יין עכור לגמרי, וזהו שינוי מופלג. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.
- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג אין לגזור איסור מדרבנן אטו שימור יין עכור לגמרי במשמרת.
- **דין:** הן בתכלית לאוצר הן בתכלית לאלתר זהו דבר שאינו מלאכה ומותר.

8. שתיית יין דרך סודר/מפה (סעיף ט"ז)

- **מחשבת התכלית:** פעולה זו דומה לשימור יין עכורים לגמרי (4 לעיל) ומקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה שהיא להיפרדות בין אוכל ופסולת שבגידולי קרקע ע"י מחשבה בלבד (גרמא) לתיקון האוכל לאוצר. אלא זהו ברירה פסולת מאוכל בעת אכילה שאין בה הכנה מראש וזהו חסרון במחשבת החכמה. ר' "חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה", עמ' 119.
- **מחשבת הדרך:** סינון זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל שני שינויים: השינוי בפועל שהוא סודר במקום משמרת, ושינוי נוסף בפועל ששותים ישירות דרך הסודר במקום לסנן לתוך כוס ואז לשתות וביחד זהו שינוי מופלג. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.
- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג אין לגזור איסור מדרבנן
- **דין:** זהו דבר שאינו מלאכה ומותר. (ר' סעיף ט"ז, סוד הלכה)

סעיף י"א – בסינון יין בסודר שלא לעשות בו גומא

1. כשמסננין היין (מה) בסודר צריך ליזהר שלא יעשה גומא (בסודר) לקבל היין, (מו) משום שינוי [כלומר, רגילים לעשות גומא בסודר שבפי הכלי כדי לקבל היין ואם לא יעשו גומא כזה הוא ייחשב שינוי].

ס"ק 1: שלא יעשה גומא בסודר לקבל יין

1. כשמסננין היין (מה) בסודר צריך ליזהר שלא יעשה גומא (בסודר) לקבל היין, (מו) משום שינוי [כלומר, רגילים לעשות גומא בסודר בפי הכלי לקבל היין וזה נחשב שינוי אם לא יעשו גומא].

שבת קלט: גמ' מסננין את היין בסודרין: אמר רב שימי בר חייא ובלבד שלא יעשה גומא:

רש"י: שלא יעשה גומא – מן הסודר בפי הכלי כי עובדא דחול אי נמי אתי לידי סחיטה.

מ"ב: (מה) בסודר - ר"ל משקה עכור קצת (סעיף י' ס"ק 3 ר"ן 2) אבל כשמסננין בו יין צלול דמותר לסנן במשמרת אף בסודר [שהוא כבר שינוי] אין צריך שום שינוי [אחר ואפשר לעשות בו גומא]: (מו) משום שינוי - שלא יעשה כעובדין דחול [כי הסודר הוא כבר שינוי וא"כ מהו "משום שינוי" אלא משום איסור אחר של כעובדין דחול]:

פשט הלכה - סעיף זה שייך לזיכוכ יין ושאר משקין שעכורים קצת בסודר (סעיף י' ס"ק 3) שהוא מותר ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל יין שאם כן יעשה גומא יש לגזור איסור סינון בסודר בגלל עובדא דחול.

סעיף י"ב - בסינון יין בכפיפה מצרית שלא יגביה הכפיפה

1. (מז) כל מקום שמותר לסנן יין בסודר, מותר לסננו (מח) בכפיפה מצרית (פי' קופה שעושין מן הגומא וממיני ערבה), ויזהר שלא יגביה הכפיפה משולי הכלי טפח, (מט) משום שינוי.

ס"ק 1: כלים לסינון יין

1. (מז) כל מקום שמותר לסנן יין בסודר, מותר לסננו (מח) בכפיפה מצרית (פי' קופה שעושין מן הגומא וממיני ערבה), ויזהר שלא יגביה הכפיפה משולי הכלי טפח, (מט) משום שינוי.

שבת קלט: גמ' ובכפיפה מצרית: אמר רב חייא בר אשי אמר רב ובלבד שלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח:

רש"י: שלא יגביה - הכפיפה מקרקעית כלי התחתון טפח כמדת אהל.

מ"ב: (מז) כל מקום וכו' - בא לרבות לדעה הראשונה דאפי' יין שהוא עכור קצת דאסור לסננו במשמרת וכנ"ל אפ"ה מותר לסננו בכפיפה מצרית שאינה עשויה לשמר בה בימות החול וכן מים בין צלולים בין עכורים במקצת מותר לסנן על ידה: (מח) בכפיפה מצרית - ואותו כלי העשוי כנפה שמסננין בה דינו כמשמרת הואיל ומיוחד לכך ואין לסנן בה אלא יין צלול ומים צלולים וכנ"ל בריש סעיף יו"ד: (מט) משום שינוי - שלא יהיה כעובדין דחול ולפ"ז מים ויין צלולים דגם במשמרת מותר וכנ"ל ממילא מותר להגביה הכפיפה טפח ויותר ועיין בבה"ל שביארנו דהרבה ראשונים

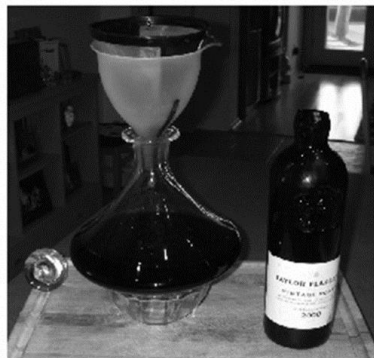
סוברין דהטעם שצריך שלא יהיה הכפיפה גבוה טפח הוא משום חשש אהל דשיעורו בטפח ולפ"ז גם כשמסנן יין ומים צלולים דינא הכי. ודע דענין עשיית אהל לא שייך בזה אלא כשמכסה בהכפיפה כל חלל הכלי שתחתיה אבל אם אוחזה בידו אחת על הכלי שלא ע"פ כולה ושופך בידו השנייה מותר אפי' ביותר מטפח וגם לטעם השו"ע דס"ל משום שינוי אפשר דגם זה שינוי מקרי ובפרט אם היה צלול דאין צריך זה השינוי כלל לטעם הראשון וכמו שכתבנו:

פשט הלכה – קשה: כפיפה מצרית העשויה מאריג של נצרי דקל וממיני ערבה היא גסה מדי כדי לסנן לכלוכים מתוך יין והוא אינה דומה לסודר ביכולתו לסנן. נראה לפרש שב"כפיפה מצרית" מדובר על מסננת העשויה מהסיבים הדקים שגדלים על הדקל כפי שכתוב בברייתא בענין שיעור הוצאה:

שבת ע"ח עמ' ב': תנו רבנן הוציין כדי לעשות אוזן לסל כפיפה מצרית, סיב אחרים אומרים כדי ליתן על פי משפך קטן לסנן את היין ...". רש"י: סיב – ודיל"ת (וידיל"א: קנוקנת) שגדל סביב הדקל כעין מלבוש ונכרך סביבותיו ועולה: על פי משפך – אונטודיי"ר (אינטונדוי"ר: משפך).

ובכן יש לומר שבסעיף זה מדובר על מסננת סיבים עדינה בעלת יכולת לסנן יין מפני לכלוכים כגון קסמים דקים בדומה לסודר. תהליך סינון היין בה הוא כך: מרכיבים את הסיבים בתוך משפך, מכניסים את המשפך בתוך פי הכלי עד שהוא נתפס ונתמך בשולי הכלי, מוזגים את היין לכלי דרך המשפך והיין מסתנן.

מעשה הלכה – מצוי היום כלי מסננת יין (Wine Strainer) שהוא כנראה היורש של הכפיפה המצרית של סעיף זה והוא מיועד לזיכוכ ולא לשימור ונראה שיש לו דין של סודר. מסננת היין בנויה ממשפך שמחזיק בתוכו בפנים את החומר המסנן הדומה לסיבים. המסננת מוכנסת בפי הכלי ונתפסת ונתמכת מסביב בשולי הכלי (rim) כך שחלקה העליון בולט לגובה מעל שולי הכלי כמו בתמונות אלו:

בשימוש הרגיל בימות החול, מסננת היין (כפיפה) מתוחה ורחוקה משולי הכלי טפח או יותר, ובשבת פוסק השו"ע שיש לשנות בכך שהמסננת לא תהיה מתוחה מידי כך שלא תהיה רחוקה טפח (בלשון השו"ע: לא יגביה טפח) מעל לשולי הכלי והטעם: שלא יהיה כעובדין דחול כפי שאומר משנ"ב ס"ק מט.

השימוש במידה טפח כאן הוא עניין היכר לעין - גילוי טפח ניכר לעין כמו בדיני צניעות וכמו בדין הבא של לולב (סוכה לב:): אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח ורבי פרנך אמר רבי יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח. ע"כ. מסבירים שהלולב בולט מהאגודה מעל ומעבר לשאר המינים שבה כדי שיהיה ניכר נענועו לבד מהם וזאת ע"י שהוא בולט במידת טפח. כמו כן במסננת יין: כאשר היא בולטת מעל לשולי הכלי טפח היא ניכרת כעצם נפרד וכמעשה חול וכאשר היא איננה בולטת מעל לשולי הכלי טפח היא נראית בטלה לכלי, חלק ממנו, ולא כמעשה חול.

סעיף י"ג – איסור מסננת קשין וקסמין

1. כלי שמעריץ (פי' שמריקין) בו יין מהחבית, (ג) לא יתן בפיו קשין וקסמין (נא) בחזקה, (גב) שאין לך מסננת גדולה מזה.

ס"ק 1: כלי שמריקין בו יין מהחבית לא יתן בפיו קשין וקסמין בחזקה

1. כלי שמעריין (פי' שמריקין) בו יין מהחבית, (ג) לא יתן בפיו קשין וקסמין (נא) בחזקה, (נב) שאין לך מסננת גדולה מזה

שבת קלט: גמ' אמר רב פפא לא ניהדק איניש צינייתא בפומיה דכוזני דחביתא משום דמיחזי כמשמרת:

רש"י: לא ניהדק איניש צינייתא בפומא דכוזני דחביתא – כלי חרס קטן שמעריין בו יין מחבית לא יתן בפיו קשין וקסמים בחזקה לפי שאין לך מסננת גדולה מזו.

מ"ב: (ג) לא יתן וכו' – ר"ל אפי' מע"ש כדי לסנן דרך בו בשבת ומיירי השו"ע ביין עכור קצת דאם הוא יין צלול ומסננו רק מפני קסמין דקין שבו אף במשמרת ממש מותר וכן"ל בסעיף יו"ד: (נא) בחזקה – דדרך הוא לתחוב פיו בחוזק כדי שיעכבו הקסמין והטינופות מלעבור וע"כ הוא כעין משמרת: (נב) שאין לך – בגמרא איתא דמיחזי כמשמרת ופי' הר"ן דלאו משמרת ממש היא שהרי עוברין בה שמרים אלא כיון דאיתא קסמין וטינופות דלא עברי בהו דמי למשמרת עכ"ל ומש"כ השו"ע שאין לך היינו לעניין דמעכב היטב עכ"פ הקסמין והטינופות מלעבור:

פשט הלכה – זוהי מלאכה דרבנן שנראה כזורה שכן הצינייתא אינו מסנן שמרים ולא שייך בו מלאכת שימור מ"מ הוא דומה מספיק למשמרת להיאסר בגין מלאכה דרבנן. המשנ"ב סק"נ מעמיד דין זה ביין עכור קצת ומנמק דאם הוא ביין צלול א"כ יהיה מותר אפילו במשמרת ממש. אלא לפי אותה סברה לא ניתן להעמיד דין זה ביין עכור קצת שכן הוא מותר אפילו בסודר (סעיף י', סוד הלכה 3). הלכך נראה להעמיד דין זה ביין עכור לגמרי. ועוד, מבחינת מלאכת מחשבת אפילו ביין עכור לגמרי סינון זה הוא דבר שאינו מלאכה בשינוי מופלג וא"כ הוא נאסר רק כמלאכה דרבנן מחמת "מיחזי כמשמרת", ר' סעיף י', סוד הלכה, 4.

סוד הלכה – ר' סעיף י', סוד הלכה, 4.

פרק ז בריית תערובת במקום מגע

הקדמה לסעיף י"ד

בריית תערובת במקום מגע

הסעיף עוסק בבריית תערובת במקום מגע. הדינים הנידונים בציון התערובת הם:

דין	תערובת
שפיית יין מכלי לחבירו, עמ' 407	יין על גבי משקע שמרים שבשולי הכלי
מזיגת קפה מהקנקן לכוס, עמ' 409	משקה הקפה הצלול על גבי משקע הקפה השחוק
שפיכת שומן הצף על הרוטב לכלי אחר, עמ' 409	שומן על גבי רוטב
קליטת שמנת הצף על חלב בכף, 411	שמנת על גבי חלב
סינון עלי תה בתיון (קומקום) שמורכבת בפיו מסננת, עמ' 412	תה על גבי עלי תה שבשולי התיון

ביאור אופי התערובת במקום מגע לפי החזו"א

חזו"א (הלכות שבת נ"ג) מתייחס לדין של הסעיף הזה. שואלים: מאחר שהיין והשמרים עומדים כל אחד לחוד בחבית אין כאן תערובת ביניהם ולא שייך בורר וא"כ מדוע צריך להפסיק את שפיית היין כשמתחילים לראות סימנים של שמרים. לכאורה ניתן להמשיך בשפיית השמרים לאחר סוף שפיית היין בלי חשש לבורר כי הם נשפכים לפי סדר כל אחד לחוד. כמו כן, השומן עומד מעל הרוטב ונפרד ממנו ושוב אין כאן תערובת ואמור להיות מותר להפרידם ועוד מה מועיל לקחת חלק מהרוטב איתו?

מסביר החזו"א שהמפגש והממשק בין שני המינים בחבית - היין עם השמרים - הוא אינו קו חד שמצדו האחד יש רק מין אחד ומצד השני יש רק מין שני אלא יש בין המינים רצועה ומרווח שבה שני המינים קיימים בתערובת. בתוך הרצועה יחס התערובת משתנה: מצד היין יש מעט שמרים ואילו מצד השמרים יש מעט יין כך

שבתוך הרצועה שייכת מלאכת בורר בין הצד שרובו יין לבין הצד שרובו שמרים. בסוף שפיית היין הנקי מגיעים לשפיית רצועת התערובת כאשר הופעת ניצוצות שמרים מציינת את תחילתה. אם ממשיכים בשפיית תתבצע ברירה בתוך הרצועה בין רוב היין שבתחילת הרצועה לבין רוב השמרים שבסופה.

קיימת אותה תופעה בשומן ורוטב ודווקא לקיחת חלק מהרוטב ביחד עם השומן תבטיח שכל רצועת התערובת ביניהם תילקח ביחד וא"כ אין ברירה בין המינים.

השימוש בכף להפריד תערובת במקום מגע – דרך רגילה

הדרך הרגילה להפריד שתי שכבות של נוזלים שמעורבים במקום מגעם כגון שומן הצף על הרוטב ושומן הצף על חלב הוא להשתמש בכף או מצקת כדי ליטול את השכבה העליונה, השומן בדוגמאות האלו, ר' "קליטת שמנת הצף על חלב בכף", עמ' 411. בעזרת הכלים האלו ניתן לדייק בהפרדת השכבות. עוד אפשרות היא להשתמש בכף מחורר ברשת עדינה שמסוגלת לתפוס את השומן העבה ולהעביר את הרוטב ואת החלב. אלו הדרכים הרגילות לתערובת כזו.

כותב המשנ"ב בסקנ"ה: "ואפי' אם לא יסירם בכף אלא ישפוך בהכלי עצמה ... דהוה כבורר ביד ולא בכלי" – משמע שהכף משמש ככלי ולא כיד וגם שהכף הוא הדרך הרגילה.

האגרות משה מציב כלל לפיו ניתן לקבוע מתי ברירה בכף או מזלג נחשבת ברירה ביד ומתי היא נחשבת ברירה בכלי וז"ל:

אגרות משה (או"ח חלק א', סעיף קכד) – פשוט לע"ד דאם ע"י המזלג והכף נברר בנקל מבידו שנמצא שמסייעים למעשה הברירה יש להחשיב זה בורר בכלי ויש לאסור כמו בקנון ותמחוי אבל אם אין עושים להברירה כלום יותר מבידו אלא מחמת שאינו רוצה ללכלך ידו או מחמת שהוא מרחוק ואינו יכול להגיע שם בידו או מחמת שהוא דבר לח ואינו יכול ליקח בידו ובדומה הוא רק כבורר בידו.

ברם נראה שמה שכותב אגרות משה לגבי דבר לח "מחמת שהוא דבר לח ואינו יכול ליקח בידו ובדומה הוא רק כבורר בידו" אינו שייך בשימוש בכף להפריד בין שכבות נוזלים כפי שמתואר לעיל שכן ברור שבשימוש זה אכן מתקיים תנאו "ע"י הכף נברר בנקל מבידו שנמצא שמסייעים למעשה הברירה" שכן ניתן לדייק בהפרדה בכף מה שא"א בידו. ר' גם שש"כ פרק ג (קכו).

לגבי הפרדת יין על גבי שמרים הכלי הרגיל הוא המשמרת.

שפיכה מכלי לכלי כהפרדה בכלי בשינוי

דרך אחרת להפריד שתי שכבות של נוזלים שמעורבים במקום מגעם היא לשפוך את השכבה העליונה מעל השכבה התחתונה הצדה לתוך כלי אחר. שפיכה זו היא דומה לשימוש בתמחוי שגם הוא פועל על העקרון של התפשטות התערובת כדי להפרידה. דרך זו נחשבת דרך לא רגילה לעומת הפרדה בכף או במסננת. גם שפיית יין מעל שכבת שמרים אליה מתייחס הסעיף, נחשבת לדרך לא רגילה לעומת סינון במשמרת.

שאלה חשובה להלכה זו היא האם שפייה ושפיכה מכלי לכלי הן שינוי רגיל או שינוי מופלג מהדרך הרגילה, ר' "שינוי רגיל ושינוי מופלג", עמ' 127. כזכור, בשינוי מופלג לא גוזרים איסור בתכלית לאלתר. יתברר שקיום שינוי מופלג הוא ההבדל, הנ"מ, בין שתי הדעות במגן אברהם המובא להלן.

פסיקת המגן אברהם - הפסיקה היסודית

הפסיקה של המגן אברהם לגבי שפיית יין מבקבוק לכלי אחר היא הפסיקה היסודית לגבי ההלכות שבסעיף הזה. הבה נברר אותה בעזרת המושגים של מלאכת מחשבת ע"פ הסוד שלמדנו.

מגן אברהם - (שיט, סעיף יד, סקט"ו) ותחלת שפיתן כשאין הפסולת ניכר לאו בורר הוא (ר"ן)

[דעה א'] לפ"ז אסור לעשות שומן מהמאכל דהא ב' מיני אוכלין הם ואסור לברור א' מחבירו אלא בידו כדי לאכלו מיד והכא כשמער' [שופך השומן] מהכלי [שנחשב פעולה בכלי ולא ביד] אסור [אפילו לאלתר] כמו בשכר [שכן שפייה ושפיכה הן אינן נחשבות שינוי מופלג מהדרך הרגילה בכלי שהיא בכף, בדומה לקנון ותמחוי שהם בשינוי רגיל מכלי הנפה, וא"כ בתכלית לאלתר גזרו בהן איסור]

[דעה ב' - לפי הרי"ף] ומל' הרי"ף משמע דאין איסור בשכר אלא כשנותן קסמים בפי הכלי דאז הוי כבורר דרך כלי [והוא נאסר רק מדרבנן מחמת "נראה דמשמרת" שכן מסננת קסמים זו היא מסננת בשינוי מופלג (סעיף י"ג)] אבל כשמערה [שכר או יין עם שמרים יחד] כך [ללא מסננת] גם הוא נחשב פעולה בכלי שהוא בשינוי מופלג א"כ אין אפילו איסור מדרבנן ו-] שרי כדי לשתות לאלתר [שכן לפי הרי"ף שפייה ושפיכה הן נחשבות שינוי מופלג מהדרך הרגילה בכלי שהיא בכף ובמסננת, שלא בדומה לקנון ותמחוי שהם נחשבים שינוי רגיל מכלי הנפה, וא"כ בתכלית לאלתר לא גזרו בהן איסור] וצ"ל דאף הטור והש"ע [שאוסרים מבלי לציין אם התכלית היא לאלתר או לאוצר] מודי' לזה [שמותר לאלתר] אלא שהם איירי ברוצה לשתות לאחר זמן דאז

אפילו בלא כלי אסור אבל לאלתר [בכלי בשינוי מופלג כאמור] שרי כמ"ש ס"א [כלומר, הפסיקה לגבי כלי בשינוי מופלג היא כמו זו של ברירת אוכל מפסולת ביד בסעיף א' היינו דבר שאינו מלאכה].

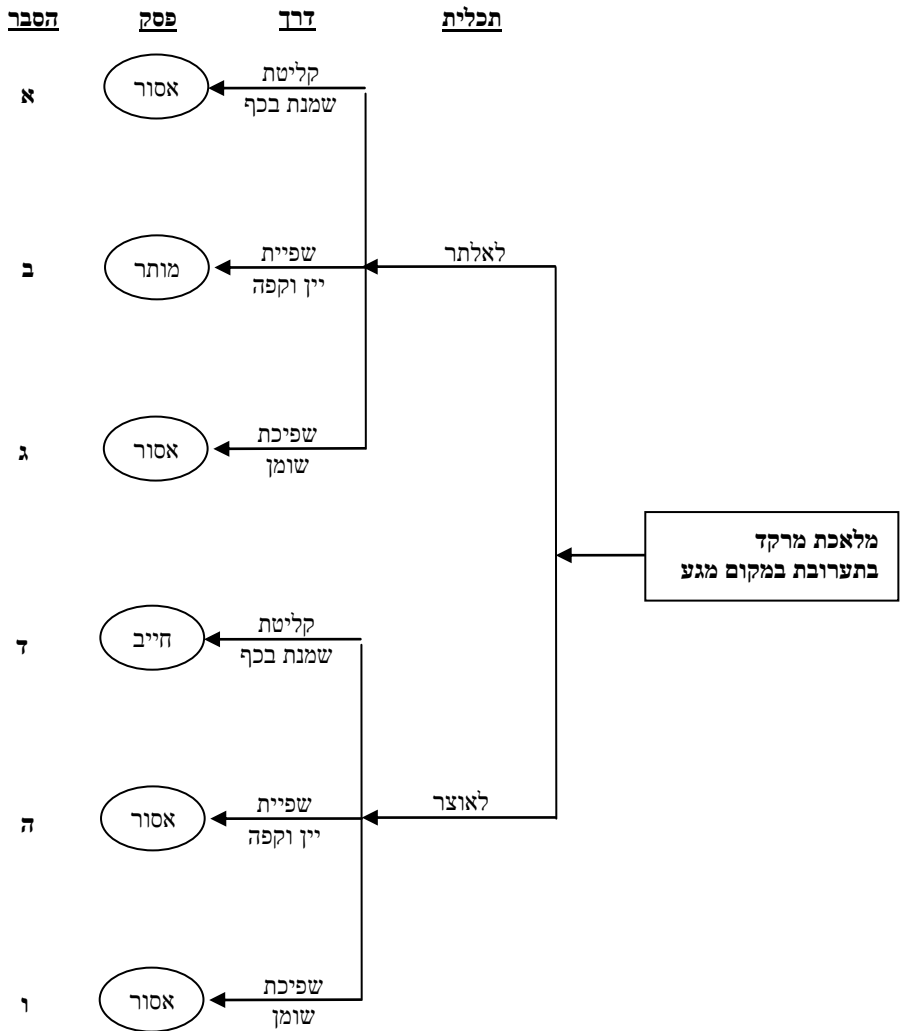
אבל בשומן ה"ל בורר פסולת מתוך אוכל ואסור [אפילו לאלתר למרות שבכלי בשינוי מופלג לא גוזרים איסור כי אז לא מתעוררת מחשבת הבינה אבל בהפרדת פסולת מאוכל כן גוזרים איסור מחמת "מינכרא מלתא דלשם תכלית הוא" שמתעוררת בו מחשבת החכמה, מחשבת תכלית בורר (ר' עמ' 117)] כמ"ש ס"ג [כמו שפוסקים בדין של הפרדת פסולת מאוכל ביד לאלתר, סעיף ד'] ואפשר דלא שייך ברירה אלא בדברים המעורבים אבל הכא לחודא קאי:

פירוש – לפי שתי הדעות המובאות במגן אברהם, השפייה והשפיכה הן פעולות בכלי בשינוי כאשר לפי דעה א' השינוי נחשב שינוי רגיל ואילו לפי דעה ב' השינוי נחשב שינוי מופלג. לפי דעה ב' מאחר שמדובר בפעולה בכלי בשינוי מופלג הרי הדין של הפרדה בכלי הזה לאלתר חופף את הדין של הפרדה פסולת מאוכל ביד וא"כ הפוסקים לפי דעה זו כמו המשנ"ב מתייחסים אל שפייה ושפיכה כברירה ביד ולא בכלי כאשר עושים זאת מצד ההלכתי ולא מצד המציאות. ועוד, לפי דעה ב' האיסור בשפיכת שומן לאלתר שנגזר מחמת "מינכרא מלתא דלשם תכלית" היה צריך להיות חייב בדומה להפרדה פסולת מאוכל ביד בסעיף ד' אלא שיש בשפיכת שומן חסרון מצד החכמה שהנפעל הוא שומן שזה מבעלי חיים ולא בגידולים ישירות מהקרקע וא"כ אין לחייב אלא לאסור מדרבנן.

נראה שהחיי אדם (כלל טז סעיף ט) שאוסר שפייה אפילו לאלתר פוסק כדעה א' במגן אברהם, ר' "מזיגת קפה מהקנקן לכוס", עמ' 409.

סיכום והשוואה דיני מרקד בתערובת במקום מגע

הנה סיכום והשוואה דיני מרקד בתערובת במקום מגע. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

איור טו מלאכת מרקד בתערובת במקום מגע לפי דעה ב' במ"א

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. מלאכה שאינה צריכה לגופה – סעיף י"ד ס"ק 1	ב. דבר שאינו מלאכה ולא גזרו בה אטו כף – סעיף י"ד ס"ק 1
ג. דבר שאינו מלאכה ומינכר מלתא לתכלית בורר וגזרו איסור – סעיף י"ד	ד. תולדת מרקד – סעיף י"ד ס"ק 1
ה. מלאכה הנעשית בשינוי – סעיף י"ד ס"ק 1	ו. דבר שאינו מלאכה ומינכר מלתא לתכלית בורר וגזרו איסור – סעיף י"ד ס"ק 1

סעיף י"ד – שפיית יין מכלי לחברו

1. מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד ניצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני (נג) ניצוצות (נד) מוכחי (נה) שהוא בורר.
2. מותר להגביה החבית על איזה דבר (נו) כדי שיקלח ממנו היין היטב (רוקח הל' יו"ט וב"י).

ס"ק 1: שפיית יין מכלי לחבירו

1. מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד ניצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני (נג) ניצוצות (נד) מוכחי (נה) שהוא בורר.
- שבת קלט:** גמ' דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא האיכא ניצוצות ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי:

רש"י: שפו שיכרא – כל היכא דתני לשון שפוי בנחת הוא והפסולת נשאר בשולי הכלי: והאיכא ניצוצות – קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת שקורין ברי"ש והנהו מוכחן דבורר הוא: ניצוצות כי רב פפא לא חשיבי – שחנוני מטיל שכר היה כדאמרינן בבבא מציעא (דף סה:) ובפסחים (דף קיג.) הלכך אינו מקפיד לניצוצות כל

כך וכשמגיע לניצוצות משליך הן ופסולתן לחוץ ותחילת שפייתן מן הפסולת ניכר דלאו בורר הוא.

מ"ב: (נג) ניצוצות - ר"ל טיפות קטנות המטפטפות כשנפסק הקילוח: (נד) מוכחי וכו' - ר"ל דמוכח שהוא בוררם מתוך הפסולת שבשולי הכלי אבל תחלת שפייתן [כלומר, כשמתחילים להופיע הניצוצות ביין הנשפך] כשעדיין אין הפסולת ניכר [עדיין] לאו בורר הוא: (נה) שהוא בורר - ומיירי שרוצה לשתות לאחר זמן דאם בדעתו לשתותו לאלתר הלא קי"ל דאוכל מתוך פסולת כשבוררם שלא ע"י כלי מותר אם בדעתו לאכול מיד וכאן אף שמערה מכלי לכלי מ"מ עיקר הברירה נעשה על ידי ידיו.

מעשה הלכה - ספר טל אורות הקדום מסביר שהלכה זו מתייחס לסינון יין כאשר מדובר על יין בכד או בחבית שהשמרים בו כבר שקעו לשולי הכלי ואינם מעורבים ביין עצמו וא"כ לא כל כך שייך לסננם במשמרת. במצב הזה ניתן למזוג את היין מהחבית לתוך כלי אחר ולעצור את המזיגה כך שתישאר שכבת השמרים לבדה בתחתית החבית ואז להשליך את השמרים וכך היין נמצא מסונן ומשומר.

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות", עמ' 235.

1. **שפיית יין מכלי לחבירו** - נפרש את ההלכה לפי דעה ב' שבמגן אברהם (ר') הקדמה לסעיף).

- **מחשבת התכלית:** שפיית יין מבקבוק תוך כדי הפרדת היין משמריו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר.

- **מחשבת הדרך:** שפייה זו אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה מהרגיל שכלי הבקבוק פועל כמו התמחוי, צלחת או מגש גדולה ורחבה, שמפריד אוכל מפסולת ע"י התפשטות התערובת על שטחו כאשר שפייה מהבקבוק נותנת ליין להתפשט ולהתרחק מהפסולת, השמרים. לפי דעה ב' שבמ"א שפייה זו נחשבת שינוי מופלג לעומת הדרך הרגילה שהיא סינון השמרים במשמרת.

- **גזירה דרבנן:** בגלל שהוא בשינוי מופלג אין לגזור איסור מדרבנן שמא יבוא להשתמש במשמרת
- **דין:** שפייה יין מבקבוק לאוצר היא אסורה בגין מלאכת מרקד הנעשית בשינוי ואילו לצורך לאלתר היא דבר שאינו מלאכה ומותרת

לפי החיי אדם שאוסר בתכלית לאלתר יש לומר שהוא פוסק כדעה א' במ"א שאין כאן שינוי מופלג וא"כ גוזרים איסור שמא ישתמש במסננת, ר' עניין מזיגת קפה בקטע הבא.

ניקוז תה מהשקית לכוס

כאשר מוציאים שקית תה מתוך הכוס בגמר עשיית התה מחזיקים את השקית מעל הכוס ונותנים לתה שבשקית להתנקז חזרה לתוך הכוס. האם יש בזה איסור בורר? יש לומר שמדובר בסינון התה מתערובת תה ועלים, אוכל מפסולת, ע"י כלי השקית שהוא נחשב שינוי מופלג, לתכלית לאלתר וא"כ זהו בדיוק הדין של שפיית יין מכלי לכלי לאלתר הנ"ל ומותר.

מזיגת קפה מהקנקן לכוס

החיי אדם מביא דין המקביל לשפיית יין מכלי: מזיגת קפה מהקנקן לכוס כאשר תתרחש הפרדה בין משקה הקפה הצלול לבין משקע הקפה השחוק שבשולי הקנקן.

חיי אדם (כלל טז סעיף ט): כששותין קאווע צריכין ליהדר שלא ישפוך כל הצלול מן הקאווע השחוק דהוי כבורר, ומכ"ש כשאינו שותה עכשיו רק שמסנן לבו ביום, ומכ"ש כשמסנן ע"י כלי שיש בו נקבים קטנים, דאסור אפילו כוונתו לשתותו תיכף, ואפשר שחייב. וכן כשמערה שכר מן השמרים צריך ליהדר בזה שכשמגיע סמוך לשמרים או סמוך לקאווע השחוק, אזי ישאיר מעט שכר וקאווע צלול בתוך הקאווע השחוק ובתוך השמרים.

סוד הלכה – החיי אדם פוסק לפי דעה א' שבמ"א (ר' הקדמה לסעיף) וסובר שדרך מזיגת קפה, כמו שפיית יין בקטע הקודם, היא שינוי רגיל. א"כ מזיגה זו של הקפה לאוצר היא מעין אב מלאכת מרקד וחייב ואילו לאלתר היא דבר שאינו מלאכה וגוזרים בה איסור שמא יסנן במסננת.

שפיכת שומן הצף על הרוטב

מ"ב: (המשך נה) ואסור לשפוך השומן מן הרוטב [שהוא צף עליו] ואפי' אם לא יסירם בכף אלא ישפוך בהכלי עצמה [או חוז בכלי שבתוכו הרוטב ושופך את השומן שצף

עליו לכלי אחר] דהוה כבורר ביד ולא בכלי וכנ"ל מ"מ אסור דהשומן מקרי פסולת לגבי הרוטב ופסולת מתוך האוכל אסור אף אם רוצה לאכול האוכל לאלתר כמש"כ בריש הסימן.

סוד הלכה

2. **שפיכת שומן הצף על הרוטב** - נפרש את ההלכה לפי דעה ב' שבמגן אברהם (ר' הקדמה לסעיף).

• **מחשבת התכלית:** השופך שומן הצף על הרוטב מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד שהיא להיפרדות אוכל מפסולת שבגידולי קרקע ע"י כוח האדם בסיוע כלי לתיקון האוכל לאוצר אלא שישנו חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים ולא גידולי הקרקע ממש, ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.

• **מחשבת הדרך:** היא אינה מקיימת נוסחת הדרך של מרקד בגלל דרכה השונה מהרגיל ששפיכת השומן פועלת כמו כלי התמחו, שמפריד אוכל מפסולת ע"י התפשטות התערובת על שטחו וכאן השפיכה נותנת לשומן להתפשט ולהתרחק מהרוטב. ועוד, יש שינוי בסדר ההפרדה ככלי: פסולת מאוכל במקום אוכל מפסולת והרי ביחד שני השינויים מהווים שינוי מופלג. גם כן לפי דעה ב' שבמ"א שפיכה זו נחשבת שינוי מופלג לעומת הדרך הרגילה שהיא נטילת השומן בכף (המשמש ככלי) כפי שכותב המשנ"ב סקס"ב המובא להלן (ר' שמירת שבת כהלכתה פ"ג, מו). הלכך מבחינת מלאכת מרקד זהו דבר שאינו מלאכה הן לתכלית לאוצר והן לתכלית לאלתר ובגלל השינוי המופלג אין לגזור איסור שמא יפריד בכף או בכברה המתאימה לשומן. ברם, בגלל סדר ההפרדה פסולת מאוכל אזי מינכרא מלתא דלשם תכלית בורר הוא (ר' עמ' 117) ומתעוררת מחשבת החכמה, מחשבת תכלית דבורר ולכאורה יש לחייב כמו בהפרדת פסולת מאוכל ביד (סעיף ד'). אלא בגלל החסרון בתכלית מחמת הנפעל שהוא בעלי חיים כנ"ל אין לחייב אלא מ"מ יש לגזור איסור מדרבנן בגלל הדמיון לתכלית בורר (מ"א, ר' הקדמה לסעיף)

• **גזירה דרבנן:** יש לגזור איסור מדרבנן בגלל הדמיון לתכלית בורר

• **דין:** הן לאוצר והן לאלתר, השופך שומן הצף על הרוטב היא דבר שאינו מלאכה שנגזר בו אסור בגלל הדמיון לתכלית בורר.

מ"ב: (המשך נה) ואם שפך ביחד עם השומן גם מקצת מן הרוטב שרי [אחרונים]:

קליטת שמנת הצף על חלב בכף

מ"ב: (סב) ... וכן הקולט שומן הצף ע"פ החלב [שקורין סמעטענע, sour cream, Smetana] גם זה הוא בכלל בורר ע"כ יזהר שכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב ואז שרי וכמ"ש סי"ד וה"ה להיפוך שיטול קצת מן החלב עם השומן הזה (אבל ליקח השומן בצמצום אסור אפילו דעתו לאכול לאלתר שהרי הוא לוקח בכף) [המשמש ככלי] וכ"ז דוקא כשצריך לאכול בשבת דאל"כ הוי כמכין משבת לחול ואם א"צ לו רק שחושש שיפסד ויתקלקל מותר לעשות ע"י א"י כשאינו בורר בצמצום וכנ"ל דההכנה לחול הוא איסור מדברי סופרים ומותר ע"י א"י במקום פסידא וכמ"ש סימן ש"ז ס"ה:

פשט הלכה – הקולט שומן [שמנת] הצף ע"פ החלב: כמו שפירש החזו"א לגבי תערובת יין ושמרים בבקבוק (בהקדמה לסעיף) ישנה רצועה בין השומן הצף לבין החלב שיש בה תערובת ושייך שם בורר. לפי המשנ"ב "קולט" הוא ליטול את שכבת השומן בכף שזאת הדרך הרגילה להפריד את שכבת השומן כשהכף נחשב לכלי ולא ליד (ר' שביתת השבת מלאכת בורר סקל"ג).

סוד הלכה

3. קליטת שמנת הצף על חלב בכף

- **מחשבת התכלית:** הקולט שמנת הצף על החלב בכף אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190. מ"מ יש כאן תכלית נצרכת. מאותה סיבה אין מינכרא מלתא דלשם (תכלית) מרקד הוא.
- **מחשבת הדרך:** הכף כאן משתמש ככלי ולא כהמשך של היד כי לא ניתן לבצע קליטה זו ביד עצמה והכף הוא הדרך הרגילה להפריד שומן מחלב בצמצום (ר' "השימוש בכף להפריד תערובת במקום מגע – דרך רגילה", עמ' 403). הפרדה שמנת מחלב בכף מקיימת נוסחת הדרך של מרקד שני מיני אוכלים שהרי גם השמנת היא אוכל. הלכך בגלל שיש תכלית נצרכת זוהי תולדת מרקד.
- **גזירה דרבנן:** אין כאן שינוי ואין גזירה

- דין: קליטת שמנת זו בתכלית לאוצר היא תולדה של מרקד וחייב. בתכלית לאלתר קליטת שמנת זו היא מלאכת מרקד שאינה צריכה לגופה ופטור אבל אסור.

סינון עלי תה בתיון (קומקום) שמורכבת בפיו מסננת

יש מחלוקת בפוסקים באם מותר לערות תה מתיון שיש בו מסננת מורכבת בפיו בשעה שעלי התה עשויים להתעכב בה. לכאורה מדובר בברירה בכלי הדומה לדין שפיית יין שבסעיף זה. החזו"א מתיר והנה דבריו:

חזו"א (הלכות שבת נ"ג): מן האמור נלמד בעלי תה שנוהרין שלא לסנן כל התה מן העלים היינו נמי משום שהמים הסמוכים להעלים חשיבי מעורבין אבל המים הצפין ע"פ העלין לא חשיבי מעורבין ולפ"ז אם נעכרו העלים בתוך המים ע"י תנועה חזקה אין לערות בשעה ההיא עד שיחזרו ויצללו ומיהו אפשר כיון שאין כאן שימוש בכברה ממש אף שיש בפנים כנגד חוטמה של כלי כעין רשת לעכב העלים מ"מ י"ל דלא הוה רק כדין ברירה ביד דמותר כשנוטל אוכל מתוך פסולת כדי לאכול מיד.

סוד הלכה - ננסה להבין את פסיקת החזו"א לפי הסוד. נתחיל מהסוף: "דלא הוה רק כדין ברירה ביד דמותר" כאשר החזו"א משווה פעולה זו לברירה ביד המותרת. כפי שלמדנו בסעיף א' ס"ק 2 ההיתר ההוא בברירה ביד מבוסס על היסוד של דבר שאינו מלאכה - חסרה בה הן מחשבת הבינה, מחשבת הדרך, והן מחשבת החכמה, מחשבת התכלית. ההשוואה של החזו"א אומרת ששני הדינים מבוססים על אותו היסוד. וא"כ יש להבין מדוע פעולת התיון הנדונה היא דבר שאינו מלאכה. מבחינת מחשבת החכמה, מחשבת תכלית הפעולה של עירוי התה וסינונו היא לשימוש מידי, לאלתר, ואין זאת תכלית ברירה כידוע. מאידך, במתייחס למחשבת הבינה, מחשבת הדרך, אומר החזו"א: "שאין כאן שימוש בכברה ממש". משמעות המילה "שימוש" היא דרך הפעולה והחזו"א אומר שזאת אינה דרך ברירה בכלי כלומר, חסרה מחשבת הבינה לגבה וא"כ חסרות מחשבות חכמה ובינה.

נראה שסינון עלי התה במסננת המורכבת בתיון הוא מלאכה אגב פעולת העירוי המותרת, מלאכת אגב שלא בוודאות תתרחש כפי שלמדנו "מלאכת אגב - עשיית מלאכה אגב פעולה מותרת", עמ' 142. נסביר את הדברים.

בדומה לגרירת הספסל שלא בהכרח ייעשה חריץ נומר שכאן מדובר בתיון שבשימוש הרגיל לא מוכרח שתיעשה ברירה. כאשר יש מספיק תה בתיון והעלים שוכבים בשולי

הכלי א"כ זווית התיון בעירוי היא כזו שעלים לא בהכרח יגיעו למסננת. א"כ אפילו שבפועל יגיעו עלים במקרה למסננת וייבררו שם האדם אינו מתכוון לכך וזהו דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת ואין פסיק רישא ומותר.

זאת כוונת החזו"א באומרו שאין בתיון שימוש בכברה ממש. בשימוש רגיל בכברה אנו שמים בה תערובת ישירות כך שבוודאות ייעשה סינון ומחשבתו של האדם עליו משא"כ בתיון שבו לא מוכרח שתגיע תערובת למסננת כלל.

א"כ מתברר השוואת החזו"א בין ברירה ביד המותרת לבין סינון בתיון: הראשונה היא דבר שאינו מלאכה והשנייה היא דבר שאינו מתכוון אגב העירוי והמשותף ביניהם הוא חסרון במחשבות החכמה והבינה.

פעולת העירוי תיאסר רק במצב של ברירת העלים בפסיק רישא דניחא ליה והוא כאשר כמות התה בתיון היא קטנה כל כך שזווית התיון בעירוי היא כזו שהעלים בהכרח יגיעו למסננת וייבררו. א"כ מחשבת החכמה טמונה בה ואסור. לפי זה יש לאסור עירוי בתיון גם לדעת החזו"א כאשר ידוע לאדם בוודאות שמוכרח להתרחש סינון העלים למשל כשכמות התה בו היא קטנה כאמור. ואכן אומר החזו"א בתחילת דבריו "שנזהרין שלא לסנן כל התה מן העלים". השווה לקטע "שימוש במלחייה שיש בה אורז – פסיק רישא במלאכה דרבנן", עמ' 282, שגם הוא דבר שאינו מתכוון אגב פעולה מותרת.

סיכום: החזו"א אינו מכחיש שעשויה להתבצע בעירוי זה ברירה בכלי אלא שברירה זו היא דבר שאינו מתכוון ואין בה פסיק רישא וא"כ מותר.

ס"ק 2: מותר להגביה החבית

2. מותר להגביה החבית על איזה דבר (נו) כדי שיקלח ממנו היין היטב (רוקח הל' יו"ט וב"י).

מ"ב: (נו) כדי שיקלח וכו' – ואע"פ שע"ז יורד יין גם מתוך השמרים אינו חשוב כבורר כ"ז שאין הניצוצות מתחילין לירד מן השמרים כמו שנתבאר:

פרק ח סינון משקאות שונים

הקדמה לסעיף ט"ו

מיתוק חרדל במדרש

נפש הלכה - ר' בראשית רבה י"א, ו': "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק..." הנה מוזכר החרדל כדבר שנברא בלתי מתוקן כדי שתיקונו ע"י האדם מסוגל להשלים את הבריאה בעולמות הבי"ע. התיקון והמיתוק של החרדל הוא הפרדת הפסולת מהחרדל הטחון והמומס כדלקמן ופעולה זו אסורה בשבת כפי המביא משנ"ב (סקנ"ז) שנתן בה וכו' - היינו מע"ש דבשבת אסור לסנן חרדל ע"י מסננת משום דהפסולת שבחרדל נשאר למעלה ומיחזי כבורר כיון שאינו אוכלן. איסור זה לתת חרדל במסננת בשבת הוא דומה לסעיף ט"ו, שבו נאסר נתינת שמרים במשמרת (מסננת) בשבת.

תהליך הכנת משקה חרדל

מעשה הלכה - נהוג לעשות מזרעוני חרדל משקה להוסיף לאוכל (תפארת ישראל במשניות קורא לזה "משקה של חרדל"). שלבי הכנת המשקה הם:

- א. טחינת זרעוני החרדל לקמח חרדל שכולל גם סובין או קליפות
- ב. שרייה והמסה של החרדל הטחון במים וחומץ. שרייה והמסה זו יוצרת תמיסה עבה של חרדל שיש בה עדיין פסולת מהטחינה, הסובין
- ג. הסרת הפסולת ע"י סינון החרדל במסננת כמו סינון סובין מקמח בכברה המשנה "ונותנין ביצה במסננת של חרדל" (שבת קלט) גם היא מתייחסת לעשיית משקה חרדל ע"פ לתהליך הבא:
- א. טחינת זרעוני החרדל לקמח חרדל שכולל גם סובין או קליפות
- ב. נתינת החרדל הטחון במסננת של חרדל מבלי להרקייד אותה
- ג. הוספת ביצה טרופה על החרדל היבש שבמסננת תוך כדי ערבובם יחד
- ד. לחכות עד שהביצה ממסה את החרדל ועושה אותה נזיל

ה. קמח החרדל עוברת את המסננת עם החלמון ואילו הסובין של החרדל נשאר למעלה עם החלבון העבה

יש להעיר שרוב המתכונים למשקה חרדל אינם כוללים סינון המשקה לסלק את הסובין וא"כ סינון כזה ייחשב כמו זיכוכ ביין שהוא לא ממש מלאכה אלא רק דומה למלאכת בורר. לכן סינון משקה חרדל מחזי כבורר ואסור כמלאכה דרבנן (ר' תוס' ד"ה הכא מיחזי כבורר).

חלמון וחלבון של ביצה

מעשה הלכה – חלמון הביצה (yolk) הוא "שק המזון" של האפרוח בזמן שהותו בביצה וממלא את כל צרכיו התזונתיים. הוא עשיר בשומן (בעיקר בלתי רווי), בכולסטרול, חלבונים, מינרלים וויטמינים.

חלבון הביצה (albumen, ovalbumin) הוא ברובו מים (~85%) והשאר ברובו חלבונים (בעיקר אלבומין). מטרת החלבון היא להגן על החלמון ולספק חומצות אמינו לעובר הנבנה והמתפתח. החלבון צמיג ודביק ובשל כך מחזיק את החלמון במרכז הביצה. בגלל צמיגותו ודביקותו החלבון אינו עובר מסננת ואילו החלמון שפחות צמיג ויותר דק ונזיל מסתנן דרכה.

חלמון וחלבון כשני מינים

לאחר הפרדתם, לחלמון וחלבון שימושים נפרדים בבישול ובהם כשני מינים. החלמון מעשיר, מעבה, ומחלב תבשילים ומוסיף טעם וצבע. החלבון משמש כמעבה ומקשה בדברי מאפה. ועוד, הם שני מינים לגבי תהליך היווצרותם בתרנגולת: בתחילה מופרש החלמון משחלת התרנגולת ולאחר מכן מתווסף לו החלבון כקליפה לצורך הגנה כך שהם במקור שונים לגמרי.

הפוסקים חולקים באם חלמון וחלבון הם שני מינים או מין אחד כפי שמביא המשנ"ב סקנ"ח: "דשני מיני אוכלין מקרי ושייך ע"ז שם ברירה" (כ"ח ולבוש) ומוסיף "ויש מקילין בזה" דמקרי מין אחד (העולת שבת ומגן אברהם לפי מסקנתו) ולא שייכת בזה ברירה.

שלוש הלכות נידונות בסעיף זה ובמשנ"ב:

- סינון חרדל ע"י הוספת ביצה טרופה למסננת חרדל כשמטרת החלמון המסתנן היא לצבוע את החרדל

- סינון חרדל ע"י הוספת ביצה טרופה למסננת חרדל כשמטרת החלמון המסתנן היא להיאכל
- הפרדת חלמון וחלבון בביצה חיה בכלי וביד

סינון חרדל במסננת

ההלכה של הסעיף מורכבת וכוללת שני תהליכי סינון: סינון חרדל וסינון ביצה טרופה בו זמנית. כהקדמה נדון על כל תהליך בנפרד.

כפי שמובא לעיל, רוב המתכונים למשקה חרדל אינם כוללים סינון המשקה כדי לסלק את הסובין וכן מפרש התוס' להלן וא"כ סינון כזה ייחשב כמו זיכוך ביין שהוא אינו מלאכה אלא רק דומה למלאכת בורר. לכן סינון משקה חרדל אינו בורר אלא מחזי כבורר ואסור רק כמלאכה דרבנן. למעשה סינון חרדל טחון יבש נעשה ע"י הרקדה וא"כ הוא מלאכת מרקד דרבנן.

לעומת זאת, אם ברירת החרדל אינה נעשית בהרקדה אלא ע"י הוספת ביצה טרופה לחרדל שכבר נמצא במסננת א"כ ברירת החרדל זו היא מותרת בדומה להוספת מים לשמרים במשמרת כדי שיחזרו צלולים לזוב (סעיף ט'). ואמנם היתר זה הוא רק מצד ברירת החרדל ולא מצד ברירת הביצה הטרופה כפי שיוסבר להלן.

יש שרוצים ללמוד מדין זה את הכלל שאין ברירה במין אחד מאחר שלא מחייבים על הפרדת הסובין שהיא ראויה לאכילה מהחרדל שזאת הפרדה באותו המין. יש לומר שככלל קיימת ברירה במין אחד אלא שאין בהפרדה זו את ההטבה הניכרת שהוצרך כדי להתחייב בהפרדה במין אחד (ואכן רוב הפעמים לא עושים אותו) וא"כ היא רק נאסרת מחמת מחזי כמרקד בשני מינים כנ"ל.

סינון ביצה חיה או טרופה במסננת

מאחר והחלמון והחלבון של ביצה נחשבים לשני מינים או אפילו אם הם נחשבים למין אחד והפרדתם מוסיפה ערך ניכר, א"כ סינונם במסננת ביצה לצורך אכילה היא תולדת מלאכת זורה וחייב מדאורייתא. זוהי תולדה ולא אב מאחר שיש חסרון בתכלית, במחשבת החכמה, שהנפעל הוא מבעלי חיים ומ"מ היא תכלית נצרכת שמספיקה להיות תולדה (ר' סוד הלכה, 3).

מעשה הלכה – יש כיום כלי מסנן מיוחד לביצים בעל רשת גסה שתופס ומעכב את החלמון השלם ונותן את החלבון לעבור את המסננת (egg separator). לפי הדיון לעיל השימוש בכלי זה לצורך אכילה הוא תולדת מלאכה זורה וחייב.

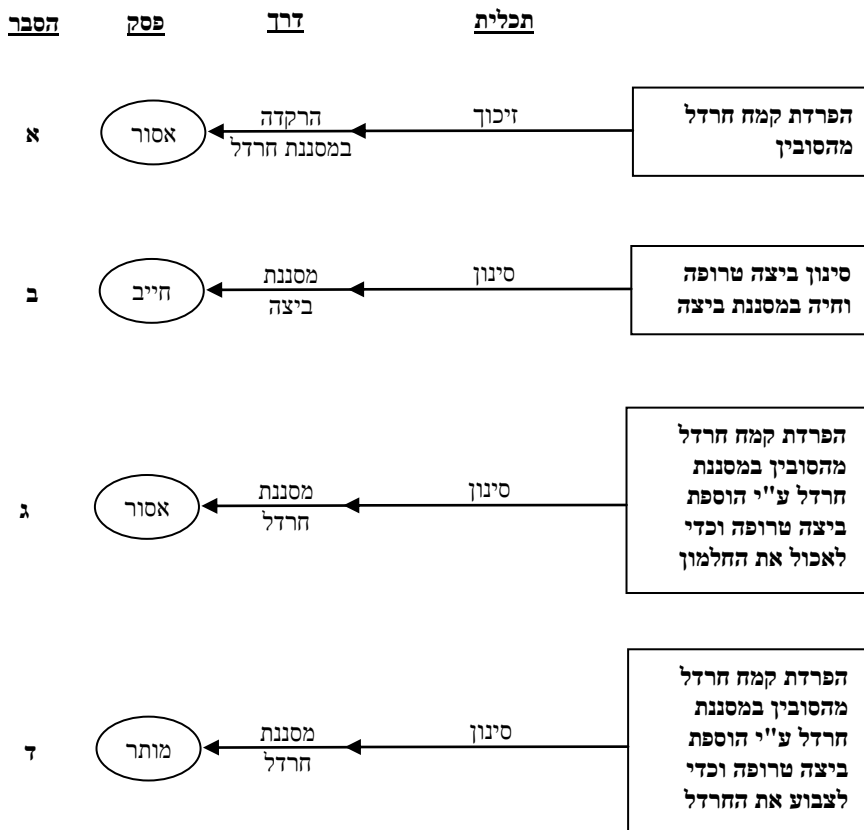
אולם, כאשר סינון הביצה לצורך אכילה אינה נעשית במסננת של ביצה אלא במסננת מסוג אחר כגון מסננת חרדל זה נחשב שינוי רגיל בדרך וחסרון במחשבת הבינה, על כן סינון ביצה במסננת חרדל לאוצר הוא דבר שאינו מלאכה ונגזר אסור מדרבנן (ר' סוד הלכה, 2) (ר' שבת קלט, רש"י ד"ה ונותנין ביצה במסננת, דעת רבינו הלוי שבמסננת של חרדל הוא דשרי משום שינוי).

סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל

יתרה מכך, כאשר סינון הביצה במסננת חרדל שיש בו חרדל מקורם אינו נעשה לצורך אכילת החלמון אלא לצורך צביעת החרדל ע"י החלמון הרי מדובר במלאכת צובע ולא במלאכת בורר א"כ זה מותר שאין צביעה באוכלין (ש"כ, י"ט), ר' "אין צביעה ואין עיבוד באוכלין", עמ' 62. ואמנם מתבצעת ברירה בביצה אגב הצביעה המותרת והיא דבר שאינו מתכוון שיש בו פסיק רישא דניחה ליה שלכאורה אסור. יש לומר שמאחר שברירת הביצה נעשית במסננת חרדל א"כ הוא בשינוי רגיל ונאסרת רק מדרבנן הרי לנו דבר שאינו מתכוון במלתא דרבנן ויש אומרים שמותר, ר' "פסיק רישא באיסור דרבנן", עמ' 148. ר' סוד הלכה, 1.

סיכום והשוואה דיני סינון חרדל וביצה

הנה סיכום והשוואה דיני סינון חרדל וביצה. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

איור טז סינון חרדל וביצה

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. דבר שאינו מלאכה וגזרו איסור נראה כמרקד – סעיף ט"ז	ב. תולדת מלאכת זורה – סעיף ט"ז
ג. דבר שאינו מלאכה וגזרו אסור – סעיף ט"ז	ד. דבר שאינו מתכוון במלתא דרבנן – סעיף ט"ז

סעיף ט"ו – סינון משקה חרדל עם ביצה

1. מסננת (נז) שנתן בה חרדל לסננו, מותר ליתן בה ביצה אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון (נח) נשאר למעלה.

ס"ק 1: סינון חרדל וביצה במסננת

1. מסננת (נז) שנתן בה חרדל לסננו, מותר ליתן בה ביצה אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון (נח) נשאר למעלה

שבת קלט: מתני' נותנין מים ע"ג השמרים בשביל שיצולו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ונותנין ביצה במסננת של חרדל ועושין אנומלין בשבת רבי יהודה אומר בשבת בכוס ביו"ט בלגין ובמועד בחבית רבי צדוק אומר הכל לפי האורחין: גמ' ונותנין ביצה במסננת: תני יעקב קרחה לפי שאין עושין אותה אלא לגוון.

ברטנורא: ונותנים ביצה במסננת – שנתנו בה חרדל להסתנן, שרגילין ליתן ביצה טרופה בדברים העכורין והם מתלבנים ומזדככים על ידה:

תפארת ישראל: כשמסננים משקה של חרדל נותנים בה ביצה טרופה וזה מותר מדאין כוונתו לברר העב מהדק רק מתכוון להצהיר המשקה [ע"י החלבון] ולתקן מראיתו [ע"י החלמון].

רש"י: ונותנין ביצה במסננת – שהחרדל נתון בה להסתנן וקולטת את הפסולת ואף הביצה החלמון שלה נוטף ומסתנן עמו והוה ליה לחרדל למראה והחלבון שהוא קשור נשאר למעלה [ר' תוספת הסבר ברש"י על הגמ' להלן] ורבינו הלוי פירש סינונה של ביצה לתוך תבשיל היא ולא לתוך חרדל ובמסננת של חרדל הוא דשרי משום שינוי

ויורד לתוך הקערה שהוא כלי שני ומתלבן התבשיל: אינומלין - פושון (potion) (פוישוון: שיקוי (משקה) [וראה ברכות נ:]); לגין - גדול מכוס וקטן מחבית: גמ' לפי שאין עושין אלא לגוון - למראה שהחלמון יפה לגוון ולא החלבון הלכך אידי ואידי אוכל הוא ואין כאן ברירת פסולת מאוכל:

שבת קלד: ת"ר אין מסננין את החרדל במסננת שלו ואין ממתקין אותו בגחלת א"ל אביי לרב יוסף מאי שנא מהא דתנן נותנים ביצה במסננת של חרדל [שבת קלט מובא לעיל] א"ל התם לא מיחזי כבורר הכא מיחזי כבורר. [מובא להלכה תק"י, ג']

רש"י: אין מסננין את החרדל - ב"ט: במסננת שלו - טעמא מפרש לקמיה דמיחזי כבורר שמשליך הסובין שלו: ואין ממתקין אותו בגחלת - כדרך שרגילין לכבות לתוכו את הגחלת או אבן ניסוקת: נותנין ביצה במסננת של חרדל - ומסננה בתוכו לייפות מראיתו: לא מיחזי כבורר - שכולה יוצאה דרך המסננת ואין משתייר שם פסולת:

תוס': הכא מיחזי כבורר. מיהו בורר לא הוי שגם הפסולת ראוי לאכילה ולא דמי למשמרת דריש תולין (לקמן ד' קלז): דאיכא למ"ד חייב משום בורר:

מ"ב: (נז) שנתן בה וכו' - היינו מע"ש דבשבת אסור לסנן חרדל ע"י מסננת משום דהפסולת שבחרדל נשאר למעלה ומיחזי כבורר כיון שאינו אוכלן וכמבואר לקמן בסימן תק"י ס"ג דאפילו ביו"ט אסור לברור: (נח) נשאר למעלה - ר"ל ואינו עומד לאכילה אעפ"כ לא חשיב כבורר אוכל מתוך הפסולת דאף החלמון שהוא מסנן אינו בשביל אכילה רק כדי ליפות מראה החרדל [טור].

ביאור הלכה: (סעיף ג' ד"ה היו לפניו) והנה הפמ"ג במ"ז סק"ב אהא דאיתא שם דשרי לסנן החלמון מן החלבון ע"י מסננת [שהוא דומה לנפה וכברה] אף דמקרי ב' מינים והטעם משום דאין מסנן החלמון כדי לאכול כ"א ליפות מראה החרדל ומזה הוכיח שם דה"ה דמותר לברור שני מיני אוכלים אחד מחבירו אף ע"י נפה וכברה היכא דאין רוצה לאכלם עתה ולענ"ד לא דמי כלל דהתם תרווייהו אינם עומדים לאכילה לעולם דהחלבון נתערב בפסולת החרדל ואין רוצה לאכלה והחלמון יורד למטה לגוון ולא לאכילה ולפיכך אין שייך ע"ז שם בורר שאין מתקנם ע"י ברירתו לאכילה לעולם אבל כשבורר שני מיני אוכלים כ"א מחבירו כדי לאכול כל מין בפני עצמו לאחר זמן הרי שפיר מתקן שניהם ע"י ברירתו ובורר גמור הוא וכמו שכתבנו.

פשט הלכה – לפי הביאור הלכה ברירה לתכלית אחרת מאכילה איננה נקראת ברירה רק ברירה לצורך אכילה נקראת ברירה.

רמב"ם – פ"ח הל' יד: ונותנין ביצה טרופה למסננת של חרדל, כדי שייצל.

פשט הלכה – ההלכה של הסעיף מורכבת וכוללת שני תהליכי סינון: סינון חרדל וסינון ביצה טרופה. עיין בהסבר לכל תהליך בנפרד בהקדמה לסעיף.

ההלכה של הסעיף משלבת את שני תהליכי הסינון באופן הבא:

(א) סינון החרדל במסננת חרדל אינו מתבצע ישירות ע"י הרקדה במסננת אלא באופן עקיף אגב סינון ביצה טרופה שמושמת במסננת על החרדל שנמצא בה עוד מערב שבת.

(ב) סינון ביצה טרופה מתרחש במסננת לא שלה אלא במסננת חרדל.

עקב השינויים האלה עולה השאלה הבאה: ידוע (ר' הקדמה) שסינון החרדל ע"י הרקדה אסור מדרבנן בגין "מחזי כבורר". כעת שסינון החרדל נגרמת ע"י הוספה וסינון הביצה כפי שכתוב בהלכה: שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה, א"כ מדוע סינון חרדל זה אינו אסור מדרבנן בגין "מחזי כבורר"?

נראה לתרץ כך: רש"י מסביר שהחלמון של הביצה נוטף ומסתנן עם החרדל. כדי להבין את כוונת רש"י בזה ניזכר בהלכה של סעיף ט' ס"ק 2 וז"ל: "אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב." שם הוסבר שהפרדת היין מהשמרים אינה נגרמת ישירות ע"י הזרמת המים עליו אלא המים ממסים את היין כדי שייצל ואז היין המומס מסתנן ממילא עם המים דרך המסננת. המסה זו של היין איננה מלאכה והיא מותרת.

נראה שיש בסעיף הזה תהליך דומה לסעיף ט' ס"ק 2 וההיתר של "ונותנין ביצה במסננת של חרדל" הוא מאותה סיבה. החרדל הטחון שכולל את קמח החרדל יחד עם הסובין שלו ניתן במסננת לפני שבת בדומה לנתינת שמרים במשמרת. בינתיים ללא הרקדת המסננת קמח החרדל היבש אינו מסתנן בעצמו דרך המסננת. בשבת נותנים ביצה טרופה במסננת על החרדל שבה. בשלב ראשון החלמון שלה ממס את קמח החרדל כדי שייצל ויהיה מוכן לעבור את המסננת, ר' רמב"ם פ"ח הל' יד לעיל. בשלב שני, כאשר קמח החרדל מומס ע"י החלמון, הקמח מסתנן דרך המסננת ולוקח עמו את החלמון או בלשון רש"י: החלמון של הביצה נוטף ומסתנן עם החרדל. כמו

בסעיף ט' ס"ק 2 הסינון של קמח החרדל עם החלמון היא אינה תוצאה ישירה של נתינת הביצה על החרדל במסננת. נתינת הביצה רק מכינה את קמח החרדל להסתנן במסננת ועמו החלמון וסינון חרדל זה מותר.

באשר לסינון החלמון מהחלבון לצורך צביעה במסננת חרדל שנגרם ע"י האדם בהשימה את הביצה הטרופה במסננת בשבת גם הוא מותר כפי שמוסבר בהקדמה "סינון ביצה ע"מ לצבוע חרדל", עמ' 417.

סיכום: מותר לאדם לשים ביצה טרופה על החרדל במסננת לצורך צביעת החרדל כי אז סינון הביצה מותר ועוד, סינון החרדל אינו נגרם ישירות ע"י כך ומותר.

סוד הלכה

1. סינון הביצה במסננת חרדל כדי לצבוע את החרדל (ר' הקדמה)

- מחשבת התכלית: אין כאן תכלית מלאכת בורר אלא תכלית מלאכת צובע ואין איסור צביעה באוכלין אלא שמתבצעת ברירה בביצה אגב הצביעה המותרת וברירה זו היא דבר שאינו מתכוון שיש בו פסיק רישא דניחא ליה ומחשבת החכמה טמונה בו. ועוד, יש חסרון במחשבת החכמה בגלל הנפעל שהוא אינו ישירות גדולי קרקע.

- מחשבת הדרך: ברירת הביצה אינה נעשית במסננת ביצה אלא במסננת חרדל ומאחר שזאת בשינוי אזי הברירה בפסיק רישא נאסר רק מדרבנן (ר' "פסיק רישא באיסור דרבנן", עמ' 148).

- גזירה דרבנן: אין

- דין: צביעת החרדל מותרת וברירת הביצה אגב היא דבר שאין מתכוון שהוא פסיק רישא במלאכה דרבנן ויש אוסרים ויש מתירים.

סינון הביצה כדי לאכול את החלמון

מ"ב: (נח) (המשך) ואם הוא מסנן כדי לאכול החלמון אסור דשני מיני אוכלין מקרי ושייך ע"ז שם ברירה ויש מקילין בזה ונכון להחמיר.

פשט הלכה – ר' הקדמה "סינון ביצה חיה או טרופה במסננת", עמ' 416, שסינון ביצה במסננת של חרדל לצורך אכילה הוא דבר שאינו מלאכה ואסור מדרבנן.

סוד הלכה

2. סינון הביצה במסננת חרדל כדי לאכול את החלמון

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: הביצה אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.
- **מחשבת הדרך:** הוא אינו מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה בגלל שדרכה אינה במסננת ביצה אלא במסננת חרדל וזה שינוי רגיל.
- **גזירה דרבנן:** יש לגזור איסור אטו סינון במסננת ביצה
- **דין:** דבר שאינו מלאכה ואסור

סינון ביצה חיה במסננת

מ"ב: (נח) (המשך) וע"כ יש לזהר מלברור החלמון [השלם] מן החלבון [בביצה חיה שאינה טרופה] ע"י איזה כלי כדי לטרוף אותו ולשפוך לתוך הקאווה כמו שנוהגין במקום חלב [ובעניין שאין בו משום מבשל עיין לעיל בסוף סימן שי"ח] דאסור משום חשש בורר אבל מותר ליקח החלמון בידו דהוי בורר אוכל לאלתר וביד דמותר וה"ה דמותר ע"י עירווי מקליפה לקליפה דזה ג"כ מקרי כבורר בידו וכנ"ל בסקמ"ד [נראה שהכוונה היא ל-סקנ"ה]:

פשט הלכה – המשנ"ב דן כעת במקרה חדש: סינון החלמון השלם מהחלבון בביצה חיה באיזה כלי כדי לאכול את החלמון, למשל כדי לטרוף אותו ולהוסיפו לקפה. המשנה ברורה בלשון "על כן" משמיע שמה שנקבע במקרה הקודם היינו שסינון חלמון מחלבון במסננת של חרדל לצורך אכילה הוא דבר שאינו מלאכה ואסור כמו כן כאשר הסינון הוא ע"י איזה כלי אחר שהוא אינו המסננת שלה, מסננת ביצה, ולא רק ביצה טרופה אלא בביצה חיה, הוא גם כן דבר שאינו מלאכה ונגזר בו איסור ולבסוף, סינונה של הביצה חיה במסננת שלה, מסננת ביצה, חייב בגין תולדת מלאכת זורה. ר' הקדמה "סינון ביצה חיה או טרופה במסננת", עמ' 416.

סוד הלכה

3. סינון ביצה חיה וטרופה במסננת שלה

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: הביצה אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.
- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה וכאן זאת ע"י כוח הכבידה במסננת, שפועל בגרמא להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת שבמסננת.
- גזירה דרבנן: אין
- דין: זוהי תולדת מלאכה זורה וחייב

סעיף ט"ז – סינון מים מתולעים במפה לשתייה לאלתר

1. מים שיש בהם תולעים, מותר לשתות (נט) ע"י מפה בשבת (ס) דלא שייך בורר ומשמר (סא) אלא במתקן העניין קודם אכילה או שתייה, אבל אם בשעת שתייה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכה, ומותר.

ס"ק 1: סינון מים מתולעים במפה

1. מים שיש בהם תולעים, מותר לשתות (נט) ע"י מפה בשבת (ס) דלא שייך בורר ומשמר (סא) אלא במתקן העניין קודם אכילה או שתייה, אבל אם בשעת שתייה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכה, ומותר.

מ"ב: (נט) ע"י מפה – ומשום מלבן ליכא כיון דליכא לכולך וכמו שכתב בסימן ש"ב ס"ט וא"כ לדעת האוסרין שם אסור ע"י מפה והיינו דוקא במים אבל ביין ושאר משקין לכו"ע שרי דאין המפה מתלבן ע"י שרייתן ובא"ר כתב להקל אף במים אפילו לדעת האוסרין שם ובמקום הדחק יש להקל כיון שאינו מתכוין לכביסה: (ס) דלא שייך בורר וכו' – והא דאינו אסור משום שמא יסחוט כיון דאינו נשרה במים רק דבר

מועט מהבגר כדי הנחת פיו אינו חושש לסוחטו [ב"י ע"ש עוד] ומ"מ יש ליזהר שלא ישתה דרך בית יד מכתונת שלו דבזה חיישינן יותר שמא יסחוט שמצטער בלבישתו: (סא) אלא במתקן וכו' – וע"כ כשנופל זבוב או ד"א במאכל ומשקה לא יסיר הזבוב בין ביד בין בכלי דהוי בורר פסולת מאוכל אלא יקח קצת גם מהמאכל או המשקה עמו ויזרוק:

פשט הלכה – ההיתר של סעיף זה נובע מהצורה והאופן של השתייה שבה המים המתולעים הם בתוך כוס שפתחו מכוסה במפה והאדם שותה ישירות מהכוס דרך המפה והתולעים מסתננים בה. האופן הזה של סינון חסר הכנה מראש וא"כ הפעולה חסרה תכלית, מחשבת החכמה. ועוד, צורת הסינון הזאת הוא מלאכה אגב השתייה המותרת ולכאורה היא פסיק רישא וחייב אלא שוב בגלל חוסר הכנה מראש אין פסיק רישא ואין חיוב, ר' "חסרון הכנה מראש – חסרון בחכמה", עמ' 119.

לעומת זאת בצורה והאופן שהמפה מכסה פתח ברז וממלאים כוס לשתייה מהברז ובכך מסתננים התולעים שבמים במפה כן שייכת הכנה מראש ואסור. כן פוסק חזו"א ס' נג ד"ה ואם משמרת: "אבל אם החול מרובה שאין הרוב שותין מהן בלא סינון אסור" כאשר הוא פוסק לפי סעיף י' ס"ק 4.

סוד הלכה

סינון מים מתולעים ע"י שתייתם דרך מפה

- **מחשבת התכלית:** בגלל שאין הכנה מראש א"כ אין הוא נחשב פסיק רישא במלאכת אגב וכמו כן אין מינכרא מלתא דלשם ולא מתעוררת מחשבת החכמה של מלאכת זורה.
- **מחשבת הדרך:** סינון זה אינו מקיים נוסחת הדרך של זורה בגלל שני שינויים: השינוי בפועל שהוא מפה (סודר) במקום משמרת, ושינוי נוסף בפועל ששותים ישירות דרך הסודר במקום לסנן לתוך כוס ואז לשתות ושני השינויים ביחד מהווים שינוי מופלג. הלכך זהו דבר שאינו מלאכה.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** הוא דבר שאינו מלאכה ומותר.

פרק ט הפרדת תחליבים

הקדמה לסעיף י"ז

הפרשת חמאה מחלב עושה תיקון

נפש הלכה - כתוב לגבי הריגת סיסרא ע"י יעל: "תִּבְרַךְ מְנָשִׁים יַעַל אֲשֶׁת חֶבֶר הַקִּינִי מְנָשִׁים בָּאֵהָל תִּבְרַךְ. מִיָּם שָׁאֵל חֶלֶב נָתַנָּה בְּסִפְלֵי אֲדִירִים הַקְרִיבָה חֲמָאָה" (שירת דבורה, שופטים ה', כ"ד, כ"ה). מהו "הַקְרִיבָה חֲמָאָה" שלא הוזכר בסיפור עצמו? זה בא לומר שיעל הפרישה את החמאה מתוך החלב לפני שהיא נתנה את החלב לסיסרא וע"י מלאכה זו זכתה להפריש את ישראל שהוא משול לחמאה, חלב מעולה, מאויביהם המשולים לחלב, הפסולת, המתאים לסיסרא הרשע. "בְּסִפְלֵי אֲדִירִים הַקְרִיבָה חֲמָאָה" פירוש: לאחר מות סיסרא יעל הקריבה את החמאה לה' בספל של מלכים כפי שכתוב: "וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אֲדִירִים כִּי לְעֹלָם חֲסְדּוֹ" (תהילים קל"ו י"ח) ובזה היא הקריבה את ישראל לה'. מתאים לשירה הזאת להיות ההפטרה של פרשת בשלח שבה מרים שרה שיר של קרבן על הקרבת בני ישראל (ר' שים שלום, פרשת בשלח). זוהי דוגמה של תיקון שמלאכת בורר יכולה לעשות בעולמות הבי"ע.

מובאות בסעיף זה מספר פעולות אסורות וצריך מלאכת בירור גדולה להבין ולפענח אותן.

הבה נבין את התהליכים הכימיים הכרוכים בעשיית מוצרי החלב השונים המופיעים בסעיף זה ובכך נבין את ענייני הפרדת אוכל ופסולת שיש בהם.

תחליב

סעיף זה עוסק בתערובת בתוך מאכל אחד שנקרא תחליב או אֶמוּלְסִיָּה ולפעמים נקראת קולואיד או תרחיף. זוהי תערובת של שנים או יותר מינים שבה חלקיקים של מין אחד מפוזרים היטב בתוך המין השני ונשארים שם לאורך זמן מבלי להיפרד. מדובר במינים כמו שומן ומים שאינם נמסים אחד בתוך השני. כדי למנוע היפרדות החומרים שבתחליב ישנו מרכיב שלישי שנקרא מְתַחַלֵּב, אֶמוּלְסִיפִּיֵּר (emulsifier), שתפקידו ליצור את התחליב וגם להחזיק את החומרים בתחליב לאורך זמן ולמנוע היווצרות גושים של מין אחד. התחליב המוכר ביותר הוא החלב שהוא תחליב שומן במים, חומרים שבטבעם אינם מתערבים אלא נוטים להיפרד אחד מהשני. המְתַחַלֵּב

בחלב שמחזיק את השמן והמים ביחד ומונע מהם להיפרד, הוא החלבונים שבחלב. חלבונים הם מולקולות גדולות שמחוברות יחד להוות מבנה קרום, מבנה מולקולרי פנימי, המפריד בין חלקיקי השומן שבחלב ומונע היווצרות גושים. ר' "תערוכת של דברים לחים – תחליב ותרחיף", עמ' 256.

סוד תחליב החלב – כנגד חיבור ומיזוג הספירות

נפש הלכה – מוסבר בקטע "חלוקתן של הספירות לפי סוד מַרְעַ וְעֵשָׂה-טוֹב", עמ' 21, עניין המיזוג והחיבור של הספירות חכמה, חסד, ונצח מצד "עשה טוב" עם הספירות שכנגדן בינה, גבורה, והוד מצד "סוד מרע" כאשר החיבור נעשה ע"י הספירות האמצעיות דעת, תפארת, ויסוד שהן "פֶקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַפָּהוּ", עושים שלום בין הצדדים ומחזיקים ביחד כל ייפרדו. תחליב החלב הוא דוגמה מאלפת בחומר של החיבור הרוחני הזה. חלקיקי המים שבתחליב החלב מייצגים את הצד של "עשה טוב", חסד דומה למים, ואילו חלקיקי השמן (שריפה, אש) שבתחליב החלב מייצגים את הצד של "סוד מרע", גבורה דומה לאש, והם מחוברים ומוחזקים יחד ע"י מולקולות חלבון החלב, הַקָּזָאִין, שהם מייצגים את "פֶקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַפָּהוּ". והנה "חלבון" = "סוד י-ה-ו-ה" כמו "סוד י-ה-ו-ה לִירָאִיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם" (תה' כה יד), פירוש: מבנה החלב מגלה את סוד אחדות ה' ליראיו.

התכונות הפיזיקליות של התחליב

מעשה הלכה – מתוך שני המינים שבתחליב, מין אחד הוא הבסיס של התחליב והמין השני מפוזר בו. ישנו תחליב שומן במים, אשר בו המים הוא הבסיס וחלקיקי שומן מפוזרים בו וישנו תחליב מים בשומן אשר בו השומן הוא הבסיס וחלקיקי מים מפוזרים בו. התכונות הפיזיקליות של התחליב נקבעות ע"י מין הבסיס. לתחליב שומן במים תכונות של מים והוא נוזלי כמים ואילו לתחליב מים בשומן תכונות של שומן והוא צמיג או מוצק כמו שמן. ועוד, בטמפרטורה של הקפאת מים, תחליב שומן במים נהיה קשה כקרח ואילו תחליב מים בשומן יישאר רך.

חלב

חלב הוא תחליב שומן במים שבה חלקיקים קטנים של שומן מפוזרים היטב בתוך המים. כדי לייצב את תחליב זה ולמנוע את חלקיקי השומן מלהידבק אחד בשני וליצור גושים של שומן, ישנו מרכיב שלישי, החלבונים שבחלב, קָזֵאִין, המתחלב. חלבונים הם מולקולות גדולות שמחוברות יחד להוות מבנה קרום המפריד בין חלקיקי השומן ומונע היווצרות גושים.

בחלב המגיע באופן ישיר מהפרה ומהעז התחליב שומן במים לא יציב והשומן נוטה להיפרד ולעלות למעלה. כדי לייצב אותו הוא עובר תהליך של הימגון (homogenizing) שמפרק את חלקיקי השומן ליותר קטנים וכך הם כבר לא נפרדים. אפשרות אחרת בשלב הזה במקום הימגון היא הפרדת החלב הטרי לשמנת ולחלב דל ע"י סרכות, ר' "ברירת השמנת מהחלב בסרפֶּזֶת ידנית (צנטריפוגה)", עמ' 315.

המרכיבים של החלב

להלן רשימת המרכיבים של החלב מלבד המים (מרכיבים מוצקים) שאותם נפגוש בקטעים הבאים. המרכיבים האלה מומסים בחלב כתרחיף, קולואיד.

טבלה 23 מרכיבי החלב

מרכיב		אחוז
שומן	Fat	28.9
קֶזֶאין, חלבון החלב	Protein: casein	21.6
מִי גִבִּינָה, חלבון	Protein: whey	5.0
מימן	Nitrogen	1.5
לקטוז, סוכר החלב	Sugar: Lactose	37.5
מינרלים	(Ash (minerals	5.5

המקור: http://www4.ncsu.edu/~adpierce/u03_characteristics_milk.pdf

מוצרי חלב

המטרה בעשיית מוצרי חלב היא להפוך את החלב מתחליב שומן במים לתחליב מים בשומן ובכך לשנות את התכונות הפיזיקליות של המאכל מנוזל למוצק שהוא יותר נוח לשימוש ומחזיק ומשתמר לאורך זמן. תהליך זה נקרא "להעמיד" את החלב. הרעיון הבסיסי בכל מוצרי החלב הוא לפרק את המבנה המולקולרי של החלבונים שמפריד בין חלקיקי השומן ומונע מהם להתחבר יחד. לאחר שהפירוק נעשה, חלקיקי השומן מתחברים ויוצרים גושים כאשר חלק מהמים נתפס בתוך הגושים וא"כ גושים אלה נהיו לתחליב מים בשומן וחלק אחר מהמים נדחה החוצה מהתחליב ועומד להפרדה. הסיבה שתחליב מים בשומן מחזיק לאורך זמן היא שהחידקים העשויים

לקלקל את החלב זקוקים למים כדי לחיות ולהתרבות והמים בתחליב מים בשומן כבר אינו נגיש להם. מוצרי החלב השונים מובדלים אחד מהשני לפי השיטה בה מפרקים את המבנה המולקולרי כפי שיתואר.

מוצרי חלב שעליהם נדון בסעיף זה הם:

- **גבינה** (גבינה צהובה, גבינה קשה) – העשויה מהפרדת תחליב החלב ע"י הוספת קיבה או אנזים.
- **חמאה** – העשויה מהפרדת תחליב החלב ע"י חיבוץ מכני (churning)
- **חובצה** – חלב חמוץ ועבה העשויה ע"י הוספת חומצה לחלב מבלי להפריד את תחליב החלב למרכיבים
- **קצפת וגלידה** – העשויה ע"י בחישה או הרעדת החלב בכלי מבלי להפריד את תחליב החלב למרכיבים

עשיית גבינה

מעשה הלכה – שיטה אחת לפרק את המבנה המולקולרי של החלבונים שמחזיקים ומייצבים את התחליב של חלב היא לפגל (denature) ע"י תגובה כימית את מולקולות החלבונים, הקוזאין. לצורך זה מוסיפים לחלב חומר מפגל כמו קיבה של בהמה שנקראת רֶנֶט או שאר מיני חימוץ. חומרים אלה מפרקים את מולקולות החלבונים המורכבים והופכים אותן לחוטים ארוכים. החוטים מסתבכים ונקשרים אחד בשני כאשר הם תופסים ואוחזים בתוכם את חלקיקי השומן והמים וכך נוצרים גושים של שומן, חלבון, ומים יחד הנקראים גֶבֶן (curds). בסוף תהליך זה, חלק מהמים מפוזר בתוך הגבן כחלקיקים קטנים וזהו תחליב מים בשומן (לעומת תחליב שומן במים שהיה בתחילה) ושאר המים נפרדים מהגושים ועומדים להפרדה וזהו מי גבינה (whey). בפירוש רש"י תהליך זה נקרא חיבוץ.

כעת ניתן בקלות לסלק את מי הגבינה מהגבן ע"י סינון פשוט. ניתן לסנן ע"י כלי גומי שדוחס את הגושים יחד כאשר מי הגבינה נוטפים החוצה.

השלב האחרון בעשיית הגבינה, לאחר סינון מי הגבינה, הוא לקבץ ולדחוס את הגבן לגוש אחד שהיא [תולדת] מלאכת בונה שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשה גוף אחד דומה לבנין (משנה ברורה).

עשיית חמאה

מעשה הלכה - שיטה אחרת לפרק את המבנה המולקולרי של החלבונים שמחזיקים ומייצבים את תְּחָלִיב החלב היא לשבור באופן ידני ומכני ע"י הרעדה חזקה בכלי מחבצה (חיבון, Churning), ללא הוספת חומרים, את קרום החלבונים המפריד בין חלקיקי השומן בחלב וכך לתת לחלקיקי השומן להידבק אחד בשני וליצור גושים של שומן, החמאה. בסוף תהליך זה, חלק מהמים מפוזר בחמאה בחלקיקים קטנים וזהו תְּחָלִיב מים בשומן ושאר המים נפרד מגושי החמאה ועומד להפרדה וזהו חֶבְצָה או חלב חמאה. כעת ניתן בקלות לסלק את חלב החמאה מהחמאה ע"י סינון פשוט. בעשיית חמאה מתחילים למעשה בשמנת ולא בחלב.

עשיית גבינה ועשיית חמאה - הפרדת תחליב של שני מינים

כאמור, לתהליכים של עשיית גבינה וחמאה מטרה אחת - להפוך תְּחָלִיב שמן במים לתְּחָלִיב מים בשמן, שהאחרון הוא האוכל, כאשר בסוף התהליך נשאר חלק המים מחוץ לתְּחָלִיב, היינו מי גבינה וחלב חמאה, שהם נחשבים לפסולת. המשנה ברורה וה"שביית השבת", מלאכת בורר סעיף י"ט, קוראים לתהליך עשיית הגבינה "בורר" בגלל הפרדת החלב למרכיבים גבן - האוכל - ומי גבינה - הפסולת.

לפיכך למרות שהחלב נראה כמין אחד הרבנים הבחינו שמדובר בתערובת עדינה של שני מינים, מים ושומן, בתחליב היינו תרחיף שניתן להפרידה בדרכים שונות.

בשלב האחרון בתהליך עשיית גבינה וחמאה ישנו סינון מי גבינה מהגבן וחלב החמאה מהחמאה. סינון זה הוא הפרדה של שני מינים פסולת מאוכל באופי שונה מקודם כי המים האלה כבר אינם בתערובת תְּחָלִיב עם השומן כמו בהתחלה אלא כעת טעונים רק סינון פשוט.

עשיית חובצה (Buttermilk)

מעשה הלכה - החֶבְצָה או חלב חמאה (buttermilk) הנשאר אחרי עשיית החמאה כפי שתואר בקטע הקודם, נקראת חובצה מסורתית. רוב החובצות המודרניות, הזמינות מסחרית (למשל, המותג רוויון שהוא למעשה לֶבָן), אינן חובצות אמתיות, אלא חלב רזה שבו החמיצות הועלתה (ה-pH הורד). בתנאים חומציים שבתמיסה חלקיקי הקזאין, חלבון חלב, המומסים כתרחיף בחלב מתחילים לדבק אחד בשני להיות גושים יותר גדולים וכתוצאה מכך החלב נהיה יותר עבה וסמיך ובעל טעם חמצמץ. החובצה נשאר תְּחָלִיב שומן במים בעלת תכונות נוזל ולכן עדיין נקרא בשם חלב: חלב מחאה או Buttermilk.

ישנן שתי דרכים להוריד את החמיצות בחלב:

- הוספת חיידקי חומצת לקטוז לחלב הגורמת להתססה וחימוץ שבה החיידקים הופכים את הלקטוז (סוכר החלב) לחומצה לקטית. התססה זו דומה להתססה במיץ ענבים ליצור יין אלא שכאן ההתססה נגמרת בחומצה ולא בכוחה. תהליך זה מתרחש למשך 24 שעות. זהו Cultured buttermilk.
- הוספה ישירה של חומצה בדרך כלל מיץ לימון או חומץ או אשלגן דו-טרטרי. משתמשים בו בד"כ לאפייה. תהליך זה מתרחש בכ-10 דקות. זהו Acidified buttermilk.

עשיית קצפת וגלירה

מעשה הלכה – קצפת וגלירה נעשים מחלב מהומגן (homogenized) ע"י בחישה או הרעדה בכלי. בחלב מהומגן חלקיקי השומן הוקטנו ומפוזרים היטב בתחליב במים. הבחישה עושה שני דברים: היא מחלישה את הקרום החלבונים המפריד בין חלקיקי השומן עד כדי כך שהם מתחילים להתחבר אחד עם השני כעין תחליב מים בשומן למחצה ועוד, היא מכניסה בועות אוויר לתוך החלב. הבועות נתפסות בתוך השומן, נשארות בתחליב, ומגדילות את נפחו. הבחישה מופסקת לפני שהתחברות השומן נהיה חמאה. הגלירה נהיה יותר רך מקרח בגלל שאופיה נקבע יותר מהשומן מאשר מהמים.

עשיית מיונית (מיונז)

מיונית היא תחליב מים בשמן כאשר המתחלב הוא חלמון של ביצה (חלבונים ולציטין). כדי ליצור מיונית מתחילים בחלמון, שמן וחומץ. קודם מוסיפים שמן לחלמון תוך כדי טריפה עד שנעשה תחליב ולאחר מכן מוסיפים חומץ להגדיל את התחליב.

ישנם שני איסורים שחלים על עשיית מיונית: אחת, אסור לטרוף כל דבר דנראה כלש כשעושה עבה (פרי מגדים, א"א, שכא כד) ושנית איסור מוליד כפי שיוסבר.

חובצה, קצפת וגלירה – תחליב למחצה

לגבי עשיית קצפת וגלירה נעשה שינוי מתחליב שומן במים המקורי והוא נהפך כולו לתחליב מים בשומן למחצה עד כדי שהמאכל הגלירה קיבל רכות השומן במקום קושי הקרח אבל מבלי ליצור מים נפרדים כמו מי גבינה להיות פסולת. זה מוכיח שחלקיקי המים בתחליב נבלעו כולם בתוך חיבורי השומן. לכן אין בעשיית הגלירה

היפרדות אוכל ופסולת כמו בעשיית גבינה וחמאה להיות מלאכת ברירה חייבת אלא תהליך עשיית הגלידה עושה בחלב שינוי פיזיקלי בלתי הפיך ליצור חומר בעל תכונות אחרות מהחלב המקורי וא"כ הגלידה היא בחינת נולד בשבת (ר' שמירת שבת פרק י"א סעיף לא ובהערה קכד שם). כמו כן החובצה היא חלב שעבר שינוי בלתי הפיך אבל בלי הפרדת התחליב למרכיבים וא"כ גם היא נולד בשבת.

קיבוץ שומשומים ואגוזים בתחליב דבש

הסעיף אוסר קיבוץ שומשומים ואגוזים מתוך דבש. כאשר השומשומים והאגוזים מתערבבים בדבש זה נראה תחליב שומשומים ואגוזים בדבש כאשר סמיכות הדבש מחזיקה את חלקיקי שומשומים ואגוזים בתערובת (honey emulsion). המשנ"ב בסימן ש"מ סקל"ט אומר שקיבוץ זה "מפריד את הדבש מבחוץ דהוי בורר".

זהו מלאכת מרקד דרבנן. פיזור השומשומים ואגוזים בתוך הדבש נראה כתחליב וכאשר הוא מקבץ ומפריד את השומשומים ואגוזים מתוך הדבש זה נראה כהפרדת תחליב החלב לחמאה ולחלב החמאה בחיבוץ החמאה.

עיבוי אוכלים בהוספת עמילן, קמח או ביצה - עשיית תחליב ע"י חימום

עיבוי מרק - סוג נוסף של תחליב מתקבל כאשר מוסיפים עמילן או קמח (שיש בו עמילן) למרק ומחממים אותם. בחלקיקי העמילן ישנם מולקולות ארוכות של סוכר (גלוקוסה). בטמפרטורת החדר העמילן אינו מתמוסס במים אבל כשמחממים אותו חלקיקי העמילן במים החמים נפתחים ומולקולות הסוכר נקשרות אחד לשנייה כאשר חלקיקי מים נתפסים ביניהן ליצור כעין תמיסה עבה של מים וסוכר שהיא למעשה תחליב. סוגים נפוצים של עמילן הם עמילן תירס (קורנפֿלור), עמילן תפוחי אדמה, וקמח חיטה.

חביצה - עוד דוגמה של עיבוי אוכלים בחימום היא עשיית חביצה (פורינג) הנעשה מביצה וחלב. לחלמון ביצה ישנן מולקולות ארוכות של חלבונים ולציטין. בטמפרטורת החדר החלמון אינו מתמוסס בחלב אך כשמחממים אותו מולקולות החלמון בחלב החם נפתחות ונקשרות אחת לשנייה כאשר חלקיקי חלב נתפסים ביניהן ליצור כעין תמיסה עבה של חלמון וחלב שהיא למעשה תחליב.

איסורים בעשיית תחליב בשבת

נתבונן באיסורים הכרוכים בעשיית התחליבים השונים שמתוארים בהקדמה זו.

- **בורר** – איסור ברירה, איסור מדאורייתא, שייך כאשר עושים תחליב חדש מתחליב קיים כמו בעשיית גבינה וחמאה מתחליב החלב. אז יש לפרק ולהפריד את התחליב הקיים כדי ליצור את התחליב החדש. הפרדה זו חייבת משום תולדה דבורר כפי שמוכא ברמב"ם פ"ז ה"ו.
 - **לש** – נראה כלש, איסור מדרבנן, שייך כאשר עושים תחליב ממרכיבים גולמים ע"י טריפתם כגון עשיית מיונית מחלמון, שמן וחומץ. התמיסה נהיה עבה כתוצאה של הטריפה וזה דומה ללש כפי שמוכא בפרי מגדים, א"א, שכא, כד וז"ל: אסור לטרוף כל דבר דנראה כלש כשעושה עבה.
 - **מוליד** – איסור מוליד, איסור מדרבנן, שייך לעשיית תחליב חדש בלתי הפיך שנחשב לפי רש"י ל"מלאכה חדשה", ר' "איסור מוליד – שנראה כמלאכה חדשה", עמ' 141.
 - **בונה** – ואם גיבנו [את חתיכות תחליב הגבינה] ועשהו [חתיכת] גבינה [אחת], חייב משום בונה שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכול עד שייעשו גוף אחד, הרי זה דומה לבניין, (רמב"ם פ"ז, ה"ו).
- הנה רשימה של התחליבים והאיסורים השייכים בהם כאשר ייתכן שלתחליב מסוים שייכים יותר מאיסור אחד:

עשיית תחליב	איסור ברירה	איסור נראה כלש	איסור מוליד	איסור בונה
גבינה	כן	לא	כן	כן
חמאה	כן	כן	כן	לא
חובצה	לא	כן	כן	לא
קצפת, גלידה	לא	כן	כן	לא
מיונית	לא	כן	כן	לא
עיבוי אוכלים ע"י חימום	לא	כן	כן	לא

לשון מחבץ

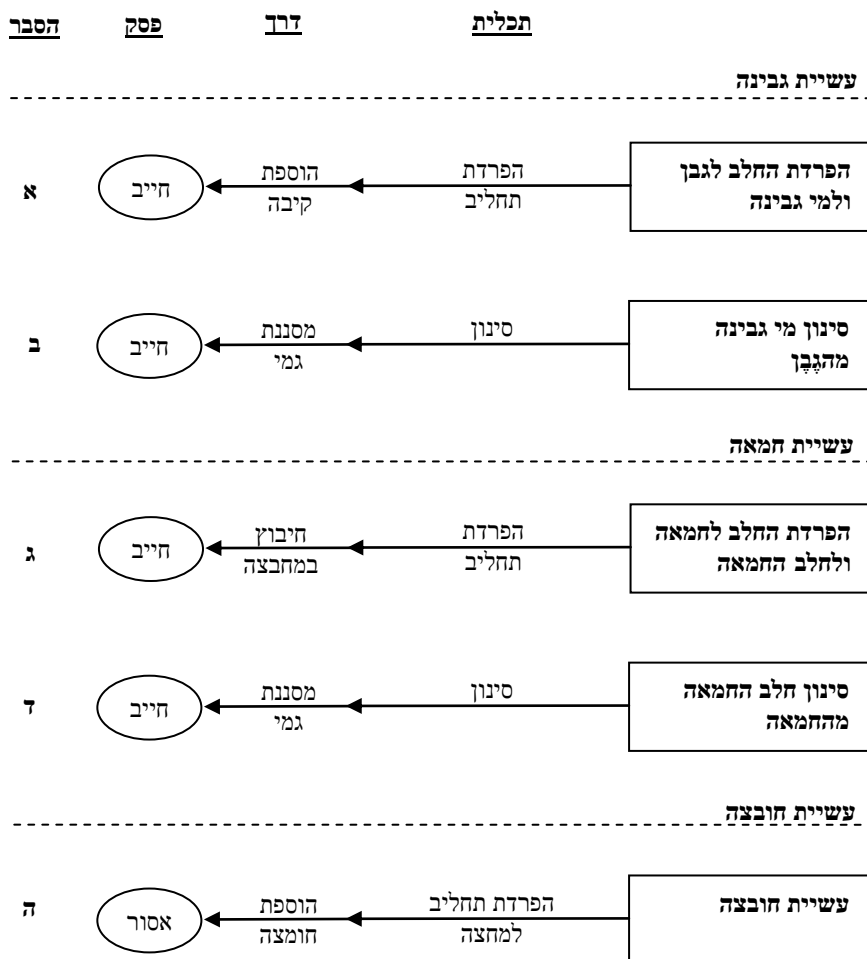
לשון מחבץ מופיע במסכת טבול יום פרק ב' משנה ד': המִקְפָּה וְהַחֲמִיטָה שֶׁל חֶלְיוֹ וְהַשֶּׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה צָף עַל גְּבִיּהֶן, וְנִגַּע טָבֹול יוֹם בַּשֶּׁמֶן, לֹא פָסַל אֶלָּא הַשֶּׁמֶן. וְאִם חֲבֵץ, כָּל מָקוֹם שֶׁהֵלֵךְ הַשֶּׁמֶן, פָּסַל:

פירוש: המִקְפָּה הוא תבשיל עב וקפוי כעין דייסא והשמן נתון בו כתבלין. חֲבֵץ הכוונה לערבב היטב את השמן בתוך המִקְפָּה ליצור תַּחְלִיב שמן בַּמִּקְפָּה. כלומר, לחבץ הוא ליצור תערובת של תַּחְלִיב.

אומר רש"י: המחבץ – המעמיד החלב בקיבה. פירוש: מעמיד הוא תהליך עשיית הגבינה המתואר לעיל כאשר התוצאה היא תַּחְלִיב מים בשומן, הגבן. נראה שהמילה המחבץ מתייחס לתוצאה זו כלומר, ליצור תַּחְלִיב שבסיסו שומן והמים מפוזר בו. זה גם פשט במשנה ברורה: הלוקח חלב ונותן בו קיבה או שאר מיני חימוץ כדי לחבצו – לעשות ממנו תַּחְלִיב מים בשומן. האיסור לעשות תַּחְלִיב מים בשומן הוא כרוך בפירוק החלב היינו פירוק תַּחְלִיב שומן במים למרכיבים אוכל ופסולת.

סיכום והשוואה דיני הפרדת תחליבים

הנה סיכום והשוואה דיני הפרדת תחליבים. ר' הסבר לצורת תרשים זה ב"שיטת פסיקה מורחבת לקביעת איסור והיתר מלאכה לפי תכלית ודרך", עמ' 261.

איור יז הפרדת תחליבים

הסברים לפסקי הלכה בתרשים

א. תולדת מלאכת זורה – סעיף י"ז	ב. תולדת מלאכת זורה – סעיף י"ז
ג. תולדת מלאכת מרקד – סעיף י"ז	ד. תולדת מלאכת זורה – סעיף י"ז
ה. דבר שאין מלאכה וגוזרים איסור – סעיף י"ז	

סעיף י"ז – המחבץ

1. המחבץ ((סב) פי' שמוציא חמאה מן החלב), (סג) תולדת בורר הוא;
2. (סד) לפיכך (סה) אע"פ שנותנים שומשומים ואגוזים לדבש, (סו) לא יחבצם בידו (ע"ל סי' ש"מ סעיף י"א).
3. הגה: הרוקק ברוח בשבת והרוח (סז) מפזר הרוק, חייב משום (סח) זורה. מהרי"ל בשם א"ז וירושלמי פרק כלל גדול.

ס"ק 1: עשיית גבינה וחמאה וסינון הפסולת

1. המחבץ ((סב) פי' שמוציא חמאה מן החלב), (סג) תולדת בורר הוא.
- שבת צה.** תנו רבנן החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת המכבד והמרבץ והרודה חלות דבש שגג בשבת חייב חטאת הזיד ביום טוב לוקה ארבעים דברי רבי אליעזר וחכ"א אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות. הוה אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה חולב חייב משום מפרק מחבץ חייב משום בורר מגבן חייב משום בונה
- רש"י:** המחבץ – המעמיד החלב בקיבה ול"נ מחבץ עושה כמין כלי גמי ונותן הקפוי בתוכו ומי החלב שהן נסיובי נטפין ולועזין אותן אנקיד"ש (יונקיירי"ש: כלי של קנים לייצור גבינה): המכבד – את הבית: והמרבץ – במים להרביץ את האבק שלא יעלה: חייב חטאת – לקמיה מפרש טעמא דהרודה חלות דבש חייב משום תולש (מחבץ חייב משום בורר) ומכבד ומרבץ משום בונה:
- רמב"ם** (פ"ז ה"ו): וכן הלוקח חלב ונתן בו קיבה כדי לחבצו הרי זה חייב משום תולדת בורר שהרי הפריש הקום מן החלב. ואם גבנו ועשהו גבינה חייב משום בונה.

שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין. וכן לכל מלאכה ומלאכה מאלו האבות יש להן תולדות על דרך זו שאמרנו. ומגוף המלאכה הנעשית בשבת תדע מעין אי זה אב היא ותולדת אי זה אב היא:

רמב"ם (פ"ח הל' יא): הזורה או הבורר כגרוגרת חייב. והמחבץ הרי הוא תולדת בורר. וכן הבורר שמרים מתוך המשקין הרי זה תולדת בורר או תולדת מרקד וחייב. שהזורה והבורר והמרקד דומין עניניהם זה לזה. ומפני מה מנו אותן בשלשה מפני שכל מלאכה שהיה במשכן מונין אותה בפני עצמה:

מגיד משנה ופירש"י ז"ל מחבץ עושה כלי כמין גומא ונותן הקום לתוכו ומי החלב שהן נסיובי נוטפין.

מ"ב: (סב) פי' שמוציא וכו' – וכן [הדעה הראשונה המובאת ברש"י] הלוקח חלב ונותן בו קיבה או שאר מיני חימוץ כדי לחבצו או [המחבץ לדעת רש"י] העושה כמין כלי גמי ונותן הקום בתוכו ומי החלב נוטפין כ"ז בכלל מחבץ דהוא תולדה דבורר ואסור אפילו ע"י א"י (המשך ס"ק זה מובא בקטע "קליטת שמנת הצף על חלב בכף", עמ' 411). (סג) תולדת בורר הוא – [איסור בונה] ומכלל זה המעמיד חלב במקום חם כדי שתעשה גבינה והלוקח הקום ועושה גבינה חייב משום בונה שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשה גוף אחד דומה לבנין [רמב"ם]:

סוד הלכה

נברר את סוג המלאכה עבור הפעולות השונות הנדונות בסעיף הזה ע"פ נוסחאות מלאכות הזב"מ בטבלה 21, עמ' 229. ר' רשימת אבות ותולדות זורה ע"פ הנוסחאות, עמ' 230.

עשיית גבינה – בעשיית הגבינה ישנם שני שלבים: (א) הפרדת החלב לגבן ולמי גבינה ולאחר מכן (ב) סינון המי גבינה מהגבן. הפרדת החלב לגבן ולמי גבינה היא ברירה בשני מינים, שומן ומים בתערובת תחליב. המשנה ברורה וה"שביתת השבת" (מלאכת בורר סעיף י"ט) קוראים לעשיית הגבינה בורר כי יש בו הפרדה של החלב לגבן, האוכל, ולמי גבינה, הפסולת, ז"א אוכל מפסולת ולפי דרכנו מחבץ הוא תולדת מלאכת זורה. אמנם הרמב"ם כותב שהמחבץ הוא תולדה של בורר אבל אפשר להבין שהוא לאו דווקא התכוון לבורר כפי שאומר הרמב"ם במקום: הזורה והבורר והמרקד דומין ענייניהם זה לזה. סינון מי גבינה מהגבן בנפה וכברה או בסודר לאחר העמדת הגבן זוהי הפרדת שני מינים פסולת מאוכל. ר' "עשיית גבינה" בהקדמה לסעיף.

הברירה בחלב לעשות גבינה וחמאה מושרש בבריאת העולם בהפרדת השמים הלחים לשני גופי מים, ר' "תערובת של דברים לחים", עמ' 256.

1. הפרדת החלב לגבן ולמי גבינה.

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.

- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת הדרך של זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן ההפרדה היא בגלל תגובה כימית שנגרמת ע"י הוספת הקיבה או אנזים לחלב, שפועל בגרמא להפריש הקום מן החלב.

- גזירה דרבנן: אין

- דין: הפרדה של החלב לגבן ולמי גבינה היא תולדת מלאכת זורה וחייב.

2. סינון מי גבינה מהגבן במסננת גמי

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים.

- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן זאת ע"י כוח הכבידה במסננת, שפועל בגרמא להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת שבמסננת.

- גזירה דרבנן: אין

- דין: סינון מי גבינה היא תולדת מלאכת זורה וחייב

עשיית חמאה – בעשיית החמאה ישנם שני שלבים: (א) הפרדת החלב לחמאה ולחלב החמאה ע"י חיכוך החלב במחבצה ולאחר מכן (ב) סינון חלב החמאה מהחמאה. הפרדת החלב לחמאה ולחלב החמאה היא ברירה בשני מינים, שומן ומים בתערובת תחליב. עשיית החמאה במחבצה היא תולדה דמרקד. לגבי סינון חלב החמאה

מהחמאה בנפה וכברה או בסודר לאחר העמדת החמאה זוהי הפרדת שני מינים פסולת מאוכל. בדומה לסינון מי גבינה (ר' לעיל) המסנן חלב החמאה מהחמאה הוא תולדה דמלאכת זורה. ר' "עשיית חמאה" בהקדמה לסעיף ר' "רשימת אבות ותולדות מרקד ע"פ הנוסחאות", עמ' 235.

3. הפרדת החלב לחמאה ולחלב החמאה

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת מרקד בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ר' "חסרון בתכלית מפני שהנפעל הוא בעלי חיים הופך אב מלאכה לתולדה", עמ' 190.
- **מחשבת הדרך:** חיבוץ חלב במחבצה לעשות חמאה מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת מרקד שהיא להניע אוכל המעורבת בפסולת שבגידולי קרקע בכלי הפרדה המופעל בידי אדם, כאשר הכלי היא המחבצה. הוצאת החמאה מחלב החמאה נחשבת הוצאת אוכל מפסולת.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** הפרדת החלב לחמאה ולחלב החמאה ע"י חיבוץ היא תולדת מלאכת מרקד וחייב.

4. סינון חלב החמאה מהחמאה בנפה וכברה או בסודר

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים.
- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת הדרך של מלאכת זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן זאת ע"י כוח הכבדה במסננת, שפועל בגרמא להפריד מרכיבי אוכל ופסולת בתערובת שבמסננת.
- **גזירה דרבנן:** אין
- **דין:** סינון מי גבינה היא תולדת מלאכת זורה וחייב

עשיית חובצה - בעשיית החובצה ישנו רק שלב אחד המקביל לשלב א' בעשיית הגבינה והחמאה: הפרשת חלבון החלב מתוך תמיסת החלב ע"י הוספת חומצה כך שנוצר משקה אחד יותר עבה וסמיך מהחלב המקורי. גם היא ברירה בשני מינים, שומן ומים בתערובת תחליב. עשיית החובצה היא ע"י תגובה כימית בדומה לעשיית הגבינה כלומר, הפרדה בשני מינים, שומן ומים בתערובת תחליב שדרכה דרך זורה.

אלא לעומת הגבינה והחמאה, ההפרדה בחובצה בין חלקי החלב היא אינה שלמה ומוגמרת ולא נוצרים שני גופים נפרדים כמו גבינה ומי גבינה או חמאה ומי חמאה והתערובת נשארת תחליב. בזה החובצה דומה ליין מגתו (סעיף י' ס"ק 6) והסבר הרמב"ם שם מתאים גם כאן "שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין [קרי: השומן מן המים] יפה יפה וכל היין [קרי: החובצה] כגוף אחד הוא וא"כ דינם שווה: כמו שיין מגתו עדיין אינו נחשב נכרר גם כאן החובצה אינה נחשבת נכררת הלכך אין מלאכת ברירה או זורה בעשייתה. ברם, ייתכן שמאחר שתהליך עשיית החובצה עושה בחלב שינוי פיזיקלי בלתי הפיך ליצור חומר בעל תכונות אחרות מהחלב המקורי, אזי החובצה היא בחינת נולד בשבת. ר' עשיית חובצה בהקדמה לסעיף.

5. עשיית חובצה

- **מחשבת התכלית:** הוא אינו מקיים את נוסחת התכלית של מלאכת זורה בגלל חסרון שבגידולי קרקע שבנפעל: החלב אינו גידולי קרקע ממש אלא מבעלי חיים. ועוד, יש חסרון בתכלית הוא שאין כוונה להפרדה שלמה בנפעל כמו שיש אצל זורה אלא רק הפרדה חלקית.
- **מחשבת הדרך:** הוא מקיים את נוסחת הדרך של זורה שהיא להניח תערובת אוכל ופסולת שבגידולי קרקע במקום שבו מופעל עליה מיד כח חיצוני שמפרידה, וכאן ההפרדה היא בגלל תגובה כימית שנגרמת ע"י הוספת חומצה לחלב, שפועל בגרמא להפריש חלבון החלב מתוך תמיסת החלב. אלא שיש חסרון בדרך והוא שאין בחומר המוסף לחלב כדי לעשות הפרדת שלמה בין המינים וזה נחשב שינוי רגיל מהדרך לעשיית גבינה ששם הוספת הקיבה גורמת להפרדה שלמה.
- **גזירה דרבנן:** זהו דבר שאינו מלאכה ובגלל השינוי הרגיל יש לגזור איסור אטו עשיית גבינה הן בתכלית לאלתר הן בתכלית לאוצר.
- **דין:** איסור הן בתכלית לאלתר הן בתכלית לאוצר. ועוד, ייתכן שיש איסור נולד כפי שהוסבר.

ס"ק 2: קיבוץ שומשומים ואגוזים בתחליב דבש

2. (סד) לפיכך (סה) אע"פ שנותנים שומשומים ואגוזים לדבש, (סו) לא יחבצם בידו (ע"ל סי' ש"מ סעיף י"א)

מ"ב: (סד) לפיכך וכו' – משמע מזה דהאיסור הוא משום בורר ולפ"ז אם דעתו לאכול לאלתר שרי לחבוץ בידו ועיין במ"א שהביא מהתוספתא ראיה דאיסורו הוא משום לש ולפ"ז אפי' דעתו לאכול לאלתר אסור: (סה) אע"פ שנותנים וכו' – ר"ל אע"פ שמותר ליתן: (סו) לא יחבצם בידו – ר"ל לא יקבצם בידו להפריד אותם מן הדבש.

ודע דבתוספתא איתא אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל ור"ל להפריד בכף מאכל עבה מן הרוטב דמותר משום דדרך אכילה הוא בכך. נהגו שלא ליתן שמרים במשקה בשבת כדי להעמידם אע"פ שראוי לשתותו בשבת והמ"א כתב דזהו תולדת בורר דעי"ז יורדין גם שמרי המשקה עצמו בשולי הכלי והוא דומיא דמחבץ שע"י הקיבה שנותנים בו מתפרד הקום מן החלב.

סימן ש"מ סעיף יא, מ"ב: (סקל"ט) לא יחבצם בידו – רוצה לומר, שמהדק בידו האגוזים ועל ידי זה מפריד הדבש מבחוץ, דהוי בורר ועין לעיל בסימן שיט בסופו שבררנו דבר זה.

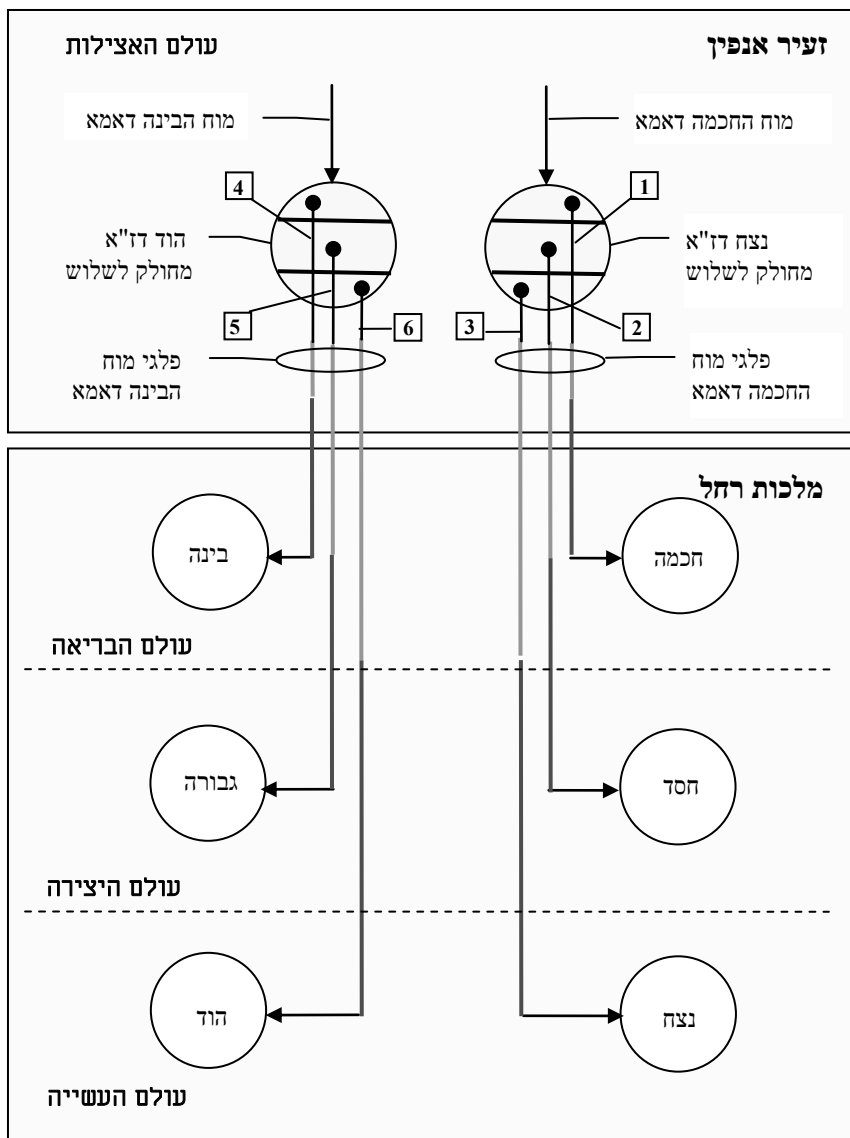
פשט הלכה – זהו מלאכת מרקד דרבנן. פיזור השומשומים ואגוזים בתוך הדבש נראה כתחליב וכאשר הוא מקבץ ומפריד את השומשומים ואגוזים מתוך הדבש זה נראה כהפרדת תחליב החלב לחמאה ולחלב החמאה בחיבוץ החמאה.

3. הגה: הרוקק ברוח בשבת והרוח (סז) מפזר הרוק, חייב משום (סח) זורה. מהרי"ל בשם א"ז וירושלמי פרק כלל גדול.

מ"ב: (סז) מפזר הרוק – ולא ראינו מי שחושש לזה כיון דאינו מתכוין לכך וכ"ש דאין זה דרך זורה [חידושי רע"א] ועיין בבה"ל: (סח) זורה – וזורה את התבואה ברחת לרוח הוא אחד מל"ט אבות מלאכות:

יצירת הספירות מהמוחין

נסביר בקיצור את תהליך יצירת הספירות מהמוחין בעזרת איור יח. נזכיר כאן את פרצוף אמא ופרצוף זעיר אנפין בעולם האצילות ללא הסבר. המוחין באים מפרצוף אמא, דרך נצח והוד של פרצוף זעיר אנפין. מוח החכמה דאמא יוצא מנצח דז"א ומתפלג לשלושה מרכיבים 1, 2, 3 היוצרים את ספירות חכמה, חסד ונצח שבעולמות הבי"ע. כמו כן מוח הבינה דאמא יוצא מהוד דז"א ומתפלג לשלושה מרכיבים 4, 5, 6 היוצרים את ספירות בינה, גבורה והוד שבעולמות הבי"ע. בשלב הבא – שלא מופיע בציור – יוצאות ה' גבורות ממוח הדעת דאמא מספירת היסוד של ז"א ויוצרים את ספירות דעת, תפארת, ויסוד שבעולמות הבי"ע. הספירות האלו שפועלות בעולמות הבי"ע הן מהוות ספירות של פרצוף מלכות רחל שגם נקראת נוקבא דזעיר אנפין. ליתר פירוט ר' יש"ה עמ' 333.

תיקונים של מצוות ומלאכות

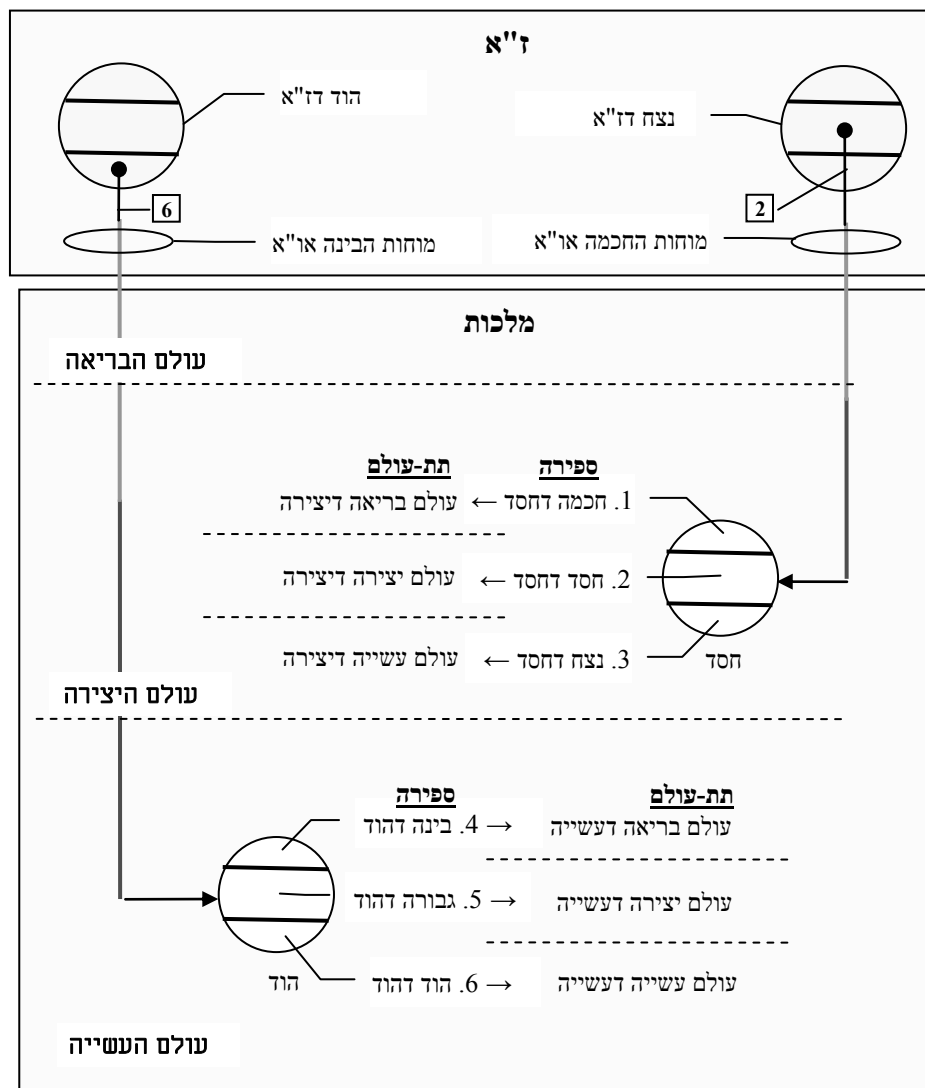
הנספח הזה כולל פרטים של התיקוני מצוות ומלאכות בעולמות הבי"ע.

תיקון מצוות מתנות עניים בשני עולמות: עולם העשייה ועולם היצירה

מאחר שמצוות מתנות עניים הן מצווה בין אדם לחברו שכללן שייכות לעולם היצירה א"כ רצון מוח החכמה, ספירת התכלית, מכוונת במצוות אלו לעולם היצירה ועולה מכאן שתכלית התיקון של מצוות אלו היא בעולם היצירה ואילו רצון מוח הבינה, ספירת הדרך, מכוונת במצוות אלו לעולם העשייה שם נעשות פעולות.

בהתאם לכך כאשר תכלית מצוות מתנות עניים פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה לפי שמוצג בתרשים טבלה 7, עמ' 81, הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דיצירה, יצירה דיצירה ועשייה דיצירה. וכמו כן כאשר דרך מצוות מתנות עניים פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה.

הציור הבא מראה כיצד הספירות פועלות במצוות מתנות עניים לפי העולמות. מהשליש האמצעי של חכמה דאמא המוחין יורדים (2) ויוצרים ספירת החסד בעולם היצירה. ספירת החסד בעולם היצירה מתחלקת לתת-ספירות 1. חכמה, 2. חסד, ו3. נצח דחסד שהן פועלות בעולמות בריאה דיצירה, יצירה דיצירה ועשייה דיצירה בהתאמה. מהשליש התחתון של בינה דאמא המוחין יורדים (6) ויוצרים ספירת ההוד בעולם העשייה. ספירת ההוד בעולם העשייה מתחלקת לתת-ספירות 4. בינה, 5. גבורה ו6. הוד דהוד שהן פועלות בעולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה בהתאמה.

איור יט תיקון בעולם היצירה ע"י מצוות מתנות עניים

הציור הבא מראה כיצד הספירות פועלות במצוות מתנות עניים לפי העולמות כאשר הוא מסכם את מה שלמדנו עד כאן. מיספור הספירות בו מתאים למיספורן בציור לעיל.

טבלה 24 תיקונים של מצוות נתינה לעניים

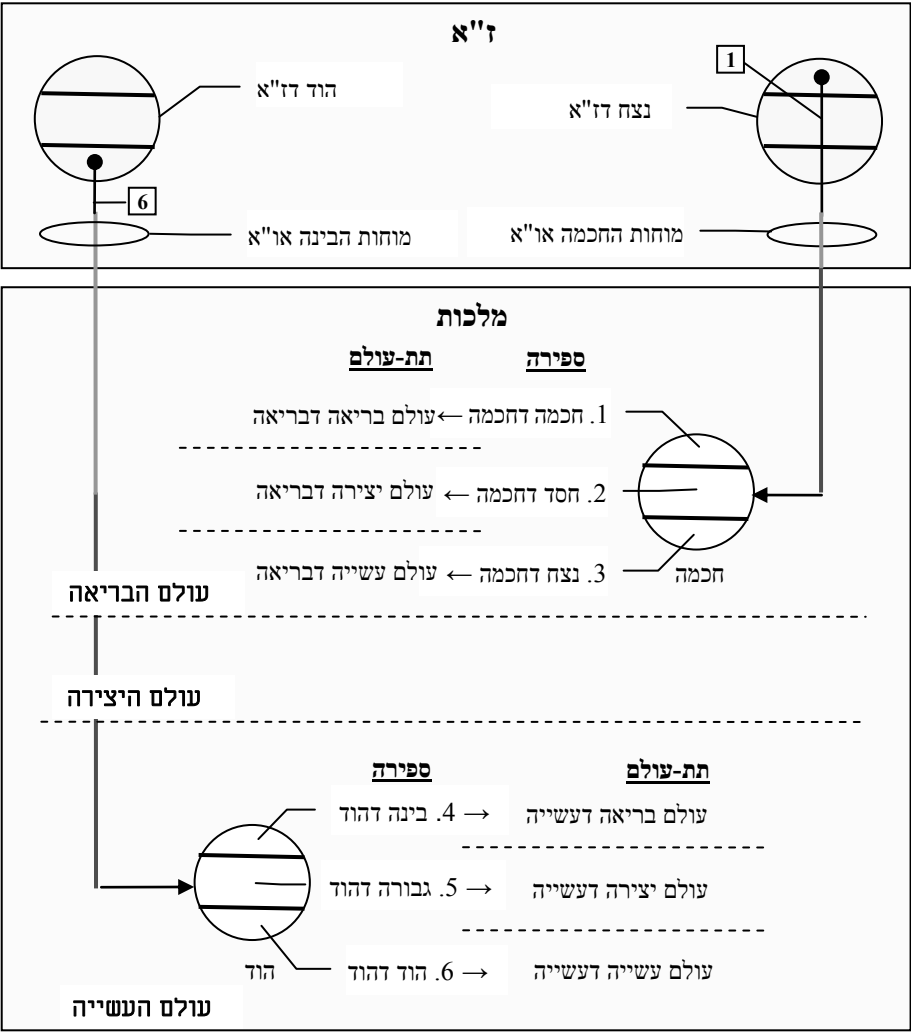
עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	הרצון הכללי להטיב ולתת לעניים מתוך היכול	הרצון הכללי לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לעניים מתוך היכול
עולם הבי"ע	עולם היצירה	עולם העשייה
תת-עולם הבריאה הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	1. חכמה דחסד בתת-עולם בריאה דיצירה	4. בינה דהוד בתת-עולם בריאה דעשייה
	שכחה/עשה: להניח לעניים את השכחה	שכחה/לא תעשה: לא לשוב לקחת השכחה
תת-עולם היצירה הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	2. חסד דחסד בתת-עולם יצירה דיצירה	5. גבורה דהוד בתת-עולם יצירה דעשייה
	לקט/עשה: לעזוב הלקט בשדה לעניים	לקט /לא תעשה: שלא לקחת שבלים הנופלים בשעת הקציר
תת-עולם העשייה הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	3. נצח דחסד בתת-עולם עשייה דיצירה	6. הוד דהוד בתת-עולם עשייה דעשייה
	פאה/עשה: להניח פאה בשדה מעשר עני /נתינה נתינת מעשר עני	פאה/ לא תעשה: שלא לכולות הפאה בשדה מעשר עני/ הפרשה הפרשת מעשר עני

תיקון מצוות נתינה לקודש בשני עולמות: עולם העשייה ועולם הבריאה
מאחר שמצוות נתינה לקודש הנן מצוות בין אדם למקום שכללן שייכות לעולם הבריאה א"כ רצון מוח החכמה, ספירת התכלית, מכוונת במצוות אלו לעולם הבריאה

ועולה מכאן שתכלית התיקון של מצוות אלו היא בעולם הבריאה ואילו רצון מוח הבינה, ספירת הדרך, מכוונת במצוות אלו לעולם העשייה שם נעשות פעולות.

בהתאם לכך כאשר תכלית מצוות נתינה לקודש פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה לפי שמוצג בתרשים טבלה 9 עמ' 90, הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דבריה, יצירה דבריה ועשייה דבריה. וכמו כן כאשר דרך מצוות נתינה לקודש פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה.

הציור הבא מראה כיצד הספירות פועלות במצוות נתינה לקודש לפי העולמות. מהשליש העליון של חכמה דאמא המוחין יורדים (1) ויוצרים ספירת החכמה בעולם הבריאה. ספירת החכמה בעולם הבריאה מתחלקת לתת-ספירות 1. חכמה, 2. חסד, 3. נצח דחכמה שהן פועלות בעולמות בריאה דבריה, יצירה דבריה ועשייה דבריה בהתאמה. מהשליש התחתון של בינה דאמא המוחין יורדים (6) ויוצרים ספירת ההוד בעולם העשייה. ספירת ההוד בעולם העשייה מתחלקת לתת-ספירות 4. בינה, 5. גבורה ו6. הוד דהוד שהן פועלות בעולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה בהתאמה.

איור כ תיקון בעולם הבריאה ע"י מצוות נתינה לקודש

הציור הבא מראה כיצד הספירות פועלות במצוות נתינה לקודש לפי העולמות כאשר הוא מסכם את מה שלמדנו עד כאן. מיספור הספירות בו מתאים למיספורן בציור לעיל.

טבלה 25 תיקונים של מצוות נתינה לקודש

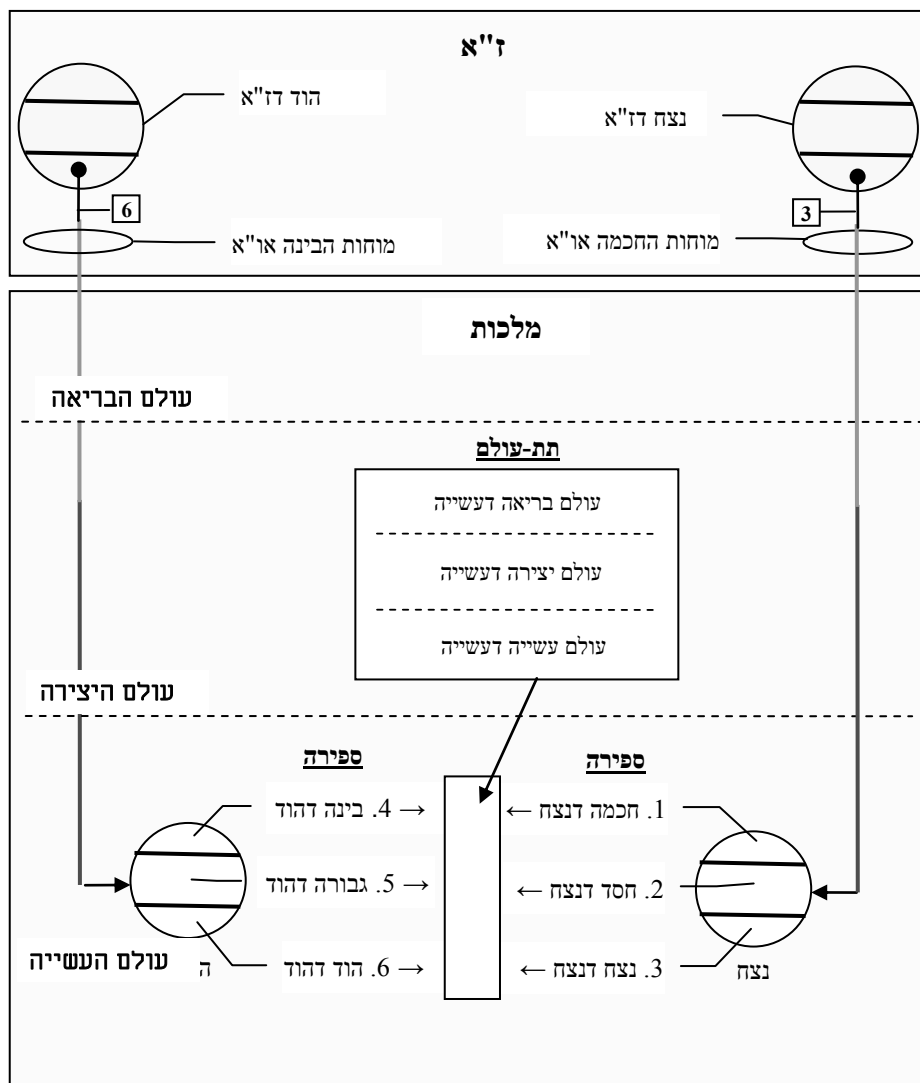
עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	הרצון להטיב ולתת לקודש מתוך היכול	הרצון לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להטיב ולתת לקודש מתוך היכול
עולמות הבי"ע	עולם הבריאה	עולם העשייה
תת-עולם הבריאה הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	1. חכמה דחכמה בתת-עולם בריאה דבריאה נטע רבעי/עשה: להיות נטע רבעי כולו קודש להיאכל לבעלים בירושלים	4. בינה דהוד בתת-עולם בריאה דעשייה ערלה/לא תעשה: איסור אכילת ערלה
תת-עולם היצירה הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	2. חסד דחכמה בתת-עולם יצירה דבריאה תרומה/נתינה: נתינת תרומה גדולה לכהן חלה/נתינה: נתינה חלה לכהן מעשר שני/ נתינה: אכילה מעשר שני בירושלים ביכורים/ נתינה: הבאת ביכורים	5. גבורה דהוד בתת-עולם יצירה דעשייה תרומה/הפרשה: הפרשה תרומה גדולה לכהן חלה/הפרשה: הפרשת חלה לכהן מעשר שני/הפרשה: הפרשת מעשר שני ביכורים/ לא תעשה: איסור אכילת ביכורים לכהן
תת-עולם העשייה הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	3. נצח דחכמה בתת-עולם עשייה דבריאה מעשר ראשון/נתינה: נתינת מעשר ראשון ללוי	6. הוד דהוד בתת-עולם עשייה דעשייה מעשר ראשון/הפרשה: הפרשת מעשר ראשון ללוי

שני תיקונים מלאכות הזב"מ בעולם העשייה

מאחר שהמלאכות באות לערוך תיקון בעולם העשייה כפי שמציין האריז"ל (ר' קטע "המלאכות הן בעולם העשייה", עמ' 40) א"כ רצון מוח החכמה, ספירת התכלית, מכוונת במלאכות אלו לעולם העשייה ועולה שתכלית התיקון של מלאכות אלו היא בעולם העשייה ואילו רצון מוח הבינה, ספירת הדרך, מכוונת במלאכות אלו גם היא לעולם העשייה שם נעשות פעולות.

בהתאם לכך כאשר תכלית מלאכות הזב"מ פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה לפי שמוצג בתרשים טבלה 11, עמ' 100, הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה. וכמו כן כאשר דרך מלאכות הזב"מ פועלת בעולמות בריאה, יצירה, ועשייה הכוונה היא לתת-עולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה.

הציור הבא מראה כיצד הספירות פועלות במלאכות לפי העולמות. מהשליש התחתון של מוח החכמה המוחין יורדים (3) ויוצרים ספירת הנצח בעולם העשייה. ספירת הנצח בעולם העשייה מתחלקת לתת-ספירות 1. חכמה דנצח, 2. חסד דנצח, 3. נצח דנצח שהן פועלות בעולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה בהתאמה. מהשליש התחתון של מוח הבינה המוחין יורדים (6) ויוצרים ספירת ההוד בעולם העשייה. ספירת ההוד בעולם העשייה מתחלקת לתת-ספירות 4. בינה דהוד, 5. גבורה דהוד 6. הוד דהוד שהן פועלות בעולמות בריאה דעשייה, יצירה דעשייה ועשייה דעשייה בהתאמה.

איור כא תיקונים מלאכות הזכ"מ בעולם העשייה

הציור הבא מראה כיצד מלאכות הזב"מ פועלות לפי העולמות כאשר הוא מסכם את מה שלמדנו עד כאן. מיספור הספירות בו מתאים למיספורן בציור לעיל.

טבלה 26 מלאכות הזב"מ פועלות לפי העולמות

עולם האצילות	מוח החכמה	מוח הבינה
רצונות כלליים שבמוחין החכמה והבינה	הרצון הכללי להטיב ולתקן אוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמור לאכילה עתידית	הרצון הכללי לפעול בדרכים של הפרשה והפרדה להכין ולתקן אוכל מתוך היכול נקי מפסולת לשמור לאכילה עתידית
עולם הבי"ע	עולם העשייה	עולם העשייה
תת-עולם הבריאה	1. חכמה דנצח בתת-עולם בריאה דעשייה	4. בינה דהוד בתת-עולם בריאה דעשייה
הרצון הפרטי שבספירות ההחכמה והבינה	זורה/תכלית: היפרדות התערובת מוץ ושיבולים לשלב הבא בסידורא דפת	זורה/דרך: הפרדת המוץ והשיבולים ע"י כוח הרוח (הפרדת רע מטוב)
תת-עולם היצירה	2. חסד דנצח בתת-עולם יצירה דעשייה	5. גבורה דהוד בתת-עולם יצירה דעשייה
הרצון הפרטי שבספירות החסד והגבורה	בורר/תכלית: הוצאת הצורות מהתבואה לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למעלה)	בורר/דרך: הפרדת צורות מתבואה וקטנית בידו
תת-עולם העשייה	3. נצח דנצח בתת-עולם עשייה דעשייה	6. הוד דהוד בתת-עולם עשייה דעשייה
הרצון הפרטי שבספירות הנצח וההוד	מרקד/תכלית: הוצאת הקמח מהסובין לשלב הבא בסידורא דפת (האוכל למטה)	מרקד/דרך: הפרדת קמח מסובין ע"י כלי

חלק ו

מפתחות

פרק א מפתח הלכות

- באמצעות מצע מורחף--358
 באמצעות שרייה במים--359, 367
 בכף בתערובת במקום מגע--403
 במין אחד--313
 במיני אוכלים מעורבים לאוצר--315
 במיני אוכלים מעורבים לאלתר--
 272
 במיני דגים מעורבים--312
 בעת האכילה--319
 בשפיכה מכלי לכלי בתערובת
 במקום מגע--404
 בתערובת במקום מגע--402
 מתוך הפה--321
 עיתויה ביחס לאכילה--317
 שיעור לאלתר--297
 תוך כדי האכילה--320
 ברירה מותרת, דרך עשייתה--292
 ברירת
 בגדים--311
 גבינה--429
 גרעיני אבטיח--296
 חלמון מחלבון--423
 חמאה--430
 חסה--298
 יין ע"י שפייה מכלי לחבירו--407
 כלים--311
- א
 אבטיח, לנער גרעיניו--296
 אגוזים
 דישתם--332
 פיצוחם במפצח אגוזים--344
 קילופם--343
- ב
 בגדים, ברירה ומיון במינים שונים--
 311
 בוטנים
 ברירתם לאחר שנשתברו ועדיין
 בקליפיהם--335
 קילופם--338
 בונה, בעשיית גבינה--432
 ביצה
 בעיבוי אוכלים--432
 הוספה לחרדל במסננת--419
 הפרדת חלמונה מן החלבון--423
 חלמון וחלבון--415
 סינונה במסננת--416, 423
 סינונה לאכול את החלמון--422
 בצלים, קילופם--338
 ברירה
 אגב קילוף--302
 באמצעות הצפה במים--357, 367
 באמצעות זריקה באוויר--351

עשייתה--429	לזוים, שנשתברו ועדיין בקליפיהם--
גלידה, עשייתה--431	335
גרעיני אבטיח, ברירתם--296	מאכל בהמה המעורב במאכל אדם--
ד	295
דג מלוח, הדחתו--365	מוקצה--326
דגים, ברירה במינים מעורבים--312	ספרים--311
דגנים, דישתם--330	עצמות הדבוקות בבשר--294
דישה, הגדרה--330	פירות מעלים ע"י שיטוח ופיזור--
דישת	283
אגוזים--332	שומן מעל רוטב--409
דגנים--330	שמנת מעל חלב--411
ראשי שום--334	תורמוסין, כבירת פסולת מאוכל--
שעורים--331	323
שקדים--332	ברירת אוכל מפסולת
ה	בירו לאוצר--304
הדחת	בירו לאלתר--292
דג מלוח--365	בנפה ובכברה--272
כלים--366	בקנון ובתמחוי--272
פירות וירקות--363	בשיטוח ופיזור--283
הסרת פסולת מע"ג אוכל--253	ברירת מיני אוכלים, בסְרָכָזָה ידני
הסרת פסולת מפירות וירקות--363	(צִנְטְרִיפּוֹגָה)--315
הצפת כרשונה--367	ברירת פסולת מאוכל בטעות--173
ח	ברירת פסולת מאוכל לאלתר--318
חביצה (פורינג), עשייתה--432	בעת האכילה--319
חובצה	כשהאוכל בפה--321
חיבוצה--436	כשהאוכל מרובה--322
עשייתה--430	תוך כדי האכילה--320
חיבוץ חלב	בשר, קילוף עצמות--303
לעשות גבינה--429	ג
לעשות חובצה--430	גבינה
	חיבוצה וסינון הפסולת--436

- לעשות חמאה--430
 לעשות קצפת וגלידה--431
 חיבוק, משמעות הלשון--434
 חיטה ירוקה, מלילתה--340
 חילתית, שרייתו--361
 חלב
 הסרת שומן ממנו--411
 חיבוצו--429
 חלמון וחלבון--415
 חלמון, הפרדתו מהחלבון--423
 חמאה
 חיבוצה וסינון הפסולת--436
 עשייתה--430
 חסה, הכנתה--298
 חרדל
 הכנתו--414
 משקה--414
 סינונו במסננת--416
 חרדל וביצה, סינונם במסננת--419
 ייבוש סלט במסוכב סלט--292
 יין
 סינונו בכפיפה מצרית--398
 סינונו במסננת קשין וקסמין--401
 שפיתו מבקבוק--407
 תהליך עשייתו--377
 יין ושאר משקין שעכורים לגמרי,
 סינונם במשמרת ובסודר--390
 יין ושאר משקין שעכורים קצת, סינונם
 במשמרת ובסודר--388
 יין מגתו, סינונו בסודר--393
 יין צלול, סינונו במשמרת--387
 יין שיש בו קסמין דקין, סינונם
 במשמרת--388
 ירקות
 הדחתן--363
 קילופן--300
 כ
 כברה
 הגדרה--270
 סינון המוץ מהתבן בה--279
 כלים
 ברירה ומיון במינים שונים--311
 להפרדה במלאכת מרקד--270
 שטיפתם והדחתם--366
 כפיפה מצרית, סינון יין בה--398
 כרשינה
 הצפתה--367
 נתינה בכברה--281
 שיפשופה--369
 שרייתה--367
 ל
 לוזים, הגדרה--343
 לש
 באמצעות שרייה במים--359
 בעשיית תחליב--432
 מ
 מוליד
 בעשיית תחליב--432
 הגדרה והסבר--141

מסובב סלט, ייבוש סלט בה--292	מוקצה, ברירתה--326
מסנת	מזיגה
ביצה--423	יין מבקבוק--407
חרדל--419	קפה מהקנקן לכוס--409
קשין וקסמין--401	מיון
מפצח אגוזים, היתר שימוש בו--344	באמצעות מצע מורחף--358
מקלף, הגדרה--271	במיני אוכלים מעורבים לאוצר--315
משמרת	במיני אוכלים מעורבים לאלתר--308
נתינת מים על שמרים שבה--383	במיני כלים, בגדים וספרים--311
נתינת שמרים בה--380	מיון במין אחד
סינון יין או מים צלולים בה--387	כשהמרכיבים בגודל שונה--314
סינון יין ושאר משקין שעכורים לגמרי בה--390	כשהמרכיבים במשקל הסגולי שונה--314-
סינון יין ושאר משקין שעכורים קצת בה--388	כשהמרכיבים קטנים--314
סינון יין שיש בו קסמין דקין בה--388	מיונו, עשייתו--431
שימושיה--376	מים צלולים, סינונם במשמרת--387
משקין, סינונם--388	מים, סינון מתולעים במפה--424
]	מין אחד, ברירה בו--313
ניפוח מלילות	מיני אוכלים מעורבים, מיון בהם--308
בנפנוף יד--348	מלחייה שיש בה אורז, שימוש בה בשבת--282
ברוח הפה--347	מלילה, הגדרה--340
בשתי ידיו--346, 352	מלילות
ניפוי וניפוח מלילות, סיכום--349	הגדרה--335
ניפוי מלילות	ניפוח בשתי ידיו--352
בהשפלה ביד אחת--352	ניפוי ביד אחת--352
ביד אחת--347	פירוקן--340
בקנון ותמחוי--351	מלילת
מיד ליד--346	חיטה ירוקה (מלילות)--340
ניקוז תה מהשקית--409	קטניות--341

נפה וכברה, ברירה בהם--272	סינון ושימור, סיכום--385
נפה, הגדרה--270	סכו"מ
סודר	מיונם--311, 312
סינון יין בו שלא יעשה בו גומא--	שיטוחן ופיזורן--312
397	סכין, הגדרה--271
סינון יין ושאר משקין שעכורים	ספרים, ברירה ומיון במינים שונים--
לגמרי בו--390	311
סינון יין ושאר משקין שעכורים קצת	סַרְכָּזָה ידני(צִנְטְרִיפּוּגָה), ברירת השמנת
בו--388	מהחלב בה--315
סינון יין מגתו בו--393	סרכזת, הגדרה--271
סינון	ע
אורז במלחייה--282	עיבוי אוכלים, בעמילן, קמח או ביצה-
ביצה חיה במסננת--423	432-
ביצה לאכול את החלמון--422	עיתוי הברירה ביחס לאכילה--317
גבינה וחמאה--436	עמילן, בעבוי אוכלים--432
חרדל וביצה במסננת--419	עצמות הדבוקות בכשר, ברירתן--294
יין או מים צלולים במשמרת--387	עצמות המחוברות לבשר, קילופן--303
יין בכפיפה מצרית--398	פ
יין במסננת קשין וקסמין--401	פיצוח אגוזים במפצח אגוזים--344
יין בסודר שלא יעשה בו גומא--397	פירות
יין ושאר משקין שעכורים לגמרי	הדחתן--363
במשמרת ובסודר--390	קילופן--300
יין ושאר משקין שעכורים קצת	פירות וירקות, שרייתן--365
במשמרת ובסודר--388	פירות, שיטוחן ופיזורן--283
יין מגתו בסודר--393	פסולת, ברירתה מאוכל לאלתר--318
יין שיש בו קסמין דקין במשמרת--	ק
388	קומקום, שמורכת בפיו מסננת--412
מי גבינה וחלב חמאה--436	קטניות, מלילה וקילוף--341
מים מתולעים במפה--424	קילוף
עלי תה בתיון--412	אגוזים וסקדים--343

שטיפת	בוטנים--338
כלים--366	הגדרה--336
פירות וירקות--363	כמלאכת בורר--300
שיטוח ופיזור	כמלאכת דש--336
סכו"מ--312	עצמות המחוברות לבשר--303
פירות--283	פירות וירקות בסכין--300
שימור וסינון, סיכום--385	פרות שקליפתן נאכלת--303
שימור יין שעכור לגמרי במשמרת	קטניות--341
ובסודר--390	שומים ובצלים--338
שיעור	שעורים--336
במלאכת בורר--97, 222	שקדים--336
ברירה לאלתר--297	קילוף פירות וירקות
שמנת, קליטתה מעל חלב--411	ברירה אגב הקילוף--302
שמרים	הקדמה--298
נתינת מים עליהם במשמרת--383	כברירת אוכל מפסולת--300
נתינתם במשמרת--380	שיטת הירושלמי--300
שעורים	שיטת היש"ש--302
דישתם--331	קנון ותמחוי, ברירה בהם--272
קילופם--336	קנון, הגדרה--271
שפיית יין מכלי לחבירו--407	קפה, מזיגה מהקנקן לכוס--409
שפיכת שומן מעל רוטב--409	קצפת, עשייתה--431
שפשוף כרשינה--369	ש
שקדים	שומים
דישתם--332	דישתם--334
קילופם--336, 343	קילופם--338
שריית	שומן
חילתית--361	קליטתו מעל חלב--411
כרשינה--367	שפיכתו מעל רוטב--409
פירות וירקות--365	שומשומים ואגוזים, קיבוצם מתוך
	תחליב דבש--432, 441

ת

תבן, סינון המוץ ממנו--279

תה

הכנה מתמצית--412

ניקוז מהשקית--409

סינון בתיון--412

תולעים, סינונם ממים ע"י מפה--424

תורמוסין, ברירתם--323

תחליב

איסור בונה--432

איסור ברירה--432

איסור מוליד--432

איסור נראה כלש--432

גבינה קשה--429

הגדרה--426

חביצה (פורינג)--432

חובצה--430

חלב--427

חמאה--430

מיונית (מיונז)--431

מרק ועמילן--432

קצפת וגלילה--431

שומשומים ואגוזים בדבש--432,

441

תחליב למחצה - חובצה, קצפת

וגלילה--431

תיון, שמורכת בפיו מסננת--412

תמחוי, הגדרה--271

תרחיף יין ושמרים--375

פרק ב מפתח מושגים

- בדברים לחים--256
- במין אחד--257
- בתרחיף ובתחליב--256
- הגדרה--97
- כמלאכה שצריכה לגופה--221
- לצורך מידי, לאלתר--117
- שיעורה--97, 222
- ברית שבת--43
- ג
- גרמא
- הגדרה--130
- שחייבים עליו מן התורה--131
- ד
- דבר שאינו מלאכה
- דרך אכילה--133
- הגדרה--133
- הפרדת אוכל מפסולת בידו לאלתר--
- 133-
- הצד נחש שלא ישכנו--136
- השוואה למתעסק--179
- דבר שאינו מתכוון במלאכת אגב
- הגדרה--144
- היה צבי רץ כדרכו--150
- מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון--
- 145
- דרך אכילה, דבר שאינו מלאכה--133
- א
- אבות ותולדות
- לפי מלאכת מחשבת--182
- של מלאכת בורר--233
- של מלאכת דש--213, 215
- של מלאכת זורה--230
- של מלאכת זורע--201
- של מלאכת חורש--199
- של מלאכת מרקד--235
- של מלאכת קוצר--203
- אבות מלאכה
- הגדרה--184
- ריבוי בפעולה אחת--241
- אוכל ופסולת
- כתכלית וכדרך--224
- על פי המחשבה--257
- אי אפשר בענין אחר--254
- אין דישה אלא בגידולי קרקע--61
- איסור והיתר מלאכה, שיטת פסיקה
- מורחבת--261
- ב
- ברירה
- אגב קילוף--302
- אוכל מפסולת כמעין אב מלאכה--
- 305
- בבעלי חיים ובתוצרתם--62

מיון במיני אוכלים--257	ה
מין אחד, ברירה--257	הכנה מראש - חסרון בחכמה--119
מיני אוכלים מעורבים, מיון--257	המפיס מורסא
מינכרא מלתא דלשם תכלית--117,	מלאכה שאינה צריכה לגופה--114
242	פסיק רישא דלא נחא ליה--149
מלאכה דרבנן--137	ז
שהנפעל אינו גידולי קרקע--138	זורה
שהנפעל אינו משאב טבע כלל--139	הגדרה--97
מלאכה הנעשית בשינוי	שיעורה--97
ברירת אוכל מפסולת בכלי קנון	
ותמחוי--125	כ
המוציא כלאחר ידו--125	כוונה במצוות--65, 69
התחברות מחשבות בינה וחכמה--	כוח הכבירה
129	במסננת--377
כשהשינוי בהנפעל--125	בציפה--357
כשהשינוי בפעולה--124	כלים להפרדה--270
מעין אב מלאכה--128	ח
פחות מכשיעור--127	מוליד, הגדרה והסבר--141
שינוי רגיל ושינוי מופלג--127	מזיד בלא כוונה--167
מלאכה שאינה מתקיימת--153	מחלוקת רבא ורבי זירא
חסרון בדרך--154	באם מצוות צריכות כוונה--65
חסרון בשיעור--154	מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון
חסרון בתכלית--155	דבר שאינו מתכוון--145
מלאכה שאינה צריכה לגופה	במלאכה שאינה צריכה לגופה--114
ברירה לצורך מיידי--117	במלאכה שלא נתקיימה בה
הבדל בינה לבין תולדה--115	מחשבתו--121
הגדרה--113	בעבודה זרה--158
הצד נחש שלא ישכנו--114	לגבי מלאכת מחשבת--155
חסרון הכנה מראש--119	מחלוקת רמב"ן ובעל המאור האם
מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון--	ברירה היא מלאכה שצריכה לגופה--
114	221

- מלאכה שלא נתקיימה בה מחשבתו
הגדרה--120
- משאבי טבע, חלוקה לפי ניצוצי
הקדושה בהם--55
- מתעסק--169
- מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון--
121
- השוואה לדבר שאינו מלאכה--179
- מלאכות
חלוקה לארבע סדרות--53
- כשמתכוון לאיסור--174
- חלוקה לפי משאבי טבע הנפעלים--
56
- כשמתכוון להיתר--171
- לפי תורת הסוד--178
- מקורו בגמרא--173
- עקב פעולה אחרת--176
- סדרה דפת--53
- סוגים לפי קיום נוסחאות התכלית
והדרך--190
- מלאכת אגב
הגדרה--142
- והמוחין--194
- מחשבות החכמה והבינה בה--143
- סוגי המלאכות לפיהן--190
- של מלאכות זב"מ--219
- של מלאכות זב"מ - סיכום--229
- של מלאכות חורש, זורע וקוצר--
193
- של מלאכת דש--214
- ניצוצי קדושה
- של מלאכות אומנות--110
- חלוקה לפי ארבעה שמות הוי"ה--
52
- מלאכת מחשבת
בסעיפים א' - ה'--271
- תיקונם ע"י מלאכות--37, 259
- מלאכת אומנות--110
- מקורה בתורה--31
- מסננת, כוח הכבידה בה--377
- מלאכת אומנות--110
- מקורה בתורה--31
- מסננת, כוח הכבידה בה--377
- מעין אב מלאכה--128
- הגדרה--186
- מעין אב מלאכת בורר--305
- מקלקל
הגדרה--151
- מרקד, הגדרה--97
- פסולת מאוכל כתכלית וכדרך--224
- פסיק רישא
דלא ניחא ליה--148
- דניחא ליה--147
- דרע ליה--149

הגדרה--146

מלאכה הנעשית בתומה של בהמה--

151

ש

שגגה

בלא כוונה--164

מחמת חוסר ידיעת המציאות--163

מחמת חסרון בידיעת הפעולה

המתבצעת--169

מחמת שכחה--162

מקורה בגמרא--166

שינוי רגיל ושינוי מופלג--127

ת

תולדות מלאכה, הגדרה--188

תערובת

במקום המגע--255, 402

גמורה--256

דברים לחים--256

הגדרה--253

סוגים--253

קליפות, גרעינים, ועצמות מחוברים

לאוכל--255

שכבת פסולת דבוקה באוכל--255

שכבת פסולת מונחת על אוכל--253

תחליב ותרחיף--256

פרק ג מפתח הפרדת חומרים

כרשינין מתרמיליהם ע"י הצפה	א	אגוזים
במים--357		דישתם--332
פירות מעלים ע"י שיטוח ופיזור--		פיצוחם במפצח אגוזים--344
283		
שמנת מחלב בסַרְפָּז ידנית--315	ב	
תערובת במצע מורחף--358		בוטנים, קילופם--338
תערובת סכו"מ ע"י שיטוח ופיזור--		ביצה
312		חלמון וחלבון--415
הצפה במים, הפרדה כרשינין		סינונה במסננת--416
מתרמיליהם--357		ברירת אוכל מפסולת בתרמוסים--324
ח	ג	
חביצה (פורינג), עשייתה--432		גבינה, עשייתה--429
חובצה, עשייתה--430		גלידה, עשייתה--431
חיבוץ חלב		גרעיני אבטיח, ברירתם--296
לעשות גבינה--429	ד	
לעשות חובצה--430		דגנים, דישה--330
לעשות חמאה--430		דישת
לעשות קֶצֶפֶת וגלידה--431		אגוזים--332
חלמון וחלבון--415		דגנים--330
חלתית, שרייתה במים--361		שומים--334
חמאה, עשייתה--430		שעורים--331
חרדל		שקדים--332
הכנת משקה--414	ה	
סינונו במסננת--416		הפרדת
י		
ייבוש סלט במסובב סלט--292		

יין

מזיגה מבקבוק--407

תהליך עשייתו--377

כ

כרשינין

הפרדה מתרמיליהם ע"י הצפה

במים--357

שורים ושולים--360

שיפשופה--369

שרייתם במים--359

ח

מוקצה, ברירתה--326

מזיגת יין מבקבוק--407

מזיגת קפה מהקנקן לכוס--409

מיון במין אחד--313

מיונית, עשייתה--431

מלחייה, סינון אורז בה--282

מלילות

ניפוח בנפנוף יד--348

ניפוח ברוח הפה--347

ניפוח ע"י זריקה בשתי ידיו--346

ניפוי ע"י השפלה ביד אחת--347

ניפוי ע"י נפילה באוויר--346

פירוק חיסה ירוקה--335

מסובב סלט, ייבוש סלט בה--292

מסננת ביצה--423

מסננת יין--399

מסננת, סינון בה--377

מצע מורחף, הפרדת תערובת בו--358

משמרת, שימור יין בה--376

נ

ניעור גרעיני אבטיח--296

ניפוח מלילות

בנפנוף יד--348

ברוח הפה--347

בשתי ידיו--346

ניפוי מלילות

ע"י השפלה ביד אחת--347

ע"י נפילה באוויר--346

ניקוז תה מהשקית--409

ס

סינון

אורז במלחייה--282

ביצה במסננת--416

במסננת--377

חרדל במסננת--416

סכו"מ, הפרדה ע"י שיטוח ופיזור--

312

סרפנות ידנית, הפרדת שמנת מחלב בה-

315-

ע

עיבוי אוכלים, בעמילן, קמח או ביצה-

432-

עצמות הדבוקות בבשר, ברירתן--294

פ

פיזור ושיטוח פירות--283

פיצוח, במפצח אגוזים--344

פירות וירקות

קילוף--300

שרייתם--365

כרשינין במים--359	פירות וירקות, שטיפה והדחה--363
פירות וירקות--365	פירות, פיזור ושיטוח--283
ת	ק
תורמוסים	קטניות, מלילה וקילוף--341
ברירת פסולת מאוכל--324	קיבוץ שומשומים ואגוזים בדבש--432
הכנה למאכל--322	קילוף--336
תחליב	בוטנים--338
הגדרה--426	עצמות המחוברות לבשר--303
התכונות הפיזיקליות--427	פירות וירקות--300
תרחיף יין ושמרים--375	קטניות--341
	שומים ובצלים--338
	שעורים ושקדים--336
	קפה, מזיגה מהקנקן לכוס--409
	קצפת, עשייתה--431
	ש
	שומים, דישתם--334
	שומשומים ואגוזים, קיבוץ בדבש--432
	שורים ושולים כרשינין--360
	שטיפה והדחת פירות וירקות--363
	שיטוח ופיזור פירות--283
	שימור יין במשמרת--376
	שעורים
	דישה--331
	קילוף--336
	שפשוף כרשינה--369
	שקדים
	דישתם--332
	קילוף--336
	שריית
	חלתית במים--361

פרק ד מפתח לרמב"ם

שבת פרק ח הלכה ז--61

שבת פרק ח הלכה יא--222, 376, 437

שבת פרק ח הלכה יב--133, 275, 293,

306

שבת פרק ח הלכה יג--306, 324

שבת פרק ח הלכה יד--381, 390, 421

שבת פרק ט הלכה יא--61

שבת פרק ט הלכה יג--154

שבת פרק י הלכה י--153

שבת פרק י הלכה כה--136

שבת פרק יא הלכה יד--124, 154

שבת פרק יב הלכה ד--130

שבת פרק כ הלכה ו--151

שבת פרק כא הלכה א--137

שבת פרק כא הלכה יא--138

שבת פרק כא הלכה יד--137, 340

שבת פרק כא הלכה יז--140, 382

שבת פרק כא הלכה לב--279

שבת פרק כב הלכה ז--362

שבת פרק כג הלכה ז--366

שגגות פרק ב הלכה ז--164

שגגות פרק ז הלכה ד--162

שגגות פרק ז הלכה ה--163

שגגות פרק ז הלכה ו--163

שגגות פרק ז הלכה יד--165

ש

שבת פרק א הלכה ה--144

שבת פרק א הלכה ו--148

שבת פרק א הלכה ז--116

שבת פרק א הלכה ח--167, 168, 172

שבת פרק א הלכה ט--175, 169

שבת פרק א הלכה י--176

שבת פרק א הלכה יד--122

שבת פרק א הלכה יז--152, 244

שבת פרק א הלכה יח--152

שבת פרק ב הלכה טז--169, 177, 178

שבת פרק ג הלכה ב--359

שבת פרק ג הלכה יט--346

שבת פרק ז הלכה ב--184, 193, 305

שבת פרק ז הלכה ג--185, 193

שבת פרק ז הלכה ד--185, 203, 215,

230, 233, 235

שבת פרק ז הלכה ה--183, 188

שבת פרק ז הלכה ו--188, 190, 193,

433, 436

שבת פרק ח הלכה א--183, 189, 195,

198, 246

שבת פרק ח הלכה ב--183, 186, 189,

198, 245

שבת פרק ח הלכה ג--126, 189, 198,

204

שבת פרק ח הלכה ד--204, 241

בעזה"י

קונטרס

שש שיחות על הספירות

ללמוד עשר הספירות מתוך החומש
ולהעמיק בתורה לפי פירוש הסוד

מיועד למעיינים בתורה

בשפה ברורה השווה לכל נפש

יואל הרבנד

מחבר הספר "יאירו שבעת הנרות"

ביתר עילית, תשע"ד

© לענייני הספר: 02 580 5029
מייל: joel@speechover.com

ברוכים הבאים לסדרת שיחות על עשר הספירות כמבואר מתוך החומש. מטרת השיחות היא ללמוד את הספירות באופן פשוט וישר מתוך פרשיות התורה וזאת כדי לאפשר לקורא להעמיק בהבנת התורה לפי פירוש סוד, ולהתעלות ביראת ה'.

השיחות מיועדות למעיינים בתורה והן ממלאות חוסר בהבנת התורה שנשאר אחרי לימוד הפשט, הרמז והדרש, כפי שמתבטא הגר"א: "כל זמן שאדם אינו מבין את הסוד בפרשיות התורה אזי אפילו הפשט אינו ברור בידו" ("אבן שלמה" ח' כ"א).

חומר השיחות נלקח מהספר "יאירו שבעת הנרות" העוסק באחדות ישראל לפי הספירות. השיחות הן לימוד עצמאי והן הקדמה טובה לספר.

השיחות נאמרו ע"י מחבר הספר הרב יואל הרבנד והוקלטו להשמעה לתועלת הציבור בקו טלפון.

תוכן השיחות

1	ספירת התפארת	שיחה א
10	ספירת החסד	שיחה ב
23	ספירת הגבורה	שיחה ג
33	ספירות נצח והוד	שיחה ד
44	ספירות יסוד ומלכות	שיחה ה
54	ספירות חכמה, בינה ודעת	שיחה ו

פרק א ספירת התפארת

ברוכים הבאים לשיחה הראשונה בסדרת השיחות על עשר הספירות כמבואר מתוך החומש. שיחה זו תציג הקדמה כללית לנושא ותפרט את ספירת התפארת.

הספר

החומר של השיחות הוא נלקח ומתומצת מתוך הספר "יאירו שבעת הנרות". הספר לומד לפי פירוש סוד מתוך פרשיות התורה את סוד אחדות ישראל, דבר שלא ניתן ללמוד לפי פירוש פשט, רמז, ודרש. הספר מבוסס על שתי מקורות עיקריים: הראשונה, ספר "שערי אורה" מאת הרב יוסף ג'יקטיליה המציג ומסביר בהסבר מלא את עשר הספירות כפי שהם נלמדות מהתורה ושנייה, ספר "אוצרות חיים" מכתבי האריז"ל שמסביר כיצד הספירות פועלות ביחד דרך פרצוף.

רקע הספר

הספר מתמודד עם קשיים בחומש שהפשט לא עונה עליהם קשיים המופיעים אפילו בפירוש רש"י כגון מה שכתוב לגבי יעקב אבינו (בראשית מ"ט ל"ג) - "וַיִּגְדַּע וַיֵּאָסֶף" - אומר רש"י: ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת. וזהו פירוש קשה מאד להבנה.

פירוש סוד

בא נגדיר מהו פירוש סוד: כידוע, הפירושים על התורה מסווגים לפי רמת ההבנה כפרד"ס: פשט, רמז, דרש וסוד. פשט הוא המובן הפשוט, הישר, והמילולי, של הפסוק ולזה שואף פירוש רש"י. רמז ודרש מרחיבים ומעמיקים מובן הפסוק ע"י הפנייה והשוואה למקורות אחרים והוא מצוי בפירוש רש"י כמשלים לפשט. לעומתם פירוש סוד עוסק במידות ושמות של הקב"ה, שנקראות בתורת הסוד *ספירות*, וכיצד הן משפיעות על העולם ועל האדם ע"פ הפסוק הנידון, גם הוא מצוי לעתים בפירוש רש"י, והנה כבר בפסוק הראשון בתורה מפרש רש"י על דרך סוד: "בתחילה עלה במחשבתו לברואתו במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת רחמים ושתפה למידת הדין". הנה גם רש"י מתייחס בפירושו למידות ושמות של הקב"ה היינו פירוש סוד.

פירוש סוד מחפש לדעת את הסיבות האמתיות, העילאות והראשוניות שמאחורי הנעשה במקרא במונחים של הספירות ע"פ תורת הסוד. פירוש סוד הוא מקיף וכולל

לעומת פירושי פשט, רמז ודרש, ואמנם, בעזרתו ניתן לזהות תהליכים של ייסוד ובנייה - וגם של הריסה וקלקול - של עם ישראל המשתרעים על חומשים שלמים ויש בו להשיג הבנה עמוקה ורחבה ביותר. המטרה של העמקת ההבנה המושגת בפירוש סוד היא להרבות ביראת ה'. ככל שמבינים יותר את דרכי ה' הנסתרות מתפלאים ויראים יותר ממנו ית'.

כח המשיכה

כדי להבין יותר את מהות פירוש סוד לעומת פשט, רמז ודרש, ניתן להיעזר בתופעה בעולם הטבע. ואכן מקובל בתורת הסוד להיעזר בתופעות הטבע כדי להסביר עניין רוחני - מה שנקרא לסבר ולשכך את האוזן - כאשר באמת אין שום קשר אמתי בין התופעה בטבע לבין הדבר הרוחני המתואר על ידו. דוגמה אחת לזה שבשימוש רחב היא לתאר השפעות של ה' בעולם במונחים של התפשטות אור, דבר שכולם מכירים בחיי יום יום, למרות שבאמת אין קשר ביניהם.

ואמנם, תורת הסוד מתבארת היטב ע"י השוואה ודימוי להתפתחות תורת כוח הכבידה, משיכת הארץ (גרביטציה) שגילה ניוטון לפני יותר מ-300 שנה. לפני הזמן של ניוטון, אנשים צפו וראו תופעות שונות בטבע שהצביעו על משיכה הארץ: ראו שדברים נופלים לארץ באופן טבעי, ראו קשר בין תנועת הירח וגאות הים, ומדדו את תנועת הפלנטות, כוכבי הלכת, ע"י טלסקופ וראו שהן מסתובבות מסביב השמש כאלו שהשמש מושכת אותן - הן נופלות לשמש. ראו כל מיני תופעות כאלו שהן לכאורה לא קשורות אחת עם השנייה והתקשו להסביר אותן. ואז בא ניוטון וגילה שבכל התופעות האלו בין בחלל ובין בארץ הגופים התנהגו לפי נוסחה מתמטית אחת פשוטה: בין שני גופים לא משנה גודלם ולא משנה המרחק ביניהם קיים כח משיכה ששווה בדיוק לכפל של מסות הגופים חלקי המרחק ביניהם בריבוע.

החשיבות של תגלית כוח הכבידה באה לידי ביטוי בשני אופנים:

1. היה פלא גדול בעולם כאשר הבינו שאפשר להסביר את כל התופעות הלא קשורות לכאורה באופן אחיד פשוט ומדויק וזה הגדיל את שם הבורא ואחדותו בעיניהם.
2. בעזרת הנוסחה המתמטית יוכלו לחשב בדיוקנות את ההתנהגות של גופים תחת כוח הכבידה במצבים חדשים כגון לחשב מסלולים של רקטות שרצו לשגר

לחלל. כלומר, ע"י הבנה והכללה של תופעות הטבע שנצפו בהן יוכלו לחזות מהי התנהגות גופים במצבים שעוד לא ראו וצפו בהם.

פירוש סוד הוא דומה לנוסחת כוח הכבידה

בעזרת תגלית כוח הכבידה כמשל נוכל להבין את פירוש סוד וכיצד הוא נלמד מהתורה. בתורה יש סדרה של אמירות ומאורעות, קודם אצל האבות ולאחר מכן אצל בני ישראל במדבר שבמדת הפשט נראים לא קשורים אחד עם שני. אמנם אנו יכולים להבין בעזרת מפורשי התורה את כל מאורע לבד ולפעמים את הקשר בין שני מאורעות ע"י רמז ודרש אבל תו לא. תורת הסוד מחפשת את הנוסחה האחידה שמקשרת בין המאורעות האלו בדומה לנוסחת כוח הכבידה כאשר בתורה הנוסחה היא הספירות של ה', ההשפעות של ה' על העולם ועל ברואיו. כל מאורע מתרחש בהשפעת ספירה זו או אחרת וכאשר נבין היטב את מהות הספירות יתבאר לנו שכל המאורעות שלכאורה אינם קשורים אזי הם קשורים מאוד בתור תופעות של הספירות. כאשר נגיע להבנה הזאת נשיג שלושה דברים:

1. נתפלא מאוד לראות כיצד הדברים מתקשרים בצורה אחידה כהשפעה של ספירה פשוטה וזה יביא ליראת ה' גדולה
2. כאשר נבין היטב את מהות הספירות ניתן יהיה להבין את השפעתן גם במצבים חדשים הן בתורה והן בעולם מסביב.
3. נוכל גם להבחין שמאורעות בתורה הם חלק של התפתחות מכוונת כאשר הספירות משפיעות בסדר מסוים כדי להביא את העולם לשלמות וברור שהבנה כזאת לא ניתנת להשיג ע"י פשט ורמז.

מטרתנו בסדרה של שיחות זו היא לגלות מתוך מאורעות התורה את הספירות המשפיעות וכך להבין את המאורעות לעומק. בשל כך ניגש לחומר של הספר "יאירו שבעת הנרות" דרך הספירות - כל שיחה תתבסס על ספירה אחרת. גישה זו שונה מהסדר המופיע בספר והיא עשויה להקל על הבנת הספר.

דוגמה: ספירת התפארת

נתחיל דווקא בספירת התפארת. למרות שספירת התפארת היא איננה הספירה הראשונה לפי סדר הספירות, בחרנו בה כי היא מדגימה היטב כיצד אדם רוכש יראת ה' ע"י הבנה בספירות.

נתחיל בשאלה: כתוב בברכת האבות שבתפילה: בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב, הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֱלֹהֵינוּ. מדוע הסמיכו חז"ל את הקטע "הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא", המופיע בדברים י', י"ז, להזכרת שמות האבות שלפניו כך שהגדל, הגבר, והנורא מתייחסים לאברהם, יצחק ויעקב לפי סדר? נענה על השאלה זו וכך תוכלו להוסיף כוונה זו לתפילתכם.

ספירת התפארת תלויה בספירות החסד והגבורה וא"כ נקדים הקדמה קצרה על ספירות אלו.

כתוב בתהילים (ל"ד ט"ו) "סוֹר מִרַע וְעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרִדְפָהוּ". זהו פסוק שהרכב תורת הסוד כלולה בו. המושגים טוב ורע המופיעים בפסוק מוגדרים בתורה בפרשת ראה כקיום ואי קיום המצוות כאשר הביטוי "עֲשֵׂה טוֹב" הוא קיום מצוות העשה בתורה והביטוי "סוֹר מִרַע" הוא קיום מצוות הלא תעשה בתורה. הן שתי פעולות מנוגדות: "עשה טוב" הוא פעולה של פתיחות ונתינה ולעומתה "סור מרע" הוא פעולה של הימנעות וצמצום.

ספירות החסד והגבורה מוגדרות לפי המושגים האלה כך:

חסד - חסד מוגדר כ"עשה טוב" במעשים, והוא קיום מצוות העשה בתורה כאמור. הוא גם נקרא מידת הרחמים. לכל ספירה יש שם קודש שבו הספירה מופיעה בתורה. השם קודש של חסד הוא א-ל. חסד מתואר בתואר "גדול" - והוא המידה של אברהם אבינו. הנה זאת הסיבה שהסמיכו חז"ל בברכת אבות את התואר "גדול" לֵא-לֹהֵי אַבְרָהָם - לקשר את אברהם אבינו לספירה שלו - ספירת החסד.

גבורה - גבורה מוגדרת כ"סור מרע" במעשים - והוא קיום מצוות הלא תעשה בתורה והיא גם נקראת מידת הדין. השם קודש של גבורה הוא א-להים והיא מתוארת בתואר "גיבור" - והיא המידה של יצחק אבינו. הנה זאת הסיבה שהסמיכו חז"ל בברכת אבות את התואר "גיבור" לֵא-לֹהֵי יִצְחָק - לקשר את יצחק אבינו לספירה שלו - ספירת הגבורה.

הסמיכות האחרונה של אֱלֹהֵי יַעֲקֹב לתואר "נורא" נשאר קשה: מהי הספירה של יעקב אבינו ומדוע היא נקראת בתואר "נורא".

הגדרת ספירת התפארת

כעת ניגש לספירת התפארת. ספירת התפארת מוגדרת כמיוזג ואיחוד הנכון והאמתי בין ספירת חסד והרחמים לבין ספירת הגבורה מידת הדין. ספירה זו היא איננה כוח חדש במהות אלא היא היכולת להחזיק את שני הכוחות חסד וגבורה ביחד ולהפעיל אותם בצורה נכונה כדי להשיג תוצאה שלא ניתן להשיגה בכל כוח לבד.

רעיון זה בא לידי ביטוי בפסוק שאמרנו כבר: "סוד מַרְעָה וַעֲשֵׂה טוֹב בִּקְשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֶהוּ". אמרנו ש"סוד מַרְעָה" היינו גבורה "וַעֲשֵׂה טוֹב" היינו חסד הן שתי פעולות מנוגדות: בא הפסוק ומורה "בִּקְשׁ שְׁלוֹם" הוא הוראה להשלים בין המנוגדות, למצוא את שביל הזהב בין חסד לבין גבורה ואף לרדוף אותו. שם הקודש של ספירת התפארת הוא י-ה-ו-ה.

ספירת התפארת מתגלה במשפט אמת של הקב"ה - משפט ה' נעשה במיוזג הנכון והאמתי בין מדת הדין לבין מידת החסד והרחמים כפי שכתוב "הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוֹ" - הצור גזור הדין ותמים (קרי תאומים) פעלו, כלומר, הצור [הקב"ה] מתייעץ בדין וברחמים ואז גזור את הדין וזהו סוד משפט אמת (שער ה', מ"א).

נראה דוגמאות של ספירת תפארת אצל פעולות ה'

כתוב בקריעת ים סוף: "מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ-ה-וָה מִי כָמֹכָה נֶאֱדָר בִּקְדֹשׁ נִזְרָא תְהִלָּת עֲשֵׂה פֶלֶא."

על איזה מעשה פֶּלֶא מדובר ועל איזו תהילה? יְיָ-ה-וָה הוא שם קודש לספירת התפארת, ואמנם, נעשה בים מעשה פלא של תפארת שבו השפיעו חסד וגבורה ביחד. כתוב אחד אומר: "וּבְרוּחַ אֶפְיֹךְ נִעְרָמוּ מַיִם" (שם ח'), כדי לתת לבני ישראל להינצל היינו חסד, ואילו כתוב שני אומר: "נִשְׁפָּת בְּרוּחְךָ כְּסָמוֹ יָם" (שם י'), כדי לענוש את מצרים היינו גבורה, הרי חסד וגבורה ננשפו מאותו רוח ה' "כי הרוח יצא מורכב מחסד לקרוע הים לישראל להצילים ומן גבורה להטביע אח"כ אל המצריים" כך מובא בספר "עץ הדעת טוב", דבי חיים ויטאל, פרשת בשלח.

התייחסות חוזרת למכת הברד

עוד דוגמה של ספירת התפארת אצל הקב"ה. במהלך תיאור מכת הארבה, מופיעה התייחסות חוזרת למכת הברד הקודמת.

"וְאָכַל אֶת-יֵתֶר הַפִּלְטָה הַנִּשְׁאַרְתָּ לָכֶם מִן-הַבָּרָד וְאָכַל אֶת-כָּל-הָעֵץ הַצֵּמַח לָכֶם מִן-הַשָּׂדֶה" (שמות י', ה').

"וַיֹּאכַל אֶת-כָּל-עֵשֶׂב הָאֲרֶץ אֶת כָּל-אֲשֶׁר הָשָׂאִיר הַבָּרָד" (שמות י', י"ב).

"וַיֹּאכַל אֶת-כָּל-עֵשֶׂב הָאֲרֶץ וְאֶת כָּל-פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד" (שמות י', ט"ו).

מדוע ישנו ריבוי תארים למה שנשאר מהברד; "יתר הפליטה הנשארת", "אשר השאיר" ולבסוף "אשר הותיר". כמו כן, קשה מהו "פרי העץ אשר הותיר הברד", הלא במכת הברד, נאמר "וְאֶת-כָּל-עֵץ הַשָּׂדֶה שָׁבַר" (שמות ט', כ"ה), אם כן, בוודאי לא נשארו פירות בעץ. ועוד, מה פירוש הביטוי "יתר הפליטה".

נס קרה אחרי מכת הברד

נראה ללמוד מפסוקים אלה על נס שקרה בעקבות מכת הברד. ידוע שאחרי גשם חזק ישנו גידול יתר של צמחים, וכך אכן היה אחרי מכת הברד וזהו פירוש המילים "יתר" ו"הותיר", לשון הוספה. מצד אחד, עוצמתו של הברד כילתה את הצמחים, אולם מצד שני, כמות המים שנספגה בתוך האדמה הפורייה של מצרים הייתה עצומה. אדמת מצרים, שרגילה הייתה להשקיה מנהר הנילוס בלבד, הגיבה בהתאם. היה גידול עצום ומהיר מן הרגיל הן של עשבים והן של עצים.

מידת הדין ומידת הרחמים בעת ובעונה אחת

אנו רואים בנס הברד הזה את יכולת ה' לפעול במידת הדין ומידת הרחמים בעת ובעונה אחת היינו ספירת התפארת. אותה פעולה של הטלת הברד גרמה הן להרס והשמדה והן לצמיחה וחידוש. זהו דין קדוש - דין בונה - ולא דין סתם להרוס ולקלקל.

יעקב אבינו - המיזוג הנכון בין חסד וגבורה

את המידה הזאת של תפארת רואים ביעקב אבינו.

אומר "שערי אורה": בא יעקב אבינו ע"ה, לא הייתה לו מידה שלישית להחזיק בה אבל החזיק בשתי המידות של אברהם ושל יצחק: במידת החסד ובמידת הפחד, ולא נטה ימין ושמאל (שער ז', ע"ט).

היה בו המיזוג, השילוב והאיזון הנכון והאמתי בין מידות חסד וגבורה (שער ז' ע"ט). היכולת לאחד מעשים מנוגדים של חסד וגבורה ולבצע מעשה מאוחד, משולב ומאוזן.

ויזר יעקב נזיר

ישנן כמה דוגמאות בתורה שבהן יעקב אבינו פועל למזג ולשלב חסד עם גבורה ובכך משיג את ספירת התפארת. הדוגמה הראשונה היא בקטע "וַיֵּזֶר יַעֲקֹב נָזִיר וַיָּבֵא עֹשׂוֹ מִן-הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיף." (בראשית כ"ה, כ"ט). עשו בא עייף מן השדה ומבקש טובה

וחסד מיעקב, שילעיטנו מן העדשים. יעקב נענה בחיוב, אלא שהוא מתנה את עשיית החסד הזה בויתור של עשו על עבודתו העתידית במקדש, כדי למנוע את העבירות והחילול שוודאי ייגרמו שם ע"י רשע זה. הרי מתנת החסד מותנית ב"סור מרע", היינו חסד וגבורה ממוזגים יחד באותה פעולה של נתינת נזיד עדשים, היינו פעולה של תפארת.

ויגל את האבן – תפארת מעל לטבע

דוגמה אחרת שבה יעקב אבינו משיג את ספירת התפארת: בבראשית כ"ט, א'-י', התורה מספרת על המפגש הראשון בין יעקב ורחל שהתרחש על יד באר בשדה. לפני בואה של רחל, יעקב הטיף לרועים שם על הצורך לרעות עוד את צאנם שמא יפסידו ויקפחו את פרנסתו של בעל הבית שלהם. תוך כדי שהם משיבים לו שאינם מסוגלים לגלול את האבן הכבדה שסוגרת את הבאר בלי העזרה של שאר הרועים, מספרת התורה: "וַיְהִי כַאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת-רַחֵל בַּת-לָבָן אַחִי אִמּוֹ וְאֶת-צֹאן לָבָן אַחִי אִמּוֹ וַיִּגֶשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת-הָאֲבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאֵר וַיִּשֶׁק אֶת-צֹאן לָבָן אַחִי אִמּוֹ" (בראשית כ"ט, י').

כאשר ראה יעקב את רחל, הוא נוכח לדעת שבפעולה אחת של פתיחת הבאר הוא יכול להשיג שני דברים: האחד, "סור מרע", כאשר הוא מסיר מן הרועים עוון של קיפוח בעל הבית, והשני, "עשה טוב", כאשר הוא משקה את הצאן באותו חסד שאמו רבקה השקתה את צאן העבד אליעזר בבאר. הווה אומר, פעולה של תפארת.

קשורות בחוט השני

כעת מתחילים לראות מה שאמרנו על הספירות כנוסחה מאחדת וקושרת מאורעות שלכאורה לא קשורות – הנה פעולות ה' בקריעת ים סוף ובמכת הברד ופעולות יעקב אבינו הנזכרות הן קשורות בחוט השני של ספירת התפארת כאשר יעקב אבינו קנה והפנים כמידה את ספירת התפארת של ה'.

הנורא – להרבות ביראת ה'

נחזור כעת לעניין סמיכות בין א-לוהי יעקב והתואר "נורא" בברכת האבות. כתוב על יעקב בשערי אורה: אומר יעקב: "וַיֵּיךְ וַיֹּאמֶר מֶה-נִּזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם-בֵּית אֱ-לֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כ"ח, י"ז) כי בזה הודיעוהו ליעקב את חלקו במרכבה: חלק אברהם נקרא גדול, חלק יצחק נקרא גיבור, וחלק יעקב נקרא נורא (שער ה', ס"ו). כמו שחלק אברהם שהוא מידת החסד נקרא גדול וחלק יצחק שהוא מידת הגבורה נקרא גיבור, כמו כן חלק יעקב שהוא מידת התפארת כפי שראינו,

נקרא נורא. הנה זהו התשובה לשאלתנו: הסמיכות באה לקשר את יעקב אבינו לספירה שלו ספירת התפארת שנקראת נורא.

ומדוע היא נקראת נורא - כי היא מגדילה את יראת ה' למי שחוזה אותה.

הרי מתפלאים על מעשי החסד הגדולים של אברהם אבינו וכמו כן על מעשי גבורה של יצחק אבינו ושואפים להשיג ולהפנים את מידותיהם. אבל נוכח מעשה שממזג ומאחד את שתי המידות של חסד וגבורה בצורה מושלמת אנו משתוממים ונראה לנו קשה מאד להשיג מידה זו וזאת מביאה ליראת ה' אמתי, יראת הרוממות - וזהו המונח "נורא" המיוחסת ליעקב אבינו.

אמרנו שברגע שמבינים את כלל הספירה אז ניתן ליישם אותו למצבים חדשים כמו הנוסחה של הכבידה. כעת נראה עניינים נוספים בתורה שמתבררים ככלולים בספירת התפארת.

תורה שבכתב

תורה שבכתב (שער ה' ס"א) שהיא המיזוג האמתי בין מצוות עשה, מעשים של "עשה טוב" לבין מצוות לא תעשה, הימנעות של "סור מרע" כאשר התורה מלמדת כיצד ומתי לבצע את המצוות עשה ולא תעשה בהרכב הנכון וזהו מיזוג נכון ואמתי של חסד וגבורה. ואכן תורה שבכתב נקראת תפארת.

ספירת התפארת בכלל ישראל

כלל ישראל ירשו את מידת התפארת של יעקב אבינו והם משפיעים אותה לעולם כולו. מידה זו באה לידי ביטוי היטב בקרבן פסח.

עשיית הפסח כהלכתו ע"י כל עדת בני ישראל היא מעשה המורכב ממכלול של מצוות - מצוות עשה ומצוות לא תעשה - יחד. מצד מצוות העשה, מצד החסד, קרבן פסח כולל מצוות אכילת כזית בשר מן הקרבן וכן מצוות הכנסת אורחים, כמ"ש: "כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך יליך ויפסח." ואילו מצד מצוות לא תעשה, מצד הגבורה - "פָּכַל-חֲקִיתִי וּכְכַל-מִשְׁפָּטִי" - כוללת את הלאווים: לא להוציא בשר החוצה, איסור שבירת עצם, והלאו של וְלֹא-יִרְאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא-יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר פֶּכַל-גִּבְלוֹךְ.

הלאו של שבירת עצם משלים ומחזק ע"י ספירת הגבורה את מצוות העשה של אכילת הפסח, שהיא בספירת החסד.

הרי מיזוג ושילוב מושלם של חסד וגבורה לפי הנהגת התורה שבכתב היינו ספירת התפארת, המשתקפת בכלל ישראל, כפי שכתוב "וַיֹּאמֶר לִי עֲבָדִי-אֶתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בְּךָ אֶתְפָּאֵר" (ישעיה מ"ט, ג').

בזה רואים שיעקב אבינו וכלל ישראל קשורים בחוט השני של ספירת התפארת ובזה יעקב אבינו הוא היסוד והברית התיכון של כלל ישראל ואמנם בזה יעקב אבינו לא מת.

פרק ב ספירת החסד

ספירת החסד

בשיעור השני אנו נמשיך בהסבר של הספירות ונסביר כעת את ספירת החסד. כלולים בספירת החסד גם הנושאים: יום טוב, מצוות מילה, ברית המילה וברכת הכהנים.

כפי שהסברנו בשיעור הראשון, הספירות הן כעין נוסחאות שדרכן ניתן להבין את השפעות ה' על העולם ועל האדם ולקשור ולאחד אמירות ומאורעות שונים בתורה שלכאורה אינם קשורים וכך לרכוש את יראת ה', יראת הרוממות.

ניזכר בהגדרת ספירת החסד שלמדנו בשיעור הראשון:

כתוב בתהילים (ל"ד ט"ו) "סור מִרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ". נגדיר כעת המושגים טוב ורע. בפרשת ניצבים בקטע שמתחיל "רְאֵה נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת-הַחַיִּים וְאֶת-הַטּוֹב וְאֶת-הַמָּוֶת וְאֶת-הָרָע" התורה מגדירה טוב ורע כקיום ואי קיום מצוות התורה כאשר הביטוי "עֲשֵׂה טוֹב" הוא קיום מצוות העשה בתורה והביטוי "סור מִרָע" הוא קיום מצוות הלא תעשה בתורה.

חסד - חסד מוגדר כ"עשה טוב" במעשים, והוא קיום מצוות העשה בתורה. שם הקודש של חסד הוא א-ל. חסד מתואר בתואר "גדול" - וחסד היא המידה של אברהם אבינו.

עד כאן ההקדמה מהשיעור הקודם. כעת נעמיק בהגדרה זאת.

הספר שערי אורה מגדיר לשון חסד כך: כל העושה דבר שאינו מוכרח לעשותו מצד הדין אלא שעושה אותו בחפצו וברצונו מאין מכריח [היינו לפי בחירה חופשית] ועושה אותו הדבר בטובתו [כלומר, עשה טוב], זה נקרא חסד (שער ז', ע"ח).

החסד של ה'

שערי אורה מתאר הדרכים בהן הקב"ה עושה חסד

ה' מיטיב עם ברואיו - ה' ברא את העולם בחסד הגמור להיטיב עם ברואיו ולתת להם חלק ונחלה כרוב רחמיו וחסדיו שנאמר "עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה" (תה' פ"ט, ג') והוא חזר לגמול חסד עם היצורים כגון אדם הראשון ומשה רבנו (סוטה יד.) ואברהם אבינו (שער ז', ע"ח).

אנו מוצאים שלושה בחינות של חסד ה' בתהילים: נתינה, רפואה, וחסד מעל לטבע

■ **נתינה** - הקטע הראשון הוא בתהילים קמ"ה, ט"ו והוא עוסק בנתינה של ה':
 "עֲיִנִּי-כָּל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲכָלָם בְּעֵתוֹ. פֹּתַח אֶת יָדְךָ וּמִשְׁבִּיעַ
 לְכָל חַי רִצּוֹן. צַדִּיק יִ-ה-נְ-ה בְּכָל דְּרָכָיו וְחֹסֶד בְּכָל מַעֲשָׂיו. " הפסוק קושר
 נתינה של ה' לספירת החסד. ועוד כתוב "נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ."
 (תהלים קלו כה) ואומר רש"י: רמז כאן חסד.

■ **רפואה** - הפסוק השני הוא בתהילים ל"ח, י' והוא עוסק ברפואה של ה':
 "נִגְדָּךְ כָּל-תַּאֲוֹתֵי וְאִנְחָתֵי מִמֶּךָ לֹא-נִסְתָּרָה". מפרש מצודת דוד: "נִגְדָּךְ כָּל-תַּאֲוֹתֵי"
 - הרפואה וההשקט שאני מתאוה הלא המה נגדך ובידך לעשותם. עכ"ל. ועוד
 כתוב "וַיִּצְעַק מִשָּׂה אֶל-ה' לֵאמֹר אֶל-נָא רַפָּא נָא לָהּ" (במדבר י"ב, י"ג) וא-ל
 הוא שם קודש לספירת החסד, יוצא שבכוח החסד לרפא. הרפואה היא פעולה
 מובהקת של חסד כפי שנראה להלן.

■ **חסד מעל לטבע** - הפסוק השלישי הוא בתהילים, ק"ח ה' והוא עוסק בחסד
 הפועל מעל לטבע: "כִּי-גָדוֹל מַעַל-שָׁמַיִם חֲסִדְךָ וְעַד-שָׁחֲקִים אֲמַתְךָ". כפי
 שמסביר המלבי"ם (תהילים ל"ו, ו') בנוסף להנהגה הקבועה של הטבע, ה' הנהיג
 הנהגה בלתי קבועה שבה הוא ישנה הטבע וינהיג הנהגה אחרת פלאית כפי צורך
 העת והעניין - זאת התערבות בחסד לטובת ישראל מעל לטבע.

כל בחינות אלו הן בחינות של כוח אחד - ספירת החסד שע"י עשיית טוב היא
 מכניעה את כוחות הרע שמאחורי החסרונות והחוליו של אדם.

יום טוב וספירת החסד

כעת נראה כיצד הקב"ה מעביר ומקנה את ספירת החסד אל האדם להיות לו מידת
 החסד מעל לטבע

קודם נשאל שאלה: כתוב במשנה במסכת ביצה (פרק ה', משנה ב'): "אין בין יום טוב
 לשבת אלא אוכל נפש בלבד." לכאורה, יום טוב הוא בעצם כמו שבת, אלא שיש בו
 היתר אוכל נפש לטובת שמחת היום. האם הדברים הם אכן כך, או שמא היתר אוכל
 נפש מצביע על אופיו של יום טוב, שהוא שונה לגמרי משבת? אנו רוצים להוכיח
 שדווקא האפשרות האחרונה היא הנכונה הודות למידת החסד המושרשת ביום טוב.

כדי לברר את העניין, נחזור ליום טוב הראשון המוזכר בתורה בו אברהם אבינו יושב
 באהל ומחלים ממילתו: "וַיָּרָא אֱלֹהֵי יִ-ה-נְ-ה בְּאֵלָיו מִמָּרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח-הָאֵהָל כְּחֶם

היום" (בראשית י"ח, א'). אומר דש"י: "לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו". מקובל שאותו היום היה פסח, על פי הנאמר שלוט אפה מצות באותו היום (י"ט, ג').

אברהם מחונן במידת החסד הא-להית

לאחר מילתו, אברהם נעשה מחונן במידת החסד הא-להית. עניין זה מוכח מהפסוק הראשון בפרשת וירא שהזכרנו כעת שבו מופיע חסדו של ה' הבא לבקר את החולה ביחד עם חסדי אברהם בהכנסת אורחים אף כשהוא מצטער. הפסוק מקיש בתוכו את שני החסדים לומר שחסד אברהם הוא כעין חסדי ה' שהוא בהחלט מידת חסד מעל הטבע.

המלאכים באו לעניין אחד – תיקון העולם ע"י מידת החסד

דיברנו על שלוש בחינות של חסדי ה': נתינה, רפואה, וחסד מעל לטבע. נראה כעת כיצד בחינות אלו נמסרות לאברהם בפרשת המלאכים.

"וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֵה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיֵּרֶץ לְקִרְיָתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתָּחוּ אַרְצָה" (בראשית י"ח, ב'). אומר דש"י: "שלושה אנשים – אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם, שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות." מעירים שפתי חכמים שיש לשלול את האפשרות ששלושה מלאכים היו נזקקים לשליחות אחת, כלומר, שכל פעולה מצריכה את כל השלושה.

ואמנם הערת השפתי חכמים הוא במקום, כי שלושת המלאכים אכן באו בעניין אחד כללי ויסודי, וכל שלוש הפעולות שלהם נגזרו מאותו עניין והיו תלויות זו בזו. העניין הוא האפשרות לתקן ע"י השפעת מידת החסד הא-להית כפי שרמוז בסיומת שמותייהם של המלאכים (כפי שכתוב בבבא מציעא פ"ו ע"ב): מיכאל לבשר לשרה, רפאל לרפאות את אברהם וגבריאל להפוך את סדום ש"א-ל" הוא שם קודש לספירת החסד. לדוגמה של תיקון ע"י חסד הרי כידוע, מטרת אברהם בהכנסת אורחים היא להשפיע ולתקן נפשות. הוא מכין להם אוכל לנפשם – ואז הוא מלמד אותם לברך למי שאוכלים משלו, ומתוך כך להגיע לתיקון נפשם.

היסוד הזה של תיקון ע"י חסד מתחלק לשלושה חלקים בהתאם לשלוש הפעולות של המלאכים כדלקמן.

אחד לבשר לשרה – חסד מעל לטבע

הקב"ה בחסדו מתערב מעל לטבע לצורך תיקון ישראל, שהרי לפי הטבע שרה אינה יולדת. אברהם התרשם עמוקות ממעשה חסד זה של הקב"ה ועל ידי כך קיבל גם הוא מידת חסד של הקב"ה מבחינת הרצון לתת, כפי שנראה הלאה.

אחד לרפאות את אברהם – אברהם מרפא בחסד

בגמרא (בבא בתרא טז:) כתוב: "וַיֵּהָרֶגְהוּ הַבְּרִיָּה אֶת אַבְרָהָם בְּכָל־מַאי כָּל־רַבִּי שֶׁמְעוֹן בֶּן יוֹחִי אוֹמֵר אֲבֵן טוֹבָה הִיטָה תְלוּיָהּ בְּצוּוֹאָרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוֹ שְׁכָל חוֹלָה הָרֹאֶה אוֹתוֹ מִיד מִתְרַפָּא. ע"כ. שואלים על גמרא זו: מדוע אברהם היה זקוק לרפואת המלאך ולא נתרפא ע"י האבן הטובה התלויה בצווארו? אלא שהיכולת של אברהם אבינו לרפאות אחרים ע"י אבן טובה היא רפואה א-להית מעל לטבע והוא חונן בו רק לאחר ברית המילה כפי שהזכרנו לגבי מידת החסד הא-להית. ואמנם, המלאך רפאל (רפאל = "רפא בחסד" כנ"ל) הוא זה שתלה את האבן הטובה בצווארו של אברהם אבינו כשהוא ביקר אצלו לאחר המילה, ובזה המלאך רפא את אברהם וגם בירך אותו "בכל" להיות מקור החסד הא-להי לעניין הרפואה.

כפי שראינו כבר הריפוי היא פעולה עיקרית ומובהקת של ספירת החסד. בתפילת י"ח כאשר אנו רוצים לעורר ספירת החסד אנו אומרים בקשת "רפאנו" (ר' סידור יעב"ץ).

אחד להפוך את סדום – אנשי סדום לא קיבלו את שיטת התיקון

גם עניין להפוך את סדום נובע מאותו יסוד של תיקון ע"י חסד: ה' לא נפרע מסדום עד עתה, כי טרם הייתה בעולם אפשרות לתקן אותם. להשמיד אותם עקב חטאם, פירושו לחזור על עונש המבול – דבר שה' נשבע שלא לעשות. אלא שכעת, כאשר התחדשה בעולם האפשרות לתיקון ע"י חסד, הוא נפרע מהם מיד. אבל לא לפני שהוא נותן להם – לפי בקשת אברהם – הזדמנות לקבל את השיטה החדשה. המבחן של אנשי סדום הוא הוויכוח בין לוט לבינם. בהכנסת המלאכים כאורחים לביתו, מדגים להם לוט את שיטת התיקון ע"י חסד, ואילו הם דוחים אותה כולם מכל וכל, עד שלבסוף – "וַיִּלְאוּ לְמַצָּא הַפֶּתַח" דהיינו הפתח לתשובה (ע"פ צדור המור) והם נידונים להשמדה. הם אינם נידונים בגלל חטאם בלבד, כמו שקרה לדור המבול, אלא מפני שלא קיבלו אל שיטת התיקון ע"י חסד שהייתה עשויה לעזור להם להגיע לחיים ראויים.

אלו שלוש הבחינות של חסד אשר הביאו המלאכים לעולם כדי להימסר ולהיקלט אצל אברהם אבינו: נתינה מעל לטבע ע"י מיכאל, רפואה מעל לטבע ע"י רפאל, ותיקון וביטול הדין ע"י גבריאל.

מידת החסד ומצוות המילה

כיצד אברהם אבינו זכה לביקור מלאכי חסד אלה ולקבלת מידת החסד? הגורם המידי היה ביצוע המצווה "הימול לכם כל זכר". אכן – בעקבות הסרת הערלה כמצוות ה', הושרשה באברהם אבינו מידה יתרה של חסד – חסד דומה לזאת של הקב"ה. והראיה לדברינו: הפסוק האחרון של פרשת לך לך עוסק במילה: "בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אֶבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנָו". וסמוך אליו הפסוק הראשון בפרשת וירא העוסק בחסדי הקב"ה ואברהם: "וַיֵּרָא אֵלָיו יְ-ה-וָה בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח-הָאֵהָל כְּחַם הַיּוֹם". כפי שראינו, הפסוק מקיש את חסד אברהם לחסד הקב"ה, וסמיכות העניינים קושרת את החסדים האלה אל מצוות המילה. אשר על כן – בזכות המילה מסוגל אברהם אבינו להדמות אל הקב"ה במידת החסד.

ועוד, אומר זוהר לגבי מילה: "ועל דא אקרי אברהם שלים... ולא אתקיימא ביה חסד בקיומא שלים עד דאתגזר [עד שנימול]".

יום טוב – זמן של תיקון הנפש ע"י חסד

בהתאם לשורשו של יום טוב בפרשת וירא, הגדר של יום טוב מבוסס על היסוד של תיקון העולם ע"י השפעת מידת החסד. כל יום טוב מציין התערבות של ה' בחסד לטובת ישראל, דוגמת בשורת שרה: יציאת מצרים בפסח, מתן תורה בעצרת, והושבת ישראל בסוכות במדבר. ועוד, ביום טוב בעל הבית מכין אוכל לתיקון נפש האורח, דוגמת הכנסת האורחים של אברהם, וזה בא לידי ביטוי ביום טוב בהיתר המיוחד של אוכל נפש. כל בעל בית יהודי מחונן בחסד אברהם הנמסר לו דרך מצוות המילה, ודרך מידת חסד זו בעל הבית משפיע על סביבתו להביאה לתיקון.

החסד ממתק את הדין

כפי שראינו באנשי סדום יש בכוח ספירת החסד למתק ולבטל את הדין. כוח זה מופיע בדיני יום טוב.

נפסק מִמַּבֵּם הלכות יום טוב פרק א' הלכה ט"ו: המבשל ביום טוב להניח לחול אינו לוקה, שאילו באו לו אורחים היה אותו תבשיל ראוי להם.

כלומר, על אף שאסור לאפות ולבשל ביום טוב לצורך חול, אם עשה זאת הרי שבדיעבד אין על כך עונש מלקות ומותר לאכול את התבשיל.

המקור בתורה לדין זה הוא בפסוק: "וביום הראשון מקרא-קדש וביום השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכה לא-יעשה בהם אך אשר יאכל לכל-נפש הוא לבדו יעשה לכם" (שמות י"ב, ט"ז). מתרגם *תרגום יונתן* את מילות הפסוק "יאכל לכל נפש": "יתעבד למיכל לכל נפש" - דהיינו, הנעשה להאכיל לכל נפש.

תרגום יונתן דורש שהאוכל יוכן על מנת להיאכל לכל נפש, אבל אין דרישה שהוא יאכל ביום טוב בפועל. הדגש הוא על כוונת המבשל בשעת ההכנה, שאם יבואו אורחים הוא ייתן להם מהתבשיל בו ביום.

על זה יש לשאול: כיצד אנו בטוחים שהמבשל מיום טוב לחול מביא בחשבון בשעת ההכנה שאם יבואו אורחים הוא ייתן להם מהתבשיל בו ביום?

התשובה: כפי שראינו, כל בעל בית יהודי המחונן בחסד אברהם הנמסר לו דרך מצוות המילה בוודאי יתכוון בבישוליו, אפילו שהם נעשים מיום טוב לחול, לאפשרות לגמול חסד לכל מרי נפש שיזדמנו אצלו ביום טוב. והנה דוגמה שבה כוח ספירת החסד ממתק ומבטל את הדין כאשר כוח החסד של המבשל ממתק ומבטל את העונש של דין ההכנה מיום טוב לחול.

עולה מזה שדין אוכל נפש הוא אינו עוד פרט ביום טוב אלא עניין מרכזי ויסודי המבטא שורש החסד ביום טוב, ובו מובדל יסוד יום טוב מיסוד יום השבת לגמרי שהאחרון הוא יסוד של גבורה כפי שיוסבר בשיעור הבא.

כיצד אברהם אבינו קיבל את מידת החסד

ראינו שבפועל מידת החסד התגשמה אצל אברהם אבינו ע"י ביצוע מצוות המילה. כעת נעמיק יותר ונגלה את מקור חסד אברהם בעניין הבשורה על לידת יצחק.

להידמות לדרכי הקב"ה

בתחילת פרק י"ז, אנו פוגשים את יסוד העניין: "וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן-תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתֵּשֶׁע שָׁנִים וַיֵּרָא ה' אֶל-אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי-אֵל-שְׁדֵי הַתְּהִלָּה לְפָנַי וְהָיָה תָמִים. וְאַתָּה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמָאד מְאֹד" (בראשית י"ז, א'-ב'). מפרש *הספורנו*: "הסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אצלך וקנה השלמות האפשר למין האנושי ותדע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי. וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת הא-ל ית' בבריאה באומרו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו."

לפי הסבר זה של הספורנו יש כאן ציווי לפעול בדרכי ה', כשהציווי הזה הוא יותר ממצווה רגילה: הוא גִּמְר בריאת האדם. אלא שבינתיים לא נמסר לו לאברהם באיזה עניין הוא צריך להידמות לה', ואברהם מחכה לסימן לזה. ואמנם, התשובה אינה מאחרת לבוא, והיא במעשה החסד של הבשורה על לידת יצחק לאברהם.

הבשורה – חסד מעל לטבע

כשנתבשר על לידת יצחק: "וַיִּפֹּל אֲבִרָהָם עַל-פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הֲלֵבָן מָאָה-שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם-שָׁרָה הִבֶּת-תְּשָׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד?" (בראשית י"ז, י"ז). מתרגם אונקלוס "ויצחק", היינו שמח. יש לשאול: על מה שמח אברהם? לכאורה אברהם שמח על עצם הבשורה אודות הזרע המיוחל. אלא שד"ש מפרש אחרת: אברהם התפלא על עוצמת מעשה החסד שהקב"ה עושה לו, ואמר בלבו: הנעשה חסד זה לְאַחַר, מה שהקב"ה עושה לי? יש להבין את כוונת דש"י. שפתי חכמים מסבירים שאברהם משבח את ה' על שיש בו כוח לעשות מעשה מעל הטבע, ועוד, אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה לי.

לפי זה, אברהם אמנם שמח בוודאי על עצם בשורת הלידה (ר' דמכ"ן), אבל שמח עוד יותר על עוצמת מעשה החסד של ה' ועל כך שה' עשה זאת עבורו. פירוש זה מתקשר למה שאמרנו: מעשה חסד זה הוא האות שבשבילו מחכה אברהם לראות כיצד להידמות לה'. מעשה החסד הזה של ה' היה עבור אברהם דגם ומודל לחסדיו שלו עצמו כלפי הזולת. בבשורה, ה' למעשה אומר לאברהם: הסתכל במעשה החסד המושלם שאני גומל לך – שהוא מעל לטבע, וראה כיצד אתה משוכנע שמעשה זה הוא רק עבורך. בדבר הזה אתה מצווה לחקות אותי, ולפעול במידת חסד כזה בעולם ע"י כל מיני מצוות חסד. זה ייעודך וזו שלמותך בבריאה.

השמחה של אברהם בהיוודע לו חלקו

על כך שמח אברהם, בהיוודע לו תפקידו וייעודו הנעלה בעולם. כאשר האדם מגשים את הייעוד הטמון בו וממלא את חלקו בבריאה, וכאשר מוֹסְרִים ממנו כל הספקות בעניין זה, אזי הוא שמח שמחה אמיתית. ואברהם מיישם מיד את ייעודו באוהל באלוני ממרא בהכנסת האורחים בטרחה יתרה. יתכן שזו כוונת דש"י: אברהם מתפלא ושמח כשהוא רואה את ייחודם וטיבם של מעשי החסד שעליו יהיה לבצע בתפקידו.

ומנקודת מבט אחרת: אדם נברא בצלם א-להים. מתברר מכך שבעבור היהודי, הצלם הוא כישרונו לגמול חסד מעל לטבע, בדומה למידת חסדו יתברך. האדם שמח כאשר הוא עוסק בדבר שעבורו הוא נברא – בגמילות חסדים ובתורה ומצוות, כמו שאנו

אומרים בתפילת ערבית: *ונשמח* בדברי תורתך ובמצוותיך לעולם ועד כי הם חיינו ואורך ימינו...

התלבשות

שים לב שאברהם לא קיבל מידת החסד ע"י צווי ישיר כמו במצווה רגילה אלא ע"י הידמות לספירת החסד של ה' בהתרשמות עמוקה ממעשה חסד של ה'. כפי שמתבטא הספורנו קבלה זו של מידת החסד אצל אברהם היא מעשה בריאה כאשר מידה זו משלימה אותו ונהיה חלק בלתי נפרד ממנו. המונח הקבלי עבור דבר זה הוא התלבשות - ספירת החסד של ה' מתלבשת בנפש אברהם. בדומה לדרך שבה תכונות של אביו ורבו של אדם נקלטות וניכרות בו.

אהבת ה'

לפי המהר"ל, הרצון להידמות לה' בייחוד בעניין החסד נקרא אהבת ה'. כותב המהר"ל שאהבת ה' האמתית היא כשמוסר נפשו אל ה', מתקשר בו, ומשלים אותו. כמובן שאין להשלים את ה', אלא שהכוונה היא להידמות אליו במידותיו. רעיון זה מכתוב פירוש חדש לפסוק "וְאַהֲבֵתָ אֶת יְ-הוָה-אֱ-לֹהֶיךָ כָּל לְבָבְךָ וְכָל נַפְשְׁךָ וְכָל מְאֹדְךָ" להיות ציווי להידמות לה' בספירת החסד.

אומר דש"י "בכל לבבך" - (ספרי) בשני יצריך, ביצר הטוב וביצר הרע. יש לשאול: כיצד ניתן לעבוד את ה' ביצר הרע? יש לומר שכאשר אדם מידמה לה' ומלביש את מידת החסד א"כ מידה זו משפיעה על יצר הרע של האדם ורותמת ומפנה אותו לעבוד ביחד עם יצר הטוב ובזה כופלת את כוח יצר הטוב. וזהו יתרונה של ספירת החסד על ספירת הגבורה שהגבורה מכניעה ומרחיקה את יצר הרע בלבד.

שמחת יום טוב נגזרת משמחת אברהם

שמחת יום טוב נגזרת משמחת אברהם אבינו שהוא חווה באותו פסח באלוני ממרא. כאשר חוגגים את הימים הטובים לדורות, חוגגים למעשה את חסדי ה' לטובת בני ישראל. לכן על האדם להידמות לה' ביום טוב ולעשות מעשי חסד לזולת באמצעות האכלת אותם מרי נפש. ובזה האדם שמח בחלקו וייעודו בעולם שמחה אמיתית.

ברית מילה - בריתו של אברהם אבינו

אמרנו שספירת החסד מסוגלת להשפיע על יצר הרע כדי לרתום אותו לעבוד יחד עם יצר הטוב.

עניין זה כלול בעניין ברית המילה שעליה נרחיב כעת את הדיבור.

קודם נגדיר מספר מושגי יסוד של ברית בכלל:

1. ברית = הסכם יסודי שאינו ניתן להפרה בין הקב"ה לבין האדם, שעל פיו מושתתת הנהגת העולם.

2. אות הברית = תופעה גלויה שמראָה על ביצוע הברית.

3. ברית עולם = סוג ברית שנקבע שורשה בתחילה, והמשך הברית היא דבר החוזר על עצמו ומתייחס חזרה אל אותו השורש. למשל בברית שבת כל שבת מתייחס חזרה לשבת בראשית

4. החטא המיתָקֵן = כל ברית מתייחסת לחטא מסוים שעליו עבר האדם בתחילה בהשפעת יצר הרע והברית מתקנת חטא זה ומונעת חזרה עליו כאשר הברית דורשת מהאדם להשתלט על יצר הרע באותו עניין. למשל בברית הקשת מיתָקֵן חטא דור המבול.

כעת נשאל לגבי ברית המילה: מהו הסכם הברית; מהו אות הברית; כיצד הברית הזו מהווה ברית עולם; ואיזה חטא היא מתקנת.

הסכם ברית המילה

בברית המילה ה' במידת החסד משגיח ומביא להמשך וריבוי הזרע הקדוש מדור לדור דוגמת "וַיְהִי-הָאֵל-הַיּוֹדֵעַ אֶת-שְׁרָה" תמורת השתלטותו של האדם על יצרו בעניין איסורי העריות כפי שכתוב (בראשית י"ז, א'-ב'): "... וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֶל-שְׂדֵי הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד (תמיד) = השתלטות על איבר המין בעניין העריות, דש" (שם). וְאַתָּה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמֵאד מְאֹד (המשך וריבוי הזרע)".

ניכר בפרשות רבות בתורה כיצד ה' מקיים את "חלקו" בברית המילה בהתערבות בחסד בבניית המשפחות של יצחק ויעקב. זהו זכירת הברית ואילו חלקו של האדם, השתלטותו על היצר בעניין גלוי עריות, הוא שמידת הברית - על האדם לשמור שהזרע לא ילך למקום טומאה.

אות ברית המילה

אות הברית היא מילת התינוק הנולד בכל דור כאשר היא מראָה על ביצוע הברית היינו על השגחת ה' על המשך הזרע עד כאן כפי שכתוב: "וַנְּמַלְתֶּם אֶת בְּשָׂר עַרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" (בראשית י"ז, י"א).

כל ילד שנולד הוא חוליה נוספת בקיום ברית המשך זרע אברהם. כפי שמוכח במוקד בקיום מצוות מילה, בכריתת הערלה, מתגלים בשורש נשמת התינוק שבעים אורות דחסדים שהם גימטריה מ"ל. וזהו התגלות חסד אברהם אצל התינוק.

יוצא שיום טוב וברית מילה עניין אחד הם: הנהגת חסד אברהם לדורות. וכן נפסק בשו"ע (תקנט, ט'): יום הברית הוא יום טוב לבעלי הברית.

ברית עולם

ברית מילה נקראת גם *ברית עולם* כפי שכתוב: "... וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְיִזְרְעֻ אַחֲרָיו" (בראשית י"ז, י"ט). לפי ההגדרה שהבאנו, ברית עולם הוא דבר החוזר על עצמו ומתייחס לאותו שורש. כאן ה' קבע שורש **בנפשו** של אברהם אבינו, שזרעו של אברהם אבינו ישא את כל התכונות הטובות שלו ויירש את הארץ.

אנו מייחסים כל ילד הנולד, החוליה הנוספת בתהליך ההולדה, חזרה אל השורש, שהוא אברהם אבינו. ניתן לראות את התינוק כחזרה על אברהם אבינו, מבחינת מידת החסד שבו.

החטא המיתקן

כאמור, ברית המילה דורשת השתלטותו של האדם על יצרו בעניין איסורי העריות, והוא החטא המיתקן בברית זו. דוגמה להשתלטות זאת היא גירוש ישמעאל הנער בגין גלוי עריות כדי שיצחק אבינו לא ילמד ממעשיו הרעים כפי שכתוב: "וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת-בֶּן-הָהָרַ הַמִּצְרִית [עם שטופי זימה] אֲשֶׁר-יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצָּחָק (גלוי עריות)" (בראשית כ"א, ט', דש"י שם, ור' כלי יקף שם פסוק י').

עבודה זרה הוקשה לגלוי עריות כפי שכתוב: "... וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם [זו מינות] וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם [זו זנות] אֲשֶׁר-אַתֶּם זִנִּים אַחֲרֵיהֶם" (במדבר ט"ו, ל"ט, דמב"ן שם) וא"כ גם ע"ז היא חטא המיתקן בברית המילה וזהו מה שכתוב: "כִּי-יִמָּצָא בְּקִרְבְּךָ בְּאֶחָד שְׂעִרֶיךָ אֲשֶׁר-הֵ-ה-נ-ה א-לֵהֶיךָ נָתַן לָךְ אִישׁ או-אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת-הָרַע בְּעֵינֵי ה-ה-נ-ה א-לֵהֶיךָ לַעֲבֹד בְּרִיתוֹ. וַיִּלָּךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים..." כאשר "בריתו" כאן היא ברית המילה.

ברית המילה בעשרת הדברות

ברית המילה נכרתה שנית עם כלל ישראל בעשרת הדיברות שניתנו בסיני כפי שכתוב בדברים ד': "וַיֹּצֵא לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לְחֻת אֲבָנִים." ברית המילה מופיעה בארבעה דיברות כך: אנכי ולא

תרצח מתייחסים להמשך הזרע הקדוש, זכירת הברית, ואילו לא יהיה לך ולא תנאף מתייחסים להשתלטות על היצר בעניין גילוי עריות ועבודה זרה היינו שמירת הברית.

- אֲנִי יְ-הוָה יְ-הוָה אֶלֶּהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם [במידת החסד לצורך המשך זרע אברהם, זכירת הברית]
- לֹא תִרְצֹחַ [ותקטע המשך הזרע כפי שכתוב ברצח הבל: "דְּמֵי אָחִיךָ" - דמו ודמי זרעיותיו (בראשית ד', י', דש"י), זכירת הברית]
- לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי [היינו לא לעבוד עבודה זרה, שמירת הברית]
- לֹא תִנָּאֵף [ולעבור גילוי עריות, שמירת הברית]

רתימת יצר הרע

רואים כאן כיצד יצר הרע נרתם לעבוד עם יצר הטוב. הדחף לגילוי עריות נבלם כאשר אותו דחף מופנה לקיום מצוות פרו ורבו בקדושה למען המשך הזרע הקדוש בתיאום עם מעשה חסד של ה' בעניין. כמו כן הדחף לע"ז נבלם ומופנה לאהבת ה' ולעשיית מצוות עשה במסירות נפש.

ברית המילה ותפילת זיכרונות

בתפילת זיכרונות אומרים: "א-להינו וא-להי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם. וזכר לנו ה' א-להינו את הברית האת החסד... ברוך אתה ה' זוכר הברית."

על איזו ברית מדובר? כתוב "את הברית ואת החסד" לומר שזוהי ברית המילה המבוססת על חסד. לאחר שמזכירים במלכויות את המלך המשפט אנו מזכירים את ברית המילה שהיא מצד החסד כדי לרכך את הדין לטובתנו. ועוד, זהו משכתוב בפיוט "א-ל-מסתתר": א-להי אברהם זכור לעבדך.

הכהנים מברכים את העם באהבה

כעת נגלה את מידת החסד אצל כלל הכהנים.

הכהנים ככלל ירשו את תפקידו של אברהם אבינו לקלוט את ספירת החסד ולהעביר אותה לכלל ישראל עד היום.

אנו למדים מברכת המצווה של ברכת הכהנים "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל כאהבה":

- שעל הכהן המברך לאהוב את ישראל ("משנה ברורה" קכ"ח, ל"ז).
- שאהבת ישראל היא מידה המושרשת בכהנים מאז ימי אהרן כפי שכתוב "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן". מסביר השפת אמת: "כיצד הכהנים קנו את מידתם? בכל איש ישראל רק לאהרן היה האהבה שבכלל ישראל. וע"י שהיה כן מדתו כמ"ש אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. ואהרן בחר לו זה הדרך וזכה בו להיות כלי מוכן בעבור כל בני ישראל." כלומר, בזכות שבחר לנהוג במידת החסד של אברהם אבינו שנמסרה לו ע"י ברית המילה, אהרן זכה להיות כלי מוכן להעביר חסד לכל ישראל. ואותה קדושה הושרשה בכהנים.

הכהנים קולטים ומשפיעים את מידת החסד

עולה שהכהנים ככלל משפיעים בברכתם את ספירת החסד מאת השכינה, המלכות, אל כלל ישראל, ובכך הם מהווים כלי קיבול לספירת החסד עבור עם ישראל. ועוד, על ידי עבודת הכהנים במקדש נמשך נשפע שפע החסד מאור אין סוף ב"ה לכלל ישראל, כי בעבודה זו של הקרבנות הכהנים מקרבים את ישראל למקור השפע.

והובא אל הכהן – כוח החסד לתקן ולרפא

ראינו אצל אברהם אבינו שלספירת החסד יש כוח לתקן את הרע. אפילו אנשי סדום, שהיו רעים וחטאים (ככתוב: "ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד") יכלו לעבור תיקון אילו היו מקבלים על עצמם את החסד שהדגים להם לוט.

כפי שמגלה לנו בעל הנתיבות שלום במאמרו "והובא אל-הכהן" (בפרשת מצורע), לכהנים, בהיותם בעלי ספירת החסד, יש הכוח לתיקון ע"י חסד. על פי מה שמובא בחז"ל, מצורע הוא מלשון מוציא רע. יש חטאים שהאדם חוטא אשר עיקר החטא בהם הוא עצם מעשה האיסור, ואילו יש חטאים הנובעים מן השורשים של מידות רעות, כגון גאווה או תאוה. נראה שחטאי אנשי סדום היו מהסוג השני, כפי שכתוב: "רעים וחטאים". במצורע יש שורש של מידות רעות שמוציא רע ומחטיא אותו, וזה בא לידי ביטוי בנגע צרעת. הפתרון המוצע הוא "והובא אל הכהן": רק מגע עם כוח מיטיב, כוח החסד, מסוגל לשרש את שורש הרע מהאדם ולהושיע את נפשו מתפיסת הסטרא אחרא, וממילא יתרפא הנגע.

כאמור עניין זה בא לידי ביטוי בתפילת שמונה עשרה בבקשת הרפואה. "רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונְשֹׁע, כי תהלתנו אתה, והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו כי א-ל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. בא"י רופא חולי עמו ישראל." בקשה זו פונה לספירת החסד, כמוכח משם הקודש "א-ל" במילים "א-ל מלך רופא נאמן", והיא מבקשת

השפעת אור החסד כדי לרפא את גופנו, ובעיקר להושיע את נפשנו, מתפיסת הסטרא אחרא ומדינים קשים, כאשר אור החסד בא אלינו דרך הכהנים.

סיכום

בסיכום: ראינו כיצד ספירת החסד של הקב"ה שבחינותיה הן נתינה ורפואה שמעל לטבע התלבשה בנפש אברהם אבינו והקנתה לו מידה החסד שמעל לטבע. במידה זו אברהם הצליח לעשות תיקונים רבים בעולם. ראינו שהשורשים של יום טוב ושל מצוות המילה הם בספירת החסד. הסברנו שברית המילה היא הסכם המושתת על חסד הקב"ה והשתלטות האדם על ע"ז וג"ע. ולבסוף ראינו שהכהנים הם היורשים של אברהם אבינו ככלי שקולט ספירת החסד ומעבירה לכלל ישראל. כל אלה הופעות פרטיות של נוסחה אחת של חסד המשפיעה על העולם.

פרק ג ספירת הגבורה

ספירת הגבורה

בשיעור השלישי אנו נמשיך בהסבר של הספירות ונסביר כעת את ספירת הגבורה. כלולים בספירת הגבורה גם הנושאים: הגבורה של ה', הגבורה של יצחק אבינו, יחסי גומלין בין חסד וגבורה, ברית השבת, ועבודת הלויים.

כפי שהסברנו בשיעור הראשון, הספירות הן כעין נוסחאות שדרכן ניתן להבין את השפעות ה' על העולם ועל האדם ולקשור ולאחד אמירות ומאורעות שונים בתורה שלכאורה אינם קשורים וכך לרכוש את יראת ה', יראת הרוממות.

ניזכר בהגדרת ספירת הגבורה שלמדנו בשיעור הראשון:

כתוב בתהילים (ל"ד ט"ו) "סור מִרַע וַעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ". בשיעור השני הגדרנו את המושגים טוב ורע כקיום ואי קיום מצוות התורה כאשר הביטוי "עֲשֵׂה טוֹב" הוא קיום מצוות העשה בתורה והביטוי "סור מִרַע" הוא קיום מצוות הלא תעשה בתורה.

גבורה - גבורה מוגדרת כ"סור מִרַע" במעשים, והיא כוללת קיום מצוות הלא תעשה בתורה. שם הקודש של גבורה הוא א-להים. גבורה מתואר בתואר "גבור" - וגבורה היא המידה של יצחק אבינו.

עד כאן ההקדמה מהשיעור הקודם. כעת נעמיק בהגדרה זאת.

גבורה - מידת הדין

הספר שערי אורה (שער ו', ע"ג) אומר שספירה זו נקראת גם בית דין של מעלה. היא מתגברת לעשות דין ומשפט בפושעים ובחוטאים והיא הנוקמת מיד הרשעים והמתקוממים אל ה' יתברך כפי שכתוב בפסוק בירמיה ל"ב, י"ח: "עֲשֵׂה חֶסֶד לְאֱלֹפִים וּמִשְׁלָם עֲוֹן אָבוֹת אֶל-חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר י-ה-ו-ה צָבָאוֹת שְׁמוֹ". כאשר המילה הגבור, מידת הגבורה, מתייחסת חזרה ל"ומִשְׁלָם עֲוֹן", מידת הדין. מידת הדין היא אופן של "סור מרע" כאשר הרע הוא הפשיעה והרשעה.

יש להבדיל בין מידת הדין לבין משפט אמת שפגשנו בשיעור הראשון לגבי ספירת התפארת. כאשר הקב"ה דן את העולם הדין שנקבע הוא תוצאה של מידת הדין

כלומר, מידת הגבורה, יחד עם מידת החסד כאשר שניהם מתמזגים למידת התפארת, היינו משפט אמת. לעומת זאת, מידת הדין הטהורה היא ללא חסד ורחמים.

אמנם, יש מקרים שה' פועל בעולם לפי מידת הדין הטהורה: העולם נברא בראשונה לפי מידת הדין בשם א-להים (בראשית פרק א') ורק אחר כך שותפה מידת החסד והרחמים בשם י-ה-ו-ה כפי שכותב רש"י. ובעולם הבא ה' יחזור וינהיג שוב את העולם לפי מידת הדין. ועוד, ה' נוהג במידת הדין כלפי המלאכים (כפי שכתוב "מְרוֹם נֶאֱדָר בְּכַח וּגְבוּרָה" (יש"ה, ע' 52)).

הגבורה של ה'

ברכת הגבורות, הברכה השנייה שבתפילת שמונה עשרה, מגלה עוד דרכים שבהן הקב"ה משפיע ספירת הגבורה בעולם.

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מַחֲיָה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף - מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם: בקיץ - מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד. מַחֲיָה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמַקְיֵם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָיִם כְּמוֹךְ בַּעַל גְּבוּרֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ. מֶלֶךְ מִמִּית וּמַחֲיָה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה ה' מַחֲיָה הַמֵּתִים:

מזהים בברכה זו שלוש דרכים עיקריות שבהם ה' פועל בספירת הגבורה:

א. תחיית המתים

ב. הורדת הגשמים

ג. פְּלִפּוּל (לכלכל) וקיום החיים

תחיית המתים - בדומה לבריאת העולם שנעשתה בראשית במידת הדין, בתחיית המתים תתגבר ותתעלה לעולם מידת הדין כפי שרמזו: "אֶשֶׁת-חַיִּל [בינה, מידת הדין] עֲטֶרֶת בַּעֲלָהּ [חכמה, מידת החסד]".

הורדת הגשמים - הגמרא בתענית (ב.) שואלת "מאי גבורות גשמים", מדוע הורדת גשמים נקראת גבורות, מידת הגבורה, והגמרא מוכיחה את זה מבריאתו של העולם שגם היא נעשתה במידת גבורה, במידת הדין.

כָּלִכּוֹל וְקִיּוֹם הַחַיִּים – זהו הספקת הצרכים היום יומיים של האדם בברכה. מצד אחד עניין זה מבוסס על הורדת גשמים, הכח להתגבר על הטבע, ומצד שני יש בו משום נתינה שהיא מידת חסד ואמנם כתוב מכלכל חיים בחסד. אלא שכאן הגבורה היא העיקר ומידת החסד מופיעה כתת-מידה של גבורה: חסד שבגבורה כמו שאומרים בספירת העומר. זהו דוגמה של עניין כללי אצל הספירות: כל ספירה מתחלקת ל-10 תת-ספירות המפרטות את התנהגותה.

ועוד, רואים בברכה זו של גבורות אזכור של "רופא חולים" כאשר רפואה זוהתה בשיעור השני כפעולה מובהקת של חסד כפי שכתוב "א-ל נא רפא נא לה" (א-ל הוא שם חסד) וכמופיע בברכת "רפאינו". ואמנם לרפואה צד של נתינה ועשיית טוב וצד של התגברות על טבע וסוד מרע. אפשר לומר שבברכה זו רפואה היא חסד שבגבורה ושם בפסוק ובברכת רפאינו היא גבורה שבחסד. נראה שזה תלוי במגמה של האיש החווה ומושפע מהספירה. איש חסד כאברהם היה אומר שרפואה היא גבורה שבחסד וזהו ברכת "רפאינו" ואלו איש גבורה כיצחק היה אומר שרפואה היא חסד שבגבורה. כמו כן סומך נופלים ומתיר אסורים.

בברכת "ברך עלינו", ברכת השנים, בתפילת שמונה עשרה אנו מבקשים את השפעת ספירת הגבורה שהוזכרה בברכת אתה גיבור: בָּרַךְ עָלֵינוּ ה' אֱ-לֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה [זהו קיום החיים בברכה – חסד שבגבורה] בְּקִיץ וְתָן בְּרָכָה בַּחוּרֶף וְתָן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה [זהו גבורה] וְשִׁבְעֵנוּ מְטוֹבָה, וּבָרַךְ שְׁנָתָנוּ כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

מידת הגבורה של האדם

מידת הגבורה, מידת הדין, אצל האדם בא לידי ביטוי בשמירת מצוות הלא תעשה בתורה כאמור. כדי להישמר מלעבור איסורי עריות וממאכלים אסורים האדם צריך להיאבק בגבורה נגד יצר הרע הבא להכשיל אותו. ככל שהוא מקפיד ומדקדק בפרטי האיסור כך כח גבורתו מתעצם. כמו כן כשהוא מצליח לשמור את המצוות היותר קשות לו וזהו העלאת "נקודת הבחירה" שעליה מדברת הרב דסלר בספרו מכתב מאליהו – היינו העלאת מידת הגבורה.

יצחק אבינו חי לפי מידת הדין הטהורה, כי יצרו נשרף בהיותו עולה תמימה בעקידה וא"כ יצרו אינו מתנגד לצווי ה', והאירה מידתו, פחד יצחק, די לקבל על עצמו משפטם של כל בני ישראל לדורותיהם, כמו שאמרו חז"ל: "לעתיד לבוא יאמר הקב"ה לאברהם אבינו: בניך חטאו. והוא יענה: ימחו על קידוש שמך. וכן יהיה לגבי יעקב.

ורק יצחק אבינו לא יסכים, ויטען: פלגא עלי ופלגא עלך. ואת"ל כולם עלי - הא קריבת נפשי קמך!" (שבת פט:). ובהתאם למידה זו יצחק אבינו זכה לברכת מאת שערים, ברכת קיום בארץ.

הגבורה והיראה

מידת הגבורה קשורה ליראת ה'. אומר שערי אורה: בא יצחק והוסיף [על אברהם] והודיע מדת הפחד שאם לא יעבדו אותו ית' יענישהו כעבד הצורר באדוניו והטיל אימה ופחד על הברואים והכניסם תחת ענפי השכינה כי יצחק ירש מידת הפחד (הגבורה) (שער ז', ע"ט). ועוד, יצחק מוכיח את הבריות מצד הפחד ובמידת הפחד והעונש [שישמרו] מצוות לא תעשה. עולה שכל שיש באדם יראת ה' כך הוא יכול להתגבר ולהצליח לעמוד מול היצר בשמירת מצוות הלא תעשה. כאן מדובר לא רק על יראת העונש אלא גם על יראת החטא הנעלה יותר כפי שמוסבר במסילת ישרים.

קבלת מידת הגבורה בהידמות אל ה'

בשיעור הקודם למדנו כיצד אברהם אבינו קנה את מידת החסד בהידמותו למעשי החסד של הקב"ה, אשר היו מעל לטבע. כמו כן, התורה מתארת כיצד יצחק אבינו הגיע לשלמות במידת הגבורה ע"י הידמותו אל מידת הגבורה של הקב"ה.

בהתערבות ה' בעולם במידת הגבורה, היהודי מרגיש פליאה לנוכח גודל המעשה, ומתוך כך מרגיש את עצמו קטן ורחוק מה' מרחק עצום. היהודי יגיב לחוויה זו של יראת ה' במספר דרכים. ראשית, מתוך הפליאה הגדולה הוא רוצה לשיר שבחים לה', דוגמת שירת הים: "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְ-הוָה-בְּמַצְרַיִם וַיֵּרָאוּ הָעָם אֶת-יְ-הוָה-וַיֹּאמְרוּ בֵּי-הוָה-וּבְמִשֶּׁה עֲבָדוּ (שמות י"ד, ל"א) - אֲזַי שִׁיר-מִשֶּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה הַזֹּאת לִי-הוָה-... (שמות ט"ו, א'). שנית, הוא ישמור מרחק ממקום השכינה, כפי שכתוב: "... וַיִּסְתֵּר מִשֶּׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּית אֵל הָאֱ-לֹהִים" (שמות ג', ו'), וכן: "... וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעֻזוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק" (שמות כ', ט"ו). הדרך השלישית היא הקליטה, ההפנמה והקנייה של מידת הגבורה אצל היהודי. כאן היהודי רוצה להידמות לקב"ה בכוח התגברותו ית' על הטבע להיות מסוגל לעמוד מול קשיים ואתגרים הן מבפנים - מיצר הרע - והן מבחוץ, ולבצע את המוטל עליו.

יצחק קונה את מידת הגבורה

יצחק אבינו הרגיש את מעשי הגבורה של ה' ובכך קנה את מידתו הא-להית של גבורה ישירות מה', ע"י הידמות אליו ית' בדרך השלישית הנ"ל. נאמר לו בזמן הרעב: "... שָׁכֵן בְּאֶרֶץ ... וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ..." (בראשית כ"ו, ב'-ג'). דהיינו, שכון

בארץ ואני אלמד אותך פרק באמונה וגבורה, והוא: "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא [על אף שהיא קשה] וַיִּמְצָא בְשָׂנָה הָהוּא [על אף שהיא קשה] מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְ-ה-וָה-ה' (שם, י"ב). יצחק מושפע עמוקות ממעשה הגבורה העילאי הזה של ה', כי פרנסתו של אדם קשה כקריעת ים סוף, ובתגובה יצחק התחזק מאד בגבורה ואמונה, כפי שכתוב מיד: "וַיִּגְדֹּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַגְּדֹל עַד כִּי-גָדֹל מְאֹד" (שם י"ד). ההתייחסות של השלישייה "ויגדל"-"וגדל"-"גדל מאד" היא לחפירת שלוש הבארות בסמוך, שעניינה תיקון השכינה בגבורה.

בקניין מידת הגבורה, יצחק ודאי חזר והשפיע את מידתו הלאה לנפשות אחרות ו"פרינו בארץ". ובזכות מידה זו של יצחק, אבימלך בא להציע לו ברית שלום.

הידמות זוהי הלבשה

הדגשנו שעיקר קניין מידת הגבורה ע"י יצחק היה בהידמותו של יצחק לה'. ה' עשה גבורה מעל הטבע בעניין "מאה שערים", ויצחק קלט מידה זו והפנים אותה.

שים לב שיצחק לא קיבל מידת הגבורה ע"י צווי ישיר כמו במצווה רגילה אלא ע"י הידמות לספירת הגבורה של ה' בהתרשמות עמוקה ממעשה גבורה של ה'. קבלה זו של מידת הגבורה אצל יצחק היא מעשה בריאה כאשר מידה זו משלימה אותו ונהיה חלק בלתי נפרד ממנו. המונח הקבלי עבור דבר זה הוא התלבשות - ספירת הגבורה של ה' מתלבשת בנפש יצחק. בדומה לדרך שבה תכונות של אביו ורבו של אדם נקלטות וניכרות בו.

גבורה ממותקת בחסד

בפרשיית הבארות (כ"ו, כ"ד) נאמר ליצחק כי הוא יבורך בזכות אברהם: "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנִכִּי אֶ-לֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אֵל-תֵּיכָא כִּי-אַתָּה אָנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת-זַרְעֶךָ בְּעֵבֹר אַבְרָהָם עֲבָדִי." ועל כך יש לשאול: מדוע ברכתו של יצחק תלויה בזכותו של אברהם? והלא כבר ראינו שיש ליצחק זכויות, די והותר. הדבר מבואר בשפת אמת: אי אפשר לקיים את העולם במידת הדין בלבד. כלומר, אם לפי מידת הדין, יצחק היה מעניק את הברכות לעשו הבכור, והכול היה מתקלקל. ולכך נדרשת מידת הרחמים של אברהם, להפנות את הברכה אל יעקב. דבר זה יצא אל הפועל באמצעות רבקה, שעליה כתוב "וַבָּה אֵדַע כִּי-עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם-אֲדָנִי", לפיכך יובן מדוע תלה ה' את ברכות יצחק באברהם.

מכאן לומדים שלמרות שחסד וגבורה הן הפכים נמצא שאחת יכולה להשפיע על השנייה. איש בעל גבורה כמו יצחק יכול לקבל השפעה של חסד מאיש בעל חסד כמו

אברהם וא"כ אומרים שהגבורה מתרככת או ממותקת. ההיפך הוא גם נמצא: איש חסד כמו אברהם יכול לקבל השפעה של גבורה מאיש בעל גבורה כמו יצחק. כאן אפשר לומר שהחסד מחומצת ע"י הגבורה.

לפי האריז"ל שני התהליכים של מיתוק וחימוץ התרחשו בעקדה. באותו מעמד התווספה ליצחק מידה של חסד ואילו לאברהם התווספה מידה של גבורה כפי שהי אומר לאברהם "כי עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה" כאשר היראה מסמן גבורה.

החשיבות של מיתוק הגבורה בחסד הודגשה כבר. אלא יש לשאול מדוע יש לחמץ את החסד בגבורה? התשובה: כי חסד לכדו ללא שום ריסון עלול להביא לתוצאות לא ראויות, כפי שמביא אבי עזרי בדרשה: "כִּי אֶת-כָּל-מַעֲשֵׂה הָאֱ-לֹהִים יָבֵא בַמִּשְׁפָּט עַל כָּל-נִפְעָלָם אִם-טוֹב וְאִם-רָע" (קהלת י"ב, י"ד) פירושו, שיש משפט גם על המעשה הטוב הגדול ביותר, כי גם בו עלולים להיות פגמים דקים.

כן כתוב "וַיִּשְׁמְרֵם אֶת-הַמִּצְוֹת" (שמות י"ב, י"ז), אומר דש"י: שלא יבואו לידי חימוץ, מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר, אל תהי קורא את המצוות אלא את המצוות. אנו רואים מדברי דש"י אלה שהשמירה, שהיא תכונה של גבורה, שבדרך כלל שייכת במצוות לא תעשה, שייכת גם במצוות עשה, היינו חסד. ההבדל בין מעשה חסד גדול - מצוות אכילת מצה כשרה בפסח, לבין עברה חמורה שעונשה כרת - אכילת חמץ בפסח - הוא דק מאוד, עיכוב של כמה דקות בלבד, וחייבים להישמר מפניו. זוהי גבורה בחסד.

יש להבדיל בין ההשפעות הגומלין של מיתוק באיש גבורה וחימוץ באיש חסד לבין ספירת התפארת שבה חסד וגבורה משולכות יחד בהנהגת איש אחד כפי שלמדנו בשיעור הראשון.

ברית יצחק

עם תכונה של "עולה תמימה" יצחק יכול להסתדר בארץ בזמן רעב ואף להתעשר, מפני שיצחק חי על פי מידת הדין הטהורה. הוא מילא אחר כל הוראות ה' ללא שום ספקות, הרהורים או הקלות, לכן ה' סיפק לו את הראוי לו, לפי הדין.

מידת ה' של כלכלה וקיום החיים מתגברת בהתאם להתנהגותם של ה"חיים". ככל שהם עצמם נוהגים במידת הדין אזי ה' מגביר את ברכת הקיום עליהם דוגמת יצחק אבינו.

רעיון זה בא לידי ביטוי בברית הנכרתת עתה בין ה' לבין יצחק אבינו. באמרו ליצחק "שֶׁכֶן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים ... וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי-לֹךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֶן אֶת-כָּל-הָאֶרֶץ הַזֹּאת הָאֵל ... " (בראשית כ"ו, ב'-ג'), ה' כורת עמו ברית חדשה, ברית קיום בארץ. ברית זו שנקראת ברית יצחק, נפרדת ושונה מברית המילה שנזכרת בסוף פסוק ג': "וְהִקְמַתִּי אֶת-הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ". אומר לו הקב"ה ליצחק אבינו "שֶׁכֶן בְּאֶרֶץ" מבחינת "בְּטַח בִּי-ה-ן-ה-וְעֵשָׂה-טוֹב שֶׁכֶן-אֶרֶץ וְרֵעָה אֱמוּנָה" (תהילים, ל"ז, ג'). מפרש שם המלבי"ם: "רֵעָה אֱמוּנָה", תדמיה ככבש במרחב שרועה ומאמין שההרים יצמחו תמיד חציר ועשב. כלומר, תשתלט על יצחק שלא להחשיב את עצמו כ-"פְּחִי וְעֵצִים יָדִי" אלא תאמין בברכת ה' לקיומך בארץ, וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ דוגמת "וְיִזְרַע יִצְחָק ... מאה שערים".

ואמנם, היה מקום ליצחק אבינו להתגאות בהצלחת יוזמתו לזרוע תבואה, בזמן שהמקצוע המשפחתי הוא רעיית צאן, אלא שיצחק לא ייחס את הצלחתו לכוחו אלא לברכת ה' כפי שמדויק מהכתוב (בראשית כ"ו, י"ב): "וְיִזְרַע ... וַיִּמְצָא ... וַיְבָרְכֵהוּ יְ-ה-וָה-ן-ה". הסדר היה צריך להיות "וְיִזְרַע ... וַיְבָרְכֵהוּ יְ-ה-וָה-ן-ה ... וַיִּמְצָא". התורה איחרה "וַיְבָרְכֵהוּ יְ-ה-וָה-ן-ה" לאחר "וַיִּמְצָא" לומר ש"וַיְבָרְכֵהוּ יְ-ה-וָה-ן-ה" זוהי המחשבה של יצחק אבינו שברכת ה' גרמה להצלחה ולא כוחו של עצמו.

ברית יצחק באה לידי ביטוי בברית השבת (ר' יש"ה "בריתי יצחק - ברית השבת", עמ' 120).

ברית שבת

לאחר שלמדנו בשיעור השני על הברית הראשונה, ברית המילה, המבוססת על חסד אברהם, כעת ניגש לברית השנייה, המבוססת על גבורה: ברית שבת שהיא בריתו של יצחק אבינו והיא: ע"י הכנעת מידת הגאווה של כוחי ועוצם ידי בביטול מלאכה יצירתית בשבת תצא ברכת קיום בארץ לכל השבוע. נסביר את הדברים.

לפי הגדרות מושגי הברית בשיעור השני, נראה עבור ברית השבת: מהו הסכם הברית; מהו אות הברית; כיצד הברית הזו מהווה ברית עולם; ואיזה חטא היא מתקנת.

התורה מתייחסת לעניינן של ברית השבת ואות השבת בפרשת כי תשא, בפסוקים הבאים:

א. "וַשְׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְ-הוָה-נְ-ה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ" (שמות ל"א, ט"ז).

ב. "וְאֵתָה דְּבַר אֵל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת-שַׁבְּתִי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי יְ-הוָה-נְ-ה מְקַדְּשְׁכֶם" (שמות ל"א, י"ג).

הסכם הברית

בברית השבת ה' מברך את האדם בברכת קיום בארץ דוגמת "וַיִּזְרַע וַיִּצְחַק ... מֵאָה שָׁעָרִים" כפי שכתוב: "עַל-כֵּן בָּרַךְ יְ-הוָה-נְ-ה אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת" [להיות מקור הברכה] תמורת השתלטותו של האדם על יצרו בעניין "כָּחִי וְעֶצְמִי יָדִי", שהאדם יכיר שבה' עיקר כח הבריאה ושכוחו של האדם ליצור בא מהבורא ית' כפי שכתוב: "בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְ-הוָה-נְ-ה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ" (שמות ל"א, ט"ז). כלומר עשה ה' אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ ולא שהאדם עשה אותם, והאדם מאותה זאת ע"י ביטול מלאכה יצירתית שמלאכה יצירתית היא מקור לגאווה. ואיתות זה הוא אות שבת.

שבת – ברית עולם

"וַשְׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. נִסְבִּיר אֵת הַמוֹנַח בְּרִית עוֹלָם עַל פִּי פִירוּשׁוֹ שֶׁל הַשֵּׁשֶׁת אִמַּת: כֹּאשֶׁר ה' בְּרָא אֵת הָעוֹלָם בְּשֵׁשֶׁת יָמִים וּשְׁבַת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, הוּא קִבְעַת שׁוֹדֵשׁ בְּזִמְנָה, לִפְנֵי כָל זִמְנָה קִיּוֹם הָעוֹלָם מִתְחַלֵּק לְשִׁבְעוֹת, כֹּאשֶׁר כָּל שִׁבְעָה מִתִּיחָס חֲזָרָה לְאוֹתוֹ שׁוֹדֵשׁ, הַשְּׁבִיעִי הָרִאשׁוֹן. לִכֵּן, כֹּאשֶׁר אֲנִי שׁוֹמְרִים שִׁבְתָּ, אֲנִי מִתִּיחָסִים לְאוֹתוֹ שׁוֹדֵשׁ, וְחֻוּיִם מְחַדֵּשׁ בְּכָל-יּוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית. לִכֵּן שִׁבְתָּ נִקְרָאת בְּרִית עוֹלָם לִפִּי הַהִגְדָּרָה שֶׁהִבְאֵנוּ לַעֲלִיל.

החטא המיתקן

ברית שבת מתקנת את חטא אדם הראשון כפי שכתוב בפרקי דרבי אליעזר י"ט: בא יום השבת ונעשה סניגור לאדה"ר [שחטא ביום השישי], ... ובזכות יום השבת ניצל אדם מדינה של גיהנם וראה אדם כחה של שבת, אמר לא לחנם ברח הקב"ה את השבת וקדש אותה, התחיל משורר ומזמר ליום השבת, שנאמר (תהלים צ"ב, א'): "מִזְמֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת". הסבר: ברצונו להשתוות לה', אדם הראשון פגם באמונה בבורא עולם ועבר על "וְאִמַּתְךָ בְּלִבְכָךְ כָּחִי וְעֶצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת-הַחֵלִיל הַזֶּה" (דברים ח', י"ז). בשבת, כששוכת האדם מכל מלאכות יצירה לכבוד ה', הוא מודה שמקור

כוח היצירה שלו הוא ממנו ית' ולא מ"כחי ועצם ידי" וזהו מה שכתוב "טוב להדות לִי-ה-נ-ה" (תהלים צ"ב, ב') וזהו תיקונו של החטא.

בריתו של יצחק אבינו

יוצא שיעיקר ברית השבת הוא מצד השמירה, השביתה ממלאכה, כפי שכתוב: "וְשָׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת" וזהו מכח ספירת הגבורה וברית זו מושרשת ביצחק אבינו שספירתו גבורה. ואכן, יצחק אבינו הכניע את יצרו בגבורה מפני הבורא בעקידה ונתברך בכך בברכת קיום בארץ כפי שכתוב: "כִּי-בָרַךְ אֲבִרְכֶּךָ" (בראשית כ"ב, י"ז, דש"). וזהו מה שכתוב: "אֲשֶׁרִי אֲנוֹשׁ יַעֲשֶׂה-זֹאת (ישמור שבת) וּבֶן-אָדָם (הראשון) יִחְזִיק בָּהּ שְׁמִר שַׁבָּת מִחֻלּוֹ וְשִׁמְר יָדוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל-רָע" (ישעיה נ"ו, ב') כלומר, שמירת שבת הוקשה ל"סור מרע" היינו גבורה.

ברית השבת בעשרת הדברות

ברית השבת שנכרתה לראשונה עם יצחק אבינו נכרתה שנית עם כלל ישראל בעשרת הדיברות שניתנו בסיני כפי שכתוב בדברים ד': "וַיִּגַּד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיְכַתְּבֶם עַל שְׁנֵי לְחוֹת אֲבָנִים." כבר ראינו בשיעור השני כיצד נכרתה ברית המילה בדיברות הראשונות. ברית השבת מופיעה בארבעה הדיברות הבאות: לא תשא ולא תגנב שמתייחסים להתחזקות במידת הענווה כתיקון לגאווה של כחי ועצם ידי, ואילו זכור את ולא-תענה מתייחסים לברכת קיום בארץ.

▪ לא תשא את-שם-י-ה-נ-ה א-להיך לְשׁוֹא (מתוך גאווה) (וזאת ע"י שתתחזק במידת הענווה וכן "שְׁמֹר אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדֶשׁ" היינו תיקון הגאווה ע"י ביטול מלאכה יצירתית)

▪ לא תגנב (ותשעבד אדם שבו צלם א-להים גם זה מתוך גאווה)

▪ זכור את ... על-כֵּן בָּרַךְ י-ה-נ-ה אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת (להיות שבת מקור ברכת קיום בארץ)

▪ לא-תענה ברעך עד שקר (המחלל שבת כמעיד עדות שקר ברעך - בהקב"ה - כבורא העולם ומברכו)

הלוויים קולטים ומשפיעים מידת הגבורה לכלל

התפקיד של יצחק אבינו כקולט ומעביר ספירת הגבורה נירש ע"י כלל שבט הלוויים. התפקידים של הלוויים במקדש - שירה ושמירה - מהווים סך הכל את מידת הגבורה.

כפי שאמרנו כבר בקשר לגבורה: שירה - מתוך הפליאה הגדולה כשירת הים, ושמירה - שמירת מרחק ממקום השכינה.

כתוב *מוֹדֵד* (בהעלותך קנ"א ע"ב) "רבי שמעון אמר, ביומא דסלקין ליואי בדוכתייהו בתריין פרים [מהיום שעלו הלוויים לעבודה ע"י הקרבת שני פרים], מאי טעמא פרים, אלא אינהו כפרים [הלוויים הם כמו פרים בגבורה], לקבלא בשמאלא להאי פרה [הם מקבלים ספירת הגבורה בהיותם הזרוע השמאלית של כלל ישראל], דאקרי פרה אדומה [מהמלכות]. " כלומר, מידת הגבורה נקלטת בכלל הלוויים וחוזרת ומשתקפת בכלל ישראל. כידוע, הלוויים זכו להיות כלי מוכן להעביר גבורה לכלל ישראל בזכות עמידתם בגבורה במעשה העגל - מידה שקיבלו מיצחק אבינו.

אפשר לומר שהתלמדי חכמים של היום הם היורשים של הלוויים כאשר הם משפיעים את ספירת הגבורה לעם ישראל בשירה ובשמירה. הם מלמדים תורה הנקראת שירה כפי שכתוב "וַעֲתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְיָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל." ושומרים את התורה שמירה מעולה ע"י הוצאת גזרות ותקנות כדי להרחיק ממנה כל פגע.

סיכום

בסיכום: ראינו כיצד ספירת הגבורה של הקב"ה שבחינותיה הן מידת הדין, תחיית המתים, גבורות הגשמים וברכת קיום החיים התלבשה בנפש יצחק אבינו והקנתה לו מידה הגבורה שמעל לטבע. במידה זו יצחק הצליח לעשות תיקונים רבים בעולם בעניין הגברת יראת ה'. ראינו שלעומת יום טוב ששורשו בחסד שורש השבת הוא בספירת הגבורה. הסברנו שברית השבת היא הסכם המושתת על גבורה הקב"ה והשתלטות האדם על מידת הגאווה. ולבסוף ראינו שלוויים הם היורשים של יצחק אבינו ככלי שקולט ספירת הגבורה ומעבירה לכלל ישראל. כל אלה הופעות פרטיות של נוסחה אחת של ספירת הגבורה המשפיעה על העולם.

פרק ד ספירות נצח והוד

החל מהשיחה הזאת ניגש לשלישיית ספירות נצח, הוד, ויסוד הנקראת לפי ראשי תיבותן נה"י. ספירות הנה"י מקבילות לספירות החג"ת, חסד, גבורה ותפארת, שעליהן למדנו בשיעורים הקודמים, ותפקידן של הנה"י הוא לתמוך ולסייע לחג"ת מול התנגדותו של היצר הרע כאשר כלי המלחמה של נה"י נגד היצר הוא הדין והמשפט.

נציג את ספירות הנה"י לפי הסדר: בשיעור הזה נציג את ספירת הנצח ואחריה ספירת ההוד ובשיעור הבא נציג את ספירת היסוד.

שוב נזכיר שהחומר של השיעורים האלה נלקח ומתומצת מתוך הספר "יאירו שבעת הנרות" ויש לעיין בספר לכל הפרטים.

הנושאים שעליהם נדבר בשיעור בקשר עם ספירת הנצח הם: יצר הרע מצד החסד, ספירת הנצח של ה' פועלת נגד מעשי שאול המלך, מידת הנצח שבסנהדרין, חסידות - מלחמה אישית נגד היצר, ובקשת ספירת הנצח בתפילה.

המלחמה עם היצר

כאשר דיברנו על ספירות החג"ת בשיעורים הקודמים הנחנו שהאדם מבצע מעשים של סור מרע ועשה טוב בבחירת חופשית שבה האדם מתגבר על התנגדות יצר הרע יחסית בקלות. בשיעור הזה נתייחס למצבים שבהם יצר הרע מתגבר כך שלא ניתן לאדם לבצע מעשים של סור מרע ועשה טוב בבחירה חופשית מרוב התנגדות היצר ונלמד כיצד האדם נעזר בזה בספירות הנה"י.

כדי להבין כיצד מנצחים את יצר הרע ננסה קודם להבין מהו יצר הרע וכיצד הוא פועל.

אומר מסילת ישרים אודות יצר הרע:

- "כי איש מלחמה הוא (היצר הרע) ומלומד בעורמה ("וְהַנֶּחֱשׁ הָיָה עָרוֹם") ואי אפשר להימלט ממנו אלא בחכמה רבה ובהשקפה גדולה". (פרק ב)
- "אפילו אם יפקח האדם על עצמו אין בכוחו להינצל, אילולי הקדוש ברוך הוא עוזרו (קדושין ל:), כי היצר הרע תקיף מאוד." (שם)

א"כ מדובר על מלחמה של ממש ומתאימים לה התארים "נצח" ו"הוד".

ליצר הרע שני חלקים הפועלים בשתי דרכים שונות והמונחים "נצח" ו"הוד" מתייחסים לניצחון על יצר הרע בכל אחד מחלקיו.

כבר פגשנו את החלוקה הזאת של יצר הרע לשניים בשיעורים הקודמים: בשיעור על החסד בקשר לברית מילה ובשיעור על הגבורה בקשר לברית שבת. חלק אחד של יצר הרע הוא מצד החסד והוא מתנגד ל"עשה טוב", לעשיית מצוות העשה ואנחנו נקרא לו "היצר מצד החסד" ואילו החלק השני של יצר הרע הוא מצד הגבורה והוא מתנגד ל"סור מרע", לשמירת מצוות לא תעשה ואנחנו נקרא לו "היצר מצד הגבורה". הניצחון על יצר הרע מצד החסד הוא ע"י ספירת הנצח ואילו הניצחון על יצר הרע מצד הגבורה הוא ע"י ספירת ההוד. נסביר את הדברים.

יצר הרע מצד החסד

ראשית נדבר על יצר הרע מצד החסד ונצחוננו ע"י ספירת הנצח.

הזכרנו בשיעור על חסד שבברית מילה האדם חייב להשתלט על יצרו בעניין איסורי העריות ועבודה זרה כפי שכתוב: "... וְלֹא תִתְּנוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם [זו מינות] וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם [זו זנות] אֲשֶׁר-אֵתֶם זָנִים אַחֲרֵיהֶם" (במדבר ט"ו, ל"ט, דמכ"ן שם).

הצד הזה של היצר הרע תוקף את ה"עשה טוב", מעשי החסד, ורוצה לסלף אותם ולכוון אותם לכיוונים לא ראויים, לא מצווים ולא לשמה. ללב של אדם נטיות טבעיות לעשות טוב וחסד ולרחם על הבריאיות ונטיות אלו חייבות להתגשם ולהתבצע במעשי חסד מצווים ולא להיות מנותבות למטרות כוזבות ודמיונות כמו לגילוי עריות ולעבודה זרה כפי שדוחף היצר. כי גילוי עריות ועבודה זרה מסיתות את האדם מלהתחבר באופן ייחודי עם הקדושה האמתית באם זאת לדבוק באשתו המקודשת לו "וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (רמב"ם הלכות מלכים פרק ט) או באם זה לדבוק בבוראו הקדוש ברוך הוא כפי שכתוב "אנכי ה' א-להך" ו"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני".

כלול בזה עניין הוצאת זרע לבטלה כפי שכתוב "וְיָהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי י-ה-נ-ה וַיִּמָּתֶה י-ה-נ-ה". ועל זה אומר רש"י: "רע בעיני ה'" - כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן "וַיָּמָת גַּם אֹתוֹ" - כמיתתו של ער מיתתו של אונן. ולמה היה ער משחית זרעו? כדי שלא תתעבר [תמר] ויכחיש יפיה. רש"י מגלה את העיקר: ער בהשפעת היצר (רע בעיני ה') סטה מהמטרה הקדושה של העיבור למטרה כוזבת

זהו מעשה יצר הרע מצד החסד הרוצה לעוות ולסלף את ספירת החסד.

ועוד, מעשה שאול נקרא שקר - בניגוד למעשיו של נצח ישראל שהוא לא ישקר כמובא בסמוך - ושקר קשור לעבודה זרה כפי שמובא בגמרא:

ואמר רבי אלעזר כל המחליף בדבורו כאילו עובד ע"ז כתיב הכא (בראשית כז, יב) "וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמַתְעַתֵּעַ" וכתוב התם (ירמיהו י, טו) "הַבֵּל הִמָּה מַעֲשֵׂה תַעֲתָעִים" (סנהדרין צב.).

כמו ששקר היא סטייה מהאמת כך עבודה זרה היא סטייה מעבודה של ה' א-להים אמת.

כעת נלחם ה' ע"י ספירת הנצח לבטל את מעשי יצר הרע אצל שאול כפי שכתוב.

"וְגַם נִצַּח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקֶר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם." (פסוק כ"ט)

רש"י: "וגם נצח ישראל לא ישקר" - ואם תאמר [אם שאול יאמר] אשוב מעוני לפניו, לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שניתנה לו כי הקב"ה - שהוא נצחוננו של ישראל - לא ישקר מליתן הטובה לזה שאמר [לדוד]

וזהו הכרעת דין לדחות את שאול מהמלוכה אלא שהלשון "מליתן הטובה" ברש"י הוא לשון חסד ויש לשאול: מדוע רש"י נוקט במילים אלה של חסד לתאר הכרעת דין. אלא לגלות לנו על עשיית חסד שיוצאת מהכרעת דין אמת. בגלל אי ציות שאול לדברי ה' בהשפעת יצר הרע מצד החסד, הוא נדחה מהמלוכה וזהו דין אלא שמתוך הדין יוצא טוב וחסד לישראל כאשר מלכות דוד תטיב להם לישראל. וזהו ספירת הנצח של ה' "נצחוננו של ישראל". ספירת נצח פועלת בדין ומשפט נגד יצר הרע מצד החסד כדי לגמול חסד.

יש להעיר שבנוסף למוכנו של נצח כניצחון במלחמה על היצר כנ"ל יש לו משמעות של נצחיות בזמן כפי שעולה מברית המילה. הסברנו בשיעור על ספירת החסד שכאשר האדם מקיים את צדו של הברית המילה ומשתלט ומנצח בספירת הנצח על יצרו מצד החסד אזי הקב"ה יקיים את צדו של ברית המילה וירבה וינציח את זרע אברהם לדורות וזהו נצח המביאה לנצחיות.

מידת הנצח שבסנהדרין

דיברנו עד עכשיו על ספירת הנצח של ה'. כעת נדבר על מידת הנצח של האדם כפי שהיא נמצאת במשה רבנו ובסנהדרין.

ניזכר שבפרשת בהעלותך נוסד הסנהדרין עקב משבר המתאוננים שבה נאבדו לבני ישראל מידות החסד והגבורה. במקום חסד נהייתה שנאת אחים - לפי פירוש רבי אליעזר בספרי: אין כמתאוננים אלא כמתלהמים - ואילו במקום גבורה נהייתה תאוה בלתי מרוסנת: "מי יאכילנו בשר" (במדבר י"א).

זוהי פרי עבודה של יצר הרע כפי שמתבטא משה רבנו שלוש פעמים בפרשה: "וּבְעֵינַי מֹשֶׁה רָע" (י"א, י), "לָמָּה הֲרַעַתָּ" (י"א, י"א), ו"וְאַל-אַרְאֶה בְּרַעְתִּי [ברעתם, דש"י]" (י"א, ט"ו).

מטרת ה' בהקמה וייסוד הסנהדרין ולאחריו השופטים והשוטרים היא לשקם את מידות החסד והגבורה ע"י הקמת התומכות נצח והוד.

"וַיֹּאמֶר יְ-ה-וָה-נְ-ה-אֶל מֹשֶׁה אֶסְפֶּה לִּי שְׂבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעֶתָ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלִקְחָתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ." (במדבר י"א, ט"ז)

מהן התכונות הנדרשות לשופטי הסנהדרין? רש"י מגלה אותן במילים "אֲשֶׁר יֵדְעֶתָ כִּי-הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו". אומר רש"י: אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שמאמר (שמות ה', י"ד) "וַיִּכּוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויכו לשון הופעל - סביל) עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן. לפי דברי רש"י אלה שופטי הסנהדרין נבחרו בגין תכונותיהם של חסד ורחמים.

יש לשאול: מדוע נדרשות לשופטי הסנהדרין תכונות של חסד ורחמים כאשר לשופטים ושוטרים הנזכרים בפסוק: "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן-לָךְ בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ" (דברים ט"ז, ח'-ט') נדרשות תכונות הפוכות - אנשים ישרים, חזקים, וקשוחים (תרגום יונתן שם)?

יש לומר שלמשפט יש שני צדדים: מצד אחד עומדות הקביעה והפסיקה של הדין ע"י הסנהדרין, ומצד שני עומדת אכיפת הדין הנפסק בסנהדרין כפי שמובא בפרשת שופטים. הצד הראשון הוא צד של "עשה טוב" שמקבל מספירת החסד והוא ספירת הנצח, ואילו הצד השני הוא צד של "סור מרע" שמקבל מספירת הגבורה והוא ספירת ההוד.

במה רואים צד של חסד ורחמים בקביעה ופסיקה של דין בסנהדרין? כלומר, במונחים של תורת הסוד, כיצד נצח מקבל מחסד? התשובה היא שפסיקת דין הוא עשיית טוב למען הזולת כפי שכתוב לגבי השיפוט של משה רבנו: "וַיֵּרָא חֲתָן מֹשֶׁה אֶת כָּל-אֲשֶׁר-

הוא עֲשֶׂה לָעַם וַיֹּאמֶר מֶה-הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעַם וּמִתְרַגֵּם יוֹנָתָן: "אֲשֶׁר הוּא [מֹשֶׁה] טוֹרֵחַ וְעוֹשֶׂה לַעֲמּוֹ." פְּסִיקָה דּוּמָה לְרִפּוּאָה, פְּעוּלָה מוֹבֵהֶקֶת שֶׁל חֶסֶד כִּפִּי שֶׁהִסְבֵּרְנוּ בְּשִׁיעוּר עַל סְפִירַת הַחֶסֶד, בִּזְה שֶׁבִּפְסִיקָתוֹ הִדְיִין פּוֹתֵר בַּעִיָּה, מִיִּישֵׁב סִפְקָ, וּמִמֶּלֶא חֶסְרוֹן לְנִצְרָכִים הָעוֹמְדִים וּמִמְתִּינִים לְשִׁירוֹתָיו (ר') "וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה" בְּסִפּוּרֵנוּ, פְּסוּק י"ג). וְעוֹד, מֵהַבִּיקוּרַת שֶׁל יִתְרוֹ עַל מַעֲשָׂיו שֶׁל חֲתָנוּ "לֹא-טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה" (י"ח, י"ז) מוֹכַח שֶׁמֹּשֶׁה הִתְכוּוֹן לְ"עֲשִׂית טוֹב".

מְקוּבֵּל שֶׁמֹּשֶׁה רִבְּנוּ מוֹשְׁרֵשׁ בְּסִפִּירַת הַנִּצָּח וְהוּא כִּנְגַד הַסְנֵה־דְרִינ בְּכוּחוֹ לְשִׁפּוּט אֶת הָעָם וּלְמַעֲשֵׂה הַסְנֵה־דְרִינ קִיבֵּל אֶת כּוֹחַם לְהַשְׁפִּיעַ סְפִירַת הַנִּצָּח מִמֹּשֶׁה רִבְּנוּ כִּפִּי שֶׁכָּתוּב "וַאֲצַלְתִּי מִן-הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמְתִי עֲלֵיהֶם."

חֲסִידוֹת - מִלְחָמָה אִישִׁית נִגַד הַיִּצֵּר מִצַּד הַחֶסֶד

כִּיצַד אָדָם יִכּוֹל לְהַשִּׁיג אֶת סְפִירַת הַנִּצָּח כְּדֵי לְהִלָּחֵם נִגַד יִצְרוֹ מִצַּד הַחֶסֶד? מִלְמַד מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּידַת הַחֲסִידוֹת הִיא דֶּרֶךְ לְהִילָחֵם אִישִׁית נִגַד הַיִּצֵּר מִצַּד הַחֶסֶד וְהִיא כּוֹלֵלַת בִּיצוּעַ מַעֲשִׂים טוֹבִים מִעֲבֵר לְמִצְוָה בְּתוֹרָה, הִטְבָּה לְבִרְיָאוֹת יִתֵּר עַל הַמִּידָה וְקִיּוֹם כָּל מִצְוֹת הָעֲשֵׂה בְּכָל הַדְּקוּקִים וְזוֹהִי הַשְׁגַּת מִידַת הַנִּצָּח אֲצֵל הָאָדָם (ר') מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל, הַחֶלֶק הָרִאשׁוֹן מִן הַחֲסִידוֹת בְּבִיאוֹר חֲלָקֵי הַחֲסִידוֹת). בְּרוּר שֶׁהִנְהִיגָה כִּזְזָת תּוֹמַכַּת וּמִסִּיעֶת לְקִיּוֹם מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה וּבִדְרֶךְ זֶה נִצָּח תּוֹמַכַּת בַּחֶסֶד נִגַד הַיִּצֵּר הָרוּצָה לְבִטָּל וּלְסַלֵּף אֶת הַחֶסֶד.

בִּקְשָׁה לְסִפִּירַת הַנִּצָּח בְּתַפִּילָּה

הַבְּרָכָה: "הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבִרְאשׁוֹנָה, וַיַּעֲצִינוּ כְּבִתְחִילָה" שֶׁבְּתַפִּילַת שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה הִיא בִּקְשָׁה לְהַשְׁפִּיעַ סְפִירַת הַנִּצָּח מֵעַת ה' בְּחִידוּשׁ בֵּית הַדִּין הַגְּדוֹל, הַסְנֵה־דְרִינ עִם שׁוֹפְטִים בְּעֵלֵי חֶסֶד וּרְחֻמִּים כִּפִּי שֶׁהָיוּ בְּרִאשׁוֹנָה וְהִיא מוֹפִיעָה בְּסִדֵּר הַבְּרָכוֹת לְאַחַר הַבִּקְשָׁה לְסִפִּירַת הַתְּפִאָרַת "קִבֵּץ נִדְחֵינוּ" וּלְפָנֵי הַבִּקְשָׁה לְסִפִּירַת הַהוֹד "לְמַלְשִׁינִים" שֶׁהוּא לְפִי סִדֵּר הַסְפִּירוֹת.

סְפִירַת הַהוֹד

נִיגַשׁ עֲכָשָׁיו לְסִפִּירַת הַהוֹד וְנִדְבֵּר עַל הַנוֹשָׂאִים: יִצֵּר הָרַע מִצַּד הַגְּבוּרָה, סְפִירַת הַהוֹד שֶׁל ה' נִגַד סִנְחָרִיב, הוֹדָאָה וּבְרִכַּת הַגּוֹמֵל, יַעֲקֹב אֲבִינוּ נֹאבֵק עִם שָׂרוֹ שֶׁל עֲשׂו בְּסִפִּירַת הַהוֹד, שׁוֹטְרִים בְּעֵלֵי סְפִירַת הַהוֹד, צְדִיקוֹת - מִלְחָמָה אִישִׁית נִגַד הַיִּצֵּר, וּבִקְשָׁה לְסִפִּירַת הַהוֹד בְּתַפִּילָּה

יִצֵּר הָרַע מִצַּד הַגְּבוּרָה

נִדְבֵּר עַל יִצֵּר הָרַע מִצַּד הַגְּבוּרָה וְנִצְחוֹנוֹ ע"י סְפִירַת הַהוֹד.

הזכרנו בשיעור על ספירת הגבורה שבברית שבת האדם חייב להשתלט על יצרו בעניין "כְּחֵי וְעֶצֶם יָדִי", הדוחף להתעצמותו יתר על המידה ולגאוותו.

הצר הזה של היצר הרע תוקף את ה"סור מרע" ורוצה להכשיל ולהחטיא את האדם בשמירת מצוות הלא תעשה. היצר הזה משדל את האדם להתעצם יתר על המידה כמו שהנחש הציע לאדם הראשון להיות כא-להים. ובגין כך האדם מרשה ומתיר לעצמו לעבור על גזל ועריות כפי שכתוב "לֹא תַחַמֵּד בֵּית רֵעֶךָ לֹא תַחַמֵּד אִשְׁתִּי רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹרֹוֹ וְחֲמֹרֹוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ."

"מסילת ישרים", בפרק י"א, מתייחס לחלק הזה של יצר הרע כאשר הוא מציג כתרופה את מידת הנקיות, מצד הגבורה, שלפיה על האדם להיות נקי מחטאים, להקפיד על שמירת מצוות הלא תעשה להתנקות בעיקר מגאוה ותאוות הכבוד שהן מידות רעות המביאות לחטא. ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר היינו גזל ועריות ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיזוק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא): גזל ועריות, נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן. ואמנם, חטאו של אדם הראשון ברצונו להשתוות לה' להיות כא-להים ב"כְּחֵי וְעֶצֶם יָדִי" הוא כשלון מול יצר הרע, הנחש, כאשר האדם החשיב את עצמו יתר על המידה.

שים לב שהיצר דוחף בשני חלקיו לגילוי עריות: היצר מצד החסד דוחף לגילוי עריות מפני שהוא סטייה מהקדושה ואילו היצר מצד הגבורה דוחף לגילוי עריות מתוך שהוא חומד רכוש חברו.

ספירת ההוד של ה' נגד סנחריב

כתוב (ישעיהו ל', ל'): "וְהַשְׁמִיעַ יְ-ה-וָה אֶת הוֹד קוֹלוֹ וְנָחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אָף וְלֹהֵב אֵשׁ אוֹכְלָה נֶפֶץ וְזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד. רִשׁ": הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב.

הנה לשון הוד המתייחס אל השפעת הקב"ה כשהוא ית' לוחם ומשמיד את כוחות סנחריב, כוחות הרע המאיימים על ירושלים. וכפי שאומר רש"י זוהי גבורתו מלובש באש היינו ספירת ההוד. וכפי שמתאר שערי אורה, שער ג'-ד', ל"ד, ספירה זו של הוד מתלבשת במידת הגבורה והיא הכוח להשפיל האויבים ולנצח מלחמות ולהציל אוהבי ה'. זהו מקום ניצוח המלחמות ועשיית הנסים והנפלאות.

הסיבה שהביאה לאיום של סנחריב על ירושלים הייתה חטאים הנובעים מגאווה ורדיפת כבוד, כפי שניבא ישעיהו בפרקים הקודמים, והיא פרי עבודה של יצר הרע מצד הגבורה. והיו צריכים ללמוד לקח מפעולת ההוד של ה' בסנחריב ולהשתלט הם על יצרם במידת ההוד דבר שוודאי היה מציל אותם מחרבן.

ספירת הוד וההודאה

בהמשך דברינו שהיו צריכים להודות על נס הניצחון של ה' על סנחריב בספירת ההוד, האמת היא שספירת ההוד קשורה היטב עם ההודאה על נס ועם ברכת הגומל. נביא כאן קטע משערי אורה פרק ד'.

וההודאות על הנסים והנפלאות, נקבעות בספירת ההוד, בסוד: 'ודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים ק"ז, ח'). דע כי כשמתלבש השכינה בלבוש הוד, הוא נוצח כל מלחמות ישראל ונפרע לנו מצרינו ומשלם גמול לכל אויבי נפשנו, והסוד: הוד והדר לבשת (תהלים קד, א). וזהו: א-ל ההודאות אדון הנפלאות. ולפיכך התבונן בכל מקום [בתורה] שתמצא לשון הודאה, שהוא כנגד ספירת ההוד.

ובסוד ד' צריכים להודות, כגון חולה שנתרפא, וחבוש שיצא מבית האסורים, ויורדי ימים, והולכי מדברות, וממקום זה גומל לחייבים טובות. כי בשתי מידות הללו נצח והוד יש מקומות שבהן מלאכים ממונים לקרוע גזר דינו של אדם, אם נגזרה עליו מיתה או שאר עונשין. ולפיכך ד' צריכין להודות, כי זהו מקום ההודאות, ובכאן הוא סוד גמילות חסדים, ולפיכך אנו אומרים: הגומל לחייבים טובות - כאשר טובת החנינה ניתנה לחייבים עונש.

עוד פירוש של הגומל לחייבים טובות מבוסס על פירושו של רש"י הירש בויקרא ז', י"ב בקשר לקרבן תודה שברכת הגומל מקבילה אליו. הוא אומר שהלחם-חמץ שבקרבן תודה מייצג את התעצמות יתרה של האדם שעליה חייבים להתגבר והיא פרי עבודתו של יצר הרע מצד הגבורה. ה' בספירת ההוד מכניס אדם כזה בצרות האלו כדי לעזור לו להתגבר על היצר ובהצלחתו מהן האדם המתוקן מודה לה' על טובה זו ע"י קרבן וברכה.

יעקב אבינו נאבק עם שרו של עשו בספירת ההוד

הזכרנו את דברי המסילת ישרים שגזל הוא דבר שנפשו של אדם חמד ומתאוה לו. זהו ביטוי של יצר הרע מצד הגבורה וצריך מלחמה של ממש להתגבר עליו. והנה הסיפור של המאבק של יעקב אבינו עם שרו של עשו בפרשת וישלח הוא סיפור של ניצחון על היצר בספירת ההוד בעניין הגזל.

"וַיֹּתֵר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלֹת הַשָּׁחַר" (בראשית ל"ב, כ"ה).

מפרש דש"י: שכח פכים קטנים וחזר עליהם; ויאבק איש: הוא שרו של עשו.

ההערה של רש"י היא חיבור של שני מקורות שונים:

- במסכת חולין (צא) כתוב שיעקב נשאר לבדו כדי להעביר פכים קטנים, מפני שחביב על צדיקים ממונם יותר מגופם, לפי שאין פושטים ידיהם בגזל (סוטה יב.).

- בבראשית רבה כתוב: "ד' חוניא אמר: נדמה לו [שרו של עשו ליעקב] בדמות רועה; לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי. העביר יעקב אבינו שלו. אמר: נחזור ונראה, שמא שכחנו דבר. כאשר חזר: 'ויאבק איש עמו'." אם כן, המדרש הזה משלים את דברי רש"י, כאשר הוא מוסיף את המרכיב של "שכח וחזר" אל מרכיב ה"פכים קטנים שבמסכת חולין

רואים מהמדרשים אלה עד כמה יעקב מדקדק בממון. בגמרא חולין הוא התעסק בממון זניח, אמנם ודאי, ובבראשית רבה הוא מתעסק בממון אשר יש ספק אם שכח אותו כלל. עוד לומדים מסמיכות הדברים: "לאחר שחזר, ויאבק איש עמו." כלומר, עצם חזרתו מפני הממון המוטל בספק - עצם דקדוקו החמור במצות הממון - הוא אשר גרם למאבקו עם שרו של עשו.

וכל כך למה? טענתו העיקרית של עשו כנגד יעקב היא שהוא, לכאורה, גזלן. הוא גזל ממנו את הברכות ואת הבכורה. כעת, כאשר מוכח מעל כל צל של ספק שיעקב הוא דווקא ההפך מגזלן, אזי הוא נכנס לעימות עם שרו של עשו ואף מנצח אותו, בזכות הדקדוק הרב שהוא מייחס למצות הממון.

עולה מכך שהניצחון של יעקב על שרו של עשו הוא בספירת ההוד. כי ע"י הדקדוק החמור של יעקב במצוות הלא תעשה של ממון כדי לשולל כל חשד של גזל הוא מנצח את היצר מצד הגבורה - שרו של עשו - הדוחף לגזל.

שוטרים - בעלי ספירת ההוד

כתוב בפרשת שופטים: "שֹׁטְרִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן-לָךְ בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה-וְהָא-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשִׁפְטוֹ אֶת-הָעָם מִשְׁפַּט-צֶדֶק" (דברים ט"ז, י"ח).

יש לשאול: מה מוסיף הציווי "שפִּטִּים וְשִׁטְרִים תִּתֶּן-לָךְ" למערכת המשפט שלכאורה כבר הושלמה בציווי הסנהדרין שבפרשת בהעלותך.

כפי שאמרנו לפני כן, למשפט יש שני צדדים: מצד אחד עומדות הקביעה והפסיקה של הדין ע"י הסנהדרין, כפי שמוכא בפרשת בהעלותך. הוא צד של "עשה טוב" שמקבל מספירת החסד, והוא ספירת הנצח, כפי שהוסבר. מצד שני עומדת אכיפת הדין הנפסק בסנהדרין ע"י השוטרים והוא צד של "סור מרע" שמקבל מספירת הגבורה, והוא ספירת ההוד כפי שמביא רש"י מסנהדרין ט"ז ב': "ושוטרים - הרודין את העם אחר מצותן [של השופטים] שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט". רש"י מסכם יפה את ספירות נצח והוד כפי שהן באות לידי ביטוי במערכת המשפט: ספירת הנצח היא קביעה ופסיקת הדין ע"י שופטי הסנהדרין או שופטי בתי הדין הקטנים יותר והיא מצד החסד ואילו ספירת הוד היא כפייה ואילוצן הדין על האדם המסרב "עד שיקבל עליו את דין השופט". "עד שיקבל" משמע שכופים ע"י מכות את היצר הרע של האדם שמתנגד לדברי השופט ודוחף את האדם לעבור עליהם, וזהו היצר מצד הגבורה והוא נכנע בספירת ההוד.

יתרו כבר הכיר בצורך הקיומי של ספירת ההוד: "אם אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה [מערכת משפט צדק] וְצִוְּךָ אֶל-לֵהִים [מידת הדין] וְיִכָּלֶת עֲמֹד וְגַם כָּל-הָעָם הַזֶּה עַל-מִקְמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם" (שמות י"ח, כ"ג). וְיִכָּלֶת עֲמֹד - על הרגליים התומכות שהן נצח והוד במשפט.

מקובל שספירת ההוד היא ספירת אהרן הכהן. הדוגמה המובהקת של כהן הנלחם במידת הדין הוא: "וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ." (במדבר כ"ה, ז'). זהו ביצוע הדין בספירת ההוד.

יהודה היה בעל ספירת ההוד. השם ניתן לו ע"ש הודאתה של אמו לאה "הפעם אודה את ה' (בראשית כט, לה). וכן בהאשמת תמר יהודה עצמו הודה: צדקה ממני. כבר ראינו שהודאה היא חלק מספירת ההוד. ויש ליהודה הכוח להשפיל אויבים "יִדָּךְ בְּעָרְךָ אֵיבֶיךָ" והוא משפיע דרך דין ומשפט "לֹא-יִסּוּר שִׁבֵּט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רֵגְלָיו".

צדיקות - מלחמה אישית נגד היצר מצד הגבורה

כיצד אדם יכול להשיג את ספירת ההוד כדי להלחם נגד יצרו מצד הגבורה? מלמד מסילת ישרים שפרישות היא דרך להילחם אישית נגד היצר מצד הגבורה וזוהי השגת

מידת ההוד אצל האדם והיא כוללת הידור בשמירת מצוות הלא תעשה, פרישות מהמותר לשם סייג, ושאיפה לצדיקות. ברור שהנהגה כזאת תומכת ומסייעת לשמירת מצוות הלא תעשה מן התורה ובדרך זו הוד תומכת בגבורה נגד היצר הרועה לבטל את הגבורה.

בקשה לספירת ההוד בתפילה

הברכה: "וְלַמַּלְשִׁינִים אֵל תְּהִי תִקְוָה. וְכָל הַמֵּינִים פִּגְעַע יֵאָבְדוּ. וְכָל אוֹיְבֵי עַמְּךָ מִהֲרָה יִכָּרְתוּ" שבתפילת שמונה עשרה היא בקשה להשפעת ספירת ההוד מעת ה' להשמיד את אויבנו, והיא מופיעה בסדר הברכות לאחר ברכת הנצח "השיבה שופטינו כבראשונה" ולפני ברכת היסוד "על הצדיקים ועל החסידים" שהוא סדר הספירות.

סיכום

הגדרנו את ספירות נצח והוד כספירות הנלחמות דרך דין ומשפט נגד יצר הרע המתנגד להשפעת ספירות החסד והגבורה. כך נצח והוד הן הרגליים התומכות של חסד וגבורה. ראינו דוגמאות כיצד ספירות נצח והוד באות מעת ה', כיצד הן באות מהאדם וגם כיצד להשיג מידות נצח והוד ע"י קניין מידות החסידות והצדיקות ולבקש אותן בתפילה.

פרק ה ספירות יסוד ומלכות

בשיעור הזה ניגש לספירת היסוד וספירת המלכות. נתחיל בספירת היסוד. ספירת היסוד מקבילה לספירת התפארת שעליה למדנו בשיעור הראשון: כמו שספירת התפארת היא החיבור והמיוזג של ספירות החסד והגבורה כך ספירת היסוד היא החיבור והמיוזג של ספירות הנצח וההוד.

השיעור הזה מתבסס על השיעורים הקודמים בייחוד על השיעור הרביעי על ספירות הנצח וההוד.

הנושאים שעליהם נדבר בשיעור בקשר לספירת היסוד הם: הורדת שפע לעולם, השתלטות של יוסף על יצר הרע בכל חלקיו, ברית מילה וברית שבת, חיבור בין חסידות וצדיקות, כוחו של יוסף מאפשר כניסה לארץ, הנשיאים - מוסד היסוד במדבר, חטא המרגלים, בקשת ספירת היסוד בתפילה.

ספירת היסוד - הורדת שפע לעולם

ספירת היסוד היא החיבור והמיוזג של ספירות הנצח וההוד. למדנו בשיעור הקודם שספירות הנצח וההוד נלחמות ביצר הרע על שני חלקיו וא"כ בעל ספירת היסוד שולט שליטה מוחלטת ביצר הרע. שליטה כזאת היא חשובה ומכרעת לגבי הנהגת העולם כי היא מסוגלת לפתוח שערי השמיים להביא שפע לעולם באם זה שפע לצורך קיום האדם - אוכל, ביגוד, שיכון - ובאם זה ניצוח מלחמות נגד אויבים.

בעל ספירת היסוד נקרא צדיק כפי שכתוב "וְצַדִּיק יְסֻד עוֹלָם" (משלי י' כ"ה) ולמעשה הוא שילוב של מידות החסידות והצדיקות שעליהן למדנו בשיעור הקודם. הדוגמה המובהקת של צדיק היא יוסף הצדיק כפי שכתוב בזהר: יוסף הכיר את הקב"ה דרך ספירת היסוד, הנקראת "כל", כפי שכתוב "ויכלכל יוסף". ועוד, כתוב שהארון של יוסף וארון השכינה (ארון הברית) נישאו ביחד במדבר, ועל זה אנשים היו שואלים מה טיבן של שני ארונות אלה, ומשיבים להם: קיים זה [של יוסף] מה שכתוב בזה [של ארון הברית]. כאן המילה "קיים" מתפרשת כמקיים ומפעיל את ספירת המלכות המיוצגת ע"י ארון הברית.

ביאור: ספירת היסוד, שהיא שליטה מלאה על יצר הרע, מסוגלת להפעיל את ספירת המלכות, וכך להוריד שפע לעולם. יוסף, בעל ספירת היסוד, מכלכל את עמו בשפע,

ואילו במדבר, ראשי השבטים, הנשיאים, שהם בעלי ספירת היסוד, הם אלה שמכלכלים את העם ומביאים לו שפע.

ועוד, מסביר הזוהר שייחודיות ספירת היסוד היא לקבל ולנתב את כל הספירות מעליה מחסד עד להוד ולמסור אותן לספירת המלכות לביצוע והתגשמות בעולם.

השתלטותו של יוסף על יצר הרע בכל חלקיו

כאמור, יוסף הצדיק השתלט על יצר הרע על כל חלקיו בזכות ספירת היסוד. כזכור מהשיעור הקודם ליצר הרע שני חלקים: חלק אחד של יצר הרע הוא מצד החסד והוא תוקף את ה"עשה טוב", מצוות העשה, ומעשי חסד, ורוצה לסלף אותם ולכוון אותם לכיוונים לא ראויים, לא מצווים ולא לשמה. הוא רוצה להסית את האדם מלהתחבר באופן ייחודי עם הקדושה האמתית באם זאת להסיט אותו ע"י גילוי עריות מלדבוק באשתו המקודשת לו או אם זה להסיט אותו ע"י עבודה זרה מלדבוק בבוראו הקדוש ברוך הוא.

חלק השני של היצר הרע הוא מצד הגבורה והוא תוקף את ה"סור מרע" ורוצה להכשיל ולהחטיא את האדם משמירת מצוות הלא תעשה. היצר הזה משדל את האדם להתעצם יתר על המידה כמו שהנחש הציע לאדם הראשון להיות כא-להים. ובגין כך האדם מרשה ומתיר לעצמו לעבור על גזל ועריות כפי שכתוב "לא תחמד בית רעה לא תחמד אשת רעה ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעה".

הבה נסתכל על הסיבות שאותן מציג יוסף לאשת פוטיפר על דבר סירובו להיות איתה: "אֵינְנוּ גְדוֹל פְּבִית הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא חָשַׁךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם אוֹתָךְ בְּאֶשֶׁר אַתְּ אֲשֶׁתוֹ וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטְאֲתִי לֹא-לָהִים." (בראשית ל"ט ט'). אומר רש"י "וחטאתי לא-להים" - בני נח נצטוו על העריות.

יוסף מציג שתי סיבות שונות עבור סירובו: אחת "בְּאֶשֶׁר אַתְּ אֲשֶׁתוֹ וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת" וזוהי השתלטותו של יוסף על היצר הרע ("הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת") מצד הגבורה הדוחף לחמדנות וגזל רכוש חברו כפי שהוא אומר: "אַתְּ אֲשֶׁתוֹ" והשנייה "וְחָטְאֲתִי לֹא-לָהִים" גם היא השתלטותו של יוסף על היצר הרע מצד הגבורה (לֹא-לָהִים - לשון גבורה) הדוחף לעבור על מצוות הלא תעשה של גילוי העריות כפי שמזכיר רש"י בני נח נצטוו על העריות כאשר יוסף כולל את אשת פוטיפר שהיא מבני נח באיסור.

אלא כל זה לא הספיק כי עוד משדל לו ליוסף יצר הרע מצד החסד כפי שמובא בגמרא סוטה (לו:) על הפסוק בהמשך: "וַיְהִי כֵּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלָאכָתּוֹ וַאֲיֵן אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבֵּית שֵׁם בְּכִית".

תנא דבי ר' ישמעאל: אותו היום יום חגם היה והלכו כולן לבית עבודת כוכבים שלהם והיא אמרה להן חולה היא. אמרה אין לי יום שניזקק לי יוסף כיום הזה "וַתִּתְּפֹשֶׁהוּ בְּכַגְדּוֹ לֵאמֹר שְׂכָבָה עִמִּי". באותה שעה נראית לו דמות דיוקנו של אביו בחלון. אמר לו: יוסף עתידין אחיך שייכתבו על אבני אפור ואתה ביניהם. רצונך שיימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכתיב "אִישׁ אֶהְיֶה חֶכְמָה יִשְׁמַח אָבִיו וְרָעָה זִזְנוֹת יֶאֱבֹד הוֹן" (משלי כט, ג). מיד "וַתִּשָּׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיַּפְּזוּ זִרְעֵי יָדָיו מִיַּד אֲבִיר יַעֲקֹב מִשֵּׁם רָעָה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל" (בראשית מט, כד) א"ר יוחנן משום ר' מאיר ששבה קשתו לאיתנו ויפוזו זרועי ידיו. פירוש: נעץ ידיו בקרקע ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו. "מידי אביר יעקב": פירוש: מי גרם לו שייחקק על אבני אפור אלא אביר יעקב. "משם רועה אבן ישראל" פירוש: משם זכה ונעשה רועה שנאמר (תהלים פ, ב) "רָעָה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה נִהְגַּ כְּצֹאן יוֹסֵף".

מגמרא זאת רואים שהיצר הרע מצד החסד רצה להפוך את יוסף ל "רָעָה זִזְנוֹת" כלומר לגילוי עריות וסטייה מהקדושה וזאת הייתה פוסלת אותו מלהיחקק באבני האפור בבית המקדש.

וגם על צד זה של יצר הרע השתלט יוסף, בעזרת דיוקנו של אביו יעקב בעל ספירת התפארת כפי שאמרנו שספירת היסוד מקבלת מספירת התפארת.

הרי השתלטות של יוסף על יצר הרע על כל חלקיו בספירת היסוד. ובזכות ספירת היסוד הפך יוסף לרועה ישראל והביא להם כל מיני שפע – אוכל, ביגוד ושיכון.

אות ברית היא לעולם – ברית מילה וברית שבת

השפע היורד מחמת ספירת היסוד של יוסף הצדיק הוא בזכות וכתוצאה של שתי בריתות הקיימות בין האדם לבין ה' שאותן הזכרנו בשיעורים על ספירת החסד וספירת הגבורה:

1. ברית המילה – בברית מילה ה' משתף את עם ישראל בהמשך שפע חסד אברהם ותפארת יעקב בזרע אברהם לדורותיו. לפיה ה' ישגיח לזווג זיווגים ולפקוד עקרות בתנאי שישראל ישתלטו על יצר הרע בעניין איסורי העריות (שמירת הברית) היינו יצר הרע מצד החסד.

2. **ברית השבת** - בברית שבת ה' משתף את האדם בכריאה ותיקון העולם ומתנה הורדת השפע והברכה לקיום בארץ בהשתלטות האדם על יצר הרע בעניין "וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כִּחִי וְעַצְם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת-הַחֵל הַזֶּה" (דברים ח', י"ז) היינו יצר הרע מצד הגבורה.

הנהגת שתי הבריתות המוזכרות כאן ע"י יוסף הן חיבור בין ספירות הנצח וההוד להיות ספירת היסוד המאפשרת הורדת השפע.

ספירת היסוד - חיבור בין חסידות וצדיקות

כבר הסברנו בשיעור על ספירת נצח והוד שחסידות היא דרך להתמודד עם יצר הרע מצד החסד וצדיקות היא דרך להתמודד עם יצר הרע מצד הגבורה כפי שמוסבר במסילת ישרים. בעניין זה ספירת היסוד היא מיוזג וחיבור בין חסידות וצדיקות כמו שהתקיים אצל יוסף הצדיק.

כוחו של יוסף מאפשר כניסה לארץ

מיד שנולד יוסף בלטה בו כוח ספירת היסוד להביא שפע לישראל בהיותו הגורם להצלחה בהתמודדותם עם עשו וכניסתם חזרה לארץ. "וַיְהִי כִּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת-יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-לָבֵן שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל-מְקוֹמִי וְלֹאֲרָצִי" (בראשית ל', כ"ה) אומר דש"י: "משנולד שטנו של עשו, שנא' (עובדיה א') 'וְהָיָה בֵּית-יַעֲקֹב אִשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ'". כוחו של יוסף, שהוא בספירת היסוד, השלים את כוחו של יעקב, שהוא היה חסר במידת היסוד.

הנשיאים - מוסד היסוד במדבר

יש לשאול: מה מחליף את הכוח של יוסף אצל בני ישראל במדבר ומאפשר להם להיכנס לארץ בסוף 40 שנה בדומה לכניסת יעקב אבינו לארץ מול האיום של עשו? איפה יושב ספירת היסוד בבני ישראל במדבר?

בחירת ראשי העם בהסכמת ה' בתחילת פרשת שלח היא ניסיון של ה' ליצור מוסד המסוגל להשפיע את ספירת היסוד. ראשי העם נבחרו כבעלי זכות צדיק ("כולם אנשים") ותפקידם לאחד את הכלל, להביא אותם לארץ, ולספק לכלל ישראל בעל ספירת התפארת שפע וקיום בארץ. במילים "כל נָשִׂיא בָהֶם" נרמז שזכות קרבנות הנשיאים עומדת להם, כפי שמובא מוֹדֵד (נשא קמ"ב ע"ב) "דתניא אמר רבי שמעון אלמלא לא אקריבו אליו תריסר נשיאין לא יכיל עלמא למיקם קמי תריסר נשיאי ישמעאל דכתיב (בראשית כ"ה, ט"ז) "שְׁנַיִם-עָשָׂר נָשִׂאִים לְאִמָּתָם" מדאקריבו אליו דישראל נסיבו שולטנותא דכלהו בגין כך נשיא אחד ליום. וכל מה דאקריבו כגוונא

דלעילא אקריבו בגין דיתברכון כלהון. עכ"ל. אומר דשב"י שני דברים: ראשית, בזכות קרבנות הנשיאים של בני ישראל יוכלו לשלוט על ישמעאל, ושנית, אותם קרבנות הביאו ברכה ושפע לישראל ולעולם. מכאן, לנשיאים קיימת זכות הצדיק להוריד שפע.

שליחת האנשים לתור את הארץ הייתה מיועדת להוכיח לעם את הכשרם של האנשים לתפקיד זה. בציווי השליחות נאמר להם: "וְמָה הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם-רְזָה הִי-שְׁכָּה עֵץ אִם-אֵין וְהַתְּחִזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהַיִּמִּים יָמִי בְּפֹרִי עֲנָבִים" (במדבר י"ג, כ'). "הִי-שְׁכָּה עֵץ אִם-אֵין": אומר דשב"י אם יש בהם אדם כשר שיגן עליהם בזכותו. דברי דשב"י מגלים את העיקר: הכוח לכבוש את הארץ אינו תלוי בכוחו הפיזי של הכובש אלא בזכותו. וזהו המשך הפסוק: "והתחזקתם ולקחתם". אומר להם משה: אתם בעלי זכות יותר מהענקים האלה ובכוח זה תוכלו להתחזק עליהם ולהביא שפע לעם. והם אכן הביאו שפע פירות מהארץ חזרה לעם ("ויראום את פרי הארץ"), מעשה שהוכיח שהייתה בהם ספירת היסוד - עד שסרחו.

איחוד כלל הנשיאים

האיחוד המופלג בין חברי קבוצה זו של הנשיאים - שעליו העיר הספורנו בפסוק "עֲגֹלָה עַל-שְׁנֵי הַנְּשָׂאִים" (במדבר ז', ג') כך: לאות אחווה ביניהם אשר בה יהיו ראויים שתשרה שכינה ביניהם, כאמרו "נִיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ בְּהַתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יְחַד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל" - פעל לרכז ולהבליט את זכות כלל הקבוצה תוך כדי ביטול התכונות הבלתי-רצויות אצל חבריה. במידה שהקבוצה תיפרד אזי היא תאבד מזכותה ומכאן שאיחוד הקבוצה הוא חיוני לקבלה ולהישארות ספירת היסוד בה.

מיזוג בין נצח והוד

מוסד ראשי העם, הנשיאים, מוסד היסוד, הוא שקובע מתי ישפיעו נצח והוד ובכך הוא ממזג ומאחד אותם:

■ **נצח** - כשמשפחות בני גלעד רצו לקבוע הלכה לגבי נחלת צלפחד, שקביעת הלכה היא פעולה של נצח, הם פנו אל הנשיאים, כפי שכתוב: "וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי-גִלְעָד בֶּן-מְכִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי יוֹסֵף וַיַּדְּבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפְנֵי הַנְּשָׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ל"ו א'). מכאן שראשי העם הם נחוצים להפעלת ספירת הנצח.

■ **הוד** - כאשר היה צורך לשפוט ולהעניש את העובדים לפעור, שהענשה היא פעולה של הוד, לקחו את ראשי העם, כפי שכתוב: "וַיֹּאמֶר יְ-הוָה אֶל-מֹשֶׁה קַח

אֶת-כָּל-רֹאשֵׁי הָעָם וְהוֹקֵעַ אוֹתָם [את העובדים] לִי-ה-נ-ה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וַיֵּשֶׁב חֲרוֹן
אֶף י-ה-נ-ה מִיִּשְׂרָאֵל" (במדבר כ"ה ד'). ראשי העם הם שהפעילו את השופטים
לבצע את הדין.

אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם בְּלַכֶּם

היחס הזה בין יסוד לבין נצח והוד מודגש ע"י משה רבנו: "אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם בְּלַכֶּם
לִפְנֵי ה' אֶל-לֵהֵיכֶם רֹאשֵׁיכֶם שְׁבִטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל" (דברים כ"ט,
ט'). לא כתוב "ראשי שבטיכם" אלא "ראשיכם", לומר שראשי שבטיכם - ספירת
היסוד - הם גם הראש של "זקניכם" הסנהדרין - ספירת הנצח - ושל "שוטריכם" -
ספירת ההוד.

בזכות מערך הספירות הזה ובייחוד ספירת היסוד לבני ישראל הכוח להיכנס לארץ
ולהתמודד עם העמים שם כפי שעשה יעקב מול עשו בזכות יוסף הצדיק כפי
שהסברנו.

חטא המרגלים

כעת נוכל להבין בעומק רב יותר את חטא המרגלים: בעצם פירודם של המרגלים,
שנגרם ע"י לשון הרע, התבטלה אצלם ספירת היסוד. כאמור, ספירת היסוד היא מיזוג
ואיחוד של נפשות פרטיות של חסידים עם נפשות פרטיות של צדיקים. בתחילה
ראשי השבטים הצליחו להתאחד באופן המספיק כדי לקבל את ספירת היסוד, כמוכח
מהצלחת שליחותם לתור את ארץ כנען. אבל איחוד זה נאכזר להם עקב הדיבה הרעה
שנאמרה, ונאבדה איתו גם ספירת היסוד. אמנם, הדיבה הרעה היא שגרמה, אך עצם
ביטול מוסד היסוד שנגרם בעקבותיה היה גרוע הרבה יותר מלשון הרע גרידא, ובגינו
הם נענשו למשך ארבעים שנה - עד שהספיקו ראשי העם להתאחד כראוי ולקבל
ספירת היסוד תמידית. זהו עונש גדול הרבה יותר מהעונש למספרי לשון הרע, שהוא
שבוע ימים של גלות בלבד.

לפי זה, נראה שקבוצה של חסידים (נצח) וצדיקים (הוד) שמבקשים להתאחד להיות
מוסד יסוד צריכה לנהוג לפי הפסוק הבא: "סוד מִרְעַ [הוד] וְעֵשֶׂה-טוֹב [נצח] בְּקֶשׁ
שְׁלוֹם [יסוד] וְיִרְדְּפֵהוּ [שלום ביניהם]" (תהילים ל"ד, ט"ו), כלומר, יש להם לקבוצה
אפילו לרדוף שלום שישרור ביניהם כדי שיצליחו להשיג את השלום שהוא ספירת
היסוד לפי בקשתם.

השוואה בין יוסף לבין הנשיאים

מעניין לערוך השוואה בין התפתחותו של יוסף הצדיק לבין התפתחותם של הנשיאים, ראשי השבטים, לאורך חייהם מבחינת קבלת ספירת היסוד. השוואה זאת מראה כיצד ספירת היסוד מתחזקת באדם לאורך זמן ורק בזכות עבודת המידות ומאמץ גדול.

יוסף	הנשיאים – ראשי השבטים
יוסף בנערותו נכשל בלשון הרע על אחיו והושם בבור.	ראשי השבטים נכשלו בדיבת הארץ בחטא המרגלים ומתו בקבריהם.
יוסף ביציאתו מהבית גרמה לפירוד האחים ("וירד יהודה").	ראשי השבטים בפירודם גרמו לפירוד בעם. "וַתֵּשָׂא כָל-הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת-קוֹלָם וַיִּכְּבוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא" (במדבר י"ד א').
יוסף עמד בניסיון כנגד התגרותה של אשת פוטיפר.	ראשי השבטים עמדו בניסיון כנגד פיתוי בנות מואב בשיטים (במדבר כ"ה, ד', ע"פ רש"י).
יוסף איחד את השבטים במצרים.	ראשי השבטים איחדו את השבטים בעניין השבטים ראובן, גד וחצי שבט מנשה, שביקשו להישאר בעבר הירדן. ראשי העם לא נחלקו ולא חזרו על חטא המרגלים וכתוצאה מכך השבטים התאחדו (במדבר ל"ב).
יוסף כלכל את בני ישראל במצרים בשפע: "כי למחיה שלחני א-להים לפניכם."	ראשי השבטים הביאו לעם את שפע פירות הארץ בשליחותם לתור את הארץ.

בקשה לספירת היסוד בתפילה

הברכה: "עַל הַצְּדִיקִים וְעַל הַחֲסִידִים, וְעַל זַקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל" שבתפילת שמונה עשרה היא בקשה להשפעת ספירת היסוד מאת ה' בחידוש מוסד היסוד, קבוצה של צדיקים וחסידים שיובילו את העם ותביא להם שפע בזכותם והיא מופיעה בסדר הברכות לאחר ברכת ההוד "וְלַמְלָשִׁינִים אֵל תְּהִי תִקְוָה". ולפני ברכת המלכות, השכנת השכינה "וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב, וְתִשְׁכֹּן בְּתוֹכָהּ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ" שהוא לפי סדר הספירות.

ספירת המלכות

ניגש כעת לספירת המלכות. הנושאים שעליהם נדבר בקשר עם ספירת המלכות הם: שמות אחרים לספירת המלכות, ספירת המלכות במלכי ישראל, חטא אדם הראשון, שם קודש לספירת המלכות, בקשה לספירת המלכות בתפילה.

ספירת המלכות אינה באה להוסיף עוד תכונה מבחינת סוד מרע או עשה טוב כמו הספירות הקודמות אלא היא ספירה שבכוחה לקבל את השפעת הספירות הקודמות ולהביאן לעולם, להגשימן, ולהוציאן לפועל ע"י דיבור ומעשה, כלומר, שיורגש ע"י האדם כדיבור של ה' ומעשה של ה'.

היחס של ספירת המלכות לשאר הספירות היא יחס של נקבה לזכר – הן נותנות והיא מקבלת ומוציאה לפועל. בהתאם לכך האמהות לאה, רחל, ומרים קשורות לספירת המלכות.

שמות אחרים לספירת המלכות

מסביר שערי אורה שספירת המלכות נקראת גם באר כי כמו שכל מיני מים, מי גשם, מי נחלים, מי תהום מתאספים ונאגרים בבאר כך ההשפעות של כל הספירות מתאספות ויורדות לספירת המלכות ששם הן מורגשות ע"י האדם. זהו עניין באר מרים שבמדבר שבזכות מרים שהיא מלכות רחל, הגיע שפע לבני ישראל שם. ספירת המלכות גם נקראת באר שבע כי היא מקבלת 6 ספירות חג"ת ונה"י ועוד ספירות החב"ד שהן נחשבות כאחת לצורך הדרוש הזה.

עוד מסביר שערי אורה שספירת המלכות גם נקראת שכינה כי היא זו ששכנה בישראל במשכן כפי שכתוב "עשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

ניתן לסכם את הספירות עד כאן בפסוק (דברי הימים א' כ"ט י"א) לך י-ה-ו-ה הגדלה [חסד] והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל [כי כל = יסוד בגמטריה] בשמים ובארץ [מלכות מביא את השמיים לארץ].

ספירת המלכות במלכי ישראל

ספירת המלכות משתקפת במידת המלכות שבמלכי ישראל כפי שכתוב בפיוט א-ל-מסתתר "נא הקם מלכות דוד ושלמה בעטרה שעטרה לו אמו". ספירת המלכות היא השכינה השוכנת במשכן כפי שכתוב "צאִינָה וראִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶטְרָה שְׁעֶטְרָה-לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֻחָת לְבוֹ" (שיר השירים ג', י"א) ומפרש דש"י: העטרה למלך היא האוהל מועד שהוא מעוטר בגוונים תכלת וארגמן ותולעת שני וכו'

שוכן הקב"ה בספירת המלכות הנירשת ומתגשמת בדרך ושלמה כאשר "אמו" מתייחס לעם ישראל שהמשכן נבנה ועוטר על ידו כפי שכתוב: "הָקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וְלֹאֲמֵי אֵלַי הֶאֱזִינוּ", (ישעיה נ"א, ד') ו"ולאמי" כתיב (פסיקתא דרב כהנא, פיסקה א'). (שערי אורה, שער א', ח', ט').

מפריד אלוף לא יראה מאורות – חטא אדם הראשון

עוד כתוב בא-ל מסתתר: "מפריד אלוף לא יראה מאורות". אדם הראשון חטא במחשבה כאשר הפריד בין ספירת המלכות הנקראת "אלוף", לבין ספירת היסוד שמעליה כפי שכתוב: "וְהָמָּה כָּאֶדָם עָבְרוּ בְרִית [יסוד] שֶׁם בָּגְדוּ בִּי" (הושע ו', ז'). אדם הראשון הונח בגן עדן תחת התנ"ה של ברית שבת (ויניחהו, לשון מנוחה) היינו ברית של קיום (כנ"ל בספירת היסוד) שמתנה הורדת השפע בהימנעו של האדם מלאכול מעץ הדעת טוב ורע. וכאשר עבר ואכל ממנו הופרה הברית והיא לא איחרה לנקום בו (שער א' י').

אדם הראשון טעה בחושבו שכאשר הוא ידע ויכיר טוב ורע יהיה בכוח דעתו ובכושר יצירתו להכריע ביניהם כדי להמציא את הטוב והשפע מתוך הרע כמו שמשפיע א-להים שפע דרך ספירת המלכות (בראשית א', ה') ובזה הוא עבר על "כְּחֵי וְעֵצָם יָדִי" (דברים ח', י"ז) ופגם באמונה בבורא עולם ית'.

הניתוק מספירת היסוד ומהטוב והחיים שבה לא רק שהפסיק את השפעת השפע הבאה אל אדם הראשון מכל הספירות שמעל למלכות אלא חשף אותו להתמודדות מתמדת עם כוחות הרע והמוות שהתווספו דרך המלכות עקב הניתוק ומצב זה נמשך לכל הדורות אחריו עד תיקונו (שער א' י"ג).

נוכל ללמוד מחטא אדם הראשון לא להציב לעצמנו את השגת השפע והאושר כמטרה בחיים ולכוון אליה את מאמצנו, אלא להתעלות ולהתמסר להגשים בתורה ובמצוות את השפעת הספירות שמעל ספירת היסוד הבאות דרכה ואזי השפע והאושר הנצרכים יבואו לנו מאליהם דרך ספירת המלכות אי"ה.

שם קודש לספירת המלכות

השם אדנ-י הוא שם קודש לספירת המלכות והוא מראה על אפשרות להשפעה לכיוון הפוך: דרכה אדם יכול להשפיע על הקב"ה. מסביר שערי אורה: דע כי השם המיוחד י-ה-ו-ה ית' [זהו שם לספירת התפארת] הוא המורה על מציאות בוראנו והכל תלוי בו אבל תחילת השערים והמפתחות שבו נכנסים לשם ית' הוא השם הנקרא אדנ-י. ואין דרך להדבק בשם י-ה-ו-ה אלא על ידי אדנ-י. לכן נקרא תמיד בתורה י-ה-ו-ה

בכינוי אדנ-י כלומר כל מבקש י-ה-ו-ה ימצאנו בשם אדנ-י. לכן נקבע בראש כל התפילות "אדנ-י שפתי תפתח".

בקשה לספירת המלכות בתפילה

ברכת המלכות בתפילת שמונה עשרה, בקשה להשכנת השכינה היא "וְלִירוּשָׁלַיִם עֵירָךְ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב, וְתִשְׁכַּח בְּתוֹכָהּ כָּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ" שהרי שכינה היא שם של ספירת המלכות והיא באה לאחר ברכת ספירת היסוד: "עַל הַצְדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים" שהוא לפי סדר הספירות.

סיכום

הגדרנו את ספירות יסוד כמיווג וחיבור של ספירות נצח והוד כך שהיא נלחמת נגד יצר הרע על כל חלקיו ובגין כך ובזכות שהיא מקיימת שתי הבריתות מילה ושבת ספירה זו משחררת מורידה שפע לעולם. ראינו כיצד ספירת היסוד פועל אצל יוסף הצדיק ואצל הנשיאים במדבר.

הגדרנו ספירת המלכות כספירת העברה ומסירה שאוסף את שאר שספירות שעליה ומוציא אותם לפועל בעולם והיא גם הפתח לתפילות של ישראל להקב"ה.

פרק ו ספירות חכמה, בינה ודעת

בשיעור הזה ניגש לאחרונות הספירות שנדבר עליהן חכמה, בינה ודעת שנקראות חב"ד. על ספירת הכתר לא נדבר בשיעורים האלה.

הנושאים שעליהם נדבר בשיעור בקשר לספירת החב"ד הם: ספירות המחשבה, חכמה ובינה אצל האדם, יראה הרוממות ויראת החטא, ספירת הדעת אצל יעקב אבינו, ספירת החכמה של ה', ספירת הבינה של ה', קבלת התורה בסיני, ברית התורה - נעשה ונשמע, בקשה לספירות החב"ד בתפילה, ועולמות ונשמות.

ספירות המחשבה

ההבדל הגדול בין הספירות חג"ת (חסד, גבורה ותפארת) ונה"י (נצח, הוד ויסוד), שלמדנו עליהן בשיעורים הקודמים לבין חב"ד הוא שהן קשורות במעשים וחב"ד קשורות למחשבה. חג"ת קשורות למעשים בבחירה חופשית ונה"י קשורות למעשים בתמיכה של דין. לעומתן ספירות חב"ד קשורות במחשבה שבאה לפני המעשה כפי שאומרים: סוף מעשה מחשבה תחילה.

כמו ששלישיות המעשה חג"ת ונה"י מחולקות הן בבחינות סור מרע, עשה טוב, והמיזוג ביניהם כפי שלמדנו, כך מחולקות שלישיית ספירות החב"ד: חכמה היא הרצון והמחשבה לעשות טוב והיא מקבילה וקודמת לחסד ונצח, בינה היא הרצון והמחשבה לסור מרע והיא מקבילה וקודמת לגבורה והוד, ודעת היא המיזוג בין חכמה ובינה והיא מקבילה וקודמת לספירות התפארת והיסוד.

חכמה ובינה אצל האדם

ההגדרות האלו של חכמה ובינה כרצון ומחשבה לעשות טוב ולסור מרע הן מאד כלליות וצריך לפרט אותן כדי לתפוס אותן. נתחיל בהגדרות של חכמה ובינה אצל האדם.

כתוב על בצלאל: "וַאֲמַלֵּא אוֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בַּחֲכָמָה וּבְתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה." (שמות ל"א ג')

רש"י מפרש מידות חכמה, תבונה (בינה) ודעת אצל האדם כך:

▪ חכמה - מה שאדם שומע מאחרים וְלִמָּד

- תבונה (בינה) - מבין דבר מליבו מתוך דברים שלמד
- דעת - רוח הקודש

חכמה ובינה הן שתי תהליכים שונים בחשיבה של האדם. חכמה היא היכולת לקלוט, לקבל ולהפנים ידיעות ממקור חיצוני באם זה רבו, חברו, או השראה והברקה שבאה לו מן השמיים ואילו בינה היא היכולת להתבונן בידיעות שהוא למד, להשוות ביניהן, לנתח אותן, ולהפיק מסקנות.

היחס בין חכמה ובינה הוא מאופיין באופנים שונים:

ראשון-שני - חכמה ובינה מהווים סדר חשיבה כדי להגיע לידיעה ברורה וסופית: ראשית מקבלים ידיעה ראשונית דרך חכמה ושנית מתבוננים ומפתחים אותו דרך הבינה לידיעה מושלמת.

כלל-פרט - הידיעה שמתקבלת אצל האדם דרך חכמה היא יכולה להיות רעיון או כלל אחד, ניצוץ והברקה, אך אין לאדם עדיין את המילים להסביר לזולתו וגם לעצמו מהו הרעיון בדיוק. רק כאשר הרעיון עובר את ספירת הבינה ניתן לפשטו, להסבירו, וממילא לאחר-מכן גם לבצעו.

כתוב במשלי: "אֲשֶׁרִי אָדָם מֵצֵא חֲכָמָה וְאָדָם יִפֶּיךָ תְּבוּנָה." (משלי ג' י"ג)

חכמה היא מציאה - האדם לא צריך לעמל קשות להשיג אותו אלא היא באה לו כהשראה והברקה אבל כדי להפיק אותו האדם צריך לעמל בבינה כפי שאומר רש"י - שלומד חכמה עד ששגורה היא להוציא מפיו.

עוד כתוב במשלי: אָמַר לְחֲכָמָה אֶחָתִי אֶת וּמָדַע לְבִינָה תִקְרָא. (משלי ז' ד')

אָמַר לְחֲכָמָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם לְשֵׁרָה: "אֲמַרִי נָא אֶחָתִי אֶת לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרָה וְחִתִּיָּה נִפְשִׁי בְּגִלְגָּל." אברהם קשור ומושרש בספירת החכמה (אֶחָתִי אֶת). חכמה היא הרצון לעשה טוב ואברהם מבקש ממנה לקבל את הטוב הזה, את ידיעות החכמה (יִיטֵב לִי בְּעִבְרָה) כדי לחיות את נפשו.

וּמָדַע לְבִינָה תִקְרָא (לפי הפשט: וּתִקְרָא לְבִינָה מָדַע) - מודע, שפירושו חבר, הוא כינוי לכוּעֵז, איש גיבור בעל בינה כפי שכתוב: "וּלְנַעֲמִי מוֹדַע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חֵל מְשֻׁפָּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשָׁמוֹ בְּעֵז" כי בשביל לפתח ולהגשים את הידיעה המתקבלת מהחכמה חייבים חברותא גיבור שיעזור וילמד אתך - והיא ספירת הבינה.

שים לב שהפסוק בנוי בתמונת ראי כי חכמה ובינה הפוכות הן.

ועוד כתוב במשלי, "מִים עֲמָקִים עֲצָה כָּלֵב אִישׁ, וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה" (משלי כ', ה'). מפרש דש"י: הִלָּכָה בלב חכם סתומה, ותלמיד נבון בא ודולה אותה ממעיו. כלומר, להלכה (תורה) שני מרכיבים: גוף ההלכה מתקבל אצל החכם בספירת החכמה כנ"ל אלא שהיא סתומה ולא מבוררת די למימוש ואז היא מתבררת היטב אצל התלמיד הנבון המבין דבר מתוך דבר בספירת הבינה.

ערכי-מעשי, חכמה מבטא את השורש הערכי והמוסרי של הידיעה באם היא טובה או רעה כאשר הבינה עוסקת בצד הביצועי והמעשי של הידיעה. הבחנה זו נמצאת בספר חינוך: בכל מצווה יש סעיף של שורש המצווה והוא מצד חכמתה ויש סעיף של דיני המצווה והוא מצד בינתה.

תכליתי-סיבתי - החכמה מבטא את התכלית והמטרה של הרעיון כאשר הבינה עוסקת ברמה של סיבות וגורמים הפועלים להשיג או להכשיל את התכלית.

אנו פוגשים את היחס תכליתי-סיבתי בחכמה ובינה במלאכות הנאסרות בשבת שהן מלאכת מחשבת. הפוסקים מבדילים בין שני צדדים של מלאכה: התכלית שלה והפעולה שלה. תכלית המלאכה היינו מחשבת החכמה שנקראת גופה של המלאכה וכך מלאכה שאינה צריכה לגופה היא מלאכה שחסרה בה תכלית. פעולת המלאכה היינו מחשבת הבינה היא הדרך והאמצעים הגורמים לתוצאה לפי התכלית וכך מלאכה הנעשית בשינוי בפעולה (כלאחר יד) היא מלאכה שאין בה מחשבת הבינה.

אסטרטגי-טקטי - בהתנהלות מלחמה, החכמה עוסקת בתמונה הגדולה האסטרטגי, היעד הסופי הרצוי, כאשר הבינה עוסקת בטקטיקה, בסדרת הפעולות והקרבות, כיצד לממש ולהשיג את יעד האסטרטגי. כמו כן בתחומים אחרים כמו היחס בין שיווק שהוא אסטרטגי ומכירות שהוא טקטי.

אבא-אמא - חכמה ובינה מבטאים את תפקידי אבא ואמא. אבא מגדיר ומתווה את הדרך הטובה שבה תלך המשפחה מבחינת ערכי התורה והמסורת והאימא כאשת חייל תמצא את הדרכים והאמצעים כדי לתמוך ולהשיג את המטרה המוגדרת ע"י האבא.

אברהם-יצחק - אברהם אבינו מושרש בספירת החכמה ויצחק אבינו מושרש בספירת הבינה. אברהם מתכוון לתכלית והיא המשך זרע אברהם לדורות עד שירשו את הארץ וזהו ברית המילה ואילו יצחק מתכוון לדרך ולאמצעים לתמוך בתכלית והיא קיום עם

מכתב מאליהו

נראה עוד כמה מושגים שקשורים לספירות חכמה ובינה.

כעת נתבונן בחכמה ובינה אצל ה'.

ספירת הדעת אצל יעקב אבינו – דעת תורה

הדעת היא הרצון למזג, לשלב, לאזן ולהכריע בצורה נכונה בין חכמה ובינה.

הייחודיות של יעקב אבינו היא במוח הדעת שלו. בכל מצב ומצב שבו הוא נתקל, הוא ידע להגיב, לפעול ולעשות לפי הנסיבות באופן שקול בין עשיית טוב לבין סור מרע – להכריע בין חכמה ובינה. ספירת הדעת היינו דעת תורה, שעל פיה הוא ידע לכוון את מעשיו ולבחור בדרך הנכונה, והיא דומה למה שאנו קוראים מצפון – החוש הנשמתי להבדיל בין טוב ובין רע ולעשות הישר בעיני ה'. דעת תורה זו עומדת מעל לתרי"ג המצוות והיא נותנת הדרכה והכוונה כיצד לבצע אותן באופן נכון ומאוזן. יעקב יודע להכריע בין חכמה ובינה ברמה של תורה שבכתב בין מצוות עשה של חסד ובין מצוות לא תעשה של גבורה. ראינו בשיעור הראשון דוגמאות של הפעולות של יעקב.

וְהָיָה יְ-ה-וָה-נָצַב עָלָיו – קבלת ספירת הדעת ביעקב אבינו

ספירת הדעת התקבלה ביעקב אבינו במעמד חלום הסולם.

"וַיַּחְלֹם וְהָיָה סֶלֶם מָצַב אֶרְצָה וְרֹאשׁוֹ מֵגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהָיָה מֵלֶאכִי אֱ-לֹהִים עֲלֵימִי וַיֵּרֶדִים בּוֹ. וְהָיָה יְ-ה-וָה-נָצַב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי יְ-ה-וָה אֱ-לֹהֵי אֲבֹרָהֶם אָבִיךָ וְאֱ-לֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וּלְיִרְעָךָ" (בראשית כ"ח, י"ב-י"ג).

במעמד חלום הסולם קיבל יעקב אבינו את ספירת הדעת כפי שמוסבר מזהר (ויצא ק"נ עמ' א): "וְהָיָה יְ-ה-וָה-נָצַב עָלָיו", עליה דיעקב [עָלָיו היינו ה' נצב על יעקב ולא על הסולם], למהוי כלא רתיכא קדישא, ימינא ושמאלא ויעקב בגוייהו [יעקב באמצע], כנסת ישראל [מלכות] לאתקשרא בינייהו, כפי שכתוב 'אֲנִי יְ-ה-וָה אֱ-לֹהֵי אֲבֹרָהֶם אָבִיךָ וְאֱ-לֹהֵי יִצְחָק'. "כלומר, יְ-ה-וָה-נָצַב מזהרה ומשפיע בעת ובעונה אחת כֹּאֱ-לֹהֵי אֲבֹרָהֶם אָבִיךָ [שורש אברהם, ספירת החכמה] וְכֹאֱ-לֹהֵי יִצְחָק [שורש יצחק, ספירת הבינה] היינו בקו האמצע, ספירת הדעת (ר' פירוש דמשק אליעזר על הזוהר).

ספירת החכמה של ה'

ספירת החכמה של ה' היא בראשית מחשבותיו ית' והיא שתכלית כל מעשיו היא לטובה כמו שאמר רבי עקיבא: "כל מה שהקדוש ברוך הוא עושה, הכול לטובה" אפילו שלפעמים מעשיו נראים לנו לא טובים כמו בסיפור על רבי עקיבא בגמרא שקרו לו דברים שלכאורה היו רעים ולבסוף הוא ניצל בגללם.

כתוב בא-ל מסתתר: "בְּרֵאשִׁית תּוֹרָתְךָ הַקְדוּמָה וְשׁוּמָה חֲכָמָתְךָ הַסְתּוּמָה". זהו אותו רעיון שתכלית כל התורה נקבעת בתחילתה במחשבת החכמה שהמטרה והתכלית של התורה היא להטיב לישראל ולעולם.

ספירת הבינה של ה'

ספירת הבינה של ה' היא מידת הדין הקשה שדינים מתעריץ מינה. וזוהי המחשבה הקודמת למעשי הדין שבספירות הגבורה וההוד.

הַצֶּדֶק מתחיל במחשבת ספירת הבינה ומסתיימת בעשיית צדק בבית דין ארצי בספירת המלכות כפי שכתוב פעמיים צדק בפסוק "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וִירְשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְ-ה-וָה אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ".

הַתְּשׁוּבָה היא בסוד הבינה שנאמר: "וּלְכָבוֹ יִבִּין וְשָׁב וְרָפָא לוֹ" (ישעיה ו', י') (שערי אורה שער ח', פ"ו). כל שלבי התשובה נכללים בבחינת סוד מרע. כמו כן הגאולה היא בסוד בינה שגם היא בבחינת סוד מרע.

ספירת הדעת במעמד הר סיני

מעמד הסולם מוקש למעמד הר סיני בבחינת מעשה אבות סימן לבנים (גמטריה סָלָם שווה ל-סיני, בראשית רבה). שני המעמדים שווי ערך בעניין קבלת ספירת הדעת.

במעמד הר סיני דור המדבר קיבל ספירת הדעת באותו אופן שיעקב קיבל ספירת הדעת כלומר, הם קיבלו את היכולת להכריע בין חכמה ובינה והתחייבו בתוכנית "נעשה ונשמע", שבסופה יוכלו לקיים ולמזג חסד וגבורה בפועל ע"י מצוות התורה.

כתוב: "אֵתָהּ הָרָאָתָ לְדַעַת פִּי יְ-ה-וָה הוּא הָאֱ-לֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְדּוֹ" (דברים ד', ל"ה). פירושו: בסיני נראו לכם בבת אחת מראות של ימין וחכמה היוצאים מאת ה' ומראות של שמאל ובינה היוצאים מאת א-להים [כדי להביא אתכם] לדעת כי ה' הוא הא-להים, כלומר, לדעת ששני הספירות חכמה ובינה פועלות מתוך רשות אחת, וידיעה זו - להחזיק ביחד שני הספירות המנוגדות של חכמה ובינה - היינו ספירת הדעת שהתחדשה להם בסיני.

כפה עליהם הר כגיגית

בשבת פ"ח כתוב לגבי מעמד הר סיני: "וּיִתְּצֻבוּ בַתְּחִיתִית הַהִר", א"ר אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם.

בסיני ה' כפה עליהם לקבל את התורה. זוהי אמירה קשה להבנה כי מקובל שמצוות התורה הן נעשות בבחירה חופשית. ההסבר הוא כך: כפי שלמדנו כעת התורה שהתקבלה בסיני הייתה רק ברמה של מחשבה ורצון בספירות חב"ד. יש הבדל בין קבלה זו של התורה לבין קיום התורה. קיום התורה הוא ברמת המעשית והוא התקבל אצלם רק בברית התורה ב"נעשה ונשמע" ובפורים ב"קיימו וקבלו". ממבט של תורת הסוד אנו מבינים שדרך ספירות החב"ד ה' יכול להכריח ולכפות על האדם בגדר של בריאה לקבל את הרצון והמחשבה לקיים את התורה וזה בנפרד מקיום המצוות שנעשה בחג"ת שעבורו ה' נותן לאדם בחירה חופשית. וזהו מה שהיה בסיני שה' השפיע עליהם בעל כורחם דרך חב"ד לקבל את הרצון לקיים את התורה מבלי להכריח אותם לקיים אותה בפועל דרך חג"ת.

לפי זה ה' יכול לחייב אותנו על אי קיום התורה שהוא בבחירה חופשית בשעת שהוא הכריח אותנו לקבלה ברמה של מחשבה ורצון וא"כ אין לנו טענה נגד הקב"ה לומר שמאחר שקבלת התורה הייתה באונס א"כ אנו פטורים מקיומה (ר') את הדיון בשבת פ"ח).

לעומת זאת הגויים יכולים לבוא בטענה אל הקב"ה לומר מדוע לא כפית עלינו את התורה כמו אצל היהודים כפי שמוכח בע"ז ב' כי אצל הגויים ה' דן אותם כבר במחשבה שקודם למעשה וא"כ היו בהכרח זכאים!

הוא הדין אצל האבות: הם קבלו בעל כורחם דרך חב"ד את הרצון והמחשבה לקיים את התורה שקיימו אותה מעשית בבחירה חופשית כפי שראינו אצל יעקב אבינו שקיבל ספירת הדעת בחלום היינו שלא בבחירה חופשית. אומרים בתפילה: חוננו מאתך חכמה, בינה ודעת. מתנת חינוך שה' מקנה בנשמה של אדם.

ברית התורה – נעשה ונשמע

במעמד הר סיני בני ישראל קבלו ויראת החטא, שהיא מצד ספירת הבינה, כפי שכתוב: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אֶל-תִּירְאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוּת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יִרְאתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תַחֲטְאוּ" (שמות כ, י"ז).

ובהמשך, נכרתה ברית תורה שבה בני ישראל התחייבו להשיג בשלבים את ספירת החכמה ודעת תורה כפי שכתוב: "נַעֲשֶׂה [כעת את המצוות מצד הבינה ויראת חטא שנרכשו לנו זה עתה בסיני] וְנִשְׁמָע [התמדה בלימוד התורה] וְנִקְבַּל [לכסוף מה' את עול המצוות גם מצד החכמה ויראת הרוממות וכך במיזוג החכמה והבינה נקבל

את דעת תורה] (שמות כ"ד, ז'). ברית התורה מתקנת את חטא העגל שבו נותק מעשה המצווה מהמחשבה הקודמת לו. אות לביצוע ברית התורה היא השראת השכינה (המלכות) על לומד התורה "כְּמַעֲשֵׂה לְבִנְתָּהּ הַסִּפִּיר" (כ"ד, י') היינו חיבור יסוד ומלכות כפי שהושרש בכריתת הברית.

ברית התורה בעשרת הדיברות

ברית התורה, שנכרתה לראשונה עם יעקב אבינו בקבלת ספירת הדעת, נכרתה שנית עם כלל ישראל בעשרת הדיברות שניתנו בסיני כפי שכתוב בדיברים ד': "וַיֵּגֶד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדִּבְרִים וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לְחֻת אֲבָנִים." ברית התורה מופיעה בשני הדיברות האחרונות: כִּבְדֵּךְ אֶת-אֲבִיךָ, ולא תִחְמֹד.

- כִּבְדֵּךְ אֶת-אֲבִיךָ, וְאֶת-אִמְךָ (תנהג בספירת אבא/חכמה ובספירת אמא/בינה - יחד, להיות ספירת הדעת, דעת תורה)
- לֹא תִחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ וְאֵלֶּא יִזְדוּגוּ אֲבִא/חֲכֵמָה וְאִמָּא/בִּינָה לִהְיוֹת בֵּית אֶחָד מִשׁוֹתֶף כְּכִי שִׁכְתוֹב: "בְּחֻמָּה יִבְנֶה בֵּית וּבְתוֹנָה יִתְכַּוֵּן" (משלי כ"ד, ג'))

בקשה לספירות החב"ד בתפילה

בקשה לקבלת חב"ד בתפילת שמונה עשרה היא מתחילה בבקשה הראשונה "אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. חוננו מאתך חכמה, בינה ודעת" שהוא הראשון בסדר הספירות. לאחר מכן ברכת "השיבנו", בקשת התשובה, פונה אל ספירת הבינה מקור התשובה וברכת "סלח לנו" פונה אל ספירת הכתר, שהיא בבחינת רחמים מוחלטים, לבקש סליחה ברחמים ללא תשובה ולכסוף ברכת "גואל ישראל" שוב פונה לספירת הבינה מקור הגאולה.

עולמות ונשמות

כעת שעברנו על החומר הבסיסי של הספירות ניגש להגדרות נוספות של תורת הסוד: העולמות הרוחניים ונשמות האדם כאשר הגדרות אלו נהיו מובנות יותר לאור מה שלמדנו.

ראינו כבר שיש הבדל בין השלישיות חב"ד, חג"ת, ונה"י מבחינת בחירה חופשית של האדם. בחב"ד אין בחירה חופשית כלפי שמיים - ה' משפיע אותן עלינו בל כורחנו. בחג"ת לאדם יש בחירה חופשית לקיים מצוות התורה ואילו בנה"י בחירה החופשית של האדם מוגבלת ע"י יצר הרע. כאן תורת הסוד באה לעזור להבין תופעה זאת ע"י המושג של עולמות. ה' ברא סדרה של שלושה עולמות רוחניים: עולם הבריאה, עולם

היצירה ועולם העשייה שמובדלים אחד מהשני ע"י היחס בין הטוב לבין הרע שיש בהם. עולם הבריאה היא מאופיינת ברוב טוב ומיעוט רע ושם ה' משפיע חב"ד כל כורחו של האדם בגדר של בריאה. עולם היצירה היא מאופיינת בשוויון בין טוב ורע ושם ה' משפיע חג"ת ולאדם בחירה חופשית. עולם העשייה היא מאופיינת במיעוט טוב ורוב רע ושם ה' משפיע נה"י כדי לנצח את יצר הרע ואין לאדם בחירה חופשית כלפי יצר הרע. א"כ בדוגמה של קבלת התורה: הרצון לקיים את התורה התקבל דרך חב"ד בעולם הבריאה וקיום התורה בבחירה חופשית מתרחש דרך חג"ת בעולם ביצירה. המאבק לקיים את התורה נוכח התנגדותו של יצר הרע מתרחש בעולם העשייה בעזרת תקנות וסייגים של החכמים.

בהתאם לעולמות בריאה, יצירה ועשייה ה' ברא את האדם עם שלוש נשמות: נשמה, רוח ונפש שהן מסוגלות לפעול בעולמות האלה כפי שכתוב "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ" (בראשית א', כ"ו). הנשמה כפופה להקב"ה, פועלת בעולם הבריאה ומקבלת חב"ד, הרוח בעלת בחירה חופשית, פועלת בעולם היצירה ומקבלת חג"ת והנפש כפופה ליצר הרע, ופועלת בעולם העשייה ומקבלת נה"י.

עם הגדרות אלו תוכלו לקרוא ולהבין את הספר "יאירו שבעת הנרות".

סיכום

הגדרנו את ספירות חב"ד כספירות הרצון והמחשבה כאשר הן מקבילות וקודמות לספירות המעשה חג"ת. השוויון בין חכמה לבין בינה כשתי דרכי חשיבה הפוכות וכיצד הן באות לידי ביטוי אצל האדם בכל מיני מסגרות. ראינו כיצד ספירת הדעת התקבלה אצל יעקב אבינו וכיצד התקבלה התורה בסיני גם היא בספירת הדעת אצל בני ישראל. לבסוף הגדרנו את העולמות הרוחניים ונשמות האדם וכיצד הם קשורים לספירות.

פרק ז מפתח ענינים

ד	א
דעת	אברהם אבינו
במתן תורה--59	השגת חסדו ע"י ברית מילה--17
בסולם יעקב--58	כוחו לרפא--13
דעת תורה--58	מידת החסד בו--12
	שמחתו--16
ה	ב
הוד	ברית
מיוזג עם נצח--48	ביסוד--46
התלבשות	תחתון--46
כהידמות לקב"ה--27	ברית מילה--17
ח	אות הברית--18
חטא	החטא המיתקן--19
אדם הראשון--52	חסד אברהם מתגלה בה--17
המרגלים--49	תחתון--46
חלום הסולם וספירת הדעת--58	ברית שבת--29
חסד	ברית יצחק--28, 31
באברהם אבינו--12	החטא המיתקן--30
ביום טוב--14	תחתון--46
בכהנים--21	
ברפואה--13, 21	ג
הידמות להקב"ה--15	גבורה
מתגלה בברית מילה--17	ביצחק אבינו--26
תיקון העולם ע"י--12	בלוויים--31
	ממותקת בחסד--27

כלל ישראל--8	
משה רבנו	י
נשמתו מושרשת ביסוד אבא--59	יוסף
	והיסוד--47
נ	יסוד
נצח	ביוסף--44, 47
מיזוג עם הוד--48	וברית--46
ס	והורדת שפע לעולם--44
ספירה	ושבת--46
תפארת--3	יעקב אבינו
ש	דעת תורה--58
שבת	מידת הדעת--58
ברית עולם--30	מידת התפארת--7
ברית של--29	יצחק אבינו
שמחה	הידמותו לקב"ה--26
ביום טוב--17	מידת הגבורה--26
של אברהם--16	כ
ת	כלל ישראל
תפארת	מוסד של תפארת--8
ביעקב אבינו--7	ל
בכלל ישראל--8	לוויים
במכת הברד--5	מוסד של גבורה--31
הגדרתה--3	ח
מוסד הו"ק--8	מוסדות הו"ק